

TERCERA PART

7. El marc històric i socioeconòmic de finals del segle XIX al primer terç del segle XX. Les conseqüències polítiques, socials i culturals de l'emigració

7.1. L'evolució política: de la Restauració a la Segona República (1874-1936)⁷⁷⁰

7.1.1. Evolució política durant la primera etapa de la Restauració borbònica (1874-1899)

El 31 de desembre del 1874, es va posar fi a la a la Primera República amb el cop d'Estat del general Martínez Campos, que comptava amb el suport del monàrquics i els sectors més conservadors. Les classes benestants desitjaven un sistema més segur i durador que el règim establert. Aquestes, van donar suport al restabliment d'una monarquia borbònica conservadora, tal com proposava el polític Antonio Cánovas del Castillo⁷⁷¹, que va agrupar durant el 1874 als antics moderats en un partit anomenat alfonsí. El fill d'Isabel II, seguint els consells de Cánovas, es va postular com a candidat al tron amb el *Manifest*

⁷⁷⁰ Per tenir una visió de conjunt de l'evolució a l'Estat espanyol s'han tingut com a referència les obres VILLANES PAZ, Ramón / MORENO LUZÓN, Jaime, *Historia de España. Vol. 7: Restauración y Dictadura*, Barcelona, Editorial Crítica / Marcial Pons, 2007. / CASANOVA, Julián, *Historia de España. Vol. 8: República y Guerra Civil*, Barcelona, Editorial Crítica / Marcial Pons, 2007. / TERMES, Josep, *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1990.

⁷⁷¹ Antonio Cánovas del Castillo (1828-1897), historiador i un dels polítics més destacats del darrer quart del segle XIX. Fou el creador del sistema canovista, basat en el torns de partits britànic, que es va mantenir com el sistema polític imperant a l'Estat espanyol fins el 1923.

de Sandhurst, sota el qual exposava les bases del seu programa polític (monarquia conservadora i catòlica però de tall constitucional).

Després del pronunciament militar, Cánovas fou l'encarregat de formar el Govern, començant el període anomenat Restauració Borbònica. Aquest sistema va durar fins l'any 1923 i va comprendre: el regnat d'Alfons XII, la regència de Maria Cristina d'Habsburg i la primera part del regnat d'Alfons XIII.

El nou govern de Cánovas va convocar unes eleccions a Corts Constituents, que redactarien i votarien la nova constitució de l'Estat. També es va reactivar l'activitat militar en els conflictes bèl·lics que s'arrossegaven des de feia anys. Així, el nou règim aconseguí sotmetre els carlins a Catalunya i al País Basc i els independentistes cubans (Pau de Zanjón).

El sistema polític de la Restauració es va muntar seguint les tesis i el pensament de Cánovas del Castillo. Aquest era un polític d'idees conservadores. Defensava els valors tradicionals: família, religió i propietat. Cánovas va mantenir els republicans i els moviments obrers fora de la llei i va estructurar tot un sistema polític, social i cultural conegut amb el nom de *Sistema Canovista*, basat en un moderat liberalisme polític, el torn de partits i en la monarquia constitucional. Aquest sistema afavoria els interessos dels terratinents, de la burgesia, de l'Església i de l'exèrcit.

Per donar validesa legal al nou règim de monarquia parlamentària liberal, es va aprovar la Constitució de 1876. La nova carta magna establia el principi del liberalisme doctrinari, amb la divisió de poders en què la sobirania era compartida entre el rei i les Corts. En aquesta, el rei assumia molt poder: cap de l'exercit i cap de l'Estat, podia nomenar i cessar el president del Consell de Ministres, tenia la potestat de promulgar i sancionar les lleis i podia convocar i dissoldre les Corts. Aquestes eren bicamerals, és a dir, estaven formades per un Congrés i un Senat. Les lleis havien de ser aprovades per totes dues cambres. La meitat dels senadors eren nomenats pel rei, per tant, el Senat era una cambra submissa a la voluntat reial. També s'establia la confessionalitat de l'Estat i es declarava el catolicisme religió oficial de l'Estat.

La Constitució de 1876, va abolir el sufragi universal establert el 1869. Amb la Llei de 16 de desembre de 1876 s'havien incrementat els requisits per ser elector municipal. A partir d'aquella llei s'exigien quatre anys de residència fixa i formar part dels dos primers terços de les llistes de contribuents.

Pel que fa al joc polític, Cánovas es va basar en el model anglès i va imposar un model bipartidista: dos partits en alternança política pacífica. Aquests partits foren, per una banda el Partit Conservador, del qual Canovas n'era el cap i tenia com a base social l'alta burgesia catalana i basca, els rics terratinents i els alts càrrecs de l'Església, l'exèrcit i el funcionariat civil.

L'altre partit del sistema era el Partit Liberal, organitzat pel progressista Praxedes Mateo Sagasta⁷⁷². Estava format pels progressistes, els antics demòcrates i republicans moderats. La seva base social estava formada per comerciants, classes mitjanes, petits industrials i professionals liberals.

A pesar de les intencions d'alternança, la majoria del poble quedava fora del sistema. A més Cánovas i Sagasta continuaren amb la política d'Isabel II de formar un Estat-nació espanyol centralitzat.

El 1878 el govern conservador d'Antonio Cánovas del Castillo va aprovar la *Llei Electoral* de 28 de desembre de 1878, de caràcter censatari. Les eleccions d'aquest període es varen regular per aquesta llei. Les seves principals bases i continguts normatius eren:

- Sufragi censitari basat en els homes majors de 25 anys que cotitzaven al tresor una quota de 25 ptes. anuals de contribució territorial o de 50 ptes. de subsidi industrial.
- La planificació electoral se basava en els districtes uninominals amb un diputat per 40.000 habitants.
- L'encarregada d'elaborar el cens electoral era una comissió formada pel batle i 4 electors nomenats per l'Ajuntament.

⁷⁷² Praxedes Mateo Sagasta Escolar (1825-1903) era enginyer de professió i fou el cap del Partit Liberal fins a la seva mort. Va compartir amb Cánovas el govern de l'Estat, tal com disposava el sistema de torns de partits.

- Aparició del vot limitat aplicat a les circumscripcions urbanes per fomentar la participació de las minories.
- Les votacions serien sempre en diumenge i la mesa electoral estaria presidida pel batle i els càrrecs immediats de l'Ajuntament.
- L'escrutini general estaria presidit pel Jutge de Primera Instància de del Districte Electoral

L'any 1890 es va reformar la normativa electoral, aprovant la *Llei del Sufragi Universal* per iniciativa del govern de Práxedes Mateo Sagasta. Amb ella s'implantà el sufragi universal, masculí, directe i secret, per a majors de 25 anys -els drets civils eren als 23 anys-. Aquestes mateixes condicions eren les exigides per a ser elegible, excepte la de veïnatge, i s'afegia la de ser seglar i ser proclamat candidat simplement després de sol·licitar-ho. Es van crear les Juntes Central, Provincial i Municipal del Cens per a formar-lo i per a revisar-lo anualment. La Junta municipal era la que, en la pràctica, realitzava el cens i estava controlada pel batle i els membres de l'Ajuntament, així com per exbatles i alguns prohoms de la localitat. La llista que feia aquesta Junta passava a la Junta Provincial, i després dels recursos davant l'Audiència, quedava com definitiva per a publicar-se en el Butlletí Oficial de la Província. Seguia vigent el sistema de Districtes Uninominals establert en la Llei de 1878, encara que apareixen alguns col·legis especials als quals se'ls concedia un diputat per cada 50.000 electors. Es varen establir algunes mesures per combatre el frau electoral, s'iniciaren els controls de les meses electorals per electors aliens a la composició de la mesa, ja que els candidats podien estar presents, així com els notaris requerits. L'escrutini general s'establí per al dijous següent a la votació, davant una Junta composta pels interventors designats per cada secció i presidits pel magistrat més antic de l'Audiència de la capital de la província, qui es limitava a verificar, sense discussió, el recompte dels vots emesos en les seccions del districte. El Congrés decidia sobre la capacitat o no d'un diputat per a exercir el càrrec. El càrrec de diputat era gratuït i voluntari i, podien renunciar al mateix abans i després d'haver-lo jurat.

Per aquesta Llei es varen celebrar les eleccions generals de 1891, 1893, 1896, 1898, 1899, 1901, 1903, 1905 i 1907. Els canvis més destacats produïts per l'adaptació de la Llei del Sufragi Universal es reflectiren en l'augment del volum del cos electoral.

Malgrat això, les eleccions van ser sempre un frau; principalment per culpa del caciquisme. Els cacics eren persones, amb influència i una bona posició social i econòmica, que compraven i manipulaven, directa o indirectament, els vots dels ciutadans.

Fins a l'inici del segle XX no hi va haver una veritable oposició al sistema de partits. En el decenni de 1890, la nova legislació de Sagasta: la promulgació de les lleis de llibertat de reunió, d'impresma i d'associació, va permetre el ressorgiment dels partits republicans, nacionalistes i obrers.

Després de la derrota a la Tercera Guerra Carlina, els carlins van desistir i es van dividir entre els afiliats al partit conservador i els integristes partidaris de la monarquia absoluta. En general, el carlisme va derivar en el regionalisme.

El govern de Cánovas va reprimir els republicans, sobretot els federals, que proposaven un tipus diferent d'Estat. A Catalunya, el Partit Republicà Democràtic Federal de Pi i Margall va demanar el reconeixement de la personalitat catalana. Aquest partit va tenir gran implantació i va connectar amb el primer moviment catalanista.

Fins a principis del segle XX, l'Estat no es va preocupar de la situació obrera. L'any 1900, es va publicar la *Llei d'Accidents del Treball i la Llei del Treball de les Dones i els Nens*. Durant els primers anys de la Restauració les associacions obreres es van moure en la clandestinitat, ja que estaven prohibides. L'any 1891 es produí la primera vaga general, provocada per la protesta contra les dolentes condicions de treball i les lleves dels soldats. En aquests anys es varen fundar: l'any 1879 el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE) i l'any 1888 el sindicat Unió General de Treballadors (UGT), de tendència socialista. El principal impulsor d'ambdues entitats fou el líder socialista Pablo Iglesias Posse⁷⁷³.

⁷⁷³ Nat el 1850, fou el fundador del PSOE i la UGT. És considerat el pare del socialisme espanyol. Fou el primer diputat socialista a les Corts estatals. Morí el 1925.

L'anarquisme es va dividir en dues branques sindicalistes i antisindicalistes, aquests darrers proposaven la propaganda del fet (atemptats contra l'Estat i les autoritats). Un bon exemple foren l'assassinat de Cánovas del Castillo o els atemptats contra Martínez Campos, al Liceu o a la processó dels Corpus.

La repressió fou molt dura, hi va haver molts morts i detinguts. Al començament del segle XX el moviment obrer es reorganitzà i es convertí en una constant de la vida social i política, sobretot a Catalunya i a les principals ciutats de l'Estat.

Un altre focus d'oposició al règim de Canovas foren els nacionalismes dels pobles amb llengües i cultures diferents a les castellanes, que s'oposaven a la concepció d'un Estat centralitzat. El nacionalisme s'havia generalitzat a tot Europa des de mitjans del segle XIX. Sovint considerava com a nació els pobles que tenien la mateixa llengua, història, personalitat, amb uns drets i costums comuns. A l'Estat espanyol es va produir un enfrontament entre el nacionalisme centralista de base eminentment castellana i els nacionalismes sovint anomenats perifèrics (català, basc i gallec).

Els més actius foren el nacionalisme català i el basc. Durant la primera etapa de la Restauració el catalanisme rep el nom de regionalisme, ja que es parla de Catalunya com una regió. La teoria republicanofederal de Francesc Pi i Margall concebia Espanya com una federació voluntària de les diverses regions històriques.

A finals del segle XIX es va crear la Unió Catalanista, que iniciava la defensa de Catalunya com a nació. Aquesta associació va redactar les *Bases de Manresa*, el document que proposava un Estat federal amb amplis poders per a la regió catalana (Corts, govern, català com a llengua oficial, etc.). Proposava un sistema electoral limitat als pares de família i als gremis. Les Bases de Manresa van representar, durant molts anys, l'ideal autonomista català.

Per la seva banda el nacionalisme basc va néixer com a reacció contra l'abolició dels furs tradicionals després de la Tercera Guerra Carlina. Aquest moviment defensava una societat tradicional pagesa davant la nova societat industrial. Proposava la defensa de la llengua, la cultura i la raça basca. El seu líder principal fou Sabino Arana que fundà el PNB.

El nacionalisme gallec va fundar el moviment anomenat *Rexurdimento*. Va ser principalment un moviment literari, cultural, conservador i apolític, destacant la figura de l'escriptora Rosalía de Castro.

Després de l'anomenda febre d'or (provocada per l'expansió econòmica i monopoli tèxtil a Cuba), hi va haver dos fets que provocaren una crisi econòmica greu: la propagació de la fil·loxera a la vinya i la competència, a escala mundial, que havia portat la revolució dels transports. El comerç colonial va prendre gran importància, els grans terratinents van demanar al govern l'establiment d'un fort aranzel proteccionista que els donés el monopoli sobre el mercat nacional espanyol i el de les colònies.

A Balears, la Restauració va ser aprofitada per les classes dirigents illenques per reafirmar el seu poder i control social. La Llei electoral de 1878 va suposar la creació d'un districte electoral únic que agrupava Palma amb la resta de pobles de la Part Forana i del qual en sorgien elegits 5 diputats. Això fou utilitzat pels cacics locals per acomplir quasi a la perfecció el torn de partits⁷⁷⁴.

Amb el retorn de la monarquia borbònica i la implantació del sistema canovista, es va imposar el caciquisme i el torn de partits va quedar desvirtuat. Sóller no fou cap excepció i va patir les conseqüències negatives del règim. Sols a les eleccions municipals de Palma i alguns pobles aconseguiren sortir elegits alguns candidats republicans, socialistes o carlins. A pesar d'això el partit que va tenir l'hegemonia en aquest primer període de la Restauració fou el Partit Liberal, gràcies principalment a la xarxa que va teixir el polític Antoni Maura i Muntaner⁷⁷⁵. Tot i així, els conservadors mallorquins varen tenir un cert control

⁷⁷⁴ PEÑARRUBIA MARQUES, Isabel, *La primera fase de la Restauració (1875-1894)*, dins BELENGUER, Ernest (coord.), *Història de les Illes Balears*, tom III, Barcelona, Edicions 62, 2004.

⁷⁷⁵ Antoni Maura Muntaner va néixer el 1853 dins una família de comerciants i fabricants d'adobs. Va començar a estudiar a l'Institut Balears per passar posteriorment a Madrid on va estudiar i es llicencià en dret. El 1872 entrà a treballar al despatx de l'advocat i polític liberal Germán Gamazo, casant-se amb la seva germana Constància el 1878. El 1881 va entrar en política essent elegit diputat per Mallorca pel Partit Liberal. A partir d'aquell any i fins a la dictadura de Primo de Rivera (1923) va ocupar un escó a les Corts. A Mallorca va aconseguir ésser el cap del Partit Liberal, seguint la tendència gamacista. En aquesta època va ocupar

de l'illa de Mallorca fins el 1885, principalment per l'imperatiu legal que regia el torn de partits.

A partir de 1881, va sobresortir la figura d'Antoni Maura per part dels liberals, i que va tenir com a oponent a Josep Cotoner, Comte de Sallent, per part dels conservadors. Gràcies a les seves influències a Madrid, Maura va aconseguir beneficis i concessions administratives i econòmiques per als seus agents locals, els quals els presentaven com un mèrit personal del líder i aconseguien així la fidelitat de bona part dels votants. En aquest període també quedaren conformats dos blocs entre la classe dirigent, per una part els comerciants i industrials donaven suport als liberals i els terratinents es dividien entre els conservadors i els tradicionalistes. A pesar d'això, el pas de Maura i els seus seguidors al partit Conservador a finals del XIX va suposar la confluència d'aquests dos sectors.

Els liberals fusionistes varen pactar a les legislatives de 1884 i de 1886 amb els republicans possibilistes i radicals, fins que ja a les de 1891 molts republicans ingressaren al Partit Liberal, destacant la figura d'Alexandre Rosselló.

Els canvis polítics i socials del segle XIX passaren de manera desapercibuda a Fornalutx, que es va mantenir durant tot el segle en mans dels hisendats locals. Seguint el model ideat per Canovas, entre 1874 i 1899 es produí una alternança regular entre conservadors i liberals a l'Ajuntament. Així els conservadors

diversos càrrecs polítics, destacant-ne el de Ministre d'Ultramar (1892-1894) i el de Ministre de Gracia i Justícia (1894-1895). Després de la crisi de 1898 va ser crític amb el sistema de la Restauració i propugnà la reforma del sistema. A finals del segle XIX els gamacistes passaren a donar suport al Partit Conservador. Fou en aquesta època quan Maura assolí el lideratge primer dels liberals gamacistes i posteriorment dels conservadors, iniciant un corrent ideològic conegut com a Maurisme. El 1903 fou nomenat president del govern, càrrec que ocupà fins el 1904. Va ocupar la presidència del govern en quatre ocasions més (1907-1909, 1918, 1919 i 1921). El 1914 es va escindir del Partit Conservador creant el Partit Maurista, que fou una minoria important entre els conservadors. A Mallorca va aconseguir crear una important xarxa clientelista que s'estenia a tots els nivells i a tots els pobles. Va rebre nombroses distincions, essent nomenat Fill Il·lustre de Palma el 1890 i se li varen dedicar carrers i places arreu de l'illa. El 1903 fou nomenat Fill Adoptiu de Sóller. Va morir a Madrid el 1925 essent contrari a la dictadura de Primo de Rivera.

obtingueren la victòria en les eleccions a Corts en els anys 1891, 1896 i 1899 i els liberals fusionistes en les de 1893 i 1898⁷⁷⁶. Fins el 1877 no es va canviar el Consistori.

A Sóller, la Restauració es va fer present el mes de febrer de 1874, quan el governador provincial, Cipriano Garijo Aljama, va admetre la dimissió de l'Ajuntament i va ordenar que s'havia de procedir a l'elecció del nou. Les persones designades per compondre el nou Consistori foren Gabriel Albertí d'Antoni, Miquel Marquès, Baltasar Marquès, Guillem Alcover Rullan, Antoni Pastor Terradas, Gabriel Albertí d'Andreu, Pere Antoni Bernat Deyà, Miquel Pastor Deyà, Miquel Forteza, Nicolau Morell, Miquel Pons Rullan, Francesc Rullan, Damià Morell Muntaner, Antoni Morey Ferrer, Joaquim Castañer i Guillem Deyà. Gabriel Albertí d'Antoni fou nomenat batle, Gabriel Albertí d'Andreu primer tinent de batle i Baltasar Marquès segon tinent de batle⁷⁷⁷.

Després de ser elegits, els regidors Damià Morell Muntaner, Miquel Pons Rullan, Joaquim Castañer, Francesc Rullan i Bartomeu Oliver Ozonas varen presentar la dimissió del càrrec. Foren designats per substituir-los Andreu Rullan, Miquel Coll, Bartomeu Oliver, Bartomeu Canals Crespí i Damià Magraner Morell.

Pocs mesos després el regidor Miquel Coll també va dimitir del seu càrrec i fou substituït per Gabriel Darder Rullan.

L'agost del mateix any 1874 el nou governador, Felip Fuster Puigdorfil, va nomenar Julià Berga i Mut com a comissionat per executar el pagament del deute que tenia l'Ajuntament amb l'organisme provincial. El deute pujava a les 5.500 ptes. de les quals el Consistori n'envià 2.500. Davant les dificultats per sanejar el deute de l'Ajuntament, els membres d'aquest acordaren presentar la dimissió dels seus càrrecs. A pesar d'això el governador no va acceptar aquesta dimissió⁷⁷⁸. Davant la negativa de les autoritats superiors, els membres del Ple municipal varen demanar un aplaçament del deute que el Consistori tenia amb la Diputació, ja que la situació econòmica era molt dolenta i no es podien fer

⁷⁷⁶ SÁEZ ISERN, *Ciudadanos de primera...*, o.c.

⁷⁷⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

⁷⁷⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

efectius els pagaments. Posteriorment varen reiterar la dimissió dels seus càrrecs, a causa de la impossibilitat de complir amb el govern municipal. El governador no tornà a acceptar aquesta dimissió⁷⁷⁹.

El mes de novembre el batle va demanar poder absentar-se del seu càrrec per poder ocupar-se dels seus negocis. Aquesta li fou acceptada i va passar a ocupar el càrrec provisionalment el primer tinent de batle, Miquel Marquès. El mes de maig de 1875, Gabriel Albertí d'Antoni va presentar la seva dimissió⁷⁸⁰.

Finalment, l'11 de juliol de 1875, per ordre del governador provincial es nomenà nou batle Josep Rullan Deyà⁷⁸¹.

A pesar d'això, a causa de l'elevat deute del Consistori, la inestabilitat política es va mantenir. A principis d'agost, poc temps després de ser nomenat, el batle Joan Rullan va presentar la dimissió, la qual no fou acceptada pel governador provincial. Aquest, si que acceptà la dimissió dels regidors Miquel Marquès, Nicolau Morell, Damià Magraner, Bartomeu Canals, Andreu Rullan, Gabriel Darder, Baltasar Marquès, Miquel Forteza, Antoni Morey i Nicolau Pons. Alhora nomenà regidors de l'Ajuntament a Damià Morell Muntaner (primer tinent), Vicens Arbona Bauzà (segon tinent), Bartomeu Casanovas (regidor síndic), Pere Joan Oliver, Antoni Vicens Gallard, Amador Castañer, Joan Oliver Pons, Jaume Deyà Casanovas, Antoni Ozonas Pons i Miquel Oliver Rey. També va designar com a comandant militar de la vila Miquel de Zayas y Pérez⁷⁸².

El 21 d'agost els regidors Damià Morell Muntaner, Vicens Arbona Bauzà i Bartomeu Casanovas Magraner presentaren la seva renúncia al càrrec. Inicialment no foren acceptades, però posteriorment sí que foren admeses. Per aquest motiu es nomenà primer tinent de batle Joan Canals, segon Miquel Pastor i tercer Josep Serra. Joan Canals Estades presentà la dimissió del càrrec de regidor i primer tinent de batle per haver estat nomenat Jutge municipal

⁷⁷⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

⁷⁸⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

⁷⁸¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

⁷⁸² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

suplent. Finalment després de la intervenció del batle, Joan Rullan, Canals va acceptar el càrrec de regidor i primer tinent⁷⁸³.

Com que no s'havien cobert algunes places dels regidors que havien dimitit el sis de març de 1876, el governador provincial nomenà Benet Miró Morey nou regidor de l'Ajuntament⁷⁸⁴.

El mateix mes de març es va presentar el comissionat per exigir fer efectiu el pagament de 13.392 pessetes que devia l'Ajuntament a la comissió provincial. L'Ajuntament després d'això, acordà presentar la dimissió al governador. El governador provincial contestà que no tenia notícies que s'hagués presentat "apremio" contra l'Ajuntament i ordenà retirar-lo i demanar als membres del Consistori que no dimitissin dels càrrecs.

El juny de 1876 degut a que encara es patia la malaltia del tarongers que havia minvat molt la producció d'aquest producte i ocasionat l'empobriment de molts propietaris l'Ajuntament demanà al Ministeri d'Hisenda la rectificació de l'amillament perquè cada propietari contribuís en la proporció de les seves rendes a les arque públiques i es va nomenar una comissió per gestionar la proposta.

El mes de juliol del mateix any, el governador nomenà Josep Serra segon tinent de batle, Jaume Deyà Casanovas tercer tinent de batle i Jordi Trias Trias regidor.

A principis de 1877, es celebraren eleccions municipals per a la renovació total dels ajuntaments⁷⁸⁵. A Fornalutx, l'1 de maig de 1877, es va nomenar batle a Joan Estades i Muntaner, Pere Antoni Nadal Mayol fou nomenat primer tinent de batle, Gabriel Ballester fou elegit segon tinent de batle, i prengueren possessió del càrrec de regidor Antoni Arbona Ballester, Josep Arbona Castañer, Jaume

⁷⁸³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

⁷⁸⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

⁷⁸⁵ A Sóller, els llocs on elegits per acollir les taules electorals foren per al primer col·legi la Posada de Cas Xorc, pel segon col·legi la Casa Consistorial, pel tercer col·legi la Casa Hospici i pel quart col·legi, la casa de Bernat Frontera situada a la illa núm. 32.

Vicens Ballester, Joan Vicens Morey, Joan Busquets Castañer i Gaspar Barceló Mayol⁷⁸⁶.

D'aquests comicis sortiren elegits com a regidors de l'Ajuntament de Sóller les següents persones: Josep Serra Aulet, Pere Joan Oliver, Amador Castañer Ballester, Jaume Deyà Casasnovas, Antoni Castañer Colom, Amador Enseñat Trias, Antoni Ozonas Pons, Francesc Pastor Morell, Antoni Umbert Pons, Francesc Forteza Pomar, Bartomeu Ripoll Coll, Antoni Joan Alcover Castañer, Gabriel Albertí Pons d'Antoni –*Sivella*–, Josep Morell Estades –*Bach*–, Vicens Arbona Bauzà i Jaume Joan Joy Pizà –*Xicolater*–. Fou nomenat batle Josep Serra Aulet⁷⁸⁷ (el candidat més votat). Com a primer tinent de batle fou elegit Antoni Castañer, com a segon Vicens Arbona i tercer Josep Morell. Gabriel Albertí fou elegit procurador síndic⁷⁸⁸.

El 27 de juny de 1878 varen presentar la dimissió dels seus càrrecs, el batle Josep Serra (al·legant que s'havia d'absentar de la població algunes vegades i que la seva salut li impedia desenvolupar el càrrec) i el regidor Francesc Forteza Pomar (al·legant una hèrnia). També el regidor Gabriel Albertí presentà la dimissió com a vocal de la junta d'obres, però no va voler al·legar-ne els motius⁷⁸⁹. El Consistori no va admetre cap d'aquestes dimissions. A pesar de la negativa municipal, Josep Serra i Francesc Forteza tornaren a finals d'any a presentar la dimissió, aquest cop al·legant que eren socis de l'empresa de

⁷⁸⁶ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892.

⁷⁸⁷ Josep Serra Aulet va néixer a Sóller el 1834. Era propietari de diverses finques rústiques com Cals Reis a Escorca i Ses Tanques de Can Serra a Sóller. Es va dedicar a la política, entrant com a regidor per primer cop el 1877 en una candidatura afí al Partit Conservador. Posteriorment es va passar al Partit Liberal Fusionista, del qual fou cap. Fou nomenat batle en diverses ocasions (1877-1879, 1887-1888, 1895 i 1898-1899). Va mantenir diversos enfrontaments amb el cap del Partit Conservador, Joan Joy Pizà. Durant la seva gestió al front del Consistori va promoure millores en la infraestructura viària, la xarxa d'aigua pública i del clavegueram. Durant la Guerra de Cuba va mantenir una actitud voluntariosa i d'ajuda als soldats sollerics repatriats al Port de Sóller provinents de les Antilles. Morí el 1914.

⁷⁸⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1872-1877. Sign.: 30

⁷⁸⁹ Posteriorment si que fou acceptada la seva sortida i fou substituït en la comissió pel regidor Josep Morell.

transports entre Sóller i Palma, i que per tant es donava un cas d'incompatibilitat. Tot i així el Consistori no tornà a acceptar les dimissions, però es va decidir que fos el govern de la província que decidís sobre el cas⁷⁹⁰.

El 1879, es va celebrar la renovació bianual de part de l'Ajuntament. Es va acordar que els regidors que havien de deixar el Consistori fossin 8, i sortissin d'un sorteig entre tots els membres del Ple, i els que tinguessin menys vots marxarien. Després d'això, es va decidir que quedarien els regidors Josep Serra, Antoni Castañer, Vicens Arbona, Jaume Joan Joy, Amador Castañer, Amador Enseñat, Bartomeu Ripoll i Francesc Forteza.

A Fornalutx, foren elegits Joan Estades Muntaner (batle), Pere Antoni Nadal Mayol (primer tinent de batle), Gabriel Ballester Busquets (segon tinent de batle), i, com a regidors Joan Vicens Morey, Josep Arbona Castañer, Joan Busquets Castañer, Jaume Vicens Ballester, Gaspar Barceló Mayol i Antoni Arbona Ballester⁷⁹¹.

El mes d'abril es varen celebrar eleccions a diputats a Corts. Els resultats a Sóller foren⁷⁹²:

ELECCIONS A CORTS 1879		
Nom	Núm. Vots Sóller	Partit
Joan Antoni Fuster	5	Conservador
Gregorio de Ayneto	144	Conservador
Carlos Crestar	123	Conservador
Josep Cotoner	121	Conservador
Joaquim Togoies	15	Conservador
Joaquim Fiol	27	Democrata possibilista
Bernat Frau	36	

⁷⁹⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1878-1881. Sign.: 31

⁷⁹¹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892.

⁷⁹² SÁEZ ISERN, *Ciudadanos de primera...*, o.c.

Foren elegits tots els candidats conservadors, Joan Antoni Fuster, Gregorio de Ayneto, Carlos Crestar, Josep Cotoner i Joaquim Togores⁷⁹³.

El mes de juny del mateix any, el regidor Gabriel Albertí va dimitir també del seu càrrec, per haver estat nomenat jutge municipal pel bienni 1879-1881. L'Ajuntament acordà admetre aquesta dimissió davant el proper canvi de membres en el Consistori.

Així, a principis de juliol, es reuniren a la *Cases de la Vila* els regidors elegits en les eleccions per a la renovació bianual de l'Ajuntament celebrades els dies 11-13 de maig, juntament amb els regidors que continuaven del bienni anterior, per constituir el nou Consistori. Aquest fou format per Jaume Enseñat Mayol, Antoni Castañer Colom, Miquel Marquès Marquès –*Alic*-, Damià Magraner Morell, Josep Serra Aulet, Antoni Frontera Borràs, Pere Joan Oliver Pastor, Jaume Deyà Casanovas, Jaume Joan Joy Pizà –*Xicolater*-, Antoni Ozonas Pons, Antoni Umbert Pons, Antoni Joan Alcover Castañer i Josep Morell Estades –*Bac*-. Fou reelegit batle Josep Serra Aulet. Com a primer tinent de batle fou elegit Vicens Arbona Bauzà, com a segon Miquel Marquès Marquès i com a tercer Josep Morey Estades. Jaume Joan Joy Pizà fou elegit procurador síndic⁷⁹⁴.

El mes de setembre, el batle demanà llicència per absentar-se del càrrec i traslladar-se a Palma a causa de la mort del seu pare i per donar estudis als fills. Quan es va acabar la llicència de dos mesos que li fou concedida, Josep Serra va presentar la seva dimissió com a batle ja que considerava que no havia realitzat les feines per les quals l'havia demanada i que, a més tenia, la necessitat de residir una temporada a Palma. El Ple, en votació secreta acordà acceptar la dimissió per 6 vots contra 2⁷⁹⁵.

El 23 de novembre, el Ple va elegir a Vicens Arbona Bauzà nou batle. Miquel Marquès Marquès fou elegit primer tinent de batle i Damià Magraner Morell segon tinent de batle.

⁷⁹³ MARIMON RIUTORT, Antoni (coord.), *Atles d'Història de Mallorca*, Palma, Promomallorca Edicions SL, 2006, pàg. 274.

⁷⁹⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1878-1881. Sign.: 31

⁷⁹⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1878-1881. Sign.: 31

Cap a finals del 1879 l'Ajuntament, conscient de quina era la principal causa de la inestabilitat en el govern municipal, va demanar una rebaixa en les contribucions. Va exposar com a justificació d'aquesta petició, que les causes d'aquesta es fonamentaven en la pobresa de la vila, provocada per la malaltia dels tarongers, la crisi de la indústria tèxtil (que ocupava centenars de treballadors) i l'emigració cap a l'estranger, principalment cap Amèrica, ja que cada any sortien uns quants centenars de sollerics, alguns amb l'esposa i els fills. La crisi es va agreujar quan tots els repartidors de la contribució de consums, cereals i sal, varen dimitir a causa de les dificultats que tenien per cobrar els impostos i el rebuig de la població.

El mes d'octubre de 1880, va dimitir del càrrec de regidor Antoni Joan Alcover Castañer, al·legant la seva avançada edat (72 anys) i per atendre assumptes familiars. Poc després el segon tinent de batle Miquel Marquès Marquès demanà llicència per traslladar-se a Puerto Rico per atendre els seus negocis.

Aquestes darreres renúncies, juntament amb dimissions de tots els encarregats de cobrar els consums de la vila, va provocar que tots els membres de l'Ajuntament presentassin la dimissió al governador Ismael de Ojeda. Aquest no acceptà la renúncia dels regidors de l'Ajuntament, i els instà a enviar una comissió formada pel batle, els regidors Magraner i Rosselló i el secretari municipal, per discutir la reforma del sistema del repartiment de consums, cereals i sal de la localitat. Malgrat això, el batle Vicens Arbona tornà a presentar la dimissió dels seus càrrecs. La qüestió es va resoldre en votació secreta pel ple municipal i la dimissió fou aprovada per unanimitat. El primer tinent de batle, Miquel Marquès Marquès es va fer càrrec de la batlia el 10 de febrer de 1881, però el més de maig va presentar la renúncia dels càrrecs de regidor i batle, al·legant la seva elevada edat, 70 anys, i una malaltia. El Consistori, en votació secreta, va admetre per unanimitat la dimissió, ja que els dies 2,3 i 4 del mateix mes s'havien celebrat eleccions municipals i el mes de juliol es formaria el nou Ajuntament. Damià Magraner fou nomenat batle fins a l'entrada dels nous

regidors. El mes de juny els regidors Jaume Joan Joy Pizà –*Xicolater*- i Antoni Frontera Borràs abandonaren els seus càrrecs de regidors⁷⁹⁶.

Com a mesura per pal·liar la crisi econòmica i afavorir l'emigració i la conseqüent repatriació de capitals l'Ajuntament va enviar una carta al Ministre de Governació per poder autoritzar als mossos quintats a sortir a l'estranger sense haver de dipositar la quantitat de 2.000 pessetes com a garantia. A canvi, es proposà que els mossos fossin avalats per persones que responguessin per ells davant el batle. La proposta fou acceptada⁷⁹⁷.

El sis de juliol de 1881 es va constituir un nou Consistori, format pels regidors elegits en les passades eleccions municipals i els regidors que es mantenien del bienni anterior. Aquests foren Jaume Enseñat Mayol, Antoni Castañer Colom, Antoni Bernat Verí Ripoll, Damià Magraner Morell, Guillem Bernat Castañer, Josep Morell Estades, Joaquim Pastor Morell, Jordi Frontera Mayol, Amador Castañer Ballester, Jaume Borràs Colom, Cristòfol Aguiló Valls i Jaume Rullan Bisbal. Fou elegit batle Antoni Bernat Verí Ripoll⁷⁹⁸.

El mes d'agost de 1881 es varen celebrar eleccions a Corts. Aquestes foren favorables als candidats ministerials liderats per Maura. Des del diari republicà *El Comercio* es varen denunciar les moltes irregularitats comeses en aquestes. S'acusava que en molts de pobles, entre ells Sóller, havien votat tots els electors, sense que, sospitosament, hi hagués hagut cap malalt o absent però sense que s'hagués vist entrar a tots aquest electors als col·legis. Els resultats a Sóller⁷⁹⁹:

⁷⁹⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1878-1881. Sign.: 31

⁷⁹⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1878-1881. Sign.: 31

⁷⁹⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1878-1881. Sign.: 31

⁷⁹⁹ SÁEZ ISERN, *Ciudadanos de primera...*, o.c.

ELECCIONS A CORTS 1881			
Nom	Núm. Vots Sóller	Núm. Vots Mallorca	Partit
Mateu Gamundí Fiol	58	2.464	Liberal
Joaquim Fiol	43	2.355	Republicà possibista
Enrique de Mesa	41	2.150	Liberal
Antoni Maura	14	2.338	Liberal
Josep Cotoner	118	2.086	Conservador
Joaquim Togores	56	956	Conservador
Ramon Obrador	32	1.893	Republicà radical
Jeroni Rosselló	54	853	Liberal
Alexandre Rosselló	4	332	Republicà federal
Ignasi Vidal	2	141	Republicà federal

Foren elegits com a diputats Mateu Gamundí, Antoni Maura, Enrique de Mesa i Joaquim Fiol⁸⁰⁰. S'ha d'indicar que els republicans anaven amb els liberals maursites.

Poc després de ser elegits, a principis de 1882, els membres de la Sala varen presentar la dimissió davant l'amenaça del govern provincial Tomàs Fàbrega de Medina d'embargament dels seus bens si no es pagaven els deutes que tenien amb la institució. Magrat això, el governador no acceptà la dimissió de l'Ajuntament perquè els motius no eren fundats i no estaven autoritzats per la llei municipal⁸⁰¹.

El 27 d'abril de 1882, tots els membres del Consistori fornalutxenc també presentaren la dimissió dels seus càrrecs al governador provincial, degut a les pressions que des del govern civil es feien perquè es pagassin els deutes que tenia l'Ajuntament. El governador no acceptà aquestes dimissions⁸⁰².

⁸⁰⁰ MARIMON, *Atles d'Història...*, pàg. 274, o.c.

⁸⁰¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1882-1883. Sign.: 32

⁸⁰² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892.

El mes de març de 1883 el Secretari de l'Ajuntament presentà la seva dimissió per qüestions de salut i varen acceptar la seva renúncia. En el seu lloc es nomenà Miquel Lanuza Rosselló.

El dia 15 del mateix mes es va decidir nomenar Josep Cotoner Allendesalazar, Comte de Sallent i diputat a Corts, Fill Adoptiu de la localitat pels serveis que havia prestat a la localitat en benefici de la població⁸⁰³.

A finals de mes es convocaren eleccions municipals. Aquestes es celebrarien els dies 3 i 6 de maig. Els locals que acollirien les taules electorals serien: pel primer col·legi, la casa núm. 3 del carrer del Bisbe (de la qual en sortirien elegits 3 regidors); pel segon col·legi, les Cases Consistorials (en sortirien elegits 3 regidors); pel tercer col·legi, la casa Hospici (en sortirien elegits 2 regidors); i, pel quart col·legi, la casa núm. 136 del carrer de la Lluna (en sortirien elegits 3 regidors). D'un total de 8.269 habitants, tenien dret a vot 867 persones. Al mateix temps, els regidors Guillem Bernat i Amador Castañer presentaren la dimissió dels seus càrrecs al·legant motius de salut, les quals foren acceptades per unanimitat.

Finalment, no es varen poder celebrar les eleccions els dies assenyalats i per ordre del governador provincial José Luis de Ibarra, es celebraren entre els dies 27 i 30 del mateix mes. Foren elegits sense votació, segons l'article 16 de la llei electoral⁸⁰⁴ i a finals de juny el governador nomenà regidors de l'Ajuntament a Antoni Joan Garau (propietari, considerat independent), Antoni Ozonas Pons (propietari, considerat independent), Antoni Umbert Pons (fuster, addicte al govern), Bartomeu Ripoll Coll (manobre, considerat independent), Amador Castañer Ballester (propietari, considerat independent) i Joan Joy Pizà – *Xicolater*- (propietari, considerat independent)⁸⁰⁵.

⁸⁰³ Josep Cotoner Allendesalazar (1848-1927), Comte de Sallent, Va estudiar dret a València, ingressant a la carrera diplomàtica. Com a membre del Partit Conservador fou elegit diputat a Corts per primera vegada el 1879, mantenint-se fins el 1923, ja que fou elegit en tots els comicis que es celebraren a Mallorca en aquest període de temps, exceptuant els de 1893 quan fou superat pel tradicionalista Faust Gual de Torrella.

⁸⁰⁴ AMS. Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Sign.: 2763

⁸⁰⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1882-1883. Sign.: 32

Es varen mantenir a l'Ajuntament, el batle Antoni Bernat Verí (propietari) i els regidors Damià Magraner Morell (propietari), Antoni Castanyer Colom (propietari), Josep Morell Estades (propietari), Jordi Frontera Mayol (propietari), Jaume Ensenyat Mayol (propietari), Jaume Borràs Colom (sabater), Guillem Deyà Arbona (propietari), Joaquim Pastor Morell (propietari) i Cristòfol Aguiló Valls (traficant).

A Fornalutx, també el primer de juliol de 1883 s'havien de celebrar eleccions municipals. Els regidors que havien de cessar eren Joan Estades Muntaner, Gabriel Ballester Busquets, Josep Arbona Castañer, Joan Busquets Castañer i Antoni Arbona Ballester. Finalment no es va presentar cap candidatura i aquests es varen mantenir en el càrrec. Dos dels regidors que es mantenien, Joan Vicens Morey i Gabriel Ballester Busquets, varen presentar la seva dimissió per haver superat els seixanta anys i ser nomenat jutge de pau respectivament. El Consistori va quedar format per Joan Estades Muntaner (novament elegit batle per majoria de vots), Pere Antoni Nadal Mayol (primer tinent de batle), Antoni Arbona Ballester (segon tinent de batle), i, com a regidors, Josep Arbona Castañer, Joan Busquets Castañer, Jaume Vicens Ballester i Gaspar Barceló Mayol⁸⁰⁶.

El 30 d'agost de 1883 el batle de Sóller, Antoni Bernat Verí Ripoll, presentà la dimissió del seu càrrec i del de regidor, al·legant molèsties físiques. L'Ajuntament després de fer una votació secreta, per 5 vots contra 3, va decidir acceptar la dimissió del batle. Es fa càrrec de la batlia el primer tinent de batle, Damià Magraner. El 13 de setembre el regidor Joan Joy Pizà –*Xicolater*– presentà també la dimissió del seu càrrec al·legant malaltia, però aquesta no fou admesa⁸⁰⁷.

El cinc de maig de 1884, les gestions fetes per part de l'Ajuntament amb el govern central per fer front a la crisi varen donar el seu fruit. Es va rebre una comunicació de l'Administració de contribucions exposant, que, per poder fer efectiva la condonació del 50% del deute que tenia l'Ajuntament amb Hisenda,

⁸⁰⁶ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892.

⁸⁰⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1883-1884. Sign.: 33

s'obligava al Consistori solleric a obrir un expedient, i a fer la petició per escrit a l'administració corresponent. Sembla que aquesta mesura es va aconseguir gràcies a les gestions fetes pel Comte de Sallent.

El juliol de 1884 es decretà, per part del govern provincial, el cordó sanitari per a tota l'illa davant l'amenaça de que s'estengués una epidèmia de còlera, i s'establí la recaptació a cada municipi de la costa de 3.000 pessetes per fer front a les despeses que ocasionaria la prevenció. Davant això el Consistori presentà la seva dimissió al governador provincial. La raó que varen al·legar fou la mala acollida que va tenir en la població aquesta mesura, i les fortes crítiques cap a l'Ajuntament per aquesta actuació. Aquesta renúncia no fou acceptada per part del governador, agreujant més la crisi municipal⁸⁰⁸.

Aquest any es celebraren eleccions a diputats a Corts. Els resultats a Sóller foren⁸⁰⁹:

ELECCIONS A CORTS 1884			
Nom	Núm. Vots Sóller	Núm. Vots Mallorca	Partit
Josep Cotoner i Allendesalazar	245	3.102	Conservador
Marcelino Menéndez Pelayo	180	2.269	Conservador
Joan Massanet Ochoa	210	2.661	Conservador
Marquès de Casa Fuerte	190	2.166	Conservador
Antoni Maura Montaner	175	2.128	Liberal
Jeroni Rosselló	100	1.311	Liberal
Enrique Mesa	112	511	Liberal

Resultaren elegits Josep Cotoner, Jeroni Massanet, Antoni Maura i M. Menéndez Pelayo⁸¹⁰.

⁸⁰⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1883-1884. Sign.: 33

⁸⁰⁹ *Semanario de Sóller* 01-05-1884

⁸¹⁰ MARIMON, *Atles d'Història...*, pàg. 274, o.c.

També es celebraren eleccions per elegir compromissaris a senadors. Sembla que hi va haver una forta pugna per ser elegits. De 78 electors en votaren 68. Els vots es repartiren de la següent manera: Damià Magraner Morell, 41 vots; Joan Canals Estades, 37 vots; Josep Serra Aulet, 24 vots; i Joan Joy, 24 vots. Foren elegits Damià Magraner i Joan Canals⁸¹¹.

El mes d'octubre el regidor Joan Joy Pizà –*Xicolater*- presentà la dimissió del càrrec de regidor, la qual fou desestimada. Al mateix temps, el governador va avisar que continuava l'expedient incoat contra l'Ajuntament per no pagar els deutes que tenia amb la Diputació i, que si no es feien efectius els deutes, en farien responsables els membres de la Corporació. Aquests respongueren que farien tot el possible per pagar el deute, però que no hi havia diners disponibles a causa d'haver hagut de fer front a les despeses de la qüestió sanitària⁸¹².

El mes de maig de 1885, es tornaren a celebrar eleccions per a la renovació de part de l'Ajuntament. El juliol es va formar el nou Consistori format pels regidors elegits en els comicis municipals i els regidors que es mantenien de la legislatura anterior. Aquests foren Damià Magraner Morell, Josep Morell Estades, Antoni Ozonas Pons, Guillem Deyà Arbona, Jaume Borràs Colom, Joaquim Pastor Morell, Cristòfol Aguiló Valls, Bartomeu Ripoll Coll, Antoni Umbert Pons, Pau Mayol Arbona, Josep Pomar Forteza, Joan Colom Muntaner i Guillem Rullan Estades. Fou elegit batle per unanimitat Damià Magraner Morell (havia obtingut el major nombre de vots en les eleccions)⁸¹³. Foren elegits primer tinent de batle Joan Colom Muntaner, segon Josep Morell Estades i tercer Pau Mayol Arbona. A pesar d'això el regidor electe Antoni Castañer Colom no es va presentar a

⁸¹¹ *Semanario de Sóller* 01-05-1884

⁸¹² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1884-1886. Sign.: 34

⁸¹³ Damià Magraner Morell (1846-1910) va emigrar a Puerto Rico el 1865, establint-se a Lares. Després de treballar en un negoci de sollerics es va establir pel seu compte amb la seva pròpia societat mercantil. Va participar en política a favor del partit Conservador, essent regidor de l'Ajuntament i batle entre 1883 i 1885. A més fou jutge municipal i fundador i director gerent del Banc de Sóller i soci i vocal de les empreses *La Solidez*, la *Marítima Sollerense* i *Ferrocarril de Sóller*.

jurar el càrrec, per això el batle ho posà en coneixement del governador civil Arturo de Madrid-Davila Pinilla per obligar a Castañer a ocupar-lo⁸¹⁴.

L'1 de juliol de 1885, va quedar constituït l'Ajuntament de Fornalutx per Joan Estades Montaner (batle), Gaspar Mayol Barceló i Antoni Arbona Ballester (primer i segon tinent de batle), com a regidors Joan Busquets Castañer, Josep Arbona Castañer, Jaume Antoni Mayol Arbona i Bartomeu Mayol Colom, i el síndic Pere Antoni Nadal Mayol⁸¹⁵.

La dolenta situació econòmica i social de la localitat, va agreujar-se l'octubre del mateix 1885, amb unes greus inundacions que varen afectar tota la Vall, arrasant terres de cultiu, marges i casetes de muntanya. Els habitants de les zones des Molí, s'Hort d'Amunt, de Can Gelat i des Pont a Fornalutx i de la zona de l'Horta a Sóller foren envoltats per les aigües i rescatats per un grup de veïnats. Fornalutx va quedar totalment aïllada.

L'any següent l'Ajuntament va adquirir 25 exemplars de l'obra de mossèn Rullan i Mir sobre les inundacions de Sóller i Fornalutx per enviar a diversos diputats i senadors a Corts. Això va servir per rebre una subvenció de 2.000 ptes per fer front a les despeses ocasionades per les inundacions⁸¹⁶.

Les autoritats varen formar una Junta de Socors, formada pel batle Damià Magraner com a president, l'ecònom mossèn Miquel Bennassar com a dipositari, el secretari de l'Ajuntament Miquel Lanuza i, com a vocals Joan Canals (jutge municipal), Joan Colom (tingent de batle), Josep Morell (tingent de batle), Pau Mayol (regidor), mossèn Gabriel Oliver (vicari), mossèn Antoni Bauzà (vicari), Joan B. Enseñat (propietari), Damià Canals (propietari), Miquel Arbona (propietari), Antoni Pons (director de la sucursal de *El Cambio Mallorquín*), Antoni Enseñat (director de la sucursal del *Crédito Balear*), Francesc Forteza (comerçant), Guillem Bernat (comerçant) i Ramon Casanovas (industrial)⁸¹⁷.

⁸¹⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1884-1886. Sign.: 34

⁸¹⁵ *Sóller* 01-08-1885

⁸¹⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1886. Sign.: 35

⁸¹⁷ *Sóller* 24-10-1885

Passada la crisi provocada per la inundació a finals d'any, el 24 de novembre el batle Damià Magraner Morell presentà la dimissió dels càrrec de batle i regidor al·legant motius de salut. El Ple va accepta aquesta dimissió, i el tinent de batle Joan Colom Muntaner es va fer càrrec de la batlia com a batle accidental primer fins que fou elegit per unanimitat de vots en sessió extraordinària del tres de gener de 1886⁸¹⁸. Josep Morell Estades fou nomenat primer tinent de batle, Pau Mayol Arbona segon i Guillem Rullan Estades tercer⁸¹⁹.

El quatre d'abril d'aquell any es varen celebrar eleccions per elegir els diputats a Corts. A Sóller els resultats foren:

ELECCIONS A CORTS 1886			
Nom	Núm. Vots Sóller	Núm. Vots Mallorca	Partit
Antoni Maura i Muntaner	169	3.274	Liberal
Josep Cotoner	168	3.218	Conservador
Enrique de Mesa y Moya	166	1.133	Liberal
Joaquim Fiol i Pujol	17	2.282	Possibilista
Pascual Ribot Pellicer	16	2.358	Liberal
Miquel Socias Caimari	15	2.511	Liberal

Foren elegits Antoni Maura, Pascual Ribot, Josep Cotoner, Joaquim Fiol i Miquel Socias⁸²⁰.

En aquell any es donaren moltes crítiques a la gestió consistorial, especialment en els temes de l'expropiació de terrenys per a la carretera de Deià i pel repartiment de consums. En ambdós casos, es va acusar als governants municipals d'arbitrarietat i d'afavorir a alguns propietaris i als propis repartidors

⁸¹⁸ Joan Colom Muntaner (1862-1894) -*de cas Fideuer*-, va emigrar a l'Havana. Amb els seus germans fundaren la societat *Colom y Cía.*, empresa dedicada a l'exportació i importació de productes. Retornà a Sóller i va ocupar diversos càrrecs a l'Ajuntament com a membre del Partit Conservador.

⁸¹⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1884-1886. Sign.: 34

⁸²⁰ MARIMON, *Atles d'Història...*, pàg. 274, o.c.

de consums, d'abaixar-se la classe que ocupaven per pagar menys. També hi va haver queixes per part de molts emigrants que es veien obligats a pagar els consums quan pràcticament no residien a la localitat. Per la seva banda el governador civil amenaçà en obrir un expedient d'apremi contra l'Ajuntament per no pagar els consums. El Consistori contestà que no es pagaven per manca d'actuació municipal, sinó per causa de la resistència dels contribuents a pagar aquest impost i també per culpa de la crisi, agravada després de les inundacions de l'any anterior⁸²¹.

L'impost del consum, era la principal arma dels partits per les coaccions i venjances contra els seus contraris. Així, el partit que governava els utilitzava de manera arbitrària per afavorir els seus partidaris o al contrari⁸²².

El sis de maig, el regidor Joaquim Pastor Morell presentà la dimissió del seu càrrec exposant com a causa una malaltia. L'Ajuntament després de discutir l'assumpte va decidir no acceptar aquesta dimissió⁸²³.

A principis del mes de setembre es va convocar, a la casa de Joaquim Borràs⁸²⁴, una reunió dels prohoms de la localitat⁸²⁵. Aquesta fou convocada a instàncies

⁸²¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1886. Sign.: 35

⁸²² ARBONA I OLIVER, *Fent volar...*, pàg. 19, o.c.

⁸²³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1886. Sign.: 35

⁸²⁴ Comerciant, era propietari de la tenda *La Confianza*, on segons la propaganda que oferia es podien trobar “*un completo y variado surtido de artículos de pastelería, repostería, conservas, licores, vino del país y otra infinidad de géneros. Especialidad en pan francés y del país, ensaimadas y demás pastas mallorquinas*”.

⁸²⁵ Segons conta Joan Marquès a les seves memòries a la dècada dels vuitanta del segle XIX era comú la reunió de “penyes d'amics patriotes i progressistes” on es discutien i tractaven temes d'actualitat política nacional i local. Algunes d'aquestes penyes es reunien a l'apotecaria de Can Torrens, a Can Puigxet (de tendència liberal), a casa de Pau Ozonas o a la casa del mestre fuster Pere Joan Colom –*Capellana*– (començada pel seu pare el mestre fuster Mateu Colom, aquesta reunia als elements més significatius de la part conservadora: els *Fusselles*, Bartomeu Morey i altres). A la Impremta Marquès també hi havia reunions setmanals els dijous amb la presència del comerciant Jeroni Estades, el metge Andreu Pastor –*Roques*–, mossèn Jaume Sastre, mossèn Josep Rullan i Mir –*Busquera*–, el mestre Pere Joan Coll, l'administrador del

del comerciant Jeroni Estades Llabrés i, la intenció era, “regenerar l’economia i la política de la localitat”. Les causes principals d’aquesta reunió foren els abusos i arbitrietats de l’administració dels consums, del poder que tenia el secretari municipal i de la imposició del Ministeri de Marina de la presència de pilots a les embarcacions que fessin comerç de cabotatge amb la península i l’estranger⁸²⁶. En aquesta reunió assistiren una vuitantena de persones⁸²⁷, comptant amb la presència del batle Joan Colom i de membres de diferents partits i tendències polítiques. Es va acordar en aquesta reunió la creació de dues comissions, una anomenada Permanent⁸²⁸ i l’altre de Pilotatge⁸²⁹ (per estudiar el tema en qüestió). També va sorgir la proposta de la creació d’un partit polític únic que agrupàs les diferents tendències polítiques⁸³⁰.

Crèdit Balear Antoni Ensenyat –*Menuet*-, l’estudiant de magisteri Pau Ozonas Pastor i l’escriptor Joan B. Enseñat. MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 453, o.c

⁸²⁶ Aquesta llei obligava que a totes les embarcacions de més de cent tones, que feien comerç de cabotatge amb l’estranger o altre província de l’Estat, hi hagués un pilot titulat encarregat de la deriva. El pilot duia el comandament de la nau, feina que tradicionalment feien els patrons de barca. Aquesta mesura suposava una despesa per part dels patrons, que havien d’incorporar a un altre empleat i a més podia implicar un conflicte per la duplicitat de comandament i la possible pèrdua de confiança dels naviliers respecte als patrons locals. A part d’això, el nombre de pilots titulats era inferior a la demanda el que encaria la seva contractació. La mesura també afectava directament als agricultors, industrials i comerciants locals que veien com no podien treure els seus productes pel Port.

⁸²⁷ Alguns dels assistents foren entre d’altres Josep Palou, Pere A. Rullan, Pere J. Coll, Joan Joy i Pau Ozonas.

⁸²⁸ Aquesta comissió estava formada pel batle Joan Colom Muntaner –*Fideuer*-, com a president nat, i per Jeroni Estades Llabrés –*Potecari*-, Antoni Ripoll Estades –*Gordo*-, Pere Antoni Rullan Colom –*Moyana*-, Pau Ozonas Oliver –*Ozones*-, Pere Joan Coll Estades –*es mestre Colla*-, Ramon Casanovas Miró –*Cremat*-, Antoni Mora Bernat –*Mora*- i Martí Marquès Marquès –*Alic*-. MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 458, o.c.

⁸²⁹ Aquesta comissió estava formada per Pere Antoni Rullan Colom –*Moyana*-, Guillem Bernat Castañer –*Sart*-, Joan Joy Pizà –*Xocolater*-, Joan Pons Marquès –*Marra*- i Antoni Vicens Mayol –*Codony*-. *Ibidem*, pàg. 458.

⁸³⁰ *Sóller* 11-09-1886

El dissabte 11 de setembre, es va celebrar una segona reunió i es va aprovar la creació d'un centre que fos el recollidor de les idees per millorar la localitat. Es va obrir una subscripció per a tal efecte i es va acordar que es celebrarien reunions permanents cada diumenge al cafè *La Unión*⁸³¹, propietat de Guillem Bernat –*Fiol*- i situat al carrer del Príncep⁸³².

Així a principis d'octubre, es va constituir el *Centro Sollerense*, com a una societat política i social i establint-se una quota d'una pesseta a l'entrada de la societat i un reial mensual. Inicialment va comptar amb 113 socis. Segons els seus estatuts la societat funcionava entorn a 5 comissions de 3 persones cada una i que responien a diferents branques: Agricultura, Indústria, Comerç, Marina i Arts. Aquestes comissions podien actuar de forma independent o conjuntament i proposar a la Junta General les actuacions a dur a terme. Els membres de les comissions serien nomenats per la Junta general entre els associats assistents a les assemblees. Es va nomenar com a president al batle constituït del moment. Per formar part de les diferents comissions es va nomenar a Pere A. Rullan Colom, Martí Marquès Marquès, Antoni Pons Gispert, Pere J. Coll Estades, Joan Joy Pizà –*Xicolater*-, Pau Ozonas Oliver, Ramon Casanovas Miró, Jeroni Estades Llabrés, Ramon Miró Arbona, Antoni Enseñat Caparó, Jordi Llinàs Bisbal, Bartomeu Canals Cabot, Pere A. Ripoll Estades, Bartomeu Colom Morell i Antoni Mora Bernat⁸³³.

A principis de 1887, es varen convocar eleccions municipals, des del setmanari *Sóller* es va denunciar que hi havia treballadors municipals que anaven a demanar el vot en nom del "senyor batle, el jutge i el secretari"⁸³⁴.

Des de l'Ajuntament es va demanar al governador si es podia ocupar la vacant del regidor Antoni Castañer Colom, el qual havia dimitit. Des del govern provincial es va contestar que aquesta plaça quedava vacant i que per tant no

⁸³¹ No s'ha confondre amb la societat recreativa del mateix nom que va sorgir a Sóller a finals del XIX.

⁸³² *Sóller* 18-09-1886

⁸³³ *Sóller* 16-10-1886

⁸³⁴ *Sóller* 23-04-1887

era sortejable. Així s'havien de sortejar la meitat dels lloc menys un⁸³⁵. Els regidors que per sorteig cessaven del càrrec foren Joan Colom Muntaner, Pau Mayol Arbona, Joaquim Pastor Morell i Jaume Borràs Colom⁸³⁶.

En aquestes eleccions es va presentar el *Centro Sollerense* per fer front al partit oficial i al caciquisme. Els resultats foren favorables a la nova formació, que va obtenir la majoria de vots en els quatre districtes electorals, resultant elegits tots els seus candidats⁸³⁷:

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1887			
Nom	Núm. Vots	Partit	Professió
Primer Districte: Volta Piquera			
Antoni Enseñat Caparó	134	<i>Centro Sollerense</i>	Administrador del Crèdit Balear
Bartomeu Colom Morell	134	<i>Centro Sollerense</i>	Propietari
Segon Districte: Casa Consistorial			
Joan Joy Pizà	134	<i>Centro Sollerense</i>	Propietari
Ramon Casasnovas Miró	101	<i>Centro Sollerense</i>	Industrial
José Forteza Pomar	99	<i>Centro Sollerense</i>	Industrial
Tercer Districte: Casa Hospici			
Pere Mayol Mayol	189	<i>Centro Sollerense</i>	
Pau Ozonas Oliver	189	<i>Centro Sollerense</i>	Comerciant
Quart Districte: Alqueria del Comte			
Josep Serra Aulet	189	<i>Centro Sollerense</i>	Propietari
Miquel Arbona Colom	189	<i>Centro Sollerense</i>	Teixidor

L'Ajuntament va quedar format per Pere Mayol Mayol, Miquel Arbona Colom – *Caixa*⁸³⁸, Josep Serra Aulet, Pau Ozonas Oliver, Bartomeu Colom Morell, Joan

⁸³⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1886-1887. Sign.: 36

⁸³⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1886-1887. Sign.: 36

⁸³⁷ *Sóller* 07-05-1887

⁸³⁸ Miquel Arbona Colom de Can Caixa, era mestre teixidor. Va morir el 1924

Joy Pizà –*Xicolater*-, Antoni Enseñat Caparó –*Menut*-, Ramon Casanovas Miró –*Crema*-, Josep Forteza Pomar, Josep Morell Estades –*Bach*-, Guillem Deyà Arbona, Antoni Umbert Pons, Josep Pomar Forteza, Guillem Rullan Estades i Antoni Joan Garau Arbona. Fou elegit batle per unanimitat de vots Josep Serra Aulet. Bartomeu Colom Morell fou elegit primer tinent de batle, Joan Joy Pizà segon i Pere Mayol Mayol tercer⁸³⁹.

Així, el *Centro Sollerense* va assolir la majoria de regidors i va aconseguir la majoria a l'Ajuntament⁸⁴⁰. Una de les primeres mesures del nou Consistori fou demanar a l'anterior govern i al seu màxim representat, Joan Colom Muntaner, una revisió dels comptes i actuacions fetes durant el seu mandat. A aquesta proposta Joan Colom s'hi va negar al·legant motius legals⁸⁴¹.

A finals de 1887 es va solucionar el problema del pilotatge, establint el Ministeri de Marina que no era obligatòria la presència d'un pilot en embarcacions que fessin comerç de cabotatge entre els ports de la península o de les Illes. En canvi sí era obligatori per aquelles que fessin comerç entre ports peninsulars i ports estrangers. Així i tot es donava la possibilitat que si hi havia una causa justificada el pilot pogués ser substituït per un patró de reconeguda experiència. Aquesta mesura va satisfer els patrons i naviliers locals, ja que s'estalviaven l'obligació de contractar un pilot. Es trobaven excloses d'aquesta mesura les embarcacions menors de 100 tones⁸⁴².

⁸³⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1886-1887. Sign.: 36

⁸⁴⁰ Molts dels membres d'aquesta entitat sociopolítica es varen mantenir en el Consistori durant molts anys i a pesar que es deia heterogeni políticament la majoria dels seus membres varen formar part posteriorment del Partit Maurista. Segons Joan Marquès Arbona els membres d'aquest *Centro Sollerense* varen contribuir a la creació d'entitats com el Banc de Sóller, el Sindicat Agrícola de Sant Bartomeu, El Gas i les societats *La Unión* i el *Círculo Sollerense*. També alguns foren directius de la *Defensora Sollerense*, varen impulsar la vinguda del *Niny* i la construcció del Ferrocarril. També alguns foren els fundadors del *Partido Local Sollerense Sóller* 28-06-1919

⁸⁴¹ *Sóller* 16-07-1887

⁸⁴² *Sóller* 08-10-1887

A Fornalutx, després de les eleccions municipals de 1887, foren elegits regidors Bartomeu Ripoll Bisquerra, Francesc Bisbal, Joan Vicens Morey i Josep Bernat Arbona⁸⁴³. L'Ajuntament va quedar compostat per Bartomeu Ripoll Bisquerra (batle), Gaspar Barceló Mayol (primer tinent de batle), Francesc Bisbal Escales (segon tinent de batle), com a regidors Joan Vicens Morey, Jaume Antoni Mayol Arbona, Bartomeu Mayol Colom i Pere Antoni Nadal Mayol, i, com a síndics Gaspar Mayol Barceló i Josep Bernat Arbona⁸⁴⁴. A pesar d'això des del 28 de setembre de 1887, va ocupar la batlia accidentalment, el primer tinent de batle Gaspar Barceló Mayol. El gener de 1888 Bartomeu Ripoll va renunciar al càrrec, degut a una caiguda que li impedir caminar, essent nomenat Gaspar Barceló com a batle⁸⁴⁵.

El mes de març de 1888, el batle Josep Serra Aulet i el primer tinent de batle Bartomeu Colom Morey varen presentar la dimissió dels seus càrrecs per motius de salut; a pesar d'això mantingueren el càrrec de regidor. Després d'aquestes dimissions Joan Joy Pizà fou nomenat nou batle i com a tinent de batle Ramon Casanovas Miró (primer), Miquel Arbona Colom (segon) i Pere Antoni Mayol Mayol (tercer)⁸⁴⁶.

El mes de maig també va dimitir el regidor Pau Ozonas Oliver⁸⁴⁷. El Consistori no va acceptar la dimissió del càrrec, sols la de membre de la comissió d'obres. Ja fora de la batlia, el regidor Josep Serra proposà que es fes una inspecció dels comptes de l'administració de consums per part d'una comissió especial nomenada per a tal efecte, ja que entreveia que no estaven clars. Aquesta petició es va votar en un ple que va desestimar la petició⁸⁴⁸.

Cap a l'estiu de 1888, el *Centro Sollerense* va desaparèixer, segons sembla per la manca d'implicació dels seus membres⁸⁴⁹.

⁸⁴³ *Sóller* 07-05-1887

⁸⁴⁴ *Sóller* 16-07-1887

⁸⁴⁵ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament (1876-1892).

⁸⁴⁶ *Sóller* 24-03-1888

⁸⁴⁷ *Sóller* 26-05-1888

⁸⁴⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1888-1889. Sign.: 38

⁸⁴⁹ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 475, o.c.

El 16 de gener de 1889, va morir el secretari de l'Ajuntament de Fornalutx Joan Vicens. La seva plaça fou coberta pel dipositari de fons, Guillem Mayol⁸⁵⁰. El 24 de març, fou nomenat pel càrrec Pau Salvador Sastre, imposat pel Ministeri de la Guerra⁸⁵¹. El 2 de juny de 1889, el secretari fou destituït per ordre del batle Gaspar Barceló Mayol, que va al·legar incompliment del seu servei en la confecció del pressupost municipal per a l'any vinent. Es va nomenar Guillem Mayol Barceló secretari interí⁸⁵².

Malgrat que s'havien de convocar eleccions municipals pel mes de maig de 1889, aquestes es varen aplaçar al mes de desembre. El 9 de juliol de 1889 es va publicar una llei per a l'elecció de membres de les corporacions municipals. Segons aquesta llei es feien algunes modificacions en l'elecció de regidors, les persones que haguessin ocupat el càrrec de regidor i cessassin del seu càrrec no podrien tornar a ser elegides fins 4 anys després de ser-ho.

Finalment es varen celebrar eleccions a finals de desembre. En principi en aquestes eleccions sols es presentava una candidatura, la qual tenia el suport del regidor cessant Josep Serra Aulet. Aquesta va ser acusada des del *Sóller* com a caciquista, ja que es preveia que no tingués oposició. Però finalment es va presentar una candidatura alternativa, quedant el vot dividit. Els elegits foren: pel Primer Col·legi Pere Josep Santandreu Ferrà i Jaume Rullan Miró, pel Segon Col·legi Bartomeu Canals Crespí i Francesc Bernat Casasnovas, pel Tercer Col·legi Ramon Mayol Muntaner i Francesc Trias Bernat, i pel Quart Col·legi Joan Pons Castañer i Nicolau Pons Deyà⁸⁵³.

El nou Ajuntament es va formar amb les persones elegides a les darreres eleccions municipals i els regidors que continuaven del bienni anterior. Aquest va quedar compost per Pere Joan Santandreu Ferrà, Nicolau Pons Deyà, Joan Pons Castañer, Ramon Mayol Muntaner, Francesc Trias Bernat, Jaume Rullan Miró, Bartomeu Canals Crespí, Francesc Bernat Casasnovas, Miquel Arbona

⁸⁵⁰ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892.

⁸⁵¹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892.

⁸⁵² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892.

⁸⁵³ *Sóller* 07-12-1889

Colom –*Caixa*-, Bartomeu Colom Morell, Antoni Enseñat Caparó, Joan Joy Pizà –*Xicolater*- i Josep Forteza Pomar. Fou elegit batle per unanimitat de vots Joan Joy Pizà, primer tinent de batle Bartomeu Colom Morell, segon Miquel Arbona Colom i tercer Bartomeu Canals Crespí⁸⁵⁴.

A Fornalutx, les eleccions de 1889 foren molts renyides, segons el setmanari *Sóller* no hi havia hagut mai tanta lluita electoral entre els dos partits locals (conservador i liberal), ja que un d'ells no tenia representació a l'Ajuntament i l'altre el volia conservar. Va arribar el punt que la majoria de les dones varen prendre part activa en la campanya electoral, especialment les que estaven contra el bàndol oficial. El partit de l'oposició va obtenir la majoria dels vots per cobrir les 6 vacants de l'Ajuntament. El resultat de les eleccions fou⁸⁵⁵:

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1889	
Nom Candidat	Núm. Vots
Joan Estades Muntaner	77
Josep Sastre Enseñat	76
Gabriel Ballester Busquets	76
Maties Vicens Rullan	77
Josep Colom Castañer	75
Francesc Albertí Busquets	74
Gaspar Barceló Mayol	54
Joan Arbona Ballester	53
Gaspar Mayol Barceló	53
Bernat Albertí Arbona	45
Pere A. Albertí Escales	8

Així, el Consistori va quedar format per Joan Estades Muntaner (batle), Gabriel Ballester Busquets (primer tinent de batle), Josep Colom Castañer (segon tinent

⁸⁵⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

⁸⁵⁵ *Sóller* 07-12-1889

de batle), Maties Vicens Rullan (síndic), i, com a regidors Francesc Bisbal Escales, Joan Vicens Morey, Josep Bernat Arbona, Josep Sastre Enseñat i Francesc Albertí Busquets⁸⁵⁶. La primera mesura del nou govern municipal fou destituir a Guillem Mayol i rehabilitar a Pau Salvador Sastre en el càrrec de secretari. El 1890, el Consistori de Fornalutx obtengué del de Sóller l'administració de l'impost del consum.

A principis de 1891, es va dividir Sóller en tres districtes electorals. Així els regidors que havien de cessar del seu càrrec aquest any, per districtes, foren, pel Primer Districte: Josep Serra Aulet i Miquel Arbona Colom –*Caixa*-; pel Segon Districte Pere Mayol Mayol, Josep Forteza Pomar i Antoni Enseñat Caparó; i pel Tercer Districte Pau Ozonas Oliver, Joan Joy Pizà i Bartomeu Colom Morell. Es mantingueren en els seus càrrecs pel Primer Districte Francesc Trias Bernat, Joan Pons Castañer; pel Segon Districte Pere Josep Santandreu Ferrà, Francesc Bernat Casanovas i Nicolau Pons Deyà; i pel Tercer Districte Ramon Mayol Muntaner i Jaume Rullan Miró⁸⁵⁷.

El mes de febrer es celebraren eleccions a Corts, a Sóller els candidats més votats foren els conservadors. Els resultats foren:

ELECCIONS A CORTS 1891				
Candidat	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca	Partit
Josep Cotoner	964	165	21.174	Conservador
Joaquim Rovira	978	155	19.405	Conservador
Luis San Simón	844	166	18.774	Conservador
Antoni Maura	228	26	16.623	Liberal
Pascual Ribot	208	20	15.963	Liberal
Jordi San Simón	270	72	13.572	Carlí
A. Villalonga Pérez	206	5	8.982	Republicà federal

⁸⁵⁶ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892.

⁸⁵⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

Resultaren elegits Antoni Maura, Pasqual Ribot, Josep Cotoner, Joaquim Rovira i Luis San Simón⁸⁵⁸.

El mes de maig de 1891 es celebraren eleccions municipals. L'Ajuntament va quedar constituït per Miquel Coll Morell, Pere Josep Santandreu Ferrà, Andreu Albertí Pizà, Nicolau Pons Deyà, Joan Pons Castañer, Joan Colom Muntaner, Joan Canals Estades, Jaume Rullan Bisbal, Francesc Trias Bernat, Jaume Rullan Miró, Bartomeu Canals Cabot, Francesc Bernat Casanovas, Domingo Rullan Frontera, Ramon Mayol Muntaner i Cristòfol Pizà Oliver. Fou elegit batle per unanimitat Joan Canals Estades del Partit Conservador. Primer tinent de batle fou elegit Bartomeu Canals, segon Joan Pons i tercer Pere Josep Santandreu⁸⁵⁹. Cal destacar la presència d'un republicà (Ramon Mayol) i un carlista (Joan Pons) en el Consistori⁸⁶⁰. Tota la resta de regidors pertanyien al Partit Conservador.

Poc després el regidor Bartomeu Canals presentà la dimissió, al·legant que com a soci de l'empresa que transportava la correspondència de Sóller a Palma, incorria en incompatibilitat. El Ple no acceptà aquesta dimissió per 6 vots a 4⁸⁶¹. A pesar d'això, aquest va recórrer al governador provincial, qui sí va acceptar la dimissió.

Després de les eleccions municipals, el nou Consistori de Fornalutx va quedar format per Joan Estades Muntaner (batle), Gabriel Ballester Busquets (primer tinent de batle), Josep Colom Castañer (segon tinent de batle), i, com a regidors, Salvador Arbona Reynés, Maties Vicens Rullan, Josep Sastre Enseñat, Francesc Albertí Busquets, Antoni Albertí Busquets i Josep Bernat Arbona⁸⁶².

⁸⁵⁸ MARIMON, *Atles d'Història...*, pàg. 274, o.c.

⁸⁵⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1891-1892. Sign.: 40

⁸⁶⁰ *Sóller* 14-01-1893

⁸⁶¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1891-1892. Sign.: 40

⁸⁶² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892

El mes de març de 1892 també va dimitir el regidor de l'Ajuntament Andreu Albertí Pizà, per ser incompatible el càrrec que ocupava amb el d'accionista de l'empresa de la diligència. L'Ajuntament en votació secreta aprovà la dimissió⁸⁶³. A finals de setembre es celebraren eleccions a diputats provincials, un dels candidats fou Antoni Marquès Marquès –*Alic*⁸⁶⁴ que es va presentar juntament amb Alexandre Rosselló⁸⁶⁵ pel Partit Liberal⁸⁶⁶. Els resultats a Sóller i Fornalutx foren⁸⁶⁷:

ELECCIONS A DIPUTATS PROVINCIALS 1892		
Candidats	Vots Sóller	Vots Fornalutx
Antoni Marquès Marquès	1.234	211
Bernat Ramon Rosselló	983	174

⁸⁶³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1891-1892. Sign.: 40

⁸⁶⁴ Antoni Marquès Marquès –*Alic*- va néixer a Sóller el 1830. Era fill de Joan Baptista Marquès, pareire, i Maria Magdalena Marquès. Va emigrar a Puerto Rico seguint al seu germà Joan Baptista. S'establien a Lares on fundaren la casa comercial *Marqués y Cía*. Es va casar amb Juana Adelina Luigi Domenech. Va retornar a Mallorca a la dècada de 1870 establint-se a Palma. Fou batle de Palma pel Partit Conservador de 1884 a 1885, fundador i vicepresident del Banc de Crèdit Balear (1891-1893), vicepresident de la Caixa de Balears (1894) i president de la companyia de Ferrocarril de Mallorca (1894). Morí el 1894.

⁸⁶⁵ Alexandre Rosselló Pastor (1853-1923). Advocat i polític. Inicialment fou membre del Partit Republicà Federal i posteriorment passà al Partit Liberal (1881). Fou un dels reorganitzadors de l'Ateneu Balear, fundador i director de l'Escola Mercantil (1881) i de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de les Balears (1882). El 1881 fou elegit regidor de l'Ajuntament de Palma i posteriorment diputat provincial, essent president de la Diputació en diverses ocasions (1894-96 i 1898-1900). Des d'allí va promoure la creació de l'Escola de Comerç i l'Escola d'Arts i Oficis, la millora de les comunicacions entre Balears i la Península i el cable telegràfic entre Sóller i Barcelona. Fou elegit diputat a Corts per Mallorca el 1901 i n'ocupà un escó fins el 1921. Va desenvolupar diversos càrrecs de govern, destacant el de Ministre de Gràcia i Justícia (1918-1919). A finals de la seva carrera va defensar un cert grau de regionalisme. Fou partidari de la tendència liberal del Comte de Romanones i cap el 1918 es situà a l'òrbita del financer Joan March, amb l'ajuda del qual reorganitzà el Partit Liberal mallorquí. El 1919 fou nomenat Fill Il·lustre de Palma.

⁸⁶⁶ *Sóller* 10-09-1892

⁸⁶⁷ *Sóller* 17-09-1892

Francesc Socias Clar	868	176
Alexandre Rosselló Pastor	680	206
Josep Quint Zaforteza i Crespí de Valldaura	261	2
Francesc Villalonga i Fabregas	27	13
José Rosich Mas	26	6
Bartomeu Muntaner Font	15	7

La segona meitat de l'any fou bastant inestable pel que fa al govern municipal. L'1 d'agost, el regidor Joan Pons Castañer, presentà la dimissió dels seus càrrecs de segon tinent de batle i vocal en les comissions d'obres i consums a causa d'un accident. Poc després, el dia 13, el regidor Joan Colom Muntaner també presentà la dimissió dels càrrecs que ocupava de síndic i vocal de les comissions de consums i policia a causa de la seva salut. El Consistori no va acceptar aquestes dimissions. El mes de desembre es nomenà Pere Josep Santandreu Ferrà com a primer tinent de batle. El 31 del mateix mes, el regidor Bartomeu Mayol Crespí presentà la dimissió del seu càrrec al·legant que era sexagenari. L'Ajuntament sí que acceptà la seva dimissió⁸⁶⁸.

La inestabilitat també va marcar el govern de Fornalutx, el 24 de setembre de 1892, els regidors Josep Sastre, Josep Colom, Josep Bernat, Salvador Arbona i Antoni Albertí varen demanar la destitució del secretari perquè consideraven que no era de la seva completa confiança. La qüestió es va sotmetre a votació, essent aprovada per majoria, amb el vot en contra del batle. Fou substituït de manera interina per Joan Estades Bennàssar⁸⁶⁹. El 30 de setembre de 1892 Joan Estades va dimitir del càrrec de batle, al·legant que la seva avançada edat no li permetia seguir desenvolupant el càrrec. Fou substituït per Josep Colom⁸⁷⁰.

⁸⁶⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1892-1893. Sign.: 41

⁸⁶⁹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892

⁸⁷⁰ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1876-1892

A principis de 1893, aquesta crisi va arribar al seu punt àlgid amb la dimissió de Joan Canals del càrrec de batle, al·legant motius de salut. La vertadera raó fou l'oposició de Canals al nou govern fusionista de Sagasta. L'Ajuntament en votació secreta acorda no acceptar la dimissió per 6 vots en contra. A pesar d'això Canals va recórrer al governador provincial Victoriano Guzman, el qual sí va acceptar la dimissió. El primer tinent de batle va passar, el 25 de febrer, a ocupar el càrrec de batle interí. Aquest, però va presentar la dimissió dels seus càrrecs dos mesos després. L'ajuntament no acceptà aquesta darrera dimissió⁸⁷¹.

El 20 de maig reberen una comunicació del govern provincial que, per llei aprovada el 13 de maig, els Ajuntaments que s'havien de constituir l'1 de juliol ho farien el primer de gener de 1894⁸⁷².

El 5 de febrer de 1893 es varen celebrar eleccions a diputats a Corts. Els resultats a la vall foren:

ELECCIONS A CORTS 1893				
Candidats	Partit	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca
Antoni Maura Muntaner	Fusionista	659	153	21.789
Manuel Guasp Pujol	Fusionista	808	149	19.973
Mateu Bosch Bosch	Fusionista	755	148	18.465
Joan Alcover Maspons	Fusionista	713	148	19.692
Josep Cotoner, comte de Sallent	Conservador	360	148	10.691
Faust Gual Homs de Torrella	Tradicionalista	242	40	12.856
Antoni Vilallonga Pérez	Republicà	31	8	3.891
Ignaci Vidal Bennàsar	Republicà	31	8	3.389

⁸⁷¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1892-1893. Sign.: 41

⁸⁷² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1892-1893. Sign.: 41

Joan Palou Coll	Republicà	33	8	3.507
-----------------	-----------	----	---	-------

Foren elegits diputats Antoni Maura, Manuel Guasp, Joan Alcover, Mateu Bosch i Faust Gual de Torrella⁸⁷³.

El mes d'abril el primer tinent de batle i batle accidental, Pere Josep Santandreu Ferrà, va presentar la dimissió del càrrec.

El 24 de juny de 1893, el secretari interí de Fornalutx, Joan Estades, va dimitir del càrrec i fou substituït per Guillem Mayol⁸⁷⁴.

L'11 de novembre, s'obrí una subscripció per ajudar als soldats de la província ferits a la guerra d'Àfrica, en la campanya de Melilla.

A finals d'any es celebraren eleccions per renovar els Consistoris. A les eleccions municipals de Fornalutx foren elegits Bernat Albertí Arbona, Bartomeu Mayol Mayol, Gaspar Barceló Mayol, Josep Sastre Enseñat, Gaspar Vicens Bisbal i Pere A. Nadal⁸⁷⁵. L'Ajuntament va quedar compostat per Josep Sastre Enseñat (batle), Bernat Albertí Arbona (primer tinent de batle), Bartomeu Mayol Mayol (segon tinent de batle), i, com a regidors Antoni Albertí Busquets, Gaspar Barceló Mayol, Josep Bernat Arbona, Salvador Arbona Reynés, Pere Antoni Nadal Mayol i Gaspar Vicens Bisbal⁸⁷⁶

Els candidats que es presentaren a Sóller pertanyien a diversos centres socials i es presentaren a títol individual, ja que els estatuts d'aquestes societats no permetien que ho fessin en representació de l'entitat⁸⁷⁷. Els resultats foren⁸⁷⁸:

Candidats	Vots
Antoni Pons Gispert	303
Francesc Pastor Morell	278

⁸⁷³ MARIMON, *Atles d'Història...*, pàg. 274, o.c.

⁸⁷⁴ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1893-1894

⁸⁷⁵ *Sóller* 25-11-1893

⁸⁷⁶ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1893-1894

⁸⁷⁷ *Sóller* 18-11-1893

⁸⁷⁸ *Sóller* 25-11-1893

Jaume Antoni Mayol Busquets	241
Jordi Frontera Mayol	225
Pere Antoni Rullan Colom	202
Andreu Oliver Bernat	195
Miquel Forteza Pomar	193
Josep Morell Estades	112
Antoni Arbona Colom	107
Amador Castañer Ballester	97

Així, l'Ajuntament va quedar compost per Antoni Pons Gisbert, Francesc Pastor Morell, Jaume Antoni Mayol Busquets, Jordi Frontera Mayol, Pere Antoni Rullan Colom, Andreu Oliver Bernat, Miquel Forteza Pomar, Miquel Coll Morell, Joan Colom Muntaner, Joan Canals Estades, Jaume Rullan Bisbal, Josep Morell Estades, Antoni Arbona Colom, Amador Castañer Ballester, Domingo Rullan Frontera i Cristòfol Pizà Oliver. Fou nomenat batle Antoni Pons Gisbert per 15 vots i 1 en blanc. Fou elegit primer tinent de batle per 9 vots contra 7 Pere Antoni Rullan Colom; segon per 10 vots contra 1 Jordi Frontera Mayol; tercer per 11 vots contra 1 Francesc Pastor Morell⁸⁷⁹.

El mes de gener va morir Antoni Bernat Verí Ripoll, el major contribuent de la localitat i que havia estat batle i regidor. El mes de març de 1894 va morir el regidor i exbatle Joan Colom Muntaner⁸⁸⁰.

A mitjans de setembre es celebraren eleccions a diputats provincials, amb dues candidatures. Malgrat a Sóller va guanyar el candidat conservador, sortí elegit el candidat liberal-fusionista. Els resultats foren⁸⁸¹:

⁸⁷⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1893-1894. Sign.: 42

⁸⁸⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1893-1894. Sign.: 42

⁸⁸¹ *Sóller* 07-09-1894

ELECCIONS A DIPUTATS PROVINCIALS		
Candidats	Partits	Vots Sóller
Pedro Martínez	Liberal Fusionista	371
Comte de Montenegro	Conservador	1.121

A principis de febrer de 1895, el regidor i primer tinent de batle, Pere Antoni Rullan, va presentar la dimissió del seu càrrec. El Ple de l'Ajuntament no considerà suficient la causa de la renúncia i no aprovà la seva dimissió⁸⁸².

El mateix mes de febrer, va esclatar la Guerra de Cuba i Filipines, i l'Ajuntament va prendre una sèrie de mesures per enviar diners i queviures als soldats espanyols. La presència d'un gran nombre de sollerics a les Antilles va fer que la població seguís amb atenció l'evolució del conflicte⁸⁸³.

El mes següent, el batle Antoni Pons va dimitir dels seus càrrecs de batle i regidor a causa del seu greu estat de salut⁸⁸⁴. El Consistori va acceptar aquesta dimissió i el seu lloc fou ocupat per Francesc Pastor Morell, ja que era el regidor que havia obtingut major nombre de vots. El càrrec de tercer tinent de batle fou ocupat per Jaume Antoni Mayol Busquets⁸⁸⁵.

A finals de maig, el regidor i primer tinent de batle Pere Antoni Rullan Colom tornà a presentar la dimissió dels seus càrrecs al·legant mal estat de salut i aportant un certificat metge. Finalment l'Ajuntament per unanimitat va accedir a la seva petició⁸⁸⁶.

El mes de maig de 1895, es varen celebrar eleccions municipals per elegir els regidors per al pròxim bienni. Pel Partit Conservador es presentaren Joan Joy Pizà, Martí Marquès Marquès, Miquel Arbona Colom, Jaume Magraner Pons i

⁸⁸² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1894-1896. Sign.: 43

⁸⁸³ QUETGLAS CIFRE, *Una emigració forçada...*, a.c.

⁸⁸⁴ Antoni Pons Gispert fou director de la sucursal del *Cambio Mallorquín*, president de la fàbrica de teixits de *La Solidez* i president de la *Compañía de Navegación de Sóller*. Va entrar com a regidor a l'Ajuntament el 1893 passant a ocupar la batlia el mateix any. Morí el 1895 a causa d'una malaltia.

⁸⁸⁵ *Sóller* 09-03-1895

⁸⁸⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1894-1896. Sign.: 43

Llorenç Mayol Alcover. Pel Partit Liberal Fusionista es presentaren Josep Serra Aulet, Pere Joan Mora Arbona, Guillem Alcover Morell, Guillem Canals Bernat, Andreu Oliver Estades i Antoni Umbert Pons⁸⁸⁷.

El partit que va obtenir un major nombre de vots fou el Conservador, aconseguint 5 regidors i el liberal fusionista 3. Els resultats finals d'aquests comicis foren⁸⁸⁸:

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS A SÓLLER 1895		
Nom Candidat	Núm. Vots	Partit
Joan Joy Pizà	221	Conservador
Llorenç Mayol Alcover	221	Conservador
Jaume Magraner Pons	212	Conservador
Miquel Arbona Colom	204	Conservador
Josep Serra Aulet	203	Fusionista
Guillem Canals Bernat	200	Fusionista
Andreu Oliver Estades	160	Fusionista
Martí Marquès Marquès	157	Conservador

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS A FORNALUTX 1895		
Nom Candidat	Núm. Vots	Partit
Josep Vicens Ros	44	Partit Conservador
Pere Joan Arbona Reynés	43	Partit Conservador
Joan Colom Busquets	43	Partit Conservador
Gabriel Ballester Arbona	39	Partit Conservador
Josep Albertí Arbona	38	Partit Conservador

La victòria fou pels conservadors, els quals obtingueren els cinc escons. L'Ajuntament de Fornalutx va quedar compost per Gabriel Ballester Busquets

⁸⁸⁷ Sóller 11-05-1895

⁸⁸⁸ Sóller 18-05-1895

(batle), Josep Vicens Ros (primer tinent), Pere Joan Arbona Reynés (segon tinent), com a síndics Maties Mayol Ripoll i Jaume Vicens Mayol i, com a regidors Gaspar Barceló Mayol, Joan Colom Albertí, Josep Mayol Barceló i Josep Colom Albertí⁸⁸⁹.

A Sóller, a principis de juliol, es varen reunir a l'Ajuntament les persones elegides en les darreres eleccions municipals i els regidors que continuaven del bienni anterior per prendre possessió del seu càrrec. Aquests eren Francesc Pastor Morell, Jaume Antoni Mayol Busquets, Jordi Frontera Mayol, Joan Joy Pizà, Llorenç Mayol Alcover, Jaume Magraner Pons, Miquel Arbona Colom, Josep Serra Aulet, Guillem Canals Bernat, Miquel Forteza Pomar, Andreu Oliver Estades, Martí Marquès Marquès, Josep Morell Estades, Antoni Arbona Colom i Amador Castañer Ballester. Fou elegit batle Josep Serra Aulet per 8 contra 7 a favor de Joan Joy Pizà. Serra fou proclamat batle interí, segons R. O. del 05-10-1891, perquè no havia obtingut la majoria absoluta en la votació del càrrec. Fou elegit primer tinent de batle Jaume Antoni Mayol Busquets per 8 vots contra 7 de Martí Marquès Marquès; segon Jordi Frontera Mayol per 8 contra 7 de Llorenç Mayol Alcover i tercer Andreu Oliver Estades per 8 vots contra 7 de Amador Castañer Ballester. Com a procuradors síndics foren elegits Miquel Forteza Pomar i Antoni Arbona Colom. El regidor Joan Joy va protestar la forma de l'elecció del batle i del repartiment de paperetes per votar acusant al regidor Mayol de frau⁸⁹⁰.

Com a resultat de la manca d'una majoria absoluta es va haver de repetir la votació dos cops amb el mateix resultat. El 8 de juliol es tornaren a celebrar les votacions per elegir el batle i els tinents de batle. En aquesta sessió hi va haver molta expectació ciutadana, omplint-se la sala de plens de gent a favor i en contra dels candidats. El resultat fou el mateix que en votacions anteriors, a pesar d'això, en compliment del que disposava la legislació municipal, quedaren definitivament nomenats Josep Serra Aulet (batle), Jaume Antoni Mayol

⁸⁸⁹ *Sóller* 17-07-1895

⁸⁹⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1894-1896. Sign.: 43

Busquets (primer tinent de batle), Jordi Frontera Mayol (segon) i Andreu Oliver Estades (tercer).

Tres dies després, tornaren a l'ajuntament els membres del Consistori per verificar les actes de les dues sessions anteriors. El regidor Joan Joy va manifestar que estava en desacord amb l'aprovació de la darrera sessió ja que aquesta s'havia fet de forma il·legal, ja que el batle Josep Serra no va admetre l'entrada del comandant de la Guàrdia Civil, que duia ordres del governador provincial que comunicaven la suspensió de dos regidors que varen prendre part en la votació per elegir el batle i tinentes. Malgrat això, varen aprovar l'acta i varen requerir al regidor Joy que explicàs com és que sabia del contingut de les ordres del governador, i aquest va contestar que no li importava. Posteriorment Joan Joy va demanar que és declaràs nul·la la votació dels càrrecs abans esmentats pel motius expressats i es tornassin a repetir les votacions. Es va produir una votació per determinar si s'havien de repetir les eleccions amb el resultat de 7 vots a favor contra 6. A pesar d'això el batle és va oposar a repetir la votació⁸⁹¹.

El dia 18 es va repetir la votació a proposta del regidor Joy, a pesar de l'oposició del batle Serra. El governador provincial va intervenir com a autoritat superior, designant Víctor García Corredor, per fer complir les disposicions preses per ell respecte a la constitució legal de l'Ajuntament, autoritzant una nova votació i donant la raó a les queixes dels regidors conservadors.

El 23, en un nova sessió presidida per Joan Joy com a batle accidental i faltant 6 regidors com a protesta de l'acte⁸⁹², comptant doncs solament amb la presència

⁸⁹¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1894-1896. Sign.: 43

⁸⁹² La protesta del regidors absents, signada per Antoni Arbona, Miquel Forteza, Jaume A. Mayol, Andreu Oliver i Guillem Canals i segons va constar en l'acta del 25-07-1895, deia: «Los que suscriben concejales del Ayuntamiento de esta villa enérgicamente protestan de nulidad de la sesión extraordinaria por segunda convocatoria que va a celebrarse hoy fundándose en: 1º: En que no puede ser válida la segunda convocatoria de una sesión extraordinaria hecha once días después de la primera y después de celebradas sesiones ordinarias; pues a tenor del artículo 104 de la ley municipal vigente han de mediar solo dos días entre las dos citaciones, y 2º: Teniendo por objeto esta sesión extraordinaria la nueva votación para la constitución definitiva de los cargos de Alcalde y Tenientes de este Ayuntamiento según se expresa en las

de 2 regidors del Partit Liberal i 7 del Partit Conservador, es va procedir a la votació definitiva dels càrrec de batle i tinent de batle segons les ordres del governador provincial. Els regidors Arbona i Forteza protestaren per aquesta actuació i demanaren sortir de la sala, però se'ls hi nega⁸⁹³. Fou elegit batle el conservador Joan Joy Pizà per 7 vots a favor i 2 en blanc, Martí Marquès Marquès com a primer tinent de batle per 7 vots a favor i 2 en blanc, Llorenç Mayol Alcover segon tinent de batle per 7 vots a favor i 2 en blanc, i Amador Castañer Ballester tercer tinent de batle per 7 vots a favor i 2 en blanc.

Posteriorment es comunicà l'ordre del governador provincial de suspendre del càrrec de regidors a Francesc Pastor Morell, Jordi Frontera Mayol i Josep Serra Aulet (liberals).

La disputa per la batlia va agreujar els enfrontaments entre conservadors i fusionistes, els quals varen tenir diversos enfrontaments. Malgrat la suspensió, el 19 de setembre, es varen presentar a la sessió ordinària de l'Ajuntament els regidors suspesos Francesc Pastor, Jordi Frontera i Josep Serra i en el moment que el regidor Francesc Pastor va demanar la paraula, el batle Joan Joy no l'hi va concedir al·legant que estaven suspesos i no tenien dret de ser allà i que no

papeletas de citación y estando legalmente constituido este Ayuntamiento por el resultado de la sesión del día ocho del actual, debe considerarse el acto que intenta celebrarse contrario a las leyes y no destruye esta afirmación la providencia gubernativa declarando nula la sesión del día citado, por cuanto no es de la competencia del Sr. Gobernador la declaración de validez o nulidad de la constitución de los Ayuntamientos según la R. O. de 27 de febrero de 1981. Sóller 23 de julio de 1895.» AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1894-1896. Sign.: 43

⁸⁹³ La protesta dels regidors Antoni Arbona i Miquel Forteza, segons va constar en l'acta del 25-07-1895, deia: «Los que suscriben concejales del Ayuntamiento de Sóller, enérgicamente protestamos de la violencia que con nosotros se ejerce obligándonos a permanecer en el salón de sesiones de dicho Ayuntamiento, contra nuestra voluntad, para tomar parte en un acto que reputamos contrario a las leyes. Rechazamos la responsabilidad que pudiera atribuirse nos por haber intervenido forzosamente y por no incurrir en desobediencia grave, en una votación para nueva elección de cargos de este Ayuntamiento, nos reservamos las acciones y derechos que por la violencia de que somos objeto pudiéramos ejercitar y declaramos que emitimos nuestro voto en blanco . Sóller 23 de julio de 1895.» AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1894-1896. Sign.:

tenia constància de que el governador provincial, Belisario de la Carcova, els hagués rehabilitat. Això es va donar a finals de setembre, però no foren avisats pel batle, actuació que els regidors Francesc Pastor i Jordi Frontera varen denunciar. El batle va declarar que no els havia avisat perquè va rebre la comunicació massa tard⁸⁹⁴.

Un altre aspecte de la disputa entre conservadors i fusionistes, fou la denuncia per part del regidor Andreu Oliver, acusant el també regidor Jaume A. Mayol Busquets, que era veïnat de Fornalutx i per tant no podia desenvolupar el càrrec a Sóller. El governador provincial va suspendre cautelament a Mayol, a pesar que després de que aquest presentàs un recurs al Ministre de Governació fou rehabilitat del càrrec.

Per la seva banda, el regidor Jaume A. Mayol Busquets denuncià que no s'havia avisat al regidor Josep Serra, que ja es trobava rehabilitat del càrrec de regidor per haver estat sobreeixida la seva causa en l'Audiència Provincial. I criticà el batle per no haver avisat el regidor Serra de la seva incorporació.

També per les protestes del regidor Mayol Busquets es va destituir a Bartomeu Marquès Pons com encarregat del Fielato, denunciat per irregularitats amb la gestió del seu càrrec.

A més, el batle va destituir del seu càrrec al secretari de l'Ajuntament Miquel Lanuza al·legant negligència en el treball i la incompatibilitat d'ocupar el càrrec amb el de vicepresident de la companyia El Gas, la qual tenia un contracte d'arrendament amb l'Ajuntament. Com a substitut interí d'aquest es va nomenar l'escriptor i periodista Joan Baptista Ensenyat Morell⁸⁹⁵. Els regidors fusionistes

⁸⁹⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1894-1896. Sign.: 43

⁸⁹⁵ Joan Baptista Ensenyat Morell (1851-1922) fou periodista, escriptor i publicista. Va començar els estudis de medicina a Montpeller però els va abandonar per dedicar-se a la literatura. A l'Exposició Universal de Paris de 1878 fou nomenat Cap de Secció. També fou nomenat vicesecretari del Jurat i membre de la comissió organitzadora de l'exposició universal de Barcelona de 1888. Com a periodista va treballar per diferents publicacions de Paris, Barcelona, Madrid i Palma, i va ajudar a Joan Marquès en la fundació del setmanari local *Sóller*. Com a escriptor va publicar més de 70 obres originals i un gran nombre de traduccions. Va tractar tots els estils literaris, poesia, assaig, narrativa, obres teatrals i treballs d'investigació històrica

Jordi Frontera, Jaume A. Mayol, Francesc Pastor, Antoni Arbona, Guillem Canals i Andreu Oliver protestaren per aquesta acció, que acusaren de caciquil⁸⁹⁶. El mateix Lanuza va denunciar la seva destitució a través de la premsa, acusant al batle Joy de corrupció, robatori de diners públics i falsedat. El batle Joy va negar les acusacions denunciant a Lanuza del mateix.

Malgrat la crisi i les disputes polítiques, l'activitat municipal va continuar i va tenir la insurrecció de les darreres colònies com un dels aspectes claus que marcaren el període. El novembre de 1895, el Consistori va enviar la banda de música local al port de Palma, per acomiadar al Batalló Provisional de Cuba⁸⁹⁷.

El 1896, es va constituir una Junta de Protecció al Soldat, per atendre els soldats que anaven arribant. La iniciativa de la creació d'aquesta junta va venir de la directiva de l'entitat de socors mutus *Sociedad Defensora Sollerense*⁸⁹⁸. Es feren diferents recol·lectes de diners, i degut a les circumstàncies bèl·liques, l'Ajuntament va decidir que no es celebrarien els actes lúdics de les fires de maig, i que els diners que no es gastarien anirien destinats a donatius cap a l'exèrcit.

El mes de març d'aquell any es varen celebrar eleccions a diputats a Corts, els resultats foren⁸⁹⁹:

D'ideal republicà i kraussista va formar part del Partit Republicà Democràtic Federal, juntament amb Benet Pons i Fàbregues, Antoni Vilallonga Pérez i Alexandre Rosselló. Va comptar entre les seves amistats els escriptors i intel·lectuals més destacats del moment com el poeta català Víctor Balaguer, el francès Alexandre Dumas o el castellà Miguel de Unamuno. També fou membre de moltes societats científiques i culturals, destacant-ne entre moltes la Reial Acadèmia de la Història, la *Société pour l'étude des langues romanes*, l'*Alliance Latine*, l'*Alliance Scientifique Universelle* i el Foment del Turisme de Mallorca.

⁸⁹⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1894-1896. Sign.: 43

⁸⁹⁷ *Sóller* 23-11-1895.

⁸⁹⁸ La junta estava formada per: Joan Joy Pizà (president, i batle de Sóller), Antoni Ensenyat (president de la S.D.S.), Joan Pizà Frontera (secretari de la S.D.S.), Llorenç Alou (comissionat de la S.D.S.), Pau Pons (secretari d'*Unión Obrera*), Vicens Garcés (secretari de l'*Artesana Sollerense*) i Salvador Elies (director de l'Acadèmia Mercantil). *Sóller* 13-11-1897.

⁸⁹⁹ Boletín Oficial de la Provincia de Baleares, 16-04-1896, nº 4561.

ELECCIONS A CORTS 1896				
Nom candidat	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca	Partit
Pascual Ribot Pellicer	407	83	19.122	Liberal
Antoni Maura Muntaner	408	83	18.946	Liberal
José Cotoner Allendesalazar Comte de Sallent	514	110	18.794	Conservador
Juan Massanet i Ochando	603	111	17.770	Conservador
Ramon Despuig Fortuny Comte de Montenegro	584	108	17.581	Conservador
Jorge Abrí Dezcallar Marquès del Palmer	575	2	17.316	Liberal
José Quint Zaforteza i Crespí de Valldaura	408	82	15.698	Tradicionalista

Foren elegits diputats Pascual Ribot, Antoni Maura, Josep Cotoner, Joan Massanet i Ramon Despuig⁹⁰⁰.

A finals de setembre, es celebraren eleccions a diputats provincials. A Sóller, els resultats foren: Joan Marquès Luigi⁹⁰¹, 1.292 vots; Alexandre Rosselló 1.242 vots; Joan Aguiló Valentí, 1.242 vots; i, Antoni Barceló Bosch, 1.242 vots⁹⁰².

⁹⁰⁰ MARIMON RIUTORT, Antoni (coord.), *Atles d'Història de Mallorca*, Palma, Promomallorca Edicions SL, 2006, pàg. 274.

⁹⁰¹ Era fill d'Antoni Marquès Marquès –Alic- i Juana Adelina Luigi Domenech, nascut a Puerto Rico el 1863. Va continuar els negocis del seu pare; essent vicepresident del Crèdit Balear el 1914. Morí a Ciutat el 1936.

⁹⁰² *Sóller 12-09-1896*

El febrer de 1897, es va rebre ordre del governador provincial en que es desestimava el recurs d'alçada presentat per Jaume A. Mayol Busquets per la seva suspensió com a regidor, i es reafirmava en aquesta suspensió, ordenant que cessàs immediatament del seu càrrec si no ho havia fet ja⁹⁰³.

El maig de l'any 1897, es va produir la renovació bianual del Consistori, tal com marcava la llei electoral. Resultaren elegits per una banda, Damià Magraner Morell, Josep Morell Estades, Pere Josep Santandreu Ferrà, Antoni Palou Pastor, Pau Mayol Arbona i Bartomeu Colom Morell del Partit Conservador. Per altra banda, es va donar un empat entre Guillem Alcover Morell del Partit Fusionista i Antoni Arbona Colom del Partit Tradicionalista en el Primer Districte i, entre Andreu Oliver Bernat i Pere Antoni Martí Ozonas ambdós del Partit Fusionista en el mateix districte; per això, va ser necessari que es realitzés un sorteig entre aquests quatre candidats. Resultaren elegits els fusionistes Guillem Alcover i Pere A. Martí⁹⁰⁴.

Aquell mateix mes, es va realitzar durant la Fira l'Exposició Balear d'Agricultura, Indústria i Belles Arts. Els beneficis obtinguts es destinaren als soldats retornats de Cuba⁹⁰⁵.

Pel que respecta a Fornalutx, els resultats de les eleccions municipals tornà a ser favorable als conservadors, essent elegits 3 dels seus candidats, Jaume Vicens Mayol, Maties Mayol Ripoll i Josep Vicens Ros. Els liberals fusionistes obtingueren 2 regidors, Josep Mayol Barceló i Josep Colom Albertí. El Consistori va quedar compostat per Josep Vicens Ros (batle), Gabriel Ballester Busquets (primer tinent de batle), Pere J. Arbona Reynés (segon tinent de batle) i, com a

⁹⁰³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1896-1897. Sign.: 44

⁹⁰⁴ Sóller 15-05-1897

⁹⁰⁵ Al programa de festes es va inserir el següent anunci: *“¡Ojo!, Los que os divertís en Sóller: Tened en cuenta que regresan de Cuba i Filipinas muchos soldados heridos o enfermos necesitados de auxilio. La Junta de Protección al Soldado establecida en Palma se cuida de socorrerlos. Cualquiera de sus individuos admite donativos para dichos soldados”*. MARIMON RIUTORT, *Les repercussions de les Guerres...*, pàg. 975, o.c.

regidors Maties Mayol Ripoll, Jaume Vicens Mayol, Joan Colom Albertí, Josep Albertí Arbona, Josep Mayol Barceló i Josep Colom Albertí⁹⁰⁶.

A principis de juliol, es va constituir el nou Ajuntament de Sóller amb els candidats elegits a les darreres eleccions municipals i els regidors que es mantenien en el càrrec del bienni anterior. Aquests foren Damià Magraner Morell, Josep Morell Estades, Pere Josep Santandreu Ferrà, Antoni Palou Pastor, Pere Antoni Martí Ozonas, Guillem Alcover Morell, Joan Joy Pizà, Llorenç Mayol Alcover, Jaume Magraner Pons, Miquel Arbona Colom, Andreu Oliver Estades, Pau Mayol Arbona, Martí Marquès Marquès i Bartomeu Colom Morell. Fou elegit batle per 11 vots i 3 en blanc Joan Joy Pizà. Primer tinent de batle fou elegit Martí Marquès Marquès –*Alic*-⁹⁰⁷; segon Damià Magraner Morell i tercer Bartomeu Colom Morell⁹⁰⁸.

A finals del mateix mes, Joan B. Enseñat va dimitir com a secretari de l'Ajuntament, a causa del seu mal estat de salut. Interinament es va nomenar pel càrrec a Ramon Coll Bisbal.

En l'elecció del nou secretari hi va haver certa polèmica per la decisió del Comitè Liberal d'abstenir-se en l'elecció del nou secretari. Es presentaren 7 aspirants a la plaça: Carlos Flores Rifond (natural de Madrid), José Francitorra Aimar (natural d'Allella), Pere Alorda Perelló (natural de Sencelles), Lluís Palou Pastor (advocat, natural de Sóller), Damià Pizà Castañer (secretari del jutjat municipal de Ciutadella, natural de Sóller), Miquel Bernat Pastor (professor d'instrucció primària i secretari del Sindicat de Regs, natural de Sóller) i Joan Marquès Arbona (director i fundador del setmanari Sóller i arrendatari del servei telefònic,

⁹⁰⁶ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1897.

⁹⁰⁷ Martí Marquès Marquès –*Alic*- va néixer a Sóller el 1847. Devers 1860 va emigrar a Puerto Rico, establint-se a Lares. Va treballar a la casa *Marquez y Cía.*, de la qual en fou soci. Va retornar a Sóller a la dècada de 1880 implicant-se a la vida política per part dels conservadors locals. Fou regidor en diverses ocasions. Fou també president de la societat recreativa La Unión. Morí el 1934.

⁹⁰⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1897-1898. Sign.: 45

natural de Sóller)⁹⁰⁹. El mes de setembre, Lluís Palou Pastor va ser nomenat secretari, dimitint a finals d'octubre.

A principis del mes d'octubre, el regidor Martí Marquès Marquès presentà la dimissió del seu càrrec de regidor al·legant motius de salut i presenta justificant metge. El Consistori no acceptà aquesta dimissió⁹¹⁰. També en aquestes dates es va rebre una comunicació del governador Victoriano Gúzman ordenant la reposició del càrrec de secretari a Miquel Lanuza, el qual havia interposat una queixa als organismes superiors per acomiadament improcedent. Lanuza es va reincorporar al seu lloc a principis de novembre.

El governador també va ordenar l'habilitació en el càrrec de regidor a Josep Serra.

Davant aquests esdeveniments, el batle Joan Joy presentà la dimissió del seu càrrec. Aquesta fou acceptada per la Corporació (així i tot es mantingué com a regidor). Posteriorment, fou nomenat nou batle el conservador Antoni Palou Pastor.

A part dels conflictes polítics, també hi va haver una disputa entre la Junta Local de Protecció al Soldat de Sóller i la Junta de Palma, ja que aquesta darrera denunciava que els diners recollits per la Junta de Sóller solament anaven destinats als soldats locals i no a la caixa comú per tots els mallorquins. A més pretenia que els soldats sollerics rebessin auxili de la Junta de Palma⁹¹¹. A finals de l'any 97 els soldats de Sóller rebien auxilis per valor de 45 ptes. cada un.

El secretari, va demanar a l'exbatle Joan Joy i als regidors que el varen destituir, el pagament del sou que no havia cobrat mentre estava inhabilitat. La Corporació li va donar la raó i es va acordar fer-li el pagament dels endarreriments. A pesar d'això Joy, es va posar en contra de pagar els endarreriments pels treballs extraordinaris al secretari Miquel Lanuza. Contra aquest es va posicionar el regidor Josep Serra, que va acusar Joy d'actuar per

⁹⁰⁹ *Sóller* 04-09-1897

⁹¹⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1897-1898. Sign.: 45

⁹¹¹ *Sóller* 13-11-97

sentiments personals i no com a representant de l'Ajuntament i que així també tapava les irregularitats de la seva gestió⁹¹².

El mes de desembre, el regidor Martí Marquès tornà a presentar la dimissió dels seus càrrecs i la Corporació no ho va acceptar per 7 vots contra 4. Malgrat això, el governador provincial sí va acceptar i ordenà fer-la efectiva.

A finals del mateix any, es va produir una greu crisi en la política local, degut a l'acusació dels regidors liberals contra un grup de regidors municipals del partit conservador, encapçalats per l'exbatle Joan Joy. Els conservadors foren acusats d'abús de poder i malversació de fons públics. El cas va passar a instàncies superiors, i a principis de 1898 es va rebre una ordre del governador provincial en la qual quedaven suspesos dels seus càrrecs els regidors Joan Joy Pizà, Josep Morell Estades, Llorenç Mayol Alcover, Miquel Arbona Colom i Jaume Magraner Pons. Al mateix temps nomenava regidors interins Jaume Antoni Mayol Busquets, Francesc Pastor Morell, Antoni Arbona Colom, Ramon Mayol Muntaner, Miquel Forteza Pomar i Andreu Oliver Bernat⁹¹³.

Després d'això, l'1 de gener de 1898, el batle Antoni Palou Pastor del Partit Conservador, presentà la dimissió del seu càrrec, que fou admesa per unanimitat. Fou elegit batle Josep Serra Aulet i primer tinent de batle Jaume A. Mayol⁹¹⁴.

Així, amb els canvis, el Consistori va quedar format per Josep Serra Aulet que ocupava la batlia, i els regidors Jaume Antoni Mayol Busquets (tingent de batle), Damià Magraner Morell (tingent de batle), Bartomeu Colom Morell (tingent de batle), Antoni Palou Pastor (síndic), Francesc Pastor Morell (síndic), Pere J. Santandreu Ferrà, Pere A. Martí Ozones, Guillem Alcover Morell, Guillem Canals Bernat, Andreu Oliver Bernat, Miquel Forteza Pomar, Andreu Oliver Estades, Pau Mayol Arbona, Ramon Mayol Muntaner i Antoni Arbona Colom.

Poc després Joan Joy Pizà, va demanar que els regidors suspesos fossin rehabilitats i els qui els varen substituir fossin llevats del càrrec

⁹¹² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1897-1898. Sign.: 45

⁹¹³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1897-1898. Sign.: 45

⁹¹⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1897-1898. Sign.: 45

Respecte a aquest tema el 10 de febrer es va rebre una comunicació del Ministeri de Governació que havia estudiat el cas dels regidors suspesos pel governador provincial i que varen obrir un expedient, dictaminant que la sanció fou justa i que els càrrecs que se'ls imputava tenien molta gravetat i podien constituir delictes, per això dictaminava que es passàs el tema als tribunals. L'Ajuntament decidí presentar-se com acusació en el cas dels regidors suspesos, per considerar que els expressats regidors s'havien sobrepassat en les seves funcions. Per aquest motiu també el batle obligà a fer un estudi de la situació econòmica del municipi per saber en quin estat es trobaven les arques municipals en aquell moment. Pel que fa a la caixa municipal hi havia un total de 25.288,37 ptes. Pel que fa a les despeses durant el bienni 1893-1895 es varen gastar 20.661,12 ptes.; i durant el bienni 1895-1897 24.431,60 ptes. El mes de març de 1898 es varen celebrar eleccions a diputats a Corts, els resultats foren⁹¹⁵:

ELECCIONS A CORTS 1898				
Nom	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca	Partit
Antoni Maura i Muntaner	266	116	23.819	Liberal
Pascual Ribot Pellicer	280	110	21.869	Liberal
Miguel Santandreu Vadell	265	105	21.783	Liberal
Luis de San Simón, Conde de San Simón	812	88	18.958	Conservador
Felipe Villalonga Despuig	809	16	15.808	Tradicionalista

Foren elegits diputats Antoni Maura, Pascual Ribot, Miquel Santandreu, Lluís San Simon i Felip Villalonga⁹¹⁶.

⁹¹⁵ *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares*, 20-03-1898, núm. 4866.

⁹¹⁶ MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c.

El dia 4 del mateix mes, el regidor Andreu Oliver Bernat presentà la dimissió del seu càrrec al·legant motius de salut. L'Ajuntament acceptà aquesta dimissió⁹¹⁷.

L'abril de 1898, els EUA varen declarar la guerra a l'Estat espanyol, arran d'aquesta declaració es varen donar ordres des de la diputació provincial que tots els organismes oficials facilitessin tots els mitjans possibles per a la defensa de l'illa i que era indispensable comptar amb una línia de telèfon i telègraf amb els fars de la costa. Des de Sóller es va respondre que sols faltava connectar la línia de Sóller amb el far del Cap Gros. L'Ajuntament alhora demanà a la Diputació Provincial que s'agilitessin els tràmits per efectuar una sèrie d'obres que tenien programades, ja que la crisi amb el EUA afectava molts de sollerics que tenen el seu treball a Puerto Rico i que per tant es trobaven en atur. El maig d'aquest any va arribar a la vila, la "Columna Volant" del general José Barraquer que va recórrer la Part Forana, per donar coratge a la ciutadania davant un possible atac nord-americà i per explicar les mesures a adoptar en cas de que la guerra arribés⁹¹⁸.

Es va crear també, una "Junta Municipal de Subscripció Nacional pel Foment de la Marina i despeses generades de la Guerra", que pretenia recaptar fons per l'exèrcit.

El 2 de febrer de 1899, el regidor Antoni Arbona Colom presentà la dimissió del seu càrrec de regidor per motius de salut. L'Ajuntament considerà que aquesta no estava suficientment justificada i no l'acceptà⁹¹⁹.

El mes d'abril del mateix any es varen celebrar eleccions a diputats a Corts, els resultats a Sóller foren⁹²⁰:

⁹¹⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1898-1899. Sign.: 46

⁹¹⁸ QUETGLAS CIFRE, *Una emigració forçada...*, a.c.

⁹¹⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1899-1900. Sign.: 47

⁹²⁰ *Boletín Oficial de la Provincia de Baleares*, 18-04-1899, núm. 5032.

ELECCIONS A CORTS 1899				
Nom	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca	Partit
José Cotoner Allende Salazar, Conde de Sallent	681	127	18.051	Conservador
Luis de San Simón, Conde de San Simón	681	127	15.961	Conservador
Enrique Sureda	681	127	17.321	Conservador
Antoni Maura i Muntaner	506	80	13.159	Liberal Gamacista
Pasqual Ribot i Pellicer	506	80	13.320	Liberal Gamacista
Miquel Socias i Caimari	331	65	12.678	Liberal Dinàstic
Epifanio Fábregas i Santander	331	48	10.374	Republicà

Foren elegits diputats Enric Sureda, Josep Cotoner, Luis San Simón, Pascual Ribot i Antoni Maura⁹²¹.

A principis del mes de maig, els regidors Antoni Palou i Miquel Forteza demanaren que l'Ajuntament es retiràs com acusació contra els regidors suspesos per presumpte abús de poder. Aquesta proposició fou aprovada pel Consistori⁹²², però es va mantenir l'acusació civil interposada pel batle Josep Serra i el secretari Miquel Lanuza. El dia 14 d'aquest mateix mes es celebraren eleccions municipals. En aquestes es va presentar una candidatura conjunta dels partits conservador silvelista i liberal gamacista, per la qual cosa no hi ha va haver lluita electoral i foren elegits els candidats que es presentaren. Els resultats foren:

⁹²¹ MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c.

⁹²² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1899-1900. Sign.: 47

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1899	
Nom Candidat	Núm. Vots
Joan Canals Estades	221
Andreu Oliver Bernat	216
Ramon Coll Bisbal	359
Joan Joy Bisbal	359
Jeroni Estades Llabrés	359
Damià Canals Arbona	351
Joan Deyà Castañer	346
Damià Riutort Borràs	343

Els resultats a Fornalutx foren favorables als conservadors, els quals obtingueren 5 regidors i els liberals 1.

L'1 de juliol, es va constituir el nou Ajuntament de Sóller després de les eleccions del 14 de maig. Aquest estava format per Jeroni Estades Llabrés, Ramon Coll Bisbal, Damià Canals Arbona, Joan Deyà Castañer, Damià Riutort Borràs, Joan Canals Estades, Andreu Oliver Bernat, Pere Antoni Martí Ozonas, Guillem Alcover Morell, Pere Josep Santandreu Ferrà, Antoni Palou Pastor, Bartomeu Colom Morell, Joan Joy Pizà i Pau Mayol Arbona. Fou elegit batle Joan Canals Estades⁹²³. Primer tinent de batle fou elegit Pere Josep Santandreu Ferrà, segon Damià Canals Arbona i tercer Ramon Coll Bisbal⁹²⁴.

A finals d'any, el 2 de desembre, el secretari Miquel Lanuza, fou novament suspès del càrrec per ordre del governador civil.

⁹²³ Joan Canals Estades de Montcaire estava casat amb Catalina Pons Morell. Terratinent, era propietari de les possessions de Montcaire i Monnàber, entre altres finques. A pesar que va entrar en política com a membre del Partit Conservador posteriorment va passar al Partit Liberal Fusionista, del qual en fou el cap local des de finals del segle XIX a la dècada de 1920. Fou batle de Sóller entre 1899 i 1901. També fou jutge municipal de Sóller.

⁹²⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1899-1900. Sign.: 47

El febrer de l'any 1900, es va celebrar el judici contra els exregidors conservadors Joan Joy, Josep Morell, Llorenç Mayol, Miquel Arbona i Jaume Magraner. La causa era una suposada malversació de cabdals públics en la reforma i conservació del camí de Can Gaspar i les obres d'enllumenament i conducció d'aigües del camí del Port. En el procés els acusats es declararen innocents. Un dels testimonis, el regidor Andreu Oliver, va declarar que la denúncia la va fer signar el cap del partit fusionista Jeroni Estades. Finalment el jutge va absoldre els acusats i va condemnar a pagar els costos del judici al batle Josep Serra i al secretari Miquel Lanuza⁹²⁵.

Aquell mateix mes, el regidor Pau Mayol Arbona presentà la dimissió del càrrec de regidor per motius de salut. El Consistori no acceptà aquesta dimissió⁹²⁶.

Després de l'absolució dels càrrecs i de la seva rehabilitació, Joan Joy i Josep Morell s'incorporaren al seu lloc com a regidors⁹²⁷.

7.1.2. Evolució política durant la segona etapa de la Restauració borbònica (1900-1923)

La crisi de 1898 va tenir un fort impacte en la societat espanyola. En primer lloc per la pèrdua territorial, amb el Tractat de París es renunciava a l'illa de Cuba, Puerto Rico i Filipines passaven a mans (cessió) dels Estats Units i es venien els petits arxipèlags de *Las Marianas*, *Las Carolinas* i *Las Palaos* a Alemanya.

En segon lloc per l'elevat nombre de pèrdues humanes (entre 40.000 i 50.000 morts i nombrosos ferits).

En tercer lloc des del punt de vista ideològic i polític es va donar un corrent crític que proposava la reforma i la modernització del sistema polític (regeneracionisme) i cultural (Generació del 98, influència de la filosofia Krausista i la creació de la Institució Lliure d'Ensenyança). Aquesta crisi va

⁹²⁵ Sóller 17-02-1900

⁹²⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1899-1900. Sign.: 47

⁹²⁷ Sóller 21-04-1900

provocar una forta expansió dels nacionalismes perifèrics (especialment el català) alhora que va anar creixent l'oposició política i ideològica del republicanisme i del moviment obrer.

Pel que fa a l'exèrcit, aquests després de la derrota contra els americans va perdre prestigi. Es va crear un fort ressentiment per part dels militars cap als polítics, als quals feien responsables de la pèrdua de les colònies.

En quart lloc des del punt de vista econòmic, les conseqüències no van ser excessivament negatives, a pesar de la pèrdua temporal d'un dels principals mercats de la indústria espanyola. El govern va accentuar el proteccionisme econòmic, i el fi de la guerra va permetre controlar la inflació i reduir el deute públic, al mateix temps que es repatriava capital per part d'espanyols residents a Cuba i es donava una diversificació de les inversions industrials a Espanya.

El maig de 1902 Alfons XIII va iniciar el seu regnat quan va assolir la majoria d'edat. L'inici del regnat del nou rei va estar marcat pels problemes derivats del propi sistema canovista, la crisi social i regional i la guerra del Marroc.

El caciquisme seguia essent el gran problema polític, era criticat des del regeneracionisme i menyspreat per la nova classe política. Al mateix temps es donava un canvi generacional dels líders dels partits dinàstics (Canovas moria assassinat el 1897 i Sagasta el 1903, també assassinat). La degradació del sistema de torn de partits va radicalitzar la vida política del país. L'oposició al govern va fer créixer els partits obrers, republicans i nacionalistes. Els problemes agraris no resolts (rendiments, concentració de la propietat, grans quantitats de treballadors sense terra) i les dures condicions laborals a la indústria (salaris baixos, manca de seguretat, jornades llargues, etc.), varen tenir com a conseqüència un increment de la sindicació (sobretot a la CNT), del recurs a la vaga, del sabotatge i de l'acció terrorista. Les reformes governamentals foren escasses i l'acció més destacada fou la creació de l'Institut Nacional de Previsió (1908).

Com hem dit, aquesta situació de crisi política va fer créixer les opcions regionalistes i nacionalistes de Catalunya i el País Basc, destacant l'èxit electoral

a les municipals (1907) de Solidaritat Catalana i la creació de la Mancomunitat de Catalunya al 1914.

Davant això va esclatar el problema militar, ja que l'exèrcit es mostrà ferit per la derrota a Cuba i per l'augment dels nacionalismes perifèrics

L'any 1907, el mallorquí Antoni Maura Muntaner va ser nomenat cap de govern. Maura proposà un programa reformista amb l'aspiració de reformar la societat espanyola des del poder per impedir una revolució obrera. En el camp polític intentà acabar amb el caciquisme a través d'una reforma de la llei electoral (1907) i de l'administració local (limitada descentralització). El 8 d'agost de 1907 es va promulgar una nova llei electoral, impulsada pel president del Consell de Ministres, Antoni Maura. Els canvis es donaren sobretot en la pràctica electoral. Es va establir els 25 anys com l'edat mínima i l'obligatorietat del vot, amb sancions pels qui no ho fessin de recàrrec d'imposts i nota desfavorable pels funcionaris públics. Es va anul·lar també la intervenció dels Ajuntaments en l'elaboració del cens electoral, que va passar a ser competència de l'Institut Geogràfic i Cadastral. Així, la suposada imparcialitat es va relativitzar, quan es varen transferir a les Juntes del Cens pràcticament totes les competències (rectificacions censals, proclamació de candidats, formació de llistes o la realització dels escrutinis). Aquestes Juntes estaven formades pels majors contribuents, els presidents de les societats industrials, un càrrec militar, un regidor i un vocal de la Junta de Reformes Socials.

Es varen restringir les condicions per ser candidats, sobretot per als nous.

L'article més important d'aquesta llei era el número 29, que establia que un candidat podia ser proclamat sense realitzar votacions, quan es presentaven el mateix nombre de candidats que el de places a ocupar. Aquest article, juntament amb el control de les Juntes del Cens, va possibilitar el manteniment del caciquisme i una de les majors contradiccions de l'esperit de la nova llei, que pretenia renovar i millorar el sistema electoral.

Les eleccions generals de 1910, 1914, 1916, 1918, 1919, 1920 y 1923, i les eleccions parcials de 1912, es varen celebrar seguint aquesta normativa.

En el pla econòmic, el Govern va potenciar la indústria i les comunicacions i va prendre algunes mesures socials amb la fundació de l'Institut de Reformes Socials i l'Institut Nacional de Previsió.

En política internacional, participà juntament amb França en la guerra del Marroc, amb la intenció d'aconseguir alguns beneficis colonials. Això va donar els seus fruits a la Conferència d'Algesires (1906), quan s'aconseguí establir un protectorat espanyol al Marroc.

A pesar dels intents regeneracionistes, el 1909 la guerra del Marroc va fer esclatar tots els problemes que arrossegava el sistema. El juliol de 1909 foren cridats a files 40.000 reservistes. Això afectava principalment les classes més pobres. El dia 26 del mateix mes, a Barcelona, s'inicià una vaga general de protesta, que aviat s'estengué a altres poblacions catalanes i es produïren enfrontaments amb l'exèrcit, crema d'esglésies i la declaració de l'estat d'excepció a Barcelona, amb la intervenció de l'exèrcit (setmana tràgica). Les conseqüències d'aquests fets es traduïren en una forta repressió contra els sectors obrers, especialment els anarquistes (afusellament de Francesc Ferrer i Guàrdia, fundador de l'Escola Moderna) i en fortes protestes, contra el govern, generalitzades dins i fora del país.

L'oposició conjunta, contra el govern, dels liberals i els partits d'esquerra suposà la caiguda del govern Maura i, de fet, la ruptura del "pacte del Pardo".

El polític liberal José Canalejas fou nomenat cap de govern i intentà continuar amb la política regeneracionista del seu antecessor. Del seu govern destaquen els canvis en el sistema de reclutament, amb la implantació del servei militar obligatori; la continuació de la política d'ocupació al Marroc d'acord amb França; la Llei del "*candado*" que frenà l'establiment d'ordres religioses franceses (1911); i el projecte de Mancomunitats provincials. Creació de la Mancomunitat de Catalunya al 1914. Fou assassinat per un anarquista el 1912 i la seva mort precipità la desintegració del partit liberal.

Amb l'esclat de la Gran Guerra (1914-1918), el govern espanyol i la monarquia optaren per la neutralitat, decisió que va tenir una sèrie d'efectes. En primer lloc es va donar un important creixement econòmic, a causa de la demanda dels

països bel·ligerants i per les possibilitats de grans negocis per part de la indústria i els capitals especulatiu. Alhora hi va haver una elevació dels preus al consum i estancament dels salaris. En conseqüència, les classes populars foren les més perjudicades, ampliant-se les diferències entre la burgesia espanyola i les classes treballadores.

L'any 1917, es va donar una forta crisi que va afectar durament el govern:

- En primer lloc, va esclatar el problema militar, que arrossegava des del 98. S'organitzaren *Juntes militars de Defensa* que reclamaren solucions i reivindicació de millores professionals. La pressió de l'exèrcit va fer caure els governs de Garcia Prieto i Dato i l'aprovació de la llei de l'exèrcit.
- En segon lloc el descontentament per les limitacions democràtiques va provocar la constitució a Barcelona d'una assemblea de parlamentaris (republicans, reformistes i catalanistes) que exigien reformes en el sistema (govern ampli, autonomia per Catalunya, reforma constitucional i regeneració democràtica).
- En tercer lloc s'accentuà el problema social, a causa de l'empitjorament del nivell de vida de la classe obrera. Els sindicats reclamaven mesures urgents i davant l'incompliment de les promeses de Dato⁹²⁸, l'agost de 1917 es declarà (convocada conjuntament per CNT i UGT) la vaga general revolucionària. Aquesta fou esclafada violentament per l'exèrcit en tres dies.

Finalitzada la guerra (1918) la interrupció de les demandes exteriors iniciaren una profunda crisi econòmica.

Entre 1918 i 1923 el sistema va entrar en una fase de crisi crònica. La inestabilitat política i els canvis de govern foren constants. Intentaren donar solucions amb la creació de governs de concentració, amb la presència de conservadors, liberals i altres grups com la Lliga Regionalista Catalana.

⁹²⁸ Eduardo Dato Iradier (1856-1921) fou advocat i polític. Pertanyia al partit Conservador, del qual en fou cap d'una corrent important durant el regnat d'Alfons XIII. La seva corrent dins el partit va esdevenir majoritària després de la separació dels mauristes. Dato fou cap de govern en diverses ocasions.

Les protestes obreres i camperoles s'estengueren, animades per la Revolució Soviètica (octubre de 1917). Davant les protestes el govern i els patrons respongueren amb mesures dràstiques, que fomentaren el pistolisme.

El republicanisme recobrà força a les ciutats, al mateix temps que continuava la seva divisió interna. Aparegué el Partit Republicà Radical, d'Alejandro Lerroux⁹²⁹, amb un discurs demagògic, anticlerical i anticatalanista.

La guerra del Marroc, molt impopular, es va intensificar en aquests anys. El 1921, s'alçà el cabdill rifeñy Abd-el-Krim, que va aconseguir derrotar l'exèrcit espanyol a la batalla d'Annual.

La conflictivitat social, i la guerra del Marroc feren crítica la vida política del país, mentre els diferents governs (Maura, Dato, Garcia Prieto) es mostraren incapaçs de redreçar la situació.

Davant això la dreta més conservadora es decantà per la solució militar (Cop d'Estat). Així el 13 de setembre de 1923 el Capità General de Catalunya Miguel Primo de Rivera proclamà l'estat de guerra i el rei li encarregà la formació de govern.

A Balears, continuà funcionant el sistema del torn de partits, però amb un relatiu canvi respecte al període anterior. El pas d'Antoni Maura i dels seus seguidors del Partit Liberal al Partit Conservador va fer que aquest darrer passàs a ser el dominador del panorama electoral fins a la Primera Guerra Mundial. L'escissió dels mauristes del Partit Conservador i l'aparició en política del financer Joan March Ordinas, va ampliar i diversificar la política illenca. A pesar d'aquest domini dels conservadors/mauristes i dels liberals, en aquest període varen prendre força els partits opositors del sistema, així republicans, socialistes i carlistes varen poder optar a tenir una major presència en les institucions

⁹²⁹ Alejandro Lerroux García (1864-1949) fou un destacat militant republicà. Malgrat ser d'origen andalús s'establí de jove a Barcelona, on va adquirir notorietat i popularitat entre part de la classe obrera. Fou un dels fundadors de la Unió Republicana, partit que abandonà el 1906 per fundar el seu propi partit, el Partit Republicà Radical. Es va mantenir en primera línia política fins el 1933, ocupant el càrrec de president de govern durant la II República, quan hagué de dimitir per l'escàndol de l'estraperlo.

illenques. En aquest context varen continuar les pràctiques caciquistes i les martingales governamentals.

A Fornalutx durant els dos primers decennis del segle XX es produïren enfrontament i tensions entre mauristes i liberals (especialment entre els seus líders el maurista Gabriel Ballester Busquets i el liberal Joan Baptista Estades de Montcaire i Bennàssar de Massana), el que va provocar certa inestabilitat a la política local. Així i tot hi va haver un clar predomini del partit liberal (de la branca seguidora de les teus del Comte de Romanones) en aquest període, que governà entre 1909 i 1922 de forma continuada.

Pel que fa a Sóller, les conseqüències de la crisi de 1898 també varen tenir els seus efectes. La situació política continuà essent inestable, amb la presència d'un secretari interí, Francesc Pastor, que substituï al destituït Miquel Lanuza.

El 10 de març de 1901, es celebraren eleccions a diputats provincials, en les quals es presentaren els partits republicà i liberal-sagastí per una banda i els partits conservador i liberal-gamacista per l'altra. Els resultats foren:

Nom	Núm. Vots Sóller
Alcover	690
Sancho	560
Socias	562
Oliver	226
Jeroni Pou	188
Vicens	244
Joan Oliver – <i>Maneu</i> –	1
Antoni Oliver	1
Francesc Oliver	1

A mitjans d'any, foren nomenats com a batles de barri a Sóller Damià Canals Coll per s'Arraval, Miquel Forteza Pomar per l'Hospici, Miquel Pastor Castañer

pel Convent, Vicenç Garcés Colom per l'Horta, Francesc Trias Bernat per l'Alqueria del Comte i Pere Antoni Bernat Deyà per la Rectoria⁹³⁰.

El mes de maig de 1901 es varen celebrar eleccions a diputats a Corts. Aquestes votacions tingueren una baixa participació i sols va votar una tercera part del cens. Els resultats foren⁹³¹:

Nom	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca	Partit
Josep Cotoner	476	103	18.481	Conservador
Alexandre Rosselló	406	100	16.681	Liberal sagastí
Antoni Maura	401	50	13.159	Liberal gamacista
Guillem Moragues	301	104	19.053	Liberal sagastí
Jeroni Pou	201	1	10.105	Republicà
Mateu Garau	73	54	16.182	Liberal sagastí

Foren elegits diputats Antoni Maura, Alexandre Rosselló, Josep Cotoner, Antoni Maura, Guillem Moragues i Mateu Garau⁹³².

El mes de juliol la Corporació va tornar a viure un greu enfrontament entre liberals i conservadors, quan el regidor Jeroni Estades va denunciar irregularitats en la gestió del Fielato⁹³³ del Port. L'assumpte era que el fiel del Port introduïa en una sola plagueta les captures de peix que es feien, sense diferenciar de qui

⁹³⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1900-1901. Sign.: 48

⁹³¹ *Sóller* 25-05-1901

⁹³² MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c.

⁹³³ El *Fielato* era el nom popular que tenien les cases de cobrament d'arbitris i taxes municipals damunt el tràfic de mercaderies. Rebia el seu nom del tipus de bàscula que s'emprava per mesurar els productes i la qual s'anomenava *Fiel*. El seu nom oficial era el d'Estació Sanitària, ja que a part de la seva funció recaptadora tenien la missió d'exercir un cert control sanitari sobre els aliments que entraven als municipis. A Sóller, s'establiren quatre *Fielatos*: un al Pont d'En Valls per controlar les mercaderies que arribaven de Palma, un altre al Port per controlar els productes que arribaven per mar, un tercer al camí de Fornalutx i un quart a Can Bleda, que vigilava els que venien de Deià. Hi havia una oficina central que es trobava ubicada al Consistori. Les persones que s'encarregaven de fer els controls eren contractades per l'Ajuntament.

eren o el volum per separat, i això ho feia en unes plaquetes auxiliars; això donava peu a que no es pogués controlar el que pagaven els pescadors per la introducció de peix. Però el cas es que quan anaren a investigar el cas i comprovar dites plaquetes aquestes, segons l'encarregat, havien estat destruïdes, per la qual cosa era impossible comprovar el que s'havia introduït al Port i el que s'havia cobrar realment. El batle va defensar a l'empleat municipal, acusant Estades de manipular les dades trobades. Alhora, Jeroni Estades va acusar al batle i al regidor Coll d'encobrir l'empleat municipal. Es va nomenar una comissió per investigar el cas i es va descobrir també que l'encarregat comerciava amb licors i aiguardents que introduïa sense pagar els consums corresponents. Malgrat l'oposició del batle, va acordar-se la destitució del fiel del Port⁹³⁴. Aquesta mesura, però, va provocar les crítiques de molts veïns de la barriada marinera que demanaren al batle la seva reincorporació. Per aquest motiu, els afectats interromperen la sessió del Ple municipal escridassant al regidor Estades. Aquest va denunciar que molta de la gent que hi havia anat havia estat enganyada i que la protesta havia estat organitzada pel batle i alguns regidors, posant-lo com a un exemple més del caciquisme que imperava a la localitat. A pesar que la discussió de l'assumpte es va allargar més fins a finals d'octubre, finalment el fiel no va ésser readmès.

Posteriorment, el 24 d'octubre el regidor Jeroni Estades presentà una moció de censura contra el batle, per la actuació que havia tingut en el cas del Fielato. En votació secreta es va votar afirmativament per 5 vots contra 1. A pesar d'això el batle Joan Canals, es va querellar contra Jeroni Estades acusant-lo de desacat durant la votació contra el cessament de la seva persona. El cas va passar al governador civil que va decretar la suspensió del càrrec de regidor a Jeroni Estades⁹³⁵.

El 25 de setembre, es va cobrir la plaça de secretari municipal, passant a ocupar-la Amador Canals Pons⁹³⁶.

⁹³⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1900-1901. Sign.: 48

⁹³⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1901-1902. Sign.: 49

⁹³⁶ *Sóller* 28-09-1901

A finals del mateix mes d'octubre de 1901, com a resposta a la tensió i la crisi de la política municipal, es va crear a Sóller el *Partido Local Sollerense*, un nou partit que pretenia dur a terme les tesis regeneracionistes que s'havien esteses per l'Estat després de la pèrdua de les colònies americanes. El nou partit es va presentar a *Sa Botigueta*, lloc de trobada de la burgesia local, exposant com objectius principals acabar amb el caciquisme i el frau electoral i regenerar la vida política i social de la localitat, especialment l'administració i la justícia.

La creació de la nova formació, que pretenia ser l'alternativa als partits oficials, va patir l'oposició de la burocràcia estatal, i es varen posar traves a la constitució del nou grup polític. El PLS va denunciar també la inclusió al cens electorals de veïns que abans residien a Palma. El partit va publicar un manifest convidant a la gent a adherir-se a la nova iniciativa, que tenia la intenció de presentar-se a les eleccions de finals d'any⁹³⁷.

⁹³⁷ «Sollerenses: A grandes males, grandes remedios, y los que afligen a nuestro querido pueblo, de todos vosotros bien conocidos por cierto, necesitan uno muy radical para curar de una vez y para siempre. Aplicarlo es nuestro objeto, y para ello precisa como primera medida, a nuestro entender, el llevar al Consistorio personas de reconocida probidad y criterio, amantes del progreso y dispuestas a hacer administración y justicia; procurar la felicidad del vecindario extirpando de entre nosotros la mala semilla del caciquismo, que toda idea buena ahoga, y realizar para el bien general las mejoras que en los ramos han llegado a ser de necesidad suma y reclama la opinión. De esto se trata, para esto se trabaja; a este fin se han reunido esta tarde las personas más caracterizadas de la localidad, la representación de todas las clases de la sociedad sollerense, y como primera resolución han dejado constituido un Partido local ajeno a toda idea política, cuyo lema único es "procurar en todos los sentidos la buena administración de los intereses de Sóller".

En nombre, pues, de este partido, nos dirigimos a todas las personas de buena voluntad, a todos los hombres honrados, a todos los que piensan y sienten, sea cual fuere su estado, clase o condición, para suplicarles su concurso para que presten calor a nuestra idea con su valiosa cooperación y para que se sirvan asistir a la reunión magna que ha de celebrarse el próximo domingo (pasado mañana) a las dos de la tarde en el teatro de la Defensora Sollerense.

Si vosotros, sollerenses de corazón, sabéis responder habéis respondido siempre a todo llamamiento levantado y patriótico, no hemos de dudar de que responderéis también hoy con entusiasmo al que os hacen en nombre del Partido Local Sollerense, Pedro A. Rullan Colom, Jaime Valls Piña, Ramón Casasnovas Miró, Pedro A. Alcocer Morell, Guillermo Colom Muntaner,

El 3 de novembre, el partit va fer el seu primer míting al local de la societat *Defensora Sollerense*, i va comptar amb un gran nombre de públic. També hi varen assistir els caps dels diferents partits de la localitat, Joan Canals Estades pel Partit Liberal i Jeroni Estades Llabrés pel Partit Conservador. A pesar de les reticències, els partits oficialistes es varen adherir a la proposta de regeneració que proposava el PLS.

Es va nomenar un Directori per gestionar el partit i proposar els candidats a les eleccions. L'elecció d'aquests es va fer mitjançant votació, per les persones censades i que havien donat suport al nou partit. La candidatura va estar composta per:

Primer Districte: Ramon Casanovas Miró, Jaume Valls Pinya i Jaume Joan Joy Castanyer.

Segon Districte: Guillem Bernat Rullan, Joan Pizà Mayol i Jaume Marquès Rullan.

Tercer Districte: Joan Morell Coll i Joan Puig Rullan⁹³⁸.

Així en les eleccions municipals d'aquell mateix 1901⁹³⁹, no hi va haver lluita electoral, ja que hi va haver un predomini total del *Partido Local Sollerense*. Foren elegits⁹⁴⁰:

Nom	Núm. Vots	Partit	Professió
Ramón Casanovas Miró	178	<i>Partido Local Sollerense</i>	Propietari i Industrial
Jaume Joan Joy	178	<i>Partido Local Sollerense</i>	Propietari i Industrial

Juan Puig Rullan, Damián Magraner Morell, Jaime Bennassar Mayol, José Forteza Pomar, Juan Pizà Mayol, Andrés Albertí Pizà, Martín Marquès Marquès, Juan Marquès Arbona. Sóller, 1 de noviembre de 1901.» Sóller 02-11-1901

⁹³⁸ Sóller 09-11-1901

⁹³⁹ Els locals per a la celebració de les pròximes eleccions municipals són per la Primera Secció la Casa Consistorial, per a la Segona l'Hospici, per a la Tercera el Convent, per a la Quart la casa núm. 689 de l'Horta i per a la Quinta la casa núm. 8 de l'Alqueria del Comte.

⁹⁴⁰ Sóller 16-11-1901

Castanyer			
Jaume Valls Piña ⁹⁴¹	176	<i>Partido Local Sollerense</i>	Comerciant i Industrial
Joan Pizà Mayol	212	<i>Partido Local Sollerense</i>	Propietari
Jaume Marquès Rullan	211	<i>Partido Local Sollerense</i>	Propietari i secretari del Banc de Sóller
Guillem Bernat Rullan	209	<i>Partido Local Sollerense</i>	Propietari i consignatari del vapor "León de Oro"
Joan Puig Rullan	158	<i>Partido Local Sollerense</i>	Capitalista i propietari
Joan Morell Coll	158	<i>Partido Local Sollerense</i>	Industrial

La victòria del *Partido Local Sollerense* fou vista com una primera passa per a la regeneració de la política a Sóller i, especialment, contra el caciquisme.

A Fornalutx, les eleccions de 1901 varen estar marcades per una abstenció dels liberals, a causa de la sortida de Maura, que va provocar la victòria dels conservador i que obtinguessin els 5 regidors. El Consistori va quedar format per Gabriel Ballester Busquets (batle), Pere Joan Arbona Reynés (primer tinent de batle), Bernat Mayol Barceló (segon tinent de batle) i, com a regidors Gaspar Barceló Mayol, Bartomeu Mayol Mayol, Maties Mayol Ripoll, Josep Arbona Castañer, Joan Colom Albertí i Josep Puig Vicens⁹⁴².

A principis de 1902, es va constituir el nou equip de govern de l'Ajuntament de Sóller amb l'entrada dels 8 nous regidors elegits el novembre de 1901. Foren elegits Joan Puig Rullan (batle), Ramon Casasnovas Miró (primer tinent de batle), Joan Pizà Mayol (segon tinent de batle), Jaume Marquès Rullan (tercer tinent de batle), Jaume J. Joy Castanyer (regidor síndic) i Jaume Valls Pinya (regidor síndic) i, com a regidors Joan Joy Pizà, Ramon Coll Bisbal, Damià Canals Arbona, Joan Deyà Castañer, Damià Riutort Borràs, Joan Canals Estades, Andreu Oliver Bernat, Guillem Bernat Rullan i Joan Morell Coll⁹⁴³. El 9

⁹⁴¹ Comerciant i soci de *La Solidez*.

⁹⁴² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1902

⁹⁴³ *Sóller* 04-01-1902

d'octubre de 1902, Jeroni Estades Llabrés fou rehabilitat en el càrrec de regidor per ordre del governador civil⁹⁴⁴.

A finals d'abril de 1903, es celebraren eleccions a diputats a Corts. A Sóller els resultats foren favorables als conservadors, tot i que s'ha de fer notar que el candidat republicà va superar, per poc, als liberals; la causa d'això la trobaríem en el seu origen sollerí⁹⁴⁵.

Nom	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca	Partit
Antoni Maura	570	69	19.800	Conservador
Ferran Truyols	543	72	19.174	Conservador
Comte de Sallent	395	64	17.264	Conservador
Comte de San Simon	270	67	14.968	Conservador
Joan Oliver	267	5	9.101	Republicà
Alexandre Rosselló	260	60	14.274	Liberal
Guillem Moragues	159	67	12.227	Liberal
Toribio Reoyo	2		154	

Foren elegits diputats Antoni Maura, Lluís San Simón, Ferran Truyols, Alexandre Rosselló i Josep Cotoner⁹⁴⁶.

Pel que fa a l'Ajuntament, els regidors Joan Joy i Damià Canals presentaren la dimissió del seu càrrec⁹⁴⁷. Malgrat els intents regeneracionistes del *Partido Local Sollerense*, aquest no va aconseguir el seu objectiu i en les eleccions municipals de 1903 ja no es va presentar, el que va significar el predomini total del conservadorisme a la localitat.

En les eleccions d'aquell any es va presentar una candidatura única, impulsada sobretot pel Partit Conservador, en un moment de gran auge d'aquest partit una vegada produïda la incorporació d'Antoni Maura (1902). Així mateix, també s'hi

⁹⁴⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1902. Sign.: 50

⁹⁴⁵ *Sóller* 02-05-1903

⁹⁴⁶ MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c.

⁹⁴⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1903. Sign.: 51

vincularen en aquesta candidatura un candidat republicà i un de liberal⁹⁴⁸. Aquesta estava formada per Joan Joy Pizà, Jeroni Estades Llabrés, Ramon Escalas Deyà, Antoni Castanyer Bernat, Miquel Colom Mayol, Pere Mora Arbona, Joan Deyà Castanyer i Jaume Frontera Castanyer. En aquesta candidatura, dins del Partit Conservador, encara es diferenciava entre els anomenats *addictes* (sols un representant) i els *mauristes* (cinc representants). El 8 de novembre de 1903, se celebraren les eleccions municipals i foren elegits 6 candidats conservadors, 1 liberal i 1 republicà. Els resultats foren⁹⁴⁹:

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1903		
Nom Candidat	Vots	Partit
Joan Joy Pizà	308	Conservador (addicte)
Pere J. Mora Arbona	308	Conservador (maurista)
Ramon Escalas Deyà	308	Republicà
Joan Deyà Castanyer	189	Liberal
Antoni Castanyer Bernat	189	Conservador (maurista)
Jaume Frontera Castanyer	189	Conservador (maurista)
Miquel Colom Mayol	159	Conservador (maurista)
Jeroni Estades Llabrés	159	Conservador (maurista)

A finals d'any, el batle Joan Puig proposà la constitució d'una galeria de varons il·lustres de la localitat. Es va decidir també nomenar Fill Il·lustre al bisbe Bernat Nadal i Crespí i penjar el seu retrat en la galeria aprovada. Al mateix temps l'Ajuntament decidí felicitar Antoni Maura per la seva designació com a president del Consell de Ministres i nomenar-lo fill adoptiu de la localitat i penjar el seu retrat en la galeria de fills il·lustres⁹⁵⁰.

⁹⁴⁸ QUETGLAS CIFRE, Antoni / MARIMON RIUTORT, Antoni, *Anàlisi dels resultats electorals a Sóller durant la segona etapa de la Restauració (1901-1923)*, dins III Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2009.

⁹⁴⁹ *Sóller 07-11-1903*

⁹⁵⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1903. Sign.: 51

L'Ajuntament, a principis de 1904, va quedar constituït per Joan Joy Pizà (batle), Pere J. Mora Arbona (primer tinent de batle), Joan Deyà Castañer (segon tinent de batle), Ramon Escalas Deyà (tercer tinent de batle), Miquel Colom Mayol (síndic), Antoni Castañer Bernat (síndic), Jaume Frontera Castañer (regidor interventor) i, com a regidors Jeroni Estades Llabrés, Joan Puig Rullan, Ramon Casasnovas Miró, Joan Pizà Mayol, Jaume Marqués Rullan, Jaume Valls Piña, Jaume J. Joy Castañer, Guillem Bernat Rullan i Joan Morell Coll⁹⁵¹.

Una de les primeres mesures del nou Consistori, fou proposar i aprovar la declaració de mossèn Josep Rullan i Mir, com a fill il·lustre de la localitat. S'encarregà a Cristòfol Pizà el seu retrat i fou pagat dels seus diners, pel regidor conservador Joan Puig⁹⁵².

Aquell mateix any es va informar al Consistori de la vinguda del rei Alfons XIII. L'Ajuntament va decidir llogar el vaixell *Villa de Sóller* a la companyia *Marítima Sollerense* per reunir-se amb les autoritats civils, militars i eclesiàstiques, i els presidents de les diferents societats d'aquesta població, per preparar i organitzar la vinguda del rei Alfons XIII. També es varen preparar una sèrie d'actes per rebre el monarca, que incloïen l'aixecament d'arcs per diversos punts de la població, desfilades de diverses associacions i la decoració dels carrers. Finalment el rei no va poder venir a causa del mal temps de la mar, ja que havia de venir en vaixell. Com a contrapartida per la vinguda fallida, Alfons XIII amb mediació del cap del Consell de Ministres, Antoni Maura, va concedir a Sóller el títol de Ciutat⁹⁵³.

El mes de setembre hi va haver una denuncia d'un ciutadà per un suposat favoritisme de l'Ajuntament en la realització d'uns treballs. El ciutadà Ramon Coll Bisbal, va denunciar que l'Ajuntament malgastava els diners públics en

⁹⁵¹ *Sóller* 02-01-1904

⁹⁵² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1904. Sign.: 52

⁹⁵³ «Queriendo dar una prueba de mi Real aprecio a la villa de Sóller, provincia de Baleares, y teniendo en cuenta su aumento de población, e importancia agrícola, industrial y comercial, así como su constante adhesión a la Monarquía Constitucional. Vengo en conceder a dicha villa el título de Ciudad. Dado en Palacio a veinte y ocho de junio de 1904». AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1904. Sign.: 52

actuacions sense utilitat i per altra banda no pagava els deutes que tenia, i que a més, el fuster Damià Canals havia dit que les persianes que s'havien col·locat a l'Ajuntament ell les hauria pogut fer 10 ptes. més barates del que havien costat (en canvi es varen encarregar al regidor i fuster Miquel Colom)⁹⁵⁴.

El mes de març de 1905 l'Ajuntament va decidir dedicar al president Antoni Maura el seu nom a la plaça de l'Arraval.

El mateix mes es varen celebrar eleccions per elegir els Diputats Provincials. Els resultats a Sóller foren⁹⁵⁵:

RESULTATS ELECCIONS DIPUTATS PROVINCIALS 1905		
Nom	Vots Sóller	Partit
Jeroni Estades Llabrés	1.318	Conservador
Miquel Salom	1.190	Conservador
Francesc Socias	1.205	Conservador
Miquel Pons	154	Liberal
Lluis Martí	153	Republicà

Com a conseqüència d'haver estat elegit diputat, Jeroni Estades renuncià al càrrec de regidor⁹⁵⁶.

A principis d'agost de 1905 va morir el batle Joan Joy Pizà⁹⁵⁷, del Partit Conservador. Fou substituït per Pere J. Mora Arbona, ja que havia estat el regidor que va obtenir un major nombre de vots en les darreres eleccions. Ramon Escales Deyà passa a ser primer tinent de batle i Joan Pizà Mayol tercer tinent de batle.

⁹⁵⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1904. Sign.: 52

⁹⁵⁵ *Sóller* 18-03-1905

⁹⁵⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1904 - 1905. Sign.: 53

⁹⁵⁷ Joan Joy Pizà –*Xicolater*-, empresari i membre del Partit Conservador. Va ocupar els càrrecs de jutge municipal, regidor i batle en diverses ocasions. Durant el seu mandat es va celebrar l'Exposició Balear de 1897, es va esbucar l'edifici que ocupava l'antiga presó, es va establir la línia telefònica i es va construir el passeig del carrer del Príncep. *Sóller* 12-08-1905.

Poc després, es nomenaren nous batles de barriada, ja que s'havia fet una divisió dels barris en districtes electorals. Els elegits foren Bartomeu Joan Morell (Convent), Joan Garcia Mayol (plaça d'Amèrica), Jaume Rullan Miró (Port), Antoni Vicens Mayol (plaça de la Constitució), Damià Canals Coll (plaça d'Antoni Maura), Miquel Forteza Pomar (Hospici), Pau Ballester Alcover (Estiradors), Francesc Trias Bernat (Biniaraix), Antoni Ozonas Trias (Alqueria del Comte), Vicens Garcés Colom (l'Horta), Bartomeu Ripoll Ferrer (Argiles) i Joaquim Alcover Mayol (Figuera)⁹⁵⁸.

A finals de setembre de 1905 es varen celebrar les eleccions a Diputats a Corts, a Sóller els resultats foren⁹⁵⁹:

RESULTATS ELECCIONS A CORTS 1905			
Nom	Vots Sóller	Vots Mallorca	Partit
Antoni Maura	1.185	21.426	Conservador
Josep Cotoner	1.175	20.560	Conservador
Alexandre Rosselló	266	19.451	Liberal
Bernat Amer	253	18.811	Liberal
Bartomeu Font	246	18.458	Liberal
Nicolás Salmerón	7		Republicà
Vicente Blasco Ibañez	4		Republicà
Alejandro Lerroux	2		Republicà
Antonio García Quejido	2	568	Socialista

Foren elegits diputats a Corts per Mallorca, Antoni Maura Muntaner, Bernat Amer, Josep Cotoner, Bartomeu Font i Alexandre Rosselló⁹⁶⁰.

El novembre, es celebraren eleccions municipals. En aquests comicis no hi va haver lluita electoral i desaparegué l'incipient pluralisme polític esbossat en els comicis del 1903. Va sortir elegida l'única candidatura presentada, la del Partit

⁹⁵⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1904 - 1905. Sign.: 53

⁹⁵⁹ *Sóller* 16-09-1905.

⁹⁶⁰ MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c.

Conservador. Aquest partit va presentar com a candidats pel Primer Districte a Pere Serra Canyellas, Miquel Forteza Pastor, Jaume J. Joy Castanyer i Antoni Castanyer Arbona; pel Segon Districte a Joan Morell Coll, Miquel Ripoll Magraner, Antoni Rotger Serra, Guillem Rullan Colom; i pel Tercer Districte a Francesc Castanyer Castanyer i Damià Arbona Canals. Tots ells foren elegits i es convertiren en regidors⁹⁶¹.

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1905 ⁹⁶²		
Nom Candidat	Núm. Vots	Partit
Joan Morell Coll	287	Conservador
Pere Serra Canyellas	284	Conservador
Jaume J. Joy Castanyer	283	Conservador
Antoni Castanyer Arbona	283	Conservador
Miquel Ripoll Magraner	282	Conservador
Guillem Mora Rullan	281	Conservador
Miquel Forteza Pomar	281	Conservador
Francesc Castanyer Castanyer	281	Conservador
Damià Canals Arbona	281	Conservador

L'Ajuntament va quedar constituït per Pere Serra Cañellas (batle)⁹⁶³, Pere J. Mora Arbona (primer tinent de batle), Ramon Escalas Deyà (segon tinent de batle), Tercer Antoni Rotger Serra (tercer tinent de batle), Miquel Colom Mayol (regidor síndic), Antoni Castañer Bernat (regidor síndic), Jaume Frontera

⁹⁶¹ QUETGLAS / MARIMON, *Anàlisi dels resultats electorals...*, a.c.

⁹⁶² Sóller 11-11-1905.

⁹⁶³ Pere Serra Cañellas va néixer a Sóller el 1869 i era fill del polític Josep Serra Aulet. Estudià medicina a Barcelona. Quan va tornar a Sóller establí la seva consulta a la casa pairal del carrer d'En Serra i fou metge entre d'altres de Catalina Homar, Santiago Rusiñol, Joaquim Mir, Francesc Bernareggi i Eliseu Meifrén, amb els quals establí llaços d'amistat. Va militar al Partit Conservador i fou seguidor de les tesis d'Antoni Maura. Fou batle de Sóller entre el gener i l'agost de 1906. Morí el 1949.

Castañer (regidor interventor) i, com a regidors Joan Morell Coll, Jaume J. Joy Castañer, Antoni Castañer Arbona, Miquel Ripoll Magraner, Miquel Forteza Pomar, Guillem Rullan Colom, Damià Canals Arbona, Francesc Castañer Castañer i Joan Deyà Castañer⁹⁶⁴.

A Fornalutx, els resultats de les eleccions foren favorables als liberals, els quals obtingueren 4 regidors i els conservadors 1. El Consistori va quedar compost per Gabriel Ballester Busquets (batle), Bernat Mayol Barceló (primer tinent de batle) i, com a regidors Gaspar Barceló Mayol, Maties Mayol Ripoll, Bartomeu Mayol Mayol, Josep Puig Vicens, Pere Lluç Arbona Reynés i Gabriel Busquets Arbona⁹⁶⁵.

En aquest període es projectà una reforma de la plaça de la Constitució i de les Cases de la Vila. A més des del Consistori es va sol·licitar al Ministeri d'Exteriors la seva intervenció amb el govern francès perquè es negociassin les rebaixes dels aranzels que pretenia posar França a les importacions. L'actuació va sortir efecte i es va pactar mantenir el conveni que tenien els dos estats en matèria d'importació i exportació de productes.

El 27 d'octubre de 1906, el batle Pere Serra presentà la seva dimissió per motius de salut. El Consistori li demanà que reconsiderés la seva dimissió i no l'acceptà. Poc després, davant la reiteració de Pere Serra la dimissió fou acceptada. En un primer moment es va fer càrrec de la batlia interinament el regidor Ramon Escalas, però a finals de novembre el regidor Miquel Ripoll Magraner⁹⁶⁶ fou elegit batle per 10 vots a favor i un en blanc⁹⁶⁷.

El març de 1907 es varen celebrar eleccions per elegir els diputats a Corts, els resultats a Sóller foren⁹⁶⁸:

⁹⁶⁴ *Sóller* 05-01-1906

⁹⁶⁵ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1906

⁹⁶⁶ Miquel Ripoll Magraner va néixer a Sóller el 1866. Va emigrar a França devers el 1882, establint-se primer a Lió, on va treballar com a dependent, posteriorment passà a Marsella. Fou soci de la casa comercial *Ripoll y Cía*.

⁹⁶⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1906 - 1907. Sign.: 55

⁹⁶⁸ *Sóller* 27-04-1907.

RESULTATS ELECCIONS A CORTS 1907				
Nom	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca	Partit
Antoni Maura	777	116	25.572	Conservador
Comte de Sallent	761	114	21.679	Conservador
Comte de San Simón	748	114	21.444	Conservador
José Socias	773	116	22.086	Conservador
Alexandre Rosselló	242	114	17.644	Liberal
Benito Pérez Galdós	139			

Foren elegits diputats Antoni Maura, Lluís San Simón, José Socias, Alexandre Rosselló i Josep Cotoner⁹⁶⁹.

L'octubre del mateix any, va dimitir del càrrec el batle Miquel Ripoll Magraner, per causes de salut. Havia ocupat el càrrec els darrers 12 mesos. El va substituir interinament el conservador Pere J. Mora Arbona⁹⁷⁰, per ser el regidor de més edat entre els que varen treure un major nombre de vots. Però aquest també va renunciar al nomenament i finalment l'11 de novembre fou nomenat batle l'antic republicà Ramon Escalas Deyà⁹⁷¹. Aquest també que va dimitir del seu càrrec a finals del 1908 per poder atendre els seus negocis a França. Fou tornat a nomenar batle el regidor de més edat, Pere J. Mora Arbona⁹⁷².

El mes de maig de 1909, se celebraren eleccions municipals i foren les primeres en les quals s'aplicà la Llei electoral promulgada l'agost de 1907. El seu article

⁹⁶⁹ MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c.

⁹⁷⁰ *Sóller* 02-11-1907

⁹⁷¹ Ramon Escalas Deyà va néixer a Sóller el 1859. Va emigrar a França devers el 1877, establint-se a Castres com a dependent i posteriorment va muntar-hi un negoci propi. Anys més tard va obrir un altre comerç a la ciutat d'Albí. D'ideologia republicana, fou regidor de l'Ajuntament i batle el 1908, amb el suport dels mauristes. Fou jutge municipal de 1924 a 1930 i vocal del Banc de Sóller des del 1924. Morí el 1934 a Sóller.

⁹⁷² *Sóller* 24-10-1908

més polèmic fou el 29, segons el qual, quan el nombre de candidats proclamats no fos major del nombre dels nomenats a ser elegits la proclamació de candidats equivalia a la seva elecció.

Però a Sóller ni tan sols s'arribà a votar ja que, precisament, s'aplicà l'esmentat Article 29 de la nova llei electoral del 1907, de manera que no es varen celebrar eleccions, ja que el nombre de llocs a cobrir per renovar els regidors més antics era el mateix que el de candidats. Foren proclamats regidors els 8 candidats del Partit Conservador: Pere J. Mora (que fou elegit batle), Ramon Escalas, Antoni Castanyer Bernat, Miquel Forteza Pomar, Miquel Colom Mayol, Jaume Frontera, Joan Morell Coll i Joan Magraner Oliver.

A Fornalutx, també s'aplicà el mateix article i foren elegits 4 candidats conservadors. El seu Consistori quedà compost per Joan Estades Bennassar (batle, liberal), Bartomeu Mayol Mayol (tinent de batle) i, com a regidors Pere Joan Arbona Reynés, Josep Colom Castañer, Josep Puig Barceló, Maties Mayol Ripoll, Bernat Mayol Ripoll, Bernat Mayol Barceló i Josep Puig Vicens⁹⁷³.

El Govern espanyol va potenciar la seva política colonial en el Nord d'Àfrica, i per aquest motiu el mes d'agost d'aquell mateix any, es varen recol·lectar 7547,01 ptes. entre particulars i societats mercantils per a la campanya militar de Melilla que pretenia sufocar diversos alçaments dels nadius contra els espanyols⁹⁷⁴.

A finals del mateix any, es tornaren a celebrar eleccions municipals per elegir la resta de regidors de l'Ajuntament. Aquests comicis se celebraren després de la Setmana Tràgica i de la caiguda de Maura (octubre de 1909), que fou rellevat pel liberal Segismundo Moret⁹⁷⁵, en un context d'una forta polarització política

⁹⁷³ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1909

⁹⁷⁴ *Sóller* 07-08-1909 / *Sóller* 14-08-1909

⁹⁷⁵ Segismundo Moret Prendergast (1833-1913) fou advocat i polític liberal. Va ocupar diversos càrrecs de govern destacant el de ministre d'Ultramar (abolint l'esclavitud a Puerto Rico), president de Govern i president del Congrés.

entre mauristes i antimauristes⁹⁷⁶. El govern de Moret era debte i pocs mesos després fou substituït per José Canalejas⁹⁷⁷.

En aquesta ocasió, per primera vegada en molts d'anys, es presentaren dues candidatures, la del Partit Conservador i una coalició entre liberals addictes, republicans i radicals independents.

La candidatura de la coalició la formaven, Antoni Mayol Simonet⁹⁷⁸ (republicà), Ramon Coll Bisbal (liberal) i Jaume Antoni Mayol Arbona (liberal)⁹⁷⁹.

La candidatura conservadora la formaven, per districtes electorals: Antoni Castanyer Arbona, Francesc Ensenyat Mayol i Josep Morell Mayol pel Districte Primer (Convent i Rectoria); Lluc Solivellas Vicens, Josep A. Colom Casanovas i Pere A. Alcover Pons pel Districte Segon (Casa Consistorial i Hospital); i Damià

⁹⁷⁶ QUETGLAS / MARIMON, *Anàlisi dels resultats electorals...*, a.c.

⁹⁷⁷ José Canalejas Méndez (1854-1912) fou advocat i un destacat polític liberal. La seva figura va adquirir notorietat després del desastre del 98, destacant com un dels promotors del regeneracionisme. Això li va dur a ocupar en diverses vegades el càrrec de president de Govern, si bé no va poder dur a terme el seu programa polític.

⁹⁷⁸ Antoni Mayol Simonet –*Patí / d'es Molí*- va néixer a Sóller el 1862. Va emigrar a Puerto Rico a principis del anys setanta del segle XIX, establint-se a San Juan. L'any 1885 s'associà amb Miquel Pons i varen obrir un negoci de ferreteria, mobles i quincalla al carrer Forteza, núm. 32 de la capital porto-riquenya, sota el nom de *A. Mayol & Co*. L'any 1891 el germà d'Antoni Mayol, Bernat, va entrar com a soci al negoci i la raó social va canviar el nom pel de *Sucesores de A. Mayol & Compañía*. Aquest negoci però, es va fer famós amb el nom de *Los Muchachos*, essent un dels més importants de la ciutat. L'any 1900, Antoni Mayol va decidir vendre la seva part i retornar a Sóller, on va viure de les rendes que li enviaven de Puerto Rico i va dedicar-se a la vida política i social de la localitat. D'idees republicanes, va donar suport a la *Unión Republicana* i fou un dels impulsors del *Centro Republicano Sollerense*, amb el qual es va presentar en diverses ocasions com a candidat a regidor. El 1931, amb la proclamació de la Segona República fou nomenat batle, càrrec que va haver de deixar al poc temps per malaltia. A part de la seva activitat política també va participar com accionista en la construcció del Ferrocarril de Sóller i la creació de la companyia naviliera *Marítima Sollerense*, de la qual fou director entre 1901 i 1903. També va ser president del Sindicat de Regants (1902-1906). Morí el 1932.

⁹⁷⁹ *Sóller* 27-11-1909

Canals Arbona i Francesc Castanyer pel Districte Tercer (Alqueria del Comte, l'Horta i Can Guixa)⁹⁸⁰.

L'animació davant les eleccions va ésser molt gran i es va fer molta propaganda per part d'ambdós partits. Pocs dies abans de les eleccions, hi va haver alguns canvis en la candidatura republicanoliberal. El republicà Antoni Mayol Simonet es va retirar de la candidatura, al·legant motius personals. Aquesta decisió va causar una gran sorpresa entre els membres del seu partit i també entre els veïnats del Districte Convent-Rectoria, on tenia molts de simpatitzants. Per la seva banda el Partit Liberal va decidir presentar pel districte tercer al propietari Joan Frontera Sastre, en lloc de Ramon Coll Bisbal. Aquest darrer es va presentar, pel Districte Primer⁹⁸¹.

Segons les cròniques de la jornada electoral, les eleccions foren disputades en tots els districtes, tot i que en el Primer Districte la retirada del republicà Antoni Mayol va afavorir als conservadors. Malgrat la victòria del Partit Conservador, la Coalició republicanoliberal va estar a prop d'aconseguir dos regidors. Un d'ells, Jaume A. Mayol Arbona va aconseguir a la secció Hospital del Segon Districte, un gran nombre de vots, quedant en segon lloc, però com els conservadors varen aconseguir un nombre major de vots a la secció de les Cases Consistorials, el candidat liberal es va quedar fora. També el candidat republicà del Tercer Districte, Joan Frontera Sastre, va estar a punt d'obtenir un escó. Així, doncs varen ésser elegits:

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1909⁹⁸²		
Nom Candidat	Número de Vots	Partit
	Primer Districte	
Francesc Ensenyat Mayol	252	Conservador
Antoni Castanyer Arbona	251	Conservador

⁹⁸⁰ Sóller 04-12-1909

⁹⁸¹ Sóller 11-12-1909

⁹⁸² Sóller 08-12-1909

Josep Morell Mayol	250	Conservador
Ramon Coll Bisbal	157	Coalició republicanoliberal
	Segon Districte	
Lluc Solivellas Vicens	245	Conservador
Antoni J. Colom Casanovas	239	Conservador
Pere A. Alcover Pons	226	Conservador
Jaume A. Mayol Arbona	196	Coalició republicanoliberal
	Tercer Districte	
Damià Canals Arbona	166	Conservador
Francesc Castanyer Castanyer	150	Conservador
Joan Frontera Sastre	140	Coalició republicanoliberal

A Fornalutx es tornà a aplicar l'article 29, essent elegit 4 candidats liberals. El Consistori va quedar format per Joan Estades Bennàssar (batle, liberal), Salvador Sastre Escalles (tinent de batle) i, com a regidors Pere Joan Arbona Reynés, Josep Colom Castañer, Jordi Mayol Mayol, Bartomeu Mayol Arbona, Josep Puig Barceló i Jordi Mayol Ballester⁹⁸³.

El vuit de maig de 1910 es celebraren eleccions a Diputats a Corts, a Sóller els resultats foren⁹⁸⁴:

RESULTATS ELECCIONS A DIPUTATS 1910				
Nom	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca	Partit
Antoni Maura Muntaner	1.015	53	28.451	Conservador
Josep Cotoner	995	48	26.913	Conservador
Alexandre Rosselló	552	131	21.029	Liberal
Antoni Weyler	377	100	18.262	Liberal
Joan Valenzuela	358	95	18.563	Liberal

⁹⁸³ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1910

⁹⁸⁴ AMS Secció 11: Eleccions. Eleccions varis 1629-1938. Lligall 2763

Francesc Garcia Orell	160	13	8.760	Republicà
Jeroni Pou Magraner	101		3.946	Republicà
Llorenç Bisbal Barceló	100		4.648	Socialista
Comte d'Aiamans	269	10	14.261	Tradicionalista

Foren elegits diputats Antoni Maura, Antoni Weyler, Alexandre Rosselló, J. Valenzuela i Josep Cotoner⁹⁸⁵. S'han de destacar els relativament bons resultats que obtingueren els candidats republicans i socialista, així com el candidat carlí. El mes de setembre, l'Ajuntament demanà al Ministeri de la Governació que per a les eleccions municipals Sóller tingués un sol districte electoral, ja que sembla que molta gent votava a candidats en un districte que no era el seu i per tant eren considerats nuls. Pel que fa a les eleccions de diputats a Corts i Provincials no hi havia aquest tipus problemes⁹⁸⁶.

El nou de setembre de 1910, l'Ajuntament acordà declarar Jeroni Estades Llabrés Fill II·lustre de la localitat.

L'octubre de 1911, Josep Morell Mayol presentà la dimissió del càrrec de regidor. L'Ajuntament acceptà aquesta dimissió.

Els comicis municipals de novembre del mateix 1911, es varen celebrar sota el Govern liberal presidit per José Canalejas, el qual pretenia esdevenir la regeneració del liberalisme espanyol. Per la renovació bianual del Consistori es tornaren a presentar el Partit Conservador per una banda i una Coalició entre republicans i liberals per l'altra. L'apropament entre liberals i republicans es va donar arran de la consolidació d'un Centre Republicà a la localitat. Segons la crònica local del *Sóller* aquest apropament electoral es va donar gràcies a l'amistosa corrent de relacions entre liberals i republicans i l'ajuda que aquest

⁹⁸⁵ MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c.

⁹⁸⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1909 - 1910. Sign.: 58

darrer varen demanar per a consolidar l'escola laica que havien fundat en el carrer del Capità Angelats⁹⁸⁷.

Els republicans varen nomenar una comissió formada per Bonaventura Mayol Marquès, Antoni Mayol Simonet, Damià Ozonas Pastor, Arnau Casellas Gili, Bartomeu Alou, Jaume Bennassar Mayol, Mateu Seguí Umbert, Gaspar Borràs Ferrer i Josep Pomar Forteza, per elegir els seus candidats⁹⁸⁸. Finalment, es va decidir que tindria més pes el *Centro Republicano Sollerense* que el Partit Liberal; així la candidatura dels republicanoliberals va estar formada per part dels republicans per Antoni Mayol Simonet, Gaspar Borràs Ferrer, Bonaventura Mayol Marquès i Damià Ozonas Pastor i per part dels liberals per Joan Canals Estades i Jaume A. Mayol Arbona. Per part del Partit Conservador es presentaren Joan Puig Rullan, Josep Morell Mayol, Miquel Colom Mayol, Antoni Castañer Bernat, Joan Magraner Oliver, Bernat Colom Barceló, Antoni Rotger Serra, Bartomeu Colom Ferrà i Pere A. Casasnovas Borràs (aquest finalment es va retirar de la candidatura)⁹⁸⁹. Encara que els republicanoliberals aconseguiren xifres importants de vots, finalment sortiren elegits els 9 candidats conservadors.

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1911		
Nom Candidat	Número de Vots	Partit
	Primer Districte	
Joan Puig	230	Conservador

⁹⁸⁷ *Sóller* 19-08-1911

⁹⁸⁸ La conjunció republicanoliberal front a les eleccions municipals va emetre el següent comunicat: «Los partidos Liberal y Republicano locales, considerando que la administración del pueblo debe ser intervenida por las minorías, ha tomado el acuerdo de unirse para acudir a las urnas en las próximas elecciones de concejales, y como la administración del pueblo compete a sus vecinos, en ellos confiamos para realizar nuestros propósitos. Si a nuestro llamamiento correspondéis de vosotros será el triunfo; si por el contrario nos negáis vuestro apoyo, de nosotros será la derrota, que aceptaremos con gusto porque habremos cumplido con nuestro deber». *Sóller* 14-10-1911

⁹⁸⁹ *Sóller* 04-11-1911

Miquel Colom	223	Conservador
Josep Morell	231	Conservador
Antoni Mayol	136	Coalició republicanoliberal (republicà)
	Segon Districte	
Antoni Rotger	254	Conservador
Bartomeu Colom	231	Conservador
Bonaventura Mayol	172	Coalició republicanoliberal (republicà)
Damià Ozonas	176	Coalició liberalrepublicana (republicà)
	Tercer Districte	
Joan Magraner	225	Conservador
Bernat Colom	217	Conservador
Antoni Castanyer	214	Conservador
Jaume A. Mayol	180	Coalició republicanoliberal (liberal)
Joan Canals	171	Coalició republicanoliberal (liberal)

A Fornalutx, es tornà a aplicar l'article 29, i es presentà una candidatura conjunta entre liberals i conservadors, essent elegits 2 candidats de cada partit. El Consistori va quedar compost per Joan Estades Bennàssar (batle), Salvador Sastre Escales (tinent de batle) i, com a regidors Pere Joan Arbona Reynés, Pere Antoni Albertí Escales, Jordi Mayol Mayol, Bartomeu Mayol Arbona, Josep Mayol Barceló i Jordi Mayol Ballester⁹⁹⁰.

L'Ajuntament de Sóller, a principis de 1912, va quedar compost per Antoni Rotger Serra, Josep Bauzà Llull, Bartomeu Colom Ferrà, Joan Puig Rullan, Joan Magraner Oliver, Miquel Colom Mayol, Bernat Colom Barceló, Antoni Castañer Bernat i Josep Morell Mayol i els que es mantenen del bienni anterior Pere J. Mora Arbona, Francesc Enseñat Mayol, Antoni Castañer Arbona, Lluç Solivellas Vicens, Antoni Josep Colom Casanovas i Damià Canals Arbona. Joan Puig

⁹⁹⁰ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1912

Rullan fou elegit batle. Lluç Solivellas⁹⁹¹ fou nomenat primer tinent de batle, Damià Canals segon i Antoni J. Colom tercer⁹⁹².

El mes de març de 1913 es celebraren eleccions a diputats provincials. Les eleccions foren molt animades, amb dues candidatures la conservadora i la coalició entre liberals, republicans i jaumistes. La victòria fou pel Partit Conservador⁹⁹³.

RESULTATS ELECCIONS A DIPUTATS 1913		
Nom	Núm. Vots	Partit
Sóller		
Francesc Socias	1.047	Conservador
Joan Aguiló	1.047	Conservador
Miquel Rosselló	1.047	Conservador
Lluís Alemany	387	Liberal
Joan Llopís	382	Republicà
Felip Villalonga	362	Jaumista

Les eleccions municipals de novembre de 1913, foren especialment interessants, perquè hi va haver intents de superar el tradicional bipartidisme per part dels republicans, que en aquesta ocasió es presentaren en solitari i no en coalició amb les liberals.

⁹⁹¹ Lluç Solivellas Vicens va néixer a Sóller el 1874, fill de Jaume Solivellas i Antònia Vicens. Va emigrar a l'Havana (Cuba) el 1871 per treballar a una hisenda de cafè. Va passar a Puerto Rico devers el 1875, establint-se a Lares com a dependent del comerç de Damià Canals. Posteriorment es va establir a Yauco com a soci de la casa comercial *Solivellas y Comp.* Allí va comprar diverses hisendes de cafè. Es va casar amb Maria Rullan Bernat. Fou elegit diputat provincial per Yauco. Després de la pèrdua de les colònies va retornar a Sóller. Es va implicar en política a favor dels conservadors mauristes. Va ocupar els càrrec de regidor, primer tinent de batle i batle accidental. Morí el 1929 a Yauco.

⁹⁹² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1911 - 1912. Sign.: 60

⁹⁹³ *Sóller* 15-03-1913

Així, el mes de novembre es va celebrar la renovació de regidors de l'Ajuntament. Varen cessar del càrrec pel Primer Districte Joan Puig Rullan, Francesc Ensenyat Mayol i Antoni Castanyer Arbona; pel Segon Districte Lluç Solivellas Vicens, Antoni J. Colom Casanovas i Pere A. Alcover Pons; i pel Tercer Districte Damià Canals Arbona i Francesc Castanyer Castanyer⁹⁹⁴.

El Partit Conservador va presentar com a candidats pel Primer Districte a Joan Puig Rullan, Salvador Oliver Castanyer i Francesc Ensenyat Mayol; pel Segon Districte a Antoni J. Colom Casanovas, Pere A. Alcover Pons i Jaume Morell Mayol; i pel Tercer Districte Andreu Rullan i Rullan i Antoni Colom Casanovas.

El Partit Republicà va presentar pel Primer Districte Jaume Bennassar Mayol, pel Segon Districte Bartomeu Payeras Estarellas i, pel Tercer Districte Joan Frontera Mayol. El Partit Liberal, en canvi, es va abstenir de presentar candidats⁹⁹⁵.

Malgrat els esforços i la campanya dels republicans, finalment els resultats electorals foren novament molt favorables al Partit Conservador. Els resultats foren⁹⁹⁶:

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1913⁹⁹⁷		
Nom Candidat	Número de Vots	Partit
	Primer Districte	
Salvador Oliver Castanyer	300	Conservador
Francesc Ensenyat Mayol	293	Conservador
Joan Puig Rullan	292	Conservador
Jaume Bennassar Mayol	41	Republicà
	Segon Districte	
Antoni J. Colom Casanovas	281	Conservador
Pere A. Alcover Pons	281	Conservador

⁹⁹⁴ *Sóller* 31-10-1913

⁹⁹⁵ *Sóller* 08-11-1913

⁹⁹⁶ *Sóller* 15-11-1913

⁹⁹⁷ *Ultima Hora* 09-11-1913

Jaume Morell Mayol	279	Conservador
Bartomeu Payeras Estarellas	35	Republicà
	Tercer Districte	
Antoni Colom Casanovas	183	Conservador
Andreu Rullan Rullan	180	Conservador
Joan Frontera Mayol	119	Republicà

Els republicans presentaren un recurs de incompatibilitat al governador civil contra els candidats elegits Joan Puig Rullan i Pere A. Alcover Pons, per pertànyer a la junta directiva del ferrocarril. Aquest, però va ser desestimat⁹⁹⁸.

L'Ajuntament va quedar constituït per Joan Puig Rullan⁹⁹⁹ (batle), Antoni J. Colom Casanovas (primer tinent de batle), Salvador Oliver Castanyer (segon tinent de batle), Antoni Rotger Serra (tercer tinent de batle), Miquel Colom Mayol (síndic), Antoni Castanyer Bernat (síndic), Francesc Ensenyat Mayol (regidor), Pere A. Alcover Pons (regidor), Josep Bauzà Llull (regidor), Bernat Colom Barceló (regidor), Joan Magraner Oliver (regidor), Bartomeu Colom Ferrà (regidor), Josep Morell Mayol (regidor), Jaume Morell Mayol (regidor), Antoni Colom Casanovas (regidor), Andreu Rullan Rullan (regidor)¹⁰⁰⁰.

A Fornalutx, els resultats de les eleccions municipals de 1913 foren: Sebastià Arbona Vicens, liberal 96 vots; Joan Vicens Mayol, liberal, 96 vots; Benet Busquets Ferrer, liberal, 95 vots; Jaume Vicens Mayol, conservador, 70 vots; Vicens Colom Colom, conservador, 70 vots; Gabriel Ballester Busquets, conservador, 70 vots. Foren elegits els 3 candidats liberals i 1 de

⁹⁹⁸ *Heraldo de Sóller* 13-12-1913

⁹⁹⁹ Joan Puig Rullan va néixer a Sóller el 1862. Va emigrar a l'Havana, establint-se com a comerciant devers el 1877. Va retornar a Sóller durant la dècada de 1890. Fou president de l'empresa Ferrocarril de Sóller S.A. i president del Banc de Sóller entre 1918 i 1938. Home de confiança de Jeroni Estades, va formar part del Consistori solleric, ocupant els càrrecs de regidor i batle de Sóller el 1909 i el 1912. Morí el 1938

¹⁰⁰⁰ *Sóller* 03-01-1914

conservador¹⁰⁰¹. El seu Ajuntament va quedar format per Joan Estades Bennàssar (batle), Sebastià Arbona Vicens (tinent de batle) i, com a regidors Josep Mayol Barceló, Pere Joan Arbona Reynés, Pere Antoni Albertí Escales, Joan Vicens Mayol, Benet Busquets Ferrer i Gabriel Ballester Busquets¹⁰⁰².

El 1914, foren elegits diputats a Corts per Mallorca per l'article 29 de la llei electoral, per tant sense la convocatòria d'eleccions, Antoni Maura (conservador), Jeroni Estades (conservador), Josep Cotoner (conservador), Josep Socias (conservador) i Alexandre Rosselló (liberal)¹⁰⁰³.

El mes de juny de 1914, l'assassinat a Sarajevo de l'hereu de l'Imperi Austro-Hongarès provocà un conflicte armat als Balcans, que es va estendre per quasi tot Europa i arribà a tenir un abast mundial. Aquest conflicte va enfrontar les principals potències, França, Gran Bretanya i Rússia per un bàndol i Alemanya i l'Imperi Austro-Hongarès per l'altre. Així, la Gran Guerra va suposar un trencament de la dinàmica migratòria sollerica i va implicar el retorn de moltes famílies, especialment aquelles que residien a les zones on el conflicte era més actiu, es a dir del nord de França i Bèlgica¹⁰⁰⁴. Sense tenir dades exactes, foren molts els qui retornaren¹⁰⁰⁵.

¹⁰⁰¹ Sòller 15-11-1913

¹⁰⁰² AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1914

¹⁰⁰³ MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c.

¹⁰⁰⁴ QUETGLAS CIFRE, *Els sollerics durant...*, a.c.

¹⁰⁰⁵ «Las noticias en extremo alarmantes que se han recibido en esta ciudad durante la semana actual, tanto de Francia como de Bélgica y Alemania, han sembrado la inquietud entre nuestros paisanos. No podía menos de suceder siendo tantas las familias que tienen en dichas naciones a alguno o a varios de sus miembros establecidos comercialmente y que, ante el peligro que les amenaza, temen por su vida, o bien por los intereses perjudicados o por la buena posición a fuerza de trabajos y sudores adquirida muy, expuesta a perderse, cuando por un viaje a esta rápido e inesperado, con motivo de las anormales circunstancias, la vida ha quedado en salvo. En ansiedad se halla retratada en todos los semblantes, el pueblo en masa, puede decirse, acude a la estación todos los días y a la llegada de todos los trenes, sobre todo en los primeros días de llegada de vapores, anhelando abrazar a alguno de los seres queridos que regresan o para adquirir por estos noticias más recientes y más exactas de aquellos ausentes que no han podido regresar todavía. Esta mañana, no sólo en el andén, sino en la escalera y el patio de la

El Governador civil va publicar una circular pels qui volien retornar a França: «Los señores Alcaldes de esta provincia harán saber a las personas que ante ellos comparezcan en solicitud de la documentación correspondiente para que por este Gobierno se les expida pasaporte para Francia, que tal documento no será expedido a los jornaleros o braceros si no presentan el contrato del trabajo visado por los Cónsules españoles en los que las sociedades agrícolas o entidades francesas, en cuyas empresas son contratados, se obliguen a pagar los gastos de alimentación en ruta y transporte de regreso, haciendo esto público para evitar que los braceros españoles se expongan a quedar desamparados al marchar o al pretender regresar y para que no se dejen seducir por promesas engañosas. Al mismo tiempo creo oportuno recordar a los señores Alcaldes con el fin de que lo hagan saber a los interesados que es requisito necesario para la expedición de pasaportes, los documentos siguientes:

1. Hasta 40 años acreditar no estar sujeto al servicio militar.
2. Partida de nacimiento expedida por el registro civil.
3. Certificado de buena conducta y perfecta honorabilidad por la Alcaldía del punto donde sea vecino el interesado y en la que se expresará su estado y profesión.
4. Cédula personal todos los mayores de 14 años.»¹⁰⁰⁶

Des de l'Ajuntament es va publicar un ban, a instàncies del Govern Civil, pel qual es recordava a la població, que l'Estat espanyol s'havia declarat neutral en el conflicte europeu i què per tant les manifestacions de protesta o adhesió per algun dels estats enfrontats podria ser considerat delictes¹⁰⁰⁷.

estación, y la calle del Príncipe hasta la Plaza se hallaban atestados de gente hasta el extremo de que se hacía muy difícil avanzar un paso. Sólo preguntas se oían de los que esperaban a los que pasaban, y sólo caras llorosas, besos y manos que se apretaban con efusión se veía por doquier. Se vive un estado de continua excitación, sin sosiego, teniendo fuera, lejos de aquí, el pensamiento el mayor número; no es, pues, extraño, se despachen en un santiamén tan pronto se reciben los diarios que traen noticias telegráficas de la guerra.» *Sóller* 08-08-1914.

¹⁰⁰⁶ *Sóller* 26-06-1915

¹⁰⁰⁷ *Sóller* 08-08-1914

També, des del Consistori sollerí es varen prendre mesures per tal d'evitar els possibles efectes negatius de la guerra, que paralitzava no sols l'emigració sinó també la vida comercial, industrial i agrícola de la Vall. A més la Guerra Mundial va comportar el retorn de molts obrers que havien emigrat a Europa. Això comportà l'augment de mà d'obra desenfeinada. Per aquest motiu l'Ajuntament va promoure una sèrie de mesures per pal·liar els efectes de la crisi causada per les repatriacions. Una de les primeres fou obrir una subscripció popular per ajudar als retornats sense gaires recursos¹⁰⁰⁸.

A principis de 1915, el batle informà al govern civil que cada dia venien més obrers repatriats sense treball a cercar feina. Per aquest motiu es va intentar l'acceleració de les obres públiques (la carretera Sóller-Lluc, el drenatge del Port, l'eixample del cementiri, l'escorxador municipal, una carnisseria, una peixateria o la construcció de cases barates pels obrers). Per poder dur a terme aquestes obres, es va acordar nomenar dues comissions municipals, on hi fossin representades les diferents societats de la localitat. La primera comissió, més reduïda s'encarregaria de les gestions amb les autoritats provincials i una segona encarregada de gestionar i recaptar els projectes, ajudes o donatius que li fossin confiats¹⁰⁰⁹. S'acordà en ple que les obres d'eixample del cementiri anirien a càrrec d'aquests obrers aturats¹⁰¹⁰.

També es va decidir obrir un fons, per mitjà de subscripció popular per ajudar els repatriats i obrers que s'haguessin quedat sense feina per culpa de la guerra. En principi, es donaria prioritat a l'ajuda mitjançant jornals en l'obra pública, i el socors en metàl·lic sols es faria quan fos estrictament necessari.

A pesar de la proclamada neutralitat espanyola, els sentiments cap un o altre bàndol varen aflorar a la població, originant alguns conflictes d'ordre públic. Majoritàriament però, el suport sollerí fou de part dels aliats. A principis de juny

¹⁰⁰⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1914 - 1915 Sign.: 63

¹⁰⁰⁹ La primera comissió va estar formada pel diputat conservador Jeroni Estades, pel prevere Rafel. Sitjar, pel jutge municipal Antoni Rullan i per l'Ajudant de Marina Teodor Pou. *Sóller* 29-08-1914

¹⁰¹⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1915 Sign.: 64

de 1915, en un establiment del Port hi va haver un greu enfrontament entre els partidaris d'Alemanya i els de França¹⁰¹¹. Una de les poques manifestacions públiques a favor dels alemanys, fou l'any 1914 amb l'aparició d'un pamflet proalemany, *El Eco Germano*, escrit per Miquel Marquès i alguns companys d'escola, que va tenir una vida molt breu¹⁰¹².

Foren moltes les entitats tant a Sóller com promogudes per sollerics a l'estranger que s'encarregaren de recaptar diners per ajudar a França¹⁰¹³.

A pesar de la declarada actitud favorable de Sóller vers França, hi va haver alguns incidents. A finals de 1915, es varen llançar sospites des de diversos diaris de França (*La Dépêche de Tolosa*, *La Dépêche Marocaine*, *L'Œuvre de Paris* i sobretot *Le Petit Marseillais*), que constituïren una campanya de premsa denunciant una suposada col·laboració d'alguns comerciants sollerics, amb interessos comercials a Alemanya, de proporcionar combustible als submarins alemanys en aigües de Balears. El diari *Le Petit Marseillais* afirmava segons el testimoni d'un pescador mallorquí, que el dia 20 de setembre diversos submarins alemanys havien estat avituallats a la costa Nord de Mallorca. Aquests submarins rebien instruccions des d'una suposada estació telegràfica clandestina, per poder subministrar-se de petroli. S'assegurava que els alemanys tenien la col·laboració d'alguns comerciants sollerics, que tenien els seus negocis a Alemanya. Aquest diari acusava un d'aquests comerciants de llinatge clarament solleric, Vicens, i de mal nom *Codony*, de ser el cap d'aquesta conspiració. Alhora acusava la *Marítima Sollerense* i al vapor *Villa de Sóller* de fer contraban de petroli a favor dels alemanys, i recomanava que s'havien de vigilar els seus trajectes a Sète.

Davant aquestes acusacions, des del Consistori solleric es va instar la Diputació i el Ministre d'Estat a protestar al govern de França per les insinuacions dels

¹⁰¹¹ *Sóller* 12-06-1915

¹⁰¹² PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Les publicacions periòdiques de les imprentes Marquès i Calatayud*, dins I Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Palma, Edicions El Moixet Demagog, 2007.

¹⁰¹³ QUETGLAS CIFRE, *Els sollerics durant...*, a.c.

diaris francesos¹⁰¹⁴. El govern espanyol va investigar el cas i va arribar a la conclusió que els suposats testimonis o corresponsals francesos no existien, i que aquesta història ja s'havia contada deu mesos abans, en un lloc diferent¹⁰¹⁵. El 1916 arribaren al Port de Sóller quinze tripulants del velers *Stella del Mar*, el qual fou torpedejat pel submarí alemany *Kaiserin* a 25 milles de la costa sollerica. Transportava carbó a Itàlia. Els seus tripulants foren atesos per l'Ajuntament¹⁰¹⁶.

El 14 de novembre de 1915, se celebraren un nous comicis municipals, encara sota el Govern d'Eduardo Dato. Aquestes foren unes eleccions més disputades que les anteriors, sobretot a causa de la separació dels partidaris d'Antoni Maura del Partit Conservador i la creació del Partit Maurista¹⁰¹⁷.

Aquesta escissió es va produir a Mallorca el 1915, encara que Maura ja havia abandonat el partit conservador el 1913. A Sóller els conservadors, majoritàriament, es varen adherir a la *Juventud Maurista*, per manifestar la seva adhesió a les idees del polític mallorquí. Varen crear així el Partit Maurista i la societat *Centro Maurista*. Jeroni Estades Llabrés va quedar com a cap local del partit. Com a cap del Partit Conservador datista va quedar Miquel Colom Mayol -*Pellicer*-¹⁰¹⁸.

¹⁰¹⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1915 Sign.: 64

¹⁰¹⁵ *Sóller* 11-12-1915

¹⁰¹⁶ *La Correspondencia de España*, 31-08-1916

¹⁰¹⁷ QUETGLAS / MARIMON, *Anàlisi dels resultats electorals...*, a.c.

¹⁰¹⁸ Miquel Colom Mayol -*Pellicer*- va néixer a Sóller el 1867 i era fill del matrimoni format per Ramon Colom Deyà, de professió fuster, i Maria Mayol Oliver. Fou l'únic fill que va seguir l'ofici patern i es va fer càrrec de la fusteria de *Cas Pellicer*, que es trobava entre el carrer de la Mar i el de la Gran Via. Va entrar en el món de la política local el 1903, quan fou elegit regidor pel Partit Conservador. Posteriorment, després de l'escissió dels mauristes el 1915, ell va seguir l'orientació d'Eduardo Dato i fou nomenat cap dels conservadors locals. Va ocupar la cadira de regidor entre 1903 i 1922. Durant la dictadura de Primo de Rivera va deixar l'Ajuntament, on va tornar amb el govern del general Berenguer, ocupant el càrrec de regidor. El 10 de març de 1930 fou nomenat segon tinent de batle i el 14 del mateix mes fou nomenat batle, càrrec que va abandonar amb la proclamació de la Segona República l'abril de 1931. En les eleccions d'abril de 1931 fou el candidat més votat, a pesar que no va resultar elegit batle ja que aquests resultats

Els regidors que varen cessar foren pel Primer Districte Miquel Colom Mayol i Josep Morell Mayol, pel Segon Districte Antoni Rotger Serra, Josep Bauzà Llull i Bartomeu Colom Ferrà i pel Tercer Districte Joan Magraner Oliver, Bernat Colom Barceló i Antoni Castañer Bernat¹⁰¹⁹.

A les eleccions doncs, es varen presentar per una banda el Partit Maurista i per altra una coalició formada pel Partit Conservador, el Partit Liberal, el Partit Republicà, i un grup escindit d'aquest darrer que s'identificava amb el Partit Reformista que s'havia implantat a Palma el 1913. Aquesta coalició va presentar com a candidats pel Primer Districte Miquel Colom Mayol (conservador datista), pel Segon Districte a Damià Ozonas Pastor (reformista) i Antoni Forteza i Forteza (conservador datista), i pel Tercer Districte a Ramon Coll Bisbal (liberal) i Joan Frontera Mayol (republicà)¹⁰²⁰.

El Partit Maurista, per la seva banda, va presentar pel Primer Districte Joan Vicens Garau i Josep Bauzà Llull, pel Segon Districte Miquel Ripoll Magraner, Pere Castanyer Ozonas i Francesc Bernat Serra, i pel Tercer Districte Joan Magraner Oliver, Bartomeu Coll Rullan i Antoni Vicens Mayol¹⁰²¹. Els resultats foren:

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1915¹⁰²²		
Nom Candidat	Número de Vots	Partit
	Primer Districte	
Joan Vicens Garau	168	Maurista
Miquel Colom Mayol	201	Coalició (conservador)

foren suspesos amb la proclamació de la República. Amb el nou règim es va afiliar al Partit Republicà de Centre (hereu de l'antic Partit Liberal). Va ser elegit regidor pel seu partit a les eleccions de maig de 1931. L'octubre de 1933 després de la dimissió de Miquel Arbona fou anomenat batle, càrrec que va ocupar fins el febrer de 1936. Va morir el 1947.

¹⁰¹⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1915 Sign.: 64

¹⁰²⁰ *Sóller* 23-10-1915

¹⁰²¹ *Sóller* 06-11-1915

¹⁰²² *Sóller* 20-11-1915

Josep Bauzà Llull	166	Maurista
Ramon Coll Bisbal	1	Coalició (liberal)
	Segon Districte	
Damià Ozonas Pastor	245	Coalició (republicà)
Antoni Forteza Forteza	125	Maurista
Miquel Ripoll Magraner	243	Maurista
Pere J. Castanyer Ozonas	232	Maurista
Ramon Coll Bisbal	4	Coalició
Miquel Colom Mayol	1	Coalició (conservador)
Francesc Bernat Serra	238	Maurista
Joan Frontera Mayol	3	Coalició
	Tercer Districte	
Ramon Coll Bisbal	215	Coalició
Joan Frontera Mayol	214	Coalició
Joan Magraner Oliver	208	Maurista
Antoni Vicens Mayol	204	Maurista
Bartomeu Coll Rullan	206	Maurista
Miquel Colom Mayol	1	Coalició

Foren elegits 5 candidats de la coalició (dos conservadors datistes, un liberal, un republicà i un reformista) i 3 candidats mauristes. Així, foren anomenats regidors Damià Ozonas Pastor (reformista), Antoni Forteza i Forteza (conservador datista), Miquel Ripoll Magraner (maurista), Ramon Coll Bisbal (liberal), Joan Frontera Mayol (republicà)¹⁰²³, Joan Magraner Oliver (maurista), Miquel Colom Mayol (conservador datista) i Joan Vicens Garau (maurista). Els grans beneficiats d'aquestes eleccions foren els partits de la coalició, que aconseguiren rompre la tradicional majoria maurista. El Partit Maurista anava "al copo" és a dir, a evitar les minories, aquest va ser el seu error que va fer que

¹⁰²³ Joan Frontera Mayol va néixer a Sóller el 1879. Va emigrar a Amèrica el 1892. Posteriorment passà a França, establint-se a Cannes com a comerciant.

perdés les eleccions. Per la seva banda, els partits de la coalició varen comptar amb la propaganda feta per la publicació republicana *El Pueblo*, que va realitzar una dura campanya propagandística contra els maurista i el seu cap, Jeroni Estades.

A Fornalutx, foren proclamats regidors per l'article 29 els liberals Joan Estades Bennàssar i Salvador Sastre Escalas, el conservador Jordi Mayol Mayol, i el maurista Vicens Colom Colom¹⁰²⁴. El Consistori va quedar compostat per Joan Estades Bennàssar (batle), Salvador Sastre Escalas (tinent) i, com a regidors Jordi Mayol Mayol, Vicens Colom Colom, Joan Vicens Mayol, Sebastià Arbona Vicens, Benet Busquets Ferrer i Gabriel Ballester Busquets¹⁰²⁵.

La composició de l'Ajuntament de Sóller fou més complicada que en anteriors ocasions, ja que els mauristes no tenien majoria. En un primer moment es va nomenar un equip de govern interí format per Francesc Ensenyat (batle), Antoni J. Colom Casasnovas (primer tinent de batle), Antoni Forteza Forteza (segon tinent de batle), Pere A. Alcover Pons (tercer tinent de batle), Joan Puig Rullan (regidor síndic), Antoni Colom Casasnovas (regidor síndic) i Andreu Rullan Rullan (regidor interventor)¹⁰²⁶. A l'hora de votar al batle, hi va haver un empat entre Francesc Enseñat Mayol i Jaume Morell Mayol, amb 6 vots cada un, la votació és va repetir dues vegades donant el mateix resultat; és va fer un sorteig entre els dos candidats i va sortir elegit batle interí (per no haver tingut la majoria de vots), Francesc Enseñat Mayol¹⁰²⁷. El mateix cas va passar per elegir als tinents de batle. Per a primer Tinent de batle sortiren amb 6 vots cada un Antoni Josep Colom Casasnovas i Ramon Coll Bisbal, essent elegit per sorteig Antoni Josep Colom Casasnovas. Per a segon tinent sortiren amb 6 vots cada un Antoni Forteza Forteza i Salvador Oliver Castañer, essent elegit per sorteig

¹⁰²⁴ *El Pueblo* 13-11-1915

¹⁰²⁵ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1916

¹⁰²⁶ *Sóller* 08-01-1916

¹⁰²⁷ Francesc Enseñat Mayol va néixer a Sóller el 1856. Va emigrar a Puerto Rico el 1873 establint-se a Las Marías i Lares. Va comprar una hisenda de cafè i es va dedicar a la producció i exportació. Es va casar amb Margalida Serra Cañellas Fou batle de Sóller el 1917 pel Partit Maurista. Morí el 1923.

Antoni Forteza Forteza. Per a tercer tinent sortiren amb 6 vots cada un Pere A. Alcover Pons i Salvador Oliver Castañer, essent elegit per sorteig Pere A. Alcover Pons.

Uns dies després es repetiren les votacions per elegir batle i tinent de batle. Es tornaren a donar els mateixos resultats d'empat. Però aquest cop, quan es va procedir a sortejar al batle sortí elegit el conservador Jaume Morell Mayol com a batle interí. Per a primer tinent el mateix, en sorteig fou elegit Antoni Josep Colom Casanovas; com a segon sortí elegit Antoni Forteza Forteza; i per a tercer el mateix, i sortí Salvador Oliver Castañer. Les sessions següents foren conflictives per la protesta de diversos regidors contra el batle interí perquè no hi havia nombre suficients de regidors per tornar a votar el batle. El cas es va recórrer al governador civil, que va disposar que els resultats vàlids eren els del sorteig del quatre de gener i els anteriors varen quedar anul·lats. Finalment l'Ajuntament va quedar constituït per Jaume Morell Mayol¹⁰²⁸ (batle), Antoni J. Colom Casanovas (primer tinent de batle), Antoni Forteza Forteza (segon tinent de batle), Salvador Oliver Castanyer (tercer tinent de batle), Joan Puig Rullan (regidor síndic), Antoni Colom Casanovas (regidor síndic), Joan Frontera Mayol (regidor interventor), Ramon Coll Bisbal (regidor), Francesc Ensenyat Mayol (regidor), Pere A. Alcover Pons (regidor), Miquel Colom Mayol (regidor), Damià Ozonas Pastor (regidor), Andreu Rullan Rullan (regidor) i Joan Vicens Garau (regidor)¹⁰²⁹.

Els regidors mauristes Francesc Enseñat Mayol i Joan Puig Rullan protestaren per aquesta decisió, però no fou atesa pel batle. Els regidors Francesc Enseñat, Antoni Josep Colom, Joan Puig, P. Alcover, Antoni Colom, Andreu Rullan i Joan Vicens presentaren un escrit contrari a la disposició del governador i demanaren que fos l'Ajuntament qui recorregués la decisió (anomenant els advocats Josep

¹⁰²⁸ Jaume Morell Mayol va néixer a Sóller el 1873. Era fill de Jaume Morell Reynés, traficant. Va emigrar a França devers el 1891, estant a les ciutats de Saint-Michel, Marsella i Lió, primer com a dependent i després com a comerciant independent. Conservador, fou batle de Sóller el 1916.

¹⁰²⁹ *Sóller* 29-01-1916

Alcover Maspons i Miquel Rosselló Alemany per estudiar el cas i recórrer-lo). El batle i el regidor Miquel Colom es negaren a que es votàs aquesta proposta¹⁰³⁰.

Aquell mateix mes de gener del 1916, la Joventut Maurista edità un manifest adreçat a Antoni Maura en el que expressava la seva indignació per les maniobres i pressions, contra els mauristes, del governador civil de Balears, Ignacio Martínez Campos. L'historiador Pere Fullana també ha localitzat una carta de Jeroni Estades a Maura en aquest mateix sentit¹⁰³¹.

El 14 de novembre del mateix 1916, es va rebre una comunicació del governador civil, que envià la resolució dictada pel Ministre de Governació davant el recurs interposat per alguns regidors contra la decisió presa pel governador en l'elecció del batle. El Ministre declarà vàlida l'elecció feta l'1 de gener de 1916 i s'anul·len els actes posteriors¹⁰³². Per aquest motiu Francesc Enseñat es va fer càrrec de la batlia. La primera decisió va ser fer un estudi de la situació econòmica de l'Ajuntament. A finals de 1916 hi havia 12.046,72 ptes. a la caixa, 24.814,33 ptes. en crèdits pendents de formalitzar i un dèbit de pagament de 10.943,20 ptes.¹⁰³³.

Aquell mateix any es celebraren eleccions a Corts. Els resultats a Sóller foren:

Candidat	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca	Partit
Alexandre Rosselló	471	130	25.970	Liberal
V. Weyler Santacana	434	130	25.002	Liberal
Josep Socias Gradolí	420	123	24.418	Conservador

¹⁰³⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1915-1916. Sign.: 65

¹⁰³¹ FULLANA PUIGSERVER, Pere, *Antoni Maura i el maurisme a Mallorca: 1853-1925*, Palma, Leonard Muntaner / Fundació Antonio Maura de Balears, 1998.

¹⁰³² «S. M. el Rey (q. D. g.) ha tenido a bien estimar el recurso revocando la providencia de este gobierno de 22 de enero último, declarar válida y subsistente la constitución del Ayuntamiento de Sóller verificada el día primero de enero del corriente año y definitivamente elegidos para los respectivos cargos los favorecidos por la suerte en dicha sesión y anular todos los actos posteriores realizados por el Ayuntamiento, relacionados con su constitución y elección de cargos.». AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1916-1917. Sign.: 66

¹⁰³³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1916-1917. Sign.: 66

Antoni Maura	901	125	23.690	Maurista
Comte de Sallent	432	122	23.233	Conservador

Foren elegits diputats Alexandre Rosselló, Antoni Maura, Valerià Weyler, Josep Cotoner i Josep Socias¹⁰³⁴.

El 21 de novembre el governador civil declarà la incapacitat dels regidors Joan Puig Rullan i Pere Antoni Alcover Pons per desenvolupar el càrrec de regidors i foren suspesos¹⁰³⁵.

A mitjans de 1917, es convocaren eleccions municipals per a finals d'any. Els regidors que havien de cessar per a les pròximes eleccions municipals eren pel Primer Districte: Salvador Oliver Castañer, Francesc Enseñat Mayol i Joan Puig Rullan; pel Districte Segon Antoni Josep Colom Casasnovas, Pere Antoni Alcover Pons, Jaume Morell Mayol i Miquel Ripoll Magraner; i pel Tercer Districte: Antoni Colom Casasnovas, Andreu Rullan Rullan i Joan Magraner Oliver. Durant el període previ a aquestes hi hagué diverses denúncies d'irregularitats:

- El mes de juliol el regidor republicà Damià Ozonas proposà un vot de censura contra el batle per la permissivitat amb que actuà enfront a l'extralimitació d'un empleat municipal. El vot no va prosperar¹⁰³⁶.

- El mes de setembre el regidor Forteza es va queixar de l'actuació dels agents repartidors (Mateu Colom i Bernat Casasnovas) dels butlletins electorals. Segons aquest regidor hi havia testimonis que a algunes persones no les havien volgut inscriure i a d'altres les havien dutes al Centre Maurista per fer la inscripció. Va rebre el suport dels regidors Damià Ozonas i Miquel Colom que varen considerar molt greu el fet. A pesar d'això es va desestimar una investigació¹⁰³⁷.

¹⁰³⁴ MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c.

¹⁰³⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1916-1917. Sign.: 66

¹⁰³⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1917. Sign.: 67

¹⁰³⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1917. Sign.: 67

- El mes de novembre el regidor Damià Ozonas denuncià que l'oficial "Sache" de l'Ajuntament havia portat els padrons electorals al Centre Maurista¹⁰³⁸.

- El mateix novembre el regidor Joan Frontera denuncià que diversos treballadors de consums havien realitzat tasques de recerca de vots i coaccions a diversos electors. El regidor Damià Ozonas demanà que fossin cessats de feina si es confirmava aquesta actuació en horari laboral. No es va prendre cap actuació¹⁰³⁹.

Malgrat que havien estat incapacitats pel governador provincial per pertànyer al Ferrocarril de Sóller, que estava subvencionat per l'Ajuntament, els regidors Miquel Ripoll Magraner i Joan Magraner Oliver foren rehabilitats en el càrrec pel Ministre de Governació¹⁰⁴⁰.

Finalment, aquestes eleccions es varen celebrar el novembre de 1917 sota un govern pretesament renovador del liberal demòcrata Manuel García Prieto¹⁰⁴¹, on hi havia alguns ministres liberals progressistes, mauristes i de la Lliga Regionalista. Aquest govern s'havia constituït poc després de la greu crisi política i social de l'estiu de 1917¹⁰⁴².

A Sóller les eleccions foren bastant conflictives, ja que es varen haver de celebrar les votacions d'un districte, dos dies mes tard que a la resta de llocs, perquè la mesa no s'havia constituït. En aquella època, el Consistori tenia un total de 16 regidors.

Un altre factor a destacar en aquests comicis fou la crisi interna que va viure el Partit Republicà. A principis de 1916, el *Centro Republicano Sollerense* va decidir en Junta General integrar-se al partit Reformista de Melquíades Álvarez, i canviar-se el nom pel de *Centro Reformista Sollerense*. Aquest canvi però, no

¹⁰³⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1917-1918. Sign.: 68

¹⁰³⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1917-1918. Sign.: 68

¹⁰⁴⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1917-1918. Sign.: 68

¹⁰⁴¹ Manuel García Prieto (1859-1938), advocat i polític liberal. Era família política d'Eugenio Montero Rios, el que li va permetre ascendir i ocupar càrrecs importants en el govern estatal, alhora que va ser un pilar bàsic de la xarxa caciquista del seu sogre a Galícia. Quan es va dividir el Partit Liberal el 1913, es va convertir en el cap del Partit Liberal Democràtic.

¹⁰⁴² QUETGLAS / MARIMON, *Anàlisi dels resultats electorals...*, a.c.

fou assumit per la majoria d'afiliats republicans que varen decidir mantenir l'antic nom i afiliació política, quedant dividides les forces republicanes¹⁰⁴³. Així i tot, es va mantenir la coalició entre liberals, republicans, reformistes i conservadors de cara a les imminents eleccions municipals¹⁰⁴⁴.

A les eleccions per la renovació de l'Ajuntament durant el bienni 1917-1919 va comptar amb els següents candidats:

- Primer Districte: Josep Bauzà Llull, Gabriel Darder Vicens i Pere J. Castanyer Ozonas pel Partit Maurista. Jaume Bennassar Mayol pel Partit Reformista i Francesc Vicens Garau pel Partit Liberal.
- Segon Districte: Francesc Ensenyat Mayol, Antoni Pinya Forteza i Francesc Bernat Serra pel Partit Maurista. Gaspar Borràs Ferrer pel Partit Republicà i Guillem Rullan Bernat pel Partit Liberal.
- Tercer Districte: Antoni Colom Casasnovas i Bartomeu Coll Rullan pel Partit Maurista i Bartomeu Sampol Colom pel Partit Conservador¹⁰⁴⁵.

Els resultats varen ser favorables a les forces mauristes, i s'ha de fer notar que l'oposició va estar afeblida per la divisió interna del partit republicà.

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1917¹⁰⁴⁶		
Nom Candidat	Número de Vots	Partit
	Primer Districte	
Josep Bauzà Llull	241	Maurista
Gabriel Darder Vicens	236	Maurista
Pere Castanyer Ozonas	234	Maurista
Jaume Bennassar Mayol	197	Reformista
Francesc Vicens Garau	196	Liberal
	Segon Districte	

¹⁰⁴³ *Sóller* 29-01-1916

¹⁰⁴⁴ *El Pueblo* 10-11-1917

¹⁰⁴⁵ *Sóller* 27-10-1917

¹⁰⁴⁶ *Sóller* 17-11-1917

Francesc Ensenyat Mayol	275	Maurista
Antoni Pinya Forteza	270	Maurista
Francesc Bernat Serra	268	Maurista
Gaspar Borràs Ferrer	253	Republicà
Guillem Rullan Bernat	233	Partit Liberal
	Tercer Districte	
Bartomeu Sampol Colom	193	Partit Conservador
Bartomeu Coll Rullan	182	Partit Maurista
Antoni Colom Casanovas	180	Partit Maurista

Foren elegits 7 candidats mauristes i 1 conservador: Josep Bauzà Llull, Gabriel Darder Vicens, Pere J. Castanyer Ozonas, Francesc Ensenyat Mayol, Antoni Pinya Forteza, Francesc Bernat Serra, Bartomeu Sampol Colom i Bartomeu Coll Rullan. Els mauristes recuperaven així la seva tradicional hegemonia, que havien perdut el 1915. El triomf maurista fou celebrat per molta gent que es va concentrar a la seu del *Centro Maurista*.

Així i tot, el triomf maurista fou denunciat per una part de la premsa. En concret, el setmanari satíric sollerí *En Xerrim* afirmà que la major part dels sollerics estaven en contra dels mauristes però que aquests s'havien valgut de "tot i molt" durant la campanya, per exemple, amb amenaces als hortolans de deixar-los sense aigua, i als els llogaters de treure'ls de les seves cases. A més, s'haurien invertit importants sumes de doblers en la compra de vots¹⁰⁴⁷.

L'Ajuntament va quedar constituït per Francesc Ensenyat Mayol (batle), Joan Magraner Oliver (primer tinent de batle), Miquel Ripoll Magraner (segon tinent de batle), Pere J. Castanyer Ozonas (tercer tinent de batle), Josep Bauzà Llull (regidor síndic), Gabriel Darder Vicens (regidor síndic suplent), Bartomeu Coll Rullan (regidor interventor), Antoni Pinya Forteza (regidor), Francesc Bernat Serra (regidor), Damià Ozonas Pastor (regidor), Antoni Forteza Forteza (regidor),

¹⁰⁴⁷ QUETGLAS / MARIMON, *Anàlisi dels resultats electorals...*, a.c.

Ramon Coll Bisbal (regidor), Joan Frontera Mayol (regidor), Miquel Colom Mayol (regidor), Bartomeu Sampol Colom (regidor) i Joan Vicens Garau (regidor).

Aquell any el batle de Sóller publicà un ban en català, això li va provocar les crítiques dels sectors més espanyolistes i la defensa dels sectors mauristes locals. Des del Sóller es va defensar la postura del batle¹⁰⁴⁸.

A Fornalutx es va tornar a aplicar l'article 29, essent proclamats regidors 2 mauristes i 2 liberals. El Consistori va quedar compostat per Joan Estades Bennàssar (batle), Gabriel Ballester Busquets (tinent de batle) i, com a regidors Josep Albertí Arbona, Josep Mayol Ros, Gabriel Mayol Ballester, Jordi Mayol Mayol i Vicens Colom Colom¹⁰⁴⁹.

El febrer de 1918, els partits del torn varen poder defugir de la lluita electoral i foren proclamats diputats a Corts per Mallorca, per l'article 29, els conservadors Josep Cotoner i Josep Socias, els liberals Ferran Weyler i Alexandre Rosselló i el maurista Antoni Maura¹⁰⁵⁰.

A finals de setembre de 1918, va dimitir del càrrec de batle Francesc Enseñat. Fou elegit el batle interí Joan Magraner Oliver¹⁰⁵¹, que com a tinent de batle ocupava el càrrec des de principis del mateix mes. Miquel Ripoll Magraner fou nomenat (primer tinent de batle), Pere J. Castañer Ozonas (segon), Gabriel Darder Vicens (tercer)¹⁰⁵², Bartomeu Coll Rullan (regidor síndic) i Francesc Bernat Serra (regidor interventor)¹⁰⁵³.

¹⁰⁴⁸ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel, *Mallorca davant el caciquisme i la qüestió nacional (1917-1923)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pàg. 195.

¹⁰⁴⁹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1918

¹⁰⁵⁰ MARIMON RIUTORT, Antoni, *La segona fase de la Restauració (1895-1923)*, a BELENGUER, Ernest (dir.), *Història de les Illes Balears*, tom III, Barcelona, Edicions 62, 2004, pàg. 209.

¹⁰⁵¹ Joan Magraner Oliver –*Prunera*– va néixer a Sóller el 1875. Va emigrar a França el 1889 per treballar al negoci familiar de Belfort (*Magraner y Cía.*), passant posteriorment a ser-ne soci propietari. Es va casar amb Margalida Vicens. El 1909 va ordenar construir un palauet modernista, que va estar acabat el 1911 (Can Prunera). D'ideologia maurista, fou regidor de l'Ajuntament de Sóller i batle entre 1918 i 1919. També fou vocal del Banc de Sóller i vocal, vicepresident i president del Ferrocarril de Sóller. Morí a la dècada de 1940.

¹⁰⁵² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1918-1919. Sign.: 69

Les eleccions a Corts que s'havien de celebrar el 24 de febrer de 1918, foren suprimides per l'aplicació de l'article 29, ja que no varen proclamar els diferents partits polítics més candidats que els de diputats que s'havien d'elegir. Així varen ser proclamats diputats electes per Mallorca, Antoni Maura Muntaner, Josep Socias Gradolí, el Comte de Sallent, Alexandre Rosselló Pastor i Fernando Weyler Santacana¹⁰⁵⁴.

El mes de març de 1919, l'Ajuntament protestà al governador provincial per la vaga de telegrafistes¹⁰⁵⁵.

El juliol del mateix any es varen celebrar eleccions a diputats a Corts, els resultats a Sóller foren¹⁰⁵⁶:

RESULTATS ELECCIONS A DIPUTATS 1919				
Nom	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Vots Mallorca	Partit
Antoni Maura Muntaner	987	125	23.488	Maurista
José Cotoner	280	120	21.961	Conservador
José Socias Gradolí	251	122	23.113	Conservador
Alejandro Rosselló	216	123	21.282	Liberal
Eusebio Pascual Bauzà	198	125	20.759	Liberal
Francesc Villalonga	137		5.167	Republicà

¹⁰⁵³ Sóller 05-10-1918

¹⁰⁵⁴ Sóller 23-02-1918

¹⁰⁵⁵ «Excmo. Señor: El Ayuntamiento de Sóller, ante los enormes perjuicios que sufren las industrias y el comercio de esta ciudad y la población toda, debido a la incomunicación telegráfica de Mallorca con la península, acuerda consignar en acta el profundo disgusto y protesta por la actitud de una parte del cuerpo de telégrafos declarados en huelga, con motivo, al parecer, de permitirse votos, impropios del carácter y funcionamiento de tal cuerpo, cuyo intolerable proceder tan graves daños causa a la Nación entera; al mismo tiempo hacer constar su sincero aplauso por la actitud que considera muy digna y patriótica de los funcionarios de telégrafos de esta provincia; siendo el deseo de esta Corporación de que se adopten medidas enérgicas que conduzcan a reimplantar la normalidad en servicio tan importante y la disciplina en los empleados del Estado.» AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1919-1920. Sign.: 70

¹⁰⁵⁶ Sóller 07-06-1919

Joan Montserrat Parets	108		4.917	Socialista
Lucio Martínez Gil	96		3.594	Socialista

Foren elegits diputats Antoni Maura, Alexandre Rosselló, Josep Socias, Eusebio Pascual i Josep Cotoner¹⁰⁵⁷.

En sessió plenària de 4 de desembre de 1919, es va acordar que els regidors que havien de cessar de l'Ajuntament eren Joan Magraner Oliver, Miquel Ripoll Magraner, Antoni Forteza Forteza, Damià Ozonas Pastor, Joan Frontera Mayol, Ramon Coll Bisbal, Miquel Colom Mayol i Joan Vicens Garau. A més s'havia d'omplir una vacant corresponent a la defunció del regidor Francesc Ensenyat Mayol. Al Districte Primer s'havien d'elegir 2 regidors; al Districte Segon, 4 regidors i al Districte Tercer, 3 regidors¹⁰⁵⁸.

Aquests comicis se celebraren sota un govern de concentració del conservador maurista Manuel Allendesalazar.

El setmanari *Sóller* es va fer ressò del poc ambient electoral que es respirava a la localitat, conseqüència de la poca activitat dels diferents partits polítics, la crònica (traduïda al català) deia: «El Partit Maurista i els altres partits coaligats han iniciat converses per arribar a un pacte preelectoral i poder aplicar l'article 29 de la llei electoral. Els partits minoritaris demanaven al Partit Maurista, tres llocs de regidors (un per partit), però aquests darrers sols oferiren dos llocs, un pels liberals monàrquics i un altre pels republicans, excloent al candidat del Partit Conservador. No es va arribar a un acord i es va decidir la convocatòria d'eleccions»¹⁰⁵⁹.

El Partit Maurista va presentar candidats a tots els districtes, aquests foren:

- Districte Primer: Onofre Casasnovas Borràs i Joan Morell Bauzà
- Districte Segon: Amador Canals Pizà, Guillem Mora Alcover, Joan Pizà Arbona i Salvador Elías Capellas.

¹⁰⁵⁷ MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c.

¹⁰⁵⁸ *Sóller* 24-01-1920

¹⁰⁵⁹ *Sóller* 31-01-1920

- Districte Tercer: Antoni Colom Casanovas, Francesc Frau Mayol i Jeroni Estades Castanyer.

Es va presentar una candidatura conjunta entre els partits de l'oposició: Partit Conservador, Partit Liberal i Partit Republicà Reformista, als quals s'incorporà la *Federación Obrera Sollerense*, que també disposà d'un candidat. En canvi l'Agrupació Socialista va decidir no participar en aquestes eleccions¹⁰⁶⁰. La candidatura de la coalició fou la següent:

- Districte primer: Miquel Colom Mayol (Partit Conservador).

- Districte Segon: Joaquim Forteza Forteza (Partit Conservador), Antoni Colom Frontera (Partit Liberal) i Francesc Castanyer Pons (*Federación Obrera Sollerense*).

- Districte Tercer: Josep Canals Pons (Partit Liberal) i Antoni Martí Oliver (Partit Liberal)¹⁰⁶¹.

En les eleccions, celebrades el 9 de novembre, foren elegits 8 candidats mauristes i només 1 candidat de la coalició formada per conservadors, liberals, republicans reformistes i la FOS. La candidatura maurista va obtenir en total 1.044 vots i la coalició 513 vots. La cita electoral va estar molt animada, sobretot en el primer i segon districtes.

Foren elegits regidors els mauristes: Joan Morell Bauzà, Guillem Mora Alcover, Joan Pizà Arbona, Amador Canals Pizà, Salvador Elías Capellas, Antoni Colom Casanovas, Jeroni Estades Castanyer i Francesc Mayol Frau; i el conservador Miquel Colom Mayol per la coalició.

¹⁰⁶⁰ La raó la va donar Felip Xamena, de l'Agrupació Socialista, que en una carta oberta al setmanari *Sóller* va exposar que en el Congrés Nacional del PSOE de desembre de 1919, aquest partit va acordar que "no es juntaria en qualsevol de les pròximes eleccions amb cap partit burgés". *Sóller* 13-03-1920

¹⁰⁶¹ *Sóller* 07-02-1920

RESULTATS ELECCIONS MUNICIPALS 1920¹⁰⁶²		
Nom Candidat	Número de Vots	Partit
	Primer Districte	
Onofre Casanovas Borràs	174	Maurista
Joan Morell Bauzà	176	Maurista
Miquel Colom Mayol	179	Conservador
	Segon Districte	
Guillem Mora Alcover	273	Maurista
Joan Pizà Arbona	269	Maurista
Amador Canals Pizà	274	Maurista
Salvador Elias Capellas	258	Maurista
Joaquim Forteza Forteza	207	Conservador
Antoni Colom Frontera	194	Liberal
Francesc Castanyer Pons	193	Federación Obrera Sollerense
	Tercer Districte	
Antoni Colom Casanovas	225	Maurista
Jeroni Estades Castanyer	229	Maurista
Francesc Frau Mayol	228	Maurista
Josep Canals Pons	132	Liberal
Antoni Martí Oliver	134	Liberal

El Partit Maurista va denunciar irregularitats en les votacions del Districte Primer, de gent que havia votat amb noms falsos o per persones absents a la localitat. El candidat Onofre Casanovas Borràs, va denunciar que alguns dels vots comptabilitzats per la coalició no eren legals, ja que alguns dels votants que havien emès el seu vot es trobaven a França en el moment de l'elecció. També es va denunciar a la Comissió Provincial que s'havien pagat vots amb un preu

¹⁰⁶² Sóller 14-02-1920.

entre 40 i 125 pessetes cada un¹⁰⁶³, i que hi havia gent que havia votat en dos districtes amb un nom diferent. Finalment, i després d'analitzar el cas, el Governador Civil va desestimar les protestes dels mauristes i va donar validesa a la votació. Poc després però, va suspendre als regidors Miquel Colom Mayol, conservador, i Joan Morell Bauzà, maurista, per les irregularitats detectades.

L'Ajuntament va quedar compost per Amador Canals Pizà, Guillem Mora Alcover, Joan Pizà Arbona, Salvador Elías Capellas, Jeroni Estades Castañer, Francesc Joan Mayol i Antoni Colom Casanovas. Per ordre del governador civil es varen anul·lar els resultats de les eleccions del primer districte que va afectar als regidors Miquel Colom Mayol (conservador) i Joan Morell Bauzà (maurista). Fou elegit batle Amador Canals Pizà. Primer tinent de batle Jeroni Estades, Segon Pere J. Castañer i Tercer Gabriel Darder Vicens¹⁰⁶⁴.

A Fornalutx, l'elecció de regidors es va realitzar mitjançant l'article 29 de la llei electoral. El Consistori, de majoria liberal, va quedar format per Joan Estades Bennàssar (batle), Antoni Amengual Enseñat (tingent) i, com a regidors Josep Albertí Arbona, Gabriel Ballester Busquets, Josep Mayol Ros, Gabriel Mayol Ballester, Maties Mayol Ripoll i Maties Vicens Reynés¹⁰⁶⁵.

Pel que fa a l'Ajuntament de Sóller, el mes de març, el regidor maurista Josep Bauzà va demanar la paraula en un ple criticant al Partit Maurista, al que pertanyia, al·legant que no es seguia la política d'Antoni Maura. El nou de setembre, s'incorporaren en el càrrec de regidor, Miquel Colom Mayol i Joan Morell Bauzà, l'elecció dels quals havia estat suspesa per irregularitats¹⁰⁶⁶. L'octubre del mateix any va dimitir el batle Amador Canals Pizà per qüestions de

¹⁰⁶³ «(...) Acta notarial que contiene las declaraciones de varios señores que manifestaron haber dimitido de su cargo de vocales del Centro Obrero, entre otras razones por haberse hecho público que el presidente de la citada junta cobró 125 pesetas para votar a la candidatura de la coalición (...)». Boletín Oficial de la Provincia de Baleares, 18-03-1920, núm. 8306.

¹⁰⁶⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1920. Sign.: 71

¹⁰⁶⁵ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1920

¹⁰⁶⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1920. Sign.: 71

salut, i fou substituït interinament, primer per Jeroni Estades Castañer i després per Pere J. Castanyer Ozonas¹⁰⁶⁷.

Posteriorment, es va convocar una sessió extraordinària per votar un nou batle entre els regidors i reorganitzar l'Ajuntament. El regidor conservador, Miquel Colom va votar en blanc, perquè segons manifestà volia seguir el costum establert per les minories en aquests casos. L'equip de govern del Consistori va quedar compostat per: Pere J. Castanyer (batle), Jeroni Estades Castanyer Ozonas (primer tinent de batle), Gabriel Darder Vicens (segon tinent de batle), Bartomeu Coll Rullan (tercer tinent de batle), Antoni Colom Casanovas (regidor síndic), Antoni Pinya Forteza (regidor síndic suplent) i Guillem Mora Alcover (regidor interventor)¹⁰⁶⁸.

Una de les principals actuacions d'aquell any foren les gestions de l'Ajuntament, en col·laboració del comerciants locals, amb els representants mallorquins a les Corts perquè es queixessin a l'ambaixador francès de l'intent del seu govern de fer pagar als emigrants espanyols una contribució de guerra, cosa que anava en contra del Conveni franco-espanyol de 1862. El ministre d'Estat va contestar que el govern francès es negava a regir-se pel conveni de 1862 i obligava els espanyols a pagar les contribucions, aquest aconsellà pagar-les mentre durassin les negociacions. Les negociacions varen durar quasi tot l'any 1920 fins que, finalment, es va arribar a l'acord de mantenir el tractat i les condicions de 1862¹⁰⁶⁹.

El 7 de març de 1920, va dimitir Amador Canals Pons com a secretari de l'Ajuntament. Es nomenà Guillem Marquès Coll com a secretari interí; ocupant la plaça en propietat el 24 de maig de 1921¹⁰⁷⁰.

¹⁰⁶⁷ Pere J. Castanyer Ozonas va néixer el 1870. Va emigrar a França el 1889, establint-se primer a Marsella i posteriorment a Belfort, com a comerciant de fruites. Es va casar amb Ana Deltell. Maurista, fou regidor de l'Ajuntament de Sóller i batle el 1921.

¹⁰⁶⁸ *Sóller* 23-10-1920

¹⁰⁶⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1920-1921. Sign.: 72

¹⁰⁷⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1920-1921. Sign.: 72

En el ple de l'Ajuntament de 5 de gener de 1922, es va establir que els regidors que cessaven del seu càrrec eren:

- Pel Districte Primer: Josep Bauzà Llull, Gabriel Darder Vicens i Pere Joan Castanyer Ozonas.
- Pel Districte Segon: Antoni Pinya Forteza i Francesc Bernat Serra.
- Pel Districte Tercer: Bartomeu Sampol Colom i Bartomeu Coll Rullan.

També es donava una vacant en el Districte Segon per la dimissió d'Amador Canals Pizà, vacant que s'havia de cobrir per sorteig entre els regidors elegits pel citat districte electoral per haver-se cobert la plaça extraordinària que existia per la mort de Francesc Ensenyat Mayol, en les darreres eleccions¹⁰⁷¹.

Aquests comicis se celebraren envoltats d'un ambient de poc entusiasme i escassa participació. Se celebraren sota un govern de concentració presidit per Antoni Maura¹⁰⁷².

El cap del Partit Liberal, Joan Canals Pons va proposar al cap del Partit Maurista, Jeroni Estades Llabrés, la confecció d'un llista única per evitar la convocatòria d'eleccions i garantir l'estabilitat del Consistori¹⁰⁷³. Aquest pacte es va donar entre els liberals, els conservadors i els mauristes. El Partit Republicà no va presentar cap candidat.

Així, foren proclamats candidats pel Primer Districte: Pere J. Castanyer Ozonas (maurista), Cristòfol Ferrer Morell (maurista) i David March Alcover (conservador); pel Segon Districte a Bartomeu Coll Rullan (maurista), Antoni Pinya Forteza (maurista) i Guillem Rullan Bernat (liberal); i pel Tercer Districte a Josep Puig Rullan (maurista) i Josep Canals Pons (liberal). En total foren elegits 5 candidats mauristes i 3 de la coalició entre conservadors i liberals (1 conservador i 2 liberals)¹⁰⁷⁴.

A Fornalutx, es tornà a aplicar l'article 29 per proclamar els nous regidor. El seu Consistori va quedar compost per Joan Puig Colom (batle), Joaquim Busquets

¹⁰⁷¹ *Sóller* 04-02-1922

¹⁰⁷² QUETGLAS / MARIMON, *Anàlisi dels resultats electorals...*, a.c.

¹⁰⁷³ *Sóller* 21-01-1922

¹⁰⁷⁴ *Sóller* 28-01-1922

Estades (tinent de batle) i, com a regidors Bartomeu Mayol Arbona, Jordi Mayol Ballester, Joan Estades Bennàssar, Maties Mayol Ripoll, Maties Vicens Reynés i Antoni Amengual Enseñat¹⁰⁷⁵.

L'Ajuntament de Sóller, a principis de 1923, va quedar constituït de la següent manera: Pere J. Castanyer Ozonas (batle), Jeroni Estades Castanyer (Partit Maurista, Primer Tinent de batle), Bartomeu Coll Rullan (Segon Tinent de batle), Antoni Colom Casasnovas (Tercer Tinent de batle), Antoni Pinya Forteza (Regidor Síndic), Guillem Mora Alcover (Regidor Síndic suplent), Josep Puig Rullan (Regidor Interventor), Guillem Rullan Bernat (Regidor), David March Alcover, Josep Canals Pons, Cristòfol Ferrer Morell, Joan Pizà Arbona, Salvador Elías Capellas, Francesc Frau Mayol, Miquel Colom Mayol i Joan Morell Bauzà¹⁰⁷⁶.

El mes de maig de 1923 es celebraren eleccions a diputats a Corts, els resultats a Sóller foren¹⁰⁷⁷:

RESULTATS ELECCIONS A DIPUTATS 1923			
Nom	Vots Sóller	Vots Mallorca	Partit
Antoni Maura	1.053	21.730	Maurista
Josep Cotoner	562	21.371	Conservador
Alexandre Rosselló	503	27.665	Liberal
Lluís Alemany Pujol	502	28.189	Liberal
Joan March Ordinas	492	30.152	Liberal
Josep Socias Gradolí	476	20.861	Conservador
Valeriano Weyler	226	6.397	Liberal

Foren elegits Joan March, Lluís Alemany, Alexandre Rosselló, Antoni Maura i Josep Cotoner¹⁰⁷⁸.

¹⁰⁷⁵ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1920

¹⁰⁷⁶ *Sóller* 01-04-1922

¹⁰⁷⁷ *Sóller* 05-05-1923

¹⁰⁷⁸ MARIMON RIUTORT, *Atles d'Història de...*, pàg. 274, o.c..

El mes d'octubre de 1923, els ajuntaments foren dissolts per ordre del proclamat Directori Militar encapçalat pel general Miguel Primo de Rivera.

7.1.3. Els partits oficialistes: Partit Conservador, Partit Liberal i Partit Maurista. El caciquisme

El sistema de torn de partits ideat per Cánovas del Castillo implicava l'alternança en el poder de dos grans partits, el Conservador (liderat pel mateix Cánovas) i el Liberal (liderat inicialment per Sagasta). Però aquest model a l'anglesa va tenir moltes fissures i es va mostrar totalment ineficaç. Els mateixos partits que havien de vetllar pel sistema utilitzaren tots els elements legals i il·legals per mantenir el poder. Així el caciquisme, les tupinades i el frau electoral foren una constant en totes les eleccions de la Restauració.

A més, a mesura que avançava el període s'anaren formant grups divergents dins els mateixos partits, que pretenien fer-se amb el control d'aquest; sobretot després de la desaparició de Cánovas i Sagasta. Sovint aquests corrents seguien les directrius dels seus líders. Pel cas de Mallorca, i Sóller en particular, convé destacar sobre totes la figura d'Antoni Maura, el qual va passar dels liberals als conservadors fins arribar a formar el seu propi partit. Maura va crear una autèntica xarxa de poder i control a l'illa que derivà en el corrent ideològic conegut com maurisme.

Així podem destriar tres forces polítiques oficials durant la Restauració: els conservadors, els liberals i, a partir de 1914, els mauristes. Dins aquest punt també consideram que es important per un apartat sobre el caciquisme, una emprada per les forces oficialistes per mantenir-se en el poder.

7.1.3.1. El Partit Conservador

El Partit Conservador es va crear el 1869 de la mà d'Antonio Cánovas del Castillo. Amb la restauració de la monarquia va ascendir al poder i es convertí en el principal partit del sistema bipartidista imposat pel propi Cánovas. A Palma, el

Centre Conservador es creà el 1872, passant a controlar les institucions mallorquines el 1874. A pesar d'això fins a finals del segle XIX no va aconseguir crear una organització eficaç i estructurada a Mallorca. A més, les diferents dissidències ocorregudes a Madrid afectaren l'illa, ocasionant la formació de diferents grups de poder dins el conservadurisme illenc. També els conservadors varen mantenir bones relacions amb el carlisme, ja que molts dels seus caps procedien del mateix estament social. Teòricament el cap dels conservadors a Mallorca era Josep Cotoner Allendesalazar. Però aquest era sempre a Madrid, ja que des de 1879 era elegit sempre diputat a Corts. Això comportava que no pogués tenir un control real dels conservadors mallorquins. També destacaren Lluís de San Simón comte de San Simón, Ramon Despuig comte de Montenegro, Guillem Montís Allendesalazar marquès de la Bastida, Joan Massanet Ochoa, Enric Sureda i Nicolau Cotoner.

A finals de segle XIX, el 1897, sorgí una dissidència organitzada entorn de la Unió Conservadora de Francisco Silvela. Aquesta va esdevenir majoritària a causa de la mort de Cánovas i la crisi de 1898 i quasi simultàniament, esdevingué hegemònica a Mallorca gràcies a la incorporació d'Antoni Maura i els seus seguidors procedents del liberalisme gamacista.

A Mallorca, amb Antoni Maura, el Partit Conservador mantingué el seu predomini fins el 1914, quan es va produir l'escissió maurista. A pesar d'això va mantenir una gran influència a l'illa sobretot a les àrees més rurals.

A partir del 1914, el gruix del conservadurisme va seguir la tendència datista, pel cap nacional Eduardo Dato.

El seu predomini polític i social va finalitzar amb la irrupció del financer Joan March Ordinas¹⁰⁷⁹ en política i el suport d'aquest al Partit Liberal. March va

¹⁰⁷⁹ Joan March Ordinas va néixer a Santa Margalida el 1880. De bona família, va entrar el 1906 en el negoci del contraban de tabac d'Alger, amb el qual posteriorment n'obtingué el monopoli al Marroc. Durant la Primera Guerra Mundial va diversificar els seus negocis, obtenint grans beneficis. Va monopolitzar el transport marítim i va entrar en altres negocis, com la producció d'electricitat i la parcel·lació de finques. Enemistat amb els mauristes, va donar suport primer als conservadors i posteriorment als liberals, el que li va valer crear una important xarxa caciquista i ser elegit diputat el 1922. Va mantenir bones relacions amb la dictadura de Primo de Rivera, el

invertir molts diners en crear la seva pròpia xarxa caciquista que va arribar a fer ombra a la conservadora

Com hem dit, els principals dirigents d'aquest partit pertanyien a la noblesa terratinent i al món del dret. Va rebre sempre el suport de bona part de l'Església.

A Sóller es va seguir la tendència illenca. Sabem que ja durant la Restauració, els conservadors varen presentar candidats a les eleccions municipals i guanyaren tots els comicis fins a la dècada de 1890. El 1884 varen intentar la creació d'un casino favorable a la seva tendència política, la *Alianza Sollerense*.

També tenim algunes notícies de les campanyes que va fer a Sóller el comte de Sallent per captar vots a la localitat. Aquest partit, fins a finals de XIX estava format principalment pels grans terratinents i alguns industrials de la localitat. Els caps més visibles durant les darreries del segle foren Gabriel Albertí Pons, Joan Colom Muntaner, Joan Joy Pizà, Antoni Bernat Verí o Martí Marquès Marquès.

Fou amb la unió dels mauristes, quan el Partit Conservador va esdevenir hegemònic a la localitat. A finals del XIX, els seguidors de Maura, encapçalats per l'industrial i comerciant Jeroni Estades varen donar suport a la candidatura conservadora, esdevenint Estades el cap d'aquest grup.

Cap el mes d'octubre del mateix 1910, es varen desplaçar a la localitat membres de la Joventut Conservadora de Palma amb el propòsit de constituir a la localitat una associació similar¹⁰⁸⁰. No deixa de ser simptomàtic que aquesta nova entitat es començàs a gestar al mateix moment que ho feia la societat republicana.

que li va servir per monopolitzar encara més el negoci del tabac. El 1926 fundà la Banca March. Durant la Segona República va refundar el liberalisme illenc amb el Partit Republicà de Centre, amb el qual fou novament elegit diputat. Acusat de corrupció, fou perseguit per les autoritats republicanes i empresonat el 1934, escapant-se poc després. El 1936 a donar suport econòmic als militars sublevats. Passada la guerra va mantenir unes tenses relacions amb el règim franquista, per l'oposició d'alguns sectors al seu control sobre determinats sectors. Morí el 1962. Veure les obres de Pere Ferrer Guasp "*Joan March: els inicis d'un imperi financer, 1900-1924*", Palma, edicions Cort, 2001" i "*Joan March: la cara oculta del poder (1931-1945)*", Palma, edicions Cort, 2004" i de Mercedes Cabrera "*Juan March : (1880-1962)*", Madrid, Marcial Pons, 2011".

¹⁰⁸⁰ Sóller 22-10-1910

Així a finals d'estiu del 1911, motivats principalment per la força que havia pres el *Centro Republicano Sollerense* i l'empenta dels conservadors palmesans i locals, es va crear la *Juventud Conservadora*. Fou nomenat president Cristòfol Magraner Morell. Es va establir que un membre d'aquesta societat formaria part de la llista dels conservador a les eleccions municipals.

La partida d'Antoni Maura de les files conservadores, va provocar a Sóller que la majoria de membres i afiliats d'aquest partit es passassin al Partit Maurista. Malgrat això, el Partit Conservador va continuar amb els militants afins al sector datista. Fou nomenat cap d'aquest l'empresari Miquel Colom Mayol -*Pellicer*-.

Després, el Partit Conservador va perdre la seva hegemonia a la localitat, aconseguint sols treure un regidor en els comicis municipals posteriors (el propi Miquel Colom). En diverses ocasions va fer coalició amb els republicans i els liberals per anar en contra dels mauristes.

A Fornalutx, el Partit Conservador fou hegemònic durant la primera part de la Restauració.

Durant la dictadura de Primo de Rivera aquest partit va romandre totalment inactiu. A pesar d'això el seu cap fou nomenat regidor i batle de Sóller el 1930.

7.1.3.2. El Partit Liberal

L'altre partit oficialista que hi havia a la localitat era el Partit Liberal. Aquest partit fou creat el 1880 per Praxedes Mateo Sagasta amb el nom de Partit Liberal Fusiónista. Fou l'altre partit que alternà el poder amb els conservadors. A Mallorca es va implantar durant la dècada de 1880. El cap d'aquest fou l'advocat i polític Antoni Maura, el qual s'imposà a Jeroni Rosselló. Devers el 1891, es constituí a Palma el casino *La Penya*, per fomentar els ideals liberals.

El lideratge de Maura va fer que els liberals mallorquins majoritàriament seguissin el corrent gamacista d'aquest partit. Lentament, i gràcies a les influències de Maura, els liberals aconsegueixen controlar sovint les institucions mallorquines. A més incorporà bona part dels republicans possibilistes i radicals a les seves files.

El pas de Maura i els liberals gamacistes als conservadors va desfer aquesta hegemonia que tenien a Mallorca. Amb el nou segle, es reorganitzaren entorn del Cercle Liberal Democràtic i arribaren a pactar amb els republicans per anar coaligats en diverses convocatòries electorals. Els seus màxims dirigents en aquest període foren Alexandre Rosselló, Bernat Amer i Valerià Weyler.

En el decenni de 1910-1920, el partit s'anà desintegrant a nivell estatal, sobretot a causa de la divisió interna entre els partidaris del comte de Romanones¹⁰⁸¹, els de Manuel García Prieto i el de Santiago Alba.

A partir de 1918, el partit va restar sota la influència del financer Joan March, que aconseguí agrupar també a bona part dels regionalistes i refundar el partit sota les sigles del Partit Liberal Autonòmic Mallorquí. Això provocà l'escissió dels weyleristes. Amb el suport de March es convertí en el partit hegemònic de l'illa a principis de la dècada de 1920. Durant la dictadura de Primo de Rivera el partit va romandre inactiu.

Pel que fa a Sóller, a finals de 1892, es varen fer les primeres passes per crear un comitè local del Partit Liberal Dinàstic o Fusionista. La iniciativa la va prendre l'empresari Jeroni Estades Llabrés, amic personal d'Antoni Maura. La seva junta directiva, elegida a principis de 1893, va quedar formada per Antoni Pons (president), Jaume A. Mayol (vicepresident), Jeroni Estades (secretari), Jaume Torrens (vocal) i Francesc Pastor (vocal)¹⁰⁸².

El 1897, es va crear un casino liberal que va adoptar el nom de *La Peña*¹⁰⁸³.

Durant el decenni de 1890, els candidats liberals varen obtenir bons resultats a les eleccions municipals, a pesar de les dificultats que els posaren els conservadors, el que va originar fortes tensions entre ambdós grups. Destacaren Josep Serra Aulet i Joan Canals Estades, els quals ocuparen la batllia en diverses ocasions.

¹⁰⁸¹ Álvaro de Figueroa y Torres, comte de Romanones (1863-1950), va estar sempre vinculat al Partit Liberal de Sagasta i en fou un dels líders d'aquest després de la mort de Canalejas. Va ocupar diversos càrrecs en el govern, essent-ne cap entre 1915 i 1917.

¹⁰⁸² Sóller 06-01-1893

¹⁰⁸³ Sóller 13-11-1897

Com hem dit, el pas del cap del partit a les Illes, Antoni Maura i Muntaner, al partit Conservador va implicar el traspàs dels afiliats del partit liberal solleric a les files conservadores. Aquest pas es va deure a la influència del cap local Jeroni Estades. El partit local de Sóller va quedar sota el lideratge del terratinent Joan Canals Estades de Montcaire. A Fornalutx, aquest va tenir com a principal líder a Joan Baptista Estades de Montcaire i Bennàssar de Massana, cosí de cap solleric i que fou batle de dita localitat en diverses ocasions.

Amb les divisions internes que va sofrir la formació a principis del segle XX, les agrupacions locals de Sóller i Fornalutx es varen decantar per les tesis del comte de Romanones. A Sóller, durant el decenni de 1910-1920 es coaligaren amb els republicans per presentar-se als diferents comicis municipals.

A pesar d'estar a l'oposició es mantingueren bones i directes relacions amb els caps provincials i nacionals. El juliol de 1910 des del partit local enviaven un telegrama a José Canalejas, cap del Partit Liberal a l'Estat: «Excmo. Sr. José Canalejas: El Partido Liberal de Sóller felicita efusivamente a V. E. por Reales Ordenes dictadas y propósitos menaje, rogándole perseverere en igual tendencia que espíritu liberal del país demostrado poderosamente. Por el Partido Liberal: Juan Canals, Jaime Domenge, Jaime Antonio Mayol Busquets, Jaime Antonio Mayol Arbona, Ramon Coll y Andrés Albertí».¹⁰⁸⁴

A finals de la dècada de 1910, es va crear un Cercle Liberal encapçalat pel cap del partit a Sóller, Joan Canals Estades¹⁰⁸⁵. Un altre exemple el trobam el mes d'abril de 1915 va visitar la localitat un grup de polítics liberals encapçalats per Álvaro Figueroa Torres, Comte de Romanones¹⁰⁸⁶. Varen venir amb automòbils i foren rebuts pel cap local Joan Canals, els seu nebot el batle de Fornalutx Joan Estades, els regidors Ramon Coll i Pere Joan Pastor i l'empresari Llorenç Roses.

¹⁰⁸⁴ *Sóller* 02-07-1910

¹⁰⁸⁵ *Sóller* 24-04-1915

¹⁰⁸⁶ L'acompanyaren els diputats Alexandre Rosselló, Baldomero Argente, Josep Feliu i Fernando Weyler, l'exgovernador de la província Alonso Martínez, el baró de Pinopar, el cap local dels liberals Bernat Amer, l'exbatle de Palma Antoni Pou, i el Marquès de Zayas, entre d'altres. *Sóller* 17-04-1915.

Varen visitar la localitat, el Port i també Fornalutx i es va celebrar un dinar a la casa del cap local Joan Canals.

Amb l'entrada de March dins el partit, els liberals sollerics seguiren el seu lideratge, si bé no aconseguiren desbancar als mauristes del poder.

7.1.3.3. El Partit Maurista i el maurisme

Com hem dit, l'entrada d'Antoni Maura en política va estar seguida de la creació d'una important xarxa d'influències i contactes que va esdevenir tot un moviment politico-social. Maura, a través del seu cunyat Pascual Ribot, va teixir una xarxa caciquista que s'estenia a tots els nivells socials i econòmics. Així, seguint l'ideari de Maura es va anar conformant un moviment polític propi. Aquest es trobava dins el pensament conservador intentant presentar-se com una tercera via i l'alternativa a conservadors i liberals¹⁰⁸⁷.

Es pot dir que, com a moviment polític, va sorgir després de la partida de Maura del Partit Conservador l'octubre de 1913. Aquest va crear el Partit Maurista, que a Mallorca s'implantà el desembre de 1914. A part també es crearen cercles mauristes, joventuts mauristes, i cercles obrers mauristes.

Malgrat tenir una forta implicació a l'illa i d'obtenir bons resultats electorals, sobretot a les municipals, els conservadors seguiren predominant com a força política illenca. A finals de la dècada de 1910 es varen enfrontar amb els liberals de Joan March pel control de diverses empreses i de les institucions illenques. Amb la dictadura de Primo de Rivera el maurisme pràcticament va desaparèixer, a pesar que es va mantenir en alguns pobles i a Ciutat. Molts dels seus membres s'incorporaren a la Unió Patriòtica.

A Sóller, el maurisme va tenir una molt forta implantació, gràcies sobretot a la persona de confiança de Maura a la localitat, l'industrial i comerciant Jeroni

¹⁰⁸⁷ Per tenir un coneixement ampli del maurisme a Mallorca veure FULLANA PUIGSERVER, *Antoni Maura i el maurisme...*, o.c.

Estades¹⁰⁸⁸; el qual va dominar la política local durant els primers decennis del segle. El seu cas fou el d'un cacic industrial, el qual s'havia enriquit amb les empreses de navegació i gas. Gràcies als seus contactes amb Madrid va poder dur endavant la construcció de la línia de ferrocarril que unia Sóller amb Palma (1912)¹⁰⁸⁹. Els lligams entre els conservadors sollerics i Maura es varen enfortir gràcies a la influència d'Estades.

Els mauristes locals demostraren en moltes ocasions la seva fidelitat al lideratge de Maura. El novembre de 1903, Antoni Maura Muntaner fou nomenat fill adoptiu de la localitat. Posteriorment se li va oferir un dinar per festejar el nomenament¹⁰⁹⁰. El febrer de 1905, l'Ajuntament, governat pel maurista Joan Joy Pizà va decidir canviar el nom de la Plaça de l'Arraval pel de Plaça d'Antoni Maura¹⁰⁹¹.

El mes de juliol de 1910, Antoni Maura va sofrir un atemptat quan viatjava cap a Mallorca. A principis d'agost va venir a la localitat convidat pel cap local, Jeroni Estades¹⁰⁹². A finals del mateix mes, Maura va retornar a la localitat per visitar les obres de perforació del túnel major del ferrocarril¹⁰⁹³.

Aquell mateix any, en el mes de setembre, el Partit Conservador i la junta directiva del Ferrocarril de Sóller varen oferir un banquet al local de la Defensora Sollerense en homenatge al seu cap local, Jeroni Estades. En aquest dinar hi

¹⁰⁸⁸ Jeroni Estades Llabrés (1860-1932). Empresari i polític. Propietari d'una cimentera i una línia de vapors. Va estar lligat a la figura política d'Antoni Maura, ocupant els càrrecs de cap del Partit Conservador a Sóller (1900-1905), diputat provincial per Mallorca (1905-1913) i diputat a Corts (1914). El 1905 va fundar la companyia Ferrocarril de Sóller, i va aconseguir la posada en funcionament d'un tren que feia la ruta Palma-Sóller (1912) i d'un tramvia que anava de Sóller al Port. El 1921, amb motiu del nomenament d'Antoni Maura com a cap de govern, aquest darrer va oferir a Jeroni Estades el càrrec de governador civil d'Almeria. Estades va declinar el càrrec. L'any 1929 va aconseguir l'electrificació de la línia fèrria. El 1909 fou nomenat fill il·lustre de la localitat.

¹⁰⁸⁹ PEÑARRUBIA MARQUÈS, *Mallorca davant el caciquisme...*, o.c.

¹⁰⁹⁰ *Sóller* 14-11-1903

¹⁰⁹¹ *Sóller* 11-02-1905

¹⁰⁹² *Sóller* 06-08-1910

¹⁰⁹³ *Sóller* 27-08-1910

varen assistir representants de totes les formacions polítiques i les diferents empreses de la localitat. Entre els diferents discursos que es varen fer, elogiant la figura d'Estades i demanant que fos nomenat Fill Il·lustre, destacà el de Bartomeu Castañer, exregidor de l'Ajuntament de Palma i afiliat al Partit Republicà, que va definir Estades com «un gran cacique para el bien de Sóller y que ojalá todos los pueblos tuvieran caciques como Estades»¹⁰⁹⁴.

Quan Maura va caure en desgracia i fou apartat del poder va rebre milers de signatures de suport, entre les que n'hi havia 502 de Mallorca, entre elles 52 de Sóller¹⁰⁹⁵.

Com hem dit, la ruptura entre Maura i el Partit Conservador, el 1913, va suposar per l'illa, la creació d'un Partit Maurista, que en molts d'Ajuntaments va esdevenir la primera força política. Els conservadors sollerics majoritàriament es passaren a les files del nou partit. Així i tot el cap dels mauristes sollerics, Jeroni Estades, després de la separació dels mauristes del Partit Conservador es va mostrar contrari a fer actes públics per atacar als idonis¹⁰⁹⁶. A pesar d'això també hi va haver oposició a Maura, el juny de 1914 per tota la localitat es penjaren cartells amb la frase «!Maura, No!»¹⁰⁹⁷.

També l'òrgan d'expressió dels conservadors, el setmanari *Heraldo de Sóller*¹⁰⁹⁸, va passar a ser l'òrgan oficial dels mauristes.

El mes de juny de 1914, la *Juventud Conservadora* de Sóller va canviar el nom pel de *Juventud Maurista*, per manifestar la seva adhesió a les idees del polític mallorquí. Cristòfol Magraner va continuar com a president de la societat¹⁰⁹⁹. El gener de 1915 es va renovar la meitat de la Junta Directiva de la *Juventud Maurista*, quedant la junta formada per Cristòfol Magraner Ripoll (president), Jaume Colom Orell (comptador), Jeroni Estades Castanyer (vocal) i Antoni

¹⁰⁹⁴ *Sóller* 10-09-1910

¹⁰⁹⁵ FULLANA PUIGSERVER, *Antoni Maura i el maurisme...*, pàg. 197, o.c.

¹⁰⁹⁶ *Ibidem.*, pàg. 198, o.c.

¹⁰⁹⁷ *El Pueblo* 13-06-1914

¹⁰⁹⁸ Va néixer per fer front als opositors i com a resposta a *El Pueblo*, i donar suport als mauristes locals.

¹⁰⁹⁹ *Sóller* 13-06-1914.

Castanyer Rullan (vocal). Aquests dos darrers varen substituir a Melchor Servera i Antoni Rullan Colom¹¹⁰⁰.

La relació entre Maura i Estades era molt estreta, i quan venia a Mallorca, Antoni Maura visitava Sóller a casa del seu amic. El setmanari *Sóller* solia recollir aquestes vingudes, com per exemple quan el 1915 va venir Antoni Maura, en companyia del seu germà Bartomeu, les seves esposes i el polític conservador Honorio Gamazo. Foren rebuts per Jeroni Estades i després feren una excursió al Torrent de Pareis en barca¹¹⁰¹.

El 1915, davant el front comú que varen fer els conservadors, liberals i republicans la Joventut Maurista local va llençar un manifest contra els excessos caciquistes que reberen a l'Ajuntament on tenien majoria. Després de les eleccions municipals, Jeroni Estades i Manuel Guasp es lamentaven de l'actuació del governador Martínez Campos contra els mauristes en diferents pobles¹¹⁰².

El febrer de 1916, la *Juventud Maurista* va decidir transformar-se en un *Centro Maurista* per poder aglutinar persones de totes les edats i que mantinguessin els mateixos ideals polítics¹¹⁰³. El *Centro Maurista* es va crear per defensar dels interessos polítics del Partit Maurista, i fou promogut per Jeroni Estades Llabrés. La societat es va instal·lar al carrer del Príncep, número 8 i la seva primera junta directiva va estar formada per Joan Magraner (president), Miquel Ripoll Magraner (vicepresident), Amador Canals Pizà (secretari), Jaume Casasnovas Pastor (vicesecretari), Loreto Viqueira (dipositari), Jaume Colom Orell (comptador), Joan Puig Rullan (vocal), Bartomeu Coll Rullan (vocal), Miquel Bernat Bernat (vocal), Miquel Bernat Oliver (vocal), Miquel Puig Rullan (vocal), Josep Ferrer Oliver (vocal), Francesc Bernat Serra (vocal), Francesc Ensenyat Mayol (vocal) i Antoni Colom Casasnovas (vocal)¹¹⁰⁴. Al dinar d'inauguració de la

¹¹⁰⁰ *Sóller* 16-01-1915

¹¹⁰¹ *Sóller* 10-04-1915

¹¹⁰² FULLANA PUIGSERVER, *Antoni Maura i el maurisme...*, pàg. 202, o.c

¹¹⁰³ *Sóller* 26-02-1916

¹¹⁰⁴ ARM Govern Civil, Expedients d'Associacions, lligall 1608, exp. 1057

seva seu social varen assistir 112 persones, entre elles Manuel Guasp (cap del Partit Maurista), Joan Magraner (president del Centro Maurista de Sóller), Jeroni Estades (cap del Partit Maurista de Sóller) o Miquel Rosselló Alemany (diputat a Corts)¹¹⁰⁵.

Els mauristes varen tenir l'hegemonia a la localitat fins el cop d'Estat del general Primo de Rivera. A pesar d'això es va mantenir el Centre Maurista durant tota la dècada de 1920. La seva junta directiva l'any 1929 estava composta per: Antoni Colom Casanovas (president), Antoni Castanyer Bernat (vicepresident), Antoni Pinya Forteza (tresorer), Josep M^a Puig Morell (secretari), Bartomeu Darder Riviere (vicetresorer) i com a vocals: Tomàs Campins Bestard i Francesc Miró Aguiló¹¹⁰⁶.

A Fornalutx, el 1915 es va crear un Centre Maurista. Es va donar un conflicte amb els mauristes i el rector de la parroquia de Fornalutx, Mn. Llorenç Mas Mesquida (Campos 1884- 1947). Aquest rector va negar la sepultura i exèquies catòliques a l'ex-batle maurista, Gabriel Ballester, per conviure amb la mestra Margalida Escales Ripoll -*Sa Mestra de Ca'l Sen Lluc*-. Aquest fet provocà un fort rebuig popular contra el rector, i fins i tot, la publicació d'un glossat contrari al rector¹¹⁰⁷. Els versos finals eren:

“Veste'n tot es poble diu
 Veste'n jo també et diré
 Veste'n que trob que et convé
 Veste'n entranyes de fera”

¹¹⁰⁵ Sóller 29-08-1916

¹¹⁰⁶ AMS. Secció 10 Cultura i Oci. Varis. Relació de societats i cercles d'oci existents a Sóller l'any 1929. Sign.: 2761

¹¹⁰⁷ Aquesta obra titulada *Datos per sa història de Fornalutx recopilats i versificats per un conegut de molts* (1925), fou redactada per Joan Mayol Nadal (1880-1960), propietari de sa finca Can Penya de Sa Calobra i polític maurista.

7.1.3.4. El caciquisme

El caciquisme es defineix com un «Sistema polític pel qual una democràcia parlamentària és falsejada per la manipulació electoral exercida per persones influents, que serveixen d'enllaç entre l'oligarquia que deté el poder i els habitants de llurs localitats».

A l'Estat espanyol la corrupció i la falsificació de les eleccions arribà a dominar la vida política municipal, provincial i parlamentària durant la Restauració (1874-1931), especialment a partir de la instauració del sufragi universal (1889), en què les velles oligarquies l'utilitzaven per tal d'evitar canvis radicals en l'estructura del poder.

La xarxa caciquista era piramidal, en la seva punta es trobava el cacic provincial, el qual solia ocupar un càrrec a les Corts o al Ministeri i que controlava i feia elegir el personatge prèviament designat. Aquest tenia una xarxa establerta a la seva província, que es materialitzava en primer lloc amb el governador civil, càrrec de nomenament directe del ministeri de governació, i en segon lloc en el cacic local. Aquest era normalment un home amb poder econòmic, intel·lectual o moral sobre una comunitat i ben relacionat amb l'administració.

El governador exigia als cacics el compliment de les consignes del propi partit (liberal o conservador), a canvi d'ajudar ell de diverses maneres els cacics elegits.

El poder del cacic era tan gran, que imposava amb facilitat la seva voluntat; però en ocasions calia acudir a la compra descarada dels vots, i encara a la tupinada (fer votar els morts, privar de vot certs individus, eliminar paquets de sufragis i invalidar l'elecció, si havia fracassat).

Els dos grans partits de la Restauració, el Conservador i el Liberal, varen tenir les seves pròpies xarxes caciquistes. Si bé a Mallorca, la més efectiva fou la que va teixir Antoni Maura, amb l'ajuda del seu cunyat Pascual Ribot, i que primer va beneficiar als liberals i després als conservadors.

La cadena caciquista es basava sobretot en la concessió de favors i beneficis entre els diferents escalons d'aquesta. Moltes vegades els cacics es servien dels

seus contactes per fer peticions i favors (aconseguir una plaça a l'administració, obrir un estanc, obtenir una subvenció, etc.) a canvi de vots.

Els diputats mallorquins varen portar a terme aquesta pràctica per aconseguir la fidelitat dels sectors predominants a l'illa. Alhora, els cacics locals també intervenien i feien favors als seus subordinats. Tot això per mantenir la quota de poder.

Pel que fa a Sóller, des dels inicis de la Restauració es varen denunciar casos de favoritismes i d'actuació caciquil per part de l'Ajuntament conservador. També tenim notícies de les actuacions i gestions fetes per Antoni Maura i Josep Cotoner per aconseguir ajudes per millorar les connexions de Sóller amb l'exterior, tema que preocupava als sectors industrials i comercials locals, que es trobaven en expansió.

Com a diputat el 1881, Antoni Maura es va ocupar del projecte de la carretera de Deià a Sóller¹¹⁰⁸.

El sectors liberals illencs varen impulsar la millora de la xarxa portuària illenca. L'estiu de 1882 varen presentar el projecte de convertir el Port de Sóller en port de segona classe i no local. Aquest projecte pretenia millorar la greu situació socioeconòmica que patia la localitat arran de la crisi de la taronja i de l'emigració a França i Amèrica¹¹⁰⁹. Des del diari *La Autonomía* del 01-09-1883, denunciava l'actuació de Maura: «Dice el órgano de los truchimanes que el gobierno ha destinado la cantidad de 55.000 duros a las obras de reforma del puerto de Sóller. No se crea que el gobierno central ha concedido porque sea de justicia necesaria al arreglo del segundo puerto de la isla, no señor, ha destinado esta cantidad, al decir de los truchimanes, porque en ello se ha interesado el diputado señor Maura, puesto que por vital que fuera el asunto, a no haberse interesado el guapo don Antonio Maura, el pueblo de Sóller, se encontraría sin poder remediar los graves defectos de su puerto. Esto hace la apología del centralismo que aniquila a la España, pues en Madrid nada se concede a los pueblos por más necesario que sea, a no interesarse en ello algún político de la

¹¹⁰⁸ FULLANA PUIGSERVER, *Antoni Maura i el maurisme...*, pàg. 61, o.c

¹¹⁰⁹ *Ibíd.*, pàg. 70

fracción política dominante que con tales concesiones busca una popularidad y arraigo de que carece»¹¹¹⁰.

L'home fort de Maura a Sóller, Jeroni Estades, fou el catalitzador a partir de la dècada de 1880, de l'actuació caciquista a la localitat¹¹¹¹.

Estades va bastir la seva pròpia xarxa caciquista, que estava sota la influència maurista. Aquesta la composaven els comerciants i empresaris de la localitat,

¹¹¹⁰ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel, *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*, Barcelona, Curial, 1980.

¹¹¹¹ És interessant la descripció que fa el poeta Guillem Colom Ferrà de la figura d'Estades a les seves memòries: «Entre el polítics de l'època que amb més popularitat exerciren el cacicat dins la vall de Sóller, no podem deixar d'esmentar la figura tribunícia del darrer que hem conegut: La de don Jeroni Estades. Batallador infatigable fou, [...] allò que es diu “carn i ungla” amb el capítol del partit, que era don Antoni Maura [...]. Incansable en la lluita amb el partit advers, don Jeroni en tot moment —fins dins el foc abrandat de la lluita electoral— se sabia guanyar a pols el cos dels electors. I gràcies a la seva habilitat tàctica, aconseguí millorar l'administració comunal —a desgrat del miserable pressupost municipal del seu temps— estenent la xarxa dels camins veïnals, eixamplant la conducció de les fonts i fent arribar fins als barris extrems la il·luminació elèctrica. Gerent de la companyia del Ferrocarril de Sóller, la seva obra capital —a benefici de la qual sabé interessar tothom—, deixà d'acceptar alts càrrecs polítics per a no desentendre's de la seva direcció en uns moments que considerava crucials. Diputat a Corts en dues eleccions generals, refusà el 1916 un seient en el Senat, i cinc anys després, renuncià a acceptar el càrrec de governador d'Almeria, per a no deixar de mans la millora de l'empresa ferroviària que sempre trobà vital per als interessos del poble; fatigant amb les seves demandes als Ministeris del seu temps, aconseguí de l'Estat la seva subvenció com a “Ferrocarril estratègic”, i pocs anys més tard, la seva electrificació fins al port, en un temps en què tot plegat semblava encara una utopia. Per defensar els combatuts interessos del partit, fundà “El Heraldo de Sóller”, en lluita recalitrant amb l'òrgan del partit advers, titulat “La Voz de Sóller”. L'un i l'altre setmanari tingueren la vida efímera de la política de campanar que en aquell temps defensaven. Morí don Jeroni Estades tal com havia viscut, en un darrer acte de servei per la millora del poble: una nit crua d'hivern en el seu últim viatge a la Cort, on anava a gestionar una més ràpida comunicació marítima entre el port de Barcelona i el de Sóller —punt de màxima avançada de Mallorca a la Península—, emportat per l'etern somni d'una més gran expansió econòmica i política de l'Illa que el va veure néixer i on també hauria volgut morir.» COLOM I FERRÀ, Guillem, *Entre el caliu i la cendra: memòries 1890-1970*, Barcelona, editorial Pòrtic, 1972, pàgs. 97-100.

molts dels quals podien rivalitzar amb Estades amb poder econòmic però no amb les influències polítiques.

També foren molts els sollerics que, una vegades retornats, s'implicaren en la vida municipal. Molts d'emigrants quan retornaven compraven terres i es convertien en terratinents, seguint les mateixes pautes socials i polítiques de la ideologia dominant. La majoria es varen decantar per les opcions conservadores que proposava Estades, d'acord amb la seva situació social¹¹¹².

Estades va entrar en la política municipal a mitjans de la dècada de 1880, com un dels impulsors del *Centro Sollerense*, el qual pretenia acabar amb el caciquisme de l'Ajuntament. Va comptar amb el suport del setmanari *Sóller*, el qual el 1885 va llançar una campanya contra el Consistori. El director del setmanari, Joan Marquès, sota el pseudònim de *Tofol de s'Illot* atacava setmanalment la gestió municipal tot fent un paral·lelisme amb una ciutat imaginària (s'Illot). En l'obra *Dos y dos fan quatre ó sia primera tanda de veritats, ditas á n'es vesins de sa populosa ciutat de s'Illot per un tal l'amo'n Tòfol de Sa Llana (molt conegut a ca-seva)* Joan Marquès va recollir el 1887 els seus escrits en els quals donava, segons paraules d'Andreu Oliver "la seva versió de la política municipal, la qual es trobava en mans d'un "Cuerot" que feia anar el brou allà on li convenia, d'un cacic que entre bastidors movia les teresetes d'un consisotir inepte, fet a la seva imatge i semblança"¹¹¹³. Aquest control municipal era portat a terme pel Partit Conservador, i el grup d'Estades es va presentar com a renovador i amb la intenció d'acabar amb els privilegis d'aquest.

¹¹¹² Pot servir d'exemple per veure la visió que tenien la majoria d'emigrants sobre Jeroni Estades, la carta que el 1929, escrivia Miquel Pastor Castanyer (qui havia emigrat a Puerto Rico) al seu germà mossèn Josep Pastor -*vicari Fiquet*- en motiu de l'electrificació del tren: «(...) hemos leído en La Voz de Sóller el discurso pronunciado en honor del hoy insigne d. Jeronimo Estades, que a la postre se ha ganado las simpatías de los sollerenses por su conducta en interés general en bien del pueblo y sus habitantes». Carta de Miquel Pastor Castanyer a mossèn Josep Pastor Castanyer, datada a Cialitos el 25-08-1929. Font: Arxiu de Josep A. Morell González.

¹¹¹³ ARBONA I OLIVER, *Fent volar...*, o.c.

Hi ha molts d'exemples dels beneficis personals que repartia Estades. Per exemple el 1923 Jeroni Estades va escriure una carta a Prudenci Rovira (secretari de Maura), sol·licitant una administració de loteries a Sóller per a la dona del seu secretari¹¹¹⁴.

Una anècdota sobre la influència d'Estades ens la dona Miquel Arbona en les seves *Converses Solleriques*¹¹¹⁵:

«Quan s'inaugurà el Ferrocarril, en Jaume Xemeneia –que devia votar per don Jeroni- obtingué un empleo de mosso d'estació; s'afaità la barba, i, vestit amb la brusa blava que duïen els mossos, agranava l'escala, l'andana, les sales d'espera... Un li va demanar: Jaume, ¿què guanyes cada mes en aquest empleo?

–Entre jo i un altre guanyam cent nou duros. Aquell “altre” era el director gerent, don Jeroni Estades».

Els casos sobre els abusos d'Estades, foren denunciats sobretot per la premsa republicana i liberal. El 1913, des del setmanari *El Pueblo* es va denunciar que, després que el carter de Biniaraix i home patrocinat per Jeroni Estades, Josep Frontera –*Raia*- fos canviat pel sabater Jaume Socias; aquest darrer va perdre la seva feina a la fàbrica de Ramon Casanovas –*Cremat*-, el qual el va acomiadar per indicacions de Jeroni Estades¹¹¹⁶. A pesar de les informacions publicades, sembla que llavors es va rectificar¹¹¹⁷.

El 1921, es va denunciar que Jeroni Estades obligava els litigants i el jutge municipal a passar primer per casa seva. Quan es va presentar un candidat nou al càrrec de jutge que era contrari a Estades, aquest darrer va aconseguir que fos rebutjat pel jutge de la Llotja de Ciutat. Això es va fer en combinació amb Joan March, el qual estava interessat en obtenir representació a l'Ajuntament de Sóller. March, que controlava el govern provincial, a canvi de vots va aconseguir un veredicta favorable a Estades. Estades així ho va declarar a *La*

¹¹¹⁴ PEÑARRUBIA MARQUÈS, *Mallorca davant el caciquisme...*, pàg. 109, o.c.

¹¹¹⁵ ARBONA, *Converses solleriques...*, pàg. 404, o.c.

¹¹¹⁶ *El Pueblo* 27-09-1913

¹¹¹⁷ *Heraldo de Sóller* 18-10-1913

Ultima Hora del 14-05-1923 «havíem d'agrair aquesta ajuda de sa manera que es partit liberal tenia dret; de s'única manera que la podíem agrair, i així ho havem fet amb un present de vots, a n'es candidats liberals, es 29 d'es mes passat»¹¹¹⁸. Aquesta actuació es va fer desobeint les ordres de Madrid, sota les quals es demanava als mauristes locals que no pactassen amb Joan March. A pesar de tot això, els partidaris dels conservadors també acusaren al cap liberal Joan Canals Estades de Montcaire, de pràctiques caciquils i d'actuacions contra els regidors conservadors. D'ell i els seus partidaris es va fer una glossa¹¹¹⁹:

En Serra i en Canals
amb en Grúa des Planet
i es mul des Joncaret,
vaja quins quatre animals.

Uns i altres s'acusaren de caciquistes, a pesar que foren els mauristes els quals varen controlar el poder polític i econòmic durant tot el període de la Restauració.

A Fornalutx, el caciquisme va estar encapçalat pels propietaris de les grans possessions de muntanya, sobretot els Estades de Motcaire i els Ripoll de Balitx d'Avall. Però, segurament foren els primers, els grans cacics de la localitat. Els Estades de Montcaire dominaren la política local fins als anys trenta del segle XX¹¹²⁰.

¹¹¹⁸ PEÑARRUBIA MARQUÈS, *Mallorca davant el caciquisme...*, pàg. 61, 76 i 118, o.c.

¹¹¹⁹ ARBONA, *Converses solleriques...*, pàg. 12, o.c.

¹¹²⁰ La seva pèrdua d'influència segurament es va deure a la venda de les seves possessions a finals del segle XIX. Joan B. Estades de Montcaire Montaner va vendre Monnàber al solleric Bartomeu Colom l'any 1884 i el juny de 1881 havia venut Montcaire a Damià Canals –*Mart*–, un indiano solleric que havia fet fortuna a America.

7.1.4. L'oposició: republicanisme i moviment obrer durant la Restauració

7.1.4.1. El republicanisme a Sóller

Pel que fa a l'oposició als partits oficialistes, aquesta estava organitzada principalment per grups minoritaris de republicans i posteriorment de sindicats i partits obrers.

El republicanisme illenc, després de la caiguda de la Primera República va romandre bastant inactiu fins el 1881, quan es va agrupar entorn del Partit Republicà Federal¹¹²¹, que era l'hereu directe del Partit Republicà Democràtic Federal de les Balears¹¹²². A pesar d'això, fins a finals de la dècada de 1890 no va aconseguir tenir presència en algunes institucions municipals¹¹²³.

¹¹²¹ Aquest partit es va crear el 1881 arran de la reorganització del republicanisme illenc. El seu comitè provincial estava format per Rafel Manera, Joaquim Quetglas, Guillem Serra, Ignasi Vidal, Joan B. Ensenyat, Antoni Vilallonga, Benet Pons i Alexandre Rosselló. A les eleccions de 1891 obtingué 3 regidors a l'Ajuntament de Palma, a pesar que posteriorment fou marginat de l'aliança entre republicans possibilistes i liberals. Va quedar al marge del sistema de la Restauració però va impulsar nombroses iniciatives de caire social, econòmic i cultural; va donar suport a la creació de la Caixa de Balears i la Unió Obrera Balear. A partir de 1890 va participar en les successives coalicions republicanes. El 1897 es va integrar dins la Unió Republicana.

¹¹²² El Partit Republicà Democràtic Federal de les Balears es va organitzar després de la Revolució del 1868, recollint l'herència del Partit Demòcrata. Els seus principals dirigents foren Miquel Quetglas, Antoni Vilallonga, Ignasi Vidal, Joaquim Quetglas i Guillem Miró. El seu òrgan d'expressió fou el diari *El Iris del Pueblo* (1869-1873). Bàsicament va tenir presència a Palma, a pesar que aconseguí establir comitès locals a diversos pobles com Campos, Felanitx, Inca, Sóller, Lluçmajor, Mancor, Pollença, Porreres i Santanyí. També en aquest període impulsà el moviment obrer mallorquí. Va perdre el poder pel cop d'Estat del general Pavia, quedant posteriorment desorganitzat. Durant la reorganització de principis de la dècada de 1880 es va integrar en el Partit Republicà Federal.

¹¹²³ Per tenir un ampli coneixement del republicanisme a Mallorca a finals del segle XIX veure MARIMON RIUTORT, Antoni, *El republicanisme a Mallorca a l'època de la Restauració. La seva participació electoral (1895-1905)*, a MARIMON RIUTORT, Antoni (ed.) *Verguerisme, anarquisme i espanyolisme. Noves reverques sobre el s. XX a Mallorca*, Palma, Fundació Emili

El 1896 es va fundar el partit Unió Republicana, el qual agrupava republicans de diferents tendències polítiques. Els seus principals dirigents foren Lluís Martí Ximenis, Jeroni Pou Magraner, Antoni Vilallonga i Francesc Garcia Orell.

Després de l'escissió dels republicans reformistes el 1913, Unió Republicana va aglutinar republicans federals i radicals sota unes noves sigles polítiques les del Partit Republicà Federal de Mallorca (1917). Així i tot, per fer front al predomini conservador/maurista va propiciar diverses coalicions amb els socialistes i els liberals.

El republicanisme fou un moviment divers i ampli, que va proposar reformes importants en els camps de l'economia, la cultura, la sanitat i la societat. Va defensar el laïcisme i el regionalisme de les institucions. La seva base social era formada per botiguers, petits comerciants, periodistes, professionals liberals i funcionaris¹¹²⁴.

A Sóller, les primeres notícies són que, devers el 1870, existia a la localitat un casino republicà¹¹²⁵, però no estava gaire organitzat a nivell polític. A pesar d'això en diverses eleccions municipals de les dècades de 1880 i 1890 es presentaren candidats republicans de manera individual, sense tenir una infraestructura formada al seu darrere. Coneixem el cas de Ramon Mayol Muntaner, que es va presentar als comicis municipals de 1891. Sabem que altres republicans destacats del darrer quart del segle foren, Pere Joan Coll, Andreu Pastor, Ramon Miró, Pere Joan Morell, Pau Ozonas¹¹²⁶ i Damià Mayol Canals¹¹²⁷.

Darder, 1997. GABRIEL, Pere, *Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX (I)*, a Randa 1, Barcelona, Curial edicions, 1976. GABRIEL, Pere, *Entorn del moviment obrer a Mallorca el segle XIX (II)*, a Randa 2, Barcelona, Curial edicions, 1976.

¹¹²⁴ MARIMON RIUTORT, *La segona fase...*, pàg. 204, o.c.

¹¹²⁵ PEÑARRUBIA MARQUES, Isabel, *El Sexenni Democràtic (1869-1874)*, dins BELENGUER, Ernest (coord.), *Història de les Illes Balears*, tom III, Barcelona, Edicions 62, 2004.

¹¹²⁶ Comerciant, fou batle de Sóller durant la Primera República.

¹¹²⁷ Damià Mayol Canals va néixer a Sóller el 1834. Es trobava a Barcelona com estudiant de medicina durant la revolució del 1868, de la qual en formà part. Ja llicenciat es va establir com a

Així i tot, la figura predominant del republicanisme solleric en aquest primers estadis de la restauració fou Joan B. Enseñat Morell, escriptor i periodista. Fou amic de destacades personalitats republicanes com el poeta català Víctor Balaguer o els republicans mallorquins Antoni Vilallonga, Jeroni Pou i Alexandre Rosselló. A més fou membre directiu del Partit Republicà Democràtic Federal. El 1891 va participar en diferents actes públics a l'Ateneu Obrer, en els quals, juntament amb altres dirigents republicans, va exhortar a la unió dels obrers al republicanisme¹¹²⁸.

El 1896, el setmanari *Sóller* es feia ressò del nomenament del directori i junta de govern del partit Unió Republicana¹¹²⁹, i que ja s'havien creat alguns comitès a la Part Forana. Des del setmanari s'assegurava que ja s'havien fet contactes per crear un comitè a Sóller. No va ser fins el mes de setembre de 1899 quan es va fundar la junta local de la Unió Republicana, inicialment anomenada *Comité Republicano Sollerense*. Alhora es va fundar també un Casino Republicà.

La Junta del Comitè va quedar composta per Jeroni Pou Magraner (president honorari, advocat)¹¹³⁰, Josep Llambies Llompart (president, notari), Bonaventura

metge a Sóller. Estava casat amb Catalina Mayol Puig, nascuda a Sóller el 1839, i residien al carrer d'Isabel II, núm. 34.

¹¹²⁸ GABRIEL, Pere, *Entorn del moviment obrer...*, pàg. 112.

¹¹²⁹ La Unió Republicana de Mallorca fou un partit polític creat el 1896, que va agrupar a la majoria de forces republicanes de Mallorca. El seu dirigent més destacat fou Jeroni Pou. El partit va tenir certa presència a Palma i alguns pobles de la Part Forana, com Montuïri, Esporles Andratx o Pollença. Els seus millors resultats electorals els aconseguiren a les eleccions municipals de 1903, quan aconseguiren treure vint regidors a l'Ajuntament de Palma. El partit va sofrir diverses escissions i pèrdua de presència política en els anys posteriors. Va impulsar la fundació d'un Orfeó Republicà, diverses publicacions periòdiques (*La Unión Republicana* -1896-1904-, *La Defensa* -1905-, *El Ideal* -1910-, etc.) i unes Joventuts d'Unió Republicana. L'any 1917 passà a denominar-se Partit Republicà Federal, incloent les tendències radical i federal. El 1919 es va apropar a les organitzacions obreristes, incloent diversos candidats socialistes en les seves llistes. Va desaparèixer arran del cop d'estat de Primo de Rivera.

¹¹³⁰ Jeroni Pou Magraner (s. XIX – 1912) era llicenciat en dret i advocat de professió. Fou també polític, diplomàtic i escriptor. El 1896 fou el màxim responsable de la reorganització del republicanisme a Mallorca, entorn al partit Unió Republicana. Fundà i dirigí el diari *La Unión*

Mayol Marquès (vicepresident, comerciant), Jaume Valls Piña (vicepresident, comerciant), Arnau Casellas Gili (secretari, comerciant), Llorenç Alou Servera (vicesecretari, comerciant) i, com a vocals Josep Canals Estarellas (propietari), Miquel Bernat Bernat (propietari), Jaume Bennàssar Mayol (sabater), Miquel Miró Mayol (comerciant), Jaume Vicens Mayol (taverner), Bartomeu Pons Estades (sabater), Gabriel Pomar Forteza (fuster), Miquel Cardell Arbona (comerciant) i Guillem Bauzà Fornés (comissionista)¹¹³¹. Establiren la seva seu al carrer de la Victòria, núm. 19.

La primera actuació que va dur a terme el Comitè Republicà fou l'organització d'un míting de propaganda. En principi aquest s'havia de fer al local de la societat *Defensora Sollerense*, però els socis votaren en contra de que s'alquilàs el local, ja que anava en contra dels estatuts acollir actes polítics. Finalment es va realitzar l'acte el dia 15 de setembre, comptant amb l'assistència d'una comissió de republicans de Palma. Aquesta estava formada per Antoni Vilallonga Pérez¹¹³², Francesc Villalonga Fàbregues, Jeroni Pou, Lluís Martí, Francesc Quijada, Joan Piña, Sebastià Falconer i el solleric resident a Ciutat Joan Oliver –*Maneu*–¹¹³³. Segons la crònica del setmanari *Sóller*, aquest acte va

Republicana (1896-1904). Fou regidor de l'Ajuntament de Palma entre 1897 i 1905 i candidat a diputat pel seu partit el 1901. El 1911 fou elegit diputat provincial per la conjunció republicanosocialista, que ell va impulsar. Va seguir a Melquíades Álvarez en l'escissió del republicanisme i implantà a Mallorca el Partit Reformista. El 1917 fou elegit senador per Mallorca.

¹¹³¹ *Sóller* 02-09-1899

¹¹³² Antoni Vilallonga Pérez (1821-1910). Va destacar com a polític, militant primer en el Partit Demòcrata i, posteriorment en el Partit Republicà Federal. Fou batle de Palma (1872), diputat a Corts (1872-1874) i regidor a l'Ajuntament de Palma. Aquest era a més, propietari d'una casa a la plaça de la Constitució de Sóller, Can Bordils, i de les finques de sa Coma i s'Arrom. Era conegut a Sóller per *Antoni Escalades* (el malnom venia del segon llinatge del seu pare, Francesc Marià de Vilallonga i d'Escalada). Venia a Sóller a passar algunes temporades amb la seva família, ocupant el pis superior de l'edifici. El poc èxit amb els negocis el va obligar a vendre la casa al comerciant Jaume Sastre Guardiola.

¹¹³³ Joan Oliver Castañer –*Maneu*– (1839-1905) era fill de l'industrial Joan Oliver Rullan, el qual va construir la primera màquina de vapor de les Balears. Després de traslladar la fàbrica familiar a Palma, Joan Oliver Castañer va partir el 1858 a París per estudiar enginyeria industrial. A la

generar molta expectació a la localitat «El Meeting republicano fue un acontecimiento en Sóller. Desde hacía algunos días no se hablaba de otra cosa, y cuando por la mañana vieron atravesar las calles de la población a la Comisión que con el exclusivo objeto de animarlo había venido de Palma, no fueron pocos los que sintieron deseos de asistir a la brillante reunión que se anunciaba»¹¹³⁴. L'acte es va celebrar a l'antic teatre de l'extinta societat *Artesana Sollerense*. En el míting es va criticar els governs anteriors i la monarquia, culpables del desastre del 98 i proposant la República com a mitjà de regeneració nacional. El febrer de 1900, alguns membres del Comitè participaren a Palma en l'acte de celebració del 27è aniversari de la proclamació de la República a l'Estat espanyol.

A mitjans d'agost del mateix any, es va inaugurar el nou local de la *Unión Republicana de Sóller* (també anomenada *La Unión Republicana Sollerense*) que va comptar amb la presència d'Antoni Vilallonga, de Francesc Vilallonga i de Sixto Pers (president del Comitè Republicà d'Inca)¹¹³⁵. La seu es va establir en el carrer de Palou, núm. 1.

La societat republicana entre altres seccions va crear una coral, que va passar a denominar-se *Orfeón Republicano Sollerense*¹¹³⁶. El seu director era Llorenç Marquès i el seu president Lisardo Planells.

El mes d'abril de 1901 el president Josep Llambies va dimitir per motius de salut¹¹³⁷, essent nomenat com a successor Damià Ozonas Pastor¹¹³⁸. Aquest

mort del pare es va fer càrrec de l'empresa familiar, fent-la créixer fins el punt de tenir més d'un centenar de treballadors en plantilla. D'ideologia republicana, va militar en el partit Unió Republicana i fou regidor de l'Ajuntament de Palma entre 1902 i 1905. L'Ajuntament de Ciutat el declarà Fill Il·lustre el 1905.

¹¹³⁴ *Sóller* 16-09-1899

¹¹³⁵ *Sóller* 18-08-1900

¹¹³⁶ *Sóller* 07-11-1901

¹¹³⁷ Poc després, el mes de novembre de 1901 va deixar la població per ocupar la plaça de notari d'Alaior, que va substituir per la d'Inca.

¹¹³⁸ Damià Ozonas Pastor va néixer a Sóller el 1871 i era fill del comerciant Pau Ozonas, batle de Sóller durant la Primera República, i de Francisca Pastor. El 1894 va emigrar a Puerto Rico on va

però, va presentar la dimissió per haver-se de traslladar a França per temps indeterminat¹¹³⁹. Va quedar com a president interí, el soci Jaume Valls.

A finals de juliol es va celebrar una junta extraordinària del partit republicà per elegir el nou president, fou elegit Jaume Bennàssar Mayol¹¹⁴⁰.

La reactivació del republicanisme a Sóller es va traduir en uns bons resultats electorals en els comicis generals de 1899 i 1901, on tingueren uns dels millors resultats de l'illa. Malgrat això, els republicans denunciaren la manca de transparència en aquestes i denunciaren alguns grups republicans de pobles que acceptaven no anar a les urnes¹¹⁴¹.

A les eleccions municipals d'aquell any, no varen presentar candidatura perquè donaren suport a la iniciativa del *Partido Local Sollerense*.

Entre 1901 i 1903, el republicanisme local pràcticament no va tenir activitat. Una conseqüència d'això fou la dissolució de la seva societat cultural o casino, la *Sociedad Republicana Sollerense*¹¹⁴².

A finals de 1903, es va elegir una nova junta de govern de la *Unión Republicana Sollerense*. Els elegits foren Joan Mayol (president), Jaume Bennàssar (vicepresident), Llorenç Alou (vicepresident), Miquel Gomila (secretari) , Joan

treballar com a dependent en la hisenda d'uns parents seus. El 1901 va retornar a Sóller, partint després cap a França per establir-se a la ciutat de Canes com a comerciant de *fruits et primeurs*. Va fundar la societat *Ozonas, Vicens, Mayol, Bisbal y Cia.* dedicada al comerç a l'engròs. D'idees republicanes, va militar en la Unió Republicana de Sóller i posteriorment fou un dels fundadors del Centre Republicà Solleric el 1910 i de les publicacions republicanes *El Pueblo* i *República*. Va prendre part en l'escissió del republicanisme espanyol, passant-se a les tesis de Melquíades Álvarez. Fou regidor entre 1915 i 1917 de l'Ajuntament de Sóller pel Partit Republicà Reformista. Fou membre de la Comissió Gestora que es va fer càrrec del Consistori quan es va proclamar la II República. Va escriure una novel·la *Elvira*, en la qual explicava la seva etapa a Puerto Rico-Morí el 1931.

¹¹³⁹ *Sóller* 04-05-1901

¹¹⁴⁰ *Sóller* 28-06-1901

¹¹⁴¹ GABRIEL, Pere, *El moviment obrer a Mallorca*, Barcelona, Curial, 1973, pàg. 38

¹¹⁴² *Sóller* 14-11-1903

Barceló (tresorer) i, com a vocals Joan Frontera, Andreu Bernat, Baltasar Marquès i Lluç Batle¹¹⁴³.

En les eleccions municipals d'aquell any, els republicans no presentaren candidatura, sabem que un republicà Ramon Escales, va presentar-se en una candidatura única impulsada pels conservadors.

El 26 de febrer del 1905, es va celebrar un míting de propaganda electoral republicana a Can Codony, al carrer de la Victòria, amb la presència de líders republicans de Palma i la Península¹¹⁴⁴. La crònica de *La Almudaina* deia «El acto ha tenido lugar en el vasto salón de Can Codony, el que apenas podía contener la concurrencia, y estuvo presidido por el consecuente hombre público, tal vez decano de los republicanos españoles, D. Antonio Villalonga y Pérez, el que tenía a derecha e izquierda a D. Juan Oliver (Maneu), a D. Luis Martí, concejal del Ayuntamiento de Palma, y a los señores D. Juan Mayol, D. Jaime Bennàssar, D. Antonio Martí, D. José Canals, y D. Manuel Carrascosa. Usaron la palabra en tonos muy comedidos los señores Antonio Bennàssar, albañil, el señor Carrascosa, que censuró algo la administración municipal y finalmente los señores Martí y Villalonga, los que fueron aplaudidos. Asistió como delegado del Alcalde, el empleado municipal d. Ramón Lizana, quien ni remotamente tuvo que hacer uso de las facultades que le estaban conferidas.»¹¹⁴⁵

L'any 1907, la seva junta directiva la formaven Antoni Bennassar Casanovas (president), Amador Sastre Puig (vicepresident), Guillem Sastre Puig (secretari),

¹¹⁴³ *Sóller* 12-12-1903

¹¹⁴⁴ Un dels membres del partit republicà Antoni Martí, va presentar el següent escrit a l'Ajuntament: «El que suscribe, mayor de edad, domiciliado en la calle Isabel 2a casa sin número, según cédula personal que se acompaña núm. 2403. Pone en conocimiento de V. S. que mañana día 26 del corriente a las tres de la tarde se celebrará una reunión pública en la calle de la Victoria (Can Codony) para propagar las ideas republicanas, y cuanto se relacionen en sus intereses. Lo que comunico a V. S. cumpliendo lo que dispone el art. 1º de la Ley de Reuniones vigente de 15 de junio de 1888 a los efectos y fines consiguiente». AMS. Secció 13: Suplicacions i Instàncies 1902 – 1904. Sig.:3088

¹¹⁴⁵ *Sóller* 04-03-1905

Antoni Martí Frontera (vicesecretari)¹¹⁴⁶, Antoni Serra Mayol (comptador), Sebastià Valls Cortés (recaptador), Ramon Arbona Colom (vocal), Miquel Valls Bonnín (vocal), Joan Muntaner Oliver (vocal) i Jaume Oliver Arbona (vocal)¹¹⁴⁷.

El mes de setembre de 1910, es va crear el *Centro Republicano Sollerense* (CRS), el qual havia de servir com a centre social del partit republicà de la Vall. Segurament va tenir molta influència en la creació, l'exregidor de l'Ajuntament de Palma pel partit republicà, Bartomeu Castañer. Els orígens d'aquest centre es troben en una sèrie de reunions que els republicans locals varen celebrar a la casa número 18 del carrer del Príncep, local on s'hi va ubicar en els seus inicis la societat *Círculo Sollerense*. L'objectiu d'aquestes primeres reunions era organitzar i fundar una societat republicana. En la primera reunió els que encapçalaren i es dirigiren als partidaris del republicanisme foren Mateu Seguí, Antoni Mayol Simonet i Damià Ozonas¹¹⁴⁸. A finals del mateix mes de setembre, ja es varen aprovar els estatuts de la societat i es va crear una biblioteca, que va rebre 250 ptes. d'un protector anònim (segons el *Sóller* sembla que l'entitat va comptar amb altres importants oferiments econòmics, segurament provinents de capital emigrant)¹¹⁴⁹. Una de les primeres actuacions que va dur a terme el nou centre republicà fou enviar una carta al Consell de Ministres contra les manifestacions religioses que s'havien de celebrar el dia dos d'octubre i a favor de la llibertat de culte. Es va rebre resposta del president Canalejas agraint la proposta.

¹¹⁴⁶ Antoni Martí Frontera, nascut a Sóller el 1869. Fill d'Antoni Martí Ozonas (propietari) i Francisca Frontera Oliver. A finals del segle XIX va emigrar a Puerto Rico, establint-se a Yauco com industrial i agricultor. Retornà a Sóller devers 1901. En el padró d'habitants de 1905 declarava de professió "agricultor" i estat civil "solter". Residia al carrer d'Isabel II, núm. 73 amb la seva filla Francisca Martí Camacho, nascuda a Yauco el 1900.

¹¹⁴⁷ *Sóller* 10-01-1907

¹¹⁴⁸ *Sóller* 17-09-1910

¹¹⁴⁹ *Sóller* 24-09-1910

La primera junta directiva del CRS, va estar composta per un directori format per Bonaventura Mayol Marquès (president)¹¹⁵⁰, Antoni Mayol Simonet, Damià Ozonas Pastor, Arnau Casellas Gili, Jaume Bennàssar Mayol i Bartomeu Alou Cervera; Mateu Seguí Umbert (tresorer i comptador), Gaspar Borràs Ferrer (vicesecretari), Josep Pomar Forteza (vicesecretari)¹¹⁵¹.

El dia 16 d'octubre es va presentar oficialment la societat i es va inaugurar el seu local social. Per aquesta es va programar una manifestació que, acompanyada per la banda de música, va començar al local del carrer del Príncep i va passar per la plaça de la Constitució, els carrers de Bauzà, de la Rectoria, del Capità Angelats i els camins de la Costa d'en Llorenç i de Son Angelats fins arribar a la finca del *Pla d'en Bieleta* (propietat d'Antoni Mayol Simonet). Amb motiu d'aquesta inauguració, el CRS va donar 50 ptes. a l'Hospici de Sóller, 50 ptes. per a bons de pa i 50 ptes. de carn per a repartir entre els pobres¹¹⁵².

L'acte d'inauguració va comptar amb la presència de diverses personalitats destacades del republicanisme illenc, com Lluís Martí¹¹⁵³, Gabriel Alomar, Tomàs Rosselló i Josep Agustí. En els discursos que es varen llegir durant la jornada, va quedar clara la postura que mantindrien els republicans locals, que fins aquest moments no havien estat organitzats i no havien suposat una amenaça

¹¹⁵⁰ Bonaventura Mayol Marquès va néixer a Sóller el 1847. Fou patró de barca i comerciant. S'establí a Burdeus el 1880 retornant definitivament a Sóller el 1905. D'idees republicanes, fou membre de la *Unión Republicana* i del *Centro Republicano Sollerense*, del qual fou president. Morí el 1912.

¹¹⁵¹ *Sóller* 06-10-1910

¹¹⁵² *Sóller* 15-10-1910

¹¹⁵³ Lluís Martí Ximenis (1856-1922) fou advocat i polític. Va entrar a la carrera militar lluitant a la Tercera Guerra Carlista com a partidari del bàndol governamental. D'ideologia republicana federalista, fou un dels fundadors de La Unió Republicana. Fou també redactor en cap del diari d'aquest partit. El 1899 fou elegit regidor de l'Ajuntament de Palma, essent nomenat segon tinent de batle el 1902. El 1909 cessà com a regidor. Va donar suport a la conjunció republicanosocialista de 1910. Cap el 1917 es distancià dels republicans i impulsà una candidatura regionalista. Veure MARIMON RIUTORT, Antoni, *Lluís Martí Ximenis. En els orígens de l'esquerra nacionalista a Mallorca*, a Afers nº 44, País Valencià, Editorial Afers, 2003, pàg. 141-156.

pel conservadorisme governant. Varen atacar la política de Maura i dels partits oficialistes, recordaren l'aniversari de la mort de Ferrer i Guàrdia i elogiaren la seva tasca pedagògica. Cal destacar que una de les propostes que volien presentar era no permetre que votassen els absents, és a dir els emigrants, ja que aquests majoritàriament donaven suport als conservadors¹¹⁵⁴.

La posada en marxa de tota aquesta activitat republicana va tenir com a conseqüència l'oposició des de l'inici de les forces conservadores, les quals no estaven acostumades a tenir oposició a la localitat, ja que fins aleshores els republicans havien estat molt poc actius. El mes de novembre de 1910 des del setmanari *Sóller* es va iniciar una confrontació entre el director d'aquest, Joan Marquès que escrivia amb el pseudònim *Jo Mateix*, i alguns membres de la directiva del CRS, especialment Damià Ozonas. Les causes de la disputa foren les crítiques a Maura i els elogis a Ferrer de part dels republicans. Aquesta disputa es va allargar durant més de quatre mesos, més especialment quan des de la directiva del CRS es va designar una persona per contestar els articles de *Jo Mateix*, aquesta era Antoni Mayol Simonet, que va signar sota el pseudònim *Demófilo*.

Després de la creació de la biblioteca, una altra de les iniciatives que varen dur a terme els republicans sollerics fou la creació d'una escola laica el 1910. Aquesta escola inicialment es va instal·lar a la finca del Pla d'en Bieleta i posteriorment al carrer del Capità Angelats¹¹⁵⁵. El 1911 es va acordar en Junta general que l'escola fos de primària, amb classes de música, comptabilitat i francès. El primer director de l'escola fou el mestre Francesc Monjo, que va cessar l'octubre de 1911, i fou substituït interinament pel mestre Jaume Borràs Ferrer. El 1912 la directiva del CRS va encarregar al mestre d'Esporles Melchor Daviu la direcció de dit centre. També es va acordar fundar una caixa d'estalvis¹¹⁵⁶. L'entitat també comptava amb una banda de música.

¹¹⁵⁴ *Sóller* 22-10-1910

¹¹⁵⁵ *Sóller* 07-01-1910

¹¹⁵⁶ *Sóller* 10-06-1911

També el CRS va mantenir una actitud més reivindicativa i participativa en la política local, que la que havien tingut fins aleshores els republicans locals. El 1910 demanaren a l'Ajuntament millores en el carrer del Príncep¹¹⁵⁷. Aquestes demandes foren refusades.

El mes de maig de 1911, es va celebrar un míting per exposar el programa que els republicans havien presentat a tot l'Estat, les propostes que es presentaven eren la supressió dels Consums, la instauració del servei militar obligatori, l'abolició de la Llei de Jurisdiccions, el cessament de la guerra del Marroc, una llei d'associacions eliminant els privilegis de les congregacions religioses, la revisió del procés de la Setmana Tràgica de Barcelona i la inhabilitació política dels conservadors. Varen dirigir l'acte els republicans de Palma, Lluís Martí, Francesc Roca i Josep Agustí¹¹⁵⁸.

El mes de novembre del mateix any, es va enviar una carta de propaganda electoral als seus afiliats i simpatitzants:

¹¹⁵⁷ El 28 d'octubre de 1910 presentaren una instància a l'Ajuntament demanant millores públiques: «Buenaventura Mayol Marquès, casado, comerciante, mayor de edad, de este vecindario, y obrando en concepto de presidente y en representación de la sociedad Centro Republicano Sollerense: a Vuestra Magnifica respetuosamente expone: La calles de Bauzà, la más importante de esta ciudad, por su frecuente transito como carretera que conduce al Puerto, es tan estrecha, desde tanto de una población medianamente urbanizada que reclama sin demora un ensanche. Esta estrecha calle parece que significa la impotencia, la miseria de un pueblo. La calle del Príncipe, en la parte de arriba, es susceptible de una importante mejora: su prolongación. Ahora tal como está, limitada por la casa de Can Mayol, constriñe, ahoga, el centro de la población. Con el proyecto que tiene la Compañía Ferrocarril Palma-Sóller, de construir la estación, sobre el mismo solar que ocupa dicha casa de Can Mayol, quedará definitivamente cerrado el casco de esta ciudad en su línea más corta. A evitar tamaño inconveniente, estimaríamos del Ayuntamiento procurase aplicar sus medios. Con la prolongación recta de esta calle opinamos que el erario municipal no sufriría importantes quebrantos; y en cambio creemos de gran utilidad para el pueblo el engrandecimiento de sus vías. Suplico pues que este Mco. Ayuntamiento, se sirva practicar lo más pronto posible las gestiones necesarias para conseguir el ensanche de la calle de Bauzà y la prolongación indicada de la calle del Príncipe.» AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1909 - 1910. Sign.: 58

¹¹⁵⁸ Sóller 13-05-1911

«Sóller 5 de noviembre de 1911. Muy Sr. ntro: Como la administración municipal nos interesa a todos, tenemos el derecho, como electores, de intervenir libremente, nombrando a personas de nuestra confianza para que administren nuestros bienes comunales. En Sóller hace mucho tiempo que los concejales son nombrados con arreglo a un sistema que debe desterrarse, porque no reúne las condiciones legales que exigen la ley y la dignidad de hombre. Con tal sistema se entroniza un bando, se constituye el absolutismo y los pueblos van a la bancarrota.

El hombre debe ser libre, no debe vender su dignidad por un favor.

Los pueblos cultos, adelantados, nombran sus administradores.

Por desgracia, los pueblos como el nuestro, no nombran sus administradores. Quien los nombra es la plaga que existe en España, conocida por el caciquismo. Por esto nos vemos sumidos en el atraso.

Nosotros creemos de suma necesidad para garantía de la buena administración, que, dentro del Ayuntamiento haya una minoría que sirva de acicate, que sirva de estímulo, para hacer el bien común. Además el partido republicano, tiene formado su Programa Municipal, programa inspirado siempre por el mejoramiento de Sóller. Ahí van los doce números de que se compone:

1. Supresión de los consumos, especialmente sobre los artículos de primera necesidad.
2. Higiene y saneamiento de la población. Minas en todas las calles con desagüe de todas las casas. Aparato para extraer las materias fecales, y prohibición rigurosa de verterlas en las minas, como sucede actualmente. Policía sanitaria. Dotación de un lazareto.
3. Fuentes públicas en la parte alta de la población, y creación de nuevos lavaderos.
4. Municipalización de los servicios públicos de más necesidad para el proletariado, como se hace en Inglaterra, Suiza, etc.
5. Escuelas graduadas, escuelas de párvulos y de segunda enseñanza.
6. Plaza de abastos o mercado cubierto.

7. Ensanche de las calles de más tránsito, y en especial de la calle de Bauzá.
8. Biblioteca municipal y oficina popular, la que facilitará al público toda clase de datos jurídicos y administrativos, y extenderá documentos, como instancias, reclamaciones, etc.
9. Nuevo matadero.
10. Cuerpo de bomberos para casos de incendio.
11. Clínica municipal con útiles necesarios para operaciones quirúrgicas.
12. Baños de mar puestos en las condiciones que exige la decencia pública.

Tal es el programa que nuestros candidatos realizarán a medida que lo permitan las circunstancias.

Si Ud. Juzga conveniente prestarnos su apoyo, puede hacer uso de la candidatura que nos permitimos incluirle, y estaremos sumamente agradecidos por su cooperación a tan buena obra. Mande como guste a estos sus afamados S.S.

Por el partido republicano: Buenaventura Mayol Marqués, Antonio Mayol Simonet, Damián Ozonas Pastor, Arnaldo Casellas Gili, Bartolomé Alou, Jaime Bennasar Mayol, Mateo Seguí Umbert, Gaspar Borrás Ferrer y José Pomar Forteza».

A finals d'any, representants del CRS, assistiren a un banquet d'adhesió al casino d'Unió Republicana, en el qual es propugnava un cert reformisme en el republicanisme illenc i ser contraris a la conjunció amb els socialistes¹¹⁵⁹.

El mes d'abril de 1912, es va crear la societat *Juventud Republicana*, com a filial del CRS. La seva seu es va establir al local de l'escola laica, al carrer del Capità Angelats¹¹⁶⁰ i fou elegit president Miquel Bennàssar.

A principis de 1913, va arribar una impremta des de Barcelona, per editar una publicació setmanal, perquè fos l'òrgan d'expressió dels republicans locals. Aquest diari es va anomenar *El Pueblo* (1913-1918) i va mantenir una polèmica

¹¹⁵⁹ GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 69, o.c.

¹¹⁶⁰ Sóller 06-04-1912

continua primer amb el setmanari *Sóller* i després amb el *Heraldo de Sóller* (1913-1918), el diari maurista¹¹⁶¹.

El març d'aquell any, Daviu fou el representant de Sóller, en una reunió al Casino de la Unió Republicana de Palma, en el qual va presentar la proposició que "tot regidor del partit republicà pogués anar com a particular a les funcions religioses, però no com a representant públic"¹¹⁶².

El mes de juny del mateix 1913 hi va haver un enfrontament verbal i una acusació d'amenaques per part del director del *Sóller*, Joan Marquès contra alguns membres del Centre Republicà. Segons la versió de Marquès, una comissió del CRS va anar a amenaçar-lo per uns escrits apareguts al seu setmanari sota el pseudònim "Jo Mateix" (el que utilitzava Joan Marquès)¹¹⁶³.

El clima de tensió entre republicans i conservadors va viure un altre episodi l'estiu de 1913, quan el cap del partit conservador Jeroni Estades i el conserge del CRS, Joan Pons Ferrer –*Blanco i Negro*- s'enfrontaren físicament, després que el segon intentàs agredir el primer¹¹⁶⁴.

A part de les activitats polítiques també s'organitzaven activitats lúdiques com balls de màscares amb motiu del carnaval¹¹⁶⁵, regates al Port de Sóller¹¹⁶⁶ o conferències de temàtica diversa.

El 1915 el president del CRS era Pere Bennassar¹¹⁶⁷. L'any 1916 es va editar el setmanari *La República*, del qual només varen sortir uns quants exemplars.

A principis de 1916, el *Centro Republicano Sollerense* va decidir en Junta General integrar-se al partit Reformista de Melquíades Álvarez¹¹⁶⁸, i canviar-se el

¹¹⁶¹ PÉREZ PASTOR, *Les publicacions periòdiques...*, a.c.

¹¹⁶² *Sóller* 01-03-1913

¹¹⁶³ *Sóller* 31-05-1913

¹¹⁶⁴ *Sóller* 30-08-1913. Aquest no era el primer enfrontament físic entre Estades i un membre del partit republicà, anys abans es va barallar amb el notari Josep Llambies. *El Pueblo* 30-08-1913.

¹¹⁶⁵ *Sóller* 23-01-1915

¹¹⁶⁶ *Sóller* 31-01-1914

¹¹⁶⁷ *El Pueblo* 06-03-1915

¹¹⁶⁸ Melquíades Álvarez González Posada (1864-1936) fou advocat i polític. En els seus inicis va militar en el partit republicà de Nicolás Salmerón, fundant el 1912 el seu propi partit, el Partit

nom pel de *Centre Reformista Sollerense*. El suport a les tesis reformistes es va aprovar degut a una assistència minoritària a l'assemblea i per això aquest canvi no fou assumit per la majoria d'afiliats republicans que varen decidir mantenir l'antic nom i afiliació política, quedant dividides les forces republicanes¹¹⁶⁹. Així el CRS es va instal·lar en una nova seu, al carrer de Santa Teresa núm. 20, i en una Junta General extraordinària va decidir la votació d'una nova junta directiva formada per Jaume Rullan Frau (president), Bartomeu Payeras Estarellas (vicepresident), Gaspar Borràs Ferrer (secretari), Sebastià Cirerol Miralles (vicesecretari), Nicolau Pomar Forteza (tresorer i comptador), Joan Frontera Sastre (vocal), Pere Bisbal Llaneras (vocal), Josep Colom Llabrés (vocal), Francesc Albertí Vicens (vocal), Felip Xamena Mascaró (vocal) i Joan Pol Busquets (vocal)¹¹⁷⁰.

A finals d'any, el vicepresident del CRS, Bartomeu Payeras Estarellas, demanà a l'Ajuntament que concedís ajudes a les famílies pobres perquè els seus fills no haguessin de treballar en comptes d'estudiar, tal com disposava la llei¹¹⁷¹. A més

Reformista, en el qual defensava la tesi de que es podia ser republicà i governar en una monarquia democràtica, ja que considerava que, en democràcia, la qüestió de la forma de govern -monarquia o república- era accidental. En el seu partit militaren molts intel·lectuals del moment, com Manuel Azaña o José Ortega y Gasset. Durant la Segona República es va alinear amb els partits republicans de centre-dreta. Fou assassinat per anarquistes el 1936.

¹¹⁶⁹ *Sóller* 29-01-1916

¹¹⁷⁰ *Sóller* 26-02-1916

¹¹⁷¹ Els membres de la Junta de Reformes Socials emeteren el següent informe: «Se informa a V. M., que por desgracia es cierto y notorio el abuso que denuncia el vicepresidente del Centro Republicano Sollerense y con frecuencia se ven niños de corta edad dedicados a trabajos superiores a su edad y desarrollo físico, con infracción de las leyes protectoras de la infancia. Reconoce esta junta que ello es debido en parte a la carencia de recursos de los padres de los muchachos, por lo cual considera sería muy conveniente la creación de un fondo anual con cargo al presupuesto municipal, para socorro de las familias que se encuentran en este caso. En cuanto a la cuantía de la subvención y la forma de distribuirla, es de opinión de esta junta que V. M. debe fijarla como considere, y designar la comisión o junta que cuide de entender su repetición.» A pesar d'això no es va dur a terme cap acció. CASTANYER SASTRE, Joan, *La Junta Local de Reformes Socials i l'evolució del moviment obrer a Sóller (1900-1923)*, a *Randa* 20, Palma, 1986, pàg. 99.

sol·licità la creació d'una institució protectora dels nins dedicats a treballar prematurament. El ple acordà passar la proposta a la Junta Local de Reformes Socials¹¹⁷². La JLRS en un informe remès en resposta a la petició del CRS al Consistori reconeixia l'existència d'aquest problema i va dir que la causa era la manca de recursos de les famílies. Va proposar que seria interessant que l'Ajuntament creàs un fons anual per ajudar aquestes famílies¹¹⁷³.

A pesar d'això la seva activitat va anar minvant durant aquest període fins que fou suspès el 1923 en proclamar-se la dictadura de Primo de Rivera.

A Fornalutx el moviment republicà pràcticament va passar desapercbut. Així i tot hi havia alguns elements republicans, però que sempre varen donar suport als liberals. Aquests eren el fuster Jaume Sastre i Bernat Alberti –*Mayol*-.

7.1.4.2. El moviment obrer

El moviment obrer mallorquí començà a organitzar-se a partir de finals de la dècada de 1860. Fins aleshores hi havia hagut una conjunció entre els republicans i les diferents tendències obreres. El 1881, va néixer la Unió Obrera Balear, com la primera entitat que agrupava obrers de diferents gremis. Aquesta entitat fou fundada per republicans federals. El 1892, es va fundar el Partit Socialista Obrer Espanyol a Mallorca, entorn a un grup d'obers de l'Ateneu Obrer, dels quals sobresortia el dirigent Francesc Roca. Així el socialisme balear adoptava un caràcter explícitament prosindicalista¹¹⁷⁴. Els socialistes varen editar el seu propi òrgan d'expressió, el setmanari *El Obrero Balear* (1900-1936). A Palma a finals de 1902, ja estaven organitzats gairebé tots els gremis i el moviment obrer s'havia estès per molts de pobles de la Part Forana. Així i tot les societats obreres tingueren moltes dificultats per consolidar-se, principalment per la pressió de la patronal.

¹¹⁷² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1916-1917. Sign.: 66

¹¹⁷³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1917. Sign.: 67

¹¹⁷⁴ Veure GABRIEL, *Entorn del moviment obrer...*, a.c.

La Primera Guerra Mundial i la crisi que va provocar varen revifar el moviment obrer, el qual es va veure frenat el 1923 per la Dictadura.

Pel que fa als sindicats anarquistes i comunistes, aquests no varen tenir una gran força dins l'obrerisme mallorquí. Referent als primers el 1910 diversos sindicats s'adheriren a la CNT¹¹⁷⁵. I pel que fa als comunistes, fins el 1923 no es va crear una Agrupació Comunista.

El 1919, davant la crisi econòmica i l'avanç de l'obrerisme radical, l'Església va crear la Federació Obrera Catòlica de Mallorca, que aglutinà una dotzena de sindicats propers a la patronal.

Les primeres notícies d'un obrerisme organitzat a Sóller, les tenim el setembre de 1870, quan un grup de sabaters locals es posaren en vaga, després de la vinguda de Palma d'un grup del mateix ofici, per aconseguir un augment del salari. Després de tres dies de vaga aconseguiren l'augment d'un ral per cada parell de sabates fet. Al diari obrerista *El Obrero*¹¹⁷⁶ va sortir la següent notícia referent a aquest fet: «La política o los políticos en dos años de propaganda no les ha enseñado el camino para mejorar su triste condición y sus compañeros de trabajo en pocas palabras les enseñaron las ideas que ellos deben propagar en todas partes»¹¹⁷⁷.

Això ens demostra que en aquella època l'obrerisme local no estava organitzat. Segurament la primera organització obrera local fou la delegació de la Unión Obrera, entitat obrerista impulsada pels republicans federals. Aquesta societat es va fundar el 1886 amb la intenció de crear escoles pels obrers i cooperatives de consum.

També existien a la localitat dues entitats cooperatives de socors mutus, la *Sociedad Defensora Sollerense* (1877) i la *Artesana Sollerense* (1893). Però no tenien cap pretensió ni actitud de classe.

¹¹⁷⁵ *Ibíd*em

¹¹⁷⁶ Fou la primera publicació obrera de Balears, nascuda el 4 de novembre de 1869 i va deixar de publicar-se el mes d'octubre de 1870. El redactor en cap el líder obrerista mallorquí Francesc Tomàs.

¹¹⁷⁷ GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 12, o.c.

Poques notícies més tenim de la vida obrera a finals del XIX. Segons un informe remès a l'Ajuntament el 1891, es feia constar que la situació dels obrers locals era crítica, a causa de que no podien fer feina pel mal temps, i que a més tenien males condicions de vida. Per aquest motiu el rector va entregar a cada família necessitada un terç de carn i 25 cèntims de pesseta i Miquel Roses Bisbal, comerciant establert a Arecibo, va contribuir en 100 pessetes¹¹⁷⁸.

El 13 de març de 1900, es va crear la Junta de Reformes Socials (JRF), la qual tenia la funció de regular les relacions de treball. Estava formada per vocals patrons i obrers. Els seus membres constituents foren, com a representant de l'Ajuntament: Joan Canals Estades (batle); com a representant de l'Església: Mn. Sebastià Maimó Truyols (rector de la parròquia, vicepresident); com a vocals patrons: Ramon Casanovas Miró, Jeroni Estades Llabrés, Joan Morell Coll, Pere Joan Coll Estades –es mestre Colla-, Miquel Colom Mayol i Josep Lladó Pizà; i com a vocals obrers: Josep Fernández Coll, Antoni Morell Arbona, Francesc Cirer Ramis, Joan Far Gelabert, Francesc Casanovas Miró i Pere Joan Aguiló Picó¹¹⁷⁹.

El 1901, a Sóller, encara no hi havia cap societat obrera organitzada, segons es desprèn de les actes de la JRF¹¹⁸⁰, en les quals es deia «en esta localidad no están agremiados ni asociados por ahora ni los patronos ni los obreros»¹¹⁸¹.

¹¹⁷⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

¹¹⁷⁹ CASTANYER SASTRE, *La Junta Local de Reformes...*, pàg. 95, a.c.

¹¹⁸⁰ En l'acta de la JRS de 15 de gener de 1901 es descrivia al governador civil la situació dels obrers a Sóller: «(...) La Junta de Reformas Sociales que suscribe tiene la honra de informar a V. E., que los establecimientos fabriles que existen en esta localidad son muy espaciosos y reúnen todos buenas condiciones de seguridad, higiene y salubridad; en ninguno de ellos se admiten al trabajo individuos de ambos sexos menores de 14 años, siendo ya su jornada ordinaria de once horas, distribuidas en dos periodos, mañana y tarde, que se interrumpe cada uno de ellos por un intervalo de descanso de media hora; generalmente los individuos que a ellos concurre, están vacunados, y por los patronos no se consiente que ninguno de ellos que esté atacado de enfermedad contagiosa trabaje en ellos. Todos los operarios que a ellos concurren poseen la instrucción religiosa, y puede decirse que casi todos poseen los primarios. En todos ellos se cumplen las prescripciones del descanso dominical y se concede con la mayor amplitud a la mujer los beneficios que le otorga el artículo 9º de la citada ley de 13 de marzo. Iguales

A les eleccions a diputats d'aquell any, el candidat socialista Toribio Reoyo aconseguí a Sóller 2 vots (el total de Mallorca fou de 631 vots), també n'obtingué dos el candidat de les eleccions de 1905, Antonio García Quejido (el total de Mallorca fou de 448 vots). Aquests mals resultats s'expliquen perquè encara no hi havia organitzat cap grup socialista a la localitat. Fou un dels pobles on s'obtingueren menys vots¹¹⁸².

Malgrat els informes que enviava la JRS, la situació dels obrers sollerics no era tan bona. El 1903, el salari mitjà dels obrers era de 2 ptes. diàries i, els productes bàsics que consumien eren el pa (costava un preu mitjà de 0,40 ptes.), el peix (preu mitjà de 1 pta. el Kg), la carn (preu mitjà de 2 ptes. el Kg), el vi (preu mitjà de 0,35 el litre), faves (preu mitjà de 0,35 ptes. el Kg), mongetes (preu mitjà de 0,45 ptes. el Kg) i arròs (preu mitjà de 0,50 ptes. el Kg). A més el preu mitjà dels lloguers era 60 ptes. anuals¹¹⁸³.

A principis del 1904, els mariners del vapor *Villa de Sóller* de la companyia Marítima Sollerense es varen posar en vaga abans de fer el viatge de la ciutat cap a Barcelona i Seta. Les raó al·legada fou el suport dels mariners locals amb els altres mariners dels ports peninsulars que es trobaven també en vaga. La companyia no va voler accedir a les pretensions dels obrers i els va acomiadar, contractant nous mariners per poder sortir. Es va demanar ajuda a la guàrdia civil per evitar protestes¹¹⁸⁴.

Tot i així, les primeres dades d'un moviment obrer organitzat a Sóller les trobam el mes de maig de 1904 quan es va establir la societat de manobres *Sociedad Unión de Albañiles Sollerenses*, amb seu a Can Codony¹¹⁸⁵. La societat el 4 de setembre d'aquell any va celebrar un acte de propaganda obrera a Sóller. L'acte

observaciones puede hacerse respecto de los talleres de carpintería, herrería y zapateros que existen en esta localidad, con la sola diferencia de que en estos se trabajan menos horas diarias (...). AMS. Secció 1: Actes de la Junta Local de Reformes Socials 1900-1925. Sign.: 226.

¹¹⁸¹ CASTANYER SASTRE, *La Junta Local de Reformes...*, pàg. 95, a.c.

¹¹⁸² GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 36, o.c.

¹¹⁸³ AMS. Secció 1: Actes de la Junta Local de Reformes Socials 1900-1925. Sign.: 226.

¹¹⁸⁴ *Sóller* 30-01-1904

¹¹⁸⁵ *Sóller* 14-05-1904

va ser promogut pel ferrer Manuel Carrascosa García¹¹⁸⁶ en representació d'aquesta societat obrera. Carrascosa va elaborar una fulla impresa que va repartir per la localitat, titulada "A las clases obreras sollerenses". En aquest full s'exhortava als obrers sollerics a la unió, l'organització i la lluita contra el capitalisme. El míting es va celebrar al local de Can Domingo, al carrer del Cementiri, núm. 16 i va comptar amb la presència de membres de societats obreres de Palma¹¹⁸⁷.

El mes d'agost de 1904, la JRS, davant les primeres organitzacions obreres va aprovar i editar unes *Instrucciones para la formación de una Estadística de Huelgas* que es pretenia que complissin tant els obrers com els patrons¹¹⁸⁸.

El 26 de novembre del mateix any la *Sociedad Unión de Albañiles Sollerenses* va presentar una candidatura a la Junta de Reformes Socials, la qual va obtenir 6 dels 7 vocals obrers que s'elegien¹¹⁸⁹. Poc després, el 27 de desembre, varen presentar un escrit a l'Ajuntament que demanava que l'administració complís l'horari de 8 hores pels treballadors de la brigada municipal¹¹⁹⁰. Malgrat això, a principis de 1905 diversos obrers d'aquesta brigada s'oposaren a aquesta petició i demanaren al Consistori mantenir el sistema horari que tenien establert.

¹¹⁸⁶ Nascut a Cartagena el 1874, es va traslladar a Mallorca de jove, on va desenvolupar una notable activitat com a forjador de ferro, el que li va portar a treballar amb els arquitectes introductors del modernisme a l'illa. Va entrar en contacte amb Joan Rubió i Bellver quan aquest arribà a Mallorca. Rubió li va encomanar fer els ferros forjats del Banc de Sóller i el reixat de l'església parroquial. Va instal·lar a Sóller un important taller de ferreria, el qual va destacar, sobretot durant la dècada de 1920, tant pels seus acabats com per la gran fantasia de les seves obres. Flors, dracs i altres elements típics del modernisme, foren forjats en ferro en el seu taller. També fou l'encarregat de fer la balustrada de ferro Can Prunera. Va morir a Sóller el 1946.

¹¹⁸⁷ Malgrat fou declarat legal, el batle conservador Joan Joy, va requerir la presència del capità de la guàrdia civil Ramon Lizana Garau per vigilar l'acte. AMS. Secció 13: Suplicacions i Instàncies 1902 – 1904. Sig.:3088

¹¹⁸⁸ *Sóller* 20-08-1904

¹¹⁸⁹ Aquests foren Jordi Llompart Bernat, Manuel Carrascosa García, Josep Morell Casasnovas, Llorenç Riera Mas, Cristòfol Andreu Fontanet i Antoni Martorell Garau. L'únic obrer elegit que no pertanyia a la *Sociedad Unión de Albañiles Sollerenses* fou Josep Morell García.

¹¹⁹⁰ AMS. Secció 13: Suplicacions i Instàncies 1902 – 1904. Sig.:3088

El 1904, es va fundar també el sindicat de sabaters *La Igualdad Sollerense*¹¹⁹¹. Estava lligat a la Federació Regional del Treball de Mallorca.

L'associacionisme obrer va tenir com a conseqüència que aquests poguessin pressionar més eficaçment els patrons a l'hora de poder obtenir millores en les condicions de treball (sous i horaris) i els abusos contra els infants i les dones¹¹⁹². Aquesta pressió es va fer principalment mitjançant les vagues i les aturades.

A principis del 1905, els obrers de la construcció de la ciutat, *Centro de Albañiles*, es varen declarar en vaga durant quatre dies a causa de l'horari laboral. Els obrers demanaven una jornada laboral de 8 hores mentre que els patrons volien que fos de 9 hores. El conflicte va acabar amb l'establiment de la jornada laboral de 8:30 hores¹¹⁹³.

Entre 1906 i 1908, les societats obreres existents a Sóller es varen dissoldre, en un moment de crisi societària general a tot Mallorca¹¹⁹⁴.

A pesar d'això el moviment obrer no va restar inactiu, prova d'això són les vagues que varen dur a terme els obrers del Ferrocarril de Sóller entre els anys 1907 i 1909:

- La primera la varen protagonitzar el 19 de novembre de 1907, demanant un augment de sous i la reducció de la jornada laboral. L'empresari contractista Luis Bovio va acceptar les demandes.
- En la segona vaga, realitzada el 6 de març de 1908, els obrers realitzaren demandes similars. Aquest cop l'empresari no va cedir i acomiadà 18 treballadors.
- La tercera vaga es va produir entre el 2 i el 7 de juny de 1909, els obrers demanaren millores en la seguretat, salubritat a la feina, augment de sou i el compliment de la llei del descans dominical. L'empresari no va fer cas de les

¹¹⁹¹ El 1919 comptava amb 103 afiliats.

¹¹⁹² El 1917 el Centre Republicà de Sóller va denunciar els abusos que es feien als nins que treballaven i va demanar una major vigilància i control d'aquests.

¹¹⁹³ *Sóller* 07-01-1905

¹¹⁹⁴ GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 44, o.c.

peticions. A pesar que fou amenaçat i el cas passà al governador civil, finalment, sols s'imposà una multa de 25 ptes. a l'empresari i l'obligació d'augmentar els jornals¹¹⁹⁵.

El 1910, per contrarestar la força que anava prenent el republicanisme es va fundar el sindicat catòlic *Centro Obrero Nuestra Señora de la Victoria*¹¹⁹⁶. Els fundadors foren Joan Magraner Colom, Damià Bauzà Pizà, Josep Morell Colom i Mateu Colom Puig. La seva seu es va establir al carrer de la Victòria a la seu de la Congregació Mariana (al Centre Parroquial Victoria). La seva primera junta directiva va estar formada per mossèn Antoni J. Mora (director), Mateu Colom Puig (president), Damià Bauzà Pizà (secretari), Bartomeu Colom Canals (tresorer) i, com a vocals Bartomeu Bernat Marquès, Jaume Colom Deyà, Josep Rullan Ripoll i Jaume Oliver Barceló. Es va obrir també una escola nocturna per als obrers on s'ensenyava Comptabilitat, Fisiologia, Higiene, Dibuix, Sociologia, Gramàtica, Cal·ligrafia, Geografia, Moral, Física Popular, Declamació i Música¹¹⁹⁷. S'hi varen inscriure inicialment 21 alumnes¹¹⁹⁸. A mitjans de 1911 l'Ajuntament li va concedir una subvenció anual de 500 ptes. per mantenir l'escola nocturna¹¹⁹⁹. El sindicat també va fundar una orquestra i una entitat juvenil. Aquest "batalló" infantil estava compost per més de 100 nins, dividits en cinc grups que estaven dirigits pel capità d'infanteria Bernat Costell i el tinent Pere Sampol¹²⁰⁰. El 1912 la junta la formaven: Mateu Colom Puig (president), Bartomeu Bernat Marquès (vicepresident), Jaume Colom Orell (secretari), Lluís Colom Canals (tresorer), Josep Rullan Ripoll (vocal), Jaume Oliver Barceló (vocal), Amador Canals Pizà (vocal), i Pere J. Colom Casasnovas (vocal). Aquest any va obrir una Caixa d'Estalvis per als seus socis.

¹¹⁹⁵ CASTANYER SASTRE, *La Junta Local de Reformes...*, pàg. 107-108, a.c.

¹¹⁹⁶ ARM Govern Civil, Expedients d'Associacions, lligall 1603, exp. 785.

¹¹⁹⁷ *Sóller* 31-12-1910

¹¹⁹⁸ *Sóller* 14-01-1910

¹¹⁹⁹ *Sóller* 27-05-1911

¹²⁰⁰ *Sóller* 12-08-1911

Els dos primers anys va tenir molta força. Tot i així entre 1913 i 1917 pràcticament no va tenir activitat.

El gener de 1911, quan la Unió d'Adobadors de Palma es va declarar en vaga, demanant l'establiment de la jornada laboral de 9 hores, va enviar una comissió a Sóller, i altres localitats de Mallorca, per demanar el suport i la solidaritat dels obrers de la Part Forana¹²⁰¹.

El resorgiment de l'obrerisme a Sóller es va donar entre 1913 i 1920, en un procés paral·lel al de l'adaptació de les indústries locals al nou sistema mundial provocat per la Gran Guerra, es va concretar en el sorgiment i rebrot de diverses associacions obreres, com la *Sociedad de Obreros Albañiles* (manobres, fundada el 1913¹²⁰²), *La Lucha* (teixidors, fundat el 1918¹²⁰³), *La Igualdad* (sabaters, que ja existia des del 1904¹²⁰⁴), *La Prontitud* (fusters, fundat el 1917¹²⁰⁵), *La Sinceridad* (tipògrafs, fundat el 1919) i la societat *Grupo de Obreros Varios* (agrupava als margers, guixaires i picapedrers, va ser fundada devers el 1919¹²⁰⁶). També tenim notícies de l'existència de sindicats de ferrers, barbers i camperols, a pesar que aquests no varen tenir gaire transcendència¹²⁰⁷.

Majoritàriament tots aquests sindicats tenien una orientació socialista, lligats d'alguna manera als postulats de la UGT. A pesar d'això tenim constància de la

¹²⁰¹ GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 74, o.c.

¹²⁰² El seu president e 1913 era Josep Ribas Rubió i el seu secretari era Joan Colom. La seva seu social es trobava al carrer del Cementeri, a Can Domingo. Posteriorment fou nomenat president Gabriel Frontera i el 19 de març de 1920 foren elegits presidents primer Joan Fontanet i a finals d'any Amador Bernat. Comptava amb 181 afiliats el 1919 (lligat el Sindicat de Picapedrers de Mallorca) i 80 el 1920 (lligat al *Sindicato Único Regional del Ramo de Albañilería*). *El Pueblo* 17-06-1913

¹²⁰³ Aquesta societat agrupava obrers d'ambdós sexes del sector tèxtil (eren majoritàriament dones) i abrajava també els obrers de la fàbrica de gas i electricitat. El seu president era Joan Quetglas. Tenien la seva seu al local de la FOS. El 1919 tenia 300 socis.

¹²⁰⁴ El 1920 el seu president era Josep Miró.

¹²⁰⁵ El 1919 tenia 27 socis.

¹²⁰⁶ El seu president era Jeroni Martí.

¹²⁰⁷ GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 74, o.c.

implantació d'un sindicat anarcosindicalista (*Sociedad de Obreros Albañiles*), lligat a la CNT¹²⁰⁸. El seu cap, Joan Fontanet, posteriorment fou un dels dirigents insulars favorables a l'escissió entre anarquistes i sindicalistes dels diferents gremis¹²⁰⁹.

Una fita cabdal pel desenvolupament del moviment obrer local fou l'any 1917, quan va arribar a la ciutat el dirigent socialista Llorenç Bisbal Barceló¹²¹⁰, el qual estava desterrat de Palma, i va influir en el desenvolupament sindical de la localitat. Poc després d'arribar a Sóller, les societats obreres de Palma varen acordar celebrar a la localitat un acte en honor a Llorenç Bisbal. L'autoritat provincial va denegar la celebració de l'acte, però va consentir la celebració d'un dinar, amb la condició que no assistís Ferran Pou, regidor reformista de l'Ajuntament de Palma¹²¹¹.

L'agost d'aquell any, els sindicats estatals UGT i CNT varen convocar una vaga general, però aquesta pràcticament no va tenir seguiment a la localitat¹²¹².

¹²⁰⁸ Ibídem, pàg. 124.

¹²⁰⁹ Ibídem, pàg. 132.

¹²¹⁰ Llorenç Bisbal Barceló va néixer a Alcudia el 1876. Sabater d'ofici, prest es va dedicar a la política, entrant a formar part del sindicat de sabaters *La Igualdad* i de l'Agrupació Socialista de Palma, lligada al PSOE. En ambdues entitats va formar part de les executives. El 1917 fou desterrat de Palma, després que els sabaters de Palma afiliats a *La Igualdad* es declarassen en vaga, i que el patró senyor Estrany portàs a judici als líders vaguistes. En aquest procés judicial es va jutjar a Llorenç Bisbal, Josep Llinàs i Gabriel Juan. Bisbal fou condemnat a residir 25 quilometres lluny de Ciutat durant 3 anys i mig. Bisbal anà a Sóller on va organitzar la primera federació obrera de la ciutat. El novembre del mateix any va retornar a Palma a causa que el denunciant havia retirat la denúncia i va esdevenir el cap del socialisme local. El 1918 fou nomenat regidor de l'Ajuntament de Palma, càrrec que va ocupar fins el 1921. Durant la Dictadura de Primo de Rivera aconseguí la unificació del moviment obrer mallorquí sota les sigles de la UGT. Fou proclamat batle de Palma el 1931 amb l'adveniment de la Segona República. Va dimitir del càrrec el 1932. Morí a Palma el 1935. SERRA BUSQUETS, Sebastià, *Pensament i actuació de Llorenç Bisbal i Barceló, dirigent socialista mallorquí (1876-1935)*, a Mayurqa nº 22, Palma, Universitat de les Illes Balears, 1989, pàg. 937-946.

¹²¹¹ *La Voz de Menorca* 06-07-1917

¹²¹² *Sóller* 23-08-1917

A finals del mateix any 1917 es va constituir la *Federación Obrera Sollerense*, d'inspiració republicana i socialista, que pretenia agrupar els diferents sindicats obrers. El seu president era Felip Xamena¹²¹³. El març de 1918 va celebrar el seu primer míting al teatre de la *Defensora Sollerense*, que va comptar amb l'assistència de destacats líders sindicals mallorquins¹²¹⁴. La seva seu es va ubicar al carrer de la Rosa número 19. L'entitat va obrir també una escola laica, al carrer del Capità Angelats, al mateix edifici on s'ubicava l'antiga escola republicana. Va arribar a tenir 400 afiliats. L'any 1919 fou nomenat president Francesc Castañer i el 1920 ho foren Andreu Puig i Joan Fontanet.

Alhora que els sindicats d'esquerres es reorganitzaven, es va refundar el *Centro Obrero Nuestra Señora de la Victoria*. El president era Josep Rullan Ripoll¹²¹⁵. El 1917 va reobrir l'escola gratuïta per als obrers, va nomenar director mossèn Josep Marquès¹²¹⁶, i va adquirir un local al carrer de la Lluna. El 1919 tenia 150 afiliats.

Aquest sindicats protagonitzaren diversos conflictes amb la patronal, sobretot a partir de 1917. La nova vaga general convocada pels sindicats UGT i CNT no va tenir seguiment entre els obrers sollerics, principalment per manca d'organització¹²¹⁷.

El mes de novembre del 1918 es va celebrar un míting a l'escola laica amb l'assistència de Llorenç Bisbal i alguns membres del partit socialista de Palma¹²¹⁸.

A principis de desembre de 1918, els obrers de la fàbrica de teixits *Pizà, Alcover y Cía.* es varen declarar en vaga amb el suport de la *Federación Obrera Sollerense*. El motiu va ser l'acomiadament de dos treballadors sense justificació

¹²¹³ Sóller 22-12-1917

¹²¹⁴ Com Llorenç Bisbal (Palma), Mateu Soler (Manacor) o Joan Montserrat (Llucmajor). Sóller 23-03-1918

¹²¹⁵ Josep Rullan Ripoll –Pauló– (1873-1926) era d'ofici fuster. Va treballar als tallers de Cas Pellicer i Ca na Reia, fins que es va muntar pel seu compte.

¹²¹⁶ Sóller 15-09-1917

¹²¹⁷ Sóller 23-08-1917

¹²¹⁸ Sóller 30-11-1918

clara. Finalment la vaga general convocada pel sindicat obrer no es va dur a terme, ja que els empresaris varen readmetre els treballadors acomiadats¹²¹⁹.

Aquell any es va donar també una vaga d'adobers, una de sabaters i una altra dels obrers tèxtils¹²²⁰.

El mes de gener de 1919, els obrers de la fàbrica de teixits de Joan Pizà Castañer (Can Pizà) es varen declarar en vaga amb el suport de la *Federación Obrera Sollerense*. La causa fou una disputa entre diverses obreres que va acabar en brega i en l'acomiadament per part del propietari d'algunes de les obreres implicades que estaven afiliades a la FOS, i la negativa del propietari a readmetre dites treballadores¹²²¹. A causa d'aquesta vaga es varen fer diversos mítings a l'escola laica del sindicat, al carrer del Capità Angelats i manifestacions pel centre de la localitat. Per resoldre el conflicte Joan Pizà va proposar que el cas fos estudiat per la Junta de Reformes Socials, mesura que va ser refusada pel sindicat que pretenia que fos jutjat per una comissió formada per representants de la patronal i dels obrers i arbitrada pel batle. Aquesta mesura fou també refusada per part del patró¹²²², que va pressionar als obrers donant

¹²¹⁹ *Sóller* 14-12-1918

¹²²⁰ GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 300, o.c.

¹²²¹ *Sóller* 11-01-1919

¹²²² Aquests documents foren publicats pel setmanari *Sóller*: «Magnífico Señor: la Federación Obrera Sollerense y los trabajadores y ciudadanos reunidos en el mitin y manifestación celebrados en esta ciudad el día de hoy, acuerdan unánimemente lo siguiente:

- Primero: suplicar a este Magnífico Ayuntamiento que nombre un tribunal arbitral compuesto de una representación patronal y otra obrera que, presidido por el señor Alcalde, estudie las causas y orígenes de la huelga existente en la fábrica de don Juan Pizá Castañer y dicte un laudo al cual vengan obligadas a someterse ambas partes litigantes con motivo de la huelga.
- Segundo: esta Federación Obrera señala un plazo de ocho días a partir de la fecha para dar a la mencionada huelga una solución armónica que proponemos, y si terminado dicho plazo no se hubieses resuelto por intransigencia del patrono, creará entonces que lo que éste persigue no es reparar el daño moral que él crea haber sufrido, sino perseguir injustamente al personal asociado por odio a la organización obrera, recabando entonces esta Federación la libertad de tomar ulteriores y más radicales medidas en defensa del derecho del asociado atropellado, a dicho personal, declinando sobre el Patrono las consecuencias que pueda derivarse.

com a data límit el 14 de gener per tornar als seus llocs de treball i amenaçà amb l'acomiadament els qui no s'haguessin inscrit. Finalment, de les 38 obreres que es declararen en vaga, 28 foren acomiadades

El mes de març es va celebrar un míting per commemorar el primer aniversari de la constitució de la FOS. L'acte es va celebrar al local de l'escola del *Centro Republicano Sollerense*, al carrer Capità Angelats. Va comptar amb la presència del regidor de Lluçmajor Joan Montserrat, el regidor de Palma Llorenç Bisbal, Ignasi Ferretjans, president de la Societat de Sabaters de Palma i de Josep Pérez¹²²³.

Entre el 3 i el 8 de març, els treballadors de la construcció es posaren en vaga i demanaren un augment de sou. Aquesta fou seguida per 175 obrers, fet que va provocar que les demandes fossin acceptades pels mestres¹²²⁴.

També els sabaters es posaren en vaga 3 cops l'any 1919 i els obrers del metall un¹²²⁵.

- Tercero: qué al proponer esta Federación el Tribunal de arbitraje señalado, no le guía el otro objeto que solucionar el conflicto dentro de la mayor concordia y armonía, dejando a salvo el principio de autoridad del Sr. Pizá como patrono y la dignidad de los obreros si injustamente han sido despedidos. Lo que en virtud de lo acordado tenemos el honor de exponer a V.^a Mag.^a a los efectos oportunos. Dios guarde a V.^a Mag.^a muchos años. Sóller, 5 de enero de 1919. El secretario, Francisco Muntaner. El presidente, Felipe Xamena.»

La contesta del patró, Joan Pizá fou: «Magnífico señor: contestando a la conclusión que le ha entregado la Federación Obrera de esta ciudad, de someter el fallo de una Comisión mixta de patronos y obreros el asunto objeto de la huelga, he de manifestarle:

- Primero: que igual proposición les hice antes de empezar aquella: de someterlo a la Junta de Reformas Sociales; y que me fue desechada sin ningún motivo.
- Segundo: que en vista de esa actitud, estoy verificando en mi fábrica reparaciones indispensables, y que no sé de fijo cuando terminarán.

No obstante, he de manifestarle sinceramente que no está en mi ánimo perjudicar en lo más mínimo los intereses de mis operarios; así es que pueden particularmente e individualmente pasar por mi domicilio a alistarse los obreros en huelga que deseen hacerlo, exceptuando las tres que fueron despedidas, y reanudaré el trabajo tan pronto como me sea posible. Dios guarde a V.^a Mag.^a muchos años. Sóller, 6 de enero de 1919. Juan Pizá.» *Sóller* 11-01-1919

¹²²³ *Sóller* 22-03-1919

¹²²⁴ CASTANYER SASTRE, *La Junta Local de Reformes...*, pàg. 117, a.c.

Durant la celebració de la festa del treball, l'1 de maig del mateix any 1919, hi va haver diversos enfrontaments entre els obrers de les fàbriques de teixits que estaven de festa i altres companys que varen decidir anar a treballar¹²²⁶.

Un altre conflicte laboral es va donar quan a finals de maig, els treballadors tipogràfics de la *Impremta Marquès*, Cristobal Eugenio, Joan Pujol, Andreu Gelabert, Primitivo Márquez, Venancio Santamaria, Juan Eugenio, Bernat Horrach i Bartomeu Darder, varen fer una sèrie de peticions a la direcció com l'augment de sou entre 0,25 i 1 pesseta damunt el jornal diari, no treballar els diumenges (feien una hora per a poder imprimir el setmanari) i fixar una hora pel cobrament setmanal. La contesta per part de *Marqués, Mayol y Cía.* fou la d'acceptar les dues darreres peticions però no l'augment de sou¹²²⁷. Per aquest motiu els treballadors de l'impremta es varen posar en vaga i varen distribuir pamflets contra els propietaris, que varen imprimir a la Impremta Calatayud¹²²⁸.

¹²²⁵ GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 300, o.c.

¹²²⁶ *Sóller* 17-05-1919

¹²²⁷ En una carta enviada per Joan Marquès, datada el 24 de maig de 1919, als treballadors de l'empresa exposava els arguments dels patrons: «Enterados, los que suscribimos, de vuestro escrito de fecha 18 del corriente, hemos de manifestaros: Que en nuestro concepto es oportuna y exacta la observación que hacéis acerca de la carestía de la vida en los tiempos presentes; pero a petición de aumento de jornal que nos habéis hecho por ver si os será mas llevadera, con sentimiento hemos de contestaros que no nos es posible aumentar nuestro presupuesto de gastos actual ni en un céntimo de peseta, precisamente por las mismas razones en que fundáis vosotros vuestra petición. Antes, o al mismo tiempo de la subida de las subsistencias, aumentaron considerablemente los precios de los artículos indispensables para nuestra industria: el papel, las tintas, la pasta de rodillos, benzinas y demás materias de que no nos es posible prescindir ni ahorrar. (...) A las demás cláusulas de vuestro escrito tomamos en consideración y accedemos a vuestros deseos (...).» AMS. Arxiu Impremta Marquès. Correspondència 1888-1891.

¹²²⁸ En el diari palmèsà *La Almudaina*, Salvador Calatayud va publicar un aclariment sobre la vaga de tipògrafs i que no afectava a la seva impremta: «Salvador Calatayud, dueño de la Tipografía Moderna de Sóller, nos ruega hagamos público que en su taller no se han declarado en huelga sino en el de La Sinceridad, aclaración que desea por haberse publicado la noticia de que estaban en huelga los tipógrafos de Sóller.» *La Almudaina* 01-07-1919

Els responsables de la impremta varen expulsar 4 dels treballadors vaguistes i en varen contractar de nous, molt més joves¹²²⁹.

L'1 de juliol de 1919, es va constituir legalment una agrupació local del Partit Socialista Obrer Espanyol. El seu president fou Salvador Canals Frau¹²³⁰.

A principis del mateix mes els manobres de la localitat es varen posar en vaga, ja que demanaven un augment d'una pesseta diària del jornal i entre 1,50 i 2 ptes. quan s'havia de dormir fora de casa per anar a treballar a fora. La vaga es va allargar tot el mes de juliol i hi participaren uns 180 obrers. Aquesta vaga es va solucionar quan els patrons varen proposar cedir als obrers les mateixes condicions que els obrers de Palma més un plus de 1,50 ptes. quan es treballàs a més de 3 Km de distància de la localitat. Per arribar a aquest acord es va crear un Tribunal Arbitral compost pels mestres d'obres Joan Estarellas, Miquel Moyà i Bernat Galmés i per tres representants dels manobres, Jeroni Martí, Amador Bernat i Joan Frontera¹²³¹.

El mes d'octubre els obrers tèxtils es varen tornar a posar en vaga. Demanaven un augment de sou, la jornada laboral de 8 hores i el reconeixement per part dels patrons de la societat obrera *La Lucha*¹²³². En solidaritat amb aquests,

¹²²⁹ Sóller 07-06-1919

¹²³⁰ Sóller 05-07-1919

¹²³¹ Sóller 23-08-1919

¹²³² «La sociedad La Lucha del arte textil, dando los ocho días de tiempo que dispone la ley de huelgas, presentó a sus patronos una petición en demanda del cumplimiento de la R. O. Del 3 de abril del presente año, y estos no se dignaron a contestar. Los obreros, al ver la mudez de sus patronos, y considerando que las leyes no se escriben inicialmente para ser burladas en beneficio de los patronos, acordaron presentarse al trabajo a la hora que ellos consideraban de ley, y al llegar a sus fábricas las encontraron cerradas, con un letrado que decía: «En vista de que no se ha presentado el personal a la hora acostumbrada al trabajo. Los dueños de la fabrica se ven en el caso de cerrar sus puertas, dando cuenta al Sr. Alcalde de lo acontecido, pudiendo los obreros pasar el sábado a cobrar los dos jornales que se les adeudan». El paro seguía su curso, estaban cerradas todas las fábricas a excepción de una de escasa importancia, situada en el camino del cementerio, denominada Can Sivella. Los dueños de esta fábrica, Sres. Arbona y Alou, decían que harían lo que acordaban los otros, y sus obreros se prestaban a pasto de explotación. (...)» *Cultura Obrera* 18-10-1919

obrers d'altres sectors també es posaren en vaga. En total foren uns 300 obrers els qui realitzaren l'aturada, majoritàriament del sector tèxtil. Des de la FOS es va intentar imposar la vaga general, actuant en ocasions amb violència contra altres obrers de la fàbrica *Arbona y Alou* (Can Sivella) que es varen negar a posar-se en vaga. També varen obligar diversos establiments comercials de la plaça de la Constitució a tancar. Això va provocar la intervenció de la guàrdia civil que va haver d'usar la força i amenaçar amb dispars per dispersar els obrers que s'anaven concentrant a la plaça i que varen respondre amb pedrades¹²³³. Després d'aquests fets, les autoritats locals varen ordenar la clausura de la societat i l'arrest dels membres del comitè de vaga¹²³⁴. Arran d'aquestes vagues foren acomiadats 7 operaris de la fàbrica de sabates d'Onofre Casanovas. Fins a finals de mes no es va reobrir el local de la FOS¹²³⁵. També foren empresonats els obrers Damià Arbona, Joan Borràs, Francesc Marroig i Francesc Mas¹²³⁶.

A les eleccions municipals de 1920, la FOS va donar suport a la coalició entre republicans, liberals i conservadors contra el Partit Maurista. A canvi d'aquest suport varen presentar un candidat a dites eleccions, Francesc Castanyer Pons¹²³⁷.

¹²³³ Els guàrdies civils estaven comandats pel tinent Isaac Gabaldón, que va reprimir la vaga. Per la seva actuació, favorable a la patronal, els industrials sollerics li varen regalar una espasa ornamentada amb pedres precioses. Estava emmarcada amb la inscripció «Los industriales, comerciantes y personas de orden de Sóller dedican este espadín al teniente de la Guardia Civil Isaac Gabaldón, en agradecimiento de su buena actuación para reprimir los desmanes acaecidos el día 11 de octubre de 1919 y librar de un día funesto a nuestro querido valle» *Sóller* 21-02-1920. Posteriorment, Isaac Gabaldón fou ascendit a comandant i traslladat a la Península. Després de la guerra civil fou nomenat inspector de la policia militar de la 1^a Regió Militar i encarregat de l'Arxiu de masoneria i Comunisme. Es va fer famós en el judici contra 56 militants de les Joventuts Socialistes Unificades (entre ells les anomenades 13 Rosas).

¹²³⁴ *Sóller* 11-10-1919

¹²³⁵ *Sóller* 25-10-1919

¹²³⁶ Foren alliberats el mes de febrer de 1920, ja que no es va poder provar cap càrrec contra ells. *Cultura Obrera* 28-02-1920

¹²³⁷ *Sóller* 14-02-1920.

A finals de 1920, els obrers de les fusteries locals, que pertanyien al sindicat *La Prontitud Sollerense*, es posaren en vaga en protesta per la negativa dels patrons a pujar el seu sou una pesseta diària. La vaga va durar unes setmanes i s'implicaren uns 25 obrers¹²³⁸. Els patrons estaven lligats a la Federació Patronal de Mallorca, des d'aquesta entitat es varen dur a terme les negociacions. Finalment a mitjans de gener de 1921 es va solucionar el conflicte amb un acord entre ambdues parts¹²³⁹ que incloïa:

- L'augment del 15% dels jornals que cobraven abans de la vaga.
- Que no es produïrien represalies contra els obrers que s'havien declarat en vaga.
- Que fora del límit a partir de Can Pauet, de la barrera de Son Tomàs, del Pont de Biniarix i de Ca Na Menga, s'augmentaria 0,50 ptes. com a plus i es facilitaria un vehicle d'anada i tornada més manteniment.
- Que els obrers solament podien treballar pel patró que els tenia contractats¹²⁴⁰.
- Llibertat absoluta per donar treball a qualsevol obrer.
- Que el treball es reprendria el 17 de gener.

Aquest any hi va haver dues vagues més. Una fou la dels ferrers, entre el 18 i el 24 de juliol, demanant un augment de sou. Fou seguida per 11 obrers però no aconseguiren les seves reivindicacions¹²⁴¹. Els ferrers es tornaren a posar en vaga per segona vegada aquell mateix any sense aconseguir cap resultat¹²⁴².

¹²³⁸ *Sóller* 04-12-1920

¹²³⁹ Per part de la *Prontitud Sollerense* la comissió negociadora va estar formada per Guillem Puigrós, Andreu Rosselló, Mateu Ramon i Jaume Croix; i per part de la Federació Patronal de Mallorca la comissió negociadora la formaren Onofre Casanovas, Damià Canals, Miquel Colom i Cristòfol Castañer. *Sóller* 15-01-1921.

¹²⁴⁰ Sovint per guanyar-se un sobresou els obrers treballaven en altres tallers.

¹²⁴¹ CASTANYER SASTRE, *La Junta Local de Reformes...*, pàg. 117, a.c.

¹²⁴² GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 300, o.c.

L'altre conflicte laboral es va produir entre el 27 de novembre i el 19 de gener de 1921, entre els fusters de la *Prontitud Sollerense* i els seus patrons, demanaven un augment de sou i aconseguiren un augment del 15 %¹²⁴³.

A principis de la dècada de 1920 l'organització obrera havia decaigut en part per les pressions dels patrons i per l'altra per l'emigració de molts obrers, antics sindicalistes, a França o Amèrica¹²⁴⁴.

L'estiu de 1921, s'organitzà un petit grup comunista a Sóller, amb cinc o sis membres, segurament ex-socialistes¹²⁴⁵.

Entre 1922 i 1923, els obrers del metall tornaren a impulsar tres vagues¹²⁴⁶. Una d'elles es va realitzar al taller del mestre ferrer Manuel Carrascosa, per negar-se aquest a reduir la jornada de 9 a 8 hores¹²⁴⁷.

El mateix 1922, es va constituir el *Sindicato Único de Trabajadores*, el qual pretenia agrupar els diferents sindicats sectorials i era de tendència anarcosindicalista lligat a la Federació Regional del Treball de Mallorca i a la CNT. El seu president fou Joan Fontanet¹²⁴⁸.

Tota aquesta activitat reivindicativa es va aturar amb la imposició de la dictadura de Primo de Rivera. Totes les entitats obreres foren suprimides. A pesar d'això hi ha constància que el 1929 es mantenia el sindicat de la construcció *La Fraternidad*, definida per les autoritats municipals com societat obrera de resistència. Segons els informes la quota dels socis mantenia l'entitat i els seus recursos anaven per ajudar els presos políticossocials¹²⁴⁹.

¹²⁴³ CASTANYER SASTRE, *La Junta Local de Reformes...*, pàg. 117, a.c.

¹²⁴⁴ *Cultura Obrera* 11-06-1921

¹²⁴⁵ GABRIEL, *El moviment obrer...*, pàg. 137, o.c.

¹²⁴⁶ *Ibidem*, pàg. 300

¹²⁴⁷ *Cultura Obrera* 27-05-1922

¹²⁴⁸ *Cultura Obrera* 08-04-1922

¹²⁴⁹ AMS. Secció 10 Cultura i Oci. Varis. Relació de societats i cercles d'oci existents a Sóller l'any 1929. Sign.: 2761.

Nombre de vagues a Sóller (1899-1936) ¹²⁵⁰						
	1899-1905	1906-1908	1909-1913	1915-1918	1919-1923	1931-1933
Manobres	1	1	1	1	2	2
Sabaters				1	3	
Obrers Tèxtils				2	1	1
Obrers metal·lúrgics					6	
Tipografs					1	
Adobers				1		
Fusters					3	
Mariners	1					
Obrers ferrocarril		1				

7.1.5. La dictadura de Primo de Rivera i la *Dictablanda* (1923-1931)

El 12 de setembre de 1923, el Capità General de Catalunya Miguel Primo de Rivera¹²⁵¹, publicà un manifest en què acusava els polítics i feia una crida a la regeneració. Les seves primeres mesures foren: dissoldre les Corts, suspendre la Constitució de 1876, i formar un directori militar. Els ideals del nou govern es podrien resumir en l'aplicació d'un autoritarisme militarista, la defensa del regeneracionisme i paternalisme, el menyspreu cap als polítics professionals i al liberalisme parlamentari, i una concepció centralista de l'Estat amb el rebuig frontal del catalanisme, que titllava de separatista.

Aquestes actuacions no tingueren gaire oposició i tingueren una bona acceptació per part d'importants sectors de la societat espanyola. La classe política acceptà

¹²⁵⁰ GABRIEL, *El moviment obrer...*, o.c.

¹²⁵¹ Miguel Primo de Rivera (1870-1930), perteneixia a una família de tradició militar. Va desenvolupar la major part de la seva carrera en les guerres colonials de Cuba i Marroc, essent pròxim a les tesis dels militars africanistes. El 1922 fou nomenat Capità General de Catalunya, on va destacar per la seva repressió contra el moviment obrer. Va donar un cop d'Estat el 1923, amb el suport del rei Alfons XIII. Malgrat els intents d'organitzar una dictadura a imitació de la italiana, no va poder superar els problemes estructurals del país i va acabar dimitint el 1928.

passivament el cop d'Estat que es preveia momentani, i els sectors obrers i republicans adoptaren una actitud passiva.

Entre setembre de 1923 i desembre de 1925 es va desenvolupar el que s'anomena el directori militar, amb una forta presència de l'exèrcit en el govern. Es va donar una persecució del caciquisme, que es va traduir amb la dissolució dels ajuntaments i diputacions provincials, substituïts per comandaments militars i pels intents de denunciar la corrupció política i econòmica.

Inspirant-se en el feixisme italià, Primo de Rivera va fundar *Unión Patriótica*¹²⁵², partit polític que reunia principalment sectors conservadors que donaven suport al règim. Els seus afiliats ocuparen càrrecs a l'administració creant un nou clientelisme i produint una nova corrupció.

El nou govern va dur a terme una dura repressió contra el catalanisme (prohibició de la utilització pública del català, persecució de les manifestacions culturals catalanes i supressió de la Mancomunitat de Catalunya el 1925) i contra el moviment obrer (declaració de l'estat de guerra de manera permanent, limitació del dret de vaga i forta repressió de la CNT i el PCE).

El problema del Marroc es va solucionar amb el desembarcament d'Alhucemas (setembre de 1925) i la rendició Abd-el-Krim el 1926.

Entre desembre de 1925 i gener de 1930 els èxits de la Dictadura (la solució de la qüestió del Marroc i el manteniment de l'ordre públic), motivaren una perpetuació del règim i l'establiment de l'anomenat directori civil. El 1926, es va celebrar un plebiscit per demostrar el suport popular amb què comptava i, el 1927, es convocà una assemblea nacional consultiva, amb l'objectiu de redactar una nova Constitució.

¹²⁵² Aquest partit fou creat l'abril de 1924 per iniciativa de Miguel Primo de Rivera. D'ideologia conservadora i monàrquica, tenia com a principal objectiu donar suport a la dictadura. Fou nomenat primer cap a Mallorca Josep Morell, essent substituït per l'antic maurista Lluís Canals, el qual va impulsar-ne l'organització a molts de municipis de l'illa. Molts dels seus dirigents eren alhora els batles o els secretaris dels pobles. El 1928 va editar el seu òrgan d'expressió, el diari *Patria*. Desaparegué després de la caiguda de Primo de Rivera el 1930.

Pel que fa a la política econòmica i social aquesta es va basar en un fort intervencionisme estatal (proteccionisme, monopolis estatals -CAMPSA, Telefònica, Fosforera-), en la promoció de la indústria (creació del Consell Econòmic Nacional), en la construcció de grans obres públiques (carreteres, obres hidràuliques), en l'emissió de deute públic per fer front a l'increment del dèficit fiscal i en la direcció de la política laboral.

A pesar dels intents de la Dictadura, no es va poder acabar amb l'oposició al règim de Primo de Rivera, i, paral·lelament a la institucionalització del règim hi hagué un creixement de l'oposició. Aquesta va aglutinar les entitats obreres, els republicans i els nacionalistes radicals.

A partir de 1928, hi va haver un augment de l'oposició i crítiques al sistema autoritari. El gener de 1930, Primo de Rivera presentà la dimissió i s'exilià a París.

El Rei encarregà al general Dámaso Berenguer¹²⁵³ la formació d'un nou govern, per intentar retornar a la normalitat constitucional de 1876 i iniciar una liberalització de la vida política. Però el desprestigi de la monarquia alfonsina, acusada de consentir i col·laborar amb la dictadura, feia molt difícil el retorn al sistema de la Restauració. Al mateix temps prenia força l'opció republicana.

El febrer de 1931, dimití el general Berenguer i fou nomenat cap de govern, l'almirall Juan Bautista Aznar¹²⁵⁴. Davant l'augment de l'oposició a la monarquia, es varen convocar eleccions municipals per al dia 12 d'abril de 1931. Aquestes eleccions van ser plantejades com un plebiscit per decidir la forma d'Estat. A pesar de la victòria en conjunt de les forces monàrquiques a les principals ciutats, la victòria fou dels republicans. Es convocaren nombroses

¹²⁵³ Dámaso Berenguer y Fusté (1873-1953), militar format en la Guerra de Cuba, els seus èxits de joventut foren esborrats després del desastre d'Annual (1921), pel qual fou processat per la seva responsabilitat directe com a cap del general Silvestre. Fou rehabilitat per Primo de Rivera el 1923 i nomenat cap de la Casa del Rei. Fou nomenat cap de govern després de la caiguda de Primo, malgrat no va poder evitar el descrèdit creixent de la monarquia i la seva caiguda el 1931.

¹²⁵⁴ Juan Bautista Aznar Cabañas (1860-1933), militar que va substituir Berenguer com a cap de govern el 1931.

manifestacions populars que exigien la proclamació de la República. El rei abdicà i el 14 d'abril fou proclamada la Segona República.

Pel que respecta a l'evolució de la Dictadura a Mallorca, fins el 15 de setembre de 1923 el cop d'Estat no es va fer present a l'illa. Amb la circular del Directori Militar foren substituïts els governadors civils per governadors militars; fou nomenat governador militar de la província, el general Lorenzo Challier Cortés. Una de les primeres mesures que va prendre fou prohibir als ajuntament que no es podien onejar cap bandera als edificis públics que no fos la nacional; així mateix s'ordenava que en les sessions de l'Ajuntament i tot altre acte públic no es podia parlar ni escriure en altre idioma que el castellà. Mallorca fou favorable al pronunciament.

Entre 1923 i 1925, el govern civil va estar sota el control dels militars, amb la intenció del règim d'institucionalitzar-se ocuparen el càrrec persones civils designades pel cap d'Estat.

El 1923, es va decretar la substitució dels Consistoris anteriors pels membres de la Junta de Vocals Associats¹²⁵⁵. El 1924, es van intentar reformar les corporacions locals amb la promulgació de l'Estatut Municipal. Amb aquest s'establia que els batles i els tinents de batle formassin un executiu amb carteres especialitzades i el Ple municipal perdia el seu caràcter d'òrgan permanent per passar a aprovar la gestió de l'executiu i els pressuposts i tractar temes de caràcter general. A pesar dels intents unificadors, a molts ajuntaments hi va haver una gran inestabilitat per les disputes entre els sectors dominants presents a les corporacions.

Amb l'establiment del partit únic *Unión Patriótica* es va voler dotar el règim d'un sistema ideològic coherent. El 1924 fou nomenat cap del partit a Mallorca Josep Morell Bellet, el qual fou substituït al cap de poc per Lluís Canals.

A l'illa en general les classes dominants i l'església donaren suport a la dictadura. L'única oposició a aquesta es va donar per part dels republicans,

¹²⁵⁵ COMPANYY I MATES, Arnau, *La dictadura de Primo de Rivera*, dins BELENGUER, Ernest (coord.), *Història de les Illes Balears*, tom III, Barcelona, Edicions 62, 2004, pàg. 253.

regionalistes i part del moviment obrer (el socialisme fou tolerat), a pesar que no va ser gaire intensa per la forta repressió que va sofrir.

A Sóller, també el nou règim es va fer present el 15 de setembre de 1923, quan es va publicar el ban del capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera declarant el Directori Militar i suprimint tots els ajuntaments¹²⁵⁶. Aquest va comptar prest amb adhesions a la localitat, des del grup que formava la tertúlia *El Tanque*, a la farmàcia Serra, es va enviar un telegrama personal al general Primo de Rivera: «Tertulia ciudadanos conocida como firma. Felicitarle deseando siga adelante con mano férrea anulando políticos profesionales para salvación Patria. ¡Viva España!. El Tanque»

Les Corporacions Locals foren suspeses, i Sóller no va ser una excepció. El dia següent al Real Decret del Directori Militar, es va convocar una reunió a l'Ajuntament amb tots els membres del Consistori encapçalats pel batle accidental Jeroni Estades Castanyer¹²⁵⁷. És va llegir el Reial Decret i tots els regidors foren destituïts i sortiren de la sala capitular. Tot seguit, i sota la presidència del capità de carrabiners Domingo Arjonilla, es va constituir la Junta de Vocals Associats, que era una junta formada pels majors contribuents de la localitat, de la qual s'elegiria el nou batle. La Junta estava composta per Antoni Borràs Garau, Guillem Calvo Alcover, Jaume Arbona Vila, Damià Castanyer Colom, Josep M^a Almagro Simó, Josep Morell Castanyer, Joan Pizà Frontera, Jaume Mayol Pons, Cristòfol Eugenio Cecilio, Amador Puig Estades i Guillem Cifre Reynés. De la votació que es va dur a terme varen sortir elegits: Jaume Arbona Vila¹²⁵⁸ (batle), Josep Morell Castanyer (primer tinent de batle), Joan Pizà Frontera (segon tinent de batle), Guillem Calvo Alcover (tercer tinent de

¹²⁵⁶ *Sóller* 21-09-1923

¹²⁵⁷ Els regidors assistents foren Bartomeu Coll Rullan, Antoni Colom Casasnovas, Antoni Piña Forteza, Guillem Mora Alcover, Josep Puig Rullan, Guillem Rullan Bernat, David March Alcover, Josep Canals Pons, Joan Pizà Arbona, Salvador Elías Capellas, Francesc Frau Mayol, Miquel Colom Mayol i Joan Morell Bauzà. Faltaren el regidor Cristòfol Ferrer Morell i el batle Pere J. Castanyer Ozonas, que es trobava a l'estranger.

¹²⁵⁸ Jaume Arbona Vila va emigrar a França i es va establir com a comerciant a Dieppe. Fou regidor de l'Ajuntament i batle de Sóller el 1923, durant la dictadura de Primo de Rivera.

batle), Josep M^a Almagro Simó (regidor síndic), Cristòfol Eugenio Cecilio (regidor síndic suplent), Antoni Borràs Garau (regidor interventor), i com a regidors: Francesc Morell Coll, Antoni Bauzà Colom, Damià Castanyer Colom, Bartomeu Vicens Bernat, Damià Castanyer Borràs, Amador Puig Estades i Guillem Cifre Reynés¹²⁵⁹.

La primera actuació que va dur a terme el nou Consistori fou la revisió dels comptes de l'Ajuntament pel comptador Elvir Sans Rosselló¹²⁶⁰:

INGRESSOS	
Propis	288,17
Impostos	16.657,03
Beneficència	1.677,10
Extraordinaris	5.958,75
Resultats	7.979,97
Recursos legals per cobrir el dèficit	35.075,22
Total ingressos	67.6636,24
DESPESES	
Despeses de l'Ajuntament	9.505,26
Policia de seguretat	2.797,76
Policia urbana i rural	6.979,09
Instrucció pública	1.569,55

¹²⁵⁹ Sóller 06-10-1923.

¹²⁶⁰ Elvir Sans Rosselló va néixer a Palma el 1895 i era fill de l'escriptora Coloma Rosselló Miralles. Va ser president de la Joventut Liberal i secretari de l'associació Ca Nostra. Fou fundador i primer president de l'Associació per la Cultura de Mallorca (1923-1924). També va ser president de la Societat Arqueològica Lul·liana i del consell diocesà d'Acció Catòlica de Mallorca. El 1922 va ser nomenat Comptador de l'Ajuntament de Sóller, càrrec que va ocupar durant la resta de la dècada per passar a treballar a la Diputació Provincial. Va participar en l'elaboració de l'avantprojecte d'Estatut d'Autonomia de Mallorca i Eivissa (1931) i fou un dels signants del document Resposta al Missatge dels Catalans (1936). Després de l'aixecament militar de 1936 s'adherí al nou règim. Morí el 1972 a Ciutat.

Beneficència	1.362,24
Obres Públiques	6.545,77
Càrregues	30.412,47
Obres de nova construcció	1.928,42
Imprevists	48
Total despeses	61.148,66
Existència en caixa	6.48,58

A Fornalutx, també es va suspendre el Consistori. El comandant de la Guàrdia Civil de Sóller, Guillem Torres Pons va llegir el Decret i va presidir el canvi de membres del Ple. Fou nomenat batle Bernat Albertí Arbona -*Des poador*-, tinent de batle Francesc Albertí Barceló, regidor síndic Jordi Vicens Mayol i regidor interventor Bartomeu Colom Roqueta. La resta de regidors s'elegiren entre els membres de la Junta de Vocals Associats. A finals d'octubre el batle va dimitir, i fou substituït per Francesc Albertí Barceló -*Cirerol*-¹²⁶¹.

El 12 de desembre de 1923 fou suspès de feina i sou el secretari Guillem Marquès arran de la denúncia presentada per Salvador Calatayud per injúries. Fou substituït interinament pel seu pare Joan Marquès Arbona. El 19 del mateix mes Guillem Marquès fou restituït al seu lloc de feina¹²⁶².

El governador civil va destituir l'Ajuntament de Fornalutx el 1924, i foren nomenats Bartomeu Mayol Ballester (batle), Miquel Busquets Ferrer (tinent de batle), Lluís Massanet Servera (tinent de batle) i com a regidors Josep Mayol Vicens, Joan Mayol Busquets, Jaume Antoni Mayol Arbona, Bernat Barceló Castañer i Antoni Vicens Bernat¹²⁶³.

A principis de 1924, es va establir el Somatén a Balears¹²⁶⁴. A Sóller, foren nomenats caporal i subcaporal del districte d'aquesta institució, Bartomeu Alou

¹²⁶¹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1923

¹²⁶² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1923. Sign.: 75

¹²⁶³ *Sóller* 10-04-1924

¹²⁶⁴ Institució parapolicial que tenia el seu origen en l'antiga Corona d'Aragó. A mitjans del segle XIX fou reconstituït. A pesar del seu caràcter alegal fou consentit per les autoritats

Sureda i Pau Mora Alcover¹²⁶⁵. Foren nomenats caporals del poble Jaume Arbona Vila (Convent), Jaume Morell Mayol (Hospici), Amador Canals Pizà (plaça de la Constitució), Baltasar Marquès Oliver (plaça dels Estiradors), Josep Bauzà Llull (plaça d'Amèrica), Josep Canals Arbona (l'Horta) i Antoni Alcover Colom (Rectoria) i, com a subcaporals Joan Pizà Arbona (Convent), Sebastià Alcover Colom (Rectoria), Jaume Pons Miró (Estiradors), Josep Aguiló Pomar (Hospici), Josep Forteza Forteza (plaça de la Constitució), Josep Canals Arbona (L'Horta) i Cipriano Blanco Olalla (plaça d'Amèrica)¹²⁶⁶.

Malgrat la intenció del nou règim d'acabar amb les divergències polítiques, amb l'establiment d'un partit únic, aquestes varen ser presents durant tot el període, marcant notablement la política municipal. A principis de març el batle i el regidor Calvo es queixaven del mal ambient que hi havia entre els regidors, i que sovint discutien per minúcies. També el regidor Almagro es va queixar de la censura que feia el batle a la ressenya del setmanari *Sóller* de les actes de l'Ajuntament. A més, hi va haver un enfrontament entre els regidors Josep Morell i Almagro i el secretari Guillem Marquès pel contingut d'una acta del ple que segons ells no reflectia el que havien dit i el secretari es va negar a canviar-la. Per aquest motiu els regidors Almagro i Morell varen enviar una queixa al governador provincial contra el secretari de l'Ajuntament. Aquest demanà informació al batle que va fer palès que hi havia diferències polítiques entre els regidors. Després d'això el governador provincial va ordenar la destitució de tots els membres de l'Ajuntament i va ordenar al capità de carrabiners, Domingo Arjonilla, la constitució d'un nou Ajuntament¹²⁶⁷.

A finals de març de 1924, es reuniren a l'Ajuntament els senyors escollits per formar el nou Consistori, aquests foren Ramon Lizana Bover, Manuel Rullan

conservadores. Amb la dictadura de Primo de Rivera fou legalitzat i dotat d'un nou estatus com a cos auxiliar d'ordre públic. Va tenir escàs suport popular pel seu caràcter repressiu i favorable a les classes dirigents. Fou dissolt després de la proclamació de la Segona República, i es restablí durant la Guerra Civil

¹²⁶⁵ *Sóller* 05-01-1924

¹²⁶⁶ *Sóller* 22-03-1924

¹²⁶⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

Oliver, Miquel Lladó Bernat, Cipriano Blanco Olalla, Arnau Casellas Gili, Jaume Orell Alcover, Josep Morell Casasnovas, Cristòfol Castañer Ripoll, Josep Ballester Ripoll, Antoni Castañer Rullan, Miquel Casasnovas Castañer, Josep Moragues Massot, Miquel Colom Colom, Pau Seguí Alemany i Vicens Alcover Colom (va faltar Josep Ferrer Oliver). Fou elegit batle Josep Ferrer Oliver¹²⁶⁸, primer tinent de batle Miquel Casasnovas Castañer, segon Ramon Lizana Bover i tercer Miquel Lladó Bernat¹²⁶⁹.

El mateix mes de març, informaren del Reial Decret i aprovaren l'Estatut Municipal pel qual s'havien de regir tots els municipis de l'Estat.

A finals de maig de 1925, el batle de Fornalutx, Miquel Busquets Ferrer i els regidors Josep Mayol Vicens, Joan Mayol Busquets i Antoni Vicens Bernat presentaren la dimissió del seu càrrec. Per ordre del governador foren nomenats regidors Joan Barceló Ros i Rafel Albertí Arbona. Posteriorment, fou nomenat nou batle Josep Puig Barceló. El mes d'agost també foren nomenats regidors Joan Albertí Albertí i Bartomeu Vilanova Bernat¹²⁷⁰.

Devers el mes de setembre, el Comitè Provincial de *La Unión Patriótica*¹²⁷¹ va dirigir una carta als Ajuntaments perquè anassen formant comitès locals. Després d'això es varen realitzar diverses reunions per a procedir a la constitució del partit a Sóller. Una de les passes prèvies, i segons les disposicions dictades des de Palma, va ser una averiguació de les tendències polítiques que tenien els regidors del Consistori. Hi havia 7 regidors independents, 5 mauristes, 1 republicà i un indefinit¹²⁷². A finals del mateix mes es varen tornar a reunir a l'Ajuntament els membres que configuraven el

¹²⁶⁸ Josep Ferrer Oliver va néixer a Sóller el 1861. Va emigrar a Mèxic el 1881, i s'establí primer a San Juan Bautista de Tabasco i posteriorment a Veracruz. Fou soci de les cases comercials *Vicens, Ferrer y Cía.* i de *M. Ripoll y Cía. Sucrs.* Fou batle de Sóller el 1924.

¹²⁶⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

¹²⁷⁰ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1925

¹²⁷¹ El partit oficialista *Unión Patriótica* fou creat el 1924 a Mallorca per iniciativa del governador civil i d'aquest en sorgiren les agrupacions locals. A nivell insular foren caps del partit Lluís Canals i Josep Morell Bellet.

¹²⁷² *Sóller* 06-09-1924

Consistori per organitzar definitivament l'agrupació local de la *Unión Patriótica*. La principal condició per pertànyer a l'agrupació era no formar part de cap altre partit polític; respecte a aquest punt alguns dels regidors es mostraren disconformes, ja que es consideraven fidels a Antoni Maura. Finalment, després de discutir l'assumpte, es va nomenar una comissió organitzadora formada per Miquel Casanovas Castañer (president) i els vocals Ramon Lizana Bover, Bartomeu Arbona Vicens, Gaspar Borràs Ferrer, Andreu Verd Vicens, Josep Morell Casanovas, Ramon Rotger Ferrer i Rafel Mora Oliver¹²⁷³. Malgrat això per aconseguir formar l'agrupació es varen tenir problemes, pels entrebancs que, de manera pasiva, posaren les diferents tendències polítiques de la localitat.

El mes d'octubre de 1925, reberen una carta del governador provincial perquè el batle havia pres mesures contra el secretari Guillem Marquès, ja que havia rebut notícies que era autor d'escrits en el setmanari *Sóller* contraris a la gestió de l'Ajuntament i era soci d'una empresa cinematogràfica. Després de que el batle realitzés les indagacions corresponents i que tots els regidors exposassin el seu parer es va decidir suspendre de sou i feina el secretari¹²⁷⁴.

A finals de 1925, Josep Ferrer Oliver va dimitir del càrrec de batle i regidor per haver-se de traslladar a Mèxic per fer-se càrrec del seu negoci. També presentaren la dimissió els regidors Arnau Casellas Gili i Ramon Lizana Bover per motius semblants.

Per cobrir les vacants dels regidors que havien dimitit, el capità de carrabiners va designar Miquel Coll Mayol, Josep Bauzà Llull i Gaspar Borràs Ferrer com a nous regidors. Fou elegit nou batle Miquel Casanovas Castañer¹²⁷⁵. Foren nomenats primer tinent de batle Bartomeu Sampol Colom¹²⁷⁶, segon tinent

¹²⁷³ *Sóller* 27-09-1924

¹²⁷⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

¹²⁷⁵ Miquel Casanovas Castañer va néixer el 1880 a Sóller. Va emigrar a Puerto Rico el 1895, adquirint una hisenda de cafè a Adjuntas. Fou batle entre 1925 i 1927.

¹²⁷⁶ Bartomeu Sampol Colom va néixer a Sóller el 1869. Va emigrar a França el 1882, establint-se primer a Chaumont i posteriorment a Clarmont d'Alvèrnia com a comerciant de fruites. Es va casar amb Antònia Maria Ferrà. Una vegada retornat a Mallorca es va afiliar al Partit Maurista.

Miquel Coll Mayol i tercer tinent Josep Bauzà Llull. Com a regidors varen quedar Bartomeu Arbona Vicens, Cipriano Blanco Olalla, Cristòfol Castañer Ripoll, Antoni Castañer Bernat, Miquel Lladó Bernat, Pau Seguí Alemany, Josep Morell Casasnovas, Josep Ballester Ripoll, Gaspar Borràs Ferrer, Mateu Colom Puig, Manuel Rullan Oliver, Joan Baptista Mayol Canals i Antoni Castañer Rullan¹²⁷⁷.

A principis de maig de 1927 el governador civil nomenà regidors suplents pel cas que es poguessin produir baixes en el Consistori. Aquests foren Josep Ferrer Oliver, Andreu Verd Vicens, Guillem Deyà Ozonas, Rafel Mora Oliver, Bartomeu Arbona Vives, Pere Magraner Noguera, Ramon Vicens Ferrer, Joan Casasnovas Casasnovas, Amador Canals Pizà, Joaquim Reynés Colom, Antoni Colom Frontera, Ramon Pastor Arbona, Josep Magraner Vicens, Sebastià Alcover Colom i Jordi Castañer Oliver. També foren nomenats regidors per ordre del governador civil per cobrir les vacants existents Bartomeu Arbona Vives i Josep Canals Pons (aquests eren membres d'Unió Patriòtica)¹²⁷⁸.

El mes d'octubre del mateix 1927, hi va haver un greu enfrontament entre els regidors Blanco i Bauzà, perquè el primer va acusar el segon de robatori. Això va provocar la dimissió del regidor Josep Bauzà Llull. Alguns dels regidors no varen acceptar aquesta dimissió i sortiren del ple, el que va ocasionar que no es pogués celebrar la votació per decidir admetre-la o no. Finalment es va acceptar la dimissió. En solidaritat amb Josep Bauzà, el regidor Bartomeu Sampol Colom també presenta la dimissió del seu càrrec. Aquesta però, no fou acceptada per la Corporació.

Poc després, el governador civil nomenà Antoni Colom Frontera com a regidor que substituïa Josep Bauzà Llull.

A principis de novembre els regidors Miquel Coll Mayol, Josep Canals Pons, Cristòfol Castañer Ripoll, Antoni Castañer Bernat i Pau Seguí Alemany presentaren la seva dimissió del càrrecs que ocupaven arran de la dimissió de

Va entrar a l'Ajuntament i fou tinent de batle i batle accidental. També fou membre de la directiva del Crèdit Balear i president de la Defensora Sollerense. Morí el 1935.

¹²⁷⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

¹²⁷⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

Josep Bauzà, el que va ocasionar divergències en el Consistori. Aquestes dimissions foren admeses¹²⁷⁹.

A principis de 1928, el governador civil nomenà regidors suplents per si es tornaven a donar dimissions en l'equip de govern¹²⁸⁰.

El 14 de març de 1928, el batle Miquel Casanovas Castañer presentà la seva dimissió. El governador civil acceptà la dimissió del batle i dels regidors que havien dimitit a finals de 1927, per això nomenà regidors als regidors suplents. Els elegits Bartomeu Coll i Bartomeu Sampol renunciaren al nomenament per motius professionals. Fou elegit batle Antoni Castañer Bernat¹²⁸¹. Fou elegit primer tinent de batle Gaspar Borràs Ferrer, segon Josep Bauzà Llull i tercer Vicens Sastre Colom. Com a regidors varen quedar Bartomeu Arbona Vicens, Josep Canals Pons, Francesc Forteza Forteza, Josep Morell Colom, Sebastià Alcover Colom, Ramon Castañer Caparó, Marià Viladomiu Frau, Ramon Pastor Arbona, Ramon Colom Crespí, Jaume Pons Bennassar i Ramon Oliver Ferrà¹²⁸². La situació es va mantenir inestable tot el 1928 i el 1929. A principis d'aquest darrer any el regidor Gaspar Borràs Ferrer presentà la dimissió del càrrec de regidor per les protestes d'alguns veïnats a les seves manifestacions contraries a l'aprovació dels pressuposts municipals. L'Ajuntament va admetre aquesta dimissió. Alhora els regidors Ramon Castañer Caparó i Jaume Pons Bennassar presentaren la dimissió a causa d'haver de partir a ocupar-se dels seus negocis a Alemanya i Puerto Rico respectivament. El Consistori no acceptà la seva dimissió¹²⁸³.

¹²⁷⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

¹²⁸⁰ Aquests foren Antoni Castañer Bernat, Bartomeu Arbona Vicens, Bartomeu Sampol Colom, Gaspar Borràs Ferrer, Josep Bauzà Llull, Josep Canals Pons, Francesc Forteza Forteza, Josep Morell Colom, Sebastià Alcover Colom, Ramon Castañer Caparó, Vicens Sastre Colom, Marià Viladomiu Frau, Ramon Pastor Arbona, Bartomeu Coll Rullan, Ramon Colom Crespí, Jaume Pons Bennassar i Ramon Oliver Ferrà. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

¹²⁸¹ Antoni Castañer Bernat va néixer a Sóller el 1855. Va emigrar a França el 1882 establint-se com a comerciant de fruits a la ciutat d'Agde. Fou batle de Sóller entre 1928 i 1929

¹²⁸² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

¹²⁸³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

Després de la caiguda de Primo de Rivera i l'establiment del govern de Berenguer, per ordre del Ministeri de Governació, s'ordenà el cessament de tots els ajuntaments i la constitució de noves corporacions municipals. Així, a Sóller es va constituir un nou govern municipal. Els nous regidors (18) foren elegits en tres blocs, el primer format pels majors contribuents de la localitat (9 regidors), el segon format per una part per regidors elegits per l'article 29 (5) i el tercer entre els candidats a regidor que més vots varen obtenir en les eleccions de 1922 (4). Així, l'Ajuntament va quedar compost¹²⁸⁴:

- Per part dels Majors Contribuents: Vicens Alcover Colom, Jaume Joan Joy Castañer, Joan Pizà Castañer, Marcell Rullan Oliver, Josep Enseñat Mayol, Josep Aguiló Pomar, Miquel Lladó Bernat, Josep Forteza Forteza i Miquel Arbona Rullan.
- Per part dels exregidors: Pere Joan Castañer Ozonas, David March Alcover, Josep Bauzà Llull, Miquel Colom Mayol, Bartomeu Coll Rullan, Antoni Piña Forteza, Guillem Mora Alcover, Josep Canals Pons i Jeroni Estades Castañer.

Joan Pizà Castañer fou elegit nou batle de la localitat. Miquel Arbona Rullan fou nomenat primer tinent de batle, Bartomeu Coll Rullan segon i David March Alcover tercer. A pesar d'això Joan Pizà presentà la dimissió del càrrec de batle i regidor a causa de la seva edat i salut. Aquesta fou admesa. També els regidors Miquel Arbona Rullan, Jaume Joan Joy Castañer i Miquel Lladó Bernat renunciaren al càrrec per formar part de la junta directiva d'*El Gas S.A.* els dos primers i el tercer a causa del seu estat de salut. Foren admeses¹²⁸⁵.

Davant aquestes dimissions es formà la comissió permanent de l'Ajuntament de manera provisional. Quedà formada per Bartomeu Coll Rullan (batle), David March Alcover (primer tinent de batle), Miquel Colom Mayol (segon tinent de batle), Josep Enseñat Mayol (tercer tinent de batle), Pere Joan Castañer Ozonas (regidor i suplent 1er tinent), Josep Canals Pons (regidor i suplent 2n tinent), Antoni Piña Forteza (regidor i suplent 3r tinent) i com a regidors Vicens Alcover

¹²⁸⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

¹²⁸⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

Colom, Marcell Rullan Oliver, Josep Aguiló Pomar, Josep Forteza Forteza, Josep Bauzà Llull, Guillem Mora Alcover, Josep Canals Pons i Jeroni Estades Castañer¹²⁸⁶.

L'Ajuntament de Fornalutx també es va renovar. Foren elegits Miquel Adrover Bauzà (batle), Joan Sastre Escalas (primer tinent de batle), Josep Mayol Albertí (segon tinent de batle) i, regidors Antoni Vicens Mayol, Miquel Busquets Ferrer i Bartomeu Mayol Arbona, Joan Barceló Ros i Benet Vicens Reynés¹²⁸⁷.

Poc després, a principis de 1930 es va rebre una comunicació del governador civil en el qual nomenava com a batle Miquel Colom Mayol, primer tinent de batle Josep Bauzà Llull, segon Vicens Alcover Colom i tercer Josep Canals Pons. També eren nomenats per substituir els regidors que varen presentar la dimissió Jeroni Estades Llabrés, Pere Antoni Casanovas Borràs i Rafel Forteza Forteza¹²⁸⁸. Jeroni Estades i Pere Antoni Casanovas renunciaren al càrrec. Posteriorment Jaume Torrens Calafat fou nomenat regidor per ordre del governador provincial com a major contribuent, aquest també va dimitir al·legant que el càrrec de regidor era incompatible amb el de farmacèutic municipal. Totes foren acceptades.

A finals de febrer també es renovà l'Ajuntament de Fornalutx. Fou nomenat batle Jordi Mayol Ballester i regidors Benet Busquets Ferrer, Jaume Busquets Rullan, Bernat Albertí Arbona, Joan Estades Bennàssar, Bartomeu Mayol Arbona, Gabriel Mayol Ballester i Josep Mayol Ros¹²⁸⁹.

A principis d'abril de 1930, es comunicà per ordre del governador que eren nomenats regidors els majors contribuents Joan Palou Coll, Damià Canals Morell i Arnau Casellas Gili¹²⁹⁰. Així, a mitjans del mateix mes d'abril, l'Ajuntament quedà compost definitivament per Miquel Colom Mayol (batle), Josep Bauzà Llull (primer tinent de batle), Vicens Alcover Colom (segon tinent de batle), Josep

¹²⁸⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1924-1925. Sign.: 76

¹²⁸⁷ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1929

¹²⁸⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1930-1931. Sign.: 78

¹²⁸⁹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1930

¹²⁹⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1930-1931. Sign.: 78

Canals Pons (tercer tinent de batle), David March Alcover (regidor i suplent del 1r tinent), Bartomeu Coll Rullan (regidor i suplent del 2n tinent), Josep Forteza Forteza (regidor i suplent del 3r tinent) i, com a regidors Josep Enseñat Mayol, Pere Joan Castañer Ozonas, Arnau Casellas Gili, Rafel Forteza Forteza, Antoni Piña Forteza, Marcelí Rullan Oliver, Jeroni Estades Castañer, Guillem Mora Alcover, Josep Aguiló Pomar, Joan Palou Coll i Damià Canals Morell¹²⁹¹.

A finals de gener de 1931, el governador civil va cessar tots els batles i tinents de batle i decretà que aquests fossin elegits pel propi Ajuntament. Miquel Colom fou reelegit batle, Josep Bauzà Llull primer tinent de batle, Vicens Alcover Colom segon tinent de batle i Josep Canals Pons tercer tinent de batle. També determinaren que el nombre de regidors que havia de tenir la població, en base a la seva població, havia de ser de 17 (9.095 habitants residents)¹²⁹².

7.1.6. La Segona República (1931-1936)

7.1.6.1. La proclamació de la Segona República i el bienni progressista (abril de 1931 – octubre 1933)

Després de la renúncia de Primo de Rivera i de la inestabilitat dels governs del general Berenguer i després del de l'almirall Aznar, s'alçaren veus contràries a la monarquia. El rei Alfons XIII havia patit un fort descrèdit, tant pel suport a la figura del dictador com per les seves intromissions en política militar. A més, la pràctica desaparició dels partits tradicionals va provocar el creixement dels partits republicans i socialistes i del moviment obrer.

Es varen convocar eleccions municipals pel 12 d'abril de 1931, que foren plantejades per la coalició entre republicans i socialistes com un plebiscit pel tipus de govern que havia de dirigir l'Estat. La victòria fou per les forces d'esquerres a les principals ciutats del país. El 14 del mateix mes, els partits que

¹²⁹¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1930-1931. Sign.: 78

¹²⁹² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1930-1931. Sign.: 78

formaven el bloc antimonàrquic varen proclamar la Segona República, al mateix temps que el rei Alfons XIII abdicava. Varen crear un Comitè que va actuar com a Govern Provisional, presidit pel republicà Niceto Alcalá-Zamora¹²⁹³.

A Mallorca, a les eleccions del 12 d'abril es presentaren el Partit Liberal, controlat aleshores pel financer Joan March, el Partit Maurista, el Partit Conservador, el Partit Regionalista i el Front Únic Antimonàrquic.¹²⁹⁴ La victòria fou pels partits conservadors, essent el Partit Liberal de March el més votat (aconseguien 565 regidors i els partits antimonàrquics 65). Malgrat això, l'arribada de la Segona República va ser rebuda amb expectació a la plaça de Cort de Palma, on els principals dirigents de l'esquerra mallorquina, Ignasi Ferretjans, Antoni Pou, Alexandre Jaume, Llorenç Bisbal i Emili Darder entre altres, proclamaren el nou règim.

Tot seguit a la proclamació de la Segona República, es varen convocar eleccions per elegir unes Corts Constituents, que formessin un nou govern i redactessin una nova constitució. Les eleccions es convocaren pel juny de 1931. El mes de maig es repetiren en alguns municipis les eleccions municipals, que foren impugnades per les anomalies denunciades per republicans i socialistes.

Després de la proclamació de la República, els partits polítics es reorganitzaren i s'adaptaren al nou règim. A Mallorca els partits de dretes s'agruparen primer en l'anomenada Unió de Dretes (juliol 1931), formada pel Partit Conservador, el Partit Regionalista i el partit Dreta Social. El 1933 aquests partits s'integraren al partit Acció Popular Agrària, nucli de la *Confederación Española de Derechas*

¹²⁹³ Niceto Alcalá-Zamora y Torres (1877-1949) fou jurista i polític. Va pertànyer al partit Liberal evolucionant cap a un republicanisme moderat. La seva implicació en el Pacte de San Sebastián li va proporcionar més rèdit polític, essent nomenat president de la República el 1931, càrrec que va ocupar fins el 1936. Ocupant el càrrec va visitar Mallorca i també la localitat de Sóller.

¹²⁹⁴ Format pel Partit Republicà Federal, l'Agrupació Socialista de Palma, el Partit Socialista Obrer Espanyol, la Unió General de Treballadors i el Partit Reformista. Per més informació d'aquest període vegeu COMPANY I MATES, Arnau, «La Segona República», dins BELENGUER, Ernest (coord.), *Història de les Illes Balears*, tom III, Barcelona, Edicions 62, 2004. També com a obra de síntesi, els capítols dedicats en aquesta època dins MARIMON RIUTORT, Antoni (coord.), *Atlas d'Història de Mallorca*, Palma, Promomallorca Edicions SL, 2005.

Autónomas (CEDA) de José Maria Gil Robles¹²⁹⁵. El mateix any 1933, José Antonio Primo de Rivera, fill del dictador, fundava el partit d'extrema dreta, *Falange Española* (FE), i poc temps després s'implantava aquest partit a l'illa. També hi havia altres forces conservadores, però més minoritàries com el Partit Carlí, el Partit Autonomista i el Partit Regionalista. Les formacions conservadores es mostraren durant tot el període contraries al règim republicà i les seves campanyes anaren destinades a desacreditar-lo.

Els partits que estaven a favor del nou règim foren els socialistes i els republicans. El principal partit socialista fou el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE), i la seva branca a les Illes, la Federació Socialista Balear (FSB). Pel que fa al Partit Republicà Federal (PRF), el qual havia estat capdavanter en la instauració de la República, va agrupar els corrents republicans de l'illa fins el 1932. Aquest any es produí l'escissió d'aquest partit en tres noves forces polítiques: Acció Republicana (AR), Partit Republicà Radical Socialista (PRRS) i Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF). El primer d'aquests partits, juntament amb una escissió del PRRS, va formar el 1934 el partit Esquerra Republicana Balear (ERC), el qual va arribar a tenir una forta implantació a Palma i també a la Part Forana. El Partit Comunista Espanyol (PCE), a pesar de ser minoritari, reforçà la seva organització i experimentà un creixement.

No cal oblidar-se dels sindicats majoritaris, la Unió General de Treballadors (UGT, de tendència socialista), la Confederació Nacional del Treball (CNT, d'ideologia anarquista), i els sindicats catòlics, lligats a Acció Catòlica.

Les eleccions constituents de 1931 a tot l'Estat foren guanyades majoritàriament per la candidatura republicanosocialista. El republicà moderat Niceto Alcalà

¹²⁹⁵ José Maria Gil Robles y Quiñones de León (1898-1980) fou des de la seva joventut militant en organitzacions polítiques catòliques. Amb la instauració de la República es va posicionar amb el seu partit, Acció Popular Agrària, en contra de la política religiosa del nou govern. El 1933 va esdevenir en un dels líders de la CEDA, formant part del govern conservador del bienni 1934-1936. El 1936 va esdevenir el cap de l'oposició al Front Popular. Malgrat donar suport al cop d'Estat de Franco es va anar desviant d'aquest per la seva postura a favor de la reinstauració de la monarquia.

Zamora sortí elegit com a president de la República, mentre que el també republicà Manuel Azaña¹²⁹⁶ fou nomenat president del govern.

Entre abril de 1931 i octubre de 1933, el govern fou encapçalat pels republicans d'esquerres i els socialistes. L'obra més important d'aquest govern fou el reconeixement de les llibertats polítiques, el dret a vot de la dona, la supressió dels privilegis eclesiàstics, el matrimoni civil i el divorci, la redacció de l'estatut català i l'inici de la redacció del basc i el gallec, la reforma militar i l'intent de reforma agrària. A totes aquestes reformes s'hi varen oposar les forces polítiques de dretes i l'Església. També s'hi confrontaren els sindicats d'extrema esquerra, que consideraven les reformes insuficients.

A Mallorca, es varen intentar dur a terme aquestes reformes, tant des de la iniciativa de la Diputació Provincial, com des dels ajuntaments. Com a la resta de l'Estat, les institucions varen topar amb l'oposició dels conservadors; destacant l'avantprojecte d'Estatut d'Autonomia com un d'aquests projectes fallits.

L'any 1933, es convocaren eleccions legislatives davant la inestabilitat governamental i a causa de les tensions socials. Aquestes eleccions foren guanyades per les forces conservadores. Alejandro Lerroux, del Partit Radical, fou anomenat cap de govern. Entre novembre de 1933 i febrer de 1936, el govern de la República va trobar-se sota la direcció dels partits de dretes. Aquests, centraren la seva actuació en desfer totes les reformes que s'havien fet els dos anys anteriors. Això va provocar nombrosos incidents amb els sindicats i els partits nacionalistes i d'esquerres. Els dos fets més destacats foren, per una banda la proclamació de l'Estat Català pel president Lluís Companys, d'ERC, que va provocar la intervenció de l'exèrcit i la supressió de l'Estatut. Per altra banda, l'altre incident destacat, fou la revolta col·lectivista a les conques mineres

¹²⁹⁶ Manuel Azaña Díaz (1880-1940) fou un dels polítics i oradors més destacats del primers decennis del segle XX. Va començar la seva activitat política en el Partit Reformista de Melquíades Álvarez, del qual s'en va distanciar després del cop d'Estat de Primo de Rivera. A finals del decenni de 1920 ja era vist com un dels principals caps del republicanisme estatal. El 1930 va formar el seu propi partit *Acción Republicana*, essent un dels més votats en les eleccions de 1931. Proclamada la República, fou nomenat cap de govern (1931-1933, 1936) i durant la Guerra Civil president de la República (1936-1939). Morí a l'exili.

d'Astúries, que va comptar amb el suport de socialistes, comunistes i anarquistes. El govern va actuar durament contra els revoltats d'Astúries, amb la intervenció de l'exèrcit d'Àfrica i una forta repressió del moviment obrer.

Després d'això, una crisi parlamentària, provocada pels enfrontaments entre els partits conservadors i els escàndols financers ocasionà la caiguda del govern i la celebració de noves eleccions legislatives el febrer de 1936.

Les forces polítiques es radicalitzaren davant aquestes noves eleccions, formant dos blocs, un de dretes anomenat Coalició de Dretes i un d'esquerres anomenat Front Popular. La victòria fou per les forces d'esquerres. Durant els darrers mesos de la República les tensions polítiques anaren en augment, derivant en enfrontaments constants entre forces d'esquerra i de dreta, especialment de FE.

El 18 de juliol es produïa el cop d'Estat provocat per una part de les forces armades, les quals tenien el suport dels partits de dretes (carlistes, *Renovación Española*, els grups més dretans de la CEDA, etc.) i *Falange Española*. A pesar de l'aixecament militar, algunes forces de l'ordre públic, i fins i tot un grup de militars, es mantingueren fidels al govern central.

Com a molts altres llocs de l'Estat espanyol, a Mallorca va triomfar el cop d'estat de l'anomenat *Movimiento Nacional Salvador de España*. El Comandant militar de les Balears, el general Goded, va proclamar el ban d'estat de guerra pel qual destituïa les autoritats civils i assumia tot el poder civil i militar de les Illes Balears, si bé un contracop allunyà Menorca del bàndol antirepublicà

Pel que fa a l'evolució política de Sóller, l'abril de 1931, davant dels comicis municipals es formaren tres fronts ben diferenciats:

- Per una banda, totes les forces republicanes i d'esquerres es varen unir presentant-se, amb l'objectiu principal i comú de proclamar la República, lluitar contra el caciquisme i donar pas a les reformes. El pacte estava format pel Partit Republicà Federal de Mallorca (PRFM), el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE), el Partit Reformista i la Unió General de Treballadors (UGT). La coalició de republicans i socialistes va crear un comitè format amb membres de les diferents formacions, que tenia com a principals funcions elaborar les

l·listes electorals, plantejar les estratègies i coordinar l'acció de les forces d'esquerra. Els candidats proposats foren Miquel Arbona, Josep Serra, Andreu Arbona, Damià Ozonas, Miquel Moyà, Joan Casanovas, Jordi Arbona, Bonaventura Mayol, Eugeni Losada, Antoni Martí i Pere Rullan.

- L'altre bloc electoral, la Coalició Liberal Conservadora, el formaven els partits de dretes, que tenien el suport de l'Església. Aquest pacte agrupava el Partit Liberal de Joan March¹²⁹⁷, el Partit Conservador i el Partit Autonomista.¹²⁹⁸ Per presentar-se a les eleccions els candidats elegits per part del Partit Liberal foren: Onofre Bauzà, Jaume Canals, Salvador Frontera, Josep Bauzà i Josep Canals; pel partit conservador: Miquel Colom, Mateu Frontera, Josep Aguiló i Josep Forteza, i per part del partit autonomista: Miquel Arbona i Miquel Serra.
- L'altre partit que es va presentar a les eleccions locals fou l'antic Partit Maurista, que havia sorgit com una escissió del Partit Conservador el 1916. Els candidats foren Pere J. Castanyer Ozonas, Guillem Mora Alcover, Antoni Colom Casanovas, Ramon Pastor Arbona, Francesc Forteza Forteza, Bartomeu Suau Ballester, Josep Puig Morell, Damià Lladó Colom i Bartomeu Mayol Mayol.

En les eleccions del 12 d'abril¹²⁹⁹ foren elegits com a regidors 9 candidats mauristes (Josep M.. Puig Morell, Pere J. Castanyer Ozones, Guillem Mora Alcover, Bartomeu Mayol Mayol, Damià Lladó Colom, Francesc Forteza Forteza, Bartomeu Pastor Gomila, Antoni Colom Casanovas, Ramon Pastor Arbona), i 8 de la coalició entre liberals i conservadors (Miquel Colom Mayol, Josep Bauzà Llull, Josep Forteza Forteza, Mateu Frontera Pizà, Josep Aguiló Pomar, Onofre

¹²⁹⁷ Posteriorment canviaria el nom pel de Partit Republicà de Centre.

¹²⁹⁸ Aquest partit, estava adherit al Centre Autonomista de Ciutat. A Sóller tenia el Comitè Directiu format per Bartomeu Colom Ferrà (director del Banc de Sóller), Joan Pizà Ensenyat, Antoni Sagristà Vicens, Martí Torrens Pastor (apotecari), Andreu Canyellas Muntaner, Miquel Arbona Oliver, Miquel Serra Pastor i Miquel Marquès Coll.

¹²⁹⁹ Elegits segons la llei electoral de 1907, promoguda per Antoni Maura quan era president del Consell de Ministres.

Bauzà Castanyer, Miquel Arbona Oliver¹³⁰⁰ i Salvador Frontera Oliver). La victòria fou dels partits conservadors, els quals aconseguiren tots els regidors. La participació fou alta, varen votar 1.547 persones.

A Fornalutx, es va tornar a aplicar l'article 29 de la llei electoral. Fou nomenat batle el republicà Jaume Ballester Ros i regidors Salvador Sastre Albertí (tinent de batle), Bartomeu Mayol Arbona, Jordi Mayol Ballester, Bernat Ripoll Bisbal, Antoni Vicens Mayol i Joan Arbona Albertí¹³⁰¹.

¹³⁰⁰ Miquel Arbona Oliver –*Caixa*– (1900-1977) va estudiar a l'Escola Industrial de Barcelona titulant-se com a director d'Indústries i Tintoreres, fent-se càrrec del negoci familiar. També es va dedicar al periodisme i l'escriptura col·laborant amb el setmanari *Sóller* en les seccions *Glosari* i *Tertulia*. Fou impulsor del Centre Autonomista de Sóller, participant en la redacció de l'Avantprojecte d'Estatut d'Autonomia de Mallorca. També va organitzar el 1927, amb el seu germà Andreu, el Congrés d'Esperant celebrat a Sóller. Fou directiu de la Tafona Cooperativa, de la Societat Arqueològica Lul·liana i cofundador de l'Obra Cultural Balear.

¹³⁰¹ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1931

Candidats	Vots per districtes	Partit
	Districte 1r: Convent-Rectoria	
Miquel Colom Mayol	269	Coalició liberal conservadora
Josep Bauzà Llull	259	Coalició liberal conservadora
Josep Forteza Forteza	240	Coalició liberal conservadora
Mateu Frontera Pizà	232	Coalició liberal conservadora
Josep M ^a . Puig Morell	211	Centre Maurista
Pere J. Castanyer Ozones	198	Centre Maurista
Bartomeu Suau Ballester	185	Centre Maurista
Antoni Vicens Garau	170	Centre Maurista
Bonaventura Mayol Puig	87	Partit Republicà Federal
Andreu Arbona Oliver	70	Partit Republicà Federal
Eugeni Losada Fiol	69	Partit Republicà Federal
Pere Rullan Pastor	54	Partit Republicà Federal
	Districte 2n: Casa Consistorial- Hospital	
Guillem Mora Alcover	249	Centre Maurista
Bartomeu Mayol Mayol	242	Centre Maurista
Damià Lladó Colom	234	Centre Maurista
Francesc Forteza Forteza	230	Centre Maurista
Josep Aguiló Pomar	219	Coalició liberal conservadora
Onofre Bauzà Castanyer	208	Coalició liberal conservadora
Miquel Arbona Oliver	198	Coalició liberal conservadora
Andreu Oliver Deyà	180	Coalició liberal conservadora
Josep Serra Pastor	124	Partit Republicà Federal
Antoni Martí Oliver	95	Partit Republicà Federal
Damià Ozonas Pastor	93	Partit Republicà Federal
Joan Casasnoves Escales	87	Partit Republicà Federal
	Districte 3r: Alqueria-L'Horta	
Bartomeu Pastor Gomila	288	Centre Maurista
Antoni Colom Casasnoves	210	Centre Maurista
Salvador Frontera Oliver	186	Coalició liberal conservadora
Ramon Pastor Arbona	182	Centre Maurista
Josep Canals Pons	178	Coalició liberal conservadora
Jaume Canals Serra	167	Coalició liberal conservadora
Miquel Arbona Colom	124	Partit Republicà Federal
Miquel Moyà Bestard	102	Partit Republicà Federal
Jordi Arbona Rullan	97	Partit Republicà Federal

Proclamada la República, des del Govern Provisional es va cursar una ordre que deia que en tots els municipis on hi havia hagut protestes pels resultats electorals, aquests quedarien anul·lats i es tornarien a celebrar eleccions. Provisionalment, el govern municipal quedaria en mans d'una Junta Gestora designada per la coalició republicanosocialista. A Sóller, les forces d'esquerres

varen denunciar irregularitats en el procés electoral. Acollint-se a la disposició del Govern Civil, les eleccions quedaren anul·lades i l'Ajuntament va quedar en mans d'una Junta Gestora.

Tot i les inicials reticències del batle Miquel Colom, que esperava la confirmació oficial de part del Govern Civil, un grup de republicans encapçalats per Antoni Mayol Simonet, Llorenç Roses i Jaume Bennàssar Mayol varen proclamar el nou règim. Antoni Mayol fou designat president de la Junta Provisional, que es va fer càrrec en un primer moment de l'Ajuntament, formada també pels onze candidats republicans a les eleccions municipals, més la incorporació dels republicans Llorenç Roses i Jaume Bennàssar. Per ordre del governador civil, fou nomenat batle provisional Llorenç Roses Bermejo¹³⁰².

Una de les primeres mesures de Roses fou nomenar els batles pedanis de cada barriada i procedir a canviar el nom d'alguns carrers:

Nom antic carrer	Nom canviat carrer
Isabel II	primer Juan Marquès i després Pi i Maragall
Bauzà	Pablo Iglesias
Cementerio	Igualdad
Príncipe	República
C/ Gran Via	Avenida 14 de Abril

¹³⁰² Llorenç Roses Bermejo va néixer a Arecibo (Puerto Rico) el 1895. Era fill de Llorenç Roses Borràs, soci de la casa comercial de Puerto Rico, *Roses y Cía.*. Quan la família va retornar a Sóller, el fill es va dedicar als negocis i a l'hoteleria. D'idees republicanes, va impulsar la refundació del Partit Republicà Federal el 1930 (el qual s'havia implantat a la localitat a finals del segle XIX). Estava casat amb Dolors Rovira Sellarès i era cunyat dels metges Marià Rovira i Emili Darder. Fou batle de Sóller el 1931, quan es va proclamar la Segona República. Fou afusellat el 1936 després del cop d'Estat del general Franco per la seva implicació política durant l'etapa republicana.

Com que a Sóller es varen impugnar les eleccions d'abril, aquestes es tornaren a celebrar el 31 de maig de 1931. Abans de les eleccions, els diferents partits polítics intentaren establir pactes pre-electoralis i aplicar l'article 29. Aquests no es pogueren dur a terme perquè no es posaren d'acord a l'hora d'establir com es distribuïrien el nombre de regidors de cada formació. Els conservadors i mauristes proposaven 7 regidors per als mauristes, 7 a la coalició liberal-conservadora i 4 als republicans. En canvi els republicans proposaven: 5 regidors mauristes, 5 de la coalició liberal-conservadora, 5 republicans federals, 1 socialista i 1 autonomista. El Partit Autonomista va decidir no presentar-se a les eleccions com a protesta per no haver estat convocats en cap de les reunions que se celebraren.

Resultaren elegits 8 regidors republicanosocialistes, 5 de mauristes i 4 de la coalició entre liberals i conservadors. Votaren 692 persones, tan sols un 27 % del cens electoral. Fou elegit batle el republicà Antoni Mayol Simonet *des Molí* (PRF), i com a regidors: Miquel Arbona Colom –*Simó*– (PRF), Josep M^a Puig (PM), Josep Forteza (CLC), Eugeni Losada (PRF), Salvador Frontera (CLC), Joan Casanovas (AS), Josep Serra (PRF), Pere Rullan (PRF), Josep Aguiló (CLC), Bartomeu Mayol (PM), Francesc Forteza (PM), Miquel Colom (CLC), Bonaventura Mayol (PRF), Ramon Pastor (PM), Pere Coll (AS) i Antoni Colom (PM).

Els grans derrotats foren els partits conservadors, tant el Partit Maurista com la coalició entre liberals i conservadors, si tenim en comte els resultats que havien obtingut en les eleccions d'abril. Ara, els resultats foren:

Candidats	Vots per districtes	Partit
	Districte 1r: Convent-Rectoria	
Miquel Colom Mayol	161	Coalició liberal conservadora
Josep Forteza Forteza	161	Coalició liberal conservadora
Antoni Mayol Simonet	159	Partit Republicà Federal
Eugeni Losada Fiol	157	Partit Republicà Federal
Bonaventura Mayol Puig	157	Partit Republicà Federal
Josep M ^a Puig Morell	157	Partit Maurista
Jeroni Estades Llabrés	1	Coalició liberal conservadora
	Districte 2n: Casa Consistorial-	

	Hospital	
Joan Casanovas Escales	186	Agrupació Socialista
Pere Rullan Pastor	182	Partit Republicà Federal
Josep Serra Pastor	184	Partit Republicà Federal
Josep Aguiló Pomar	181	Coalició liberal conservadora
Bartomeu Mayol Mayol	181	Partit Maurista
Francesc Forteza Forteza	170	Partit Maurista
Damià Ozonas Pastor	3	Partit Republicà Federal
Antoni Martí Oliver	2	Partit Republicà Federal
Jaume Bennàssar Mayol	2	Coalició liberal conservadora
Josep Aguiló Pomar	1	Coalició liberal conservadora
	Districte 3r: Alqueria-L'Horta	
Miquel Arbona Colom	110	Partit Republicà Federal
Ramon Pastor Arbona	109	Partit Maurista
Pere Coll Bauzà	107	Agrupació Socialista
Salvador Frontera Oliver	106	Coalició liberal conservadora
Antoni Colom Casanovas	106	Partit Maurista

Poques setmanes després de ser nomenat batle, Antoni Mayol va haver de deixar la batlia temporalment a causa de seu delicat estat de salut¹³⁰³.

Les primeres mesures de la nova administració anaren adreçades a millorar les condicions escolars i sanitàries, seguint les línies teòriques dels programes republicans. Per ordre ministerial es va suprimir la Junta Local de Primer Ensenyament i fou substituïda pel Consell Local de Primer Ensenyament. També es formà una Comissió extraoficial per avaluar els acords presos per l'Ajuntament de la Dictadura¹³⁰⁴.

El 28 de juny de 1931, es varen celebrar les eleccions a corts constituents. Votaren 1.638 persones, el que suposa una participació força alta. El vot a va quedar repartit en un 44'33% per als republicanosocialistes, el 28'65% per la coalició de dretes i el 25'26% per als republicans de centre. Per tant lleugerament favorable als candidats conservadors. Els resultats a Sóller foren¹³⁰⁵:

¹³⁰³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1930-1931. Sign.: 78

¹³⁰⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1930-1931. Sign.: 78

¹³⁰⁵ Sóller 04-07-1931

Candidats	Vots Sòller	Vots Fornalutx	Partit	Total Part Forana / Mallorca
Josep M ^a Ruiz Manent	890	38	Concentració de Dretes	15.748 / 19.841
Lluís Alemany Pujol	728	36	Partit Republicà de Centre	20.575 / 25.625
Gabriel Alomar Villalonga	711	94	Conjunció Republicanosocialista	17.120 / 26.200
Joan March Ordinas	700	36	Partit Republicà de Centre	21.048 / 26.835
Manuel Azaña Díaz	690	91	Conjunció Republicanosocialista	18.102 / 26.715
Alexandre Jaume Rosselló	684	90	Conjunció Republicanosocialista	18.969 / 27.540
Francesc Julià Perelló	673	93	Conjunció Republicanosocialista	18.221 / 26.590
J. Teodoro Canet Menéndez	628	93	Conjunció Republicanosocialista	18.668 / 26.066
Bartomeu Fons Jofre de Villegas	559	36	Concentració de Dretes	15.308 / 20.499
Josep Socias Gradolí	526	14	Concentració de Dretes	16.422 / 21.241
Pere Matutes Noguera	511	13	Partit Republicà de Centre	17.348 / 21.347
Carles Roman Ferrer	213	14	Concentració de Dretes	10.351 / 13.597
Antoni Pou Reus	114		Concentració Republicana	7.117 / 9.345

El mes de juliol es nomenà a Rafel Forteza Forteza, oficial de secretaria de l'Ajuntament, per a reorganitzar l'arxiu¹³⁰⁶.

A principis d'octubre del mateix any, es tornaren a celebrar eleccions per substituir la doble acta del ministre de la guerra Manuel Azaña. En aquestes eleccions els partits de dretes no presentaren candidats i l'Agrupació Socialista va determinar abandonar la coalició amb els republicans, així i tot donaren el seu suport al candidat republicà. El total de votants fou de 861, el 30 % de les persones amb dret a vot, de manera que la participació fou molt baixa. El candidat més votat fou el republicà federal Francesc Carreras, al contrari que al total de Mallorca, que fou Antoni Pou, de la Concentració Republicana. Els

¹³⁰⁶ A pesar que s'havia aprovat el 1923 la creació de la plaça d'arxiver encara no s'havia creat.

resultats foren¹³⁰⁷:

Candidats	Vots	Partit	Total Mallorca/ Total Part Forana
Antoni Pou Reus	393	Concentració Republicana	15.517 / 12.082
Francesc Carreras Reura	452	Partit Republicà Federal	14.350 / 11.580
Manuel Adame Misa	16	Partit Comunista	317

A finals del mateix mes d'octubre, el batle Antoni Mayol renunciava al càrrec pels greus problemes de salut que sofria i que feia uns mesos l'havien apartat del govern. Havia ocupat el càrrec accidentalment el regidor republicà Miquel Arbona. Fou definitivament substituït pel també republicà Bonaventura Mayol Puig¹³⁰⁸. En el seu discurs inicial Mayol va dir que ell sempre havia estat republicà radical de Lerroux¹³⁰⁹.

A principis de 1932, Miquel Arbona Colom –*Simó*–, d'Unió Republicana¹³¹⁰ es va fer càrrec provisionalment de la batlia, ja que el batle Bonaventura Mayol havia d'atendre els seus compromisos comercials. Arbona ja havia ocupat el càrrec provisionalment durant la malaltia d'Antoni Mayol.

¹³⁰⁷ Sòller 10-10-1931

¹³⁰⁸ Bonaventura Mayol Puig va néixer el 16 d'octubre de 1879 i era fill de Joan Mayol –*Falet*– (mariner i comerciant) i de Maria Aina Puig Casasnoves. De jove es va quedar a Vilarreal i és va fer càrrec amb el seu pare del negoci d'exportació de taronges. D'idees republicanes, militava el 1931 en el Partit Republicà Federal de Mallorca. Es va presentar com a candidat a les eleccions d'abril de 1931 i va formar part de la Comissió creada a l'Ajuntament amb l'arribada de la Segona República. Fou elegit batle el 16 d'octubre de 1931, càrrec que abandonà per atendre els seus negocis. Després de la victòria del Front Popular el 1936 va tornar a agafar la batlia, però sols va estar 2 mesos. Després del cop d'Estat franquista fou represaliat i se li confiscaren part dels béns. Morí a Sòller el 1939.

¹³⁰⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1931-1932. Sign.: 79

¹³¹⁰ A Sòller el partit Unió Republicana estava adherit al Partit Republicà Federal de Mallorca i a Acció Republicana d'Azaña. Sovint a les fonts consultades surten indistintament qualsevol d'aquests tres noms, si bé el més freqüent era el de Unió Republicana.

Al mateix temps la minoria de la dreta republicana es posicionà contra l'aprovació del pressupost per considerar que s'augmentaven els tributs a causa de l'augment de despeses que ells consideraven innecessàries (professor de cant, de francès, obres de l'escola de Santa Catalina,...)¹³¹¹

A finals d'abril de 1932, el president de la República Niceto Alcalá Zamora, amb els ministres José Giral i Indalecio Prieto varen visitar la localitat, per això s'adornaren els carrers principals amb flors, banderes republicanes i llums. També s'aixecaren dos arcs, un al carrer de la Mar i l'altre a la Plaça Constitució. Va ser rebut per les autoritats civils i militars del poble i de l'illa. El comerciant i propietari de la casa *Cafés Marqués* de Palma i president del Centre Republicà Federal de Sóller, Bernat Marquès, va cedir el seu cotxe marca *Lincoln* per poder fer la visita. El partit Unió de Dretes va criticar la visita a les pàgines del setmanari *Sóller*, recordant els atacs contra els béns de l'Església¹³¹².

El mes d'abril moria el regidor conservador Francesc Forteza Forteza¹³¹³.

A principis del mes de juny, morí d'un atac cardíac Antoni Mayol Simonet, el primer batle elegit democràticament durant la República¹³¹⁴.

En ocasió de l'aprovació de l'Estatut de Catalunya, el setembre de 1932, el Consistori solleric va decidir enviar una àmplia representació formada pel batle Bonaventura Mayol, i els regidors Eugeni Losada, Josep Serra i Pere Rullan. Els acompanyaren també altres republicans, empleats de l'Ajuntament i familiars d'aquests com Miquel Bauzà, Guillem Marquès, Alfons Castanyer, Catalina Mayol (dona de Bernat Marquès), Maria Mayol (en representació del Foment de Cultura), Josefina Garau (dona d'Eugeni Losada), Jerònia Truyols (dona d'Antoni Gay), Joan Montserrat, Bartomeu Ballester, Martí Torrens, Cristòfol Trias, Bonaventura Mayol Coll, Josep Mayol, Sebastià Cirerol, Rafel Forteza, Mateu Oliver i Antoni Gay¹³¹⁵. L'Ajuntament va llogar el vapor Ciutat de Barcelona

¹³¹¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1931-1932. Sign.: 79

¹³¹² *Sóller* 02-04-1932

¹³¹³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1932 Sign.: 80

¹³¹⁴ *Sóller* 11-06-1932

¹³¹⁵ *Sóller* 01-10-1932

expressament per fer aquest viatge. La delegació sollerica acompanyava al Governador Civil de Balears, el batle de Palma, diputats provincials i delegacions d'altres ajuntaments de l'illa.

A 21 de gener de 1933, el governador civil, ve ordenar la destitució dels regidors elegits per l'article 29 a les darreres eleccions municipals (febrer de 1931). Aquesta mesura va afectar l'Ajuntament de Fornalutx, en el qual es va substituir el Consistori per una Comissió Gestora formada per Joan A. Modesto Gallarch com a president, i Pere Mayol i Joan Seguí com a vocals. El 23 d'abril del mateix any es celebraren eleccions municipals. Els resultats foren¹³¹⁶:

Candidats	Vots	Partit
Antoni Amengual Enseñat	238	Unió de Dretes
Joan Seguí Sastre	235	Unió de Dretes
Josep Arbona Busquets	236	Unió de Dretes
Josep Albertí Arbona	238	Unió de Dretes
Bartomeu Estades Solivellas	237	Unió de Dretes
Joan Sastre Escalas	22	Acció Republicana
Llorenç Ramis Perelló	35	Acció Republicana
Joan Escalas Busquets	8	Acció Republicana
Bernat Ripoll Bisbal	29	Partit Republicà Federal
Antoni Sastre Albertí	9	Partit Republicà Federal

Varen ser nomenats Josep Albertí Arbona batle (Unió de Dretes), Josep Arbona Busquets tinent de batle (Unió de Dretes), i regidors Joan Seguí Sastre (Unió de Dretes), Antoni Amengual Enseñat (Unió de Dretes), Bartomeu Estades (Unió de Dretes), Llorenç Ramis (Acció Republicana) i Bernat Ripoll (Esquerra Partit Republicà Federal)¹³¹⁷.

¹³¹⁶ AMF. Resultats electorals 1880-1936

¹³¹⁷ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1931

El 25 de maig de 1933, el regidor Miquel Arbona Colom –*Simó*– va presentar la dimissió com a primer tinent de batle, per divergències internes amb el seu partit, Acció Republicana. El Consistori no acceptà la dimissió¹³¹⁸.

El 29 de juliol de 1933, el batle Bonaventura Mayol dimitia del càrrec, ja que no podia atendre els seus compromisos professionals, que l'obligaven a passar llargues temporades a Alzira. Això va provocar una crisi a l'Ajuntament que va estar dos mesos a elegir un nou batle. El motiu eren les discrepàncies entre els partits de dretes i els d'esquerres per elegir el cap de Consistori, la disputa venia per si eren els regidors els que havien d'elegir el batle (fet que beneficiava a l'esquerra) o si havia de ser el que hagués obtingut un major nombre de vots en les darreres eleccions (que beneficiava a la dreta). Degut a les discrepàncies entre conservadors i esquerres es demana al governador civil parer sobre el nomenament del nou batle i al Director General de l'Administració. Davant el retràs en contestar és va decidir acceptar la dimissió de Bonaventura Mayol i votar un nou batle¹³¹⁹.

Finalment, fou elegit el regidor d'Acció Republicana Miquel Arbona Colom –*Simó*¹³²⁰, per 10 vots (Joan Casasnovas Escales, 1 vot; Pere Coll Bauzà, 1 vot). Va tenir el suport del seu partit, dels Republicans de Centre i del Partit Republicà

¹³¹⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1933. Sign.: 82

¹³¹⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1933. Sign.: 82

¹³²⁰ Miquel Arbona Colom –*Simó*– va néixer el 28 de novembre de 1887 i era fill de Simó Arbona Barceló (jornaler, natural de Fornalutx) i Francisca Colom Ripoll. El 1901 va emigrar a França a treballar com a dependent amb els seus germans Antoni i Simó. El 1919 ja estava establert a Marsella com a comerciant. D'ideologia republicana i democràtica, fou un dels fundadors del Partit Republicà Federal de Mallorca a Sóller el 1930, formant part de la seva junta directiva com a president. Es va presentar com a candidat a regidor en les eleccions d'abril de 1931, i va ser elegit regidor. Va ocupar la batlia de manera accidental durant les absències d'Antoni Mayol l'any 1931 i de Bonaventura Mayol el 1932. Inaugurà les Escoles Bisbal (*Ses Marjades*) i feu de conciliador laboral en les reivindicacions dels obrers tèxtils de la localitat durant aquesta etapa. El mes de juliol de l'any 1933, quan Bonaventura Mayol va dimitir del seu càrrec, fou anomenat batle i dimití a finals d'octubre del mateix any. El 1936 va tornar a ocupar la cadira de regidor després de la victòria del Front Popular. Va morir el 29 d'abril de 1962.

Conservador¹³²¹. Aquest mateix mes visitava la localitat el ministre de marina Lluís Companys.

Miquel Arbona, va durar pocs mesos en el càrrec, ja que va dimitir a finals d'octubre per desavinences amb altres regidors¹³²². La raó de les discrepàncies va sorgir a rel de la vaga de manobres del 9 de juliol, en la qual, per falta d'acords els obrers, feren una aturada general i es produïren alguns avalots¹³²³. Considerant que l'actuació del batle havia estat poc enèrgica contra els vaguistes, la minoria republicana conservadora va forçar la seva dimissió en el ple de l'Ajuntament¹³²⁴. Els partits republicans conservadors varen decidir no tornar a donar suport a l'Unió Republicana i decidiren votar com a nou batle Miquel Colom Mayol, del Partit Republicà de Centre.

7.1.6.2. El bienni negre conservador o el govern radical-cedista (octubre 1933-febrer 1936)

Amb el nomenament de Miquel Colom, el poble de Sóller entrà en una segona etapa, marcada pel govern conservador. Tot i que hi havia un fort moviment progressista, el que realment determinava la vida política, econòmica i social de la localitat era l'actitud dels qui havien fet fortuna a Amèrica i França, els

¹³²¹ *Sóller* 02-09-1933

¹³²² Nota de dimissió de Miquel Arbona Colom: «Ratificándome en las manifestaciones que ayer hice en el curso de la sesión, motivadas por la falta de confianza manifestada por la minoría del Centro Conservador y el jefe de la minoría del Centro, en cuyos votos, junto con los de mi minoría de Acción Republicana, fundamentaba mi elección de Alcalde, pláceme enviar la dimisión de mi cargo, con carácter irrevocable». *Sóller* 28-10-1933.

¹³²³ *Sóller* 07-10-1933

¹³²⁴ «Los concejales que suscriben, que votaron el nombramiento del señor Alcalde actual, elegido por 10 votos favorables, sienten mucho tener que manifestar que las esperanzas que en él teníamos no se han visto correspondidas. Su deplorable actuación durante el paro general del pasado lunes día 9 del actual, en cuyo día fue manifiesta la dejación de la autoridad, nos obliga a decir, que de continuar actuando en esta forma no nos será posible seguir otorgándole nuestra confianza. Sóller, 17 de octubre de 1933. José M. Puig, Antonio Colom, Bartolomé Mayol i Ramon Pastor». AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1933. Sign.: 82

fabricants de teixits, els comerciants de cítrics i un petit nucli, de grans i mitjans propietaris, lligat a la terra. La majoria d'ells tenien una arrelada ideologia catòlica i conservadora.

El mes de novembre de 1933 se celebraren eleccions generals. La campanya electoral fou molt animada i polaritzada en dos blocs: esquerres i dretes. Així i tot es presentaren quatre candidatures, la Candidatura Republicanosocialista (coalició entre Acció Republicana i la Federació Socialista Balear), la Coalició Centre-Regionalista-dreta (entre els liberals de March, els regionalistes i la Unió de Dretes), el Partit Republicà Federal (els republicans radicals) i el Partit Comunista. A Sóller varen guanyar les forces de dretes, els resultats foren¹³²⁵:

¹³²⁵ Sóller 25-11-1933

Candidats	Vots Sòller	Vots Fornalutx	Total Mallorca	Partit/ Coalició política
Joan March Ordinas	3.164	273	86.414	Centre-Dreta-Regionalista
Pere Matutes Noguera	3.114	273	84.238	Centre-Dreta-Regionalista
Bartomeu Fons Jofre	3.179	275	88.405	Centre-Dreta-Regionalista
Lluís Zaforteza Villalonga	3.171	276	85.397	Centre-Dreta-Regionalista
Tomàs Salort Olives	3.149	275	84.335	Centre-Dreta-Regionalista
José A. Balbontín	52		740 (total Balears)	Comunistes
Francisco Galan	50		700 (total Balears)	Comunistes
Miquel Llabrés	50		1.030 (total Balears)	Comunistes
Ateo Martí	49		1.300 (total Balears)	Comunistes
Miquel Casasnovas	50		481 (total Balears)	Comunistes
Francesc Julià Perelló	333	44	19.570	Radicals
Josep T. Canet Menéndez	315	43	18.826	Radicals
Docmael López Palop	38	25	7.157	Radicals
Eusebio Heredero Clar	6	21	7.114	Radicals
Bernat Tur Puget	10		6.223	Radicals
Josep Quint Zaforteza Amat	272	10	7.998	Radicals
Miquel Alcón Orrico	261		6.284	Radicals
Francesc Carreras Reura	893	39	27.096	Republicà-Socialista
Maria Mayol Colom	1.002	40	24.999	Republicà-Socialista
Alexandre Jaume Rosselló	881		27.138	Republicà-Socialista
Àngel Torrejon Bartolomé	851		23.757	Republicà-Socialista
Damián García del Pozo	847		23.575	Republicà-Socialista

Destacà la candidatura de la sollerica Maria Mayol Colom¹³²⁶, la primera dona mallorquina candidata en uns comicis a Corts, que va obtenir un gran nombre de

¹³²⁶ Maria Mayol Colom, va néixer a Sòller el 1883 però fou educada a Burdeus, on la seva família tenia negocis. Amb estudis universitaris, quan va tornar a Mallorca va iniciar col·laboracions literàries al setmanari *Sòller* i va engregar la creació del Foment de Cultura de la

vots a la localitat (el total a les Balears fou de 29.818), però restà a les portes d'aconseguir un escó a les Corts.

La coalició de centre-dreta regionalista s'imposà clarament en aquests comicis i va obtenir el 72'58% dels vots, la candidatura republicanosocialista el 20'58% i el Partit Radical el 5'68% del sufragi. La participació fou molt alta, va votar més del 69 % del cens, més un 25 % de residents absents que tenien dret a vot. A Fornalutx, la majoria de vots foren pel Bloc de Dretes.

Amb el canvi de govern al municipi, produït a principis de 1933, les tensions entre els regidors d'esquerres i els regidors conservadors és varen fer més grans. Això va provocar la dimissió i destitució d'alguns regidors republicans:

- A finals de 1933 Pere Rullan Pastor, d'Unió Republicana, va dimitir del seu càrrec de Delegat de Mercat, perquè el batle es va botar el reglament.
- El mes de gener de 1934 el també regidor d'Unió Republicana, Josep Serra Pastor, dimitia del seu càrrec a l'Ajuntament. La causa fou la falta de suport d'alguns dels seus companys republicans, en un enfrontament dialèctic que va tenir amb el secretari municipal Guillem Marquès¹³²⁷, durant l'aprovació dels pressupostos municipals. Els regidors al·ludits per Serra, eren els de la minoria republicana conservadora: Antoni Colom, Josep M^a. Puig, Bartomeu Mayol i Ramon Pastor.

Dona l'any 1926. A més, va dinamitzar la delegació local de l'Associació per a la Cultura de Mallorca. Catòlica convençuda (fou l'autora dels Goigs del Sant Crist del Convent) però d'idees republicanes, l'any 1933 es va afiliar a Unió Republicana, partit lligat a Acció Republicana d'Azaña, el mateix partit d'Emili Darder, Bernat Jofre i Francesc de Sales Aguiló, amb els quals tenia amistat. Poc després de les eleccions i després d'haver renunciat, per manca de suport, a la presidència del Foment de Cultura de la Dona, Maria Mayol va traslladar-se a Felanitx a l'escola de Portocolom. Posteriorment fou membre del Comitè de Relacions entre Catalunya i Mallorca i l'any 1936 signà el manifest *Resposta al Missatge dels Catalans*. Per a més informació vegeu CASTANYER SASTRE, Joan, *Maria Mayol: Esbós biogràfic i cronologia poètica*, Palma, dins Randa 35, Curial Edicions. Pàgs113-136. Veure també GRAÑA I ZAPATA, Isabel, *Maria Mayol i el Foment de la Cultura de la Dona*, Palma, Documenta Balear, 2008.

¹³²⁷ Sóller 13-01-1934

A pesar de la inestabilitat política, es va aprovar el pressupost del l'any 1934, que fou de 358.386'76. Aquest suposava un augment de 17.719'96 respecte al de l'any 1933¹³²⁸.

Els fets ocorreguts a Astúries l'octubre de 1934, no passaren desapercebuts a la localitat i, si bé no es produïren actes violents, sí que hi va haver rumors que es preparava una vaga general. Però finalment aquestes notícies no es confirmaren. Totes les persones qui tenien cotxes, van haver de ser autoritzats per utilitzar-los per les autoritats militars, oficialment per motius de seguretat.

El batle Miquel Colom va enviar una carta al Governador Civil felicitant les autoritats per la seva actuació davant el moviment revolucionari. Aquesta carta es va firmar amb els vots a favor dels regidors conservadors i en contra dels regidors d'esquerres, que trobaven desmesurada la reacció del Govern¹³²⁹.

El moviment revolucionari també va afectar les famílies que volien partir cap a França, ja que es tancaren totes les fronteres. Per iniciativa del batle, i com en altres poblacions de l'illa, també es va obrir una subscripció a favor de les forces militars que havien pres part en la repressió dels vaguistes¹³³⁰. A més, es demanà l'indult per l'extint de la guardià civil Torrens, condemnat per haver-se sumat al moviment revolucionari d'Astúries¹³³¹.

Posteriorment els regidors socialistes i republicans d'esquerres abandonaren la seva activitat Consistorial en protesta pel cessament dels regidors socialistes Joan Casasnoves, Pere Coll i Pere Rullan, arran dels fets d'octubre de 1934. El local d'Esquerra Republicana Balear fou clausurat, així com la Casa del Poble. El setmanari *Sóller* recollia algunes mentides que es varen propagar per la localitat durant el breu període revolucionari, com que hi havia un pla per cremar les esglésies o assassinar les autoritats, la qual cosa no tenia cap fonament, ja

¹³²⁸ *Sóller* 05-01-1934

¹³²⁹ *Sóller* 13-10-1934

¹³³⁰ *Sóller* 20-10-1934

¹³³¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1934-1935. Sign.: 84

que els obrers sollerics varen mantenir una posició a l'espera de veure què passava¹³³².

El 14 de novembre, els conservadors proposaren retornar el nom de carrer de Bauzà al carrer de Pablo Iglesias, ja que estava dedicat al batle de Sóller durant l'epidèmia de còlera de 1865.

A Fornalutx, el 1934, el batle d'Unió de Dretes Josep Albertí Arbona –*Pardalet*- fou substituït per Josep Arbona Busquets –*Cabana*- del mateix partit¹³³³.

A principis del 1935, es va donar una altra crisi municipal quan el Partit Republicà Conservador va rompre la seva aliança amb el Partit Republicà de Centre i va retirar el suport al batle Miquel Colom. Els conservadors varen demanar un vot de censura contra el batle però la minoria d'esquerra republicana no li donà suport¹³³⁴. Així Miquel Colom es va mantenir al càrrec.

El 1935, la crisi econòmica a Sóller, derivada del crac de 1929 i l'aturada del comerç, va augmentar el nombre d'aturats a la localitat. Per intentar solucionar aquesta situació, l'Ajuntament va crear una comissió per analitzar les actuacions a dur a terme. La formaven membres de l'Ajuntament (Miquel Colom, Josep M^a Puig, Guillem Marquès, Josep Forteza i Pere Rullan), representants de la Casa del Poble (Isidro Calabruc i Pere Suau), membres del sindicat *Acción Obrera* (Rafel Mora) i l'independent Fabian Acosta¹³³⁵. Una de les solucions que trobaren fou posar a treballar els obrers aturats en obres municipals, com el manteniment de camins, el cobriment parcial del torrent Major, etc.

El mes de setembre del 1935, es proposà la creació d'una galeria per penjar els retrats o imatges dels Ciutadans Benemèrits. Anteriorment Joan Marquès Arbona havia estat declarat Fill Il·lustre. Foren nomenats ciutadans Benemèrits els metges Jaume Antoni Mayol Busquets¹³³⁶ i Joan Marquès Frontera¹³³⁷.

¹³³² *Sóller* 20-10-1934

¹³³³ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1931

¹³³⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1934-1935. Sign.: 84

¹³³⁵ *Sóller* 22-06-1935

¹³³⁶ Jaume Antoni Mayol Busquets –*es metge Borràs*- va néixer a Fornalutx el 26 de febrer de 1856 i era fill d'una família de rics propietaris d'aquesta vila. Va estudiar medicina a la Universitat

S'aprovà, després de discutir-ho, que es penjarien fotografies dels ciutadans benemèrits, en lloc de retrats a l'oli¹³³⁸.

A finals de 1935, Azaña va dissoldre les Corts i es convocaren eleccions per als primers mesos de 1936.

7.1.6.3. L'època del Front Popular (febrer-juliol 1936)

A les eleccions generals de febrer de 1936, es presentaren dues candidatures, per una banda la de dretes, que agrupava Acció Popular (CEDA), el Partit Republicà de Centre (com independents), i el Partit Regionalista. Per altra banda hi havia la candidatura del Front Popular, que agrupava tots els partits d'esquerres, Unió Republicana, Esquerra Republicana Balear, Partit Federal, Partit i Joventuts Socialistes, Partit i Joventuts Comunistes i Partit Obrer d'Unificació Marxista. Tot i l'esforç fet en la propaganda del Front Popular, a Sóller com a la resta de les Balears, tornaren a guanyar les dretes en les eleccions del 16 de febrer de 1936. A Sóller, el vot per a la dreta fou del 72'50% i la candidatura del Front Popular rebé únicament el 27'48% dels vots. A pesar de la victòria conservadora, els resultats obtinguts per l'esquerra a Sóller no foren molt dolents. Si els comparem amb els de la resta de la Part Forana i el total de Mallorca. Així, es pot veure com els resultats sollerics foren semblants a la resta de l'illa.

A Fornalutx, la Coalició de Dretes obtingué el 93'85% dels sufragis, mentre que el Front Popular sols obtingué el 6'15%. Fou una aplastant majoria

de Barcelona. Quan va retornar a Mallorca va instal·lar dues consultes, una a Sóller i l'altra a Fornalutx.

¹³³⁷ Joan Marquès Frontera –Alic– (1861-1930), era fill de Joan Marquès Marquès –Alic–, pioner de l'emigració sollerica a Puerto Rico. Es va llicenciar en medicina a la Universitat de València (1882) i perfeccionà els seus estudis a París, al costat del seu oncle, el matemàtic Jeroni Frontera. L'any 1927 fou nomenat Inspector Municipal de Sanitat, i feu d'assessor de la Corporació municipal en temes de sanitat, higiene i urbanisme. Durant el període de la Gran Guerra fou nomenat vicecònsol de França a Sóller.

¹³³⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1935. Sign.: 85

conservadora. Les dretes aconseguiren el cinquè millor resultat a Mallorca, només superat per Escorca (98'04%), Llubí (97'32%), Petra (94'80%) i Lloret (94'30%).

Els resultats que s'obtingueren foren:

Candidats	Vots Sóller	Vots Fornalutx	Total Part Forana / Total Mallorca	Partit
Bartomeu Fons Jofre	3.240	292	5.7780 / 81.101	Coalició de Dretes
Joan March Servera	3.214	295	56.691 / 79.852	Coalició de Dretes
Jaume Suau Pons	3.228	4	51.830 / 74.812	Coalició de Dretes
Tomàs de Salort Oliver	3.227	291	45.770 / 68.908	Coalició de Dretes
Juan Pujol Martínez	6		41.979 / 65.779	Coalició de Dretes
Pedro Matutes Noguera	14	292	63.610 / 63.779	Coalició de Dretes
Cesar Puget Riquer	3.210	291	60.782 / 60.929	Coalició de Dretes
Francesc Carreras	1.287	23	26.123 / 44.320	Front Popular
Bernat Jofre	1.264	23	25.636 / 44.320	Front Popular
Antoni Amer	1.203	20	25.324 / 43.547	Front Popular
Antoni Gomila	1.211	16	25.332 / 43.487	Front Popular
Alexandre Jaume	1.216	14	25.086 / 43.382	Front Popular

La Casa del Poble va organitzar una manifestació per celebrar la victòria del Front Popular en l'àmbit estatal en les eleccions del 16 febrer i l'amnistia dels detinguts arran dels fets d'octubre, entre ells l'obrer alaroner Antoni Fullana. La manifestació va anar precedida per la banda municipal i va recórrer els principals carrers de la vila¹³³⁹.

Tot i haver guanyat la dreta a les eleccions generals, el govern municipal, per ordre del Governador Civil Isidro Liarte, va quedar en mans d'una Junta Gestora republicanosocialista, que va substituir el govern conservador. Segons el setmanari *Sóller*, una comissió de membres republicans d'esquerres varen pressionar el governador perquè adoptés aquesta mesura. Liarte, havia proposat

¹³³⁹ *Sóller* 29-02-1936

cobrir només les vacants que havien quedat per renúncies o defuncions, però així els partits d'esquerres no podien obtenir majoria¹³⁴⁰.

Aquesta gestora estava formada pels regidors republicans d'esquerres elegits el 12 d'abril de 1931. Eren per tant 4 regidors membres d'Esquerra Republicana Balear i els 3 regidors del mateix partit que havien dimitit el 1934 (Joan Casasnoves, Pere Coll i Pere Rullan). La gestora fou encapçalada per Bonaventura Mayol que tornà a ocupar la batlia, però per raons professionals deixà el càrrec a mans de Josep Serra i Pastor¹³⁴¹, l'abril d'aquell mateix any. Els membres de la nova gestora foren: Bonaventura Mayol Puig, Josep Serra Pastor, Miquel Arbona Colom –*Simó*–, Pere Rullan Pastor, Eugeni Losada Fiol, Joan Casasnoves Escalas i Pere Coll Bauçà. Es va decidir que el dia 12 d'abril es convocarien noves eleccions municipals.

Davant la possibilitat de noves eleccions, els partits de dretes i d'esquerres van decidir agrupar-se per aconseguir la major quantitat de vots. Es va intentar fer un acord per repartir-se el nombre de regidors, 7 per les dretes i 6 per les esquerres, però fou refusat per *Acció Popular* i el Partit Republicà Conservador. Com a novetat, el Partit Regionalista i *Afirmación Tradicionalista* varen decidir presentar-se a les eleccions. Aquests dos partits no tingueren gaire activitat

¹³⁴⁰ *Sóller* 07-03-1936

¹³⁴¹ Josep Serra Pastor va néixer el dia 19 de febrer de 1898 a Sóller i era fill del metge Pere Serra i Canyelles i de Trinitat Pastor Borràs. Es va llicenciar en farmàcia a la Universitat de Barcelona. Durant la dictadura de Primo de Rivera a la rebotiga de la seva farmàcia organitzà una tertúlia, anomenada *El Tanque*, que va gaudir de molta popularitat en els ambients liberals del poble. Home d'idees progressistes presidí el *Círculo Sollerense*, participà en la creació de la delegació de l'Associació per la Cultura de Mallorca a Sóller i en la fundació de la Tafona Cooperativa. A pesar que de jove va simpatitzar amb el Partit Maurista, el 1930 es va afiliar al Partit Republicà Federal de Mallorca, i formà part de la seva junta directiva. Fou elegit regidor a les eleccions de maig de 1931. Partidari d'Azaña, va seguir-lo en produir-se l'escissió d'Acció Republicana (1932). El 1934 fou un dels fundadors d'Esquerra Republicana Balear. Fou elegit regidor de l'Ajuntament el 1931, càrrec del que va dimitir el 1934. Amb la victòria del Front Popular tornà a l'Ajuntament, essent elegit batle després de la renúncia de Bonaventura Mayol. Fou repressaliat pels franquistes després del cop d'Estat de juliol de 1936. Fou empresonat i condemnat a mort, pena que posteriorment li fou commutada. Va morir el 1962.

durant la Segona República i varen donar suport als partits conservadors. L'any 1936 el cap dels regionalistes era Bartomeu Colom Ferrà¹³⁴². El cap de l'agrupació carlista era Bartomeu Joan Darder Riviere.

A Fornalutx, el 12 de maig, el governador civil va destituir la Corporació i la va substituir per una Comissió Gestora. Fou nomenat batle el republicà Llorenç Ramis i regidors Bernat Ripoll Bisbal, Salvador Sastre Albertí, Antoni Marroig Bauzà i Joan Escales Busquets¹³⁴³.

Devers el mes de maig, hi va haver protestes socials per la decisió de l'Ajuntament de fer complir les ordres ministerials de clausurar les escoles religioses i constituir-les com escoles laiques. Això afectava sobretot, a les escoles regentades per les ordres religioses dels Missioners dels Sagrats Cors, els Germans de la Salle, les Germanes de la Caritat i les Escolàpies. Des de diverses entitats catòliques s'organitzaren protestes contra el Consistori.

El 13 de maig, es celebraren eleccions de compromissaris per elegir al president de la República després de la destitució d'Alcalá Zamora. La constitució republicana, preveia que el nou president s'havia d'elegir conjuntament per les Corts i un nombre de compromissaris igual que el de diputats¹³⁴⁴. A les Balears, sols presentaren candidats els partits que integraven el Front Popular, els partits de dretes varen fomentar l'abstenció i no es presentaren. A Sóller, com a la resta de Mallorca, l'abstenció fou molt alta. Un fet sense precedent foren els 12 vots obtinguts per Falange Espanyola, fruit de la creació a la localitat d'una cèdula clandestina d'aquest partit. Els resultats foren¹³⁴⁵:

Candidats	Vots Sóller	Total Mallorca	Partit
Francesc Carreras	1.394	61.477	Esquerra Republicana
Bernat Jofre	1.251	60.319	Esquerra Republicana
Alexandre Jaume	1.312	59.855	Partit Socialista

¹³⁴² Propietari de la possessió de Monnàber i germà del poeta Guillem Colom Ferrà.

¹³⁴³ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1931

¹³⁴⁴ Vegeu OLIVER ARAUJO, Joan, *La II República en Baleares: elecciones y partidos políticos (ensayo de sociología electoral Balear)*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1983.

¹³⁴⁵ *Sóller* 02-05-1936

Antoni Gomila	1.251	58.411	Partit Socialista
Antoni Amer	1.351	59.265	Unió Republicana
Jose A. Primo de Rivera	12		Falange Espanyola
Andreu Sureda	636	8.095	Partit Comunista
Docmael López Palop	638	7.424	Unió Republicana

La radicalització de les postures a favor i en contra del govern del Front opular, també es traslladaren a la localitat. L'Ajuntament pràcticament no va dur a terme cap acció de govern, i no s'arribaren a dur a terme les eleccions municipals, si bé s'havien previst per a finals de 1936.

El mes de juny es creaven, promogudes per la Casa del Poble, dues noves associacions de caire comunista, la *Juventud Cultural Deportiva Antifascista de Sóller*¹³⁴⁶ i el *Radi Comunista de Sóller*¹³⁴⁷. La creació d'aquestes dues entitats comunistes, podrien estar estretament vinculades a la bipolarització creixent, que s'estava produint aleshores a l'Estat i també com una reacció creixent a l'ascensió feixista de Falange Espanyola, la qual també s'estava implantant a la Vall.

En resum, aquests anys, la política dels consistoris republicans va seguir en la línia d'aconseguir millores en la sanitat (centrat bàsicament en la millora del clavegueram i de la xarxa hidrogràfica) i l'educació. Es va preparar el projecte del pont que uniria la platja d'en Repic amb l'altre banda del Port, per així urbanitzar dita zona i les millores en les comunicacions entre Sóller i Lluç. També es va intentar crear una Mancomunitat de municipis amb Fornalutx i Escorca.

Res es preveia a Sóller del cop d'Estat que es preparava el juliol de 1936. Aquest havia estat preparat per un grup de caps de l'exèrcit, amb el suport dels partits de dreta (Falange Espanyola, Comunió Tradicionalista i les Joventuts d'Acció Popular) i l'aportació econòmica del financer mallorquí Joan March.

¹³⁴⁶ ARM. Govern Civil. Expedients d'Associacions. Lligall 1.637, exp. 2.749.

¹³⁴⁷ ARM. Govern Civil. Expedients d'Associacions. Lligall 1.637, exp. 2.733.

7.1.6.4. Els partits conservadors durant el període republicà

La proclamació de la Segona República va fer que els partits conservadors, a pesar de ser contraris al nou règim, s'adaptassen a aquest. Els partits tradicionals varen canviar el seu nom i ajustaren el seu programa a la legalitat republicana. Els partits conservadors a Sóller en aquest període foren:

7.1.6.4.1. El Partit Maurista / Centre Republicà Conservador

Era l'hereu del Centre Maurista fundat l'any 1916 a Can Fiol. Aquest va canviar el nom el 1933 pel de Centre Republicà Conservador, però va adherir-se a les tesis de Miquel Maura. També va agrupar a antics membres del Partit Conservador que no volgueren entrar al Partit Republicà de Centre.

La junta la composaven Antoni Pinya Forteza (president), Josep Ripoll Arbona (vice-president), Joan Lladó Colom (tresorer), Amador Canals Pizà (secretari), Jaume Casasnovas Pastor (vice-secretari), Bartomeu Pastor (vocal), Ramon Colom (vocal), Francesc Miró (vocal) i Tomàs Campins (vocal). A més es constituí el Comitè Polític amb Joan Puig Rullan, Josep Ripoll Magraner i Joan Magraner Oliver i una Junta Assessora amb Pere Alcover Pons, Miquel Puig Morell, Josep M^a Puig Morell, Josep Ripoll Arbona, Antoni Colom Casasnovas, Guillem Castanyer Deyà i Jeroni Estades Castanyer¹³⁴⁸.

L'any 1936 era el president Jeroni Estades Castanyer, fill de Jeroni Estades Llabrés, fundador del tren de Sóller.

A pesar del seu canvi de nom, l'antic Centre Maurista encara mantenia les seves activitats, i va decidir formar una nova junta i adherir-se a les tesis de Miquel Maura. Es pot, que malgrat no obtiguessin la batlia, aquest partit continuà essent hegemònic fins al 1936.

¹³⁴⁸ Sóller 27-05-1933

7.1.6.4.2. El Partit Liberal / Partit Republicà de Centre

A pesar que a Palma ja s'havia format el Partit Republicà de Centre, que agrupava l'antic Partit Liberal de March i bona part dels membres del Partit Conservador, a Sóller, a les eleccions de 1931, la formació es va presentar mantenint les sigles antigues. El seu president era el darrer batle monàrquic i regidor de l'Ajuntament, Miquel Colom Mayol, que havia estat el cap del Partit Conservador.

Un altre dirigent destacat fou Joan Canals Pons, fill de Joan Canals Estades, antic cap dels liberals sollerics, i que el 1935 fou nomenat president del partit.

7.1.6.4.3. Bloc Solleric de la Dreta / Unió de Dretes

El 1931 es va crear el Bloc Solleric de la Dreta, el qual pretenia agrupar els elements més conservadors i que es trobaven fora dels mauristes. A pesar d'això fins a finals de 1931, amb la visita del dirigent conservador José M^a Gil Robles, la seva activitat i organització fou bastant precària.

Gil Robles havia vingut a l'illa per celebrar un míting a la plaça de toros de Palma. Després va venir a Sóller on el convidaren a un dinar al restaurant del Ferrocarril i després va fer un míting al teatre Victòria, el qual va tenir molta assistència. Acompanyaren al dirigent conservador, els caps d'Unió de Dretes de Mallorca, el Marquès del Verger, Joan González Morro, Antoni Montcada i Jaume Guasp. Després d'això el Bloc Solleric de la Dreta es va transformar en la Unió de Dretes.

Unió de Dretes, es va crear per presentar-se a les eleccions, seguint l'exemple de Palma, i agrupava bona part de les forces conservadores del municipi. El seu lema era "Religió, Família, Llibertat i Propietat".

El principal partit d'aquest bloc era Acció Agrària Popular. La seva seu es va establir a Can Burdils, a la casa de Damià Frontera.

L'any 1932, es va establir la Junta Directiva, composta per Llorenç Mayol Castanyer (president), Onofre Bauçà Castanyer (vicepresident), Joan Rullan

Ensenyat (secretari), Guillem Mora Alcover (vicesecretari), Guillem Castanyer Rullan (comptador), Miquel Lladó Colom (tresorer), Josep Aguiló Pomar (vocal), Manuel Rullan Oliver (vocal), Guillem Frontera Magraner (vocal) i Guillem Ripoll Deyà (vocal)¹³⁴⁹.

A finals de 1933, la Unió de Dretes es va unir a Acció Popular Agrària, partit que va crear, a més, una secció femenina i una associació juvenil, Joventut d'Acció Popular¹³⁵⁰. Comptava amb uns 500 socis, xifra força elevada i donada principalment pel suport de l'Església a aquesta entitat.

L'any 1934, Guillem Ripoll va ser substituït per Miquel Casasnovas i Ramon Vicens per Gabriel Soler¹³⁵¹.

Sembla que a Fornalutx també es va crear aquest partit. Malgrat que no tenim dades sobre ell, sabem que va governar l'Ajuntament d'aquell poble entre 1933 i 1936.

7.1.6.4.4. Els partits minoritaris: Partit Autonomista, Partit Regionalista, Afirmació Tradicionalista i Falange Espanyola

Aquests partits, d'ideologia conservadora no varen tenir una gran presència a Sóller. El que varen fer fou integrar-se en altres candidatures conservadores com la del Partit Republicà de Centre o el Centre Republicà Conservador.

L'any 1936, el cap dels regionalistes era Bartomeu Colom Ferrà¹³⁵² i el de l'agrupació carlista era Bartomeu Joan Darder Riviere.

¹³⁴⁹ *Sóller*, 18-06-1932

¹³⁵⁰ La seva directiva estava composta per Damià Casasnovas Rosselló (president), Alfons Cortés Segura (vice-president), Pere Colom Bernat (secretari), Joan Orell Casasnovas (vicesecretari), Antoni Pinya Forteza (tresorer), Damià Rullan Bauzà (bibliotecari), Onofre Fornés Colom (vocal), Guillem Mayol Muntaner (vocal), Jaume Mas Florit (vocal), Gabriel Oliver Llinàs (vocal) i Lluís Cortés Segura (vocal). La seva seu es va establir al carrer de la Lluna núm. 69 i després passà al carrer Pablo Iglesias núm. 8. ARM Govern Civil, expedients d'Associacions, lligall 1636, exp. 2566.

¹³⁵¹ *Sóller* 21-07-1934

Pel que fa a Falange Espanyola, aquesta agrupació es va organitzar clandestinament a mitjans de 1936. Ja a principis d'any des de diversos articles del setmanari *Sóller*, es denunciava la força que anava prenent Falange Espanyola –FE- i les reunions clandestines que organitzava aquest partit¹³⁵³. Josep Calatayud, antic republicà i director del setmanari *La Voz de Sóller* fou detingut per haver publicat i escrit un article pro-feixista. Calatayud va al·legar que pretenia advertir de la possible presència d'una organització feixista a la localitat¹³⁵⁴. Alguns sindicalistes locals organitzaren uns serveis de vigilància per denunciar els feixistes que repartien propaganda clandestina. La Guàrdia Civil per ordre del regidor Pere Rullan, va registrar la casa del tradicionalista Guillem Rullan. Però no fou fins el dia 20 de juliol quan, un cop esclatat l'alçament, es veuria la vertadera organització de Falange a Sóller. FE havia estat organitzada des de Palma pel Dr. Deià, l'enllaçava a la localitat el jove Joan Bauçà Rullan i la dirigia al poble Antoni Castanyer Casasnovas –*Batach*-. Els membres d'aquesta cèl·lula clandestina procedien en la seva majoria de les joventuts d'Acció Catòlica. Destacaven també Rafel Fullana i una persona coneguda amb el malnom de *Llauner*.

A Fornalutx, el 1935, Sebastià Vicens de Montcaire va organitzar la Falange Espanyola, a la qual s'adheriren la majoria d'amos de possessió i els polítics de dretes¹³⁵⁵.

¹³⁵² Quan es va organitzar el Centre Regionalista hi havia 7 membres sollerics, entre ells Guillem Colom Ferrà, Joan Marquès Arbona i Miquel Marquès Coll. Tots ells havien format part de la Joventut Mallorquinista de Sóller. PEÑARRUBIA MARQUÈS, *Mallorca davant el caciquisme...*, pàg. 447, o.c.

¹³⁵³ Vegeu ZAYAS, Alfonso de, *Historia de la vieja guardia de Baleares*, Madrid, Imprenta Saez, 1955, pàg. 186-187.

¹³⁵⁴ *Sóller* 18-04-1936

¹³⁵⁵ PUIG MASCARÓ, Guillem / VIUDES GINESTRA, Carme, *Fornalutx, a Guia dels Pobles de Mallorca* n° 40, Palma, Hora Nova S.A., 2002.

7.1.6.5. El republicanisme i el moviment obrer durant la Segona República

7.1.6.5.1. El republicanisme

A finals de 1930 es va reorganitzar el republicanisme local. Aquest es va agrupar entorn del Partit Republicà Federal de Mallorca.

El PRFM es va constituir a la localitat el novembre de 1930 i, com hem dit, era l'hereu de l'antic Centre Republicà de Sóller. Va establir la seva seu al carrer del Príncep, núm. 18, al cafè Turismo. Es va mantenir molt actiu des de la seva creació, organitzant mítings i conferències a la seu local i al garatge Marquès, propietat del comerciant de cafè Bernat Marquès.

L'any 1931, es va nomenar un comitè polític de 16 membres; els dirigents elegits foren: Miquel Arbona Colom –*Simó*– (president), Bonaventura Mayol Puig i Miquel Moyà Bestard (vicepresidents) i Josep Serra Pastor (secretari). Posteriorment també varen crear una secció de la Joventut Republicana Federal.¹³⁵⁶

D'altra banda, es va fundar, el maig del 1931, un casino amb el nom de Centre Republicà Federal, que fou presidit inicialment per Miquel Bauzà Morell, i posteriorment, i per un breu període, per Bernat Marquès Rullan¹³⁵⁷. A la inauguració assistiren el governador civil Francesc Carreras, que va inaugurar la nova bandera de la seva seu social, el batle Llorenç Roses i els líders republicà Francesc Julià i socialista Ignasi Ferretjans.

¹³⁵⁶ Sóller 09-05-1931.

¹³⁵⁷ Bernat Marquès Rullan va néixer a Sóller el 1869, i fou fill de Joan Marquès i Maria Rullan. Va emigrar a Puerto Rico el 1888. A l'illa del carib, era propietari de plantacions de cafè i d'un negoci d'exportació a Arecibo. Retornat a Mallorca es va establir a Palma, alternant la seva residència a entre Ciutat, la casa pairal de Sóller i la possessió de Son Palou a Bunyola (que ell va adquirir). A Ciutat, era propietari de *Cafés Palma*. Era membre del Partit Republicà Federal de Mallorca. Estava casat amb Catalina Mayol Lafouge, germana de Maria Mayol Colom, fundadora del Foment de la Dona i republicana, i era sogre del metge Josep Rovira, cunyat dels republicans Llorenç Roses Bermejo i Emili Darder Cànaves.

A finals de gener 1932, el Comitè Polític de l'agrupació del Partit Republicà Federal de Sóller va decidir separar-se del partit i adherir-se al partit *Acción Republicana* del president Manuel Azaña. Aquest nou partit, curiosament, es va anomenar a Sóller Unió Republicana. S'ha de tenir present que el nom d'Unió Republicana gaudia d'un prestigi històric, ja que havia estat utilitzat durant dècades pels republicans de finals del segle XIX i començament del XX. Evidentment no s'ha de confondre amb el partit Unió Republicana de Mallorca, de Diego Martínez Barrio, que també es va implantar a Mallorca en els darrers anys de la República. Així, els dos noms, *Acción Republicana* i *Unió Republicana* foren utilitzats indistintament per la premsa local per anomenar a dit grup polític.

En el seu primer míting celebrat al Cafè Central el febrer de 1932, el partit es va definir com republicà federal i d'esquerra moderada. El seu primer Consell Directiu fou presidit per Bernat Marquès Rullan (president), Arnau Casellas Gili (vice-president), Martí Torrens Pastor (secretari), Miquel Moyà Bestard (tresorer), Jaume Bennàssar Mayol (vocal), Jaume Canals Serra (vocal), Llorenç Roses Bermejo (vocal) i Jaume Ensenyat (vocal). Josep Serra fou anomenat cap del partit en el Consistori i Antoni Mayol Simonet fou elegit President Honorari¹³⁵⁸. El seu local es va situar a les habitacions posteriors del Cafè Central. El nombre d'afiliats en el moment de la seva constitució fou de 186.

Aquest mateix mes, es va constituir l'agrupació de Sóller del Partit Republicà Radical Socialista, seguidor de les tesis de Marcel·lí Domingo i del PRRS espanyol. Es va crear un Comitè organitzador format per Joan Palou (farmacèutic, president), Cristòfol Barceló (mestre, vice-president), Andreu Pizà (comerciant, tresorer), Antoni M^a Ramis (exsecretari del jutjat, secretari), Antoni Marroig Frau (agricultor, vocal), Josep Arbona Ferrer (patró de barca, vocal), Cristòfol Ferrer Ferrer (comerciant, vocal), Antoni J. García de Paredes (telegrafista, vocal) i Josep Guasch (mestre, vocal). La seva seu es trobava al carrer de la República núm. 18, al bar Turismo. El maig es va elegir per votació la junta directiva, formada per Joan Palou Coll (president), Miquel Mayol Bestard

¹³⁵⁸ Sóller 13-02-1932

(vice-president), Antoni Ramis Palou (secretari), Martí Morell Rullan (tresorer), Antoni Marroig Frau (vocal), Josep Arbona Ferrer (vocal) i Antoni Gay Morell (vocal).

A finals de 1934, es va crear el partit *Izquierda Republicana de Sóller*¹³⁵⁹ amb la fusió dels Partit Republicà Radical Socialista i d'Unió Republicana. Aquest nou partit va prendre un caire més autonomista. En la primera Junta Municipal foren anomenats: Joan Palou (president), Jaume Bennàssar (vice-president), Cristòfol Barceló Pons (secretari), Josep Pizà Servera (vice-secretari), Sebastià Cirerol (comptador), Martí Morell (tresorer), Josep Arbona (vocal), Antoni Gay (vocal) i Jaume Coll (vocal); Maria Mayol Colom, fou nomenada Presidenta Honorària. La seva seu es trobava al carrer República número 18.

L'any 1936, la junta directiva d'ERB de Sóller estava formada per: Joan Palou Coll (president), Daniel Riera Isard (secretari), Josep Arbona Ferrer, Sebastià Cirerol Garau, Josep Pizà Servera, Antoni Gay Morell, Martí Morell Rullan, Jaume Bennàssar Mayol, Jaume Coll Garriga.

El cop d'Estat del 18-19 de juliol, va il·legalitzar les agrupacions republicanes i repressalià durament als seus membres, de manera que desaparegué el republicanisme després de quasi un segle d'existència.

7.1.6.5.2. El moviment obrer

El moviment obrer a Sóller també es va reorganitzar a principis dels anys trenta, i es va mantenir molt actiu fins el cop d'Estat de 1936.

L'any 1931 es va refundar l'Agrupació Socialista, després de la inactivitat provocada per la dictadura de Primo de Rivera. Estava adherida al Partit Socialista Obrer Espanyol.

La seva directiva estava formada per Pere Coll, Joan Casanovas, Antoni Orell, Onofre Fornès i Jaume Ripoll. Establiren la seva seu en el local del Partit Republicà Federal.

¹³⁵⁹ Que era la delegació local d'Esquerra Republicana Balear.

Una de les principals actuacions del partit socialista fou la reorganització i promoció del sindicalisme a la localitat. Així entre 1931 i 1936 es crearen un bon nombre de societats obreres, principalment lligades a la Unió General del Treball –UGT-. Els sindicats sorgits en aquest període foren:

- *La Fraternidad:*

Sindicat del gremi de la construcció lligat a la UGT, creat l'abril de l'any 1931. La seva primera seu fou al carrer de la República núm. 18, al bar *Turismo* (era la seu del Centre Republicà Federal); quan es va inaugurar la Casa del Poble es va traslladar allí. La seva primera junta la formaven Pere Coll Bauzà (president), Joan Palou Rotger (vice-president), Jaume Jaume Cifre (secretari d'actes), Rafel Morey Ferrer (secretari exterior), Joan Colom Joy (comptador), Jaume Palou Coll (dipositari), Josep Vaquer Pizà (vocal), Joan Amengual Jaume (vocal), Aniceto Sánchez Fernández (vocal)¹³⁶⁰. Fou un dels sindicats més actius de la localitat, que participà en diferents vagues per aconseguir millores laborals i salarials. Una de les més destacades fou la vaga organitzada a causa de l'acomiadament de l'afiliat Josep Cina l'any 1933. Aquest any es varen donar 23 baixes, a pesar d'això el sindicat arribà a tenir uns 300 afiliats. El mateix 1933 hi hagué una renovació de la seva junta directiva, la formaren: Arnaldo Herranz Planas (president), Rafel Morell Ferrer (vice-president), Francesc Valls Forteza (Secretari), Pere Suau Riera (vice-secretari), Antoni Julià Coll (Comptador), Miquel Marroig Colom (Tresorer), Jaume Cunill Canyellas (Vocal), Pere Ametller (Vocal), Rafel Fuster Alemany (Vocal), Francesc Cifre Arbona (Vocal) i Jaume Serra (Vocal).

- *La Evolución:*

Sindicat dels fusters i ebanistes, fundat a principis de 1932 al bar *Turisme*. També estaven lligats a la UGT. Les seves accions anaven encaminades a aconseguir millores en les condicions de treball dels seus afiliats. La seva primera junta la formaren Pere Vives Carbonell (president), Mateu Ramon Guasp

¹³⁶⁰ ARM. Govern Civil, Expedients d'Associacions, lligall 1622, exp. 1907

(vice-president), Francesc Bernat Marquès (secretari), Josep Martín Torres (vice-secretari), Pere Mayol Pastor (tresorer), Benet Ballester Mayol (comptador), Jeroni Seguí Reus (vocal), Josep Puigrós Iglesias (vocal), i Miquel Calafat Mayol (vocal)¹³⁶¹.

- *Sociedad Obrera del Ramo Textil:*

Sindicat creat el juliol del 1931, afiliada a la UGT, agrupava als obrers de les fàbriques tèxtils majors de 15 anys. Funcionava com a societat de socors mutus entre els seus associats. La seva primera junta directiva estava formada per Antoni Busquets Arbona (president), Francesc Colom Arbona (vice-president), Miquel Cirerol Grau (secretari), Onofre Seguí Caimari (dipositari i comptador), Sebastià Alemany Mayol (vocal), Serafín Olivares Morán (vocal), Antoni Sastre Bauzà (vocal), Faustino Santamaría Cruces (vocal) i Joan Bisbal Albertí (vocal suplent). Tenien la seva seu al carrer del Cementiri núm. 26, l'any 1932 varen passar a la Casa del Poble¹³⁶².

- *Sindicato de Oficios Varios:*

Societat obrera creada l'any 1932 a la Casa del Poble, agrupava els obrers de diferents oficis, com els barbers, carreters, sabaters i treballadors de gas i electricitat. Els obrers de la branca d'electricitat, varen arribar a constituir-se com un sindicat independent a finals del període republicà. Inicialment el sindicat estava lligat a la UGT, però l'any 1933 es deslligà d'aquest sindicat i es constituí com a societat autònoma. La primera Junta Directiva del sindicat d'Oficis Varis l'any 1932, estava formada per Antoni Rullan Binimelis (president), Francesc Sellés López (vice-president), Antoni Orell Garau (secretari i comptador), Miquel Coll Adrover (tresorer), Melchor Capó Coll (vocal), Isidro González González (vocal) i Jaume Cifre Albertí (vocal)¹³⁶³.

¹³⁶¹ ARM. Govern Civil, Expedients d'Associacions, lligall 1629, exp. 2210

¹³⁶² ARM. Govern Civil, Expedients d'Associacions, lligall 1623, exp. 1964

¹³⁶³ ARM. Govern Civil, Expedients d'Associacions, lligall 1629, exp. 2237

- *Acción Obrera:*

Sindicat catòlic, nascut el 4 de juny de l'any 1932 i lligat a la Federació Catòlica Obrera de Mallorca. Era un sindicat intersectorial que agrupava diferents oficis. Un de les seccions més activa era *Sindicato Ferroviario Balear*¹³⁶⁴. L'any 1935 la seva junta directiva la formaven: Rafel Andreu Muñoz, Onofre Seguí Caimari, Jaume Mayol Vicens, Joan Isern Moragues, Bartomeu Darder Riviere, Francesc Castanyer Mayol, mossèn Jordi Company Campins, i Josep Rullan Pastor. Va crear escoles nocturnes per els seus socis. A més organitzaven conferències sobre societat, política i religió.

- *Sindicato Único de la Construcción:*

Sindicat creat l'agost de 1931, era l'únic sindicat lligat a la CNT, tenia la seu a la carretera de Deià núm. 86, i agrupava als obrers que treballaven en les obres de millora del Port. Va tenir alguns conflictes amb l'empresa *Puertos y Pantanos S.A.* La directiva estava formada per Pere Suau Riera (secretari), Josep Arbós (comptador) i Miquel Llabrés (secretari). A la primera reunió foren presents també: Pedro Valverde, Pedro Muñoz, Alfonso Muñoz, Fernando Raja, Pedro Hernández i Benito Sánchez¹³⁶⁵.

- *Consejo Obrero Ferroviario:*

Sindicat dels obrers del ferrocarril. L'any 1936 la seva directiva la formaven: Maties Colom, Josep Coll, Joan Reynés, Antoni Ferretjans, Bartomeu Busquets, Antoni Puig, Fabián Cañabate Acosta, Miquel Niell, Antoni G., Miquel Mir, Salvador Castanyer, Jordi Arbona, Josep Canyelles, Bartomeu Busquets, Fernando Raja.

¹³⁶⁴ La seva junta directiva estava composta per Gaspar Vicens (president), Pere Busquets (vice-president), Francesc Arcas D. (secretari), Miquel Arbona A. (vice-secretari), Bartomeu Darder R. (tresorer), Francesc Arcas M., Plàcid Pérez, Bartomeu Bernat, Hernando Vallès i Gabriel Nicolau (vocals).

¹³⁶⁵ ARM. Govern Civil, Expedients d'Associacions, lligall 1625, exp. 2022

- *Sindicato de Obreros Metalúrgicos*:

Sindicat dels ferrers i forjadors. L'any 1936 la seva junta la composaven: Antoni Pizà Bernat, Mateu Galmés Llabrés, Bartomeu Albertí Estades, Vicenç Roig i Miquel Mora Duran.

Totes aquestes associacions dugueren una activa campanya reivindicativa i d'enfrontament amb la patronal i els grups més conservadors. Sobretot per mitjà de diverses vagues en el sector tèxtil i de la construcció. Molts d'aquests conflictes es varen solucionar gràcies a la tasca negociadora dels batles i d'alguns regidors, com el republicà Josep Serra¹³⁶⁶.

Un altre fet essencial fou la creació d'una Casa del Poble. Això va facilitar la creació de noves entitats, la realització de més activitats i la canalització del moviment obrer. Per realitzar-la gaudiren per realitzar-la del suport de l'Ajuntament governat per la coalició republicanosocialista¹³⁶⁷. En un primer moment es va pensar amb la possibilitat de construir-la en el solar municipal del carrer de Cetre, on estava projectat fer-hi una escola; l'Ajuntament en conservaria la propietat però la cediria a les societats obreres. Fins i tot es va gestionar amb la Diputació Provincial la concessió d'una partida econòmica per dur a terme el projecte. Finalment però, no es va dur a terme per la manca d'enteniment de les parts implicades¹³⁶⁸. S'ha de tenir present que, a Mallorca, només es crearen cases del Poble a comptades localitats, com Palma, Esporles, Búger o Artà.

La Casa del Poble fou inaugurada el 23 de març de 1932, al carrer Victòria número 21, a Can Codony del carrer Victòria. La fundació va ser impulsada per l'Agrupació Socialista obrera i va tenir un gran nombre d'afiliats. La planta baixa es va destinar a cafè, sala d'actes, biblioteca, sala de lectura i secretaria; en el primer pis s'instal·laren les secretaries particulars de les associacions afiliades,

¹³⁶⁶ VAQUER ESTADES, Brígida, *Aproximació a les organitzacions obreres de Sóller: 1931-1936*, Palma, dins BSAL 41, 1985, pàg. 454.

¹³⁶⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1931-1932. Sign.: 79

¹³⁶⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1931-1932 Sign.: 79

sales per impartir classes i la residència per al conserge. S'organitzaren actes, conferències, lectures i activitats de caire socialista, per educar els obrers i ajudar les organitzacions obreres lligades a l'entitat. Varen assistir a l'acte inaugural les autoritats locals, encapçalades pel batle Bonaventura Mayol i els dirigents socialistes de Palma, Llorenç Bisbal¹³⁶⁹ (batle de Ciutat), Francesc Ferretjans, Andreu Crespí i Montserrat Parets. En el moment de la seva creació s'afiliaren a la Casa del Poble els sindicats *La Fraternidad*, la *Sociedad Obrera de Ferrovianos*, la *Sociedad Obrera del Ramo Textil*, la Societat Obrera d'Oficis Varis i l'Agrupació Socialista Obrera; tots lligats als PSOE i la UGT. La seva junta directiva la formaven un representant de cada entitat afiliada. La primera junta la composaven Bartomeu Capó Martorell (president), Víctor R. Agulló (vicepresident i secretari), Pere Vives Carbonell (tresorer), Rafel Mesquida Martí (comptador), Mariano Valencia Aldea (vocal), Antoni Mora Bernat (vocal), Sebastià Alemany Mayol (vocal).

L'any 1932, es va organitzar un míting per part de simpatitzants de la CNT de Sóller al Teatre Victòria, amb una conferència a càrrec de la dirigent anarquista Frederica Montseny¹³⁷⁰.

El 1933, les societats que es trobaven afiliades a la Casa del Poble eren: el sindicats d'Oficis Varis¹³⁷¹, el del Tèxtil¹³⁷², el de fusters i ebenistes¹³⁷³, el de Gas

¹³⁶⁹ Llorenç Bisbal fou el líder més aplaudit, ja que tenia una estreta relació amb la localitat i els socialistes de la Vall. L'any 1917 fou desterrat a Sóller i aquí va ajudar a la creació de la primera agrupació de caire socialista. Veure l'apartat d'aquest estudi 7.1.4.2. El moviment obrer.

¹³⁷⁰ La notícia publicada en el setmanari local deia així: «El martes por la noche tuvo lugar en el Teatro Victoria de esta ciudad un acto de propaganda sindicalista organizado por algunos elementos de la localidad simpatizantes con la Confederación Nacional del Trabajo. Este acto consistió en una conferencia pública a cargo de la propagandista anarquista Federica Montseny, que desarrolló el tema "Socialismo y Anarquismo". A esta conferencia acudió una numerosa concurrencia que llenó totalmente el teatro en que tuvo lugar. Dio comienzo a las ocho y media y la conferenciante tuvo pendiente de su peroración al auditorio por espacio de dos horas. Con gran elocuencia y facilidad de palabra la disertante fue desarrollando su tema, que fue una violenta diatriba contra el socialismo y abogando para sumar las masas obreras al ideal anarquista libertario que persigue la Federación Anarquista Internacional. La señora Montseny fue muy aplaudida». *Sóller* 17-12-1932

i electricitat¹³⁷⁴, el de manobres¹³⁷⁵, el ferroviari¹³⁷⁶ i el Metal·lúrgic¹³⁷⁷, així com l'Agrupació Socialista. El mateix any formaven la directiva de la Casa del Poble: Bartomeu Capó Martorell (president), Víctor R. Agulló (vice-president), Antoni Orell (secretari), Pere Vives Carbonell (tresorer), Rafel Mesquida Martí (comptador), Mariano Valencia Aldea (vocal), Joan Reynés Colom (vocal), Bartomeu Pomar Llull (vocal), Miquel Mora Duran (vocal), Antoni Socias Abraham (vocal) i Joan Mas Serra (vocal); els càrrecs de President, Secretari i Tresorer foren elegits per Assemblea General, la resta eren proposats per les societats afiliades i ratificats per l'assemblea¹³⁷⁸.

En la festa del dia del Treball de 1933 la Casa del Poble va celebrar una assemblea obrera, que va fer un manifest en el qual es protestava per l'encariment de les subsistències, es demanava un major control de qualitat i preu dels productes bàsics (pa, llet, carn i peix), i que es conservàs el mercat

¹³⁷¹ La directiva estava formada per Sebastià Canyellas Rosselló, Jaume Cifre Albertí, Antoni Orell Garau, Bartomeu Fiol Rosselló, Antoni Colom Oliver, Josep Sellés López, Pau Capó Gamundí, Onofre Reynés Tortella i Francesc Mateu Llompart.

¹³⁷² La directiva la composaven: Miquel Vanrell Darder, Antoni Sastre Bauzà, Serapio Constantino García, Pere J. Frontera Miquel, Alfons Ramon Canals, Francesc Lobo López, Jaume Pericàs Serra, Miquel Muntaner Mayrata, Antoni Lladó Bennàssar i Pere Gual Bestard.

¹³⁷³ Els directius elegits foren: Pere Vives, Miquel Payeras, Antoni Seguí, Francesc Bernat, Bartomeu Ribas, Joan Rosselló, Jeroni Seguí, Josep Puigrós i Jaume Palou.

¹³⁷⁴ Els delegats de la Secció de Sóller eren Mariano Valencia i Pere Coll.

¹³⁷⁵ La directiva la formaven: Pere Coll Bauzà, Andreu Rotger, Jaume Pons, Joan Morell, Andreu Bernat, Jaume Palou, Aniceto Sánchez, Maties Bennàssar, Félix Martín, Francesc Valls, Francesc Sellés, Juan Arteaga i Bartomeu Ensenyat.

¹³⁷⁶ El president era Maties Colom, i l'acompanyaven: Joan Reynés, Josep Coll, Jordi Arbona, Josep Orvay, Salvador Castanyer, Antoni Arbona, Joan Salvà, Antoni Ferretjans, Antoni Ochogavía i Francisco Illana (delegats Palma), Salvador Castell (delegat Bunyola) i Cristòfol Serra.

¹³⁷⁷ La seva directiva estava composta per Ignacio Asso y Ruiz de Loizaga, Antonio Aznar Ovaiz, Antoni Busquets Orfila, Bartomeu Albertí Estades i Antoni Pizà Bernat.

¹³⁷⁸ *Sóller* 25-03-1933

dels diumenges. També es protestava per la possibilitat d'una nova guerra i llibertat per als presos per delictes socials¹³⁷⁹.

L'any 1934, la Casa del Poble va tenir el seu propi òrgan d'expressió, *Unión y Cultura*. Durant el bienni conservador el moviment obrer va patir una recessió com a la resta de l'Estat.

L'any 1934, després de la revolució d'octubre, es llançaren pamflets amb el lema «¡Cread los Comités de Empresa! ¡Formad los comités de fabrica! ¡Cread los Comités campesinos! ¡Viva el Soviet! ¡Soviets en los lugares de trabajo!», signat pel Partit Comunista i Joventut Comunista¹³⁸⁰. El suposat autor fou Antoni Fullana, simpatitzant comunista d'Alaró resident a Sóller que treballava collint olives a la finca de *Ca'ls Bernats*. Fou condemnat a dos anys i dos mesos de presó a Pamplona tot i que les proves no eren clares. La Casa del Poble arran dels fets d'octubre, també va ser clausurada per ordre de l'autoritat militar.

Es va recuperar l'activitat reivindicativa parcialment durant el 1936, amb la victòria del Front Popular; però sense la intensitat dels primers anys republicans. El mes de juny de 1936 es varen crear, promogudes per la Casa del Poble, dues noves associacions de caire comunista. Dia 19 es fundava la *Juventud Cultural Deportiva Antifascista de Sóller*, una organització juvenil de tendència comunista que pretenia, segons els seus estatuts: «fomentar l'esport, l'esperit de combativitat antifeixista i la lluita contra la guerra»; el seu secretari general era Joan Muntaner, el tresorer Ramon Colom i el comptador Bartomeu Albertí¹³⁸¹.

El 28, es creava el *Radi Comunista de Sóller* com una agrupació del PCE, per promoure les idees comunistes entre la classe treballadora local. El seu secretari general era el picapedrer Miquel Marroig *Doi*, el tresorer Isidre Sans i el comptador Jaume Serra¹³⁸².

¹³⁷⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1932-1933 Sign.: 81

¹³⁸⁰ *Sóller* 27-10-1934

¹³⁸¹ ARM, Govern Civil, expedients d'Associacions, lligall 1637, exp. 2749.

¹³⁸² Els altres membres fundadors foren Gabriel Caldentey, Jose Marín, Josep Vidal, Fausto Santamaría, Bartomeu Albertí, Antoni Julià, Rafel Reus i Bartomeu Cabrer. ARM, Govern Civil, expedients d'Associacions, lligall 1637, exp. 2733.

En aquest període es donaren alguns conflictes laborals entre obrers i patrons, que va provocar la convocatòria de diverses vagues. Alguns dels conflictes entre obrers i patrons que podem citar varen ésser:

- Les reivindicacions dels obrers tèxtils l'any 1931 per millorar els salaris i la reducció dels horaris. La *Sociedad Obrera del Ramo Tèxtil*, amb l'Ajuntament com intermediari, va demanar una millora en les condicions laborals i salarials. El batle accidental Miquel Arbona Colom –*Simó*– va reunir les fàbriques implicades: *V. Alcover, Mayol y Cía., Hijo de J. Pizà, Frontera y Puig, B. Frontera y Cía., M. Rullan, Rullan y Mayol, J. Ensenyat* i *M. Arbona*, que varen acceptar algunes d'aquestes reivindicacions dels obrers.

- Les reivindicacions del sindicat de fusters *La Evolución* l'any 1932 també per aconseguir unes millores en els salaris. No es va arribar a produir cap vaga gràcies a les gestions del batle accidental Josep Forteza i finalment les dues parts es varen posar d'acord, aconseguint els obrers un augment del sou, entre d'altres prestacions.

- A finals del 1932 els obrers del *Ramo Textil* es varen posar en vaga, tot i que no tots els obrers s'hi varen adherir. De fet, a la fàbrica *La Solidez* i a *Can Bac (Frontera y Puig)* la producció no es va aturar. Els obrers que no trobaren una feina alternativa foren auxiliats per la Casa del Poble. La vaga va durar unes setmanes i no es va resoldre res, els obrers no aconseguiren l'augment salarial i els patrons varen haver d'estar aturats, amb les conseqüents pèrdues econòmiques. La vaga va finalitzar el 9 de gener de 1933, va afectar a 9 establiments i fou seguida per tots els obrers tèxtils, uns 500¹³⁸³.

- Entre el 15 de setembre i el 5 de novembre de 1933, foren els manobres qui es posaren en vaga, uns 320 obrers la seguiren, dels 380 que hi havia ocupats. Demanaven la readmissió d'un obrer despatxat i una reducció de la jornada de treball. 20 talls d'obers foren els afectats.¹³⁸⁴

- El dia 5 de juny de 1936 els obrers sollerics varen declarar la vaga general, en solidaritat amb els obrers de Palma, per l'atemptat contra la Casa del Poble per

¹³⁸³ Sóller 15-09-1934

¹³⁸⁴ Sóller 15-09-1934

extremistes de dreta¹³⁸⁵. Es va realitzar una manifestació que va recórrer els carrers Victòria, Lluna, Plaça Constitució, Bauzà, Rectoria, Quadrado, Tamany, Jesús, Volta Piquera, Bisbe Nadal, Pi i Maragall, Sta. Bàrbara, Sant Jaume i Sta. Teresa. Tots els comerços, empreses i societats tancaren les seves portes i el tren i el tramvia no varen funcionar. La intervenció del batle Josep Serra i del regidor Joan Casanovas va fer que no hi haguessin incidents i que els manifestants es dissolguessin pacíficament¹³⁸⁶.

Pel que fa a la patronal, aquesta també es va organitzar en algunes associacions, com:

- *La Sociedad Patronal de Obreros, Carpinteros y Ebanistas de Sóller*

Fundada l'any 1933 per empresaris del gremi de fusters.

- *La Sociedad Patronal del Gremio de Albañilería*

Entitat creada l'any 1932. La junta directiva l'any 1935 la formaven: Antoni Martorell Garau (president), Josep Morell Casanovas *Putxa* (vicepresident), Josep Morell Colom *Cit* (secretari), Pere J. Suau Amengual (vicesecretari), Joan Casanovas Casanovas (comptador), Antoni Colom Casanovas (tresorer),

¹³⁸⁵ «Reunidos en la Casa del Pueblo los directivos y afiliados de los Sindicatos, han acordado por unanimidad ratificar el paro general en esta ciudad y solidarizarse con el de 24 horas decretado por los compañeros de Palma de Mallorca, con motivo del vandálico atentado que ayer se perpetró contra el domicilio social de los trabajadores de aquella capital (Casa de Pueblo de la calle Fermín Galan) y a consecuencia del cual resultaron heridos de gravedad varios de nuestros hermanos de clase.

Al propio tiempo, por conducto de la autoridad local, elevan a las Autoridades Provinciales Republicanas su más enérgica protesta por lo sucedido y exigen que sean tomadas las medidas necesarias para poner coto a las constantes provocaciones que la reacción desarrolla en contra de la República y de sus más decididos defensores que componen el Frente Popular.

Resuelven también que el trabajo sea reanudado a las 12 horas de hoy. Sóller, 5 de junio de 1936. Firmado: Juan Casanovas (Junta Administrativa), José Ramírez (Oficios Varios), Matías Colom (Ferroviarios), M. Marimón (La Fraternidad), Gabriel Sampol (La Evolución), José Fluxó (Radio Comunista) y Pedro Coll (Agrupación Socialista).» *Sóller* 06-06-1936.

¹³⁸⁶ *Sóller* 06-06-1936.

Gabriel Pasqual Bisquerra (vocal), Amador Coll Ensenyat *Madora* (vocal), Martí Cifre Orell (vocal) i Antoni Servera Pons (vocal). L'any 1933 posà en marxa una picadora de pedra a la finca de Sa Mola, al costat de la carretera del Port.

El moviment obrer doncs, va tenir un pes relatiu en el context de Sóller. Aquest va anar creixent i desenvolupant-se al mateix moment que l'economia i la societat de la Vall anava creixent. El capital procedent de l'emigració, la indústria i el comerç va provocar el creixement urbanístic i la posada en funcionament de nous serveis, com el ferrocarril. Per això es va necessitar mà d'obra i va provocar que Sóller es convertís també en lloc d'acollida, ja que molts joves sollerics emigraven a França i no es dedicaven a la construcció o a altres oficis més durs. Així, és pot dir que l'emigració va influir de certa manera amb el desenvolupament obrerista a la localitat, alhora que va frenar també la seva expansió, ja que molts vegades els afiliats més joves acabaven emigrant. Però a banda d'això, no s'ha de menysprear el seu pes, ja que es va mantenir molt actiu entre 1900 i 1936, exceptuant el període de la dictadura de Primo de Rivera.

7.1.7. Balanç de la influència dels emigrants en la vida política local

L'emigració i la política local varen anar intimanent lligades des de l'eclosió d'aquest fenomen històric. Bàsicament per dues raons:

- L'enriquiment de bona part d'aquest emigrants va esdevenir el sorgiment d'una nova casta social, que a mesura que avançava el segle XIX va anar substituint a la vella oligarquia lligada a la terra i la propietat. La conjunció d'interessos, moltes vegades a causa de llaços familiars, entre el capital retornat i la classe comercial i industrial de la Vall, va afavorir aquesta substitució. L'ampliació del sufragi censitari al llarg del segle també va possibilitar que poguessin accedir al govern municipal emigrants retornats, que havien augmentat la seva renda i que, també és important, invertiren en terres i propietats a la seva llar. El primer exemple, i més clar d'aquesta introducció dels emigrants en la política local, és sens dubte, Joan Marquès Marquès –*Alic*-. Aquest, fou elegit regidor en la renovació de l'Ajuntament del 1867, abandonant-lo després de la Revolució de

1868. Fou durant el període de la Restauració, quan s'incrementà el nombre de persones relacionades amb l'emigració, que ocuparen llocs com a regidors, a l'Ajuntament de Sóller.

- Una altra causa d'aquesta introducció dels emigrants en la vida política local fou l'entrada en contacte amb altres formes de govern diferents a l'espanyola, bàsicament el sistema republicà. Aquest contacte, va provocar dues reaccions contraposades. Per una banda, foren molts els sollerics i fornalutxencs que assumiren els ideals republicans. Així, coincidint amb el revifament republicà a Mallorca de finals del segle XIX, els més destacats elements republicans de la Vall havien emigrat a la seva joventut, principalment a Amèrica. Són bons exemples Antoni Mayol Simonet, Damià Ozones Pastor, Miquel Arbona Colom o Llorenç Roses Bermejo. D'altra banda, el contacte amb el sistema republicà, va provocar un efecte reaccionari en molts emigrants. Aquests, es decantaren a favor del sistema monàrquic espanyol, i quan retornaren, es varen decantar per les opcions més oficialistes, ingressant principalment a les files mauristes i conservadores.

Tot plegat, va provocar, com hem dit, que l'emigració fós un ben present en la vida política local, no solament pels vots que podien aportar (i pel frau que del seu vot també es feia), sinó perquè la majoria de persones que ocuparen càrrecs polítics havien tractat amb altres realitats socials, culturals i polítiques i les traslladaren d'alguna forma a la seva localitat.

7.2. L'economia i la propietat

Entre la dècada de 1880 i el 1936, es va donar un període de creixement econòmic a la localitat, exceptuant l'interval de 1929-1934, de crisi econòmica a causa anys del crac de 1929 i les seves conseqüències.

Aquest creixement va ser causat en bona part per la reinversió dels beneficis obtinguts a l'estranger. Aquests beneficis es reinvertiren sobretot en les infraestructures, la indústria i el comerç. Aquests dos darrers sectors varen

experimentar una enorme expansió, no sols per la inversió de capital emigrant, sinó també gràcies a una conjuntura econòmica favorable i a l'adaptació a les noves formes de producció, mogudes per vapor.

Per poder tenir un coneixement més ampli i en perspectiva d'aquest període, analitzarem els tres sectors productius i les empreses o entitats més destacades d'aquests.

Pel que fa a Fornalutx, la seva economia era pràcticament agrària, sense cap indústria destacada ni tampoc un sector servei desenvolupat. Hi havia a la localitat alguns petits tallers de sabates i alguns teixidors, que solament cobrien el consum local.

7.2.1. El sector primari

Pel que fa al sector primari, aquest es va mantenir lligat a la producció de cítrics, l'olivera, el garrover i els productes d'horta. Una altra de les principals vies d'inversió del capital emigrant fou la compra de propietats agràries. Això va contribuir a mantenir el minifundi, predominant com a estructura de la propietat de la localitat. En aquesta època es parcel·laren algunes de les grans possessions de les zones baixes de muntanya, com les de Sa Coma, Cas Don o Son Sales¹³⁸⁷, el que va afavorir encara més la fragmentació de la propietat.

Una de les maneres més freqüents d'invertir els estalvis, era la compra de terres, olivars i horts. Fins ben entrat el segle XX es varen invertir diners que provenien de l'emigració, en la construcció de nous marges per tota la Vall. Tenim coneixement d'aquest fet a Ses Basses, na Màniga, es Marjats Nous o Sa Capirona que finca era propietat de Guillem Colom Muntaner, retornat de l'Havana i que havia adquirit les finques dels Montreals i Monnàber (aquesta fou

¹³⁸⁷ COLL CONESA, Julián Carlos, *Introducción al estudio de la evolución sociolaboral en Sóller (Mallorca). 1950-1985*, monográfico de fin de carrera del Centro Oficial de Estudios Sociales de Palma, 1986, pàg. 21.

comprada el 1886)¹³⁸⁸. Un altre cas destacat d'emigrants que compraren finques, fou Damià Canals Mayol –*Mart*–, qui havia fet fortuna a Puerto Rico i Mèxic, i que va comprar la possessió de Montcaire el 1881.

En el quadre inferior podem veure l'evolució del nombre de propietaris, arrendataris i jornalers que es va donar a finals del segle XIX, amb una disminució dels dos primers i l'augment dels darrers:

	1890	1899
Jornalers	311	416
Arrendataris	368	354
Propietaris	154	87

D'altra banda, a diferència de molts de municipis de Mallorca, el sector primari no fou el principal sector productiu de la vall. En el darrer quart del segle XIX, de les 61,88 Ha que constituïen el total de la superfície agrícola cultivable, sols s'explotaven aproximadament el 50 % de les mateixes. D'aquestes el 73 % corresponia al cultiu de l'olivera, el 10 % al dels cítrics, el 8 % al garrover, el 7 % a l'hortalissa i el 2 % restant a arbres fruiters diversos¹³⁸⁹.

Per impulsar i mantenir el camp solleric es varen promoure la creació de societats agràries que pretenien agrupar els productors locals i fer més competitius els seus productes, abaratint costos amb la unió de productors i exportadors.

Així, mossèn Josep Rullan cap el 1888 ja propugnava, a les planes del setmanari *Sóller*, la creació d'entitats agràries de tipus catòlic. Així a finals del decenni de 1890 es va crear el *Sindicato Agrícola Sollerense* (1899). El sindicat de Sóller era aconfessional i estava purament dedicat i enfocat directament a activitats agrícoles, comercials i industrials. El sindicat de Sóller es va fundar en

¹³⁸⁸ REYNÉS TRIAS, Antoni, et al., *Marjades i prevenció de riscos naturals a la Serra de Tramuntana*, Palma, Consell de Mallorca, 2007.

¹³⁸⁹ PÉREZ PASTOR, Plàcid, *L'estructura agrícola de la Vall de Sóller, modificacions i conjuntura actual*, a *Sóller*. Número del centenari (1885-1985), 1985.

un moment que no hi havia lleis referents a sindicats agrícoles, a pesar que tenia la protecció de la Cambra Agrícola Balear¹³⁹⁰.

Posteriorment, l'any 1902, es va fundar un Banc Agrícola Solleric, amb la finalitat de donar crèdits als agricultors i ramaders locals. Malgrat això, el projecte no va tenir el suport esperat i va desaparèixer a principis de 1903, sense complir l'any de fundació¹³⁹¹.

Altres iniciatives dels productors locals per unir-se i fer front a les dificultats del camp, com les plagues, els adobs, les llavors i la venda dels seus productes foren la creació de la *Liga de Propietarios* (1898) o la fundació del Sindicat Agrícola Catòlic de Sant Bartomeu, el 1919, lligat a la Federació Catòlica Agrària de Mallorca¹³⁹². El 1923, es va dur a terme el XXVI Congrés Agrícola catalano-balear organitzat pel Sindicat Agrícola Catòlic de Sóller¹³⁹³.

Pel que fa a la pesca, aquesta activitat era minoritària en el conjunt de l'economia local, però molt important a la barriada del Port de Sóller com a complement de l'economia familiar de la zona.

El 1903, el comandant militar de Marina de l'illa va demanar a l'Ajuntament de Sóller que s'establís una societat encarregada de vigilar que els pescadors mantinguessin les vedes i les mides mínimes establertes, ja que li havien arribat notícies que això s'incomplia. El Consistori va cedir aquesta tasca a la societat de Guarda Pesca de Palma, a la qual va concedir una subvenció de 50 ptes. anuals¹³⁹⁴.

El 1913, es va introduir la pesca d'esponges a la localitat, quan el pescador Antoni Albert Nieto, natural d'Eivissa, demana permís per poder pescar-les a les

¹³⁹⁰ FULLANA PUIGSERVER, Pere, *El moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994. Veure també FULLANA PUIGSERVER, Pere, *El catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990

¹³⁹¹ *Sóller* 28-02-1903

¹³⁹² FULLANA PUIGSERVER, *El moviment catòlic...*, pàg. 323-324, o.c.

¹³⁹³ PEÑARRUBIA MARQUÈS, *Mallorca davant el caciquisme...*, pàg. 194 i 451, o.c.

¹³⁹⁴ AMS. Secció 8: Correspondència. 8.3. Correspondència general 1920-1924. Ayudantía de Marina del Puerto de Sóller (1820-1924). Sign.: 2292.

costes de la localitat. Si bé, aquesta activitat va restar marginal i no es va desenvolupar gaire ¹³⁹⁵.

Una altra activitat, molt minoritària fou la mineria. Entre finals del segle XIX i els primer decenni del XX, tenim algunes dades de l'explotació de diverses mines de coure i guix. Malgrat això, aquestes tingueren poca producció i prest s'abandonaren:

- El 1894, els titulars de les mines de coure *San Antonio*, *San Francisco* i *San Luis*, que es troben en el terme municipal de Sóller, varen renunciar a l'explotació d'aquestes. A causa d'això el terreny que comprenien va ser declarat franc ¹³⁹⁶.
- A principis de 1900, els sollerics Joan Morell Coll i Jaume Joan Joy Castañer, varen registrar al Govern Civil diverses mostres de mineral extrets de Sóller i Fornalutx ¹³⁹⁷.
- El 1906, es va inscriure al registre civil una mina de coure anomenada *Buena Estrella* i una de ferro anomenada *Pilar*, la primera a Cas Bernats i la segona al Torrent de Can Verí ¹³⁹⁸.

Malgrat això, el sector primari no fou el motor de l'economia sollerica, ja que la producció dels horts locals no va tornar a arribar a les quotes que havia assolit abans de la malaltia dels tarongers.

7.2.2. El sector secundari

Pel que fa al sector secundari, aquest va tenir una notable expansió a finals del segle XIX. Creixement provocat principalment, pel retorn de capitals procedents de l'emigració, que es reinvertiren per una banda, en la indústria tèxtil i per l'altra, en la construcció i les indústries relacionades amb ella.

¹³⁹⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1913 - 1914. Sign.: 62

¹³⁹⁶ *Sóller* 28-04-1894

¹³⁹⁷ *Sóller* 04-08-1900

¹³⁹⁸ *Sóller* 22-09-1906

7.2.2.1 La indústria tèxtil i l'emigració

A principis de la dècada de 1880, la indústria tèxtil sollerica va donar el seu pas definitiu cap a la revolució industrial, superant el vell sistema gremial i adoptant el vapor com a força motriu pels telers.

Les causes que motivaren el trànsit cap a un nou sistema productiu foren¹³⁹⁹:

- La concentració dels telers, ja iniciada a finals de la dècada de 1870.
- L'adopció del vapor com a força motriu dels telers locals. La facilitat per utilitzar l'aigua en grans quantitats va afavorir la utilització del vapor¹⁴⁰⁰.
- La facilitat de comptar amb un port habilitat per al comerç.
- Comptar amb una flota pròpia de vaixells, naviliers i armadors.
- La inversió del capital emigrant en dites indústries. En molts casos units per llaços de parentiu.

Es pot dir, que aquest procés de concentració ja estava totalment consolidat a finals de segle. El 1898, sols quedaven 8 botigues de teixidor amb llançadores volants, la resta s'havien convertit en fàbriques de teixits mecànics (10)¹⁴⁰¹. Uns quants d'anys després l'única botiga que quedava, era la de mestre Francesc Pons.

Hi ha una relació directa entre el desenvolupament i mecanització de la indústria tèxtil i l'emigració. Segons Joan Castanyer, la indústria tèxtil va evolucionar amb la reinversió del capital dels emigrants, els quals varen trobar en el comerç i la

¹³⁹⁹ QUETGLAS CIFRE, Antoni / PÉREZ PASTOR, Plàcid / COLOM GUASP, Antoni, *Les fàbriques de teixits mecànics de Sóller: el patrimoni perdut*, a MUSA 4, Manacor, Museu de Manacor, 2008.

¹⁴⁰⁰ Moltes de les fàbriques s'ubicaren a prop dels torrents o les fonts, ja que era més fàcil accedir a l'aigua. També es signaren acords amb el Sindicat de Regants per poder utilitzar els sobrants de l'aigua per a ús industrial. PÉREZ PASTOR, Plàcid (Coord.), *El Sindicat de Recs. La captació, ús i gestió de l'aigua a la vall de Sóller (Mallorca)*, Sóller, Sindicat de Recs de Sóller, 2006.

¹⁴⁰¹ RULLAN I MIR, Josep, *Guía de Sóller*, Sóller, Imprenta La Sinceridad, 1898.

indústria un bon lloc on invertir els beneficis obtinguts a fora¹⁴⁰². Això es fàcilment demostrable, comparant els membres (o famílies) que formaven part de les seves juntes directives i les llistes d'emigrants sollerics¹⁴⁰³.

Pel que fa a l'adopció del vapor, les primeres dades que tenim de la utilització de la màquina de vapor per moure els telers són de la instal·lació de la fàbrica de teixits de *La Solidez*¹⁴⁰⁴ i la petició del mestre teixidor Andreu Albertí i Pizà – *Civella*- a l'Ajuntament, el mes d'abril de 1884, sol·licitant el permís per instal·lar una caldera de vapor per a dedicar-se a la fabricació de teixits mecànics a l'edifici nomenat *La Vinya de Can Civella*, situat a l'extrem del carrer del Cementiri¹⁴⁰⁵.

Un altre exemple el tenim poc després, el maig de 1884, quan es va rebre també la sol·licitud de Josep Marquès Mayol -*de Can Baltassar*- , per instal·lar també una màquina de vapor, amb 3 cavalls de potència, per a la fabricació de teixits mecànics a la casa de la seva propietat situada en el carrer de Pastor i per a construir una edifici annex en el corral de la propietat per albergar-la.

L'Ajuntament acceptà aquestes dues peticions, però amb les següents condicions:

1. La caldera no podria funcionar amb una potència superior als cavalls indicats.
2. La xemeneia tendria altura suficient per no perjudicar els veïnats.
3. Es col·locaria a la caldera una planxa metàl·lica circular i una clau de pas per què es pogués instal·lar el manòmetre per verificar que els indicadors de pressió funcionaven correctament.
4. S'haurien d'instal·lar obligatòriament diversos aparells de seguretat¹⁴⁰⁶.

¹⁴⁰² CASTANYER, Joan A., *Emigración y capital: circuitos de financiación de la industria de Sóller y su coyuntura en el periodo 1939-1945*, Palma, Trabajos de Geografía, 38, 1984.

¹⁴⁰³ Veure annexos 9.6. Les fàbriques de teixits mecànics de Sóller i 9.7. Relació d'emigrants de Sóller.

¹⁴⁰⁴ *Semanario de Sóller* 15-03-1884

¹⁴⁰⁵ Aquest va acompanyar la sol·licitud amb el plànol de la caldera de vapor que tenia 4 atmosferes i 8 cavalls de potència.

¹⁴⁰⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1883-1884. Sign.: 33

Amb pocs anys, s'anaren agrupant antics teixidors i inversors externs en societats anònimes o comanditàries, creant empreses dedicades a la producció de teixits amb telers mecànics. Aquest procés fou contemporani, com hem dit, al sorgiment d'una sèrie d'empreses i societats que varen impulsar de manera notable el desenvolupament de la indústria tèxtil: la societat productora de gas, El Gas S.A. (1892); la societat productora d'electricitat, Eléctrica Sollerense; les entitats bancàries Banc de Sóller (1890) i la sucursal de Sóller del Banc de Crèdit Balear (1881); l'empresa de vaixells a vapor Compañía de Navegación de Sóller (1891); i l'empresa Ferrocarril de Sóller (1912).

Pel que fa a la força motriu, com hem dit, aquesta fou el vapor, el qual estava generat per motors moguts primer amb carbó, posteriorment amb gas i finalment amb gasolina. Això va provocar la necessària importació de carbó, procedent principalment d'Anglaterra i el País Basc.

La creació de la fàbrica de gas va permetre gaudir d'aquesta font d'energia. L'empresa *El Gas S.A.*, va promoure rebaixes en el preu per a les fàbriques que consumien gas, tant per moure els telers com per l'enllumenat¹⁴⁰⁷. També moltes fàbriques varen muntar els seus propis motors de gas. Per mostrar un exemple, en la darrera dècada del segle XIX, el motor de gas pobre de Can Bac consumia indefectiblement 200 reials de carbó setmanals. Posteriorment, amb l'inici de la guerra europea, es deixà sentir la manca de matèries primeres, i els gasògens començaren a emprar tot tipus de combustible, especialment llenya i clovella d'ametlla.

Tots els bens i equipaments de les fàbriques s'importaven des de Barcelona, així com el cotó filat. Això encaria el producte final. De les fàbriques de teixits de Sóller, sortia la famosa tela de llista de milratlles, un dels principals teixits de cotó dedicats a l'exportació. Altres tipus de teles destacats eren les "Mallorcas", "Vichy" i "Pisanes".

En una paraula, la industrialització tèxtil de Sóller quedà perfectament definida i consolidada la dècada 1900-1910. Es tracta doncs d'una etapa de

¹⁴⁰⁷ Sóller 02-09-1893

desenvolupament i consolidació de la mecanització a les fàbriques, alhora que anava desapareixent l'antic sistema de telers manuals.

El nombre de fàbriques que neixen en el període 1883-1910 ens dóna compte dels beneficis que devien reportar aquestes. Pràcticament totes les fàbriques de teixits de la localitat es muntaren en aquesta època. Així trobam, que abans de que acabàs el segle, ja s'havien posat en funcionament les fàbriques de Can Moana (1880), Ca les Ànimes (1882), La Solidez, (1884), Can Civella (1885), cas Pastor (1887), Can Bac (1892), Can Pedaçot (1893), Can Pizà (1893). Posteriorment es posaren en funcionament la Fàbrica Nova (1922) i Can Pelut (1923).

Entre els anys 1911 i 1936, fou una etapa que es caracteritzà pels alts i baixos de la producció, que es corresponen amb els diferents períodes bèl·lics nacionals i internacionals, i els processos de crisi econòmica dels períodes d'entreguerres.

Sembla que ja el 1911 hi havia manca de mà d'obra a les fàbriques de teixits, ja que el febrer d'aquell any l'industrial Nicolau Cortés va anar a Maó a cercar operaris per a treballar a les fàbriques. En total varen partir de Maó 12 persones d'ambdós sexes i es va assegurar, que en partiren d'altres en viatges successius¹⁴⁰⁸.

Els inicis de la Gran Guerra (1914-1918) varen suposar l'augment de la demanda dels productes tèxtils mallorquins, especialment des de França. Això es veu reflectit en les exportacions de cotó del port de Sóller¹⁴⁰⁹. A pesar d'això, la crisi de 1917 i la finalització del conflicte l'any següent, varen provocar una davallada de les comandes. Aquesta tendència a la baixa es va mantenir fins a principis de la dècada de 1920. Així a finals de febrer de 1921 els industrials del teixits varen acordar el tancament de dos dies setmanals de les seves fàbriques per fer front a la crisi del sector¹⁴¹⁰. A mitjans de maig del mateix any es

¹⁴⁰⁸ Sóller 25-02-1911

¹⁴⁰⁹ SERRANO ESPASES, "Del teler manual...", pàg. 127, a.c.

¹⁴¹⁰ Sóller 05-03-1921

reprengueren les comandes i es va tornar a l'activitat normal¹⁴¹¹. Cap a l'any 1924, es mantenia la crisi del sector tèxtil que afectava tot l'Estat. A Sóller, per fer front a aquesta crisi, hi havia fàbriques que tancaven entre 1 i 3 dies setmanals, d'altres aturaren part dels telers¹⁴¹².

A partir de 1925, es va recuperar la indústria local, gràcies a l'augment de la demanda per la recuperació dels mercats exteriors. Això va suposar la posada en funcionament de dues fàbriques més. La bonança va durar fins a finals del decenni.

El crac de 1929 va afectar també la indústria dels teixits, com a tots els sectors productius. A dita crisi, se li va d'afegir que, durant els primers 6 anys de la dècada de 1930, els molls del port de Sóller varen restar inoperatius a causa de les obres de d'ampliació d'aquests. Això va comportar que l'exportació de teixits s'hagués de fer per mitjà del ferrocarril i sortir de Mallorca, pel port de Palma, el que encaria encara més el cost dels productes acabats. Un altre factor a tenir en compte, a pesar que manca estudiar-ho, és l'efecte que va tenir la fallida del Crèdit Balear a la indústria local.

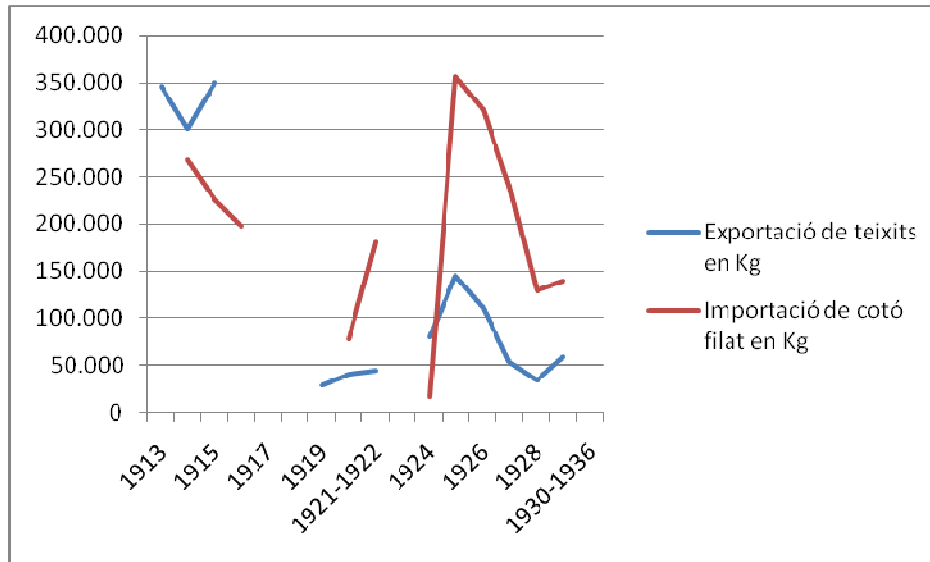
Durant la dècada de 1930, les conseqüències d'aquest conjunt d'elements negatius va fer que tancassin 3 fàbriques: *La Solidez*, Can Pelut i Cas Pastor.

Anys	Exportació de teixits en Kg	Importació de cotó filat en Kg
1913	346.385	
1914	301.380	267.922
1915	349.719	226.358
1916		198.339
1917		
1918		
1919	29.036	
1920	41.104	77.694
1921-1922	45.396	180.337
1923		
1924	80.940	16.102
1925	145.517	357.113
1926	111.435	321.113

¹⁴¹¹ Sóller 07-05-1921

¹⁴¹² Sóller 09-08-1924

1927	54.714	239.768
1928	34.606	129.429
1929	59.139	138.903
1930-1936		



Les fàbriques concentraven tot el sistema productiu en els edificis, des del tintat al teixit. La mà d'obra era essencialment femenina, ja que eren dones les que s'encarregaven dels telers¹⁴¹³. Els homes que treballaven en les fàbriques es dedicaven als treballs mecànics, de comptabilitat i alguns processos d'acabats. A pesar d'això existien notables diferències pel que fa als salaris que cobraven homes i dones.

Segons el llibre de salaris de la fàbrica de Can Bac, l'any 1893 les teixidores cobraven entre 7 i 13 reials per cada tros que fabricaven, segons la dificultat; la berrugadora percebia 24 reials a la setmana, igual que el comptable; el fogoner, 52 reials; i l'encarregat 160 reials. Tant les canoneres com les bitlleres i ordidores anaven a escarada.

¹⁴¹³ Per exemple, el 1932, de 63 obrers de Can Bac, 47 eren dones (és a dir el 74,6 % del total).

També tenim dades sobre els Salaris mitjans de les fàbriques de Sóller entre 1914 i 1924. Aquestes eren¹⁴¹⁴:

	1914	1920	1924
Teixidores	15	18	21
Ordidores	15	18	21
Canilleres	15	18	21
Netejadores	15	18	21
Tintorers	16	24	27
Mecànics	24	35	45

Després d'una vaga del sector tèxtil, que es perllongà des del tres de desembre de 1932 al 9 de gener de 1933, el BOE de 18/02/1933 va fixar els jornals següents: homes de 14 a 16 anys: 2,50 ptes; de 16 a 18 anys: 4 ptes.; i de 18 per endavant:, 5,50 ptes. Els encarregats de secció cobraven 6 ptes. setmanals. Les dones de 14 a 16 anys només cobraven 2 ptes.; les d'entre 16 i 18 anys, 2,50 ptes.; i les de més de 18 anys, 3,50 ptes¹⁴¹⁵.

L'edat de començar a treballar era normalment dels 10 als 14 anys. A partir de 1900 l'Institut de Reformes Socials va regular el tema del treball dels menors seguint les disposicions de la Llei de 13 de març de 1900, obligant a complimentar un certificat per a cada dona o infant que efectuava treballs industrials o mercantils. A aquest document s'havia d'adjuntar un permís patern (en el cas de menors), un extracte de l'acta de naixement i una certificació mèdica gratuïta d'estar vacunats i no patir cap malaltia infecciosa. Malgrat això sovint es burlaven aquestes normes i entraven a treballar infants sense passar el control i/o feien més hores de les permeses. Segons fonts orals quan hi havia inspeccions de treball, les nines s'amagaven o les enviaven a un altre lloc.

¹⁴¹⁴ Quantitats expressades en pessetes. SERRANO / BERNAT / FORTEZA, *Sóller, principal centro tèxtil...*, pàg. 128, a.c.

¹⁴¹⁵ *Sóller* 25-03-1933

El tema de les jornades laborals va provocar diverses vagues dins el sector, sobretot a partir de 1917, quan aquest es va organitzar sindicalment¹⁴¹⁶. L'horari de feina era de dos tornos de 5:30 a 12:00 i de 13:30 a 19:30. El 1919 es va fer una vaga per aconseguir les 8 hores de treball. Els patrons apel·laren al batle i a l'IRF al·legant que es feien més hores per poder competir amb els centres industrials de Catalunya. Al final els sindicats aconseguiren una jornada de 8 hores més una d'extraordinària.

Cada empresa tenia un reglament d'ordre intern i de treball que regulava tot el funcionament de la fàbrica. El treball en aquesta es dividia en dues branques. La branca de l'aigua, que consistia en desemmidonar el cotó, bullir-lo i tenyir-lo; i en la branca del teixits, que agrupava tot el procés de teixir les peces. Després de tot això, es netejaven les peces, es planxaven, s'emmidonaven i enfardaven.

La distribució dels productes es feia mitjançant els viatjants i els representants. Aquesta figura va ser clau per al desenvolupament del sector a Sóller. Aquests representants cobraven una comissió per les peces venudes. Les empreses locals tenien representants a totes les regions de l'Estat espanyol. Solien recollir les comandes i enviaven la sol·licitud a Sóller i després s'encarregaven de la distribució.

Evolució de les raons socials de les fàbriques de teixits mecànics de Sóller		
Nom	Domicili	Companyia i període d'activitat
La Solidez	Romaguera, 18	- La Solidez, S. A. (1880-1924) - Jaime J. Joy Castañer (1924-1934) - Unión Textil, S.A. (1937-1965)
Can Moana	Pons, 5-7	- Pedro Antonio Rullan Colom (1895-1914) - Hros. de Pedro A. Rullan (1915-1920) - Hijos de Pedro A. Rullan (1920-1966)
Can Civella Can Queixal	Pau Noguera, 60 Batach, 34	- Andrés Albertí y Cía (1893-1904) - Andrés Abertí Pizá (1904-1912)

¹⁴¹⁶ Veure punt 6.1.4.2. sobre el moviment obrer.

		<ul style="list-style-type: none"> - Miguel Arbona Rullan (1912-1919) - Arbona y Alou, S. en C. (1919-1934) - Vda. de Miguel Arbona Rullan (1935-1952) - Comunidad de Bienes Hijos de M. Arbona Rullan (1953-1960)
Can Baltasar	Pastor, 20	<ul style="list-style-type: none"> - José Marqués Mayol (1886-1893)
Can Padaçot	Capità Angelats, 12	<ul style="list-style-type: none"> - Frontera, Forteza y Cía (1893-1895) - Pizá, Forteza y Cía (1895-1903) - Alcover y Cía (1904-1906) - Juan Pizá Castañer (1906-1908) - Pizá, Alcover y Cía (1908-1922) - Vicente Alcover Colom (1922-1938) - Tejidos Alcover, S. A. (1939-1942) - Fabril Balear, S. L. (1943-1945) - Tejidos Alcover, S. A. (1945-1970)
Cas Pastor	Pastor, 14	<ul style="list-style-type: none"> - Enseñat Hermanos (1900-1919) - Enseñat Hermanos y Cía. (1919-1922) - José Enseñat Mayol (1922-1939) - Pons y Cía, S. en C. (1939-1942) - Enseñat, S.L. (1942-1951) - Vda. de José Enseñat Mayol (1952-1962)
Can Bac	Rentadores, 3	<ul style="list-style-type: none"> - Juan Morell Coll (1899-1918) - Vda. de Juan Morell (1918) - Mayol, Frontera y Cía (1919-1931) - Frontera y Puig, S. en C. (1931-1980)
Ca les Ànimes	Ànimes 9-11	<ul style="list-style-type: none"> - Albertí, Frontera y Cía. (1892-1899) - Frontera y Cía. (1899-1901) - Frontera, Mayol, Cortés y Cía. (1901-1903) - Frontera, Mayol y Cía. (1904-1907)

		<ul style="list-style-type: none"> - Mayol, Cortés y Cía. (1908-1922) - Mayol y Cía. (1923-1940) - Mayol, S. A. (1941-1975)
Ca Na Beta Can Pisà	Isabel II, 67	<ul style="list-style-type: none"> - Lanuza y Cía (1894-1904) - Juan Pizà Castañer (1911-1916) - Hijos de Juan Pizà Castañer (1916-1942) - Miguel Pizà Arbona (1943-1961) - Hijos de Juan Pizà Castañer, S. A. (1962-1981)
Fàbrica Nova	Camí de Cas Jurat, 2	<ul style="list-style-type: none"> - Rullan y Mayol, S. en C. (1922-1943) - Oliver, Bauzá y Cía, S. L. (1943-1953) - Textil Mallorquina, S. A. (1953-1970)
Can Pelut	Josep M ^a Quadrado, 6	<ul style="list-style-type: none"> - Bartolomé Frontera Pizà y Cía, S. en C. (1924-1935) - Hros. de B. Frontera Pizà y Cía (1937) - Bernat y Cía., S. en C. (1938-1943) - Bernat, S.A. (1944-1954) - Textil Isleña, S.A. (1955-1968)
Fàbrica de Sebastià Pizà Castañer	Rosa, 8	<ul style="list-style-type: none"> - Sebastián Pizà Castañer (1895-1913)
Fàbrica de Mateu Colom Rullan	Santa Teresa, 18	<ul style="list-style-type: none"> - Mateo Colom Rullan (1913)
Fàbrica de Cayetano Aguiló Forteza	Lluna, 5 / Palou	<ul style="list-style-type: none"> - Cayetano Aguiló Forteza (1925-1931)

Riera Rosendo y Cía.	Creu, 5	- Riera Rosendo y Cía. (1902-1903)
----------------------	---------	------------------------------------

Hem de fer constar que a pesar de la mecanització de la indústria sollerica, fins al decenni de 1910 es va mantenir la fabricació manual, però segurament la seva producció estava destinada al consum local i potser, illenc. Així en els quadres inferiors podrem veure com, a mesura que es consolidava la mecanització de les fàbriques de teixits, anaven minvant el nombre de teixidors o tallers que elaboraven les peces a mà.

Evolució de les fàbriques / tallers amb telers a mà i volant

Anys	Nombre
1880	40
1890	14
1900	6
1910	1
1915	1

Mestres teixidors de Sóller entre 1880 i 1915

Nom del mestre teixidor	Anys	Adreça
Antoni Albertí Arbona	1880	Príncep, 11
Cristòfol Canals Ripoll	1880	Alqueria del Comte, 6
Damià Canals Colom	1880	Lluna, 109
Lluís Forteza	1880	Sant Bartomeu, 24
Pere Joan Morell Ferrer	1880	Mar, 18
Josep Forteza Enseñat	1880	Isabel II
Joan Pizà Marquès	1880-1881	Rosa, 5
Antoni Pizà Oliver	1880-1881	Quarter Est

Jaume Ensenyat Mayol	1880-1882	Pastor, 23
Antoni Canals Vicens	1880-1883	Alqueria del Comte
Jordi Trias Trias	1880-1883	Lluna, 130
Josep Frontera Ensenyat	1880-1883	Isabel II, 88
Bartomeu Marquès Marquès – <i>Alic-</i>	1880-1884	Sant Pere, 10
Benet Miró Morey	1880-1884	Rosa, 15
Damià Pizà Oliver	1880-1884	Rosa, 1
Josep Pizà Vicens – <i>Parrinyola-</i>	1880-1885	Sant Jaume, 33
Andreu Albertí Pizà – <i>Civella-</i>	1880-1886	Batach, 36
Bernat Oliver Barceló	1880-1886	Sant Bartomeu, 16
Damià Pizà Marquès	1880-1886	Rosa, 13
Miquel Colom Morell	1880-1886	Lluna, 113
Damià Morell Muntaner	1880-1887	Sant Jaume, 34
Francesc Frontera Vicens	1880-1887	Empúries, 12
Antoni Castañer Colom	1880-1888	Sant Jaume, 41
Damià Ensenyat Mayol – <i>Pastor-</i>	1880-1888	Pastor, 14
Josep Magraner Ferrà	1880-1891	Isabel II
Antoni Frontera Castañer	1880-1893	Lluna, 109
Josep Morell Estades – <i>Bac-</i>	1880-1893	Alqueria del Comte, 51
Sebastià Pizà Castanyer	1880-1894	Rectoria, 8 / Rosa,
Josep Colom Morell	1880-1895	Alqueria del Comte, 27
Pere Antoni Pizà Oliver	1880-1898	Pastor, 2
Sebastià Alcover Arbona Frontera, Forteza y Cía.	1880-1901	Bolla, 2
Andreu Oliver Mayol – <i>Poma-</i> Andreu Oliver Estades	1880-1902	Rosa, 7
Josep Marquès Mayol	1880-1902	Pastor, 20
Bartomeu Frontera Bauzà Vda. Bmé. Frontera	1880-1903	Rectoria, 14 (18)
Cristòfol Pizà Oliver	1880-1905	Sant Pere, 2

Pere Antoni Pizà Frontera Vda. de Pedro A. Pizá		
Pere Joan Oliver Pastor Miquel Oliver Colom	1880-1909	Rectoria, 21
Francesc Pons Morell Francesc Pons Mayol Catalina Coll, vda.	1880-1915	Jesús, 2
Pere Antoni Rullan Colom – <i>Moana</i> -	1881-1882	Lluna
Miquel Frontera Ripoll	1882-1889	Isabel II, 82
Joan Antoni Colom Colom	1883	Sant Pere
Jordi Pons Vaquer	1883-1884	Bisbe
Joan Pizà Castañer	1883-1894	Quarter Oest, 106
Joan Enseñat	1884	Lluna
Antoni Bauzá Escalas	1894-1898	Illeta 48, 55

A part de les fàbriques de teixits pròpiament dites, també es bastiren altres indústries lligades a aquest sector. Com la de *Jaime A. Mayol Arbona, S. en C.*, que tenia una màquina d'enllustrar teixits i va funcionar entre 1916 i 1920.

Tenim constància també, que alguns industrials i inversors sollerics varen muntar altres fàbriques de teixits fora de la localitat. Les possibles causes d'aquest fet, foren probablement la manca de sòl per construir, l'encariment de la mà d'obra i la competència que ja hi havia a la localitat. A més, aquestes fàbriques tenien en comú que es construïren a llocs propers a la línia de ferrocarril o el port de Palma.

7.2.2.2 Les companyies de gas i electricitat i l'emigració

El creixement econòmic de finals del XIX i el contacte amb societats més avançades varen fer que els sollerics tinguessin molt presents les innovacions

tècniques de l'època¹⁴¹⁷. Això va provocar que Sóller fos una de les primeres localitats en tenir un subministrament de gas i electricitat a les seves llars, així com un enllumenat públic amb aquests combustibles. El capital emigrant també hi fou present alhora de muntar aquestes empreses, i hi trobam molts emigrants retornats en els consells de direcció de dites societats.

7.2.2.2.1. La fabricació de gas: *El Gas S.A.*

Cap a finals de 1891, va començar a prendre forma el projecte de construir una fàbrica de gas a la localitat¹⁴¹⁸. Per dur a terme la iniciativa es varen convocar diverses reunions, que comptaren amb l'assistència de representants municipals i de les principals associacions de la localitat. En un primer moment també es va plantejar l'opció de l'electricitat, però el cost de la maquinària era major així com la quantitat de carbó necessària per generar electricitat en l'època de poques pluges¹⁴¹⁹. Es va comptar alhora amb l'assessorament d'Eusebi Pascual, director de l'*Empresa de Alumbrado por Gas* de Palma. Malgrat això, en els primers moments hi va haver molta desconfiança i reticències enver el projecte¹⁴²⁰.

El promotors de l'empresa foren mossèn Josep Rullan i Mir, Joan Marquès Arbona, Francesc Serra Canyellas, Jaume Torrens Calafat, Miquel Bernat Bernat, Jaume Colom Muntaner¹⁴²¹, Josep Forteza Pomar, Joan Joy Pizà, Antoni

¹⁴¹⁷ Com exemple del coneixement que tenien els sollerics veure l'obra VICENS CASTANYER, Antoni, *Viatge de Palma a Paris, l'any 1878*, Palma, El Tall, 1998. En aquesta es reproduïx el diari d'un solleric que va viatjar a Paris amb la seva família per veure l'Exposició Universal.

¹⁴¹⁸ Veure l'obra monogràfica PÉREZ PASTOR, Plàcid, *El Gas S.A.. 100 anys d'història*, Sóller, El Gas S.A., 1992

¹⁴¹⁹ AMS. Arxiu Mn. Josep Rullan i Mir. RULLAN I MIR, Josep, *Memorias para servir a la historia de El Gas en Sóller*, Inèdit, 1893.

¹⁴²⁰ Alguns membres de la junta directiva del Banc de Sóller, entitat amb la qual els promotors de la idea comptaven per finançar el projecte, s'oposaren a aquesta empresa per considerar que no obtendria beneficis. Finalment, després de diverses converses, acceptaren participar en aquest.

¹⁴²¹ Jaume Colom Muntaner de cas *Fideuer*, va néixer a Sóller el 1844. Va emigrar a Cuba devers el 1870, per treballar en la societat *Colom y Cía*. que tenien els seus germans a L'Havana. Va retornar a Sóller a finals del segle XIX. Fou president de El Gas entre 1896 i 1922.

Mayol Arbona, Jaume Orell Castanyer i Antoni Pons Gisbert. En un primer moment es va preveure l'emissió de 2.000 accions, de 100 ptes. cada una, per poder dur endavant el projecte (és va reservar un paquet important d'accions per als sollerics que es trobaven a Amèrica i França), les quals foren ràpidament adquirides.

Una vegada iniciat el projecte, hi va haver dificultats per nomenar la junta directiva, sobretot per les pressions fetes pel president del Banc de Sóller, Pere A. Mayol Arbona –*Batlet*-, el qual pretenia imposar una junta favorable als interessos del banc. Això va comportar les queixes dels directors de les sucursals del Crèdit Balear i el *Cambio Mallorquín*, els quals volien una candidatura de consens. Una comissió independent, encapçalada per Josep Rullan i Mir va presentar una primera candidatura formada per Jaume Torrens Calafat –*Potecari*-, Joan Marquès Arbona –*Pinoi*-, Miquel Forteza Pomar, Miquel Arbona Rullan –*Caixal*-, Jaume Orell Castañer –*Forner*-, Miquel Bernat Bernat –*Fiol*-, Mateu Colom Rullan –*Capellana*-, Josep Lladó Pizà, Cristòfol Castañer Trias, Joan Deyà Castañer –*Det*-, Joan Rullan Frontera –*Domingo*-, Jaume Bauzà Coll –*Ferrer*-, Pere Mora Arbona –*Lletx*-, Andreu Oliver Joy –*General*- i Ramon Martínez –*Sergent*-. Aquesta no fou acceptada per Pere A. Mayol, el qual en va proposar una altra, en la qual hi havia persones molt lligades a ell i al banc. Mayol també volia excloure a Joan Marquès d'aquesta junta.

La primera proposta de Pere Mayol, fou refusada i s'en va presentar una altra, encara més lligada a ell, formada per Mn. Josep Rullan i Mir, Jaume Torrens Calafat, Jaume Orell Castañer, Pere Mora Arbona, Jaume Bauzà Coll, Guillem Deyà Joy, Miquel Coll Morell, Joan Marquès Arbona, Jaume Colom Muntaner; i, com a suplents Miquel Bernat Bernat, Miquel Forteza Pomar, Miquel Arbona Rullan, Joan Rullan Frontera i Andreu Oliver Joy. D'aquests, Guillem Deyà era caixer del Banc de Sóller, Pere Mora i Miquel Coll eren parents de Pere Mayol i membres de la junta directiva del banc. Aquesta també fou refusada, així com

dues més que es presentaren des de la directiva del banc local. Finalment però, es va arribar a un consens i es va poder fer efectiva la societat¹⁴²².

L'empresa *El Gas S.A.* fou creada a principis del 1892 amb l'objectiu de produir i comercialitzar gas per a l'enllumenat i calefacció de Sóller, amb un capital inicial de 200.000 ptes. La seva primera junta directiva va estar formada per mossèn Josep Rullan i Mir (president), Miquel Lanuza Rosselló (vicepresident), Josep Lambias Llompart (secretari) i Jaume Colom Muntaner –*Fideuer*– (dipositari)¹⁴²³. L'oficina es va establir al carrer de Cotxeres, núm. 2, i es va comprar la finca *Sa Polissona* al carrer de la Mar, propietat del soci Miquel Coll Morell, per instal·lar-hi la fàbrica¹⁴²⁴.

Com hem dit, el seu objectiu principal era la fabricació i explotació a Sóller, de gas per aplicar-ho a l'enllumenat i altres usos industrials¹⁴²⁵. Alhora es va negociar amb l'Ajuntament la renovació de l'enllumenat públic i la possibilitat d'utilitzar el gas per aquest. La proposta fou acceptada, i el 1893, Sóller fou el primer poble de Mallorca en disposar de gas per a l'enllumenat públic.

Segons Josep Rullan, des de la directiva del Banc de Sóller, que tenia interès en controlar la nova societat, es varen fer diversos intents per desestabilitzar la junta directiva. El primer d'ells fou posar a la venda les accions de *El Gas* que posseïa el banc, a un preu inferior per fer por als inversors. Una altra maniobra fou denunciar al bisbe de Mallorca, que un sacerdot no podia desenvolupar càrrecs a una empresa privada. A pesar d'això, poc després es solucionaren els problemes després de diverses converses entre els implicats.

El mes de juny de 1892, es varen iniciar les obres de construcció de la fàbrica. Aquestes s'encarregaren a la casa *Federico Ciervo* de Barcelona. L'enginyer director fou Josep Ciervo Sinclair i el mestre d'obres fou Damià Bauzà

¹⁴²² AMS. Arxiu Mn. Josep Rullan i Mir. RULLAN I MIR, Josep, *Memorias para servir a la historia de El Gas en Sóller*, Inèdit, 1893.

¹⁴²³ *Sóller* 06-02-1892

¹⁴²⁴ *Sóller* 12-03-1892

¹⁴²⁵ PÉREZ PASTOR, *El Gas S.A...*, pàg. 11, o.c.

Enseñat¹⁴²⁶. La construcció de la xarxa urbana de gas es va encarregar a la casa *Soujol y Cía*¹⁴²⁷. Aquesta xarxa de gas es va instal·lar pràcticament per tot el nucli urbà i s'anaren fent ampliacions, d'acord amb el desig municipal d'urbanitzar els eixamples que s'anaven construint.

La matèria primera per a la producció del gas era el carbó, que s'importava principalment d'Anglaterra. El 1893, la societat es va traslladar al carrer de Bonany, núm. 8, propietat de Gaietà Pomar.

La guerra europea de 1914, va causar una escassetesa de combustibles i l'augment considerable del preu del carbó. Per aquest motiu s'hagueren d'adoptar nous combustibles per mantenir la producció. Així s'adoptà la llenya i la clovella d'ametlla.

Durant aquest període les oficines es varen traslladar a la casa del director Francesc Crespi, veïna del local que ocupaven al carrer de Bonany (núm. 4).

També a finals de 1914, l'empresa va comprar la companyia d'electricitat¹⁴²⁸ amb la seva maquinària i es va fer càrrec dels seus empleats. Això va suposar el trasllat de la central termoelèctrica de Cas Jurat a les instal·lacions de la fàbrica del carrer de la Mar. Amb l'absorció per part de *El Gas*, es va ampliar la xarxa de subministrament elèctric a Fornalutx i Biniaraix.

La difícil situació de la fàbrica de gas va comportar el seu tancament a principis de 1918 i dos mesos després foren acomiadats els obrers sobrants de la companyia.

Amb la finalització de la guerra la situació es va normalitzar parcialment, ja que diverses vagues dels miners anglesos a principis del decenni de 1920 varen comportar dificultats pel proveïment de carbó i el segon tancament de la fàbrica el juliol de 1921¹⁴²⁹.

¹⁴²⁶ *Ibidem*, pàg. 13

¹⁴²⁷ *Ibidem*, pàg. 14

¹⁴²⁸ Veure capítol 7.2.2.2.2. La fabricació d'electricitat: *Eléctrica Sollerense*

¹⁴²⁹ PÉREZ PASTOR, *El Gas S.A...*, pàg. 19, o.c.

Durant les dècades de 1920 i 1930 es varen reformar les instal·lacions i modernitzar la maquinària. També en aquesta època s'introduïren els carbons asturians com a combustible.

Directius d'El Gas S.A. entre 1892 i 1936		
Càrrec	Nom	Anys
President	Josep Rullan i Mir	1892-1896
	Jaume Colom Muntaner	1896-1922
	Antoni Josep Colom Casanovas	1922-1942
Vicepresident	Miquel Lanuza Rosselló	1892-1896
	Andreu Albertí Pizà	1896-1913
	Pau Mayol Arbona	1913-1917
	Bernat Frontera Magraner	1917
	Antoni Josep Colom Casanovas	1917-1922
	Guillem Deyà Joy	1922-1924
	Jaume Marquès Rullan	1924-1937
Administrador	Andreu Oliver Joy (Gas)	1892
Director-gerent	Francesc Crespí Morell (Gas)	1899-1917
	Bernat Frontera Magraner (electricitat)	1915-1917
	Guillem Deyà Joy	1917
	Tomàs Morell Hernández	1917-1922
	Jaume Rullan Rullan	1922-1957

7.2.2.2. La fabricació d'electricitat: *Eléctrica Sollerense*

El 1906, el mestre d'obres Miquel Vallcaneras Gost –*Empresari*–, va arrendar la font del Verger de la Costera amb la intenció de muntar-hi una central hidroelèctrica. També va aconseguir la concessió del govern central per a poder produir i explotar energia elèctrica per a enllumenat i força motriu.

El juliol de 1907, es va constituir l'empresa *Eléctrica Sollerense*, amb un capital social de 105.000 ptes. Dividides en 210 accions de 500 ptes. La junta de govern la composaven Francesc Casanovas Miró (president), Nicolau Magraner Morell (vicepresident) i, com a vocals, Antoni Pastor Bauzà, Damià Frontera Castañer, Francesc Albertí i Miquel Vallcaneras.

A principis de febrer de 1908, va quedar enllestida la central hidroelèctrica de la Costera. El mes d'octubre del mateix any, es va instal·lar també una central termoelèctrica en un solar situat entre el camí de cas Jurat i el torrent Major, per complementar l'energia produïda a la Costera i suplir la irregularitat d'aquella font durant l'estiu.

L'empresa va aconseguir alhora un contracte amb l'Ajuntament per a subministrat electricitat destinada a l'enllumenament públic. Els combustibles que empraven per fer electricitat foren primer el gasogen i després el diesel.

El 1911, l'empresa també va muntar aparells per a la fabricació de gel. Aquell any, però, la companyia va fer fallida a causa de no poder fer front als deutes ocasionats per la construcció de la central de sa Costera i la mort del vicepresident, Nicolau Magraner.

Davant la imminent dissolució de la societat *Eléctrica Sollerense* i la liquidació dels seus bens, l'Ajuntament es va considerar perjudicat per ser concessionari de l'empresa¹⁴³⁰.

Amb aquesta situació, una casa estrangera va negociar la compra de la fàbrica d'electricitat de l'*Eléctrica Sollerense*. A pesar d'aquestes negociacions es va constituir una societat comanditària sota el nom de *Frontera, Vidal y Cía.* que va adquirir els edificis, maquinària i aparells de l'empresa, amb el propòsit de dedicar-se a la producció d'electricitat. Els socis gestors d'aquesta empresa eren Josep Vidal Ros i Bernat Frontera Magraner i el soci comanditari Damià Frontera¹⁴³¹. El mes d'abril del mateix any, el soci Josep Vidal va deixar de

¹⁴³⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1910 - 1911. Sign.: 59

¹⁴³¹ Sóller 25-02-1911

formar part de l'empresa, i aquesta va continuar sota la raó social de *Bernardo Frontera S. en C.*¹⁴³².

El 2 d'abril del 1913, va morir Damià Frontera i la societat va quedar en mans de la seva viuda Francisca Magraner Vilella, com usufructuària, i dels seus 5 fills com a propietaris (Bernat, Francisca, Margalida, Guillem i Mercè)¹⁴³³.

A finals de 1914, la societat *Bernat Frontera S. en C. (Eléctrica Sollerense)* va traspasar a l'empresa *El Gas S.A.* tot el material elèctric de la seva propietat així com la concessió administrativa per a la producció i distribució d'electricitat de la seva propietat¹⁴³⁴.

Directors-gerents de l'Eléctrica Sollerense	
Any	Nom
1908	Nicolau Magraner Morell
1908-1910	Onofre Casanovas Borràs
1910-1914	Bernat Frontera Magraner

Balanç de l'Eléctrica Sollerense			
	1908	1909	1910
Actiu	280.467,89	362.918,50	481.318,71
Passiu	165.813,70	362.918,50	476.318,71
Beneficis	39.446		5.000

7.2.2.3. Altres indústries

Com hem dit el retorn de capital emigrant va afavorir el creixement econòmic del municipi i va potenciar el sorgiment de noves indústries, relacionades directa o indirectament amb l'emigració. Moltes d'elles varen exportar els seus productes

¹⁴³² Sóller 29-04-1911

¹⁴³³ PÉREZ PASTOR, *El Gas S.A...*, pàg. 34, o.c.

¹⁴³⁴ Sóller 09-01-1915

als negocis muntats arreu del món, especialment les indústries dedicades a l'alimentació, sabó i el calçat; així com les de cartró i caixes de fusta. Per altra banda, el creixement urbanístic també va afavorir el sorgiment de tallers i fàbriques d'elements per a la construcció.

7.2.2.3.1. El calçat

La fabricació del calçat, si bé, a diferència d'altres ciutats de Mallorca com Inca o Lluçmajor, no fou un dels puntals de l'economia, s'ha de tenir en compte. Sabem que el 1886, l'industrial Ramon Casanovas Miró va construir una fàbrica per a la confecció d'adoberia de pell i sabates, coneguda com Can Cremat¹⁴³⁵. Aquest el 1891, va arribar a un acord amb el Sindicat de Regants per utilitzar els sobrants de la resclosa del mercat com a força motriu per moure una màquina trituradora d'escorça.

Aquesta fou l'única fàbrica dedicada a la confecció de calçat a la localitat, de la qual bona part s'exportava; a part existien petits tallers de sabateries que tenien una producció més local, si bé sembla que en alguns moments també estaven subarrendats per la fàbrica de Can Cremat. D'un d'aquests tallers en va fer una breu descripció mossèn Josep Rullan i Mir:

«Estando frente una casa de la calle de Canals, llámenos la atención un grupo de máquinas de confeccionar calzado, manejadas a mano cada una por unos obreros (...) el edificio es propiedad del inteligente zapatero d. Antonio Martínez (...). El edificio era muy reducido para que los obreros pudieran trabajar con holgura en sus aparatos, y la misma falta de local había motivado el aprovechamiento de un cuartucho sin ventilación para colocar una pesada rueda que daba movimiento a la piedra de amolar destinada al pulimento de tacones.»¹⁴³⁶

¹⁴³⁵ Sóller 14-08-1886

¹⁴³⁶ AMS. Arxiu Mn. Josep Rullan i Mir. RULLAN I MIR, Josep, *Memorias para servir a la historia de El Gas en Sóller*, Inèdit, 1893.

Durant la Gran Guerra, les indústries locals van poder vendre els seus productes als països en guerra, especialment les fàbriques tèxtils i del calçat. El 1914, l'industrial Ramon Casasnovas, propietari de la fàbrica de sabates de Can Cremat va rebre l'encàrrec de confeccionar 9.000 parells de sabates destinades a l'exèrcit francès¹⁴³⁷.

El 1919, el Ministeri d'Abastaments va promulgar una R.O. en la qual es gravava l'exportació de pells i sabates a l'estranger. Això va provocar la protesta del patrons i obrers sollerics dedicats al calçat que, igual que molts d'altres llocs de Mallorca i Menorca, varen dirigir una carta a l'Ajuntament demanant la intervenció per revocar aquesta llei¹⁴³⁸.

La forta crisi econòmica, que es va donar el 1921 a Sóller, va afectar sobretot el sector dels teixits i del calçat. A conseqüència de la manca de comandes i l'acumulació de productes en els magatzems es va haver de tancar la fàbrica de calçat i adoberia de Ramon Casasnovas¹⁴³⁹.

Exportacions de calçat des del Port de Sóller		
Any	Kg.	Valor en ptes.
1898	610	9.760
1899	1.310	20.960
1904	34	544
1905	63	1.008
1906	84	1.344
1908	54	864
1909	2.529	40.464
1910	11.044	176.704
1911	24.054	384.864
1912	25.374	405.984

¹⁴³⁷ *Heraldo de Sóller* 22-10-1914

¹⁴³⁸ *Sóller* 30-08-1919

¹⁴³⁹ *Sóller* 05-03-1921

1913	24.979	399.664
1914	45.590	729.440
1915	69.309	1.108.944
1916	50.379	806.064
1917	8.710	139.360

En el quadre anterior de les exportacions de calçat a l'estranger des del Port de Sóller es pot veure com, a partir de finals del segle XIX, apareix com enclavament exportador d'aquest producte, fent competència al de Palma. Entre 1911 i 1914 les remeses exportades des de Sóller superaren a les de Ciutat, cosa que fa pensar que, a part de la producció local, també devia acollir la producció d'altres punts de l'illa¹⁴⁴⁰.

Als anys vint va rescatar el negoci familiar el fill de Ramon Casanovas, Pere Antoni Casanovas Borràs, el qual va muntar una fàbrica de pell adobada al local del seu pare.

A part de la fàbrica de Can Cremat, hi va haver un petit nombre de tallers dedicats a la producció i reparació de sabates. Podem veure com l'aparició de la fàbrica de Can Cremat va fer disminuir el nombre d'aquest tallers, els quals cresqueren un poc després del tancament d'aquesta.

Any	Nombre de sabaters
1880	10
1890	4
1900	6
1910	6
1920	6
1930	8

¹⁴⁴⁰ MANERA, Carles / PETRUS, Joana M^a, *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*, Palma, "Quaderns Cultura fi de segle" 8, Ajuntament de Palma, 1991, pàg. 27-28.

Dels sabaters fornalutxencs podem destacar a Mestre Francesc Alberti –*Cirero*-¹⁴⁴¹. Un altre sabater era Bartomeu Mayol -*Mestre Meu Sabater*-, casat amb Margalida Arbona Reynés -*des Clot*-, que també es cuidava del manteniment de l'electricitat al municipi.

7.2.2.3.2. Les empreses de productes químics i les relacionades amb la construcció

El creixement demogràfic i el retorn dels emigrants va propiciar un creixement urbanístic, que va tenir com a conseqüència el desenvolupament d'una sèrie d'indústries dedicades a la confecció de matèries necessàries per a la construcció. Podríem dividir aquestes en:

7.2.2.3.2.1. Fàbriques de rajoles i lloses

El 1874, es va crear la fàbrica de rajoles *La Constància*, propietat dels socis Juan Rullan –*Domingo*- i Bartomeu Far i Nadal¹⁴⁴². La fàbrica seguia el model de fabricació de les rajoles valencianes. La fàbrica es trobava al carrer del cementiri. Aquesta empresa va presentar una selecció dels seus productes a l'exposició Universal de París de l'any 1878 i en va obtenir la medalla de bronze¹⁴⁴³. Es va mantenir fins el 1897, quan va desaparèixer.

No fou fins al finals del decenni de 1910, quan es creà una nova fàbrica de rajoles, propietat de Jeroni Estades Castañer. En aquesta s'elaboraven tant rajoles hidràuliques com rajoles ordinàries.

Cap a 1930 també es va muntar un fàbrica de lloses, propietat de Gaspar Simó Llabrés. Es trobava localitzada al carrer de la Lluna, núm. 62.

¹⁴⁴¹ Fou batle el 1923 durant la Dictadura de Primo de Rivera

¹⁴⁴² Aquest era de Palma i tenia un establiment propi a Ciutat, a la plaça de l'Olivar, núm. 8.

¹⁴⁴³ COLL CONESA, Jaume / PUIGSERVER ARBONA, Gregori, *La Constància. Una fàbrica de rajola valenciana a Sóller (Mallorca) (1874-1898)*, dins II Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2008.

7.2.2.3.2.2. Fàbriques de ciment, guix i teules

A finals de 1891, es va constituir la societat comanditària *Estades, Pons y Cía.*, la qual es dedicava a la fabricació de ciments i cal hidràulica. El seu soci principal era Jeroni Estades Llabrés.

La companyia es va servir de la creació de la *Compañía de Navegación Sollerense* per a poder exportar els seus productes a Barcelona. Va construir una fàbrica a una zona propera al Port¹⁴⁴⁴, que es comunicava amb la carretera que anava cap a Sóller¹⁴⁴⁵. Cap al decenni de 1920 la societat es va dissoldre, quedant en mans de Jeroni Estades Castañer. Aquesta també disposava d'un forn per a la fabricació de calç hidràulica, el qual estava sota el nom de Miquel Seguí Oliver¹⁴⁴⁶.

El 1910, es va crear la fàbrica de guix i ciment de Sebastià Coll i Jaume Siquier. Una tercera fàbrica fou la d'Andreu Pizà Mayol, que va muntar el 1922 una cimentera al Puig de ca na Mora. En un principi aquesta estava lligada a la societat de Jeroni Estades, però posteriorment es va independitzar.

Des de 1865, solament tenim constància d'una persona dedicada a la fabricació de teules, es tracta de Damià Castañer Castañer. Aquest pràcticament fou l'únic productor fins a la dècada de 1920, quan va passar el relleu al seu fill Damià Castañer Borràs i s'instal·laren 2 teuleres més, les de Cosme Ramon Timoner i Guillem Bauzà Amorós¹⁴⁴⁷.

¹⁴⁴⁴ Actualment coneguda com Sa Cimentera.

¹⁴⁴⁵ *Sóller* 26-12-1891

¹⁴⁴⁶ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931

¹⁴⁴⁷ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931.

7.2.2.3.2.3. Fàbrica de cartró

L'any 1902, es va muntar una fàbrica de cartró a la localitat, gestionada per la societat *Lisardo Planells y Cía*¹⁴⁴⁸. Es trobava situada a la illeta 69, núm. 13, al costat del torrent Major, en el camí vell de Palma¹⁴⁴⁹.

Aquesta es va muntar amb la intenció de fabricar envasos per a l'exportació. Comptava amb una màquina per graduar el grossor del paper i una altra per moldre els materials necessaris per fabricar el cartró. La seva força motriu la recollia de l'aigua de la Font de s'Olla, del salt de Can Redó¹⁴⁵⁰.

A part de fabricar caixes per acollir productes del camp (cítrics, figues, dàtils, etc.) també s'empraven per a les sabates.

La fàbrica va tancar cap el 1906, segurament a causa de la competència de les serradores, en les quals es fabricaven caixes de fusta amb el mateix propòsit.

7.2.2.3.2.4. Els tallers de ferreria i fusteria, les marbreres i els mestres d'obres

El creixement econòmic va afectar també a les indústries tradicionals i lligades també a la construcció. L'augment de la demanda va fer que els artesans sollerics dedicats a la fusta i el ferro s'especialitzassen en oferir productes de qualitat i és podria dir que, en molts casos, artístics. Això es constata amb la posada en funcionament, en el decenni de 1920, de diverses ebenisteries, dedicades a la producció de mobles.

De les fusteries podríem destacar la de cas Pellicer, propietat de Miquel Colom Mayol, que funcionava des de finals del segle XIX i fou de les més grans de la localitat. També a principis del segle XX es crearen a la localitat diverses

¹⁴⁴⁸ El propietari Lisardo Planells Bonafé, va néixer a Palma el 1877 i residia a Sóller des de 1898. Era de professió gravador i estava casat amb Joana M^a Rebassa Boyeras.

¹⁴⁴⁹ Era el mateix edifici on hi havia hagut la fàbrica de cotó de Catalina Palou Escat.

¹⁴⁵⁰ Conegut també pel nom de Molins de Can Gaspar, el qual era propietat de la família Joy, a la qual li pagaven 160 ptes. mensuals en concepte d'utilització de l'aigua.

serradores, algunes muntades dins les pròpies fusteries, amb l'objectiu de fabricar caixes de fusta per a l'exportació. Aquestes podien ser més grans i resistents que les de cartró. D'aquestes en podem destacar la de Can Lliberal, que es trobava al costat de l'antiga fàbrica de cartró. El 1906, al local de la que fou la fàbrica de teixits *Lanuzo y Cía.* es va muntar una fàbrica de caixes de fustes per a boticaris. El seu propietari era Andreu Ramon i tenia unes 15 treballadores contractades amb una producció diària de 6.000 caixes¹⁴⁵¹.

De les ferreries, podríem destacar la de Manuel Carrascosa Garcia al carrer de la Mar, núm. 68; la de Can Perlús de Josep Bauzá Llull a la Gran Via, núm. 6; i la de Joan Xumet Enseñat al carrer de Cotxeres, núm. 12.

Any	Fusteria	Ferreria	Serradora
1880	6	5	
1890	9	6	
1900	8	5	1
1910	7	2	1
1920	5	5	3
1930	12	7	7

La construcció també va fer augmentar i especialitzar el nombre de mestres d'obres, marbres i picapedrers. A pesar d'això no en tenim gaires dades sobre el nombre d'aquests artesans. Així i tot en podem destacar alguns com el mestre picador de pedra Pere Magraner Noguera *Coc* (1875-1951) el qual tenia el seu taller al carrer del Cellar. El seu tall d'homes estava compost per mestre Antoni Colom Gamundí *-Doi-*, i els oficials Gabriel Magraner Noguera *-Coc-*, Bartomeu Bernat Marquès *-Rata-* i Josep Bernat Rotger *-de Can Sineu-*, a més de set obrers¹⁴⁵². En el negoci de la pedra també hauríem de citar al marbrer Mateu Amills, el qual tenia el seu taller al carrer Isabel II, núm. 18.

¹⁴⁵¹ Sóller 15-09-1906

¹⁴⁵² PÉREZ, Plàcid / PUIGSERVER, Gregori, *Pedra blava i pedra vermella, obrada pels talls de picapedrers*, publicat al setmanari *Veu de Sóller* 01-05-1995.

Pel que fa als mestres d'obres sabem que el 1930, hi havia 11 talls a la localitat. D'aquests podríem citar els mestres d'obres Ramon Rullan Vicens –*Domingo*- (1886-1913)¹⁴⁵³, Josep Morell Casasnovas –*Putxa*- (1877-1960)¹⁴⁵⁴, Francesc Bujosa Serra –*d'Esporles*- i Bernat Galmés Mir –*de Manacor*-.

7.2.2.3.2.5. Fabriques de sabó

Com empreses de productes químics podem destacar les fàbriques de sabó fluix¹⁴⁵⁵. Aquestes es començaren a muntar a Sóller a mitjans del segle XIX i experimentaren un notable creixement a principis del XX, però cap a 1910 sols en quedava una, la de Josep Forteza Forteza –*Rei*-.

El 1930, es va instal·lar una nova fàbrica, a càrrec de Miquel Valentí Puig.

Any	Nombre de fàbriques
1880	3
1890	4
1900	10
1910	1
1920	1
1930	2

¹⁴⁵³ Era fill del mestre d'obres Ramon Rullan Frontera (1843-1911) i Catalina Vicens. Es va fer càrrec del tall del seu pare en aquesta època i es va encarregar de dirigir la construcció de diverses cases als carrers de Santa Teresa, Gran Via i de sa Mar. Va morir jove als 27 anys, a conseqüència d'un accident, mentre treballava a Can Prunera. El seu tall l'agafà mestre Gabriel Pasqual Bisquerra –*Roseta*-.

¹⁴⁵⁴ Nascut a Sóller el 1877. Mestre d'obres. De jove va emigrar a Bèlgica, però en va retornar als pocs mesos i es va posar a treballar en el tall del seu oncle, el mestre d'obres Antoni Casasnovas –*de Can Garau*- . El 1895 ja tenia el seu propi tall. Entre les obres que va realitzar en destaquen el convent de les germanes de la Caritat de Fornalutx, el santuari de la Capelleta, el Monument de les Tres Creus, l'atri de l'església Parroquial, el monument als Caiguts, l'Hotel Espléndido, l'Hotel Marbell i la tribuna del camp d'en Maiol. Morí el 1960

¹⁴⁵⁵ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931.

7.2.2.3.8 La indústria agroalimentària

També existia una petita indústria, gairebé de caire domèstic de transformació de productes agroalimentaris, destacant-ne:

7.2.2.3.8.1. Els embotits

La producció de productes càrnics, bàsicament del porc, va esdevenir una indústria important en aquesta època, ja que es va destinar a l'exportació, principalment cap a Puerto Rico i França.

A la localitat hi havia unes 5 carnisseries, en les quals es suposa que es venien embotits tradicionals. A finals de 1909 es va fundar la societat *La Reguladora Sollerense* per evitar que fos venuda la carn per al consum públic a preus elevats. Es va instal·lar a la carnisseria de la plaça¹⁴⁵⁶.

El 1880, Miquel Lladó –*Sit*- va obrir la matança *La Payesa* i el 1892 la de can Rei des Pont.

A principis del segle XX, Josep Aguiló Pomar –*Lau*- va fundar la matança i fàbrica d'embotits *La Luna*, dedicada principalment a la producció de sobrassada, paté i salsitxa. Es va ubicar a l'actual Avinguda d'Astúries.

Segurament la demanda va fer que en els decennis de 1910 i 1920 es muntassin les empreses de conserves alimentàries i embotits de¹⁴⁵⁷:

- Miquel Lladó Bernat: oberta el 1910.
- Joaquim Forteza Forteza: oberta el 1920.
- Lluç Garcia Coll: fundada el 1923 i ubicada al carrer de cas Jurat, núm. 3
- Antoni Marquès Arbona: oberta el 1931 al carrer de Cetre, núm. 11

Els anys trenta la fabricació d'embotits es va veure afectada per la pesta porcina africana que afectà la cabana sollerica.

¹⁴⁵⁶ *Sóller* 24-12-1909

¹⁴⁵⁷ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931

7.2.2.3.8.2. Les fàbriques de xocolata

L'elaboració de xocolata fou present a Sóller des de mitjans del segle XIX. Es podia elaborar a mà o a la pedra. És a dir, en el primer cas el cacau es molia a mà i en el segon cas es molia amb una tafona o una màquina.

De les fàbriques de xocolata destaquen *Xocolates Pastor –de can Mariaina-* que es trobava al carrer del Príncep (aquesta es va obrir al voltants de 1870 per Pere Joan Pastor), i la de Joan Joy Pizà (*Xocolates Joy*) al carrer de Bonany (fundada el 1910).

Tenim la notícia que el 1914 els germans Miquel i Francesc Forteza Forteza, instal·laren una fàbrica de xocolata al carrer de la Victòria, núm. 32, amb el nom de *La Nacional*¹⁴⁵⁸. La fàbrica comptava amb una màquina mescladora que servia per mesclar els diferents ingredients, un molí pel moldre el cacau, una màquina trituradora de cacau que alhora el seleccionava, un molí per moldre la canyella, una màquina cilíndrica refinadora de la pasta, una màquina per extreure l'aire que contenia la pasta de xocolata i una batedora per anivellar i condensar la pasta de xocolata. Tota la maquinària era moguda per un motor i podia produir 1.500 lliures de xocolata diària¹⁴⁵⁹.

Evolució de les fàbriques de xocolata	
Any	Nombre
1890	2
1900	1
1910	3
1920	3
1930	2

¹⁴⁵⁸ *El Pueblo* 25-07-1914

¹⁴⁵⁹ *Heraldo de Sóller* 15-08-1914

7.2.2.3.8.3. La confecció de figues seques

Arran de la crisi dels tarongers, els comerciants i productors sollerics cercaren altres productes per diversificar la seva producció i així no dependre tant dels cítrics. Un d'aquests productes foren les figues, les quals s'assecaven i s'exportaven llavors a l'estranger. El problema que tenim és la falta de documentació i de dades per quantificar i verificar aquesta producció.

Aquesta activitat temporal ocupava unes 300 famílies locals i movia de forma complementària la indústria de la fusta.

Normalment es compraven al Pla i Llevant de Mallorca, ja que la producció local era escassa. Les duïen en carros i s'elaboraven a diverses cases particulars, que preparaven les figues per enviar-les a l'exterior. El procés de producció era senzill, les figues primer s'escaldaven, després s'aplanaven i s'aromatitzaven (normalment amb anís), i en darrer lloc s'embolicaven en paper i les col·locaven dins uns caixons fets de fusta d'avet perquè pesassin menys. Les serradores i fusteries confeccionaven les caixes i, un cop eren plenes de figues, anaven al domicili a tancar-les. La temporada durava entre l'agost i el desembre.

La maquinària era molt simple i es solia compondre de calderes per bullir les figues i sedassos per estendre-les i assecar-les.

El personal d'aquestes empreses estava, pràcticament, constituït per dones. Hi havia alguns homes que feien d'encarregats i/o carregaven i traguïen les figues. Solien anar a escarada, cobrant per caixons fets. La jerarquia laboral es dividia en l'encarregat (supervisava la feina), les majorales (dirigien el treball i comprovaven que el procés funcionés correctament), els escaldaros (escaldaven les figues), les desferradores (desferraven les figues per escaldar-les), les aprimadores (aplanaven les figues) i les encaixonadores (ficaven les figues dins els caixons).

A Sóller, hi havia mitja dotzena de cases que preparaven aquest producte.

La més important fou Can Fiol, al carrer de la Creu; les oficines i el despatx es trobaven a la plaça del Castellet, devora Can Mariana. Era propietat de Guillem Bernat. La fàbrica comptava amb uns 30 empleats.

Era famosa a finals del segle XIX la glosa:

Tant si plou com si fa sol
 prenim lo que Déu mos dóna
 tot es salero de Sóller
 fa figues a Can Fiol.

Altres cases importants foren les de Can Moreia, la de Can Cabot¹⁴⁶⁰, la de Can Maiol¹⁴⁶¹ i la de Can Parrinyola¹⁴⁶².

Moltes vegades aquestes cases tenien magatzems i vaixells propis a França, i s'encarregaven de proveir-los. Per exemple els de Can Moreia tenien magatzems a Clermond-Ferrand i els de Can Fiol eren consignataris del vaixells de vapor León de Oro i Villa de Sóller i tenien magatzems a Seta.

Aquesta producció i el seu comerç es varen interrompre totalment a partir de la Guerra Civil.

7.2.2.3.8.4. Les begudes gasoses i alcohòliques i el gel

Pel que fa a l'elaboració de begudes, aquest fou un sector poc important a la localitat. A pesar d'això cap el 1910, ja tenim notícies de la instal·lació d'una fàbrica de gasoses a la carretera de Palma, propietat de Francisca Albertí Miquel. A mitjans d'aquest decenni va tancar i el 1920 va obrir-se un nou establiment dedicat a aquest mateix producte al carrer de Sant Bartomeu, a nom de Joan Vidal Torrens. La dècada de 1930 hi havia dues fàbriques noves la de Josep Morell Castañer i la de Jaume Celià Garau¹⁴⁶³.

¹⁴⁶⁰ Al carrer del cementiri.

¹⁴⁶¹ Es trobava a l'actual edifici de l'estació del Ferrocarril de Sóller

¹⁴⁶² Es trobava al carrer de la Rectoria, on actualment hi ha l'edifici de Correus.

¹⁴⁶³ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931. Jaume Celià Garau va néixer el 1896 i era fill de Bernadí Celià Pons, de Campanet, i Maria Garau.

L'única referència a l'elaboració de begudes alcohòliques en grans quantitats la tenim el 1915 quan l'industrial Nadal, natural de Bunyola, va llogar l'edifici que havia acollit la fàbrica de cartró, per a l'obtenció d'àcid cítric que llavors s'utilitzaria en les seves begudes.

La fàbrica consistia en 12 màquines per pelar els cítrics i uns dipòsits per a la fermentació i elaboració del productes. La mà d'obra era totalment femenina i es cobrava per cistelles (0,50 per cada una).

La pujada del preu dels cítrics després de la Guerra Mundial va fer que el propietari traspassàs la fàbrica al farmacèutic Joan Palou Coll -*Reganyol*- el qual va fabricar productes farmacèutics fins el 1922, quan fou venut a Francesc Lladó -*Topa*-.

El 1910, es varen instal·lar les màquines de la societat *Francisco Albertí y Cía.*, al carrer d'Isabel II, núm. 63, per a la fabricació de gel¹⁴⁶⁴. L'any següent la societat *Eléctrica Sollerense* va muntar una màquina per a la fabricació de gel. Quan fou venuda el 1914 a El Gas, aquesta empresa també es va dedicar a aquesta producció.

7.2.3. El sector terciari: una influència de l'emigració

7.2.3.1. El Turisme

A principis del segle XX es va desenvolupar el turisme, l'anomenada *industria de los forasteros*. El municipi de Sóller, juntament amb els de Palma o Pollença, fou pioner en el desenvolupament d'una primitiva indústria dels viatgers¹⁴⁶⁵. Les causes d'aquest ràpid progrés turístic, foren:

- La imatge idíl·lica que es va formar de Sóller, sobretot a partir dels escrits dels viatgers romàntics del segle XIX. Això feia especialment atractiva la visita a la vall.

¹⁴⁶⁴ Sóller 02-04-1910

¹⁴⁶⁵ CIRER, Joan Carles, *La invenció del turisme de masses a Mallorca*, Palma, Documenta Balear, 2009.

- Les bones comunicacions per mar, gràcies a l'obertura de les línies de vaixells a vapor i per la destacable flota de vaixells de vela.
- Un servei regular de diligències que enllaçava Sóller amb la capital. Posteriorment, amb l'obertura de la línia ferroviària, el transport terrestre va millorar notablement en eficàcia.
- L'existència d'una consciència entre els empresaris i notables locals del potencial que podia tenir la indústria turística per a la localitat.
- La inversió del capital emigrant en negocis relacionats amb els serveis, com restaurants, hostals i fondes.
- L'expansió de l'idioma francès a causa de l'enorme emigració cap aquell país va facilitar la vinguda de molts viatgers, ja que era l'idioma referent de l'època. A més, a la localitat, des de 1855, hi havia un agent consular francès¹⁴⁶⁶.

Totes aquestes causes afavoriren la vinguda de de viatgers, turistes i científics com Santiago Rusiñol, Hélène Chousant, Jacques Cambessedès, Odón de Buén o els estudiants de la Universitat de Barcelona, que impulsaren el creixement dels serveis terciaris. Miquel dels Sants Oliver va descriure aquesta captació de turistes:

«En ninguna comarca de la isla, tanto como en Sóller, se ha comprendido el alcance del turismo, de la industria del viajero. Los excursionistas se encuentran allí como en su casa y ni siquiera producen extrañeza, ni curiosidad, ni enojos, los corrillos de muchachos, los trajes más chillones del automovilista, del deportivo y del globetrotter. Todo ello ha entrado en las costumbres y se ha

¹⁴⁶⁶ El primer vicecònsol fou Llorenç Bauzà. A principis del segle XX aquest era el metge Joan Marquès Frontera –*Alic*-. Era fill de Joan Marquès Marquès, de Ca n'Alic, considerat el precursor de l'emigració sollerica a ultramar i de Bàrbara Frontera Bauzà, de Cas Ferrer de l'Horta. Nascut el 1861, estudià a Sóller i a València, perfeccionant els seus estudis de medicina a la capital francesa. El 1910 va prendre possessió del càrrec de metge titular de Sóller que ocupà fins la seva mort. El 1927 va ser nomenat inspector municipal de Sanitat. Les seves grans aficions van ser l'agricultura i la natura, que pogué cultivar en la seva finca familiar de Son Pons. Publicà diversos articles divulgatius (sobre sanitat, agricultura i temes diversos) al setmanari "Sóller", signant generalment amb els pseudònims "*Uno de tantos*" i "*Juan de Sóller*". Va morir l'any 1921.

hecho habitual y cotidiano, siendo como es el pueblo un centro de ascensiones y excursiones de las más interesantes»¹⁴⁶⁷.

Ja amb motiu de l'Exposició Balear que es celebra a Sóller l'any 1897 per mostrar els darrers avenços en l'agricultura, la indústria i les arts, l'organització tingué un especial interès en cobrir la demanda de llits que s'esperava, i habilità un important contingent d'allotjaments.

A més, el 1898, la localitat ja comptava amb una guia de Sóller per als viatgers, elaborada per Mn. Josep Rullan i Mir, en la qual es donaven dades sobre història i serveis que es podien trobar a la localitat. En aquesta guia s'indicava l'existència de 4 fondes on allotjar-se: Marina¹⁴⁶⁸, La Paz¹⁴⁶⁹, La Balear¹⁴⁷⁰ i Cas Pentinador¹⁴⁷¹. En aquesta guia també s'especificava l'oferta complementaria, la qual es composava de una casa de menjars a la Plaça Constitució, propietat de Lluc Morell.; 4 bodegues: la de Francesc Bisbal a l'Alqueria del Comte, la de Domingo Rullan al carrer del Cementiri, la de Joan Bernat al carrer de sa Lluna i la Miquel Rotger al carrer de Bauzà i 4 cafès, tots al carrer Príncepe (els de Salvador Rullan, de Guillem Bernat, de Llorenç Perelló i el de Nicolau Bernat)¹⁴⁷².

L'any 1900, la vila comptava amb 9 posades i 2 hotels oberts durant tot l'any.

També hi havia moltes cases per poder llogar a la localitat¹⁴⁷³.

Aquest incipient turisme anà creixent els anys consecutius, acompanyat de mesures per fomentar-lo:

- La millora del sistema de transport marítim i terrestre

¹⁴⁶⁷ *Sóller 04-07-1908*

¹⁴⁶⁸ Propietat de Joan Vidal. Localitzada al carrer de la Mar, núm. 15.

¹⁴⁶⁹ Propietat de Tomassa Tous. Localitzada al carrer d'Isabel II, núm. 11.

¹⁴⁷⁰ Propietat de Joan Rotger. Localitzada al carrer del Príncepe, núm. 18.

¹⁴⁷¹ Estava regentat per Antoni Magraner Pons, nascut el 1853 i casat amb Paula Rosselló Castanyer.

¹⁴⁷² RULLAN I MIR, *Guía de Sóller...*, o.c.

¹⁴⁷³ GARCIA, Lluc / CONSTANTINO, Carolina *L'exploració micològica de la Vall de Sóller del naturalista Léon Louis Rolland (1903-1904)*, a IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010.

- L'increment de la promoció i propaganda del turisme de muntanya,
- La rebaixa dels bitllets del ferrocarril
- L'augment i millora dels establiments turístics i conservació del patrimoni natural.

Sens dubte, una fita cabdal per al desenvolupament turístic de la localitat fou la inauguració, el 1903, del Gran Hotel Marina. Aquest hotel va ser construït per Pere Joan Aguiló –*Cetre*¹⁴⁷⁴, el qual amb el seu germà havien promogut la urbanització de la finca del Noguerar i l'obertura del carrer de la Gran Via i la plaça d'Amèrica.

L'hotel fou dissenyat per l'arquitecte Joan Guasp Vicens. Tenia totes les comoditats i luxes que es podien disposar: ascensor (era el segon que s'instal·lava a Balears), sala de billar, jardins, saló de descans i menjador i, també una sala de revelat de fotografies¹⁴⁷⁵. Els interiors estaven decorats amb rajoles policromades d'estil modernista, procedents de la fàbrica *La Roqueta*, i va comptar amb la col·laboració del pintor Cristòfol Pizà. La direcció d'aquest establiment es va encomanar a Joan Vidal Adrover, el qual ja havia regentat l'antiga fonda Marina.

El 1905, es va fundar la societat Foment del Turisme, amb la intenció de promocionar aquest nou sector econòmic¹⁴⁷⁶. La nova associació va rebre el suport dels empresaris i les institucions solleriques. De seguida l'Ajuntament acordà fer un donatiu material a la recent creada societat Foment del

¹⁴⁷⁴ Pere Joan Aguiló Forteza –*Cetre*- va néixer a Palma el 1842 i era fill de Jordi Aguiló Picó, empresari de la fusta i un dels promotors i fundadors del Banc de Crèdit Balear. Pere A. Aguiló també es va dedicar als negocis empresarials, essent un dels fundadors de la societat Ferrocarril de Mallorca i de l'entitat bancària *Cambio Mallorquín*. El 1897, va fundar i la fàbrica de rajoles *La Roqueta*, l'única fàbrica mallorquina que produïa ceràmica modernista i va proveir als principals edificis modernistes de Palma (el Gran Hotel, la Casa Barceló, la Casa Rey o la Catedral de Mallorca). Va morir el 1910 a Palma.

¹⁴⁷⁵ *Sóller* 16-05-1903

¹⁴⁷⁶ Per saber més vegeu VIVES REUS, Antoni, *Història del Foment del Turisme de Mallorca (1905-2005)*, Palma, Foment del Turisme de Mallorca, 2005.

Turisme¹⁴⁷⁷. S'ha de destacar la presència d'un solleric, Joan Baptista Morell Enseñat, com un dels primers socis de la institució promotora del turisme. Aquest va publicar, el 1900, la primera guia turística de les Balears (*Guide-album du touriste aux îles Baleares*) i va formar part de la Comissió de Publicitat i Informació del Foment¹⁴⁷⁸.

La col·laboració entre el Consistori i l'entitat fou estreta. Per exemple el 1909 l'Ajuntament va rebre i organitzar una recepció, a petició del Foment, a l'oficialitat del vaixell escola alemany *Hertha*, la qual va fer una visita turística a aquesta població¹⁴⁷⁹.

L'any 1907, es va establir un Consell per fomentar el turisme a Sóller. Els primers projectes que varen proposar foren establir miradors al Pujol d'en Banyà, a S'Arrom i al Puig d'en Ramis, i "merenderos" a Santa Catalina, Sa Torre Picada o a Sa Font de S'Olla¹⁴⁸⁰.

El paisatge solleric com atractiu turístic també fou objecte de controvèrsia a principis del segle XX. Amb motiu del projecte de cobriment del torrent Major, el 1912, diversos artistes i intel·lectuals locals i forans, encapçalats per l'escriptor Miquel Ferrà i Juan i el pintor Francisco Bernareggi, varen engegar una campanya per mantenir el torrent com estava i conservar la imatge "bucòlica" que aquest presentava¹⁴⁸¹. El mateix Bernareggi va presentar un projecte el 1913, que ell va anomenar Passeig Ramon Llull, amb el qual es faria una mena de rambla arbrada que partiria de la plaça de la Constitució cap a l'antic camí de Palma, vorejant el torrent. Aquest projecte finalment fou desestimat.

El 1912, s'inaugurà un nou establiment, el Gran Hotel del Ferrocarril i, més endavant, els hotels Marisol, Costa Brava, Denis i Terramar del Port.

¹⁴⁷⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1905 - 1906. Sign.: 54

¹⁴⁷⁸ VIVES REUS, *Història del Foment...*, o.c.

¹⁴⁷⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1908 - 1909. Sign.: 57

¹⁴⁸⁰ *Sóller* 21-03-1907

¹⁴⁸¹ Alguns dels intel·lectuals que es posaren al costat de Ferrà foren Maria Antònia Salva, Joan Marquès Arbona, Guillem Colom Ferrà, Josep M^a Tous i Maroto i Santiago Rusiñol. LLADÓ I ROTGER, Francesc, *La lluita per un Sóller que no pogué ser. Noucentisme i nacionalisme al setmanari «Sóller» (1911-1915)*, Sóller, El Gall Editor, 2008.

Una dels grans impulsors del turisme a la localitat fou l'empresa Ferrocarril de Sóller, ja que a partir dels anys vint l'empresa ferroviària va potenciar aquesta nova activitat econòmica. S'organitzaven excursions que combinaven el ferrocarril i l'automòbil, els passatgers arribaven de Palma en tren a Sóller i uns altres en cotxe per Valldemossa i Deià; a la tornada s'intercanviaven els grups i feien el viatge a la inversa.

Aquestes excursions es podien combinar amb visites amb barca cap a la Calobra i Tuent.

Així, durant les dècades de 1920 i 1930 la localitat va acollir les primeres onades turístiques impulsades des del Ferrocarril de Sóller i el Foment del Turisme. Els visitants eren principalment de nacionalitat francesa, alemanya i anglesa¹⁴⁸². També cap als anys vint es va fomentar l'excursionisme català, sobretot des del Centre Excursionista de Catalunya, el qual, per la facilitat en les comunicacions i les rutes que oferien les muntanyes solleriques, va organitzar nombroses excursions a la localitat¹⁴⁸³.

L'any 1921, es va habilitar la denominada Cova dels Estudiants per poder-la visitar com un atractiu turístic més de la localitat¹⁴⁸⁴.

El 1923, J.W Taylor, cap de l'agència de Barcelona de la casa Thomas Cook, va visitar Mallorca. Va realitzar una excursió en cotxe de Palma a Sóller i el Port, per Valldemossa, dinaren al restaurant Estació i tornaren pel Coll. Aquesta fou la primera de les excursions que posteriorment oferí la mateixa agència als seus turistes que visitaven l'illa¹⁴⁸⁵.

A partir de 1926, el Ferrocarril de Sóller es va implicar amb el negoci turístic. El 1928 organitzà 36 trens especials per a turistes. El mateix any projectà la

¹⁴⁸² Els setmanaris locals es solien fer ressò de la vinguda d'aquests visitants. Per exemple l'octubre de 1921, el *Sóller*, publicava la notícia que varen arribar a la localitat 125 turistes vinguts a Mallorca amb el transatlàntic francès *Angkor*. *Sóller* 22-10-1921

¹⁴⁸³ CELIÀ, Laura / TORRENS, Aurora, *Algunes aportacions sobre l'excursionisme català dels anys 20 a Sóller*, dins III Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2009.

¹⁴⁸⁴ *Sóller* 14-05-1921

¹⁴⁸⁵ CAÑELLAS SERRANO, *El ferrocarril a Mallorca...*, pàg. 145, o.c.

reforma del davallador del Port i amplià considerablement l'edifici que fou acabat el 1928 i s'hi inaugurà el restaurant i hotel Marisol¹⁴⁸⁶.

El 1927, per exemple, la memòria anual de l'Ajuntament apuntava que «la afluència constante de forasteros hace que sea Sóller en el orden del Turismo uno de los sitios más favorecidos de esta isla». El 1929, es va publicar una nova guia turística de la localitat, escrita per Josep Vidal i titulada *El Valle de los naranjos. Guía turística de Sóller*¹⁴⁸⁷.

El crac de 1929, com hem dit, també va afectar l'economia local. A Sóller la solució a la crisi, més que en una nova onada d'emigració, sembla que va estar en la inversió de capitals en els sectors productius locals, en la revitalització del mercat interior i en la promoció de les obres públiques, així com en la promoció exterior per tal de captar capital estranger a través del turisme¹⁴⁸⁸.

El 1933, el diari *La Almudaina* i el *Sóller* publicaven la notícia d'un projecte per construir un funicular fins al Puig Major, per donar un altre atractiu turístic a la localitat. Aquest projecte tenia el suport del Foment del Turisme i del Ferrocarril de Sóller i es va constituir una comissió per analitzar el projecte, obra de l'enginyer Antoni Parietti¹⁴⁸⁹. L'Estat, va adjudicar la construcció de la carretera Sóller-Lluc (1935-1936) i el camí veïnal de Cals Reis, projectada pel mateix enginyer Parietti. Finalment el projecte no es va realitzar.

Pel que fa a la indústria hotelera, el 1934 hi havia 6 hotels entre Sóller i el Port amb 150 places, que eren l'hotel Ferrocarril, l'hotel Costa Brava, el Marisol, el Terramar, l'hotel Marina i l'hotel *La Playa*. Aquell any visitaren Sóller 8.521 turistes en 53 excursions, una xifra molt elevada per l'època¹⁴⁹⁰. Fins i tot es va plantejar unir una línia de vaixells ràpids de Barcelona a Sóller, després connectats a Palma amb el tren.

¹⁴⁸⁶ Ibídem, pàg. 146.

¹⁴⁸⁷ VIDAL ISERN, José, *El Valle de los naranjos. Guía turística de Sóller*, Sóller, Imp. Juan Marqués Arbona, 1929.

¹⁴⁸⁸ PÉREZ PASTOR, *Sóller: Evolució econòmica...*, a.c.

¹⁴⁸⁹ *Sóller* 07-07-1934

¹⁴⁹⁰ *Sóller* 07-07-1934

El 1935, el ferrocarril va aconseguir en exclusiva els viatges de turistes per carretera de Palma a Sóller¹⁴⁹¹. Com a dada, el mes de març d'aquell any 1935 arribaren a la vila 21 anglesos, 3 francesos, 3 alemanys i 1 dinamarquès¹⁴⁹². També s'ha de destacar la figura del súbdit alemany Pablo Esch-Hoerle¹⁴⁹³, el qual va impulsar les excursions turístiques els anys trenta. Va difondre les nostres costes i paisatges en el seu país d'origen.

7.2.3.2. Altres serveis

La vinguda periòdica de nous visitants i el retorn continu d'emigrants que es retiraven dels seus negocis, va propiciar un augment dels serveis a Sóller. D'aquests en podem fer una relació i la seva evolució, gràcies a les Matricules Industrials i de Comerç¹⁴⁹⁴.

Serveis a Sóller					
	1890	1900	1910	1920	1930
Bodega	1		11	16	9
Cafè		5	5	4	19
Restaurant				1	1
Taverna				1	13
Casa d'hostes		2	2	2	3
Botiga	13	18	11	8	29
Forn de pa	4	4	3	3	9

¹⁴⁹¹ CAÑELLAS SERRANO, *El ferrocarril a Mallorca...*, o.c.

¹⁴⁹² *La Nostra Terra*, núm. 88, abril 1935

¹⁴⁹³ Pablo Esch-Hoerle, conegut com *Don Pablo*, va instal·lar-se a la localitat el 1924 fugint de la difícil situació econòmica i social que vivia Alemanya. Ja coneixia la localitat, perquè hi havia vingut el 1911; a més durant la Primera Guerra Mundial va conèixer diversos sollerics establerts a Bèlgica. Fou nomenat vicecònsol d'Alemanya a Mallorca, i es va dedicar a promocionar l'illa entre els turistes d'aquell país. (*Sóller* 05-03-1960). Segons sosté el geògraf Ivan Murray en la seva tesi doctoral, Pablo Esch-Hoerle fou un espia dels nazis a Mallorca durant els anys trenta.

¹⁴⁹⁴ AMS. Secció 19: Tributació. Matricules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931

Forn de bescuits	2	2	2	1	1
Confiter				1	3
Farmàcia	3	3	4	3	4
Notari	2	2	2	2	2
Veterinari			1	1	1
Llibreria / Impremta	1	1	1	2	2
Rellotger		1	1	1	1
Sastre		1	1	2	4

7.2.4. El Comerç

7.2.4.1. El Comerç

A partir de la dècada de 1880 i fins el 1914, es va produir una recuperació i expansió del comerç solleric, gràcies al desenvolupament i expansió de la indústria tèxtil, la recuperació de la producció de cítrics i l'adopció de nous productes exportables (figues seques, garroves, embotits, etc.).

Com diu Astrid Cubano «l'especialització i l'exportació van constituir la resposta d'aquesta vall mallorquina als problemes de carestia i a la pressió demogràfica, enfront a uns recursos insuficients»¹⁴⁹⁵. Aquest creixement comercial es va veure reforçat amb l'organització de la xarxa entorn a les relacions familiars entre productors, comerciants i propietaris de venda¹⁴⁹⁶.

Aquest moviment comercial, va tenir com a resposta la millora en les infraestructures portuàries, i això va possibilitar que poguessin arribar vaixells més grans.

¹⁴⁹⁵ CUBANO IGUINA, *Un puente entre...*, pàg. 23, o.c.

¹⁴⁹⁶ MOLL, Isabel, "La estructura familiar del campesinado de Mallorca (1824-1827)", dins A.A. V.V., *La familia en la España mediterránea (siglos XV-XIX)*, Barcelona, Crítica, 1987, pàg. 219.

Per mitjà de gestions amb els òrgans administratius superiors, s'aconseguí també implantar una sèrie de disposicions legals destinades a millorar l'entrada i sortida de mercaderies pel Port. Les més importants foren:

- El 1884, s'amplià l'habilitació de la duana del Port per a la importació de l'estranger de maquinària, cotó, clorur de calç, lloses, àcid clorhídric, àcid sulfúric i filatures¹⁴⁹⁷.
- El 1898, es va habilitar pel desembarcament de fustes sense treballar i carbons minerals.
- El 1904, també es va habilitar el Port per a la introducció d'abonaments naturals i artificials, maquinària agrícola, farratge i bestiar.

Entre 1891 i 1928, el tràfic comercial es dugué a terme per patrons particulars i per diverses companyies foranes i locals. Aquestes rutes, entre la vall de Sóller i el Continent, foren cobertes per vaixells de vapor. Així a finals del segle XIX s'obren línies marítimes regulars cap a la Península (Barcelona i València) i França (Marsella i Seta).

També s'exportaven productes a cap Amèrica. Aquests, eren traslladats a Barcelona, primer amb els vaixells a vela i a partir de finals de la dècada de 1880 amb els vaixells a vapor. De la Ciutat Comtal passaven a la seva destinació al continent americà. Els receptors d'aquests productes solien ser comerciants sollerics establerts a les Antilles o Mèxic.

Com hem dit els principals productes que s'exportaven eren els cítrics, les figues seques, els teixits i el ciment. Pel que fa a les importacions, aquestes es centraven principalment en matèries primeres per al consum humà (principalment cereals, però també sucre, llegums o bacallà) i per a la indústria (carbó, cotó, etc.), així com també alguns productes de luxe, com marbres, jaspes i alabastres per a la construcció o telèfons, gramòfons, fonògrafs i algun automòbil per a l'oci.

El 1888, el *Sóller* es feia ressò de l'augment de la producció de cítrics en el continent americà i això podria afectar al comerç mallorquí, sobretot cap a França¹⁴⁹⁸.

¹⁴⁹⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1883-1884. Sign.: 33

El 1893, es va importar cotó en brut i filat per valor de 1.083.930 ptes. amb comerç de cabotatge, maquinària per valor de 353-986 ptes. i cereals per valor de 275.000 ptes. Pel que fa a les exportacions, el producte més destacat fou el calçat, el valor del qual va ascendir a 440.816 ptes. i que en la seva totalitat s'exportava a Amèrica. El seguien les fruites per un valor de 60 mil ptes¹⁴⁹⁹.

A finals del segle XIX, concretament el 1898, els productors i comerciants de la localitat s'uniren en la societat *Liga de Propietarios*, per poder ser més competitius per exportar els productes locals.

El 1901, l'Ajuntament i el Sindicat Agrícola varen demanar al govern central l'ampliació de la duana del Port, proposta que fou desestimada¹⁵⁰⁰.

Segons l'estadística comercial de 1903 del Port de Sóller, aquest any varen entrar tres vapors amb 1.888 tones de carbó mineral, i sortiren 39 vapors i 10 velers amb 586 tones de taronges, 158 de llimones, 46 de garroves i 44 de figues seques. Pel que fa al comerç de cabotatge varen entrar 27 vapors i 46 velers que varen introduir 2.547 tones, principalment de blat, cotó filat, farina, fustes, vi, civada, segó, pedres per a la construcció, carbó mineral, sucre i ferro. El mateix 1903, sortiren 34 vapors i 35 velers amb 1.312 tones de ciment, 234 tones de teixits, més fusta, embotits, llimones, taronges i escorça. La recaptació total fou de 19.730 ptes¹⁵⁰¹.

L'any 1905, hi va haver una petita crisi en el comerç de la taronja sollerica, en el port de Seta es va paraitzar l'entrada de cítrics locals, a causa d'una anterior entrada de fruits defectuosos, que varen fer que els comerciants francesos es negassen a comprar la taronja¹⁵⁰². Això fou un entrebanc que prest es va superar, i segons l'estadística de la casa d'importacions a la localitat de Cèrbere, *La Sollerense* de Josep Coll, durant la temporada 1908-1909 es varen remetre 12.858 vagons de taronges: 10.617 a França, 1.016 a Alemanya, 619 a Bèlgica i

¹⁴⁹⁸ *Sóller* 16-02-1889

¹⁴⁹⁹ *Sóller* 02-06-1894

¹⁵⁰⁰ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1900-1901. Sign.: 48

¹⁵⁰¹ *Sóller* 13-02-1904

¹⁵⁰² *Sóller* 08-04-1905

606 a Suïssa, la majoria dels quals havien estat dirigits a comerciants sollerics¹⁵⁰³.

La Gran Guerra va paraitzar el comerç local. Els empresaris sofriren els problemes derivats de la inseguretad marítima i la dificultat d'exportar cítrics als països en conflicte a causa dels impostos proteccionistes i a la interrupció temporal de les relacions comercials.

El 1917, el govern alemany va accedir a que es poguessin donar salconduits, prèvia inspecció, per als vaixells de fruites espanyols destinats a la zona del protectorat francès del Marroc, els ports neutrals que estassin fora del bloqueig naval d'Alemanya i pel port de Seta. La condició indispensable per aconseguir els salconduits era que els vaixells exclusivament transportassen fruita¹⁵⁰⁴.

El 1918, el govern francès va obrir un altra vegada la frontera als productes espanyols. Va acordar que les taronges, plàtans, i altres fruites procedents de l'Estat espanyol, sense prèvia autorització i lliurement i, seguint unes quotes fixades mensualment, podien entrar a França¹⁵⁰⁵.

El retorn de la seguretad per mar va comportar una augment de les exportacions i del comerç. La memòria de la Cambra de Comerç recull, per a l'any 1924, el tràfec d'entrada en vaixell de 800 tones de mercaderies, les més importants de les quals són el blat i la farina (330 tones), la sal (125 tones), el ferro treballat (80 tones) i el sucre (56 tones); mentre que de sortida es transporten productes per un volum de 2.116 tones, entre les quals ocupa el primer lloc la fusta en rotlle (468 tones), el ciment (400 tones), els cítrics (370 tones), les figues seques (270 tones) i la clovella d'ametlla (152 tones).

El principal problema de lligar l'economia local a la producció i comercialització de taronges i teixits, era l'obligació de la diversificació constant de les tècniques comercials i empresarials, a més de la dependència en l'adquisició d'aliments i productes no produïts a la vall (blat, vinya, arròs, cotó, lli, etc.).

¹⁵⁰³ *Sóller* 25-09-1909

¹⁵⁰⁴ *Sóller* 17-03-1917

¹⁵⁰⁵ *Sóller* 04-05-1918

Després del crac de 1929, el comerç de la taronja sollerica va començar a decaure, la producció no podia satisfer la demanda, i el comerç es va anar frenant.

A principis dels anys trenta, es varen començar obres de creixement dels molls comercials, destinades a donar un nou impuls al comerç local i fer front a la crisi. Aquestes obres, però, paralitzaren pràcticament el comerç d'altura amb els ports francesos i sols es va practicar el comerç de cabotatge.

L'estadística comercial de 1934 del setmanari Sóller ofería les següents dades: «En el comercio exterior de 1934, la navegación de Gran Cabotaje se redujo a un buque de transito de 84 toneladas procedente de Marsella y otro de 67 toneladas procedente de Seta. Se despachó un buque de 38 toneladas de limones para el puerto de Argel. En el comercio de cabotaje, entraron 2.638 toneladas de mercancías, siendo la mas importante la cantidad de carbones minerales (1.710 t.) y cemento y materiales férreos para la construcción (841 t.). Entraron 3 vapores con un total de 4.447 t. De arqueo y 15 veleros de 680 t. Salieron 587 t. De mercancías, siendo las principales: algarrobas (280 t.), embutidos (10 t.), limones y naranjas (140 t.). Los principales puertos de este movimiento fueron: Barcelona, Palamós y San Feliu de Guíxols»¹⁵⁰⁶.

Segons la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, l'activitat comercial del Port de Sóller durant el decenni de 1930 fou la següent¹⁵⁰⁷:

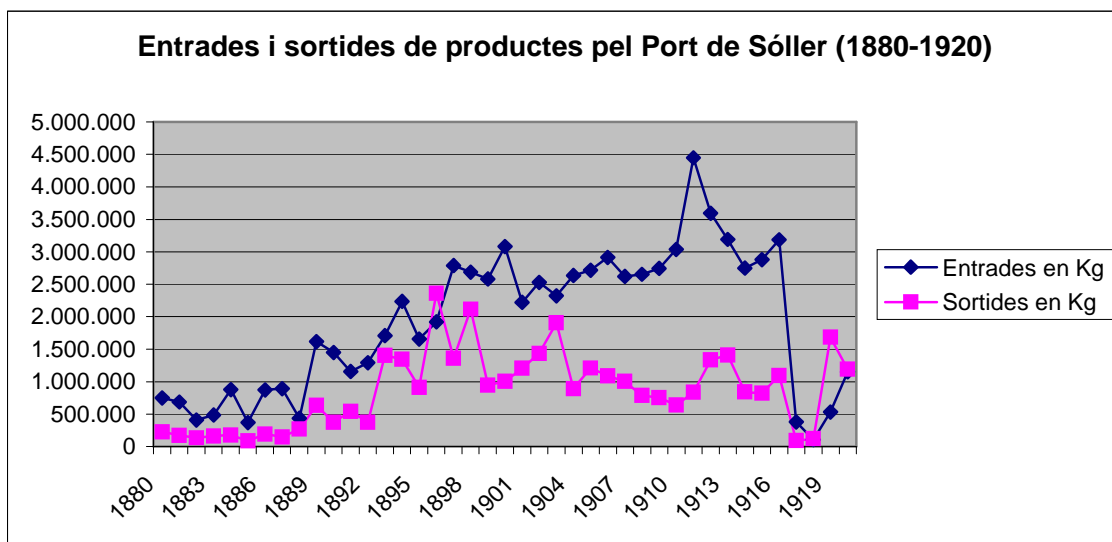
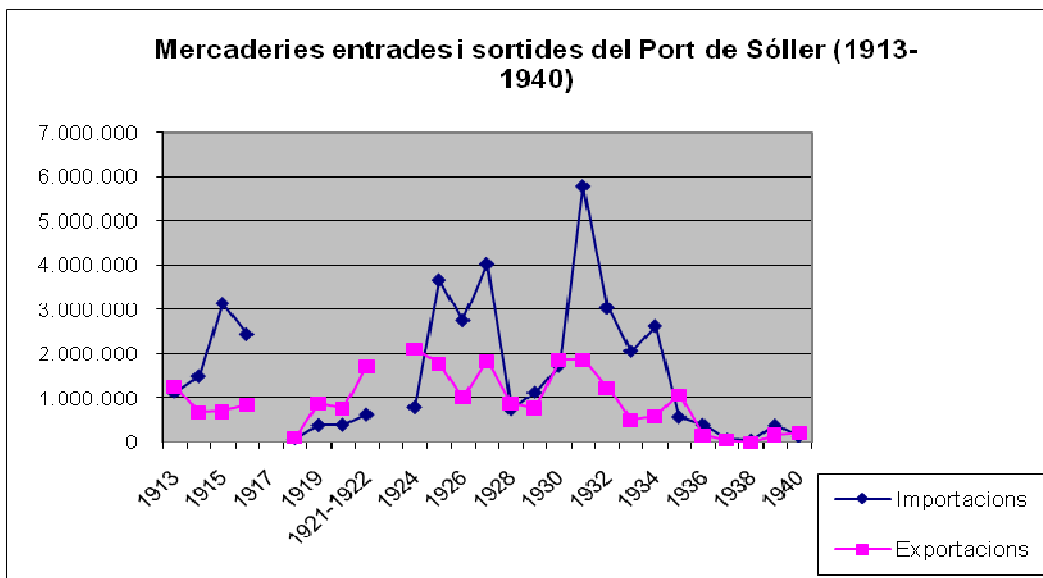
- 1930: no es va donar comerç d'altura
- 1931: no es varen exportar mercaderies pel Port de Sóller
- 1932: no es va donar comerç d'altura, no es varen exportar mercaderies a l'estranger
- 1933: no hi ha tràfic amb l'estranger. Sols comerç de cabotatge
- 1934: el comerç exterior fou nul. De cabotatge hi hagué vaixells cap a Marsella, Seta, Alger, Barcelona, Palamós i San Feliu de Guíxols
- 1935: no es dóna comerç exterior. De les mercaderies entrades la més important és el ciment i prové de Barcelona. Pel que fa als vaixells que

¹⁵⁰⁶ Sóller 17-08-1935

¹⁵⁰⁷ Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación 1930-1936.

surten, van destinats a Barcelona, Palamós, Roses i Sant Feliu de Guíxols

- 1936: no s'importen ni exporten mercaderies de l'exterior



7.2.4.2. El contraban

No podem oblidar la importància del contraban en l'economia mallorquina de finals del segle XIX i principis del XX. A pesar d'això hi ha poques dades escrites sobre aquest tema, arran del secretisme que implicava aquesta activitat.

Els contrabandistes tenien una xarxa de contactes i de carregadors de material molt ben establerta i consolidada. La costa al voltant de Sóller està plena d'amagatalls i racons per descarregar i amagar els paquets, els anomenats "secrets". Si no es podien carregar tots, el que es feia era "ensecretar", és a dir amagar els paquets en una cova pròxima, esperant poder-los transportar un altre dia¹⁵⁰⁸. Les cales de la Calobra i Tuent, ja en el municipi d'Escorca, eren dos dels principals centres de desembarc del contraban.

Segons un testimoni oral «amb les barques feien contraban i molt. Duien farina, arròs i tabac. Ho desembarcaven el vespre. Al que s'arriscava lo donaven una bona paga. Ho duien amb barques grosses fins aprop del Port, després les barques petites feien viatges fins al moll. Hi havia dones que entretenien els guàrdies mentre els homes feien la feina¹⁵⁰⁹.

Els homes que s'encarregaven de transportar el material de contraban eren avisats per mitjà de diferents senyals i contrasenyes,¹⁵¹⁰ l'hora i el lloc de reunió ja les sabien. A vegades podien arribar fins a Alaró, i fer dos viatges en un vespre.

Per fer front a aquesta activitat hi havia establerts controls als punts d'entrada i sortida de la localitat, els Fielatos. Les forces de l'ordre que s'encarregaven de la vigilància eren els carrabiners, la guàrdia civil i agents de la companyia arrendatària de tabacs. A pesar d'això, moltes vegades els contrabandistes

¹⁵⁰⁸ Sóller. *Bodas de Diamante 1885-1960*.

¹⁵⁰⁹ Entrevistes realitzades per Margalida Ferrer Andreu, Catalina Garcia Socias, Aina Pascual Seguí, Francisca M. Riera Alzina i Àngela Torres Mut pel treball del Curs de Reciclatge *Els nins i joves de Sóller, en temps de la guerra civil (1936-1939) i la postguerra (1989)*.

¹⁵¹⁰ Una de les contrasenyes era que l'home encarregat d'avisar els transportistes es passejava per la plaça i es llevava i posava el capell unes quantes vegades, i això indicava si hi hauria transport o no.

compravren tant als agents de la llei com als treballadors encarregats dels fielatos.

Les poques dades que es tenen del contraban a Sóller venen dels testimonis orals o de les aprensions de diversos carregaments. Tenim algunes d'aquestes notícies:

- El mes d'octubre de 1878, es va rebre a l'Ajuntament una carta del governador provincial que deia que es tenien notícies que el patró del llaüt *San Jorge*, Pere Joan Andreu, havia partit cap a Alger per comprar mercaderies per fer contraban. S'ordenà que es disposessin les mesures necessàries perquè no pogués efectuar dit contraban i perquè no introduís l'epidèmia de còlera que s'havia estès a les costes africanes¹⁵¹¹.
- A principis de març de 1879, es reberen notícies del govern provincial que pròximament podia arribar a les costes de la localitat un vaixell carregat amb contraban, i es recomanava evitar dit desembarcament¹⁵¹².
- L'1 de desembre de 1887, s'imposà una multa al regidor Josep Pomar per haver-se comprovat que venia blat sense declarar a la seva tenda¹⁵¹³.
- El 1889, els carrabiners de Barcelona varen escorcollar el vapor *Niny* que feia escala a Sóller i trobaren diversos paquets de contraban. Sembla que el capità no participava d'aquests fets¹⁵¹⁴.
- L'agost de 1889, el batle va pujar al Fielato de la carretera de Deià per veure si els encarregats es trobaven al seu lloc per vigilar l'entrada i sortida de productes de manera il·legal a la localitat, els va trobar dormint i foren destituïts del seu càrrec¹⁵¹⁵.
- El desembre de 1890, es va descobrir que el conductor de la diligència de Palma (coneguda com la petita), Sebastià Sbert, havia introduït mercaderies

¹⁵¹¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1878-1881. Sign.: 31

¹⁵¹² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1878-1881. Sign.: 31

¹⁵¹³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1887-1888. Sign.: 37

¹⁵¹⁴ *Sóller* 27-04-1889

¹⁵¹⁵ *Sóller* 07-09-1889

de contraban (tres caixes de petroli) i decidiren prendre les mesures oportunes contra ell¹⁵¹⁶.

- A finals d'octubre de 1893, els carrabiners varen apressar tabac de contraban al fielato del Pont d'en Valls¹⁵¹⁷.
- El mes d'octubre de 1896, el capataç de la carretera del Coll, Bartomeu Colom va denunciar al carreter de Santa Margalida, Joan March¹⁵¹⁸, per haver infringit el Reglament per a la Conservació i Polícia de les carreteres. És a dir, haver circulat de nit i sense llum per transportar contraban.
- El juliol de 1897, a la cala de Tuent fou apressat un falutx carregat de tabac de contraban¹⁵¹⁹.
- El 1914, els guàrdies nocturns Joan Magraner i Mateu Marcús varen detenir un carro que transportava 300 litres de vi que no havia declarat al fielato del Pont d'En Valls. L'encarregat fou acomiadat¹⁵²⁰.
- L'agost de 1915, foren apressats a Tuent pels carrabiners 4 "bultos" de tabac i per la Companyia Arrendatària, 17 "bultos". La setmana anterior el vapor *Salvador* va apressar un falutx amb tabac de contraban¹⁵²¹.
- El de 1916 els agents de la companyia arrendatària varen apressar 16 paquets de tabac de contraban. A Tuent els carrabiners també apressaren un fardo de tabac¹⁵²².

Potser el cas més conegut, pel que fa al món del contraban a Sóller, fou la desaparició del contrabandista i veïnat de Fornalutx, Joan Ginestra Bisbal – *Marquès*-. Aquesta es va donar el 13 de març de 1923, quan fou detingut prop de la torre d'en Palou pels carrabiners de la zona acusat de contraban a Tuent i

¹⁵¹⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

¹⁵¹⁷ *Sóller* 29-10-1893

¹⁵¹⁸ Segurament es tractava de Joan March Ordinas. *Diario de Mallorca* 08-03-2012

¹⁵¹⁹ *Sóller* 07-07-1897

¹⁵²⁰ *El Pueblo* 04-07-1914

¹⁵²¹ *El Pueblo* 21-08-1915

¹⁵²² *El Pueblo* 12-08-1916

La Calobra¹⁵²³. Aquest cas va tenir molt ressò a la premsa illenca, especialment en el diari *El Día*, propietat de Joan March, i el setmanari *Sóller*¹⁵²⁴. En *Marquès* havia sortit de caça quan fou detingut, després d'això no es va tornar a saber res d'ell. El mateix dia arribà la notícia al quarter de Sóller que els carrabiners havien apressat un important carregament de tabac. Quan es va rebre la notícia del cas, el capità de carrabiners de Sóller i alguns veïnats i amics seus demanaren la presència del detingut, però els carrabiners respongueren que aquest havia desaparegut.

Això va comportar una investigació oficial del comportament i actuació dels carrabiners destacats en aquella costa. Les versions foren contradictòries i el cas va rebre molta publicitat per part de la premsa local i illenca.

Segons sembla, quan Ginestra fou detingut va ser portat al quarter dels carrabiners de Tuent. Al dia següent fou conduït en barca al secret de la Cova d'es Morro de sa Vaca, que estava a uns 25-30 metres del nivell del mar a la Calobra. Segons els carrabiners Ginestra coneixia aquest secret i es va oferir a revelar el lloc (aquesta opció era poc probable, ja que un contrabandista no solia accedir a revelar el lloc d'un secret). En aquesta cova, que es trobava a uns 25 m sobre el nivell de la mar, sols s'hi podia accedir escalant, i així ho feren el carrabiner Eusebio Sánchez i Joan Ginestra. Allà trobaren uns quants paquets de tabac i ordenaren a un home de paisà, de malnom *Carabiné* que els ajudàs. Aquest va declarar que no havia vist cap altre persona a part del carrabiner Sánchez¹⁵²⁵.

El dia 15 el capità de carrabiners Vicente Giralt i el tinent de la guàrdia civil Luís Gabaldón, juntament amb alguns amics de Joan Ginestra anaren a cercar-lo. Pel camí foren tirotejats per un carrabiner de servei, a pesar que no sofriren cap mal. Quan arribaren a Tuent, trobaren els carrabiners que descarregaven el tabac

¹⁵²³ D'aquest fet es va compondre la glossa: "L'any vint-i-tres / a Tuent doble denou / morí don Miquel Palou / i va desaparèixer en Marquès".

¹⁵²⁴ Per saber més d'aquest cas veure l'obra FULLANA MARTORELL, Jeroni F., *Crímenes y criminales en la isla de la calma (Mallorca 1884-1951)*, Palma, Leonard Muntaner Editor, 2006.

¹⁵²⁵ *Sóller* 31-03-1923

amb un jove que havien detingut, de malnom *Bujarró* i, després d'ordenar que l'alliberassin, anaren juntament amb el carrabiner Sánchez a cercar el detingut a la cova, però no el trobaren. Sánchez va declarar que el detingut havia fugit per una obertura. Les autoritats davant els interrogants del cas decidiren rellevar a tota la guarnició de carrabiners de Tuent. Aquests es varen rebel·lar i foren detinguts.

Posteriorment alguns veïnats de la zona declararen que els carrabiners havien intervingut a uns contrabandistes quan descarregaven tabac a prop de la Calobra, i que, després d'un intercanvi de trets aquests havien fugit i posteriorment havien detingut a Joan Ginestra. Per part seva, els amics del desaparegut Ginestra, declararen que quan anaren a cercar-lo amb algunes autoritats de Sóller, el carrabiner Sánchez havia posat inicialment molts obstacles i excuses. Finalment els va indicar que havien d'anar a la cova del Morro de sa Vaca. Quan anaren allà, pujaren i sols trobaren la roba del detingut. El carrabiner va declarar que havia fugit, a pesar que no hi havia per on fer-ho. Segons un testimoni, el carrabiner Sánchez va confessar a una prostituta que ell havia matat a Joan Ginestra.

La investigació del cas va durar fins a finals d'any, sense que es trobàs rastre del cos d'en Marquès. Als carrabiners Eusebio Sánchez, Joaquín Mestres, Bernardo Serrano, Juan Gómez i Valentí Segura, se'ls va realitzar un Consell de Guerra, en el qual es va demanar la pena de mort per a Sánchez¹⁵²⁶. Els acusats apel·laren i el cas es va allargar uns anys. A pesar de les evidències, el Consell de Guerra, ja en plena dictadura militar, va declarar absolts als carrabiners per manca de proves¹⁵²⁷.

¹⁵²⁶ *Sóller* 23-11-1923

¹⁵²⁷ *Sóller* 23-12-1923

7.2.5. Els transports, les vies de comunicació i les telecomunicacions

7.2.5.1. Els transports per carretera

7.2.5.1.1. El transport amb vehicles de rodes: carros, carruatges i diligències

Com exposa Plàcid Pérez en el seu article sobre la introducció del carro a Sóller, les millores de la xarxa viària i l'augment del comerç varen fer desaparèixer el gremi de traginers a l'hora que es consolidaven els carreters. Aquests es dedicaven al transport de mercaderies i passatgers per carretera.

Els carros varen desenvolupar un important factor en el desenvolupament de les noves indústries i els serveis que es fundaren a Sóller entre 1880 i 1912, tant a l'hora de transportar les matèries primeres com els productes elaborats.

Fins a la posada en funcionament de la xarxa ferroviària les mercaderies que s'exportaven i s'importaven de Sóller, tant per al consum humà com pel funcionament de les diferents indústries, es transportaven en carro¹⁵²⁸.

Cap el 1890, la localitat comptava amb 3 carros de 2 rodes amb 1 cavalleria, propietat de Francesc Forteza Pomar, Joan Quart Enseñat i Martí Marquès Oliver. A més també existia un servei de diligències, gestionat per la societat *Miquel Coll Pastor y Cía.*¹⁵²⁹ A pesar d'això, presumiblement el número de carros era major, però segurament no cotitzaven.

El 1891, es va posar en funcionament una segona diligència, la de Sebastià Sbert, que figurava en el padró industrial com a "carruaje de dos ruedas con una caballería".

L'any següent, el 1886, es creà la *Compañía de Diligencias Sóller*, la qual era considerada la companyia oficial ja que tenia la concessió per transportar el correu entre la vila i Ciutat. Aquesta companyia tenia socis de Sóller i de Palma. El president de la companyia era Bartomeu Canals Cabot i el secretari Josep

¹⁵²⁸ PÉREZ PASTOR, *La introducció del carro...*, a.c.

¹⁵²⁹ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931

Forteza. Tenia la seva seu a Sóller al carrer de la Mar, núm. 49¹⁵³⁰. El 1897, el president de la companyia era Antoni Joan Alcover¹⁵³¹.

Pràcticament no tenim dades d'aquesta empresa. Pot servir d'exemple el balanç que va presentar als seus accionistes el 1894¹⁵³²:

ACTIU	
Caixa, existències en efectiu	8,32
Material mòbil	6.397,20
Provisions, existències en els estables	2.191,25
Despeses d'escriptori	77,75
Dèficit de la companyia primitiva	12.957,60
Despeses d'instal·lació i plet	341,81
Ignaci Vidal de Palma. Saldo deutor	2.985,85
TOTAL	24.959,78
PASSIU	
Capital social	19.400
Servei de correus. Subvencions pendents	3.682,40
Sucursal Crèdit Balear. Saldo deutor	925
TOTAL	24.007
BENEFICIS	952,38

El 1899, es va dissoldre la companyia i el seu material (cotxes, carruatges, cavalls i mules) fou adquirit per diversos particulars que s'associaren per seguir oferint el mateix servei¹⁵³³. Aquesta companyia oficial es va mantenir fins a 1912. A principis de 1895 es va establir un nou servei de diligències entre Sóller i Palma. Els despatxos es trobaven a Sóller a la fonda d'en Pastor al carrer del Príncep i a Palma a la *Fonda Sollerense* a la plaça de l'Oli, propietat del sollerenc Jaume Serra –*Mayol*-¹⁵³⁴.

Per la seva banda Mn. Rullan en la seva Guia esmentava la presència de tres conductors que disposaven de coches de lloguer a finals del segle XIX: Sebastià

¹⁵³⁰ *Sóller* 19-11-1892

¹⁵³¹ *Sóller* 23-01-1897

¹⁵³² Boletín Oficial de la Provincia de Baleares, 16-04-1894, nº 4561.

¹⁵³³ *Sóller* 18-02-1899

¹⁵³⁴ *Sóller* 08-04-1895

Sbert (carrer de Pastor, núm. 47), Lluç Morell (plaça de la Constitució, núm. 5), i Josep Pons (carrer de la Lluna, núm. 13). Com a diligències citava les de la Companyia, la de Sebastià Sbert i la de Joan Forteza¹⁵³⁵.

A mitjans del decenni de 1900, va augmentar l'oferta de carros de transport, arribant el 1910 a haver-hi fins a 6 propietaris d'aquest tipus de transports. 5 que tenien carros de quatre rodes amb una cavalleria (Joan Forteza Piña, Josep Morell Castañer, Gayetano Pomar Aguiló, Sebastià Sbert Cañellas i Guillem Vidal Rosselló) i 1 que posseïa un carro de dues rodes amb una cavalleria (Jaume Joan Joy Castañer)¹⁵³⁶. El mes de novembre de 1910, es va obrir un nou servei de diligència al local de Sa Cova, a la plaça de la Constitució i estava dirigit per Jaume Riera¹⁵³⁷.

L'Hostal de plaça, al costat de l'Ajuntament, era el principal punt de reunió dels carruatges, tant dels qui anaven a Palma com els qui anaven al Port o a les viles veïnes. Respecte a dit edifici, en un dels seus balcons hi havia un pal de bandera que feia de "semàfor" amb els vaixells que arribaven de França i la Península. Quan els vigies dels Port divisaven l'arribada dels vapors donaven avís a l'Hostal i en aquest s'hissava una bandera espanyola, que servia de senyal pels carruatges per anar al Port a esperar els passatgers i la càrrega que arribava¹⁵³⁸.

Per fer-nos una idea del cost dels viatges amb aquest transport. Tenim com exemple quin era el 1904 el cost dels viatges a l'Agència de Carruatges de Cayetano Pomar¹⁵³⁹:

Tipus de viatges	Preu amb ptes.
Sóller a Palma. Anada	12,50
Sóller a Palma. Anada i tornada	15

¹⁵³⁵ RULLAN I MIR, *Guía de Sóller...*, o.c.

¹⁵³⁶ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931

¹⁵³⁷ *Sóller* 12-11-1910

¹⁵³⁸ ARBONA I OLIVER, *Fent volar...*, pàg. 68, o.c.

¹⁵³⁹ *Sóller* 02-07-1904

Sóller a Palma. Anada, pernoctar i tornada	20
Sóller a Palma. Anada per Valldemossa	17,50
Sóller a Palma. Anada i tornada per Valldemossa	20
Sóller a Palma. Anada, pernoctar i tornada per Valldemossa	25
Viatge de 2 dies al santuari de Lluc	30
Viatge de 3 dies al santuari de Lluc	40
Sóller a Miramar. Anada i tornada	15
Sóller a Deià. Anada i tornada	8
Sóller al Port	5

Pel que fa al volum de mercaderies i passatgers que transportaven tampoc no en tenim gaires dades. Segons les estadístiques recollides per la Comissió Organitzadora del Ferrocarril de Sóller el 1905 varen circular entre Sóller i Palma 2.768 cotxes diligències amb 20.573 passatgers, 2.398 carruatges amb 6.604 passatgers i 1.977 carros amb 5.260 passatgers. El conjunt de mercaderies fou de 8.890,854 tones¹⁵⁴⁰.

S'ha de ressenyar que aquesta activitat econòmica va proporcionar-ne directament una altra, la de constructor i reparador de carros. El 1890, desenvolupava aquesta activitat Llorenç Pol Verd al carrer del Bisbe. Cap a principis de segle XX, aquest ja no exercia i s'havien muntat dos nous tallers, els de Joan Horrach Rosselló i el de Sebastià Oliver Sureda, quedant aquest darrer, a mitjans del decenni de 1910, com a únic constructor¹⁵⁴¹.

Amb la posada en funcionament del ferrocarril, el 1912, i el tramvia, el 1913, el servei de carros i diligències va desaparèixer, a pesar que es mantingueren residualment en mans de propietaris particulars.

Com una iniciativa novedosa i modernitzadora, cal esmentar que cap a principis de setembre de 1899, es va proposar la creació d'una línia de transports regular per carretera amb automòbils entre Palma, Sóller i el Port. Els responsables

¹⁵⁴⁰ *Sóller* 20-01-1906

¹⁵⁴¹ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931

d'aquest projecte foren Pau Mayol, Nicolau Morell, Pere Morell, Guillem Deyà, Miquel Forteza, Ramon Coll i Jaume Torrens¹⁵⁴². Es va realitzar una reunió al local del *Círculo Sollerense*, en la qual es va aprovar la creació d'una empresa que gestionàs aquest servei i la redacció d'uns estatuts. Foren elegits per redactar-los Pau Mayol Arbona, Llorenç Roses Borràs, Nicolau Morell Pons, Pere Alcover Maspons, Jaume Torrens Calafat, Guillem Deyà Joy i Miquel Forteza Pomar. També es crearen diverses comissions encarregades d'aconseguir subscripcions d'accions, aquestes comissions quedaren constituïdes per¹⁵⁴³:

- Clergat: Mn. Jaume Sastre, Mn. Josep Pastor i Mn. Josep Rullan.
- La Unión: Llorenç Roses, Pere Mayol i Ramon Coll.
- Defensora Sollerense: Salvador Elias, Jaume Vicens i Miquel Bauzà.
- Casino Republicano: Arnau Casellas i Llorenç Alou.
- Círculo Sollerense: Emilio Conte i Jaume Torrens.
- Barriada del Port: Joan Oliver i Jaume Rullan.
- Industrials: Nicolau Cortès i Joan Morell.
- Estranger: Josep Ripoll, Joan Marquès, Antoni Bernat i Guillem Alcover.

A finals de desembre s'havien subscrit 2.160 accions. El 12 de març de 1900 arribaren per primera vegada a la localitat dos automòbils, propietat de l'editor del diari *Ultima Hora*, Josep Tous, el qual fou tot un esdeveniment a la localitat¹⁵⁴⁴. A pesar de tot aquest moviment, finalment, el projecte no es va dur a terme per dificultats de tipus tècnic.

7.2.5.1.2. El Ferrocarril de Sóller

Com hem dit en el capítol 4.2.4.3., els orígens de la línia ferroviària entre Sóller i Palma es remunten a finals de la dècada de 1850, quan l'empresa que havia projectat la línia de ferrocarril entre Inca i Palma va proposar a l'Ajuntament la

¹⁵⁴² *Sóller* 09-09-1899

¹⁵⁴³ *Sóller* 23-09-1899

¹⁵⁴⁴ *Sóller* 17-03-1900

possibilitat d'unir la localitat a dita línia. Aquest projecte, però, va ser descartat per l'elevat cost que suposava i per la crisi econòmica que va afectar la localitat a partir de 1860.

El 1882 es va reemprendre el projecte, per part d'una companyia catalana, cercant un altre itinerari. Aquesta companyia va proposar diverses opcions:

- Fer un túnel pel Coll de Sóller, al qual es podia arribar per la banda de Biniaraix o per la de Son Angelats. Després s'enllaçaria a Santa Maria amb la línia dels Ferrocarrils de Mallorca.
- Perforar un túnel des del Barranc de Biniaraix fins a Alaró.

Els catalans estimaren que es necessitarien un compromís de compra de 2.000 accions i la cessió gratuïta dels terrenys¹⁵⁴⁵. El pressupost general per dur a terme l'obra ascendia a 3.032.748 ptes. Per part de l'Ajuntament es nomenà una comissió per estudiar el projecte¹⁵⁴⁶. Aquesta comissió, acordà satisfer a Gabriel Magraner i Jaume Frau 101 ptes. i 83 ptes. respectivament, per diversos estudis per a la construcció del ferrocarril. La direcció d'Obres Públiques va concedir permís a l'enginyer Vicente Nieto Salazar, de Barcelona, per realitzar estudis sobre la possibilitat de la construcció d'una línia de ferrocarril que enllaçàs Sóller amb la línia Palma-Inca¹⁵⁴⁷.

El projecte va quedar en un punt mort fins que a principis de la dècada de 1890, per iniciativa de l'empresari i polític Jeroni Estades i el diputat provincial Jaume S. Guardiola, es va tornar a presentar. El primer, el 1892, en motiu de la

¹⁵⁴⁵ CAÑELLAS SERRANO, *El ferrocarril a Mallorca...*, pàg. 73, o.c.

¹⁵⁴⁶ Estava formada pel batle Antoni Bernat Verí, Bartomeu Colom –*des Rafa*–, Joan Planas, Antoni Pons, Pere Antoni Rullan –*Moana*–, Francesc Saltor, Andreu Pastor –*Roques*–, Mn. Miquel Bennàssar, Mn. Gabriel Oliver, Mn. Josep Oliver, Mn. Josep Rullan, Jordi Frontera, Agustí Pomar, Damià Magraner, Pau Ozonas, Nicolau Morell, Guillem Rullan, Jaume Valls, Joan Joy, Joan Coll, Josep Forteza, Andreu Oliver Joy, Pau Mayol, Guillem Bernat, Miquel Pastor Marquès, Jordi Llinàs i Ramon Casanovas. AMS. Secció 20: Urbanisme i Obres. Projectes de ferrocarril entre Sóller i Palma 1882-1962. Sign.: 4477

¹⁵⁴⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1882-1883. Sign.: 32

inauguració de la línia entre Sóller i Barcelona que havia de fer el vapor *León de Oro*, ja va exposar el seu projecte de construcció d'una línia ferroviària entre Sóller i Palma, que havia de passar també per Deyà, Valldemossa, Esporles i Establiments¹⁵⁴⁸. El projecte es va anomenar *Ferrocarril de los Turistas*, amb una clara intenció pel que fa a quin sector anava dirigit¹⁵⁴⁹. Es va fer venir a enginyers de Barcelona per realitzar les mesures i l'estudi de la futura línia. En el projecte, redactat per l'enginyer Salvador Medir, s'hi varen implicar els diputats mallorquins, el comte de Sallent, Joaquim Rovira, el comte de San Simón i Antoni Maura, els quals presentaren la proposta de construir el tren de Sóller i aconseguiren el 1895 que l'Estat donàs la concessió d'explotació a Jeroni Estades¹⁵⁵⁰. A pesar d'això el propòsit va quedar aturat i no es va dur a terme. El mes de setembre de 1904 Jeroni Estades, com a regidor de l'Ajuntament pel partit conservador, donà compte al Ple de l'Ajuntament de la publicació d'una Llei Protectora dels Ferrocarrils Secundaris que podria afavorir l'establiment d'una línia entre Sóller i Palma. Aquesta estaria subvencionada per l'Estat amb un interès del 4% anual durant 20 anys. La longitud no podria ser menor de 200 Km però hi havia excepcions i Mallorca estava inclosa en aquesta excepció. La llei establí que les propostes s'havien de presentar abans de finals del mes de desembre. Els Ajuntaments tenien la facultat d'emprendre la iniciativa pel seu compte. El Consistori es va adherir a la proposta, i la primera mesura que va prendre fou realitzar una reunió extraordinària amb les entitats financeres, socials i empreses locals per informar del projecte del ferrocarril, per si es volien involucrar en ell¹⁵⁵¹. En principi aquesta llei i el pla que s'havia elaborat per Balears, exclouien Sóller, però la pressió del govern municipal, de totes les entitats mallorquines i especialment del diputat mallorquí Antoni Maura, varen fer que s'inclogués.

¹⁵⁴⁸ *Sóller* 29-04-1892

¹⁵⁴⁹ MARISTANY, Manuel / MIQUEL, Josep, *Prodigioso tren de Sóller*, Barcelona, ediciones Reserva Anticipada S.L., 1997, pàg. 14.

¹⁵⁵⁰ FULLANA PUIGSERVER, *Antoni Maura i el maurisme...*, pàg. 115, o.c.

¹⁵⁵¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1904. Sign.: 52

El mateix 1904, l'Ajuntament va encarregar l'estudi del projecte de la línia del ferrocarril a l'enginyer Pere Garau. El pla inicial era que aquesta línia havia de travessar la Serra i arribar fins a Santa Maria per unir-se a la línia d'Inca. Garau però va plantejar tres possibilitats a l'hora de realitzar el projecte, la primera era la ruta de Sóller passant per Deià i Valldemossa, la segona la mencionada d'arribar fins a Santa Maria, i la tercera establir una línia directa amb Palma passant per Bunyola i Son Sardina. Finalment es van decantar per aquesta darrera possibilitat, tant per la distància com pel cost de l'obra¹⁵⁵². El pressupost total es fa xifrar en uns tres milions de pessetes.

A principis de 1905, varen rebre la comunicació de que l'Estat havia aprovat la inclusió de la línia entre Sóller i Palma en el pla de subvencions per a ferrocarril. Posteriorment es va nomenar una *Comissió Organitzadora del Ferrocarril Palma-Sóller* dirigida per Guillem Colom Muntaner (president)¹⁵⁵³, Jeroni Estades Llabrés (vicepresident), Pere Alcover Maspons (secretari), Amador Canals (vicesecretari), Joan Coll (tresorer), Bernat Colom Barceló (vocal), Jaume Miquel Castanyer (vocal), Pere A. Alcover Pons (vocal), Pere Serra Canyellas (vocal), Jaume A. Mayol Busquets (vocal), Josep Coll Bisbal (vocal) i Jaume Rullan Arbona (vocal). L'Ajuntament va designar una Comissió Investigadora per donar suport als organitzadors formada pels comerciants Llorenç Roses Borràs, Antoni Mayol Simonet, Guillem Colom i Joan Puig¹⁵⁵⁴. Posteriorment el Consistori va

¹⁵⁵² *Sóller* 24-12-1904

¹⁵⁵³ Guillem Colom Muntaner- *Fideuer*- va néixer a Sóller el 1862. Va emigrar a l'Havana amb el seu germà Joan, on fundaren la societat *Colom y Cía*. A Cuba es va mostrar partidari de la unitat amb Espanya, retornant després de la pèrdua de les colònies. Fou secretari i tresorer de la *Sociedad Balear de Beneficencia de La Habana* el 1895. Una vegada retornat a Sóller participà en diverses empreses locals. Fou soci fundador del Banc de Sóller, de El Gas i de la *Marítima Sollerense*, de la qual en fou president. Va ser el primer president del Ferrocarril de Sóller. També va ser membre de la Junta Directiva del Crèdit Balear i de la Junta Municipal d'Instrucció i Sanitat. Es va casar amb la viuda del seu germà, Catalina Casasnovas Frontera, i va adoptar el seu fillastre Guillem Colom Casasnovas. Morí el 1907.

¹⁵⁵⁴ *Sóller* 07-01-1905

cedir els drets d'explotació a la *Comissió Organitzadora del Ferrocarril Palma-Sóller*.

Per donar a conèixer el projecte, el 30 de juliol, varen celebrar una assemblea general al teatre de la *Societat Defensora Sollerense*. En aquesta reunió varen presentar la forma de finançament d'aquesta obra a partir de l'emissió d'accions de 500 ptes. cada una, pagadores per octaves parts durant un plaç de quatre anys. D'aquesta assemblea es va aprovar la Junta de Govern composta per 25 vocals i 12 suplents¹⁵⁵⁵. En total es varen emetre 7.000 accions¹⁵⁵⁶.

A finals d'any, es va establir la Junta Directiva de la societat Ferrocarril Palma-Sóller, foren anomenats Guillem Colom Muntaner (president i director), Antoni Rotger Serra (vicepresident), Joan Puig Rullan (dipositari), Jaume Torrens Calafat (secretari), Jaume J. Joy Castanyer (vicesecretari), Jeroni Estades Llabrés (vocal), Llorenç Roses Borràs (vocal), Damià Magraner Morell (vocal), Antoni Ensenyat Caparó (vocal), Ramon Casanovas Miró (vocal) i Bartomeu Arbona Pons (vocal)¹⁵⁵⁷.

El projecte de la construcció del Ferrocarril, també va comptar amb el suport dels comerciants sollerics establerts a l'exterior¹⁵⁵⁸. L'any 1905, es va promoure una

¹⁵⁵⁵ Els vocals foren Guillem Colom Muntaner, Jeroni Estades Llabrés, Llorenç Roses Borràs, Jaume Torrens Calafat, Jaume Joan Joy Castañer, Joan Morell Coll, Antoni Rotger Serra, Josep Ripoll Magraner, Bartomeu Arbona Pons, Damià Magraner Morell, Josep Morell Mayol, Antoni Enseñat Caparó, Miquel Trias Alcover, Ramon Casanovas Miró, Miquel Bernat Oliver, Bartomeu Colom Morell, Pere J. Mora Arbona, Antoni Oliver Oliver, Joan Puig Rullan, Francesc Castañer Castañer, Damià Canals Bernat, Pau Coll Ballester, Pere A. Ripoll Estades, Joan Mayol Marquès, Bernat Colom Barceló. Com a suplents foren elegits Antoni Castañer Bernat, Damià Orell Castañer, Jaume Morell Arbona, Josep Sastre Campaner, Pere A. Alcover Pons, Guillem Bernat Borràs, Miquel Ripoll Magraner, Andreu Canals Arbona, Joan Pizà Mayol, Josep Ferrer Oliver, Antoni Mayol Simonet i Miquel Forteza Pomar.

¹⁵⁵⁶ *Sóller* 05-08-1905

¹⁵⁵⁷ *Sóller* 16-11-1905

¹⁵⁵⁸ «Marsella 12 de febrero de 1905. Sr. D. Jerónimo Estades. Sóller. Muy señor nuestro y distinguido amigo. Dispénsenos la molestia que le hemos de causar al rogarle sea nuestro fiel interprete acerca de los señores que suscriben la carta de fecha 20 del pasado mes, que oportunamente recibimos y a la cual tenemos el grato placer de contestar. A mucha honra

subscripció per comprar accions del ferrocarril, obrint-se subscripcions a Puerto Rico i Mèxic.

	Nom	Duros
Subscripció a Arecibo (Puerto Rico)	Miguel Morell Alcover	200
	Antoni Marqués Arbona	200
	Guillem Marqués Arbona	200
	Lorenzo Oliver Roses	200
	Domingo Rullan Puig	200
	Juan Salas Soler	200
	Antoni Figueras Cerdà	1.000
	Andrés Oliver Roses	1.000
	TOTAL	3.200
	Subscripció a San Juan Bautista de Tabasco (Mèxic)	Aurora Méndez de Ripoll
Juan Ripoll Deyà (de part del seu germà Guillem)		500
Juan Oliver Rullan		500
Mateo Frontera		1.000
Juan Ferrer Morell		500
Antoni Morell		500
Juan Vicens Reynés		500
Pere A. Pizá Mayol		500
Maties Oliver		500

tenemos la inmerecida distinción de que por su parte hemos tenido objeto y que sepan que el ferrocarril Palma- Sóller fue en todo tiempo nuestro sueño dorado y que no despreciamos nunca ocasión alguna para hablar en pro de una idea que tiene el deber de apoyar quien de Sollerense se precie. Por lo tanto, al llamar aquellos señores a la puerta de nuestro patriotismo, para que fuéramos sus representantes en esta plaza, han sembrado el terreno abonado y al entretanto fructifique la semilla, quedamos a su entera disposición. El detenido estudio que de la memoria que tuvieron a bien remitirnos, hermoso hecho, nos ha convencido aún mas, si cabe, de que verdaderamente se trata de una obra de inapreciable valor utilizada para nuestro querido Sóller y de positivos resultados para la economía pública. Los Sres. Estades y Mayol han gustado mucho del proyecto y no creemos aventurado asegurar que su valioso apoyo ya no nos ha de hacer falta. Lo mismo podemos decir de la mayoría de nuestros compatriotas de esta, pues todos nos han dado inequívocas muestras del mas franco entusiasmo. Ya lo ve, pues, querido amigo, estamos preparados para llenar dignamente el cometido con que nos brindan, e interin venga el día de prueba, nos repetimos de V. muy aftmos. Amigos y atentos S.S. – José Ripoll y B. Arbona.»

	Joan Forteza Piña	300
	Joan Fuster Forteza	300
	Pere A. Frontera Pizà	200
	Antoni Vicens Deyà	200
	Edmundo Oliver	200
	Antoni Canals	200
	Jaume Colom	200
	Antoni Oliver	200
	Jaume A. Reynés	100
	Antoni Darder	100
	TOTAL	7000
Subscripció entre Sòller, Fornalutx, Palma i Bunyola	TOTAL	688.200
	TOTAL RECAPTAT	698.400

En quatre mesos es varen subscriure els 3,5 milions de ptes de l'emissió. La distribució de les accions per municipis fou¹⁵⁵⁹:

Municipi	Núm. Accions	%
Sòller	6.014	85,9
Palma	577	8,2
Fornalutx	167	2,4
Bunyola	143	2
Altres pobles	99	1,4

Una vegada constituïda la societat, es va demanar el pressupost definitiu a l'enginyer Garau, que el va xifrar en 3.195.776,30 ptes.

Les obres foren adjudicades a l'empresari Luís Bovio¹⁵⁶⁰ l'abril de 1907. Poc després s'iniciaren i el mes de juny del mateix any es va començar la perforació

¹⁵⁵⁹ CAÑELLAS SERRANO, *El ferrocarril a Mallorca...*, pàg. 79, o.c.

¹⁵⁶⁰ Luigi Bovio va néixer a Brosso (Itàlia) el 1851 i de jove va emigrar a Barcelona on va desenvolupar una exitosa carrera com a empresari especialitzat en la construcció de línies

del túnel del Coll de Sóller. Per poder realitzar els treballs es va comprar una petita locomotora a vapor, batiada amb el nom de *María Luisa*. L'obra del ferrocarril va comportar un augment considerable de població. El 1907 eren 250 les persones que treballaven a la línia, la majoria de fora, i el 1908 arribaren a les 700 a la banda de Sóller i 350 a la de Bunyola¹⁵⁶¹.

El mateix 1907, Llorenç Roses Borràs fou nomenat director de la companyia.

El 26 de març de 1908, es va establir la *Llei sobre Ferrocarrils secundaris*, la qual afectava a la construcció de la línia de Sóller. Com que l'empresa sollerica no podia demanar una nova subvenció, a través de les gestions de Jeroni Estades i les influències d'Antoni Maura, es va treure a concurs una nova concessió per una línia de Palma al Port, amb una clàusula que indicava que la nova concessionària no es podria aprofitar de la línia ja en marxa, i això suposava fer la línia per Valldemossa. Aquesta subvenció es va concedir a una nova societat anomenada *Ferrocarril de Palma al Puerto de Sóller* (també controlada per Estades), que va desestimar la línia per Valldemossa. Després, les dues societats es varen unir en una sola empresa, denominada *Ferrocarril de Sóller S.A.*¹⁵⁶². Es va decidir que la tracció entre Palma i Sóller fos en vapor i el tram entre Sóller i el Port fos per electricitat.

Aquesta modificació del projecte va comportar un augment del pressupost i del capital social. Al mateix temps es va comprar l'antiga possessió de Can Mayol, situada al carrer del Príncep, per convertir-la en estació. Les obres foren adjudicades al mestre d'obres Ramon Rullan Vicens –*Domingo*-. En un principi s'havia pensat en instal·lar l'estació a Can Cuera, per damunt el convent dels franciscans, però la idea fou desestimada. Després pensaren en ubicar-la a Can Bauzà, al carrer de Ramon Llull, o a Can Ferrer, però aquestes propostes també

ferroviàries (va participar en la construcció de la línia Barcelona-Saragossa). Posteriorment es va establir a Mallorca, quan el 1907 se li varen adjudicar les obres de construcció de la línia entre Sóller i Palma. Va morir a Sóller el 1912.

¹⁵⁶¹ CAÑELLAS SERRANO, *El ferrocarril a Mallorca...*, pàg. 499, o.c.

¹⁵⁶² VALERA, José / CRUZ, Eustaquio de la, *Ferrocarriles de Sóller y Mallorca*, Madrid, Aldaba Ediciones S.L., 1988, pàg. 24-26.

foren desestimades, i elegiren l'opció de fer arribar l'estació al mateix centre de la localitat. A part d'habilitar l'edifici com a estació, també es va decidir construir un hotel per rebre els viatgers i un restaurant. Així la primera planta de l'edifici es va reformar per acollir les habitacions de l'Hotel Ferrocarril, i a la resta de l'edifici s'habilitaren les oficines, les cuines i el restaurant. Es va construir un annex tipus belvedere d'estil modernista¹⁵⁶³.

El mes de setembre de 1910, el president de la companyia era Jeroni Estades Llabrés, el director Llorenç Roses Borràs, el secretari Jaume Torrens i, els vocals eren Joan Magraner Oliver, Pere Alcover Maspons, Joan Marcús Frontera i Jaume Colom Casasnovas¹⁵⁶⁴.

El 6 de febrer de 1911, es va celebrar a Madrid la subhasta pública per a la concessió de la línia entre Palma i Sóller. Aquesta es va donar a la companyia *Ferrocarril de Sóller* després de que el notari de Sóller i soci de la companyia, Pere Alcover Maspons dipositàs la fiança¹⁵⁶⁵.

El mes de març d'aquell mateix any, Llorenç Roses Borràs dimitia del càrrec de Director Gerent de l'empresa, essent substituït per Jeroni Estades. Pel càrrec de president fou nomenat Joan Puig Rullan en substitució d'Estades. Bartomeu Colom Morell fou nomenat president honorari¹⁵⁶⁶.

El primer viatge des de Palma en ferrocarril abans de la inauguració es va fer l'octubre de 1911, amb una expedició de personalitats polítiques encapçalades per Antoni Maura¹⁵⁶⁷.

Finalment, la inauguració oficial de la línia es va realitzar el 16 d'abril de 1912, amb la benedicció del bisbe de Mallorca i el viatge de les principals autoritats provincials i locals de Palma a Sóller¹⁵⁶⁸.

¹⁵⁶³ PÉREZ, Plàcid, *Quan la posada de Can Mayol es transforma en l'estació del tren i l'Hotel Ferrocarril*, a *Veu de Sóller* 29-12-1995.

¹⁵⁶⁴ *Sóller* 03-09-1910

¹⁵⁶⁵ *Sóller* 11-02-1911

¹⁵⁶⁶ *Sóller* 11-03-1911

¹⁵⁶⁷ *Sóller* 07-10-1911

¹⁵⁶⁸ La inauguració estava programada per dia 15 però el mal temps la va retrassar un dia. *Sóller* 20-04-1912.

La seva junta directiva estava composta per Joan Puig Rullan (president), Bartomeu Colom Morell (president honorari i vocal), Antoni Rotger Serra (vicepresident), Jeroni Estades Llabrés (director), Jaume J. Joy Catañer (subdirector i vocal), Jaume Torrens Calafat (secretari) i, com a vocals Ramon Casanovas Miró, Joan Morell Coll, Josep Morell Mayol, Joan Magraner Oliver, Josep Ripoll Magraner, Pere J. Mora Arbona, Bernat Colom Barceló, Pere A. Ripoll Estades, Miquel Trias Alcover, Pau Coll Ballester, Joan Pizà Mayol, Joan Mayol Marquès, Miquel Bernat Oliver, Francesc Castañer Castañer, Antoni Castañer, Miquel Ripoll Magraner, Antoni Oliver Oliver¹⁵⁶⁹ i Pere Antoni Alcover Pons¹⁵⁷⁰.

Poc després de la inauguració del ferrocarril, alguns empresaris locals i forans varen intentar reprendre el projecte de creació d'una línia de ferrocarril entre Establiments, Esporles, Estellencs, Valldemossa, Deià i Sóller. En aquest projecte va donar el seu suport l'Arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena¹⁵⁷¹,

¹⁵⁶⁹¹⁵⁶⁹ Antoni Oliver Oliver va néixer a Sóller i va emigrar a França de jove. Va establir-se a Nancy amb un negoci de queviures. Va participar en la fundació del ferrocarril i fou vocal de la primera junta directiva del tren.

¹⁵⁷⁰ Sóller 18-05-1912

¹⁵⁷¹ Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena va néixer a Florència el 1847 i era fill de Leopold II de Toscana. Va heretar el títol d'Arxiduc d'Àustria. Va passar la seva infantesa a Florència fins que en fou expulsat amb la seva família. Es va interessar per les ciències naturals i les llengües. Aquesta afeció el va portar, ja de gran a viatjar per diversos llocs d'Europa per estudiar insectes i els costums dels llocs. Per la seva condició de noble, va haver de compaginar les seves afeccions personals amb les tasques de govern (fou governador de Praga i de Bohèmia). Va viatjar per primer cop a les Balears el 1867 i el 1872 va adquirir la seva primera finca a la Serra de Tramuntana (Miramar). Durant els anys posteriors, va anar comprant finques entre Deià i Valldemossa (s'Estaca, Son Ferrandell, Son Marroig, Sa Pedrissa, Son Gallard i Son Gual) i allargà les seves estades a l'illa. Es va fer molt popular a causa de la seva personalitat excèntrica i a la seva relació amb els intel·lectuals i artistes (Santiago Rusiñol, Miguel de Unamuno, Jacint Verdaguer, Mn. Antoni Maria Alcover, etc.) que es trobaven a l'illa en aquell moment. A part d'això va seguir investigant i estudiant les Balears, publicant nombroses obres, de les quals destaca el *Die Balearen* (1869-1891). Va rebre nombroses distincions arreu de l'illa, el 1877 l'Ajuntament de Palma el nomenà Fill Adoptiu, el 1909 el Foment del Turisme el nomenà

cedint terrenys que passaven per les seves propietats i pels quals havia de passar la línia del ferrocarril. Per aquest motiu l'Ajuntament de Sóller el va declarar Fill Adoptiu de la localitat. A pesar que es donaren converses entre els empresaris locals, encapçalats per Jeroni Estades, i els diferents consistoris de la Serra, el projecte es va desestimar pel seu elevat cost i per l'esclat de la guerra europea. També Estades plantejà construir una línia de Palma a Andratx, però sols es feren alguns contactes amb l'Ajuntament d'aquella vila.

A principis d'octubre de 1913, es va inaugurar la línia de tramvia elèctric entre Sóller i el Port¹⁵⁷².

El 1915, es va presentar un projecte per construir una línia de tramvia elèctric que uniria Esporles amb Palma a través de la línia del Ferrocarril de Sóller. Ambdues línies s'unirien a l'estació de Son Sardina, ja en municipi de Palma. Es va signar un preconveni entre el batle d'Esporles Joan Riutort i el president de la companyia Jeroni Estades¹⁵⁷³.

Quan Jeroni Estades fou nomenat diputat a Corts, el va substituir en la direcció de l'empresa, Jaume J. Joy. Després de deixar el seu càrrec a Madrid, la direcció va retornar a Estades.

El 1920, l'empresa va obtenir la concessió per instal·lar casetes de bany i un "quiosc-restaurant" a la platja¹⁵⁷⁴.

El 1925, l'empresa va decidir l'electrificació de la línia entre Sóller i Palma. Jeroni Estades va gestionar personalment a Madrid, gràcies als seus contactes, una subvenció estatal per escometre l'obra. Estades també va contactar amb el financer i empresari Joan March, el qual controlava la companyia d'electricitat GESA, per aconseguir una rebaixa en el preu dels kWh. El 14 de juny de 1929 es va inaugurar l'electrificació de la línia. Després d'això, el Consistori solleric va

President Honorari i el 1910 la Diputació el nomenà Fill Il·lustre de Mallorca. Va morir a Bohèmia el 1915.

¹⁵⁷² *Sóller* 11-10-1913

¹⁵⁷³ *Sóller* 30-10-1915

¹⁵⁷⁴ *Sóller* 24-07-1920

decidir retre un homenatge a Jeroni Estades, col·locant una placa, obra de l'escultor català Josep Llimona, a la façana de l'estació del tren.

El Ferrocarril de Sóller va mantenir una bona activitat a principis de la dècada de 1930, però a mesura que avançava aquesta, els beneficis es varen anar reduint, així com el nombre de passatgers. L'empresa va haver de cercar alternatives per millorar els seus balanços; el turisme, com hem dit, fou un dels seus principals actius, que en anys successius va potenciar.

Durant tot el període republicà en fou president Joan Puig Rullan, vicepresident Pere A. Alcover Pons, director gerent Jaume J. Joy Castanyer, subdirector Miquel Puig Morell i secretari Jaume Torrens Calafat.

Dades econòmiques del Ferrocarril de Sóller 1912-1936¹⁵⁷⁵

Anys	Productes totals (ptes.)	Despeses totals (ptes.)	Balanç General	Mercaderies (tones)	Nº Viatgers tren	Nº Viatgers tramvia	Nº Viatgers total
1912	226.064	110.104	115.960	7.947	146.935	0	146.935
1913	281.090	165.991	115.099	10.656	172.775	48.982	221.757
1914	297.720	182.912	114.808	11.130	168.897	197.846	366.743
1915	302.670	191.971	110.699	16.658	166.782	192.891	359.673
1916	301.565	198.578	102.987	16.626	166.888	187.957	354.845
1917	321.878	198.938	122.940	18.836	157.624	187.195	344.819
1918	325.633	221.767	103.866	15.473	164.690	189.962	354.652
1919	373.199	252.265	120.934	13.746	190.881	268.479	459.360
1920	447.220	278.141	169.079	16.205	189.271	229.439	418.710
1921	466.729	323.575	143.154	16.129	187.159	238.224	425.383
1922	450.555	295.860	154.695	17.255	175.613	234.199	409.812
1923	446.679	279.276	167.403	20.366	154.127	223.286	377.413
1924	444.761	298.330	146.431	23.974	162.367	192.455	354.822
1925	447.327	293.330	154.034	20.800	156.698	172.569	329.267
1926	445.756	304.475	141.281	21.439	151.123	187.172	338.295
1927	426.424	316.769	109.655	19.594	130.649	188.769	319.418
1928	430.736	327.722	103.014	19.465	141.749	192.375	334.124
1929	416.168	374.780	41.388	17.918	126.698	213.829	340.527
1930	511.559	448.632	62.927	27.442	133.221	210.413	343.634
1931	555.956	424.721	131.235	31.149	138.880	284.368	423.248
1932	616.137	524.448	91.689	33.653	181.028	324.225	505.253
1933	616.706	529.685	87.021	26.427	195.707	356.693	552.400
1934	567.334	557.172	10.162	22.189	195.004	349.848	544.852
1935	552.821	543.908	8.913	13.473	183.062	330.356	513.418
1936	478.618	470.021	8.597	13.547	180.134	276.713	456.847

¹⁵⁷⁵ CAÑELLAS SERRANO, *El ferrocarril a Mallorca...*, pàg. 617-656, o.c.

Membres de les juntes de govern de Ferrocarril de Sóller des de la seva fundació¹⁵⁷⁶		
Càrrec	Nom	Finalització del càrrec
President	Guillem Colom Muntaner	1905-1907 († 17-04-1907)
	Jeroni Estades Llabrés	1907-1911 († 01-12-1932)
	Joan Puig Rullan	1911-1936 († 16-12-1938)
Vicepresident	Jeroni Estades Llabrés	1905-1912
	Antoni Rotger Serra	1912-1921 († 14-07-1921)
Director	Guillem Colom Muntaner	1905-1907
	Llorenç Roses Borràs	1907-1911
	Jeroni Estades Llabrés	1911-1914 / 1916-1932
	Jaume J. Joy Castañer	1914-1916 / 1932-1936 († 30-01-1958)
Subdirector	Jaume J. Joy Castañer	1911-1914 / 1916-1932
	Miquel Puig Morell	1932-1936
Secretari	Pere Alcover Maspons	1905-1911
	Jaume Torrens Calafat	1911-1936 († 19-09-1940)
Vocal i president honorari	Bartomeu Colom Morell	Va renunciar en el seu fill
Vocal	Joan Puig Rullan	
	Damià Magraner Morell	(† 26-03-1910)
	Antoni Enseñat Caparó	(† 05-07-1907)
	Pere J. Mora Arbona	(† 23-01-1917)
	Bartomeu Arbona Pons	(† 09-12-1905)
	Miquel Trias Alcover	(† 23-02-1919)
	Josep Morell Mayol	(† 13-03-1937)
	Josep Ripoll Magraner	(† 11-12-1934)
	Pau Coll Ballester	(† 08-02-1951)
	Damià Canals Bernat	(† 15-04-1911)
	Antoni Oliver Oliver	(† 05-08-1932)

¹⁵⁷⁶ RULLAN FRAU, Ramon, *50 Aniversario de la electrificación del Ferrocarril de Sóller. Julio 1929-1979*, Sóller, inèdit, 1979.

Miquel Bernat Oliver	(† 08-11-1931)
Bernat Colom Barceló	(† 09-03-1931)
Ramon Casasnovas Miró	(† 29-07-1927)
Francesc Castañer Castañer	(† 06-08-1918)
Joan Mayol Marquès	(† 12-08-1927)
Antoni Castañer Bernat	(† 12-12-1950)
Joan Pizà Mayol	(† 07-01-1915)
Miquel Ripoll Magraner	(† 24-08-1927)
Joan Magraner Oliver	(† 05-04-1945)
Pere A. Alcover Pons	(† 01-02-1947)
Bartomeu Colom Ferrà	(† 30-05-1944)
Josep Ripoll Arbona	(† 01-09-1968)
Miquel Puig Morell	Va renunciar al càrrec
Bartomeu Colom Casasnovas	Va renunciar en el seu germà
Josep Deyà Ozonas	Va renunciar en el seu fill
Guillem Castañer Deyà	
Jeroni Estades Castañer	(† 08-06-1940)
Pere J. Castañer Ozonas	(† 08-02-1951)
Ramon Oliver Ferrà	(† 14-12-1963)
Josep M ^a Puig Morell	
Jaume Coll Arbona	
Josep Ripoll Canals	(† 10-03-1959)
Bartomeu Colom Rotger	
Guillem Colom Casasnovas	
Daniel Deyà Frau	
Ramon Rullan Frau	Va renunciar al càrrec
Guillem Frontera Magraner	Va renunciar al càrrec
Joan Pizà Arbona	(† 09-05-1973)
Joan Magraner Castañer	
Joan Frontera Pizà	
Joan Pizà Jaquotot	
Miquel Colom Rullan	

Es pot dir que Jeroni Estades fou el principal impulsor del Ferrocarril, seva fou la idea i es va encarregar de dur-la a terme. Però Estades, va poder realitzar el seu somni gràcies al suport econòmic d'un grapat de comerciants i industrials sollerics. La majoria d'aquests inversors havien fet la seva fortuna a Amèrica i França i, una vegada retornats a Sóller, invertiren els seus guanys en la compra de propietats i la inversió en empreses tant locals com foranes. Així trobam a Jaume Sastre Guardiola (primer soci d'Estades), Bartomeu Colom Morell (president d'honor de la companyia) o Guillem Colom Muntaner (primer president i director) emigraren a Cuba en el decenni de 1870. Un altre membre destacat fou Llorenç Roses Borràs, soci de *Roses y Cía.* de Puerto Rico. D'altra banda, no sols els grans inversors emigrants varen intervenir en l'empresa, quan es posaren a la venda les accions de la companyia foren molts els residents a França o Amèrica que adquiriren alguna acció.

7.2.5.2 Els transports per mar

7.2.5.2.1. Les millores en les infraestructures portuàries

L'augment del tràfic comercial des del port de Sóller a finals del segle XIX va ser possible gràcies a diverses millores en les infraestructures portuàries. Aquestes foren:

- El 1893 s'ampliaren les instal·lacions portuàries, per poder acollir millor les activitats comercials i de control. S'ampliaren els edificis dels magatzems i les duanes portuàries. També es va començar a urbanitzar el turó de Santa Caterina i es va eixamplar i allargar el moll.
- El 1905 varen dotar la barriada de Santa Caterina de canalització d'aigua potable i realitzaren la instal·lació d'una font pública per a l'assortiment d'aquesta.
- L'any 1912 varen inaugurar la línia ferroviària entre Palma i Sóller. Aquesta es va allargar fins al Port el 1913. Això va ser aprofitat per facilitar el transport dels cítrics i altres productes de la vall als vaixells que els exportaven cap a França.

- Entre 1928 i 1930 varen aixecar la nova farola de sa Creu, ubicada prop de l'anterior, per millorar l'entrada de vaixells durant la nit. Aquesta però, no entrà en funcionament fins l'any 1945.
- A principis de 1931, varen decidir la construcció dels nous molls comercials. L'obra es va adjudicar a la societat *Puertos y Pantanos S.A*, així com la voladura dels esculls i la construcció d'una platja artificial al Racó de s'Argentera per facilitar l'entrada de vaixells al port. Al mateix temps l'empresa va demanar a l'Ajuntament poder explotar la pedrera situada devora el far de sa Creu. Les obres acabaren el 1935 i varen comportar que vinguessin molts treballadors de la península, majoritàriament de Múrcia. Això va suposar una altra onada migratòria de peninsulars a Sóller¹⁵⁷⁷.
- El 1932, i aprofitant les obres dels molls, varen construir una vivenda adossada pel faroler.
- L'any 1936 es tornà a dragar el Port.

7.2.5.2.2. Els vaixells a vapor i les companyies marítimes

L'activitat comercial des del Port, a més d'una petita flota pesquera, va comportar un major nombre de població depenent de l'activitat marítima, amb el consegüent sorgiment d'un col·lectiu definit, amb una zona d'hàbitat i una tasca comú.

A finals del segle XIX, es varen donar els factors necessaris per a la implantació dels vaixells de vapor en el comerç i transport de passatgers al Port de Sóller. Podríem afirmar que fou la confluència de tres factors, el que propicià la implantació d'aquestes rutes regulars i la creació de companyies marítimes de capital local. Aquests foren: el desenvolupament del vapor en els transports marítics, l'auge de l'emigració cap a França i el recuperat comerç dels cítrics, especialment la taronja (després de la crisi del sector als anys seixanta).

La primera notícia de la vinguda regular de vaixells de vapor al port de Sóller la trobam el mes de maig de 1888, quan el vapor *Santueri* va programar una sèrie

¹⁵⁷⁷ La primera gran onada migratòria es va produir amb la construcció de la línia de ferrocarril.

de viatges de Sóller a Barcelona per assistir a l'Exposició Universal que es celebrava en aquella ciutat. Es va obrir un despatx provisional a la plaça de la Constitució a la casa d'Andreu Oliver. El preu d'anada i tornada fou de 18 ptes. i sols d'anada de 10 ptes.¹⁵⁷⁸. Finalment aquest viatge no es va poder celebrar per manca de passatge.

El primer vaixell de vapor que va incloure Sóller en les seves rutes fou el *Niny*¹⁵⁷⁹, el 1888. Aquest vaixell era propietat de la naviliera *Wallis y Cía.*, que tenia la seva base a Eivissa.

Sembla que foren alguns comerciants i industrials locals, encapçalats per Jaume Orell Castañer, Joan Bauzà Socias i Joan Marquès Arbona, els que varen proposar als germans Wallis la inclusió de Sóller en la seva línia marítima. El mes de juny de 1888 es va començar una campanya al setmanari Sóller per promoure l'adquisició d'un vaixell de vapor o negociar l'establiment d'una línia regular. Malgrat les reticències de bona part dels comerciants i agricultors locals, la poca assistència a les reunions convocades així ho testimonia, això no va aturar el projecte¹⁵⁸⁰.

Fou Joan Marquès Arbona, propietari i fundador de la Impremta Marquès i del setmanari *Sóller*, qui va fer d'intermediari per fer arribar el *Niny*. En una carta dirigida a Joan E. Wallis Llobet i datada el 15 de setembre de 1888 Marquès es fa ressò de les dificultats per trobar inversors pel projecte i li ofereix garanties a Wallis del negoci que suposaria incloure Sóller en les rutes del vaixell:

«(...) Primeramente he de manifestarle que los señores subvencionistas que Ud. conoce, al día siguiente dieron la contestación que debían dar al cabo de ocho días, y fue lo que alguno de nosotros esperábamos. Fundados en las malas condiciones del vapor, aunque no las conozcan, dijeron que era imposible reunir

¹⁵⁷⁸ *Sóller* 15-05-1888

¹⁵⁷⁹ Aquest vapor fou adquirit el 1886 a Londres per la casa *Wallis y Cía.*, dels germans Joan i Ignasi Wallis Llobet. Tenia una eslora de 39,5 metres i estava registrada de 191 tonelades. El seu casc era de fusta i estava mogut per hèlice. Cobria la línia Eivissa-Barcelona. Fou venut a una casa catalana per la seva escassa rendibilitat. Es va enfonsar el 1895.

¹⁵⁸⁰ *Sóller* 21-07-1888

los mil duros que habían ofrecido; por consiguiente volvemos a quedar solitos los diez patriotas iniciadores del proyecto. Como Ud. sabe, todos nosotros tenemos la desgracia de no ser capitalistas, de modo que sumadas nuestras fuerzas resulta que no podemos arriesgar mayor capital que 125 por viaje redondo, con cuya cantidad nos comprometemos a mantener el servicio por espacio de un año, lo menos, con las condiciones anteriormente establecidas, esto es: dejándonos la cabida para pasajeros y mercancías que Ud. nos indicó. Como Ud. comprenderá siendo solo nosotros diez los únicos interesados en que el vapor de su propiedad haga escala en ésta, y en atención a lo expuesto sobre la situación de nuestros capitales, rogamos a Ud. medite bien el asunto y ver si por la citada cantidad puede venir.

Crea querido amigo, que con nuestro ofrecimiento hacemos un supremo esfuerzo, y no dudamos aceptará nuestras condiciones, pues si bien para Ud. sea poca o nula la ganancia, abrimos nuevos caminos a una vida de acción y movimiento, y no dudo llegará el día en que unamos a la gloria del paso hacia el progreso que iniciamos, la de seguras ganancias, pues indudablemente han de nacer nuevas fuentes de riqueza y el desarrollo comercial, hoy casi nulo en este pueblo, tomará proporciones que nadie mejor que Ud. puede apreciar.

Dado el caso que el "Niny" pueda venir con las citadas condiciones, díganoslo y al mismo tiempo en que forma ha de formalizarse el contrato, bien viniendo Ud. para elevarlo a escritura pública, o bien, para su seguridad y antes de que emprenda un nuevo viaje a esta, remitirle la obligación firmada por nosotros (...)»¹⁵⁸¹.

Finalment, la companyia eivissenca va acceptar la proposta i l'11 d'octubre de 1888 va començar els seus viatges admetent carregament i passatgers¹⁵⁸². Va fer el trajecte entre Eivissa, Barcelona i Sóller amb un servei quinzenal. El consignatari fou Joan Marquès Arbona i el preu del bitllet va oscil·lar entre els 45 reials de primera i els 20 de tercera. El capità era Josep Escandell.

¹⁵⁸¹ AMS. Arxiu Impremta Marquès. Correspondència (1888-1891).

¹⁵⁸² AMS. Arxiu mossèn Josep Rullan i Mir. Correspondència (1856-1912). Carta de Joan Marquès Arbona, enviada el 03-10-1888.

Malgrat la posada en marxa del servei, sembla que hi va haver una campanya en contra d'aquest. L'hivern de 1888, el mal temps va provocar que el vapor no pogués sortir del port d'Eivissa en nombroses ocasions, el que va afectar als productors locals.

Cap a principis de 1889, es varen donar notícies que hi hauria canvis en la línia del *Niny* i que la companyia podria canviar el vaixell. També en la mateixa època la *Compañía de Navegación de Ciudadela* propietària del *Ciudad de Ciudadela* va plantejar la possibilitat que el seu vaixell fes escala a Sóller¹⁵⁸³. En un primer moment sols feia aturades puntuals, ja que es reberen ordres del governador provincial de no deixar atracar el vaixell si aquest no s'aturava abans al Llatzaret de Cabrera. L'arribada d'aquest segon vaixell es va deure a que el comerciant Jeroni Estades era accionista d'aquesta companyia naviliera¹⁵⁸⁴. Finalment la proposta es va dur a terme el mes d'agost, establint la companyia un servei quinzenal entre Sóller, Ciutadella i Barcelona¹⁵⁸⁵. El Consignatari a Sóller era Jeroni Estades Llabrés i els preus del passatge eren 22 ptes. per primera classe, 13 ptes. per segona classe i 7 ptes. per tercera classe.

A causa de l'existència de dos vaixells de vapor que tenien una línia regular entre Sóller i Barcelona, l'Ajuntament demanà al ministeri d'Hisenda l'ampliació de la duana¹⁵⁸⁶.

A principis de juny, el *Niny* va suspendre els seus viatges, perquè alguns dels mariners del vaixell feien contraban i aquest fou detingut al port de Barcelona, i davant això, els industrials i comerciants sollerics varen decidir fletar vaixells

¹⁵⁸³ *Sóller* 06-04-1889

¹⁵⁸⁴ «Se nos asegura que nuestro amigo el conocido comerciante D. Jerónimo Estades, de Sóller, ha recabado o está en vías de recabar una importante operación con la empresa del vapor "Ciudad de Ciudadela", en virtud de la cual el Sr. Estades y algunos de sus amigos de Sóller, tendrán una participación importante en el citado vapor. Nos congratulamos de la noticia porque contribuye eficazmente a estrechar los lazos mercantiles entre nuestra plaza y la de Sóller, y a aumentar la preponderancia de la Compañía de Navegación». *El Vigía de Ciudadela* 11-04-1891

¹⁵⁸⁵ *Sóller* 03-08-1889

¹⁵⁸⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1888-1889. Sign.: 38

locals (el vaixell que es va encarregar dels viatges fou el *Ilaüt San Juan*) per poder donar sortida als seus productes. El mes d'agost el *Niny* va reprendre les seves funcions i va seguir fent escala a Sóller. A finals d'any, Joan Marquès va renunciar al càrrec de consignatari i fou substituït per Andreu Aguiló¹⁵⁸⁷. El 1890 el vapor eivissenc va deixar de realitzar viatges al Port.

Poc després, a finals de 1891, el vaixell *Ciudad de Ciudadela* també va deixar de fer la ruta per Sóller perquè fou venut per la companyia propietària.

L'obertura de les línies marítimes de vapor va animar als inversors locals a la creació de companyies marítimes pròpies que s'encarreguessin del transport de les mercaderies. Així, entre 1891 i 1927, varen existir correlativament en el temps diverses companyies. Aquestes foren:

7.2.5.2.2.1. Compañía de Navegación de Sóller (1891-1895)

El mes de desembre de 1891, es va constituir la *Compañía de Navegación de Sóller*¹⁵⁸⁸, per iniciativa de Jeroni Estades Llabrés. La societat va comptar amb un capital inicial de 200.000 pessetes. La junta directiva va quedar formada per Jaume Sastre Guardiola, Ramon Casanovas, Antoni Pons Gispert, Jaume Torrens Calafat, Antoni Bernat-Verí Ripoll, Josep Forteza Pomar, Amador Canals Mayol, Bartomeu Colom Morell, Bartomeu Colom Morell i Pere Antoni Ripoll; en fou nomenat president Jaume S. Guardiola i navilier-director Jeroni Estades. Aquesta empresa va cobrir les rutes entre Sóller i diferents ports peninsulars i insulars (Barcelona i Ciutadella) i francesos (Seta).

Per cobrir aquestes rutes la naviliera va comprar el vapor *León de Oro*. Aquest fou adquirit el 1892 al milionari anglès W. H. Smith. El vaixell, originàriament batiat amb el nom de *Pandora*, fou construït en les drassanes de Londres el 1891. Quan fou rebatiat, el nom es va posar en francès, *Lion d'Or*, però degut a les crítiques sorgides a la premsa local, es va passar en castellà. Inicialment s'havia construït com a vaixell de luxe particular, per això quan fou comprat es

¹⁵⁸⁷ *Sóller* 14-12-1889

¹⁵⁸⁸ En alguns documents apareix com *Compañía de Navegación Sollerense*

varen haver de fer diverses modificacions per al seu ús comercial. Així i tot, comptava amb habitacions amb bany, individuals o de grup, per als passatgers. El vaixell podia viatjar a 12 milles per hora, i això possibilitava unir Sóller amb Barcelona en 8 hores. Es va nomenar a Francesc Arguimbau capità d'aquest vaixell.

Fou beneït el 18 d'abril de 1892 al Port de Sóller. Aquest acte fou un esdeveniment social important, amb l'assistència de totes les autoritats civils, militars i eclesiàstiques i un gran nombre de ciutadans.

Pel que fa a la seva ruta, els primers anys sols es feien viatges cap a Barcelona i Ciutadella. La companyia estava lligada a la *Compañía Trasatlántica de Barcelona*, la qual feia els viatges de Barcelona cap a les Antilles, Nova York, Bons Aires, Veracruz, Marroc, Tànger i Filipines. Es podien comprar els bitllets a Sóller per fer el trajecte cap a Amèrica. El representant de la companyia catalana a Sóller era Jeroni Estades, consignatari i director de l'empresa sollerica.

El 1893, els accionistes es varen repartir un benefici de 20.886,19 ptes. corresponents a l'exercici de 1892. A pesar d'obtenir beneficis, en la Junta General aquests es varen considerar insuficients. La causa d'això es va deure a la disminució de l'exportació de fruita; l'exportació es va limitar als teixits, calçat i petites quantitats de ciment i taronges, sense que hi hagués els ingressos esperats¹⁵⁸⁹. El mes d'octubre, Guillem Mora fou nomenat capità del vaixell substituint a Arguimbau¹⁵⁹⁰.

El 1894, el president de la companyia era Antoni Pons Gispert i el secretari Josep Forteza.

Quan es va adjudicar el servei de correu de Barcelona a Sóller, la companyia sollerica va assumir la concessió de poder transportar aquest correu. Però el 1894, quan va tornar a sortir a subhasta, aquesta fou adquirida per la companyia *Isleña Marítima*¹⁵⁹¹, la qual va incloure Sóller, amb el vapor *Isleño*¹⁵⁹², en les

¹⁵⁸⁹ Sóller 20-08-1893

¹⁵⁹⁰ Sóller 21-10-1893

¹⁵⁹¹ La companyia *Isleña Marítima* es va fundar el 1891 després de la fusió de les companyies navilieres *La Isleña. Empresa mallorquina de vapores* i *Empresa Marítima a Vapor*. El seu primer

seves rutes cap a Eivissa, Catalunya (Barcelona), el Llevant peninsular (València i Alacant), Alger i el sudest francès (Seta i Marsella). Els viatges es feien els divendres, per no fer la competència a la *Compañía de Navegación de Sóller*. El 1898 els consignataris eren Ramon Coll (carrer de la mar, núm. 50), la casa *Sureda i Robirosa* a Barcelona, Bartomeu Tous a Seta i la casa *J. Mayol i Cia.* a Marsella)¹⁵⁹³. Aquesta companyia va assumir un política de preus agressiva per fer-se amb el mercat solleric, rebaixant un 25% el preu del passatge i de la càrrega de mercaderies. Quan el *Isleño* no podia realitzar els trajectes la companyia el substituïa pel vapor *Lulio*¹⁵⁹⁴, que feia els trajectes cap a Barcelona i Seta.

A pesar dels intents per mantenir-la l'empresa sollerica va fer fallida el mes de febrer de 1895 degut als pocs beneficis que donava la companyia i a la competència de la *Isleña Marítima*.

Per a dur a terme la liquidació de l'empresa es va nomenar una Junta Liquidadora formada per 9 accionistes de Sóller¹⁵⁹⁵ i 2 de Ciutadella¹⁵⁹⁶. La

president fou Sebastià Simó. La seva flota la composaven sis vapors (el *Bellver*, l'*Isleño*, el *Lulio*, el *Mallorca*, el *María* i el *Palma*) i des de 1894 es feia càrrec de les línies regulars entre Palma i els ports de Barcelona, Alacant i València. Posteriorment va adquirir els vapors *Balear*, el *Miramar* i *Rey Jaime I*. El 1918 es va fusionar amb la companyia Transmediterrània de Joan March passant a ser una filial d'aquesta, controlant les línies entre Balears i la Península. El 1923 traslladà les seves oficines a Barcelona i el 1962 va desaparèixer fusionant-se amb la *Unió Naval de Llevant*.

¹⁵⁹² Aquest vapor correu fou construït el 1866 a Anglaterra. Fou dedicat al transport de mercaderies i passatgers. Fou adquirit per la *Isleña Marítima* el 1889 per cobrir les línies Palma-Barcelona i Màlaga-Melilla (1894). Quan la *Isleña* es va fer càrrec del servei de correu entre Sóller i Barcelona va passar a cobrir també aquesta ruta, a pesar de ser deficitària. El 1930 fou donat de baixa com a correu i destinat al transport de mercaderies. Fou desballestat el 1970.

¹⁵⁹³ RULLAN I MIR, *Guía de Sóller...*, o.c.

¹⁵⁹⁴ Aquest vapor fou construït el 1870 per encàrrec de l'*Empresa Marítima a Vapor*. Fou utilitzat per fer el trajecte entre Palma i Puerto Rico, però després passà a utilitzar-se solament pel Mediterrani. El 1891 fou comprat per la *Isleña Marítima*. El 1934 fou subhastat i desmantellat.

¹⁵⁹⁵ Antoni Pastor Marquès (president), Joan Joy Pizà (vicepresident), Jordi Frontera Mayol (secretari), Martí Marquès Marquès, Antoni Enseñat Caparó, Jaume Marquès Rullan, Nicolau Morell Pons, Bernat Colom Barceló i Pere Mora Arbona

principal funció d'aquesta la venda del vapor¹⁵⁹⁷. L'inventari que va presentar la liquidadora a 31 de març de 1895 fou el següent¹⁵⁹⁸:

Inventari de la companyia (1895)	
Actiu	296.561,19
Passiu	296.561,19
Cobraments	60.157,63
Pagaments	60.157,63
Resum de pèrdues	184.262

7.2.5.2.2.2. Copropietarios del Vapor León de Oro (1895-1904)

Immediatament a la liquidació de la *Compañía de Navegación de Sóller*, alguns socis de l'empresa es varen constituir en la societat *Copropietarios del Vapor León de Oro*, per mantenir el vaixell *León de Oro* i les rutes comercials. Per poder crear aquesta nova companyia es varen emetre accions a 125 ptes., perquè poguessin comprar accions les persones més modestes. Per a implicar el màxim nombre de persones en la nova societat, es varen obrir comptes a la casa de Guillem Castañer Bernat al carrer de Sant Jaume i a la casa de Guillem Colom a Seta (França), per subscriure accions¹⁵⁹⁹.

La nova companyia va comprar el *León de Oro* per 60.000 ptes. Aquesta va mantenir les seves oficines al carrer del Príncep número 24¹⁶⁰⁰.

Per a formar part de la Junta Directiva foren designats Antoni Pastor Marquès (president), Miquel Forteza Pomar (vicepresident), Miquel Lanuza Rosselló (secretari) i, com a vocals Damià Canals Arbona, Guillem Alcover Arbona, Josep Canals Coll, Bernat Colom Barceló, Jordi Frontera Mayol, Jaume J. Joy Pizà,

¹⁵⁹⁶ Bartomeu Fiol Torrent i Sebastià Febrer Marquès

¹⁵⁹⁷ *Sóller* 16-03-1895

¹⁵⁹⁸ *Sóller* 31-08-1895

¹⁵⁹⁹ *Sóller* 09-03-1895

¹⁶⁰⁰ *Sóller* 26-11-1904

Antoni Enseñat Caparó, Guillem Bernat Sancho, Josep Miró Arbona, Guillem Canals Bernat, Jaume Orell Castañer i Josep Sastre Enseñat (de Fornalutx). Fou nomenat director Guillem Castanyer Bernat. Guillem Mora es va mantenir com a patró de l'embarcació.

A finals del XIX, concretament el 1898, el vaixell sortia regularment de Sóller cap a Barcelona els dies 10, 20 i darrer del mes; de Barcelona cap a Seta els dies 1, 11 i 21; les tornades de Seta es feien cap a Barcelona els dies 5, 15 i 25; i de Barcelona cap a Sóller els dies 6, 16 i 26. Els consignataris eren Guillem Bernat a Sóller (a la seu de l'empresa al carrer del Príncep, núm. 24), la casa *Rosich, Carles i Cia.* a Barcelona, *B. Estades* a Marsella i Guillem Colom a Seta¹⁶⁰¹.

En aquest període la companyia va tenir la competència del vapor correu *Cataluña* que també va cobrir la ruta entre Sóller, Barcelona i el sud de França.

El mes de març de 1901 ja es va començar a parlar de la conveniència de comprar un nou vaixell per substituir el *León de Oro*. Per aquest motiu es va decidir efectuar una ampliació de capital de la companyia per poder tenir més capital líquid. Per a tal efecte es va nomenar una comissió formada per Joan Canals, Llorenç Roses, Joan Puig, Guillem Colom Muntaner, Jaume Torrens, Guillem Castañer, Jaume J. Joy, Joan Morell Coll, Jaume Frontera, Jaume Rullan, Guillem Colom, Bernat Cabot, Antoni Bernat, Amador Enseñat, J. Coll Ferrà, Guillem Bernat, Josep Sastre, Pere Colom, Andreu Albertí, P. Alcover Morell, Francesc Castañer, Miquel Forteza Pomar, Antoni Mayol Simonet, Joan Ferrer i P. Alcover Mas¹⁶⁰².

A finals de juliol es va celebrar una nova assemblea general, en la qual es varen posar de manifest moltes divergències entre els socis propietaris. En aquesta assemblea es va decidir finalment la compra d'un nou vaixell de vapor, la venda del *León de Oro*, l'ampliació de capital, la dissolució de la companyia si fos necessari i la creació d'una de nova. A més, es va informar de converses mantingudes amb la companyia *Isleña Marítima* per solucionar el problema de la competència. Es va nomenar una comissió, més reduïda que l'anterior, per

¹⁶⁰¹ Sóller 18-05-1895

¹⁶⁰² Sóller 30-03-1901

tractar aquests temes, formada per Llorenç Roses Borràs, Guillem Colom Muntaner, Guillem Colom Rullan, Joan Morell Coll i Pere Alcover Maspons¹⁶⁰³.

Al contrari que l'anterior companyia, aquesta sí que va obtenir beneficis, repartint un dividend anual de 7,50 ptes. entre els anys 1900 i 1902 i de 25 ptes. el 1903.

Aquell mateix any 1903, es va crear una nova societat naviliera que va assumir els actius i passius de la *Compañía de Copropietarios del León de Oro*. Així i tot el procés de dissolució es va allargar més d'un any i fins el 1904 la societat no va liquidar tots els seus actius, per una quantitat de 125 pessetes per acció i 110 ptes. de beneficis. Moltes de les accions foren bescanviades per accions de la companyia *Marítima Sollerense*.

7.2.5.2.2.3. Marítima Sollerense (1903-1918)

La *Marítima Sollerense* es va crear l'any 1903, com a continuació de la *Compañía de Copropietarios del León de Oro*. La primera Junta de Govern va quedar composada per Guillem Colom Muntaner (president), Llorenç Roses Borràs ((vicepresident), Jaume Joan Joy Castañer (secretari), Antoni Mayol Simonet (vicesecretari) i, com a vocals Damià Magraner Morell, Bartomeu Colom Morell, Guillem Colom Rullan, Joan Puig Rullan, Joan Pizà Mayol, Pere Antoni Alcover Morell, Damià Canals Bernat, Joan Morell Coll, Guillem Castañer Bernat, Bernat Colom Barceló, Bernat Cabot Estades i Josep Forteza Pomar¹⁶⁰⁴. Els principals dirigents d'aquesta companyia eren emigrants retornats; el president Guillem Colom Muntaner havia fet fortuna a Cuba, el vicepresident Llorenç Roses Borràs, era soci de *Roses y Cía.* de Puerto Rico i Antoni Mayol Simonet fou un dels fundadors de la ferreteria *Los Muchachos* de San Juan (Puerto Rico)¹⁶⁰⁵.

A finals d'estiu del mateix any es varen produir alguns canvis en la junta, Antoni Mayol Simonet fou nomenat director-navilier, Llorenç Roses Borràs vocal

¹⁶⁰³ *Sóller* 20-07-1901

¹⁶⁰⁴ *Sóller* 11-04-1903

¹⁶⁰⁵ *Sóller* 01-02-1907

delegat, Guillem Colom Rullan passà a ocupar el càrrec de vicepresident i Joan Morell Coll el de vicesecretari¹⁶⁰⁶.

En principi va utilitzar aquest vapor però prest va adquirir un nou vaixell de vapor per fer la ruta del Port de Sóller cap a Barcelona i Seta. El *León* fou venut a una companyia catalana.

Els òrgans de govern d'aquesta companyia es dividien entre el President, el Director i l'Assemblea d'Accionistes i les seves oficines s'establiren al carrer del Príncep número 24. El seu capital inicial va ser de 500.000 pessetes.

Aquesta companyia va adquirir el *Villa de Sóller*, vaixell construït per encàrrec el 1903 en les drassanes de Kiel¹⁶⁰⁷, per fer la línia setmanal entre Sóller, Barcelona i Seta. Va arribar al Port de Palma el 7 de desembre, essent beneït el dia 13 i fent el viatge inaugural de la línia el dia 22.

El vaixell comptava amb una tripulació d'unes 16 persones (el capità, el segon oficial, el pilot, el contramestre, el cuiner, dos maquinistes, tres fogoners, dos cambres i cinc mariners), dels quals sols n'hi havia tres nadius de la Vall, Bartomeu Frontera Colom, Francesc Jofre Garau i Damià Oliver Busquets. Fou nomenat capità d'aquesta nau Joan I. Martorell, el qual va ocupar el càrrec fins a la seva mort el 1904. Aquest any fou nomenat capità Jaume Mulet¹⁶⁰⁸, però finalment l'elegit fou Domingo Picornell Amengual, fins aleshores pilot de la nau. El mateix 1904, fou nomenat director Llorenç Roses Borràs.

El 1906, es repartien 12,50 ptes. per acció¹⁶⁰⁹ i el 1909 la companyia repartia un benefici de 5 ptes per acció¹⁶¹⁰.

El 1911, va ser un mal any per a la companyia, ja que va experimentar una pèrdua anual de 354,97 ptes. La causa principal fou la competència que es va establir aquell mateix any la *Compañía Franco-Española* va comprar el vapor

¹⁶⁰⁶ *Sóller* 19-09-1903

¹⁶⁰⁷ Es tractava d'un vaixell amb casc de ferro, de 49,72 metres d'eslora. Tenia una potencia de 450 cavalls, arribant als 12 nus.

¹⁶⁰⁸ *Sóller* 30-01-1904

¹⁶⁰⁹ *Sóller* 03-03-1906

¹⁶¹⁰ *Sóller* 26-02-1910

Ciudad de Mahón per destinar-lo al tràfic de mercaderies i passatgers entre els ports de València, Barcelona, Seta i Sóller¹⁶¹¹. Aquest vaixell va canviar el seu nom pel de *Ciudad de Sóller*¹⁶¹². La competència va suposar un abaratiment dels preus, amb la conseqüent pèrdua.

El 1912, la companyia va cedir el *Villa de Sóller* a la companyia *Marítima de Mahón* per fer el servei entre Ciutadella, Alcúdia i Palma ja que el vapor que feia aquesta ruta va sofrir greus desperfectes en el Canal de la Màniga. A canvi varen cedir el vapor *Comercio* per cobrir la ruta habitual de l'empresa sollerica¹⁶¹³.

A principis de 1914 el regidor de l'Ajuntament Bernat Colom Barceló¹⁶¹⁴ va substituir Llorenç Roses com a navilier-director de la *Marítima Sollerense*¹⁶¹⁵.

La *Marítima Sollerense* va liquidar el seus actius el 1918 i va vendre el *Villa de Sóller* a la naviliera catalana *Hijos de José Taya*¹⁶¹⁶. Aquest vaixell, el 5 de maig de 1918, quan navegava prop de les Illes Hyères, prop de Toulon, en la ruta de Gènova a Barcelona, fou enfonsat per un submarí alemany. L'any anterior, l'octubre de 1917, el vaixell havia estat aturat al port de Seta per por dels atacs alemanys.

¹⁶¹¹ *Sóller* 14-01-1911

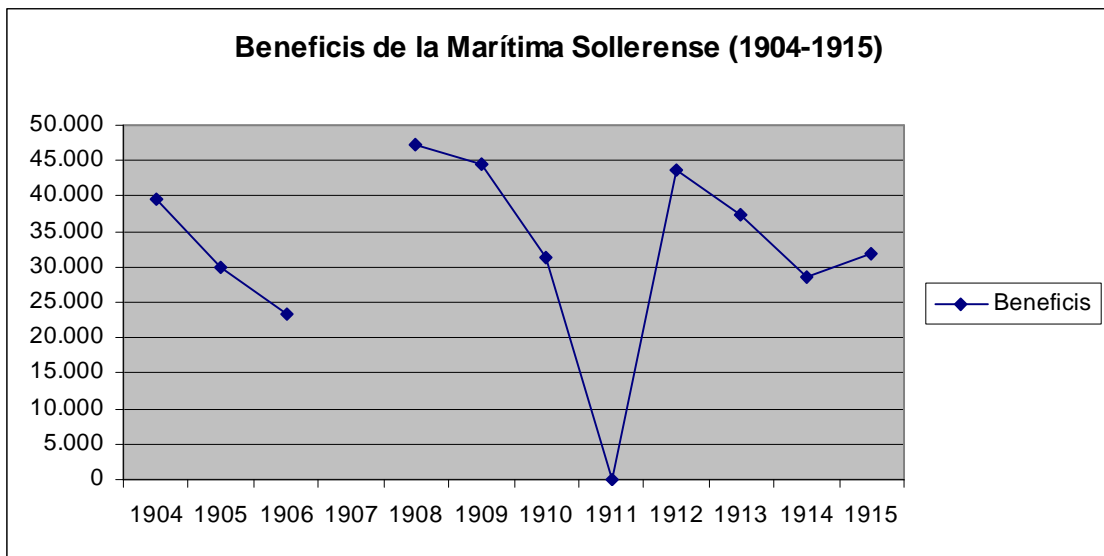
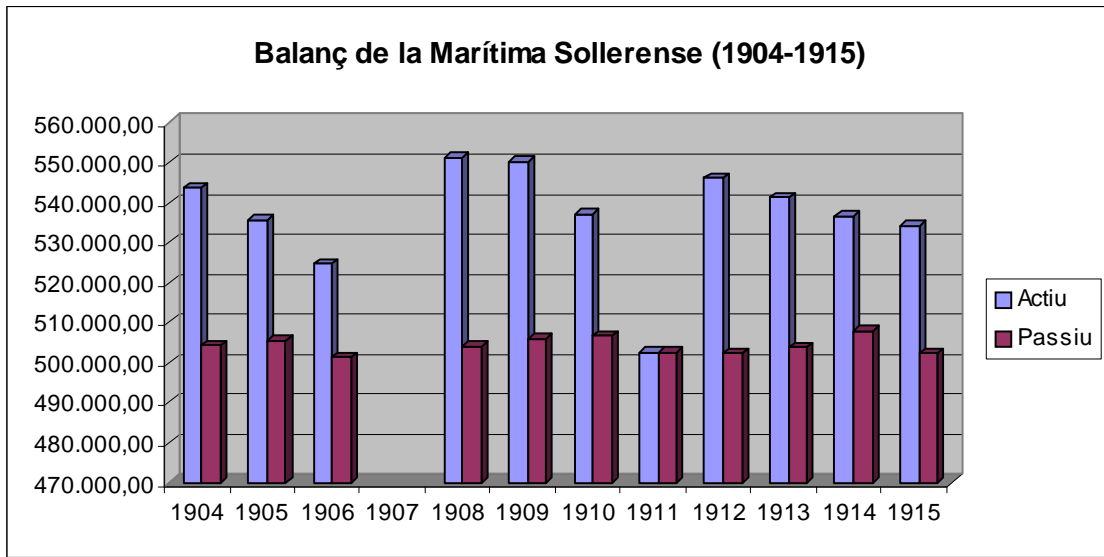
¹⁶¹² *Sóller* 03-06-1911

¹⁶¹³ *Sóller* 05-01-1912

¹⁶¹⁴ Bernat Colom Barceló va néixer a Fornalutx el 1853. Va emigrar a França el 1874, treballant primer com a dependent i després va dirigir el seu propi comerç a Toló. De 1911 a 1915 fou regidor de l'Ajuntament de Sóller pel Partit Conservador.

¹⁶¹⁵ *Sóller* 21-02-1914

¹⁶¹⁶ Aquesta liquidació de l'empresa no fou ben rebuda per tots els accionistes. Alguns es varen posar en contra de la mesura i feren notar per la premsa el seu malestar.



7.2.5.2.2.4. Compañía de Navegación Sollerense (1923-1927)

Després de la desaparició de la *Marítima Sollerense*, el 1919 alguns naviliers locals varen adquirir un vaixell de vapor a una companyia de Santander per cobrir la ruta entre Sóller i el sud de França¹⁶¹⁷. El capità Domingo Picornell va oferir el seu xabec *Antonieta* per efectuar el servei de transport entre Sóller i

¹⁶¹⁷ Sóller 29-03-1919

Barcelona, el que va facilitar la reactivació de la línia regular. A pesar d'això, prest es varen alçar veus demanant el restabliment d'una línia de vaixells de vapor.

El 1921, alguns comerciants locals varen fer les primeres passes per comprar un nou vapor. Davant les dificultats per fer-ho, es feren gestions per fer arribar el vapor *Virgen de África*, propietat de la naviliera catalana *Fabregas y García*, per fer el trajecte entre Barcelona, Sóller i Seta¹⁶¹⁸. Les negociacions tampoc no varen fructificar i, finalment la goleta a motor Sant Jordi, s'encarregà de dur el moviment de viatgers i mercaderies.

A principis de 1923, es va fer realitat el projecte de creació d'una nova empresa marítima. Es va constituir la *Compañía de Navegación Sollerense* com una societat anònima, amb un capital social de 160.000 ptes. dividit en accions de 250 ptes. La primera junta de govern va estar formada per Miquel Lladó Bernat, Josep Ferrer Oliver, Joan Pizà Arbona, Nicolau Cortés Miró, Domingo Picornell Amengual, Josep Aguiló Pomar, Guillem Frontera Magraner, Arnau Casellas Gili, Gabriel Cabot Ripoll, Amador Canals Pons, Joaquim Reynés Colom i Damià Mayol Alcover. Josep Ferrer Oliver fou nomenat navilier director, Damià Mayol (president), Miquel Lladó (vicepresident), Joan Pizà (secretari) i Josep Aguiló (vicesecretari)¹⁶¹⁹. La seva seu es va establir al carrer del Príncep, núm. 24.

La companyia va comprar el vapor amb matrícula de Màlaga *María Mercedes* (construït el 1878). En aquest vapor es varen haver de fer modificacions per poder dur passatgers. Es va construir una cambra per 25 passatgers.

El 1927 va fer fallida i va es va dissoldre la societat. El 1928 es va vendre el *María Mercedes* a la companyia *Naviera Mallorquina*, per 20.000 ptes.

D'aquestes companyies marítimes no sols es beneficiaren els productors i exportadors de cítrics, també els industrials del tèxtil i les persones que emigraven per anar a treballar a França.

¹⁶¹⁸ Sóller 29-10-1921

¹⁶¹⁹ Sóller 03-02-1923

A pesar de la constitució d'aquestes companyies també alguns particulars, bàsicament comerciants establerts a França, varen adquirir vaixells de vapor per dedicar-los principalment al transport de mercaderies en les rutes comercials que enllaçaven Sóller amb els ports de Barcelona, Ciutadella, Marsella i Seta)¹⁶²⁰. Així podem esmentar:

- La casa comercial *Ripoll y Cía.* propietat dels germans Joan i Josep Ripoll Magraner, que tenia sucursals a Marsella, Seta, Gandia o València. Va gaudir d'una petita flota de motovelers dedicats al transport de mercaderies, destacant el vapor *Unión*, el qual fou adquirit el 1911 i es va dedicar al comerç de cítrics, fent la ruta entre Sóller, Gandia i Marsella. El vaixell tenia unes 300 tones i navegada a 11 milles, el seu responsable era el capità Riera¹⁶²¹.
- El vapor *Sóller*, adquirit per Andreu Oliver l'any 1917, que es va dedicar principalment al transport de cítrics i ocasionalment al transport de passatgers.
- El *Ciudad de Sóller* fou adquirit pel capità Domingo Picornell a principis de 1900. Fou venut el 1917

També cal esmentar que, per part del Ferrocarril de Sóller, es va intentar establir una línia de vaixells ràpids entre Sóller i Barcelona. El projecte pretenia enllaçar per mar Sóller amb la capital catalana en tres hores i després oferir l'enllaç amb Palma, que duraria una hora més. Les gestions foren realitzades pel gerent de la companyia Jeroni Estades amb la companyia catalana *Hijos de José Tayá*, la qual disposava d'un vaixell que podria cobrir les expectatives solleriques¹⁶²². Les pretensions de la casa catalana i la por a entrar en conflicte amb la *Islaña Marítima* feren abandonar el projecte¹⁶²³.

¹⁶²⁰ ASENSI JOU, Francesc, *Cent anys d'història marítima a Sóller*, Setmanari *Sóller* 23-12-2005.

¹⁶²¹ *Sóller* 07-11-1911

¹⁶²² Es tractava del vapor *Príncipe de Asturias*.

¹⁶²³ *Sóller* 12-04-1958

7.2.5.2.3. Els vaixells a vela

L'adopció i posada en funcionament de vaixells a vapor no va comportar la substitució dels tradicionals vaixells a vela per al transport de mercaderies i passatgers. A pesar d'això, sí que es veu una disminució del nombre d'embarcacions matriculades al nostre port. Això molt probablement es va deure no tant a l'entrada dels vaixells a vapor com per la llei publicada el 1886 pel Ministeri de Marina, que obligava als vaixells que fessin comerç de cabotatge a tenir la presència d'un pilot. Això comportava un encariment, ja que impossibilitava als patrons realitzar aquesta funció i els obligava a contractar un pilot. Aquests eren minoritaris i la seva contractació més cara que la d'un mariner normal. A pesar d'això, gràcies a les gestions realitzades des de l'Ajuntament, es va aconseguir el 1887, una concessió del Ministeri de Marina. Aquest va establir que la presència del pilot no era obligatòria per les embarcacions de menys de 100 tones i per aquelles que fessin comerç de cabotatge entre els ports de la península o de les Illes. En canvi, sí era obligatori per aquelles que fessin comerç entre ports peninsulars i ports estrangers. S'oferia l'alternativa que si hi havia una causa justificada, el pilot pogués ser substituït per un patró de reconeguda experiència.

També cal indicar que no tots els vaixells que fondejaven i treballaven en el Port estaven matriculats a Sóller sinó a altres ports, principalment Palma. Això dificulta poder quantificar exactament quants vaixells hi havia a la localitat.

Durant aquest període es mantingueren les nissagues de patrons, destacant els *Codony*, els *Cremat* o els *Marrai*. Els patrons de cabotatge estaven associats a *La Balear*, una mena de mutualitat de pescadors. Estaven afiliats a la confraria de *Nuestra Señora del Carmen*, la qual es solia encarregar, entre altres activitats, de sufragar els funerals dels confreres morts¹⁶²⁴.

Els patrons de vaixells de vela seguien associant-se per poder ser més competitius durant les campanyes d'exportació dels cítrics. Per exemple els

¹⁶²⁴ LLABRÉS BERNAL, *Algunas noticias...*, pàg. 42, o.c.

patrons dels vaixells *Unión*, *Belisario*, *Providencia*, *Humilde* i *Bienvenida*, s'uniren fins el 1887, tenint sort diversa en cada campanya¹⁶²⁵.

El 1889, es va regular l'activitat portuària amb l'establiment del *Reglamento para el régimen y policía del puerto de Sóller*, el qual es composava de 15 articles i estava elaborat pel capità del Port, Josep Palou. Per altra banda, la Junta de Sanitat Marítima controlava l'entrada i sortida de vaixells; Joan Marquès –*Alic* era el metge titular d'aquesta plaça.

En aquest període es podien trobar al Port de Sóller les següents embarcacions¹⁶²⁶:

- Llaüt: es pot definir com una embarcació de petit tonatge, ormejada de vela llatina destinada a la pesca i el comerç de cabotatge. Aquesta embarcació també es coneixia amb el nom de falutxo, a pesar que aquest era una mica diferent. A la localitat hi havia llaüts viatgers (anomenats així perquè s'utilitzaven per fer comerç de cabotatge a la península o l'estranger), llaüts costers (utilitzats per fer comerç de cabotatge entre les illes i qualche port proper de la península) i llaüts de pesca (que s'utilitzaven per pescar prop de la costa). Dels llaüts viatgers de Sóller destacaren entre molts el *Belisario* (propietat de Jaume Joy Pizà), l'*Humilde* (propietat de Joan Oliver Busquets) o el *Nuestra Señora del Carmen* (Jaume Oliver Fiol)
- Xabec: embarcació d'origen àrab de dimensions mitjanes de tres pals amb veles llatines. Era un vaixell ràpid, utilitzat sobretot pel comerç i fins el segle XIX pel cors. Dels xabecs del Port, podríem citar al *Providencia* (propietat de Damià Oliver Busquets), el *San Miguel* (propietat de Guillem Deyà Joy) o el *San Antonio* (propietat de Nicolau Morey Pons).
- Pailebot: es tractava d'una embarcació menor a la goleta. Era igual que aquesta però sense vela quadra i sols tenia dos pals. Era un vaixell molt apte per al comerç. Foren característics del Port de Sóller. Alguns dels

¹⁶²⁵ NICOLAU BAUZÀ, *El laud "Unión"...*, pàg. 36, o.c.

¹⁶²⁶ SAMPOL ISERN, Ramon, *Velers de les Balears*, Palma de Mallorca, Miquel Font, 1986.

- matriculats a la localitat foren el *Roberto*¹⁶²⁷, el *San Bernardo* (de Bernat Arbona Casasnovas), el *Nuevo Corazon*¹⁶²⁸ o el *Miguel Caldentey*.
- Pollacra goleta: aquesta és una altra embarcació de mida mitjana. Solien estar provistes de veles quadres i de pal major, només amb veles de tall. A Sóller, hi va haver pocs vaixells d'aquestes característiques, aquests foren el *Lareño* (de Guillem Rullan Estades), el *Sílfide Isabelita* (propietat de Damià Vicens Mayol) i el *Sóller* (d' Antoni Castañer Arbona)
 - Bergantí: vaixell de dos pals amb veles quadrades. A partir del segle XX es deixaren d'utilitzar aquestes embarcacions al Port. El darrer fou el *Joven Temerario* (propietat de Guillem Rullan Estades)
 - Balandre: eren embarcacions de tonelatge mitjà, amb un sol pal que tenia una vela cangrea i una trinetilla. Eren embarcacions molt ràpides. A Sóller sols hi va haver una embarcació d'aquest tipus, la *Maria* (propietat de Guillem Bernat Castañer).
 - Bateau: eren embarcacions d'origen francès de poc tonatge. Sols n'hi va haver una matriculada a Sóller, el *San Antonio* (propietat de Vicens Bernat Arbona)

Era comú que les embarcacions sofrissin variacions en el seu casc i tonatge, el que els donava una característica diferent i servia alhora per pagar menys impostos.

El manteniment d'aquesta flota de vaixells, va mantenir l'activitat ancestral dels mestres de ribera. Aquesta es va mantenir amb la nissaga dels March –*de cas Calafat*-. En aquest període, el mestre d'aixa del Port de Sóller i hereu d'aquesta nissaga, fou Ignasi March Bisbal (1869-1956)¹⁶²⁹.

¹⁶²⁷ Fou construït el 1885 a Palma pel mestre d'aixa Francesc Mateu Mas en comanda del patró Joan Oliver. Fou enfonsat el 1964.

¹⁶²⁸ Fou construït el 1885 a Palma pel mestre d'aixa Francesc Mateu Mas en comanda del patró Antoni Arbona Pons.

¹⁶²⁹ PALMER GRUA, *Cent anys de Mestres...*, o.c.

Embarcacions matriculades al Port de Sóller¹⁶³⁰	
Any	Núm. de naviliers
1890	29
1900	19
1910	14
1920	7
1930	8

Tipus d'embarcacions matriculades al Port de Sóller¹⁶³¹					
Tipus	1890	1900	1910	1920	1930¹⁶³²
Paleibot	3	3	2	2	3
Llaüt	17	9	7	1	
Xabec	4	3	3	3	2
Pollacra goleta	3	2	1	1	1
Bateo	1	1	1		
Bergantí	1	1			
Balandre					1

El comerç i transport marítim també comportava els seus riscos. Foren molts els vaixells sollerics enfonsats mentre realitzaven el seu trajecte. Normalment aquest naufragis es produïen al Golf de Lleó. Tenim algunes notícies d'aquests enfonsaments:

- El 1889, es va enfonsar el bateo *San Antonio –Es Gall Petit–* quan retornava del port d'Agde (França), morint tota la seva tripulació. La

¹⁶³⁰ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931

¹⁶³¹ AMS. Secció 19: Tributació. Matrícules industrials i de comerç 1880-1940. Sign.: 3927-3931

¹⁶³² La manca de llaüts comptabilitzats segurament es deu a un canvi en la llei de contribucions industrials i de comerç, que va deixar fora d'aquesta contribució a les embarcacions més petites.

- confraria *Nuestra Señora del Carmen* a la qual pertanyien els mariners es va fer càrrec de l'enterrament¹⁶³³.
- El mateix any 1889, es va enfonsar el xabec *Libertad* a prop de la desembocadura de l'Ebre.
 - L'agost de 1889, es va enfonsar el xabec *San Antonio*, conegut popularment com Galló Gran, entre La Nouvelle i Narbona. La tripulació es va poder salvar¹⁶³⁴.
 - L'octubre de 1889, es va enfonsar el paleibot *América*, conegut popularment per l'Espigueta, salvant-se tota la tripulació¹⁶³⁵.
 - A principis de 1892, es va enfonsar el xaber *Providencia* davant les costes de França¹⁶³⁶.
 - El novembre de 1898, es varen enfonsar els llaüts *Buenventura* i *San Francisco* a les costes de França¹⁶³⁷.
 - El 1901, es va enfonsar el llaüt *Esperanza* a la zona de Sant Feliu de Guixols¹⁶³⁸.
 - El 1902, es va enfonsar el llaüt *Virgen Dolorosa* a Sueca¹⁶³⁹.
 - El 1910, es va enfonsar el llaüt *San Bartolomé* en el trajecte que feia de Gandia a Seta, d'on transportava taronges i llimones. Aquest llaüt era propietat de la viuda d'A. Bernat de Seta. Moriren tots els tripulants de l'embarcació, el patró Joan Moll Jaume i els mariners Bartomeu Moll Jaume, Joan Grimalt Antich, Domingo Rigo Vicens i Guillem Oliver Burguera¹⁶⁴⁰.
 - El 1912, es va enfonsar el llaüt *Aurora* en aigües d'Eivissa¹⁶⁴¹.

¹⁶³³ Sóller 23-03-1889

¹⁶³⁴ Sóller 23-08-1889

¹⁶³⁵ Sóller 26-10-1889

¹⁶³⁶ Sóller 20-02-1892

¹⁶³⁷ Sóller 19-11-1898

¹⁶³⁸ Sóller 26-01-1901

¹⁶³⁹ Sóller 15-03-1902

¹⁶⁴⁰ Sóller 18-03-1910

¹⁶⁴¹ Sóller 20-04-1912

- El 1914, es va produir l'enfonsament del llaüt *Sóller*, amb 7 mariners morts. Es varen recaptar 2.828,30 ptes. per a les seves famílies¹⁶⁴².

7.2.5.3. Les vies de comunicació

La necessitat d'acostar la gent als centres de producció i als nuclis més llunyans afavoreix l'obertura o l'ampliació de les carreteres i carrers. Durant aquest període els sollerics lluitaren per poder seguir millorant les vies d'entrada i sortida de la localitat; així com també els vials i camins del terme, per poder acollir els nous mitjans de transport que s'anaven implantant (primer el carro i després l'automòbil). Aquestes vies de comunicació eren els elements bàsics per al desenvolupament de l'activitat social, comercial, industrial i turística.

A pesar que les obres del Coll s'inauguraren el 1847, fins a l'any 1896 no es varen concloure definitivament. Es tractava d'una carretera de 31 Km amb 66 corbes.

El 1886 es va inaugurar un segon vial de sortida de la població cap a Palma, la carretera de Deià. Aquesta es va construir entre 1880 i 1886, amb la intenció d'enllaçar la localitat amb Palma, passant per Deià i Valldemossa. Aquesta construcció va estar lligada també a la colonització i explotació de la zona de la marina, terrenys situats entre el camí de Castelló i la Mar¹⁶⁴³. L'obra fou dissenyada per l'enginyer Emili Pou Bonet¹⁶⁴⁴

En els anys posteriors es milloraren els accessos i vies de sortida de la població; el 1892 es va enllestir la carretera de Fornalutx, el 1894 la del Port i el 1905 es va arreglar el carrer d'Isabel II, quedant constituït com a via principal de sortida cap a Palma.

¹⁶⁴² *Sóller* 03-10-1914

¹⁶⁴³ TERRASSA, Josep, *La carretera Sóller - Deià, Palma*, ARCA, 1995.

¹⁶⁴⁴ Emili Pou Bonet (1830-1888), era enginyer de camins, Canals i ports. El 1868 fou nomenat enginyer en cap d'Obres Públiques de Balears.

El 1904, es va presentar un projecte d'unir Sóller amb Inca a través del Coll de Sóller, passant pel Pla de Cuber, l'Ofre i Orient¹⁶⁴⁵. Aquest projecte es va desestimar.

A part d'això, des del Consistori també es varen promoure obres d'acondicionament dels camins rurals i particulars (s'Heretat, Bàlitx, Montnàber, Binibassí, etc.). Ja per iniciativa privada es va construir una carretera per anar a la finca del Pujol d'en Banya, aprofitant part dels antics camins de Castelló i Vell de Ciutat.

Arran de la crisi de 1929, els ajuntaments republicans intentaren lluitar contra l'atur obrer impulsant obres públiques. La iniciativa va anar encaminada, entre d'altres, a ampliar i millorar els vials de comunicació. Així entre 1927 i 1934 la Vila va construir la carretera i el pont del Camp de Sa Mar, així com el pont sobre el torrent dels Norais (1935).

També es realitzà l'asfaltat parcial de la carretera de Deià i la del Port i la millora d'alguns camins veïnals (Binidorm, Cas Jurat...), incloent-hi la construcció del camí que enllaçava les barriades de Ses Argiles i Sa Figuera pel Coll d'en Marquès segons un projecte de José Doval (1935). L'Estat, al seu torn, adjudicà la construcció de la carretera Sóller-Lluc (1935-1936) i el camí veïnal de Cals Reis, que havia dissenyat l'enginyer Antoni Parietti¹⁶⁴⁶.

A Fornalutx, durant la batlia de Josep Puig Barceló (1925-1929) es procedí a l'acondicionament i millora dels carrers del poble i de les carreteres de Sa Comuna i de Sóller.

7.2.5.4. Altres infraestructures

A part de les infraestructures viàries i urbanístiques, la localitat va gaudir d'una política d'actuacions públiques destinada a la millora dels serveis a través de la dotació de diverses infraestructures. Aquestes anaven principalment encaminades a oferir una major sanitat a la població. En podríem destacar tres:

¹⁶⁴⁵ *Sóller* 11-06-1904

¹⁶⁴⁶ PÉREZ PASTOR, *Sóller: Evolució econòmica...*, a.c.

- El cementiri de Son Sang: aquest recinte s'havia inaugurat el 1814, a pesar que no es va començar a utilitzar fins el 1824. Posteriorment, seguint les disposicions de la Junta Superior de Sanitat, es va construir una capella i un dipòsit de cadàvers on els familiars poguessin vetllar el difunt. Entre 1867 i 1876, amb la intenció de pal·liar la manca de treball al camp, la Vila divideix el recinte en quadrilàters limitats per carreres o caminals. L'any 1883, el governador civil ordenà l'habilitació d'un recinte especial per als no creients. L'Ajuntament va oferir una marjada adjunta al recinte existent, situada a una cota superior, en la qual el 1884 l'arquitecte provincial Joan Guasp Vicens dissenyà l'ampliació del cementiri catòlic i la construcció del cementiri civil. A final de segle es realitzaren obres menors com bastir una «sala de autopsias, depósito de cadáveres y puerta para el Cementerio Católico», obra de l'arquitecte Joan Guasp. A finals del 1912, el Consistori encomanà a l'arquitecte Josep Alomar Bosch la redacció d'un projecte d'eixample i ampliació del cementiri catòlic. El projecte, contemplava la realització d'uns espais escalonats per als difunts entorn a una marjada semicircular en forma de placeta que servís d'unió amb les marjades ja existents. S'hi habilitaren 195 tombes, 47 criptes i 10 capelles funeràries. També dissenyà el mur de tancament i el portal de dalt en forma de ferradura, una creu enmig de la placeta semicircular i una altra creu just darrere el portal de dalt. Les obres començaren el 1915 i es finalitzaren totalment el 1924. Al voltant de 1930, el cementiri demostrà ser insuficient per cobrir la demanda de sepultures, i la Vila decideix invertir un nou eixample. S'adquiriren dues parcel·les de terreny situades a l'oest del cementiri i s'encomanà novament el projecte a Josep Alomar. Les obres es realitzaren entre 1934 i 1935. També cal destacar com un altre dels punts d'actuació preferent, els accessos al recinte, ja que es va construir el camí d'enllaç entre el de can Pauet i el del Cementiri.

- L'escorxador municipal: les necessitats de la vila varen fer que l'Ajuntament engegàs pel seu compte la construcció d'un nou escorxador per substituir l'anterior, que estava situat en el número 17 del carrer de Vives. El projecte fou

encarregat el 1915 a l'arquitecte Jaume Alenyar i es va adquirir un solar per a tal efecte en el camí de les Fontanelles. Les obres anaren a càrrec de mestre Josep Socías, els ferrers Amador Ensenyat, Antoni Coll i Nicolau Huguet; i els fusters Jaume Guiscafrè i Antoni Marcús. L'any següent, el 1916, s'acordà posar en explotació i canalitzar l'aigua del pou que hi havia en aquell solar. Amb els treballs en marxa la Vila considerà oportú ampliar-ne la capacitat i confià la reforma al mateix arquitecte. Les obres es perllongaren fins al mes de març de 1917.

- La millora del clavegueram i l'abastament d'aigua potable: en el període entre 1875 i 1936 es va dur a terme una política destinada a completar el clavegueram, sanejar els torrents i fornir la població d'aigua potable. S'instal·len fonts públiques a les vies de la part alta de la ciutat (Eloi, Cristòfol Pizà, Reial, Estiradors, Sant Pere, Sant Jaume,...). També es canalitzà la font de s'Ullet i s'aprovà el projecte general de proveïment d'aigua potable a la població a partir de la font de Na Lledonera. Al mateix temps, es va fer efectiva la conducció d'aigua potable a les barriades de l'Horta i el Port.

7.2.5.5. Les telecomunicacions

A part de les millores en la xarxa viària, també es va aconseguir la modernització de les telecomunicacions.

La primera passa per a la modernització de les comunicacions es va donar amb la dotació d'una oficina de Correus situada a Can Ponç del carrer Nou. Això era imprescindible en una societat tan lligada al comerç exterior com la sollerica.

El 1888, es va presentar el projecte de la construcció d'una estació telegràfica per establir una línia de comunicació amb Palma i Barcelona. El diputat conservador Antoni Maura es va implicar en l'assumpte, i es va encarregar personalment de les gestions. Finalment, la Direcció General de Telègrafs va concedir, a finals de 1889, el permís per la construcció de la línia telegràfica

municipal amb possibilitat d'ús d'aparell telefònic. L'Ajuntament va donar la concessió de la instal·lació a l'electricista Sebastià Homs¹⁶⁴⁷.

Andreu Oliver Joy fou nomenat encarregat de l'estació telegràfica. El 1892, fou substituït per Jaume Enseñat Oliver¹⁶⁴⁸.

Finalment, el 1894, es va aconseguir la concessió del servei postal entre Sóller i Barcelona, gràcies a les gestions dels diputats mallorquins i dels també diputats Alberto Aguilera Velasco¹⁶⁴⁹, Joan Montilla Adan¹⁶⁵⁰ i Joan Cañellas Tomàs¹⁶⁵¹. Aquests tres darrers foren nomenats el 28 de juny de 1894, Fills Adoptius de la localitat, per les gestions realitzades. El *León de Oro* fou el vaixell encarregat de realitzar el servei.

La concessió per a la gestió de l'estació telegràfica es va donar a Joan Marquès Arbona l'octubre de 1894¹⁶⁵². Posteriorment també va gestionar l'estació telefònica.

A finals del segle XIX les tarifes de telègraf i correspondència eren¹⁶⁵³:

- Pel servei de telègrafs: per Puerto Rico 7'65 francs per paraula; a Cuba 6'30 francs per paraula a l'Havana (a altres llocs de l'illa és més car); a França, 0'20 francs per paraula.

- Pel servei postal: enviar una carta per correu a Cuba i Puerto Rico costava 30 cèntims; a Filipines, 50 cèntims i altres llocs de l'estranger, 25 cèntims. Enviar un diari a l'estranger per Cuba i Puerto Rico costava 2 cèntims, 4 per Filipines i 5 per altres llocs de l'estranger.

El 1911 es varen produir noves millores en la xarxa de telecomunicacions, amb modernització de la xarxa a través de la instal·lació de la telegrafia sense fils a

¹⁶⁴⁷ *Sóller* 21-12-1889

¹⁶⁴⁸ *Sóller* 05-11-1892

¹⁶⁴⁹ Alberto Aguilera Velasco (1840-1913). Polític, membre del Partit Liberal. Fou nomenat posteriorment Senador vitalici.

¹⁶⁵⁰ Joan Montilla Adan (1855-1910). Polític, advocat i escriptor. Membre del Partit Liberal.

¹⁶⁵¹ Joan Cañellas Tomàs (1848-). Polític i advocat, membre del Partit Liberal. Diputat a Corts per Catalunya entre 1881-1907.

¹⁶⁵² *Sóller* 27-10-1894

¹⁶⁵³ RULLAN I MIR, *Guía de Sóller...*, o.c.

Sóller. A finals de novembre d'aquell any es va acabar la construcció de l'edifici que havia de fer de central de comunicacions, situat a Muleta. L'encarregat de la instal·lació del motor i altres aparells pel seu funcionament fou el pèrit anglès Mr. Bernardo Walsh. L'enginyer mecànic que havia de venir a realitzar altres treballs a l'estació, Mr. Crokes, no va poder venir a causa de la guerra italo-turca que el va obligar a anar a Constantinoble a arreglar l'estació d'aquella ciutat. En conseqüència el va substituir un altre enginyer¹⁶⁵⁴.

A principis del 1912, va quedar instal·lada la línia telegràfica que comunicava la central de Sóller amb l'Estació Radiotelegràfica de Muleta, l'edifici de la qual també es va acabar en aquest període.

També durant el decenni de 1910, es va començar a establir la xarxa telefònica urbana. Posteriorment la *Compañía Telefónica* disposà la instal·lació de la xarxa telefònica interurbana l'any 1927; i el 1934, inaugurà el servei amb Barcelona a través de l'estació que acabava de construir a Alfàbia. El 1936, hi havia 100 abonats telefònics a Sóller.

La Vila, el 1935, llogà un local al carrer del Vent i l'habilità com a noves oficines telegràfiques.

Fornalutx, entre 1915 i 1925, es dotà d'una sèrie d'infraestructures. Així, el 25 de juliol de 1915 va començar a funcionar la línia de telèfon-telègraf. El mateix any, l'Ajuntament gestionà amb l'empresa *El Gas* la instal·lació de l'electricitat al poble, la qual es va fer efectiva el 1917. I, entre 1918 i 1922, s'inicià un projecte per dotar de clavegueram el centre de la vila.

7.2.6. Les entitats financeres

A principis de la dècada de 1880, com a conseqüència de la recuperació i creixement econòmic de la localitat s'obriren dues entitats financeres a Sóller, el *Cambio Mallorquin*¹⁶⁵⁵ i el Crèdit Balear¹⁶⁵⁶. Les causes foren la situació de

¹⁶⁵⁴ *Sóller* 21-10-1911

¹⁶⁵⁵ Aquesta entitat bancària, es va crear a Palma el 1876 com a societat anònima mercantil i, el 1878, es transformà en entitat bancària fonamentada en el crèdit comercial. La seva primera

bonança econòmica i la relació amb Sóller de dos comerciants i accionistes d'aquestes entitats bancàries, els germans Pere Antoni i Jordi Aguiló –*Cetre*-. Aquestes entitats bancàries i les que sorgiren després, especialment el Banc de Sóller, tingueren molta cura de captar el capital emigrant. Així, serviren per reinvertir els beneficis obtinguts a l'estranger en el creixement econòmic local.

7.2.6.1. El Banc de Sóller

El 26 de desembre de 1889, es va crear per iniciativa del Foment Agrícola de Mallorca, i especialment de mossèn Josep Rullan i Mir, el Banc de Sóller. Els impulsors del projecte foren Pere A. Mayol, Bartomeu Colom, Damià Morell Pons, Ramon Casasnovas, Nicolau Magraner, Antoni Canals, Jeroni Canals, Francesc Pomar, Andreu Albertí, Francesc Ferrer, Bartomeu Canals, Sebastià Arbona, Josep Llambies Llompart i Bonaventura Mayol. Tots ells es reuniren a la casa de Bartomeu Colom Morell i posaren les bases del banc. Posteriorment, es va fer una altra reunió al local de la Defensora Sollerense per redactar i aprovar els estatuts de la nova societat. Aquest projecte ja s'havia plantejat el 1884 des de les planes del *Semanario de Sóller*, però en aquell moment no es va poder dur a terme per manca de suport¹⁶⁵⁷.

Les causes del naixement d'aquesta institució bancària foren diverses:

junta directiva va estar formada per Joan Barceló (president i secretari), Gabriel Alzamora (director), Bernat Ramon Rosselló (vocal) i Pere Aguiló –*Cetre*- (vocal). Va experimentar una ràpida ascensió i va crear sucursals a diverses poblacions de la Part Forana. El 1883 va absorbir el Banc de les Balears i el Banc Agrícola i Comercial. A finals del segle es va fusionar amb el Crèdit Balear.

¹⁶⁵⁶ Entitat bancària creada a Palma el 1872, promoguda per un grup de naviliers, comerciants i terratinents mallorquins. El 1881 va fundar diverses sucursals a la Part Forana, entre elles la de Sóller. El 1882 va participar en la creació del Banc Hispano-Colonial de Barcelona per promoure els interessos colonials espanyols a Cuba. El 1884 va absorbir el Banc Mallorquí (creat el 1881) i a finals de segle es fusionà amb el Canvi Mallorquí. El 1934 va fer suspensió de pagament arran de la crisi de 1929. La intervenció del Banc d'Espanya va permetre aixecar la suspensió però això no va evitar que molts petits estalviadors vessin perjudicats i no recobrassin els seus estalvis.

¹⁶⁵⁷ *Semanario de Sóller* 18-10-1884

- El creixement econòmic local a partir de la dècada de 1880, gràcies al retorn de capitals procedents de l'emigració, la recuperació del comerç i l'expansió de la indústria tèxtil mecanitzada.
- La intenció de competir amb les sucursals bancàries que ja hi havia a la localitat per captar aquest capital.
- L'Auge de la fundació de bancs locals a la Part Forana, que pretenien captar l'excés de capital flotant fruit de l'expansió econòmica de finals del XIX. Aquests bancs es destacaven per la seva implicació amb la localitat d'origen i la teoria de la reinversió dels beneficis obtinguts en aquesta. D'aquesta època foren el Banc de Felanitx (1883), el Banc de Ciutadella (1887), el Banc Agrícola de Pollença (1893), etc.¹⁶⁵⁸.
- La influència del sector regeneracionista i regionalista de l'església mallorquina, representat per mossèn Josep Rullan i Mir, el qual pretenia la recuperació econòmica, cultural i moral de la societat illenca. Aquest sector tenia el suport del bisbe de Mallorca, Pere Joan Campins.
- La campanya de premsa a favor de la creació d'una institució d'aquest tipus a Sóller, primer des del *Semanario de Sóller* i després en articles publicats en el *Sóller* pel director del setmanari Joan Marquès, mossèn Josep Rullan i Mir i el mestre Pere J. Coll.

Això feia de la societat, un banc estrictament local amb un paper d'agent o intermediari financer entre els sectors productius i la realitat social del seu marc d'actuació, en el qual el fenomen migratori va desenvolupar un paper clau i fonamental¹⁶⁵⁹. Els objectius fundacionals de la nova entitat bancària eren estimular l'estalvi entre els sollerics i fomentar el desenvolupament de la

¹⁶⁵⁸ ALEMANY VICH, Luis, *Notas para una pequeña historia de la Banca Balear*, a DIVERSOS AUTORS, *Banco de Crédito Balear 1872-1972. Primer centenario*, Palma, Banco de Crédito Balear, 1973

¹⁶⁵⁹ ARCHIVO HISTORICO DEL BANCO BILBAO VIZCAYA, *El Banco de Sóller. Entre luces y sombras en los años veinte (1923-1934)*, en Cuadernos de Archivo, núm. 28, mayo de 1995, pàg. 2.

indústria i el comerç local, tot remarcant que els beneficis obtinguts pel banc es podrien reinvertir a la vila i així aconseguir crear més riquesa. Això el va convertir en la primera entitat bancària de la localitat.

El capital inicial fou de 1.500.000. pessetes, repartides en 3.000 accions de 500 ptes. cada una (d'aquestes es reservaren 1.000 accions pels residents a França i Amèrica). La primera Junta Directiva de l'entitat va estar formada per Pere A. Mayol (president), Nicolau Magraner (vicepresident), Francesc Serra (secretari), Damià Morell Pons (director gerent) i, com a vocals Joan Rullan, Jeroni Canals, Ramon Marquès, Joan Colom, Damià Crespí, Ramon Casanovas, Andreu Albertí, Guillem Rullan i Francesc Pomar¹⁶⁶⁰. Segons sembla ja des dels seus inicis l'entitat va gaudir d'una bona acollida entre els inversors i estalviadors sollerics i, el 1891, ja comptava amb corresponsals a algunes ciutats de França i les Antilles¹⁶⁶¹. El benefici obtingut el primer any d'existència fou de 22.108, 93 ptes.

També les institucions locals donaren suport a la creació del banc. L'octubre de 1891, l'Ajuntament acordà que els ingressos recaptats per impostos del primer semestre s'ingressessin en un compte a l'entitat local i que els altres dos trimestres s'ingressessin un a cada una de altres sucursals bancàries que hi havia al poble¹⁶⁶².

La primera seu de l'entitat es va ubicar al número 1 del carrer d'En Serra en cantonada amb carrer de la Lluna¹⁶⁶³. La bonança de l'entitat va permetre que, a finals de la dècada de 1900, s'adquirís en propietat l'immoble de Can Coll, situat en el número 2 del carrer de Nostra Senyora de Bonany.

¹⁶⁶⁰ *Memoria leída a la junta general de accionistas del Banco de Sóller en la sesión ordinaria del día 25 de enero de 1891.*

¹⁶⁶¹ *Ibidem*

¹⁶⁶² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1891-1892. Sign.: 40

¹⁶⁶³ Aquesta seu es trobava a la casa coneguda com Can Elies, propietat de Salvador Elias i en la qual hi havia un negoci de perfumeria. Anteriorment, en el decenni de 1860 la casa era coneguda com Can Canonet i hi estava ubicada l'escola privada d'ensenyança primària del mestre Josep Pastor –*Fiquet*–.

L'edifici fou demolit totalment i reconstruït de bell nou entre els anys 1909 i 1912 segons un projecte de l'arquitecte català Joan Rubió i Bellver. Aquest any es va repartir un dividend de 15 ptes. per acció.

Com hem dit, el banc estava lligat, almenys en part, a la indústria tèxtil i als comerciants locals, ja que alguns dels membres de la junta d'accionistes, eren al mateix temps empresaris tèxtils i accionistes de les empreses comercials.

Entre 1890-1909, el president de l'entitat fou Pere A. Mayol Arbona¹⁶⁶⁴, que va morir a principis de juliol de 1909. Després de la mort de Pere A. Mayol es va nomenar president Ramon Marquès Mayol (el qual també havia emigrat a Puerto Rico, establint-se a Lares) i com a vicepresident a Joan Morell Pons. El mateix 1910, va morir Damià Magraner Morell qui era Director Gerent de l'entitat¹⁶⁶⁵, el va substituir en el càrrec, Joan Morell Pons i Joan Puig Rullan va passar a ocupar el càrrec de vicepresident¹⁶⁶⁶.

Fins a finals de segle XIX i durant tot el decenni de 1900, fins a 1914, l'entitat va experimentar un període de fort creixement. Aquest va tenir el seu punt àlgid l'any 1911, quan s'arribà a obtenir un benefici anual de 252.126,07 ptes., el doble que l'any anterior; la junta ho va justificar en la realització "d'operacions extraordinàries"¹⁶⁶⁷. El creixement es va veure frenat amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial el 1914. En els inicis de la Gran Guerra les societats bancàries de l'Estat espanyol, i entre elles les de Sóller, varen refusar la negociació de tota classe de girs de diners des de l'estranger. A finals de 1914 les entitats

¹⁶⁶⁴ Pere A. Mayol Arbona (1847-1909) va emigrar a Puerto Rico el 1860, treballant primerament com a dependent. Posteriorment es va anar enriquint i formant la seva pròpia empresa. Fou soci de *Sucesores de Mayol Hermanos y Cía.* de Ponce i de la societat agrícola industrial *Trujillo Mercado y Cía.* de Guayanilla. *Sóller* 17-07-1909.

¹⁶⁶⁵ Damià Magraner Morell (1846-1910) va emigrar a Puerto Rico, establint-se a Lares com a comerciant i posteriorment com a propietari d'una hisenda de cafè. Fou batle de Sóller entre el 30 de juny de 1883 i el 18 de desembre de 1885. Fou jutge municipal i fundador i director gerent del Banc de Sóller i també, soci i vocal de les empreses *La Solidez*, *Marítima Sollerense* i *Ferrocarril de Sóller*.

¹⁶⁶⁶ *Sóller* 02-04-1910

¹⁶⁶⁷ *Sóller* 26-01-1912

financeres locals, el Banc de Sóller i la sucursal del Crèdit Balear varen readmetre els giraments i xecs que venien d'alguns països estrangers. Aquesta mesura va afavorir l'economia local pels interessos i relacions de Sóller amb França, Alemanya i Amèrica¹⁶⁶⁸.

Així, superat el conflicte i la crisi de 1917, l'entitat demostrà la seva solvència durant la dècada de 1920. Aquell mateix any fou nomenat president Joan Puig Rullan. En la Junta General Ordinària de 1923 la directiva assegurava que estaven «muy satisfechos del resultado alcanzado, que podemos calificar de halagüeño ante el decrecimiento de la actividad comercial que se acentúa con motivo de la participación de negocios en el mundo mercantil (...)»¹⁶⁶⁹.

La solidesa del banc va permetre que el 1928, la societat adquirís una casa del carrer de Joan Baptista Ensenyat, i la va afegir a l'edifici existent, ampliant les seves oficines.

Els beneficis de la societat creixeren durant tota la dècada, frenant-se el 1929 fruit de la tendència a la baixa ja apuntada i l'esclat de la greu crisi financera de finals del 29. Aquell any s'obtingueren 180.419,08 ptes. de benefici líquid, que es reduïren el 1930 fins a les 140.376,02 ptes.¹⁶⁷⁰ A pesar de la dolenta conjuntura econòmica en els dos anys següents, els beneficis líquids superaren la quota de les 200.000 ptes en un moment de depressió general de la banca espanyola.

¹⁶⁶⁸ *Sóller* 21-11-1914

¹⁶⁶⁹ *Memoria y balance general aprobados por la junta general de accionistas del Banco de Sóller en la sesión ordinaria del día 27 de enero de 1924.*

¹⁶⁷⁰ «Terminado en 31 de diciembre último el ejercicio social de nuestra institución, que es el cuarenta y uno desde su fundación, esta Junta de Gobierno, cumpliendo con gusto el precepto reglamentario, os ha convocado para daros cuenta de la gestión desarrollada durante el mismo y enteraros del resultado de las operaciones realizadas; que si bien se han devuelto con la acostumbrada normalidad, nuestra actividad se ha visto, no obstante, comprimida por la gran crisis económica y financiera que durante el año ha sufrido y sigue experimentando el mundo entero; lo cual reduce forzosamente nuestra esfera de acción y es motivo de contracciones y limitación de utilidades. Los beneficios se elevan a la suma de 140.379,02 pesetas, y sumando a éstas las pesetas 25.843,24 del ejercicio anterior, que quedaron sin repartir, formar un total a repartir de 166.222,26 pesetas». *Memoria y balance general aprobados por la junta general de accionistas del Banco de Sóller en la sesión ordinaria del día 26 de enero de 1930.*

Això es va deure, en part, a la decisió del Consell Superior Bancari d'obrir els fons de fluctuació de valors en els bancs des de 1931 i retallar el dividend repartible, en el qual el Banc de Sóller hi va formar part. Això explica també la retallada de beneficis que va tenir l'entitat el 1933, explicada pel sanejament de l'actiu i el retorn de les quantitats extretes del Fons de Reserves¹⁶⁷¹.

Pel que fa als dividends repartits anualment, si durant la dècada de 1920 es repartien a 30 ptes. per acció, el 1931 aquest dividend era de 18 ptes. per acció. El 1933, la situació es va recuperar i es repartiren a 25 ptes. per acció. Des d'aquell any fins a 1936, els beneficis del banc anaren en línia ascendent.

El capital social el 1935, era de 1.500.000 pessetes i el seu fons de reserva era de 750.375 ptes. Durant l'etapa republicana la junta directiva va estar formada per Joan Puig Rullan (president), Jaume Marquès Rullan (vicepresident), Amador Canals Pons (director gerent), Gaspar Borràs Ferrer (secretari) i, com a vocals Pere J. Castanyer Ozonas, Guillem Bernat Rullan, Pere A. Alcover Pons, Jaume J. Joy Castanyer, Joan Magraner Oliver, Ramon Escalas Deyà (traspasat el 1934), Bartomeu Arbona Vicens, Bonaventura Mayol Puig, Pere A. Casanovas Borràs, Bartomeu Colom Casanovas, Joan Ripoll Magraner i Josep Aguiló Pomar.

Amb l'esclat de la guerra civil l'entitat va continuar amb les seves activitats, actuant com a intermediari realitzant les inversions dels emigrants en l'economia industrial local¹⁶⁷².

El 1939, fou nomenat president Pere A. Alcover Pons. El vicepresident fou Bartomeu Arbona Vicens, el director gerent fou Amador Canals i el secretari Gaspar Borràs i, com a vocals foren Joan Magraner Oliver, Pere J. Castanyer Ozonas, Bartomeu Colom Casanovas, Josep Aguiló Pomar, Josep M^a Puig Morell, Josep Ripoll Arbona, Guillem Frontera Magraner, Miquel Puig Morell, Onofre Bauzà Castanyer, Antoni Arbona Vicens (finat el 1938), Bonaventura Mayol Puig (finat el 1939), Francesc Arbona Riutort. El mes de juny d'aquell mateix any el president va convocar una assemblea extraordinària per decidir el

¹⁶⁷¹ ARCHIVO HISTORICO, *El Banco de Sóller...*, pàg. 5, a.c.

¹⁶⁷² CASTANYER, *Emigración y capital...*, pàg. 21, a.c.

futur de l'entitat, ja que l'any següent, el 1940, la societat complia cinquanta anys i segons els seus estatuts s'havia de dissoldre o prorrogar per cinquanta anys més. L'assemblea de socis va acordar per unanimitat allargar la duració de la societat, comptant a partir del 26 de desembre de 1940¹⁶⁷³.

Tot i que el Banc de Sóller arribà a ser una entitat prestigiosa i potent, fou absorbit pel Banc Hispano-Americano el desembre del 1943. Sembla que anteriorment el Banc Espanyol de Crèdit havia fet una oferta de compra de les accions de la societat, oferint 3.000 ptes. per acció. Aquesta proposició, però, fou rebutjada per la Junta per insuficient¹⁶⁷⁴. Les notícies de la possible adquisició d'un nombre important d'accions per part del Banc Hispano, ja es varen donar a principis del mateix 1943¹⁶⁷⁵. A mesura que els petits i grans accionistes del banc, anaven traspasant els seus títols al banc absorbent, aquest agafava poder dins l'entitat; cap el mes de juny del mateix any, l'Hispano ja tenia representació més que suficient com per nomenar Julio Milla Mstínez com l'apoderat i subdirector del Banc de Sóller. El mes de juliol la Junta General va aprovar les bases del traspàs de negocis a dita entitat bancària¹⁶⁷⁶, i a finals de novembre el Consell de Ministres va aprovar l'absorció¹⁶⁷⁷. Així, el 17 de desembre, el Banc de Sóller va cessar les seves activitats definitivament¹⁶⁷⁸.

Les causes d'aquest canvi són confuses i no es sap amb exactitud si el banc va fer fallida o simplement es va tractar d'una absorció¹⁶⁷⁹. Segons diverses fonts orals pareix que les accions es varen vendre a un bon preu. Segurament pot resultar aclaridora la Memòria de la Junta de Govern de 1943, en la qual la junta directiva informava als accionistes de les noves disposicions del govern central les quals s'emmarcaven dins la política proteccionista del règim. Concretament es referiren a la Llei de 19 de setembre de 1942 que obligava a deduir dels

¹⁶⁷³ AMS. Arxiu del Banc de Sóller. Actes de la Junta General Ordinària (1891-1939).

¹⁶⁷⁴ Informació oral donada per Josep Garcías Girbent, el 24-02-2012.

¹⁶⁷⁵ *Sóller* 17-04-1943

¹⁶⁷⁶ *Sóller* 24-07-1943

¹⁶⁷⁷ *Sóller* 27-11-1943

¹⁶⁷⁸ *Sóller* 18-12-1943

¹⁶⁷⁹ CASTANYER, *Emigración y capital...*, pàg 23, a.c.

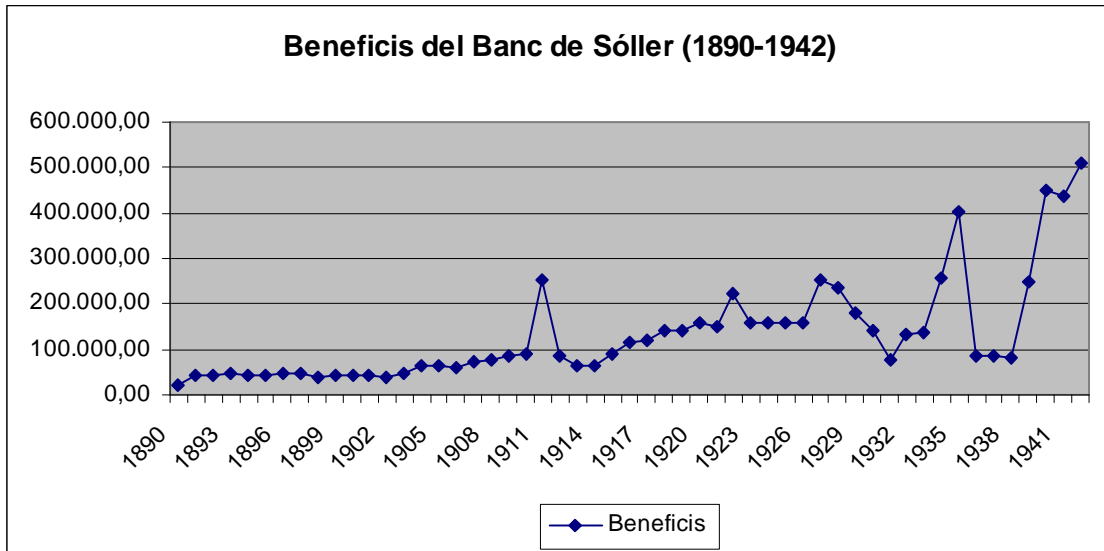
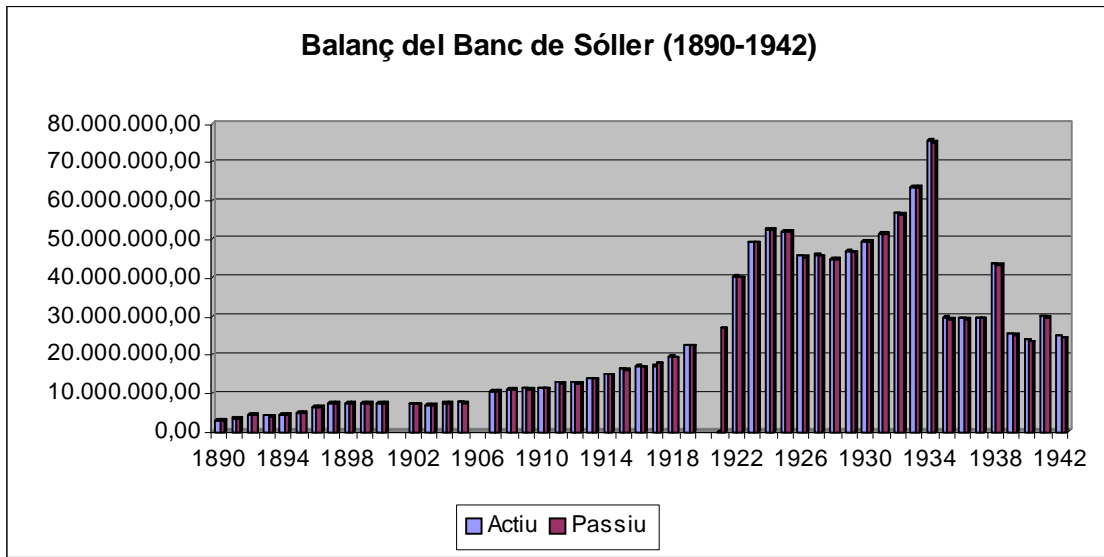
beneficis líquids, quan aquest fossin superiors al 4% del capital social, del 10% com a mínim per constituir una reserva legal i que a més, autoritzava al ministre d'hisenda per ordenar que la meitat d'aquesta reserva s'invertís en valors de l'Estat i del Tresor. També afectava al funcionament de l'activitat bancària l'Ordre de 15 d'octubre de 1942, la qual regulava la concessió de crèdits, restringint considerablement aquesta activitat¹⁶⁸⁰.

Anys	Actiu	Passiu	Benefici
1890	2.780.292,44	2.758.183,47	22.108,97
1891	3.438.697,57	3.396.372,57	42.325
1892	4.503.745,47	4.459.120,47	44.625
1893	4.091.222,53	4.044.221,90	47.000,63
1894	4.342.246,73	4.301.321	40.925,73
1895	4.972.416,58	4.930.206,93	42.209,65
1896	6.540.235,90	6.493.859,81	46.376,09
1897	7.570.628,86	7.521.398,24	49.230,62
1898	7.573.050,91	7.534.162,61	38.888,30
1899	7.422.702,99	7.486.202,64	41.902,38
1900	7.529.805,04	7.486.201,75	43.603,39
1901			44.017,85
1902	7.254.012,55	7.169.743,65	39.268,90
1903	7.068.555,09	7.023.484,68	58.493,22
1904	7.574.457,42	7.511.516,31	64.011,46
1905	7.637.687,09	7.571.288,08	66.390,01
1906			57.996
1907	10.445.240,29	10.373.688,65	71.551,64
1908	10.957.955,63	10.879.532,59	67.356,55
1909	11.198.898,79	11.111.921,97	86.977,82
1910	11.259.435,69	11.167.905,74	91.529,95
1911	12.816.111,90	12.563.985,09	252.126,07
1912	12.672.569,66	12.585.801,30	86.758,36

¹⁶⁸⁰ *Memoria y balance general aprobados por la junta general de accionistas del Banco de Sóller en la sesión ordinaria del día 31 de enero de 1943.*

¹⁶⁸¹ Elaborat a partir de la informació recollida al setmanari *Sóller*, Butlletí Oficial de la Província i les Memòries anuals de l'entitat.

1913	13.788.053,84	13.723.881,40	64.172,44
1914	14.854.469,06	14.790.993,41	63.475,65
1915	16.179.627,04	16.087.693,92	91.931,12
1916	16.985.425,43	16.867.784,02	117.636,41
1917	16.935.969,71	17.813.894,30	119.075,41
1918	19.424.310,44	19.281.863,70	142.446,74
1919	22.380.665,23	22.239.079,54	141.585,69
1920			156.860,36
1921	26.977.743,37	26.960.107,75	151.527,56
1922	40.223.651,37	40.000.498,75	223.152,62
1923	49.124.612,61	49.124.612,61	159.960,06
1924	52.428.544,55	52.268.787,84	159.756,71
1925	51.895.157,31	51.737.057,40	158.099,91
1926	45.533.208,49	45.373.958,85	159.249,64
1927	45.846.961,17	45.595.943,49	251.017,68
1928	44.925.845,95	44.688.081,22	237.764,73
1929	46.805.508,46	46.625.089,37	180.419,09
1930	49.492.451,93	49.352.072,91	140.379,02
1931	51.481.198,44	51.405.920,68	75.277,76
1932	56.695.484,04	56.563.617,88	131.866,16
1933	63.582.287,44	63.443.368,73	138.918,71
1934	75.497.708,23	75.201.784,82	258.180,00
1935	29.660.265,60	29.255.451,20	404.814,40
1936	29.321.228,39	29.231.624,08	86.148,78
1937	29.447.873,26	29.360.373,15	87.500,11
1938	43.498.821,00	43.415.887,00	82.934,00
1939	25.323.525,00	25.076.152,00	247.373,00
1940	23.877.793,00	23.427.196,00	450.597,00
1941	29.933.147,00	29.496.505,00	436.642,00
1942	24.948.815,00	24.440.113,00	508.702,00



Membres de les Juntes Directives del Banc de Sóller (1890-1943)		
Càrrec	Nom	Anys
President	Pere A. Mayol Arbona	1890-1909
	Ramon Marquès Mayol	1910-1917
	Joan Puig Rullan	1918-1938
	Pere A. Alcover Pons	1939-1943
Vicepresident	Nicolau Magraner	1890-1909
	Joan Morell Pons	1910

	Joan Puig Rullan	1910-1917
	Ramon Casasnovas Miró	1918-1928
	Jaume Marquès Rullan	1929-1936
	Bartomeu Arbona Vicens	1936-1943
Director Gerent	Damià Morell Pons	1890-1899
	Damià Magraner Morell	1899-1910
	Joan Morell Pons	1910-1912
	Jaume Marquès Rullan	1913-1921
	Amador Canals Pons	1922-1943
Secretari	Francesc Serra	1890-1892
	Jaume Marquès Rullan	1892-1913
	Miquel Castañer Castañer	1914-1918
	Gaspar Borràs Ferrer	1919-1943
Vocals	Jeroni Canals	1890-1891
	Francesc Pomar	1890-1893
	Joan Colom Muntaner	1890-1894
	Pere A. Mayol Arbona	1890-1909
	Joan Morell Pons	1890-1910
	Joan Rullan Colom	1890-1910
	Andreu Albertí Pizà	1890-1912
	Guillem Rullan Estades	1890-1913
	Damià Crespí Borràs ¹⁶⁸²	1890-1914
	Ramon Marquès Mayol	1890-1918
	Ramon Casasnovas Miró	1890-1927
	Guillem Castañer Bernat	1892-1906
	Nicolau Magraner Morell	1892-1913
	Pere Joan Mora Arbona	1893-1918
Damià Morell Pons	1895-1898	

¹⁶⁸² El 1914 fou nomenat vocal d'honor fins a la seva mort.

	Jaume Colom Muntaner	1895-1927
	Joan Puig Rullan	1906-1938
	Damià Magraner Morell	1909-1910
	Lluc Solivellas Vicens	1910-1917
	Pau Mayol Arbona	1910-1918
	Joan Magraner Oliver	1910-1943
	Guillem Bernat Rullan	1913-1937
	Francesc Crespí Morell	1914-1918
	Miquel Castañer Castañer	1914-1919
	Guillem Deyà Joy	1914-1923
	Jaume Marquès Rullan	1917-1936
	Joan Mayol Marquès	1918-1925
	Salvador Oliver Castanyer	1918-1925
	Pere Antoni Alcover Pons	1918-1938
	Pere Antoni Alcover Pons	1918-1939
	Pere J. Castanyer Ozonas	1918-1943
	Llorenç Mayol Alcover	1919-1920
	Jaume J. Joy Castanyer	1921-1931
	Ramon Escalas Deyà	1924-1934
	Bartomeu Arbona Vicens	1926-1936
	Bonaventura Mayol Puig	1926-1939
	Pere A. Casasnovas Borràs	1928-1932
	Bartomeu Colom Casasnovas	1930-1943
	Joan Ripoll Magraner	1933-1936
	Josep Aguiló Pomar	1934-1943
	Josep M ^a Puig Morell	1935-1943
	Onofre Bauzà Castanyer	1936-1943
	Antoni Arbona Vicens	1937-1938
	Josep Ripoll Arbona	1937-1939
	Francesc Arbona Riutort	1938-1943

	Guillem Frontera Magraner	1939-1943
	Miquel Puig Morell	1939-1943

7.2.6.2. Les altres entitats bancàries: Banc de Crèdit, Cambio Mallorquí i Caixa de Pensions per a la Vellesa i d'Estalvis de Catalunya i Balears. Altres entitats d'estalvi

L'altre banc de la localitat, la sucursal del Banc de Crèdit Balear es va fundar el 17 de gener de l'any 1881, essent la primera sucursal d'aquest banc a la Part Forana. La instal·lació de la sucursal a Sóller fou motivada en part, per la intenció de captar el capital emigrant i industrial de la població i, per altra part, segurament per la influència d'alguns dels membres fundacionals del banc, que eren de Sóller o hi tenien relacions. Aquests eren Antoni Marquès Marquès –*Alic*- i Jordi Aguiló Picó –*Cetre*-. Com hem explicat en l'apartat referent a l'emigració a Amèrica, Antoni Marquès, juntament amb els seus germans Joan, Francesc i Baltasar emigraren a Puerto Rico i participaren en la fundació i creixement de la ciutat de Lares; quan va retornar fou batle de Palma. Per la seva banda el comerciant Jordi Aguiló i el seu germà Pere tenien interessos comercials i urbanístics a la Vall, essent el fundadors de l'Hotel Marina i els promotors de l'obertura i urbanització del carrer Gran Via.

La sucursal es va instal·lar a la casa particular del primer administrador d'aquesta, Antoni Ensenyat Caparó, a can Menut de s'Arraval. Aquest va realitzar una gran tasca de captació de clients entre els industrials i emigrants sollerics. Miquel Arbona descrivia el procés de transacció dels capitals emigrants: «(...) un homo –o una dona- se presentava amb una carta del fill que era a Burdeus, a Lyon o “més endins”; a la carta es podia llegir: “me girareis una treta por cien francos”. Això era com una frase sacramental. L'amo Antoni comptava l'equivalent de cent francs or en pessetes i les donava a n'aquell home o aquella dona. A l'acta quedava girada una lletra a càrrec del fill de l'autor de la carta, que pagava en presentar-li la “treta” en el seu establiment. La cosa no

podia ser més senzilla; però així va mudar, a poc a poc, la fesomia urbana de Sóller»¹⁶⁸³.

El 1904, fou substituït pel seu gendre Joan Pizà Mayol. A n'aquest, el va succeir al front de la sucursal Nicolau Magraner Morell¹⁶⁸⁴. Durant el període d'administració de Nicolau Magraner es va adquirir un nou edifici i el 1917 varen inaugurar la seva nova seu a la plaça Antoni Maura cantonada amb el carrer de Sant Jaume¹⁶⁸⁵. Es tractava d'un edifici de tres plantes, en les quals es distribuïen les oficines, despatxos, arxiu i residència del conserge. En la memòria del banc de 1918 es destacava que, des del trasllat al nou edifici, es va doblar la xifra de negoci habitual¹⁶⁸⁶.

El Consell d'Administració de la sucursal, el formaven, el 1917, Joan Marquès Frontera (president), Damià Orell, Llorenç Roses, Antoni Rotger, Joan Morell Coll, Bernat Colom i Joan Castanyer. El director gerent era Nicolau Magraner.

El moviment general de la sucursal el 1920 fou de 214.262.593,24 ptes¹⁶⁸⁷. L'any següent, el 1921, aquest va augmentar als 311.311.588,70 ptes¹⁶⁸⁸.

El 1922, varen passar a ocupar conjuntament els càrrecs d'administradors Joaquim Reynés Colom i Domingo Rullan Vives. El 1923, l'entitat va adquirir la casa veïna a la sucursal per a la seva ampliació, acabant les obres el 1927.

Aquest banc va fer fallida el 1934, arruïnant a molts petits inversors i famílies solleriques, ja que la sucursal de Sóller era una de les majors i més importants. Es varen donar casos en que emigrants retornats varen haver de tornar a emigrar per poder viure. Aquesta situació també perjudicà la vida laboral, ja que molts propietaris tenien el seu efectiu en aquesta entitat i es van veure obligats a acomiadar els seus empleats. A Sóller es varen crear dues comissions per

¹⁶⁸³ ARBONA, *Converses solleriques...*, pàg. 293, o.c.

¹⁶⁸⁴ *Sóller* 14-07-1917

¹⁶⁸⁵ L'edifici de la sucursal havia estat la casa del notari Joan Baptista Marquès.

¹⁶⁸⁶ PAYERAS, Guillermo, *Síntesis biográfica del Banco de Crédito Balear*, a DIVERSOS AUTORS, *Banco de Crédito Balear 1872-1972. Primer centenario*, Palma, Banco de Crédito Balear, 1973, pàg. 250.

¹⁶⁸⁷ *Sóller* 20-03-1920

¹⁶⁸⁸ *Sóller* 02-04-1921

negociar amb els advocats del Crèdit, una comissió de creditors formada per Francesc Jofre, Jaume Rullan, Guillem Bernat, Jaume Escarxell i Josep Puig; i una Comissió d'Accionistes formada per Josep Miró, Llorenç Roses, Jaume Ripoll, Josep Puig i Miquel Arbona¹⁶⁸⁹.

Pel que fa al *Cambio Mallorquín*, no tenim gaires dades de l'activitat de la sucursal de Sóller. Sabem que es va establir a la localitat a principis de la dècada de 1880. El seu primer director fou Antoni Pons Gispert i el 1895 va ocupar el càrrec Guillem Bernat Rullan; aquest mateix any va traslladar la seva seu al carrer del Príncep, núm. 24¹⁶⁹⁰.

El 1929 es va obrir a la localitat una sucursal de la Caixa de Pensions per a la Velleja i d'Estalvis de Catalunya i Balears (la Caixa)¹⁶⁹¹. El mateix any va fundar una biblioteca pública gratuïta.

A part de les sucursals bancàries també s'establiren a la localitat diverses entitats dedicades a l'estalvi, de les quals en tenim poques dades. Algunes d'aquestes foren:

- A principis de segle XX, un grup d'inversors locals varen crear una nova societat de crèdit i estalvi, *La Hormiga*. Les seves bases establien que: «el fondo de ahorro lo constituirán las mensualidades de los socios y el producto de los capitales dados a crédito. Constará la sociedad, mientras otra cosa en contra no se resuelva, de quinientas acciones, o sea de quinientos compromisos de pagar una peseta mensual durante los diez años que se fija de duración de la sociedad. Estos compromisos habrán de ser contraídos por los socios pudiendo contraer cada uno de ellos el número que quiera»¹⁶⁹². La seva junta directiva va estar formada per Pere Alcover Maspons (president), Damià Canals Coll

¹⁶⁸⁹ Sóller 29-12-1934

¹⁶⁹⁰ Sóller 30-03-1895

¹⁶⁹¹ Aquesta institució fou creada el 1904 a Barcelona per iniciativa privada. El 1913 obrí la seva primera sucursal a Palma i el 1928 s'aprovà el pla d'expansió per obrir sucursals a les Balears.

¹⁶⁹² Sóller 23-06-1900

(vicepresident), Nicolau Huguet Huguet (comptador), Francesc Pastor Albertí (secretari), Bartomeu Andreu Adrover (vicesecretari) i, com a vocals Pere Joan Mayol, Bartomeu Vaquer, Llorenç Perelló i Antelm Pujol. La novetat fou que moltes dones invertiren en aquesta societat (foren més de 150)¹⁶⁹³. La seva seu es trobava al pis superior del *Café del Comercio*, al carrer del Príncep. El 1911, després d'expirar el termini social establert en els seus estatuts es va dissoldre la societat d'estalvis *La Hormiga*. Donats els bons resultats econòmics obtinguts pels socis, aquesta entitat es va refundar sota en nom de *La Nueva Hormiga*. La seva junta directiva va quedar composta per Damià Canals Coll (president), Antoni Rullan Frau (vicepresident), Salvador Elías Capellas (dipositari i comptador), Joan Pizà Frontera (secretari), Domingo Rullan Vives (vicesecretari) i, com a vocals Antoni Mayol Simonet, Antoni Pons Estades, Jaume Bennàssar Mayol, Nicolau Huguet i Josep Pons Estades¹⁶⁹⁴.

- El mes de juliol de 1900, es va establir un agent de la *Caja de Previsión y Socorro*¹⁶⁹⁵. Aquesta entitat oferia assegurances de diversos tipus. Salvador Elias fou nomenat agent a la localitat¹⁶⁹⁶.

- El decenni de 1920, es va constituir a la localitat una sucursal de *El Hogar del Porvenir*, una societat cooperativa d'estalvi i construcció. El director d'aquesta era Joaquim Navarro.

7.2.7. L'urbanisme

El relançament econòmic produït a finals del segle XIX va comportar una modificació substancial de la xarxa urbana de la localitat. Sóller va sofrir un important creixement urbanístic en aquest període, sobretot per l'augment de

¹⁶⁹³ *Sóller* 07-07-1900

¹⁶⁹⁴ *Sóller* 14-01-1911

¹⁶⁹⁵ Societat fundada a Barcelona el 1898

¹⁶⁹⁶ *Sóller* 28-07-1900

població i per la inversió del capital procedent de l'emigració, la indústria i el comerç.

La necessitat d'engrandir el nucli urbà va donar peu a la creació de diversos eixamples a les zones limítrofs amb aquest, on antigament eren hort.

Cap a finals del segle XIX, en el *Proyecto de variación de la travesía de Sóller en la carretera de 2º orden Palma al puerto de Sóller por Sóller* elaborat per l'enginyer aspirant Miquel Massanet, el nucli urbà es descrivia de la manera següent¹⁶⁹⁷:

- La carretera nova connectava amb el centre de la població a través del carrer Nou o d'Isabel II, travessant un pont de la mateixa amplada a les immediacions de l'església. Dit carrer s'allargava en direcció Est a través del carrer de Sant Bàrbara, mitjançant el qual s'arribava a Fornalutx.
- A les immediacions de la plaça, el torrent era travessat per un altre pont de major amplitud que el primer, aquest seguit amb el carrer, curt i estret, denominat a un primer tram de Bauzà i després de la Rectoria.
- El carrer de sa Mar tallava l'anterior i constituïa el tram urbà de l'antic camí al port, convertit a la secció restant en carretera.
- En aquell moment i, per iniciativa d'inversors privats i l'Ajuntament, s'estava construint la Gran Via, que connectava el carrer Bauzà i s'orientava en direcció a la carretera de Sóller al seu port. Connexió que es realitzava a través d'una complicada i laberíntica travessia per diversos carrers: Isabel II, Born, plaça de la Constitució i carrers de Bauzà i de la Mar.

Massanet va projectar la unió del carrer Nou amb la Gran Via, per millorar i fer més ràpid l'accés al Port. Per realitzar aquesta unió s'havia d'esbucar part de la

¹⁶⁹⁷ FLORIT, Francesca, *Anar-se'n...Una lluita per la terra*, a BOSCH I JUAN, Maria del Carme (ed.) *Miscel·lània d'homenatge a Antoni Vicens i Castanyer*, Palma, Estudi General Lul·lià, 2001, pàg. 175-178.

casa de Can Verí, propietat d'una important família nobiliària de Palma. Segurament per aquest motiu es va abandonar el projecte¹⁶⁹⁸.

El nucli urbà va créixer entorn de les antigues vies de comunicació i dels espais vitals d'aquest nucli. Així podríem establir diferents espais de creixement:

A) Els voltants del carrer del cementiri i d'en Real. El 1885 els propietaris Antònia Gamundí i Miquel Coll varen demanar permís per poder obrir un carrer que aniria des del carrer del cementiri al carrer d'en Real. El juliol de 1886 es va decidir que rebria el nom de Carrer de la Unió¹⁶⁹⁹. Posteriorment a la finca de Can Baltasar, propietat de Baltasar Marquès s'obriren els carrers de La Creu (1886), La Palma i Sol, entre el carrer del Cementiri i el de Pastor¹⁷⁰⁰.

B) L'eixampla del Cellar. El 10 de maig de 1889, la comissió d'obres s'entrevistà amb Maria Teresa Moragues propietària de la finca del Cellar, per proposar-li la possibilitat de fer l'eixample de la ciutat en els seus terrenys. Ella va acceptar la proposta i s'aprovà la urbanització de la zona¹⁷⁰¹. A principis de 1894, es va començar a urbanitzar dita finca del Cellar, posant-se a la venta 100 solars amb un cost d'entre 400 i 500 duros. L'encarregat de dur a terme la venta dels solars fou Jaume Colom Arbona. El 1895, els propietaris dels terrenys, amb el suport de l'Ajuntament, varen comprar una casa del carrer de Moragues per derruir-la i així poder obrir la continuació de carrer de Sant Jaume que enllaçaria amb el nou eixampla. Fou durant els anys 20 i 30 quan aquesta zona es va urbanitzar totalment. D'aquesta sortiren els nous carrers de Fortuny, Cellar i Santa Teresa,

¹⁶⁹⁸ La casa de Can Verí fou propietat de la família Bernat-Verí fins el 1910 quan fou venuda a Llorenç Roses Borràs, qui posteriorment la va vendre a l'Institut de Religioses Reparadores. El 1923 la casa passà a mans d'Aina Enseñat Lladó. FLORIT, *Anar-se'n...*, pàg. 176, a.c.

¹⁶⁹⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1886. Sign.: 35

¹⁷⁰⁰ Aquesta zona era coneguda a mitjans del segle XIX com *Els Trats*, segurament degut a les parcel·les que havia fet el propietari de la finca per urbanitzar-la. MARQUÈS ARBONA, *Records...*, o.c.

¹⁷⁰¹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

a més de la prolongació del carrer de Sant Jaume¹⁷⁰². L'eixampla fou ampliat entre 1911 i 1913 sorgint els carrers Bisbe Colom, Rullan i Mir i Sant Ramon. La majoria de propietaris d'aquestes cases eren emigrants retornats de França i Amèrica; les cases que tenien palco i balconada eren americanes i les que sols tenien façana eren de francesos¹⁷⁰³.

C) L'eixampla del Noguerar. El 7 de febrer de 1895, els germans Pere i Jordi Aguiló Cetre varen presentar el projecte d'obertura d'un carrer que des del d'Isabel II anàs cap el Noguerar. Proposaren anomenar al nou carrer Gran Via. El projecte, obra de l'arquitecte Bartomeu Ferrà Perelló, va ser aprovat el 14-02-1895¹⁷⁰⁴. El projecte incloïa la realització d'una plaça (que rebria el nom d'Amèrica¹⁷⁰⁵) i un altre carrer (amb el nom de carrer de Cetre) Per poder difondre el seu projecte, els promotors varen regalar, amb el setmanari *Sóller*, els plànols del nou vial; també enviaren aquests a diversos representants d'Amèrica i França per fer-ne difusió. A França es va enviar el projecte a la casa comercial de Guillem Colom a Herault; a Puerto Rico a les cases de Guillem Bernat a Yauco, Jaume Miró a Adjuntas, Pere Alcover a Lares i Llorenç Joy a Ciales; a Cuba a la de Gabriel Muntaner a Yaguaja; i a Mèxic a la casa de Damià Canals a San Juan Bautista de Tabasco¹⁷⁰⁶. Una vegada finalitzat el projecte, els promotors i l'Ajuntament entraren en conflicte per la titularitat del nou carrer arran de la denúncia d'alguns veïns contra els promotors per no llevar els enderrocs de la citada obra. Finalment, després d'un llarg plet i discussions, aquest passà al municipi¹⁷⁰⁷. Aquest carrer va acollir molts casals construïts amb

¹⁷⁰² Aquests noms venien dels propietaris de la finca del Cellar, que es va parcel·lar.

¹⁷⁰³ BERNAT JOY, Catalina, *L'anhel de tornar a Sóller. Emigrants: canvi social i progrés econòmic*, Sóller, El Gall Editor, 1999, pàg. 51

¹⁷⁰⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1894-1896. Sign.: 43

¹⁷⁰⁵ Inicialment s'havia d'anomenar plaça de Marquès, en honor de Joan Marquès Marquès, el primer emigrant solleric a Puerto Rico. En aquest lloc es va intentar, sense èxit, promoure la col·locació d'una estàtua en honor seu.

¹⁷⁰⁶ *Sóller* 11-05-1895

¹⁷⁰⁷ *Sóller* 21-04-1900

capital emigrant¹⁷⁰⁸. De l'obertura d'aquest carrer en sorgiren la plaça d'Amèrica (en honor al continent on molts de sollerics emigraren) i els carrers de Cetre (pels promotors de l'obra), de la Fortuna i de la Prosperitat. Es preveia a més que en un futur la barriada es pogués eixamplar.

D) El carrer d'Isabel II. En aquest carrer es construïren diversos palauets en antics horts. Cap al 1926 es va projectar, per iniciativa privada dels germans Francesc i Maria Lluïsa Garcias, la Urbanització de Can Puigderrós, seguint els plànols de l'arquitecte Josep Alomar¹⁷⁰⁹.

E) La prolongació del carrer de la Victòria. Entre el 1932 i 1933 es va prolongar aquest carrer en el tram comprès entre els ponts de Biniraix i Fornalutx. Aquest nou carrer posteriorment s'anomenà Avinguda d'Astúries. Entorn aquest eix, va néixer un nou eixampla, ja entre les dècades de 1930 i 1950, en el qual també es construïren moltes cases els emigrants retornats.

¹⁷⁰⁸ A la memòria explicativa del projecte queda ben clar l'objectiu dels promotors i a qui anaven dirigits els nous solars: «Por necesidades de los tiempos modernos y como resultado de vicisitudes locales, en Sóller la vida comercial e industrial ha venido a reemplazar en gran parte la, en otro tiempo exclusivamente agrícola. Los emprendedores y activos sollerenses, ante las calamidades que aniquilaban sus naranjales y arrasaron sus huertos, buscaron subsistencia en el antiguo y en el nuevo continente, y la Providencia, recompensando su laboriosidad y sus virtudes, ha permitido que, tras el destierro voluntario, vuelvan a los hogares patrios para hacer partícipes de sus ahorros y ganancias a deudos y protegidos, y por consecuencia, aumentando con su bienestar la riqueza del pueblo todo. De aquí ese movimiento de expansión que se nota en Sóller; ese afán de mejorar sus condiciones morales y materiales, a cuya última clase pertenecen las urbanizaciones de terrenos adjuntos al casco de la población (...)». AMS. Secció 20. Urbanisme i Obres. Expedients d'alineacions de carrers. Sign.: 4368

¹⁷⁰⁹ AMS. Secció 20. Urbanisme i Obres. Expedients d'alineacions de carrers. Normes. Projectes urbanitzadors. Sign.: 4366

F) El carrer de la Mar. Aquest carrer es va rectificar i adreçar a finals del XIX i es va anar urbanitzant a principis del segle XX¹⁷¹⁰, amb la vinguda d'emigrants retornats, la majoria d'ells americans¹⁷¹¹.

G) La zona de les Marjades i l'Horta. A principis de 1893, es va urbanitzar la zona coneguda com s'Olivar d'es Fanàs, propera a Sa Roberta, propietat d'Antoni Bernat Verí. Els solars tenien 30 pams de façana per 150 de fons i llindaven amb camí públic. L'agrimensor fou Jaume Rullan Bisbal¹⁷¹². Sembla que aquesta no zona es va urbanitzar del tot i que els solars majoritàriament es destinaren a horts. També la zona de l'Horta va sofrir un petit creixement, sobretot al voltant de la carretera del Port.

H) El Port: És precisament en el Port on es produïren les majors inversions, tant estatals com municipals i particulars. A principis de segle es va començar a urbanitzar més intensament la barriada de Santa Catalina, degut a l'augment del comerç i el trànsit de persones. En el decenni de 1910, a instàncies del *Círculo Sollerense* es va urbanitzar la zona del Fossaret del Port. En els anys 1929-1930 es va aprovar la urbanització de la platja d'en Repic, per iniciativa privada i segons un projecte de l'arquitecte Carles Garau, que incloïa també l'hotel Marina. La Vila, el 1935, va construir les aceres i un quiosc de begudes al bell mig de la platja, i dotà de clavegueram la zona de Sa Torre. Per mitjà de l'empenta privada, i amb projectes dissenyats pels arquitectes Josep de Oleza, Carles Garau i Francesc Covas, es promogué la urbanització d'Es Través (entre la plaça de la Torre i l'hotel Marisol), i una part de la possessió d'El Port (1933-1935). La companyia del ferrocarril, al seu torn, prolongà la via del tramvia fins l'hotel Costa Brava, al final del moll¹⁷¹³.

¹⁷¹⁰ PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Sóller, a peu. Itineraris urbans*, Sóller, Associació cultural Veü de Sóller, 1995, pàg. 74.

¹⁷¹¹ BERNAT JOY, *L'anhel de tornar...*, pàg. 51, o.c.

¹⁷¹² *Sóller* 21-01-1893

¹⁷¹³ PÉREZ PASTOR, *Sóller: Evolució econòmica...*, a.c.

També es varen promoure, aprofitant el creixement urbanístic de la ciutat i l'adaptació a les mides dels nous mitjans de locomoció, el creixement i millora de la xarxa viària urbana. El 1890, es va enderrocar la torre de l'església, provocant l'eixample del carrer del Born. Entre 1911 i 1912 es va cobrir la part del torrent compresa entre el Pont Nou¹⁷¹⁴ i l'estació del ferrocarril, el que va provocar la darrera reforma de la plaça del Castellet. Amb aquest s'eliminaren les rentadores públiques que hi havia a la vora del torrent, així com diverses porxades que servien a Guillem Bernat –*Fiol*– per assecar figues.

Així també es va finançar la prolongació de la travessia de Cetre fins al camí del Camp Llarg i el cobriment del torrent Major, entre el pont Vell i el carrer de la Rosa, per ampliar la plaça de la Constitució, segons un projecte de Guillem Reynés (1916-1921)¹⁷¹⁵.

A finals de 1894, es va construir el nou pont del carrer de la Mar, obra de l'enginyer provincial Eusebi Estada, el qual va redactar el projecte el 1887. L'obra fou encarregada a l'enginyer Pere Garau. Aquest pont havia estat destruït el 1885 durant les inundacions d'aquell any¹⁷¹⁶.

El Consistori va aconseguir eixamplar la plaça de Biniraix a costa d'un solar que cedí el marquès de Zayas (1921)¹⁷¹⁷.

El 1930, s'eixamplà el carrer de Bauzà perquè hi poguessin transitar vehicles i l'any següent s'amplià el carrer de les Germanes Casesnoves, gràcies a les donacions de terrenys per part dels propietaris.

El 1932, s'aprovà el projecte general de clavegueram dissenyat per l'enginyer Antoni Dicenta, que s'anà executant els anys següents, s'encimentaren les artèries urbanes de sa Lluna i Sant Jaume, i es construïren rentadores públiques als carrers Nou i de la Romeguera i també a la barriada de l'Horta.

¹⁷¹⁴ També conegut popularment com el Pont de Can Fiol.

¹⁷¹⁵ Guillem Reynés Font (1877-1918) destacà com arquitecte diocesà i de la Diputació Provincial. Utilitzà principalment els estils modernista i regionalista en les seves obres.

¹⁷¹⁶ *Sóller* 29-12-1894

¹⁷¹⁷ PÉREZ PASTOR, *Sóller: Evolució econòmica...*, a.c.

Les obres de reforma de l'església parroquial i la desaparició de la murada que l'envoltava comportaren un esponjament de la plaça de la Constitució. Ja la dècada de 1880, s'havia esbucat l'antiga torre de defensa d'aquella murada amb aquesta intenció. L'espai de l'antiga murada va ser ocupat en part, pel mur d'estil modernista que va envoltar el temple. També va servir per donar amplada al carrer del Príncep.

Entre 1931 i 1932, es va procedir al cobriment del torrent i reforma de la plaça de la Constitució, a partir del plànol elaborat per l'arquitecte Guillem Forteza.

A Fornalutx, durant els mandats de Joan Baptista Estades de Montcaire i Bennàssar de Massana es produïren algunes millores, com la reforma de la plaça Major i la construcció de la placeta del Poador i l'escorxador municipal.

7.3. La societat i la cultura

La petjada migratòria es va fer molt present a la localitat i va marcar intensament la societat i la cultura de finals del XIX i principis del XX. Al mateix temps es rebien les influències modernes que venien de la península, especialment des de Catalunya, i d'Europa, essencialment franceses, les quals feien enrere moltes tradicions i costums pròpis.

Així per poder entendre millor els canvis produïts en la societat i la cultura sollerica en aquest període, s'han d'analitzar els àmbits on aquests tingueren més presència i també els nous fenòmens que sorgiren arran de la modernització sofrida, sobretot a partir de l'inici del segle XX.

7.3.1. Els canvis en la parla: els gal·licismes

Potser un dels trets més característics de l'emigració a la Vall de Sóller fou l'assimilació de paraules i vocables propis dels llocs on es va emigrar, principalment de França. Aquests nous vocables es varen unir a les característiques pròpies del subdialecte solleric, com la transformació de la "o" àtona en "u" en el mateix grau que ho fa el català peninsular oriental (Barcelona,

Tarragona i Girona), el menorquí i l'eivissenc. També podem trobar l'existència de mots propis, no compartits per cap altre poble mallorquí (pastera, babaiana, albaïna, manobre, etc.)

Així i tot, també es denoten elements característics del dialecte mallorquí com la utilització de l'article salat, la transformació de la "a" i "e" àtones en un so neutre. Els principals trets que es podrien caracteritzar com a conseqüència de l'emigració són la pronunciació de la r uvular i el so [i] enlloc de [λ]¹⁷¹⁸. A més es varen introduir molts gal·licismes en la llengua, el que va esdevenir un altre tret diferenciador d'aquest subdialecte. Els gal·licismes més comuns són¹⁷¹⁹:

¹⁷¹⁸ CORBERA, Jaume, *Gal·licismes a la vall de Sóller*, dins Randa n° 12, Palma, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981. Vegeu també l'article FERRÀ I MARTORELL, Miquel, *Els gal·licismes a la vall de Sóller*, Barcelona, Actes del II Congrés de la llengua catalana, 1986.

¹⁷¹⁹ *Ibídem*

Afixar: Aferrar cartells	Caixet: Medicament en pols dins càpsules
Aiumeta: Llumeta	Carrafur: Encreuament
Ananàs: Pinya d'Amèrica	Carrota: Pastanaga
Ancetres: Avantpassats	Carta Postal: Postal
Apetits: herbes per assaonar ensalades i aguiats	Casquet: Boina plana amb visera
Arramassar: Arreplegar	Caxú: pastilla de regalèssia
Artixó: Carxofa	Celerí: api en branca
Asperge: Espàrrec	Cocalutxa: Tos ferina
Babiola: Joguina d'infant	Cop de fil: Telefonar
Badinar: Fer burla	Cornixó: Cogombre
Baga: Anell	Culotes: Calçons Curts
Balansuar: Gronxador	Dona de menatge: Dona de neteja
Banana: Plàtan	Enrumat: Constipat
Beta-rave: Remolatxa	Envelopa: Sobre
Bibelot: Objecte d'ornament	Environs: Voltants
Blanqueta: Pera d'estiu	Faixat: Enfadat
Blusa: Brusa	Filet: Bossa
Bonet: Barret per dormir	Flambó: Llum
Borra: Mantega	Frissar: Arrissar el cabells
Buà: Fusta	Gara: Estació
Buduar: Cambra petita	Garçó: Cambrer
Bullota: Bossa d'aigua calenta per escalfar	Girofla: Clavell d'espècia
Buquet: Ram de flors	Gonflar: Inflar
Bureu de Tabac: Estanc	Guixé: Taquilla
Bureu: Escriptori	Interdit: Prohibit
Cabiné: Excusat	Jornal: Diari
Cabriolet: Cotxe de cavalls de dues rodes	Lapí: Conill
	Llunetes: Ulleres
	Maço: Obrer de la construcció
	Magasí: Revista il·lustrada

Mala: Maleta grossa	Tarrina: ribellet de ceràmica vidriada
Mallot: Banyador de dona	Tiquet: Bitllet
Mantó: Abric de dona de pells	Tricot: Jersei
Marchant: Venedor/ Representant	Tualet: Moble de bany
Matx: Prova esportiva	Usina: Fàbrica
Memé: Padrina	Valisa: Maleta
Metié: Ofici	Vianda: Carn
Missampli: Permanent del cabell	Vualà: Vet ací
Muscat: Vi moscatell	Vuatura: Auto
Paleton: Abric	
Pantufles: Sabatilles	
Parblè: Mena de jurament	
Pardessus: Abric d'home	
Peixe: Préssec	
Pepé: Padrí	
Persil: Julivert	
Petit puà: Pèsols	
Picura: Injecció	
Posta: Correus	
Promenada: Passejada	
Puleta: Xicota que no té promès	
Quiqué: Llum d'oli	
Ragú: Plat de carn	
Recolta: Collita	
Renard: Capa de pell	
Retrat: Jubilat	
Retreta: Paga de jubilats	
Robinet: Aixeta	
Soneta: Campaneta	
Soneta: Timbre	
Tanta: Tia	

Aquesta influència de França i Puerto Rico no passava desapercebuda als qui venien de fora. L'exemple més clar ho donà Santiago Rusiñol en la seva obra *L'illa de la Calma* quan parla de les converses que es feien a Sa Botigueta:¹⁷²⁰

«Un “Allí Baix” vol dir tot un mapa, i un “Aleshores”, tota un època; i com que, de tant parlar estranger, se'ls ha emmudit la llengua, els d'Amèrica barregen el gautxo amb el solleric, i els de França, el francès amb lo altre:

-Bon Jour tenga- diu el de Nimes.

-¿Cómo le va?- pregunta el del Plata.

-El temps me te bulerversat- contesta el de Perpinyà.

I afegeix el de Tucuman:

-Això són gotes de macanes! És que ja no som al·lots amigasso!.»

7.3.2. Les publicacions periòdiques

En el darrer terç del segle XIX, es va donar a la Part Forana un fort creixement de les publicacions periòdiques, que fins aleshores s'havien concentrat a Ciutat. Segurament una de les causes fou la irregularitat i la lentitud amb que arribava la premsa de Palma als pobles¹⁷²¹. Així la primera publicació que va aparèixer a la Part Forana fou el setmanari *El Felanigense* el 1883.

L'emigració va estar molt lligada al sorgiment i el desenvolupament de la premsa a la localitat.

Durant el període 1885-1936, a la localitat sortiren 11 publicacions periòdiques, havent-hi espai de temps en el qual n'hi coexistiren 4 alhora. Aquesta enorme presència periodística s'explica tant per la mateixa dinàmica social, política i cultural del Sóller de final i principi de segle com per l'existència de dues impremtes a la localitat. Aquestes societats demandava llegir premsa, sobretot els emigrants retornats i els que encara eren fora. Santiago Rusiñol així ho

¹⁷²⁰ RUSIÑOL, Santiago, *L'illa de la Calma*, Barcelona, ed. Selecta, 1982.

¹⁷²¹ COMPANY MATES, Arnau, “La primera etapa de la premsa forana a Mallorca (1883-1936). Evolució general” a *Verguerisme, anarquisme i espanyolisme. Noves recerques sobre el s. XX*, Palma, Fundació Emili Darder, 1997.

constatava quan deia que a *Sa Botigueta* hi havia tot tipus de diaris estrangers¹⁷²², premsa que encara es mantenia els anys seixanta i setanta del segle XX¹⁷²³.

La primera d'elles, propietat de Joan Marquès Arbona va començar a funcionar el 1885. Marquès era conscient de que el setmanari no podia ser l'única font d'ingressos, tant per la pròpia supervivència d'aquest, com de la familiar. Així que, el negoci es va plantejar com una impremta a la qual posteriorment es va associar la llibreria i la papereria. Quan es va fundar la impremta els treballs d'impressió sortiren signats com "Imprenta de Juan Marqués", ja que aquest era l'únic propietari de l'empresa. El primer treball de la impremta Marquès fou un fulletó de propaganda que anunciava la sortida del primer número del setmanari Sóller i la primera part de la novel·la *Concha* escrita per Joan B. Enseñat¹⁷²⁴.

A partir del 1891, però, el nom de la impremta passà a ser "La Sinceridad", com a conseqüència de la creació de la societat "Marquès, Mayol y Cía" que creà juntament amb el seu cunyat Damià Mayol. Es va conservar aquesta denominació fins el 1922, quan adopta el nom de "Imprenta de J. Marqués Arbona" que mantindria fins l'abril de 1947, en el que l'empresa passa a dir-se simplement "Imprenta Marqués". Popularment a partir de 1913 era coneguda amb el nom de la Impremta de Dalt.

En el negoci familiar varen participar tots els fills del matrimoni Marquès Coll, les filles s'encarregaren de la llibreria-papereria i l'administració, i el fill Miquel de la direcció del setmanari. L'altre fill, Guillem, va ocupar el càrrec de secretari

¹⁷²² RUSIÑOL, *L'Illa de la Calma...*, o.c.

¹⁷²³ Entrevista amb Antoni Vicens Castanyer, 22-05-07

¹⁷²⁴ AMS. Arxiu Mossèn Josep Rullan i Mir, Correspondència Particular Diversa 1884-1887. Carta de Joan Marquès Arbona del 07-07-1885: *"Muy Sr. mío: Tengo el honor de mandarle adjunto un folleto, salido a la luz hoy y que es el primer trabajo de nuestra imprenta. Por él verá U. que prometo al público que el "Sóller" saldrá el sábado 11 del actual; suplico pues a U. se sirva mandarme mañana mismo el artículo que tiene compuesto exprofeso para su publicación en el primer número de dicho periódico"*.

de l'Ajuntament fins a l'entrada de la República i després es va dedicar a la seva empresa cinematogràfica¹⁷²⁵.

No tenim dades exactes de la producció anual de la impremta ni tampoc del volum de vendes de la papereria, però hem de suposar que fou relativament elevat si tenim en compte que fins el 1913 fou l'única impremta de la localitat i que, a més, pràcticament era el major proveïdor de l'Ajuntament i les principals empreses de la localitat¹⁷²⁶.

L'altre impremta de Sóller la fundà Salvador Calatayud Caldés¹⁷²⁷ el 1912. Havia vingut a Sóller dos anys abans, el 1910, contractat per Joan Marquès, per treballar com a maquinista de la nova *Pedalette* adquirida a París. L'any 1912 abandonà la Impremta de Dalt, per fer cas a una oferta d'uns militants del Partit Republicà i fundar el seu propi establiment. L'empresa *Salvador Calatayud y Cía.* (coneguda popularment com la Impremta de Baix) es donà d'alta a la Matrícula Industrial el febrer de 1913 i consistia en "una premsa a mano". Estava ubicada en el número 27 del carrer de la Lluna i signava els treballs com *Tipografia de La Moderna de Salvador Calatayud*. A partir de 1919, passa a nomenar-se *Tipografia de Salvador Calatayud*. En morir son pare es va fer càrrec de la impremta el fill Josep¹⁷²⁸, que assumí el nom de *Viuda e Hijo de Salvador Calatayud*¹⁷²⁹.

Les relacions entre les dues impremtes no fou gaire bona, sobretot perquè Calatayud va abandonar la impremta Marquès per fundar la seva pròpia, fent la

¹⁷²⁵ GUAL P., Miquel / PÉREZ P., Plàcid, *Aportació a l'estudi de la premsa a Mallorca: la impremta de can Pinoi (1885-1972) i el Sóller*, Palma, dins *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals: La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*, IEB, 1993, pàg. 317.

¹⁷²⁶ QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Fonts documentals per a l'estudi de la premsa i les arts tipogràfiques a Sóller: l'Arxiu de la Impremta Marquès de Can Pinoi (1885-1985)*, a V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2011.

¹⁷²⁷ Salvador Calatayud Caldés (1869-1937), era fill de Josep Calatayud, natural de l'Alcúdia de Crespins (València), i d'Antònia Caldés, natural de Lluçmajor. D'idees republicanes, va formar part de les diferents agrupacions republicanes.

¹⁷²⁸ Josep Calatayud Jofre va néixer a Sóller el 1902. Va fer els estudis primaris als col·legis de Sóller i aprengué l'ofici d'impressor al taller familiar. Va ser marcadament apolític durant tota la vida i un pacifista militant. Fou Secretari de la Creu Roja local. Va morir el 1971.

¹⁷²⁹ PÉREZ PASTOR, *Les publicacions periòdiques...*, a.c.

competència al seu antic patró. A més va començar a publicar un setmanari republicà, *El Pueblo*, que feia la competència al *Sóller*. Joan Marquès era de tendència conservadora i va tenir molts enfrontaments amb els republicans del CRS. Com diu Plàcid Pérez, *“Els Marquès, més ben situats socialment i econòmica, estaven en contacte amb la burgesia governant i amb l'església, dels quals obtenien els millors encàrrecs i contractes de treball; mentre que els Calatayud s'havien de conformar amb les feines més comunes, especialment els impresos, cartes, paper timbrat i fulls propagandístics de les empreses solleriques, però mai amb encàrrecs de l'Ajuntament ni de l'Església”*¹⁷³⁰.

7.3.2.1. Semanario de Sóller

La primera publicació que va aparèixer dedicada a Sóller fou el *Semanario de Sóller*, que va veure com el seu primer número sortia a la llum el 16 de febrer de 1884.

Aquest projecte ja es gestava des de principis d'aquell any, bona prova és el que escrivia el 10 de gener un jove Joan Marquès Arbona al seu oncle mossèn Pere A. Marquès «(...) He leído en un periódico que en Sóller se iba a formar una sociedad de jóvenes estudiosos con el fin de divertirse instruyéndose, y que en esta misma sociedad quería dar a luz un periódico semanal, deseo saber que hay sobre este particular y quienes son dichos jóvenes»¹⁷³¹.

Aquest setmanari s'elaborava i s'imprimia a Palma a l'impremta de Benet Pons i Fàbregues i estava dirigit per Ricard Salvà Escandell¹⁷³². Entre els seus

¹⁷³⁰ Ibidem.

¹⁷³¹ AMS. Correspondència de Joan Marquès Arbona 1878-1884.

¹⁷³² Ricard Salvà Escandell (1861-1919). Nascut i resident a Palma. Tenia casa a Sóller, on pasava temporades ocasionals. Militar, autor teatral i periodista. Políticament fou seguidor de les tesis liberals d'Antoni Maura i el seguí quan aquest primer és passà al Partit Conservador i quan fundà posteriorment el Partit Maurista. Fou fundador i director, entre d'altres, de les publicacions *Semanario de Sóller*, *El Demócrata*, *La Correspondencia*, *Heraldo de Baleares* i *Soles y Bemoles*; també va col·laborar assiduament amb el diari *La Almudaina* d'ençà de 1904 i amb el setmanari *Sóller* amb els pseudònims “Filemón” i “Andrés Corzuelo”, especialment amb articles a favor d'Antoni Maura i Jeroni Estades. a signar la lletra de nombroses revistes teatrals en les quals parodiava l'actualitat política mallorquina. El 1893 va estrenar al Teatre-Circ Balear la revista *Políticos en agraz*, escrita en col·laboració amb el mestre Antreu Torrens Busquets.

col·laboradors es trobaven el metge i escriptor Andreu Pastor –*Roques*–, l'intel·lectual republicà Joan B. Ensenyat, un individu de malnom *Tambó* i el polític i empresari Jeroni Estades¹⁷³³.

El setmanari es dividia en cinc seccions: Crònica Europea, Interessos Generals de les Illes, Literatura i Ciències, Indústria i Comerç i Política¹⁷³⁴. Aquest periòdic es va mantenir fins el 15 de novembre del mateix any. Pareix que la causa de la seva desaparició fou la manca de suport econòmic, ja que no gaudia de gaires anuncis i molts dels subscriptors de l'estranger no havien abonat la quota¹⁷³⁵.

Pareix que contra aquest setmanari es va intentar publicar una altra periòdic, que s'havia de titular *Alianza Sollerense* i que seria l'òrgan d'expressió de la societat del mateix nom. Segons una carta de Jaume Rullan enviada a Joan Marquès alguns dels seus socis eren “*los señores Marqués, Serra, Pastor, Torrens, Canals, Llinás, Colom y Mayol*”¹⁷³⁶.

7.3.2.2. Sóller

El juliol de 1885 va sortir a la llum la segona publicació local, el setmanari *Sóller*, fundat per Joan Marquès Arbona –*Pinoi*–. Aquest era el fill major del matrimoni format per Guillem Marquès Miró (de can *Pinoi*) i Rosa Maria Arbona

En aquesta obra es denunciava les eleccions celebrades a Palma i es denunciava la manipulació sobre els funcionaris municipals, es criticava el districte únic, que sobrevalorava el vot rural. Fou una obra molt utilitzada per les societats obreres per celebrar el Primer de Maig. La seva activitat teatral més intensa coincidí amb el canvi de segle, estrenant nombroses sarsueles i revistes. El 1902 estrena la revista *Tutti li mundi*, en la qual es criticava als republicans locals i es ridiculitzava als polítics d'aquesta tendència com Lluís Martí, Jeroni Pou i Francesc Garcia Orell. Això provocà enfrontaments i fortes crítiques per part dels republicans. Posteriorment es va traslladar a Amèrica, on va viure en diversos països, principalment Argentina, per retornar a Palma poc abans de morir.

¹⁷³³ ARBONA I OLIVER, *Fent volar...*, pàg. 20, o.c.

¹⁷³⁴ *Semanario de Sóller* 16-02-1884.

¹⁷³⁵ En el darrer número publicat es feia la següent advertència: “*Suplicamos a nuestros suscriptores del Extranjero y América nos remitan el importe de una año de suscripción, valiéndose del medio que les sea mas fácil*”. En aquest mateix exemplar sols hi havia dos anuncis. *Semanario de Sóller* 15-11-1884.

¹⁷³⁶ AMS Correspondencia de Joan Marquès Arbona 1878-1884.

Morey. El seu pare era un arrendatari de terres que tenia al seu càrrec la possessió de Muleta Gran¹⁷³⁷. Joan va néixer el 16 de juny de 1861 i de jove va estudiar en el Convent amb el mestre Francesc Saltor i Montangut (1840-1895). Un altre dels seus mestres fou el seu oncle, el vicari de Sóller mossèn Pere Antoni Marquès (1813-1895)¹⁷³⁸, el qual posseïa una bona biblioteca i va ensenyar-li a llegir i escriure en català¹⁷³⁹. L'any 1886 Joan Marquès es va casar amb Maria Coll Deyà, amb qui va tenir vuits fills dels quals varen morir dues filles. Els fills que varen quedar foren Rosa, Guillem, Caterina, Maria, Miquel i Antònia.

Marquès, després d'haver treballat a França com a venedor de taronges i fer el servei militar a Figueres, on va treballar a les oficines del quarter i va començar la seva tasca literària, va retornar a Mallorca amb la idea de treballar en el món de la premsa. El 1884, va començar a col·laborar amb el *Semanario de Sóller*, enviant cròniques setmanals.

A principis de l'any 1885, es va instal·lar a la casa pairal del carrer de Sant Bartomeu, on hi va instal·lar, als porxos, una premsa de mà i diversos ormeigs per imprimir i enquadernar, que havia comprat amb els seus estalvis. Al mateix temps que naixia l'impremta, ja es gestava la idea d'editar una publicació periòdica local. Així, Joan Marquès va exposar la seva idea a amics i coneguts per intentar aconseguir el major nombre de suports possibles. Foren dos dels principals erudits locals, mossèn Josep Rullan i Mir i Joan B. Ensenyat Morell, els qui més varen ajudar a tirar endavant la idea¹⁷⁴⁰.

¹⁷³⁷ GUAL / PÉREZ, *Aportació a l'estudi...*, pàg. 317, a.c.

¹⁷³⁸ Pere Antoni Marquès Miró (1813-1895) era fill de Joan Marquès –*Pinoi*– i Antònia Miró. Va ingressar al Seminari Conciliar el 1837. El 1845 va passar a Itàlia per ordenar-se sacerdot. Considerat com a contrari al règim liberal li fou prohibit poder exercir el sacerdoci a Mallorca. Per mediació de mossèn Joaquim Mir, president del Convent de San Cayetano i franciscà exclaustat del Convent de Sóller, va poder passar a la parròquia de Biniali, on també va exercir de mestre d'escola. El 1851 fou nomenat vicari coadjutor d'Alaró passant el 1859 a ocupar el mateix càrrec a Sóller (era conegut amb el sobrenom de *Vicari Pinoi*). El 1873 fou retirat del seu càrrec. Morí a Sóller el 12 de febrer de 1895.

¹⁷³⁹ ARBONA I OLIVER, *Fent volar...*, pàg. 85, o.c.

¹⁷⁴⁰ QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Els 124 anys del setmanari Sóller (1885-2009)*, a *Els estudis i la premsa local al segle XXI, Volum I: La Premsa Local*, Palma, Institut d'Estudis Balearics, 2009, pàg. 273-282.

Alhora, Marquès va sol·licitar la col·laboració dels emigrants establerts a Europa i Amèrica, ja que considerava que un setmanari local podia tenir una gran acceptació. Segons les seves paraules «Ara no llegeixen però ja els acostumaré a llegir. Ara no donen feina per una impremta, però ja els en faré tastar la necessitat. Amb tant sollerics com hi ha fora de Sóller, un setmanari imprès per sollerics i a Sóller mateix, que surti puntual, cuidat, ben escrit, ben informat, forçadament ha d'arribar a fer-se imprescindible»¹⁷⁴¹. El temps li va donar la raó i respecte al tema de l'emigració, el setmanari va estar molt lligat a aquest fenomen i ben prest es va convertir en un dels principals nexes d'unió entre els emigrants i la seva llar.

Tot i així, Joan Marquès va decidir consultar a amics seus residents a l'exterior sobre l'acceptació que podria tenir la futura publicació¹⁷⁴². En una carta enviada pel comerciant Francesc Canals Oliver el febrer de 1885¹⁷⁴³ a Joan Marquès sobre l'edició d'un setmanari local deia «En cuanto a lo que me indicas sobre el periódico que saldrá de Sóller bajo tu dirección deseo te vaya como deseas. A mi puedes mandarme uno (como veras que un poco mas abajo te pongo mi dirección) y sobre los otros sollerenses que hay en esta no hay mas que Miguel Bernat Fiol y José Morell y estamos casi juntos, quiero decirte que con un periódico tendríamos bastante para nosotros»¹⁷⁴⁴.

En una altra carta, enviada per Joan Ripoll el mateix mes de febrer de 1885¹⁷⁴⁵, aquest es mostra escèptic amb la possibilitat d'èxit entre els emigrants residents a la zona «En contestación a tu carta te diré que he pensado muchas veces con los que podrían ser tus subscriptores y de los que me parece han de ser más entusiastas por tu periódico y que lo pueden hacer si quieren. Te

¹⁷⁴¹ ARBONA I OLIVER, *Fent volar...*, pàg. 21, o.c.

¹⁷⁴² QUETGLAS CIFRE, Antoni, *Els orígens del setmanari a través de la correspondència de Joan Marquès Arbona (1884-1889)*, a *Sóller 1885-2010. Número commemoratiu dels 125 anys*, Palma, Sóller Publicacions S. L. – Grup Serra, 2010.

¹⁷⁴³ Establert a Le Puy (França) el febrer de 1885.

¹⁷⁴⁴ AMS. Correspondència de Joan Marquès Arbona 1885-1886

¹⁷⁴⁵ Joan Ripoll Magraner (1858-1936) comerciant establert a Marsella. Propietari amb el seu germà Josep de *Ripoll y Cía.*, empresa dedicada a l'exportació i importació de productes. Foren fundadors també d'una de les primeres cases exportadores de València. Tenien una flota de motovelers (el *Nuevo Corazón*, el *San Miguel* i el *Providencia*). Fou membre de la Junta Directiva del Banc de Sóller.

mando una lista muy reducida por cierto en parangón con los sollerenses que aquí viven y que por cierto puedo yo olvidar algunos, pero no serán muchos atendidas las críticas circunstancias que por aquí atravesamos. Como amigo te aconsejo que no te fundes sino quieres llevarte un chasco, como tu mismo dices, con los 300 sollerenses que en esta viven pues si para tu negocio y buen resultado de tu empresa cuentas con ellos te lo llevaras de seguro»¹⁷⁴⁶.

Malgrat les reticències i els consells en contra, l'onze de juliol de 1885 sortia el primer número del setmanari *Sóller*, subtítulat *Periódico semanal de intereses materiales* que ben prest canvià per *Semanario independiente*. La publicació va tenir una gran acollida i va resultar una gran eina de difusió arran de les inundacions que es varen produir el 1885 a la Vall¹⁷⁴⁷.

A partir de llavors, la publicació va servir com a mitjà d'expressió de les diferents entitats del municipi. Els primers anys de vida el setmanari va tenir quatre planes i un tiratge, que es va mantenir estable a totes les èpoques, de entre 1.500 i 2.500 exemplars¹⁷⁴⁸. Es redactava bàsicament en castellà, si bé hi havia nombros articles en català.

El desembre de 1889, es va suspendre l'edició del *Sóller* per millorar-ne la impressió. L'any 1890, es va reformar la impremta, traslladant la maquinària a la planta baixa del local. El setmanari s'imprimia amb una premsa manual *Lorilleaux*, adquirida a París el 1885. El setembre de 1891 es va reprendre la publicació del *Sóller*.

L'any 1901, Joan Marquès va ser obligat a deixar la seva feina per prescripció metge. Va partir a París deixant la direcció del setmanari primer a Vicente del Valle (que sols va estar dos mesos), en segon lloc al mestre Joan Torrens i finalment a Damià Mayol Alcover. A pesar d'aquest retiro involuntari, el fundador no va deixar de banda la seva tasca i va mantenir, a més de rebre setmanalment el *Sóller*, una correspondència constant amb la seva esposa

¹⁷⁴⁶ AMS. Correspondencia de Joan Marquès Arbona 1885-1886

¹⁷⁴⁷ El setmanari va promoure una campanya, instada per mossèn Rullan i Mir, per recollir fons en ajuda de les víctimes i per les tasques de reconstrucció. En total es varen recaptar 12.939,90 pessetes. A la redacció del setmanari es recolliren 545 ptes. Per tenir més informació sobre les inundacions de 1885 vegeu RULLAN I MIR, *Inundación de Sóller i Fornalutx...*, o.c.

¹⁷⁴⁸ GUAL / PÉREZ, *Aportació a l'estudi...*, pàg. 321, a.c.

Maria i amb Damià Mayol Canals per poder saber com funcionava el negoci. Per exemple en una carta enviada des de Paris a Maria Coll el setembre de 1901 referint-se a la publicació de les sessions de l'Ajuntament «(...) considero conveniente continuar con ellas sin quejarnos aunque nos perjudiquen un poco y procurar poner todo lo local posible, que aquí es lo que mas agrada y casi lo único que se lee. Te lo digo para que Damián lo tenga en cuenta (...)»¹⁷⁴⁹.

El 1910, coincidint amb els 25 anys del setmanari, canviaren el format i ampliaren el nombre de pàgines. A l'Exposició Universal de Paris d'aquell mateix any varen adquirir una maquina més moderna per imprimir, la *Pedalette*, que funcionava mitjançant un motor elèctric i que es va destinar exclusivament a l'edició del Sóller fins el 1972¹⁷⁵⁰.

Joan Marquès va residir a Paris fins a principis del 1912. Quan retornà s'instal·la definitivament a Sóller, posant-se novament al front de la impremta i del periòdic que regentà fins a la mort¹⁷⁵¹.

En els primers decennis del segle XX el setmanari va dur a terme una intensa tasca informativa i de reivindicació de millores materials, socials i educatives per a la població, com la creació d'una companyia de ferrocarril i de vaixells a vapor, la implantació del servei de gas o la promoció de l'economia local.

Malgrat el seu pare va figurar com a director del setmanari fins a la seva mort, el 1955, el cert és que Miquel Marquès Coll (1901-1992), qui s'havia format en enquadernació, fotogravat i altres arts gràfiques a Barcelona¹⁷⁵², es va fer càrrec de la direcció des de 1922, així com de la línia editorial.

A partir de llavors, si bé es podia extreure, d'una manera implícita, de les seves pàgines, el setmanari va donar suport a les postures en defensa de la llengua i cultura pròpies. El propi Miquel Marquès va ser membre de la delegació de Sóller de l'Associació per la Cultura de Mallorca i a la Impremta Marquès es va editar l'Almanac de les Lletres.

¹⁷⁴⁹ AMS. Correspondencia de Joan Marquès Arbona 1888-1911.

¹⁷⁵⁰ GUAL / PÉREZ, *Aportació a l'estudi...*, pàg. 318, a.c.

¹⁷⁵¹ PÉREZ PASTOR, *Les publicacions periòdiques...*, a.c.

¹⁷⁵² PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Un exemple de lluita per la llengua: Miquel Marquès i el setmanari Sóller*, a Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, València, (s.n.), 1989, pàg. 678.

Aquesta línia editorial va portar al setmanari a fortes crítiques i censures durant la dictadura del general Miquel Primo de Rivera, tant per part de les autoritats com per part d'alguns sectors més conservadors¹⁷⁵³.

La publicació s'ocupava de molts aspectes informatius, sobretot a partir de la segona època del setmanari (1891-1972). En aquesta, a més de l'Editorial, es publicaven les seccions "Literatura y pasatiempos", "Conocimientos útiles", "Crónica balear", "Correspondencia", "Correspondencias particulares del Sóller", "Crónica Local", "En el Ayuntamiento", "En el teatro", "La cotització de moneda", els preus del mercat d'Inca, a més del moviment de població, les entrades i sortides de vaixells, el servei de correus, "Cultos Sagrados", horari dels Ferrocarrils i anuncis. El 1897, incorporà les seccions "Crónica parisién", "Ecos de Ultramar", "Sección Científica", "Variedades" i "Sección bibliográfica"¹⁷⁵⁴.

L'any 1907, va començar a publicar-se la secció "L'Agre de la Terra" que va ser tot un referent pels grans escriptors de l'època com Miquel dels Sants Oliver, José M^a Quadrado, mossèn Miquel Costa i Llobera, Guillem Colom Ferrà, Miquel Ferrà, etc. Aquesta pàgina va arrebregar una quantitat ingent i diferent de gèneres literaris (poesia, teatre, assaig, narració, contes, crítica, etc.), assolint un gran prestigi entre els intel·lectuals¹⁷⁵⁵. Aquesta secció, amb tota una pàgina escrita en català, que devia ser un del pocs medis de difusió del català a Mallorca¹⁷⁵⁶.

A finals del decenni de 1910, es començà a publicar la secció "Notas de Sociedad", en la qual es feia ressò de les arribades i partides dels sollerics que venien de fora; així com també de les defuncions, naixements, matrimonis i altres informacions relatives als seus negocis o propietaris. Segons Antoni Vicens, el primer que feien els sollerics quan arribaven a la localitat era anar a

¹⁷⁵³ PÉREZ Pastor, Plàcid, *La caiguda de Primo de Rivera i la línia editorial d'un periòdic local (1929-1931). Un treball d'anàlisi de contingut*, Palma, dins *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals: La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*, IEB, 1993.

¹⁷⁵⁴ PÉREZ PASTOR, *Les publicacions periòdiques...*, a.c.

¹⁷⁵⁵ Vegeu PÉREZ PASTOR, Plàcid, *La pàgina literària: de l'agre de la terra com a font documental*, a Miscel·lània Joan Fuster: estudis de llengua i literatura 3. A cura d'Antoni Ferrando i d'Albert G. Hauf, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 311-316.

¹⁷⁵⁶ LLADÓ I ROTGER, *La lluita per un Sóller...*, o.c.

la redacció del setmanari per anunciar la seva arribada, així també quan partien¹⁷⁵⁷.

No cal oblidar la secció d'anuncis comercials, que ajudaven a completar la xarxa de clients i proveïdors. La publicitat fins els anys quaranta procedia majoritàriament de cases d'expedició i venda de fruites i *primeurs* i d'algunes fondes o cases d'hostes a Catalunya o França¹⁷⁵⁸. Molts dels anuncis estaven escrits en francès, però a partir de l'any 1936 aquests anaren disminuint a rel de les prohibicions del règim franquista, contraries a l'us d'altres llengües que no fossin el castellà. La redacció del setmanari feia d'intermediari quan un *negociant* volia vendre el seu comerç, un jove volia comprar un negoci o es necessitaven empleats. En tots els casos es posava un anunci al setmanari:

- «Cause double emploi: A vendre important ville Midi France, grand Magazín Fruits, gros chiffre d'affaires, benefice assauré 50.000. A traiter avec 50.000 comptant facilités pour solde. Ecrire Administration du Sóller n° 1.»¹⁷⁵⁹
- «Se desea vender un comercio de frutos muy acreditado instalado en población importante de Francia. Dará más informes D. Jerónimo Rullan, c/ Mar, n° 648.»¹⁷⁶⁰
- «Se desea comprar en Francia un negocio de frutas al por mayor y por menor. Para informes dirigirse a esta Redacción exponiendo condiciones.»¹⁷⁶¹
- «Se necesita un muchacho de diez o doce años, que sepa leer y escribir, para servir en una casa de comercio en Francia, cuyos amos son de Sóller. En esta imprenta informarán»¹⁷⁶².

El setmanari va tenir molts subscriptors estrangers i diversos corresponsals a Puerto Rico i França, emigrants que col·laboraven amb la publicació. Per

¹⁷⁵⁷ Entrevista amb Antoni Vicens Castanyer, 22-05-07

¹⁷⁵⁸ PÉREZ, Plàcid / GUAL, Miquel, *Publicitat i emigració a un mitjà de comunicació local mallorquí: el setmanari "Sóller": 1925-1935*, Palma, Jornades d'Estudis Històrics Locals, XII, IEB, 1993.

¹⁷⁵⁹ *Sóller* 05-11-1932

¹⁷⁶⁰ *Sóller* 05-11-1932

¹⁷⁶¹ *Sóller* 13-08-1932

¹⁷⁶² *Sóller* 14-05-1887

exemple el 1886, el setmanari va nomenar agents comercials a diversos llocs de l'illa i les principals ciutats de França i les Antilles. Aquests agents s'encarregaven tant d'enviar cròniques com de gestionar les subscripcions en aquells llocs. Els agents comercials a Mallorca eren: Francesc Ortiga (Palma), Josep Rotger (Inca), Pedro González (Andratx), Estebán Desclaux (Alaró). A la península: Josep Casasnovas (Alzira). A França: Guillem Colom (Sete), Joan Ripoll (Marsella), Bonaventura Mayol (Burdeus), Pere Rullan (Tolosa) i Joan Enseñat (Toló). A Puerto Rico: Joan Mayol (Lares), Llorenç Mayol (Ponce), Miquel Ballester (Aguadilla), Llorenç Joy (Ciales), Joan Ballester (Adjuntas), Sebastià Castañer (Mayagüez), Antoni Mayol (San Juan), Ramon Frontera (Maricao) i Guillem Bernat (Yauco). A Cuba: Gabriel Muntaner (Cifuentes). Als EUA: Antoni Arbona Estades (Nova York). I a Mèxic: Damià Canals (San Juan Bautista de Tabasco)¹⁷⁶³.

Amb la proclamació de la Segona República el setmanari va continuar la seva tasca amb normalitat, si bé va veure reduït el nombre d'anuncis, possiblement per les conseqüències de la crisi de 1929.

L'any 1935, el setmanari va celebrar les seves noces d'or. Ho va fer amb la publicació d'un número especial.

7.3.2.3. El Grano de Mostaza

El mes de gener de 1911, es va fundar la publicació *El Grano de Mostaza*, la qual pretenia ser l'òrgan d'expressió de la Congregació Mariana i les seves entitats afins, el *Centro Obrero Nuestra Señora de la Victoria* i la *Mutualidad Escolar de San Bartolomé*¹⁷⁶⁴. Proporcionava informació institucional de les entitats citades a més de les escoles catòliques i les escoles gratuïtes per a pobres i obrers (1911), i de qualsevol informació relacionada amb elles o altres organitzacions afins.

Tenia com a objectiu principal servir com a òrgan d'expressió de les quatre associacions esmentades; i també servir d'enllaç amb els sollerics residents a l'estranger. Pretenia també donar unitat al moviment catòlico-social i, a la

¹⁷⁶³ *Sóller* 03-07-1886

¹⁷⁶⁴ *Sóller* 20-01-1912

vegada, recaptar diner per millorar la situació moral i material de l'obrer i allunyar-lo de les males influències¹⁷⁶⁵.

El seu director fou Mateu Colom Puig, secretari de la Congregació Mariana. S'imprimia a la Impremta Marquès a pesar que la redacció tenia la seva adreça al carrer de Sant Pere, núm. 24.

Va publicar el seu darrer número el 30 de gener de 1915.

7.3.2.4. El Pueblo

La important revifalla que va tenir el republicanisme a Sóller a partir de 1910, va provocar que a principis de 1913 els republicans locals impulsassin el sorgiment d'una publicació propera ideològicament. Així, després de convèncer al tipògraf Salvador Calatayud, que treballava a Can Pinoi, varen treure a la llum el setmanari *El Pueblo*.

Va treure el seu primer número l'1 de març de 1913 i tenia com a principal objectiu «combatir todo lo que constituya caciquismo o monopolio de algo», juntament amb “difundir los principios democráticos que sustentamos”¹⁷⁶⁶.

Fou molt crític amb el maurisme, que considerava representat a Sóller per Jeroni Estades, al qual identificava amb el caciquisme. També va oferir notícies sobre la Primera Guerra Mundial, mostrant-se partidari dels aliats i criticant les anomenades potències centrals. També publicà articles de caràcter obrerista¹⁷⁶⁷.

El seu director fou Melchor Daviu, mestre republicà, que també dirigia l'escola laica que havia impulsat el Centro Republicano. Algunes de les seves seccions foren: “En el Ayuntamiento”, “Matadero”, “Registro civil”, “Agrícolas”, “Del Extranjero”, “De la península”, “De la isla”, “Crónica política” (dividida en nacional i internacional), “Crónica local”, “Comerciales”, “Comunicaciones marítimas”, “Bolsa de Madrid” i “Sección Marítima”.

Sembla que en els primers mesos va adquirir molta força i difusió. En el número 9, varen comunicar que, a causa del favor del públic, a partir d'aquell

¹⁷⁶⁵ *Grano de Mostaza* 31-01-1912

¹⁷⁶⁶ *El Pueblo* 01-03-1913

¹⁷⁶⁷ PÉREZ PASTOR, *Les publicacions periòdiques...*, a.c.

número farien el periòdic en paper setinat i s'introduirien altres millores¹⁷⁶⁸. Sembla que tenia bastants subscriptors a l'estranger.

Va tenir com a col·laboradors a Luís Araquistain del PSOE, Marcel·li Domingo de la Unión Federal Nacionalista Republicana, Hilario Palomero, republicà, Juan Duran, Damià Ozonas republicà solleric i Benito Pomar del diari Última Hora¹⁷⁶⁹. També es publicaren articles del ja desaparegut Francesc Pi i Maragall.

Va mantenir des dels seus inicis fortes polèmiques amb els mauristes locals, primer a través del Sóller, i posteriorment amb el *Heraldo de Sóller*, òrgan d'expressió dels seguidors de Maura.

Va desaparèixer el 25 de maig de 1918, segurament per les divisions internes entre els republicans i la retirada pública de Melchor Daviu, el seu director.

7.3.2.5. Heraldo de Sóller

Aquesta publicació va veure la llum el sis de setembre de 1913. Va néixer com a òrgan d'expressió del Partit Conservador local, per demostrar i sostenir que els mauristes locals estaven al front de l'Ajuntament per voluntat dels ciutadans i com a resposta al setmanari republicà *El Pueblo*, nascut uns mesos abans i, amb qui va mantenir una polèmica continua. Ideològicament, era fidel totalment al maurisme, i quan es va produir l'escissió d'aquest corrent del Partit Conservador, el *Heraldo* va passar a ser l'òrgan del Partit Maurista. Tenia la seva redacció a la plaça de la Constitució, núm. 30.

Aquest setmanari s'imprimia a la impremta Marquès i allà hi tenia la seva redacció. Un dels principals impulsors i col·laboradors d'aquesta publicació fou Jeroni Estades Llabrés, el qual signava els seus articles amb el pseudònim "Un Sabaté"¹⁷⁷⁰.

¹⁷⁶⁸ LLADÓ I ROTGER, Francesc, *Els primers mesos del setmanari republicà El Pueblo (1913)*, a V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2011.

¹⁷⁶⁹ *Ibidem*.

¹⁷⁷⁰ LLADÓ I ROTGER, Francesc, «Un sabaté» d'*Heraldo de Sóller contra els republicans d'El Pueblo*, a IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010.

Aquesta publicació també s'enviava a l'estranger, aprofitant en part l'estructura del *Sóller*. Va tenir molts subscriptors a l'estranger, que sovint també enviaven cròniques dels llocs on residien.

El *Heraldo* va publicar el seu darrer número el vint-i-nou d'agost de 1918.

7.3.2.6. República

Aquesta publicació va sorgir el 14 de juliol de 1916, com a resposta a la crisi interna que sofriren els republicans, entre reformistes i federalistes. Es considerava una publicació republicana, federalista, d'esquerres, antialemanya i contrària a la coalició entre conservadors, liberals i reformistes que aleshores governava l'Ajuntament de Sóller¹⁷⁷¹.

Va tenir poc suport, ja que la majoria dels republicans locals varen donar suport a les tesis reformistes.

En el número 6, del 15 d'octubre del mateix 1916, s'anuncià la suspensió temporal de la publicació per motius de salut del director. Ja no va tornar sortir.

7.3.2.7. En Xerrim

Publicació setmanal que es va començar a editar el cinc de gener de 1917. La seva temàtica era político-costumista, amb una ideologia anticaciquil. Es subtitulava *Setmanari bilingüe, satíric i de bon humó*.

Es caracteritzava per ser un setmanari popular que criticava l'actualitat mitjançant articles, gloses i coverbos en to satíric.

S'imprimia i editava a la Impremta Calatayud i el seu director fou el sindicalista de tendència anarquista Urbano Rosselló Serra¹⁷⁷².

Tenia nombrosos col·laboradors de pobles que signaven amb pseudònims i utilitzava com a llengua principal un mallorquí col·loquial en un intent d'acostar-

¹⁷⁷¹ *La República* 14-07-1916

¹⁷⁷² Malgrat la seva vinculació sindicalista, Urbano Rosselló, el 1936 va afiliar-se a Falange Espanyola i fou el coordinador del *Centro Obrero Nacional Sindicalista*. Segons diverses fonts orals, posteriorment aquest individu va aconseguir passar, no se sap quan ni com, a França i va fer de locutor a la Ràdio Pirenaica.

se a obrers i pagesos però sense un caire reivindicatiu regionalista o nacionalista¹⁷⁷³.

Entre gener i juny de 1918, va sofrir una interrupció per motius econòmics.

En la seva darrera editorial, es va atribuir la suspensió de la seva publicació a la pèrdua de col·laboradors a causa de l'emigració¹⁷⁷⁴.

7.3.2.8. La Voz de Sóller

El 1924, Salvador Calatayud va decidir editar el seu propi setmanari, *La Voz de Sóller*. Aquest va sorgir per fer la competència al *Sóller*. En el seu primer editorial s'afirmava que la principal intenció de la nova publicació era «dotar a este valle querido de un periódico que, desechando todo lo malo y chapucero, sea fiel espejo que refleje la vida cotidiana de esta ciudad, y todo lo relacionado con ella, que exponga sin artificios de ninguna especie la opinión particular y general de quienquiera que sea»¹⁷⁷⁵.

¹⁷⁷³ *En Xerrim* 07-05-1917

¹⁷⁷⁴ «¡ABUR!. Senyós y senyoras; obrés y obreras; manestrals, lletruts, missés, ases, rics y pobres, es barret en má qu'En Xerrim parla:

Sa grossa emigració qu'ha creada es final d'aquesta guerra, especi de galliné inglés, sen h duit casi tota sa Redecció d'aquest setmanari. Tothom li ha estret a conquistá una fortuna que molts no trobarán, y mos han deixat mes solets qu'un hermitá a dins un gran bosc. Aixó, mos ha motivat que mos fessim uns contes: suprimí sa publicació d'aquest setmanari, y tornarló treure a llum, cuant es nostros ambiciosos reductós, tornin de dursen desenganñys, y com madó Moreya amb un dit dins... es cul i s'altre a s'oreya.

Llevonses treurem un Xerrim que podrá combatí en The Thimes d'Inglaterra, en cuant an es molt papé, y si es sa lletra no hey ha que dirvisho, ¡pareixerá una Biblia!

Just mos empatxarem de sas atlotas, cuant fassin una fetxoria an es novio, o cremin es sofrit de sas sopas de sa mare.

Ara lo qu'es d'ets homos, publicarem els noms de tots es gatons des poble y de Mallorca ¡y no vos deim si ni heurá de peteneras!

Pero estimats lectós, no ha d'assé cosa que mos posem a bramá com a rucs. ¡Res de tristós! ¡Sis sols anam a fé un viatjet, y llevonses mos tornarem veure sovint! Es necesari que riguem perqu'En Xerrim vol alegría t riguem perqu'en torná En Xerrim fará aplegá costipats y fredós en sa seva frescura.

Rieyas y alegría. Vataquí lo més hermos qu'hey ha. Poble que riven y estan alegres es seus subdits, demostra que navega a dins sa prosperitat y es Pogrés...» *En Xerrim* 25-10-1919.

¹⁷⁷⁵ *La Voz de Sóller* 05-01-1924

La seva principal característica física era la seva gran mesura tipus “tabloide”: 37'5 per 54 centímetres

La línia editorial va estar molt centrada en la política. En el seu primer número va alabar l'inici del nou Directori Militar de Primo de Rivera, criticant l'expolítica anterior de Madrid. En el moment de la imminent sortida de *La Voz*, des del setmanari *Sóller* es diu que es tracta d'un diari de tipus polític, ja que els seus inspiradors són significades persones del partit conservador i republicà reformista¹⁷⁷⁶.

Alguns dels seus col·laboradors foren Urbano Rosselló, Antoni Socies, Damià Ozones i Miquel Gayà Sitjar¹⁷⁷⁷.

Incloïa seccions esportives, teatrals, socials, religioses, cròniques de les sessions municipals, “Vida Regional”, “Notas bibliográficas”, “Página Literaria”, “Folletín de La Voz de Sóller”, notícies sobre els preus de diversos mercats, les cotitzacions de la Borsa, els animals sacrificats a l'escorxador municipal i el registre civil. Compta també amb una secció de notes i avisos de les empreses i societats locals¹⁷⁷⁸.

La publicació, va desaparèixer el 26 de desembre de 1937 per manca de paper, avaries de les màquines i mobilització del personal per lluitar en els fronts peninsulars.

7.3.2.9. Unión y Cultura

Fou l'òrgan d'expressió de la Casa del Poble de Sóller. Tenia una periodicitat quinzenal. S'imprimia a la *Imprenta Independencia* de Palma.

Es va començar a publicar el dos de juny de 1934 i va deixar de fer-ho el 6 d'octubre del mateix 1934, quan fou suspès després dels fets revolucionaris d'Astúries.

¹⁷⁷⁶ *Sóller* 15-12-1923

¹⁷⁷⁷ ALBERTÍ, Jaume, *La Voz de Sóller, de Salvador Calatayud, fou el setmanari valent de la Impremta de Baix, a Veu de Sóller* 07-05-1999.

¹⁷⁷⁸ PÉREZ PASTOR, *Les publicacions periòdiques...*, a.c.

7.3.2.10. Cocktail

Aquesta publicació, subtitulada *Periódico Humorístico Polilinguo Ultra-Moderno*, va sortir al carrer entre el mes de gener i l'octubre de 1931. Sembla que el tiratge era molt curt i es feia utilitzant el ciclostil. Era una publicació satírica de la qual en desconeixem els autors, si bé un dels seus col·laboradors habituals fou el pintor Juli Ramis.

A part de les publicacions abans esmentades, a la impremta Marquès també s'editaren altres publicacions foranes de temàtica diversa. En aquest període s'editaren a Sóller: *La Veu de Mallorca* (1917-1919), *Baleares* (1917-1925), *Correu de les Lletres* (1921-1922), *Almanac de les Lletres* (1921-1936), *Infantívol* (1920-1921), *Associació per la Cultura de Mallorca. Quadern mensual* (1923-1925), *Majórica* (1924-1925)¹⁷⁷⁹.

7.3.3. Els corrents artístics: Modernisme i historicisme

Una vegada retornats, els emigrants volien demostrar el seu progrés econòmic, la millor manera de fer-ho va ser a través de tres vies, la construcció o restauració de grans casals, l'aixecament de panteons familiars al cementiri i les donacions al poble. En els dos primers casos, els corrents artístics del moment varen influir molt, així com també el lloc de procedència dels emigrants.

El moviment que va deixar una petjada molt forta a Sóller, fou l'*Art Nouveau*, conegut a Catalunya amb el nom de Modernisme¹⁷⁸⁰. Aquest fou un moviment que es desenvolupà entre finals del segle XIX i principis del segle XX. L'aparició d'aquest va anar molt lligada a la revolució industrial. És per això que serà la burgesia la que encarregarà les obres modernistes, fruit de la seva millora econòmica i per diferenciar-se de la vella aristocràcia. Aquest moviment

¹⁷⁷⁹ Ibidem

¹⁷⁸⁰ El moviment va rebre diferents noms segons el país, a França se l'anomenà *Art Nouveau*, a Gran Bretanya se'l coneix amb el nom de *Modern Style*, a Àustria *Sezessionstil*; a Alemanya *Jugendstil*, els italians l'anomenaren *Liberty* i els americans *Style Tiffany*.

va intentar abastar totes les expressions artístiques –pintura, arquitectura, literatura, arts decoratives, arts gràfiques, etc.–, però serà en el camp de l'arquitectura on tindrà més èxit i es farà més popular. Destacà per l'ús de nous materials, com el ferro –que permetia fabricar grans bigues i també ornaments de baix cost -, el ciment i el vidre –aquest utilitzat en grans finestrals -, que s'utilitzaren com elements estructurals i a la vegada ornamentals. D'aquesta manera les estructures es feren visibles cap a fora. Pel que fa a la font d'inspiració, aquesta va ser la naturalesa i les seves formes vegetals i florals. Dominaren la línia corba sobre la línia recta, l'asimetria de les formes i s'empraren molts detalls i símbols en la decoració, com dracs, papallones, etc. El seu grau d'acceptació va estar condicionat pel grau d'industrialització a cada zona i per les inquietuds de la burgesia local.

A l'Estat espanyol, el lloc on aquest nou estil va tenir més ressò fou a Catalunya, ja que presentava en aquest període unes estructures socials, econòmiques i culturals propícies a adoptar els nous corrents. La burgesia industrial catalana s'havia consolidat com la més potent de l'Estat. Anomenaren *Modernisme* al nou moviment, perquè es consideraven homes de progrés i “moderns”. Així, les grans famílies burgeses, com els Güell o els Amatller confiaren en els nous arquitectes i decoradors que proposaven una nova manera de construir els seus habitatges, que combinava luxe i modernitat, tot mirant cap a les darreres tendències europees.

A Mallorca, el Modernisme s'inicià més tard que a la resta d'Europa i d'Espanya. Així, segons M. Seguí i D. Murray, podem datar els seus inicis el 1901 – quan es comença a construir el Gran Hotel de Palma per Domènech i Montaner- i finalitza el 1914 –any en què Gaudí abandonà les obres de la Seu i deixa l'illa¹⁷⁸¹. De totes maneres, trobarem obres aïllades d'alguns arquitectes mallorquins fins els anys vint del passat segle. Podem distingir a Mallorca les obres fetes pels arquitectes catalans –Gaudí, Domènech i Montaner i Rubió i Bellver-, els quals foren cridats per fer alguns encàrrecs a l'illa. Per altra banda, hi ha les obres realitzades pels artistes locals, que només adoptaren aquest

¹⁷⁸¹ SEGUÍ AZNAR, M. / MURRAY, D. G., *El Modernisme en les Illes Balears: arquitectura i decoració*, Palma, Conselleria d'Obres Públiques, Habitatge i Transports, 2000.

corrent en algunes ocasions, ja sigui influenciats pels primers o a través del que veien a les revistes.

La introducció del Modernisme va coincidir a Palma amb l'aprovació del Projecte d'Eixample de la ciutat (anomenat Pla Calvet), del qual se'n feu càrrec Bernat Calvet i Girona. Aquest va projectar un pla en forma de corona circular on el nucli central seguia essent el casc antic, d'aquesta manera va afavorir la construcció d'edificacions importants. A l'Eixample, format pels ravals que havien anat sorgint al voltant de la murada com El Molinar (1868), Santa Catalina (1869) i Son Espanyol (1883) entre d'altres, es construïren cases senzilles. Calvet, a diferència d'Ildefons Cerdà a Barcelona i degut a la normativa establerta per l'Ajuntament de Ciutat, no va planificar intervenir a la ciutat antiga.

La major part de les obres modernistes foren realitzades per la iniciativa privada, bàsicament era una burgesia que malgrat les dificultats s'havia anat enriquint a través dels seus negocis. Així, foren els habitatges plurifamiliars, les vil·les residencials i les petites cases unifamiliars als ravals el tipus d'obres que més es construïren. Bons exemples són les *Cases Casasayas* (1908-1911), la *Casa Rey* o la *Casa Segura* (1908). Així i tot, també s'alçaren hotels i edificis d'espectacles, destacant el *Gran Hotel*, edifici de quatre pisos amb planta octogonal, amb decoracions de tipus floral, heràldic i geomètric. Altres llocs on es veu l'empremta de les idees modernistes foren els locals comercials, com el magatzems *El Àguila* (1908)¹⁷⁸².

D'altra banda a l'illa es donaren diferents corrents artístics que varen influir i es mesclaren amb les construccions modernistes. Es pot parlar del modernisme de caire historicista que es basaria en l'ús del neogòtic, que va tenir molta importància tant al principi del moviment com en el moment de plenitud. També es donaren altres variants d'aquest estil com el neobarroc i el neorrocó.

Les característiques generals del modernisme a l'illa foren la construcció dels edificis amb pedra, la utilització de voladissos i de la ceràmica de colors i el trencadís.

¹⁷⁸² CABRER GONZÁLEZ, Irene, *El modernisme al Raval de Santa Catalina*, Palma, Associació Cultural Índex, El Moixet Demagog, 2004.

Pel que fa a les decoracions modernistes hi va contribuir decisivament la fàbrica de rajoles *La Roqueta*. Aquesta fàbrica s'inicià dins el fenomen modernista el 1897, però això no significà que la seva producció es basés solament en aquest moviment, sinó que també va tenir produccions eclèctiques. Pel que fa a la iconografia que va utilitzar aquesta fàbrica a l'hora de decorar aquestes rajoles, foren els motius típics del modernisme: els temes vegetals (el lliri, la rosa, etc.) i els animals (el cigne, la papallona, etc.). *La Roqueta* fabricà ceràmiques d'estil modernista fins al final de la seva existència el 1918¹⁷⁸³.

Sóller fou, després de Palma, la localitat mallorquina on el modernisme tingué més difusió. L'estreta relació amb França, València i Barcelona –tant per l'emigració com per les relacions comercials– juntament amb l'existència d'una classe burgesa lligada al comerç i a la indústria tèxtil, va afavorir l'arrelament del moviment. Així entre 1890 i 1920 la vila es va omplir d'edificis modernistes, noucentistes i historicistes. A més, en moltes cases del centre urbà de la localitat, s'adoptaren petits elements que mostraven la difusió del modernisme, com per exemple les baranes de ferro forjat amb motius florals, els elements decoratius geomètrics o florals. Com edificis modernistes, podem destacar, entre d'altres, la façana de l'església parroquial de Sant Bartomeu, l'edifici del Banc de Sóller, Can Prunera o Can Rabassa.

Un dels elements més característics d'aquestes noves construccions, seguint el concepte de ciutat-jardí, foren els jardins. Molts d'horts foren transformats en jardins plens d'elements decoratius, com pèrgoles, fonts amb sortidors, bancs, etc.¹⁷⁸⁴. Es poden destacar els jardins de Can Canals al carrer Gran Via, el de Can Cremat al mateix carrer, el de Can Colom al carrer Isabel II, el de Can Cera a la carretera de desviament (pràcticament destruït per aquesta), el de Can Puig, etc.

Però la introducció de nous elements arquitectònics i artístics va suposar la desaparició de moltes cases d'estil tradicional mallorquí. Això no va agradar a molta gent, i va provocar algunes opinions contràries. Antoni Vicens exposa un

¹⁷⁸³ CANTARELLAS CAMPS, Catalina, *La Roqueta: una industria cerámica en Mallorca: 1897-1918*, Palma de Mallorca, R. y J. J. de Olañeta, 1994.

¹⁷⁸⁴ MURRAY, Donald G. / LLABRÈS, Jaume / PASCUAL, Aina, *Jardines de Mallorca. Tradición y Estilo*, vol. II, Palma, José de Olañeta Editor, 1990, pàg. 145.

exemple publicat a *El Día*¹⁷⁸⁵: «Sóller convierte en negruzcos chalets de un mal gusto bárbaro, apestando a dinero parvenu, el viejo estilo señorial de sus mansiones típicas»¹⁷⁸⁶.

Es donaren també altres estils a Sóller, com l'historicista, el millor exemple el trobam al camí de Can Vives, a les cases conegudes com Bell Esguard o Ses Torretes de Can Vives.

Cap als anys vint, el Modernisme perd força i s'estén una altre corrent artístic, l'*Art Decó*. Es caracteritzava per la sobrietat, la rectitud i la monumentalitat dels seus edificis i per la utilització d'elements moderns. Estava molt influït per les avantguardes com el cubisme, el constructivisme i el futurisme. Els exemples més clars d'aquest estils a Sóller, els trobam a l'Avinguda d'Astúries, ampliació del casc urbà realitzat a finals dels anys vint i principis dels trenta.

Per veure millor com influïren els corrents artístics a l'arquitectura i l'escultura local, podem dividir en diferents àmbits la influència d'aquests corrents:

7.3.3.1. La construcció de cases unifamiliars

La construcció de nous habitatges va lligat al creixement de la ciutat, que es donà a principis del segle XX. Els nous eixamples varen servir per poder construir cases noves amb elements arquitectònics modernistes i d'altres corrents artístics. Aquests canvis urbanístics es varen donar sobretot a de finals del segle XIX i principis del XX¹⁷⁸⁷.

¹⁷⁸⁵ *El Día* (1921-1939) fou l'òrgan dels liberals mallorquins després del control per part d'aquest partit de Joan March Ordinas. Fou crític amb la dictadura de Primo de Rivera i defensà un regionalisme moderat. A partir del 1931 adoptà postures més conservadores i antirepublicanes.

¹⁷⁸⁶ VICENS CASTANYER, *Sollerics a França...*, o.c.

¹⁷⁸⁷ En una article publicat al diari *La Almudaina* es deia «Cuando una población dormida desde pasadas centurias, empieza a despertar de su pesado letargo, todos sus moradores, ya solos, ya mancomunadamente, ponen especial empeño en empujar la nave hacia la gran obra de la regeneración. Tal ha sucedido aquí en Sóller, en donde las calles sin salida, tortuosas y estrechas, casi todas, han sido sustituidas por ensanches bien alineados, con edificios de sólida y esmerada construcción y con alguna que otra hermosísima torre o chalet, que nos recuerda a los muchos que se divisan en el litoral de Italia y Francia (...)» *Sóller* 20-08-1904.

També alguns propietaris es decidiren a reconvertir les cases familiars, amb una arquitectura popular mallorquina, afegint elements decoratius propis del modernisme o simplement canviant la façana.

A part dels modernisme, com hem dit, també es donaren altres estils arquitectònics com l'historicista, l'*Art Decó* o les construccions d'inspiració colonial. Aquestes noves cases es solien edificar als eixamples i els nous carrers que sorgiren en aquesta època. Podem destacar:

1.1. A la plaça Constitució:

- Can Bordils: casal d'estil historicista, que va ser remodelat a principis del segle XX. Fou propietat de la família Vilallonga, que el traspassà al comerciant Jaume S. Guardiola

1.2. Al carrer Gran Via:

- Can Batlet: va ser construïda vers l'any 1920 per iniciativa del propietari Llorenç Mayol Castanyer "Batlet", que era comerciant a França, però en desconeixem els autors materials. És tracta d'un edifici construït entre mitjaneres d'estil regionalista, amb molts detalls modernistes i d'aspecte monumental degut a la decoració geomètrica de la façana¹⁷⁸⁸.
- Can Canals: al carrer de la gran via es troben els jardins versallescos d'aquest casal, que té l'entrada al carrer de la Mar. Destaca també l'enreixat que tanquen els jardins.
- Can Cremat: L'estructura del palau Roca va ser concebuda per Paula Casanovas Borràs "Cremat" i el seu marit Josep Vicens, comerciants establerts a Puerto Rico. Projectaren construir una gran mansió moderna i confortable on passar la vellesa. A l'estada següent, aportaren de Puerto Rico un esbós del què volien edificar i el feren arribar a l'arquitecte Francesc Roca Simó¹⁷⁸⁹, que el transformà en projecte definitiu l'any 1920. Les obres foren executades l'any 1922, per mestre Antoni Martorell Garau "Cassolí", que hagué de superar les dificultats que suposava l'erecció del primer edifici fet a

¹⁷⁸⁸ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D022. Cas Batlet.

¹⁷⁸⁹ Francesc Roca Simó (1874-1940) fou un dels arquitectes mallorquins més destacats del segle XX. Fou un dels màxims exponents del modernisme a l'illa. Cap el 1915 abandonà aquest estil arquitectònic i adoptà altres estils artístics.

Sóller amb ciment armat. El material de ferreria sortí dels tallers dels germans Bauzá *-Perlus-*, i el de fusteria dels tallers de Miquel Colom *-Pellicer-*. El pintor Antoni Gay Morey enlestí la decoració, i part del mobiliari fou encarregat a la casa Juncosa de Palma. És un sumptuós palau aïllat en el qual es mesclen l'historicisme neoclàssic d'inspiració italiana, el gust colonial i nombrosos medallons, orles i relleus a l'exterior i elements decoratius modernistes a l'interior¹⁷⁹⁰.

- Can Dulce: també conegut antigament per Can Cera, ja que formava part del patrimoni de la família Aguiló, de Palma, propietaris de la finca sollerica de Can Cera. Als voltants de 1905, Joan Aguiló Valentí comprà un terreny a la Gran Via i ordenà construir-hi una casa composta de planta baixa, pis i porxos. És tracta d'un edifici regionalista exempt, format per planta baixa i dos pisos separats per línies d'impostes de marès motllurat¹⁷⁹¹.
- Can Felet: Aquest casal va ser construït pel patró i armador de vaixells Joan Mayol Marquès *-Felet-*¹⁷⁹², entre 1910 i 1915, sobre un solar de la seva propietat. No es coneix que cap arquitecte hagi intervingut en la construcció, i es possible que el mestre d'obres hagi estat Antoni Martorell Garau "Cassolí", natural de Campanet. L'agost de 1927 l'adquirí el seu fill Bonaventura Mayol Puig. És tracta d'un casal exempt d'estil regionalista, del que destaquen la llarga balconada del primer pis i els brendolats de ferro¹⁷⁹³.
- Can Magraner: també anomenat Can Nussa, va ser construït per Damià Canals Bernat l'any 1912, sobre els solars de Can Quic i Can Mamarrines, que antigament pertanyien a la finca de la Rectoria. El fill del propietari, Joan Canals Marquès, segregà la casa en dues l'any 1915, venent la més extensa al comerciant establert a França Francesc Magraner Berio, qui va fer esborrar la data de la façana "1912" i la substituï pel seu nom "F. Magraner". L'any

¹⁷⁹⁰ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D026. Can Cremat

¹⁷⁹¹ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D020. Can Dulce

¹⁷⁹² Fou també soci i vocal de la companyia del Ferrocarril de Sóller i del Banc de Sóller. El 1915 va projectar, amb plànols de l'arquitecte Gaspar Bennassar, un hotel a primer línia del Port de Sóller. Aquest projecte s'emmarcava dins els cànons estilístics de l'època, amb una gran influència del modernisme. No es va poder dur a terme a causa dels problemes econòmics sorgits de la Primera Guerra Mundial.

¹⁷⁹³ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D025. Can Felet

1922, modificà la finestra balconera de l'esquerre de l'edifici i la transformà en portal de la cotxera. Construït, entre mitjaneres, té un aspecte monumental per la gran profusió d'elements ornamentals i decoratius que sobresurten de la façana¹⁷⁹⁴.

- Can Rebassa: l'obra d'aquesta casa fou iniciada l'any 1918 per Joan Valcaneras Serra, a un solar on abans hi havia una casa d'un sol aiguavés, composta per planta baixa i uns porxos. L'11 de juliol de 1919, Joan Valcaneras va vendre la casa en construcció a Antoni Rebas Gost, casat amb la seva filla Francisca. Els nous propietaris donaren fi a la construcció adjudicant-li un acabat modernista i la moblaren amb peces de la casa Juncosa de Palma. És un edifici regionalista amb molts additaments modernistes, construït entre mitjaneres, que consta de planta baixa i un pis, més dos porxos coberts. Està estructurat en base a dos cossos d'edifici laterals simètrics en forma de torre i estructura modernista; i un altre cos central més endarrerit d'estructura regionalista. Enmig queda un espai per una escala d'accés i un petit pati tancat per unes reixes¹⁷⁹⁵.

1.3. Al carrer de Sa Lluna:

- Can Bardí: casal de tipus historicista, en el qual destaquen les finestres arrodonides als angles formant un arc, les sobrellindes engalanades amb trencaaigües i el parament del mur en aparell isòdom¹⁷⁹⁶.
- Can Maçana: casal construït a principis del segle XX per sollerics que emigraren a Puerto Rico. D'estil regionalista, en destaca la balconada central amb l'escut de la ciutat de San Juan de Puerto Rico¹⁷⁹⁷.
- Can Moiana: casal construït també a principis del XX, d'estil regionalista. Té un disseny auster però elegant gràcies a l'encoixinat que formen els carreus del parament¹⁷⁹⁸.
- Ca la Nena: casa d'estil modernista construïda a principis del XX. Ressalten les sobrellindes adornades amb rajoleta ceràmica¹⁷⁹⁹.

¹⁷⁹⁴ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D019. Can Magraner

¹⁷⁹⁵ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D021. Can Rebassa

¹⁷⁹⁶ PÉREZ PASTOR, *Sóller, a peu...*, pàg. 48, o.c.

¹⁷⁹⁷ *Ibidem*, pàg. 54

¹⁷⁹⁸ *Ibidem*, pàg. 54

- Can Pelat: casa d'estil historicista. Destaca la balconada sobre quatre cartel·les, i balustres amb decoració geomètrica incisa¹⁸⁰⁰.
- Can Prunera: casal construït per Joan Magraner Oliver –*Prunera*-, el qual havia emigrat a França, establint-se a Belfort. Retirat dels seus negocis i ja establert a Sóller, Joan Magraner va entrar en política, optant per l'opció conservadora. El 1909 va comprar les cases número 98 i 99, del carrer de la Lluna per construir la seva nova llar. Així entre 1909 i 1911, varen modificar totalment l'edifici adoptant el modernisme com estil arquitectònic. Les directrius i la direcció de l'obra la va portar a terme el mestre d'obres Ramon Rullan Vicens –*Domingo*- (1886-1913). A part del tall de manobres, es va comptar amb la feina del picar de pedra Pere Magraner Noguera –*Coc*- (1875-1951), l'escultor Cristòfol Quintana Colom (1866–1928), el marmolista Mateu Amills, el ferrer Manuel Carrascosa García (1874 –1946) i el pintor Tomàs Campins Bestard (1887-1945). Can Prunera és un edifici totalment modernista, presenta una gran abundància ornamental i nombrosos detalls de pedra i ferro forjat que embelleixen el parament, el frontó que corona el llindar, la balconada corbada i guarnida amb un floró, les finestres guexades del pis superior i els ornaments de culminació del capcer, així com la porta de fusta noble esculpida amb esveltesa¹⁸⁰¹.

1.4. Al carrer d'Isabel II:

- Can Corriola: mansió que mescla elements historicistes i modernistes. Fou projectada per l'arquitecte Guillem Forteza¹⁸⁰².
- Cas Fideuer: casal d'estil modernista. Fou construït el 1892 per Guillem Colom Muntaner –*Fideuer*-, que havia emigrat a Cuba. De línies rectes i

¹⁷⁹⁹ *Ibidem*, pàg. 54

¹⁸⁰⁰ *Ibidem*, pàg. 57

¹⁸⁰¹ Per a més informació veure QUETGLAS CIFRE, Antoni / SERRA BAUZÀ, Pere A. / TUR CATALÀ, Margalida, *Can Prunera Museu Modernista: catàleg d'obres de grans mestres dels segles XIX i XX*, Sóller, Fundació Tren de l'Art, 2010. També el Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D029 Can Prunera.

¹⁸⁰² PÉREZ PASTOR, *Sóller, a peu...*, pàg. 88, o.c.

sòbries en destaquen els dibuixos geomètrics, reganyols i flors i altres elements decoratius de la façana¹⁸⁰³.

- Can Mart: casal historicista, de la qual en destaca l'ample balcó suportat per nou cartel·les, i el trencaaigües allindanat i volat de les finestres de la planta noble¹⁸⁰⁴.
- Can Gaiesc: edifici senyorial construït el 1899.
- Can Gamundí: casal d'estil historicista.
- Cas Puer: palauet construït als anys vint. D'estil historicista.
- Cas Xico: palauet construït el 1896 per emigrants retornats de Mèxic. Està clos per un reixat artístic¹⁸⁰⁵.

1.5. Al carrer del Bisbe Colom:

- Can Caldentei: construïda el 1921 per Bartomeu Mayol, qui havia emigrat a França, té l'originalitat de tenir la dovella clau de les obertures de colom vermell¹⁸⁰⁶.
- Can Cambuix: casa construïda a principis del segle XX. Destaca el jardí i l'enreixat que el tanca, amb florons, reblons i corbes en forma de *coup de fouet*, així com les pilastres de marès amb ceràmica de colors¹⁸⁰⁷.
- Can Joy: construïda entre 1926 i 1928 per Antoni Joy, el qual havia emigrat a Puerto Rico per treballar com a comptable a l'hisenda Balear d'Adjuntas. És d'estil colonial antillà però les habitacions privades són d'estil modernista¹⁸⁰⁸.
- Can Pruna: construïda el 1920 pel comerciant establert a França, Jaume Homar.

1.6. Al carrer de Sa Mar:

- Sa Diligència: casal reformat a principis del XX, en destaca el fronspici engalanat amb fullatges en relleu i la balconada amb florons.

¹⁸⁰³ Ibídem, pàg. 87-88

¹⁸⁰⁴ Ibídem, pàg. 88

¹⁸⁰⁵ Ibídem, pàg. 92

¹⁸⁰⁶ Ibídem, pàg. 60

¹⁸⁰⁷ Ibídem, pàg. 59

¹⁸⁰⁸ Ibídem, pàg. 59-60

- Can Rotger o Can Querol: palauet d'estil modernista que va ser construït abans de 1910 per ordre dels germans Miquel i Vicenç Bujosa Serra, naturals d'Esporles, que eren casats amb les germanes Magdalena i Isabel M^a Rotger Oliver, a un solar segregat de la finca de son pare, Bartomeu Rotger de Can Querol. El mestre d'obres va ser un altre germà, Francesc Bujosa Serra, que bastí l'edifici sense comptar amb cap tipus de projecte arquitectònic, sinó a partir d'exemples extrets de revistes il·lustrades importades de França¹⁸⁰⁹.

1.7. Al carrer de Cristòfol Colom:

- Can Moratal: edifici d'estil modernista, manat bastir per un emigrant retornat de Mèxic. Està precedit per un jardí i en destaca la torreta amb una coberta amb quatre vessants¹⁸¹⁰.

1.8. Al carrer d'en Reial:

- Can Mas o Can Ledesma: construït a principis de 1900, presenta una portalada acristallada amb guarniments florals. Destaca l'entrada amb un trespol de marbre i el sòtil enteixinat¹⁸¹¹.
- Sa Bleda: mansió construïda el 1914. L'edifici està precedit per una tanca de ferro i pilastres de pedra. Es una mescla d'historicisme i modernisme¹⁸¹².

1.9. Al carrer de Pastor:

- Can Baltasar: casal d'estil modernista, remodelat entre 1910 i 1920 per l'odontòleg Vicenç Romero. Destaca la decoració geomètrica i floral¹⁸¹³.
- Can Baltasar: aquest immoble formava part de la finca anterior i la manà construir a finals del segle XIX, l'emigrant Ramon Marquès, el qual havia fet fortuna a Puerto Rico i fou president del Banc de Sóller¹⁸¹⁴.

¹⁸⁰⁹ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D017. Can Rotger / Can Querol

¹⁸¹⁰ PÉREZ PASTOR, *Sóller, a peu...*, pàg. 38, o.c.

¹⁸¹¹ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D040. Can Ledesma

¹⁸¹² PÉREZ PASTOR, *Sóller, a peu...*, pàg. 130, o.c.

¹⁸¹³ *Ibidem*, pàg. 120

¹⁸¹⁴ *Ibidem*, pàg. 120

- Can Bac: edifici d'estil historicista que es troba entre el carrer de Pastor i el de Sant Jaume. Construït a finals del segle XIX i remodelat a principis del XX. Destaca el reixat modernista del jardí¹⁸¹⁵.
- Ca s'Americà: edifici d'estil colonial, del qual en podem destacar el reixat d'estil modernista que tanca el jardí¹⁸¹⁶.

1.10 Al carrer de Rullan i Mir:

- Cal Mestre Xesc Quart: fou propietat del mestre artesà fuster, Francesc Quart, que va fer bastir aquesta casa durant la primera dècada del segle XX. El detall més destacable de la façana és una orla buida de marès que, segons les notícies de l'època, contenia una escultura al·legòrica del progrés, i que va res esborrada en temps de la Segona República per no pagar l'impost que gravava sobre aquest tipus de decoració¹⁸¹⁷.

1.11. Al camí de Can Vives:

- Ses Torretes o Bell Esguard. Aquest edifici, reproduïx un castell i fou construït el 1897. En ell hi ha diferents elements arquitectònics, com el neoromànic, el neobarroc o el neomudèjar. La casa fou construïda amb capital que provenia de l'emigració. Posteriorment fou comprada per Sebastià Alcover Colom, un dels propietaris de la fàbrica de *Can Padaçot* i que havia tengut un negoci a França.

1.12. Al carrer de l'Alqueria del Comte:

- Can Bala o Sa Casa Vermella: la feu construir el 1918 Antoni Magraner Berio, emigrant establert a França. És un casal típicament modernista amb gran profusió de decoració centrada a les portes i les finestres¹⁸¹⁸. Destaca la façana construïda amb maons de color vermellós.
- Can Pepo Rosso: habitatge d'estil historicista, construïda el 1922¹⁸¹⁹.

¹⁸¹⁵ *Ibidem*, pàg. 121

¹⁸¹⁶ *Ibidem*, pàg. 121

¹⁸¹⁷ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D044. Cal Mestre Xesc Quart

¹⁸¹⁸ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D041. Can Bala

¹⁸¹⁹ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D043. Can Pepo Rosso

1.13. A la carretera Desviament:

- Can Prohom o *Chateau Palmiers*: palauet d'estil historicista aïllat, sobri però molt elegant, precedit d'un bell pati de forma ondulada, empedrat i protegit per una barana encadenada amb quatre basaments d'escultures que han desaparegut. Construït a principis del segle XX¹⁸²⁰.
- Can Cera: casa senyorial propietat de la família Aguiló, construïda a principis del segle XX de planta rectangular, amb una estructura simètrica i inclosa dins un frondós jardí que l'envolta¹⁸²¹.
- Pla d'en Bieleta. cases d'estil colonial de la finca del Pla d'en Bieleta, construïdes a principis del segle XX pel seu propietari, l'emigrant retornat de Puerto Rico, Antoni Mayol Simonet.

1.13. A la carretera de Fornalutx:

- S'Angló o ses Portes Vermelles: L'edifici va ser construït per Josep Frontera Busquets –*Peporrosso*- i la seva esposa Margarida Magraner Oliver –*Prunera*-, sobre els terrenys d'un hort situat prop de Ses Portes Vermelles que havia comprat l'any 1914 a Josep Pons Castanyer¹⁸²².

1.14. Al carrer del Metge Mayol

- Ca Na Busquereta: casa amb una senzilla façana de marès, amb gran abundància de peces ressortides, mènsules i sobrellindes engalanades amb dibuixos geomètrics i florals incisos o en relleu¹⁸²³.

7.3.3.2. L'aixecament de tombes i hipogeus

Una de les demostracions de riquesa i d'ascens social es traduïa en la construcció de tombes sumptuoses per diferenciar-se de la resta de la població. Així es varen aixecar hipogeus, panteons i nínxols, essent els primers els més estesos. Bona part dels emigrants volien ésser enterrats a Sóller. Per això

¹⁸²⁰ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D049. Museu Balear de Ciències Naturals i Jardí Botànic de Sóller

¹⁸²¹ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D037. Can Cera

¹⁸²² Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D016. S'Angló o ses Portes Vermelles

¹⁸²³ PÉREZ PASTOR, *Sóller, a peu...*, pàg. 65, o.c.

retornaven a la localitat poc abans de morir o deixaven en les seves disposicions finals el trasllat del cos difunt a la localitat.

El cementiri de Sóller, és un bon exemple de cementiri de muntanya, dividit en terrasses que s'adapten al terreny.

El modernisme es present en bona part dels panteons i escultures, destacant l'obra de l'escultor català Josep Llimona¹⁸²⁴; així com també dels escultors mallorquins Miquel Arcas¹⁸²⁵ i Guillem Galmés¹⁸²⁶, entre d'altres. També podem destacar l'escultor local Cristòfol Quintana Colom (1866–1928)¹⁸²⁷, el qual va realitzar la majoria de les obres del cementiri.

Podem destacar el panteó de la família Vicens Casanovas, l'hipogeu de la família Ballester i Coll i les escultures de les famílies Morell i Coll, Oliver Rullan, Bauzà Rosselló i Arbona Frontera¹⁸²⁸. El francès és una llengua molt present en molts epitafis del cementiri, la paraula *souvenir* o frases com aquesta «comme une fleur briséè au souffle de l'orage la mort t'a ravi au printemps de ton àge» són corrents.

S'utilitzaren materials nobles per a la construcció dels grans panteons, com el marbre d de Carrara, importat d'Itàlia.

¹⁸²⁴ Josep Llimona Bruguera (1864-1934), un dels més destacats escultors modernistes va ser l'autor d'alguns encàrrecs privats a Mallorca. A Sóller fou l'autor del retaule del Cor de Jesús de la parròquia de Sant Bartomeu (1910-1912), la placa en homenatge a Jeroni Estades Llabrés de l'estació del Ferrocarril i el monument funerari al cementiri municipal per a la família Morell, que representa a Jesús, Maria Magdalena i Sant Joan, de marbre italià, sobre un pedestal de pedra de Montjuïc.

¹⁸²⁵ Miquel Arcas Pons (1876-1953) fou pintor i escultor, i deixeble de Llorenç Cerdà, Marc Llinàs i Guillem Galmés. Es va dedicar a la pintura paisatgística i a obres religioses de caire historicista.

¹⁸²⁶ Guillem Galmés Sociés (1845-1927) fou deixeble de l'escultor català Josep Maria Lladó. La seva obra s'inclou dins el corrent neogòtic local i fou autor de nombroses obres d'imatgeria religiosa.

¹⁸²⁷ Era sord-mut i estava casat amb Isabel M^a Morell Noguera i tenien dos fills, Maria i Miquel.

¹⁸²⁸ BATUECAS CRESPI, Fana / PUJOL FIGUERA, Francesca, *El cementeri de Sóller*, Palma, edicions El Moixet Demagog, 2005.

7.3.3.3. L'arquitectura religiosa pública i privada

Pel que fa a les grans obres, aquestes foren dutes a terme per empreses privades i per l'església. Es feren dues obres destacades a la localitat d'estil modernista i amb plànols de l'arquitecte català Joaquim Rubió i Bellver.

7.3.3.3.1. La façana de l'església Parroquial

L'agost de 1904, el rector de la parròquia de Sóller, Mn. Sebastià Maimó va demanar al batle de Sóller suport econòmic per canviar la façana de l'església parroquial per una altra de tipus modernista¹⁸²⁹. El projecte ja estava en ment del rector des de feia algun temps, sembla que fou ell mateix l'autor de diversos articles "anònims" publicats en el setmanari *Sóller*, en els quals es demanava la mobilització popular a favor de la reforma de l'Església Parroquial. La raó que va esgrimir era que Sóller, no podia tenir tantes mansions i cases sumptuoses i un edifici parroquial tan pobre.

Amb la carta remesa a l'Ajuntament, s'adjuntava un croquis de les obres que es pretenien fer, obra de l'arquitecte català Joan Rubió i Bellver (1870-1952)¹⁸³⁰. Les obres es finançaren majoritàriament amb la donació dels feligresos. Aquestes començaren el 24 d'agost de 1904 amb la col·locació de la primera pedra per part del bisbe Pere Joan Campins. El mestre d'obres fou Bernat Galmés i Mir.

Per dur-les a terme es va enderrocar la murada del segle XVI que envoltava l'església, el que va comportar també un important canvi urbanístic al centre de

¹⁸²⁹ MORELL GONZÁLEZ, Josep Antoni, *La parròquia de Sant Bartomeu de Sóller: la catedral de muntanya*, Sóller, Parròquia de Sant Bartomeu (Sóller), 1993.

¹⁸³⁰ Joan Rubió i Bellver (1871-1952) l'any 1893 es va titular a l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona i poc després va entrar a treballar al taller d'Antoni Gaudí. A principis de segle XX es va independitzar del mestre i va dirigir les seves pròpies obres. A Mallorca, a part de les seves actuacions a Sóller, va projectar l'església nova de Son Servera, la capella del monestir de la Sagrada Família de Manacor, reformes al Santuari de Lluç i el monument a Jaume III de Lluçmajor.

la localitat. Es va projectar un mur amb un reixat de ferro, d'estil modernista, per la banda del carrer del Príncep, donant així amplitud a dit carrer.

El novembre de 1908, ja s'havia enderrocat l'antiga façana barroca i estava aixecada bona part de la modernista. Aquell mateix any visitaren les obres Rubió i el seu mestre, l'arquitecte Antoni Gaudí¹⁸³¹.

Les obres es paralitzaren el 1921, després d'acabar part de la façana amb les torretes laterals. Va quedar pendent la construcció de l'atri projectat per Rubió i la col·locació de les imatges a la part superior.

El catàleg de patrimoni descriu la façana com a neogòtica amb un tractament gaudinià. S'organitza seguint un esquema simètric definit per un atri (1947) constituït per tres arcs ogivals amb gablet i flanquejat per dos àngels esculpits per Joan Alcover i assentats sobre columnes, que dóna aixopluc a l'estàtua de Sant Bartomeu, patró de la ciutat, obra del mateix autor. L'arc central, de majors dimensions que els altres, permet l'accés al vestíbul que disposa de tres portes ogivals, essent la central de majors dimensions, amb doble ingrés i mainell divisor, que acull una imatge del Sagrat Cor. El tema ogival es torna a repetir en la composició situada sobre el portal principal, incorporant una rosassa central flanquejada en el nivell inferior per dues finestres que reiteren el disseny general d'aquesta composició. La rosassa tracta simbòlicament els temes del martiri dels cristians i l'exaltació de la Verge Maria com a reina del màrtirs, disposat en cercles concèntrics. Els vitralls reproduïxen les figures dels pares de l'església oriental -Sant Gregori de Nazianz, Sant Basili el Gran, Sant Joan Crisòstom i Sant Atanasi- i occidental -Sant Ambrosi, Sant Jeroni, Sant Agustí i Sant Gregori el Gran-. El perfil de la façana defineix un coronament escalonat, que en el parament central ve accentuat pel recorregut de nou obertures destinades inicialment a acollir altres tantes escultures. El sentit vertical que presideix la composició del frontis es conclou amb la presència de dos pinacles extrems, situats a mode de remat sobre el parament central. La referència historicista a la sintaxis gòtica en coherència amb la tipologia del temple, i el seu ús heterodox, en el marc d'una composició decididament dinàmica i expressiva, són tal vegada els atributs més representatius d'aquesta façana, estilísticament compromesa amb el

¹⁸³¹ Sóller 25-04-1908

modernisme català. La façana és treballada sobre pedra calcària de Sóller amb un tractament rústic d'evident plasticitat. Les parets laterals de l'església actual descansen damunt les façanes anterior i posterior de l'església antiga, i també sobre una part de la muralla del fort. En el parament del costat que dona al carrer de Joan Baptista Ensenyat es pot veure una finestra romànica de mig punt abotzinada que es correspon amb l'obertura absidal de l'església primitiva, així com les restes de la muralla i les espitlleres cegues del segle XVI. A la paret oposada, que dona al Born, hi ha el primitiu portal d'entrada romànic, avui paredat¹⁸³².

7.3.3.3.2. L'edifici del Banc de Sóller

Com hem dit en el capítol 7.2.6.1. El Banc de Sóller, les primeres oficines del Banc s'instal·laren a un local llogat situat en el número 1 del carrer de Serra. Posteriorment, el 1908, s'adquirí l'immoble de Can Coll, de tipus gòtic mallorquí, a la plaça de la Constitució per construir-hi la seva seu. L'edifici fou demolit totalment i reconstruït de bell nou entre els anys 1909 i 1912¹⁸³³ segons un projecte de l'arquitecte català Joan Rubió i Bellver. La decisió de triar aquest arquitecte, fou presa perquè Rubió s'havia encarregat del projecte de reforma de l'església parroquial i perquè era deixeble de l'arquitecte català Antoni Gaudí, màxim exponent de l'estil modernista a l'Estat espanyol. Rubió va venir a Mallorca a principis del segle XX amb Gaudí per realitzar una actuació a la Seu de Palma. Amb l'elecció de Rubió es gaudia de la presència d'un dels arquitectes més respectats del moment a l'illa.

¹⁸³² Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-D014. Església parroquial de Sant Bartomeu

¹⁸³³ El 31 de gener de 1910, la societat Banc de Sóller sol·licita permís per demolir la casa núm. 34 de la plaça de la Constitució i construir un nou edifici. El permís fou concedit el 22 de març del mateix any. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1909-1910. Sign.: 58. A la sol·licitud presentada es descrivia l'obra que es volia fer: «modificaciones a la casa número 34 de la plaza de la Constitución. Subir un piso a la casa de referencia. Reformar las fachadas de la misma. Tapiar todas las aberturas y abrir de nuevas, que convenga. Construir un balconcillo a la esquina de dicha casa a la altura del primer piso, y conducir las aguas sucias y fluviales de la casa a la alcantarilla pública». AMS. Secció 13: Instàncies 1910. Sign.: 3093

La construcció d'aquest edifici, al centre de la localitat, al costat de l'església i l'Ajuntament tenia una important càrrega simbòlica, ja que equiparava la institució bancària als grans pilars de la ciutat. A més, reflectia, amb l'adopció de l'estil modernista, l'important desenvolupament econòmic que havia assolit no només el banc sinó tot Sóller.

En les obres de l'edifici treballaren els millors artesans de la localitat. Destacant l'escultor Cristòfol Quintana, els mestres d'obres Ramon Rullan –*Domingo*- i Bernat Galmés, els ferrers Manuel Carrascosa, els germans Bauçà, Joan Xumet i Antoni Palou, els fusters Miquel Colom, Llorenç Barceló i Cristòfol Castanyer, i els pintors Antoni Marroig i Tomàs Campins. També s'encarregaren obres a la coneguda fàbrica de Sebastià Ribó de Barcelona, ceramista i vidrier que havia treballat amb Gaudí en diverses obres, destacant-ne la Casa Batlló.

Segons la crònica del setmanari *Sóller* del dia de la inauguració es descrivia així la nova obra: «es el nuevo edificio del Banco de Sóller un palacio cómodo y elegante situado en el punto más céntrico de la ciudad, en la mismísima plaza de la Constitución; y su hermosa y valiosísima fachada, que lleva el sello que imprime a todas sus creaciones el distinguido arquitecto D. Juan Rubió, completará el buen efecto que cause a la vista la armonía del grandioso frontispicio de la iglesia parroquial, obra que tiene a su lado y es del mismo autor. Este palacio que, además de su construcción esmerada ha sido en el interior decorado y amueblado con exquisito gusto, reúne todas las condiciones para dejar satisfechas las necesidades del establecimiento de crédito que para su uso lo han levantado, y orgullosos de poseerlo a los señores accionistas de este y a todos los vecinos además, pues que a todos los sollerenses la gloria alcanza por igual»¹⁸³⁴.

El projecte inicial preveia la construcció d'una teulada convexa en forma de cúpula però finalment es va decidir canviar-la per dues torres, perquè resultava menys costós. Aquestes torres estaven cobertes per teules de colors verd i blanc, això donava al conjunt un aspecte policromat i colorit. En un principi, es va pensar utilitzar part dels materials de l'antiga casa que s'havia derruït, principalment les bigues, però finalment es va optar per utilitzar el ferro per als

¹⁸³⁴ *Sóller* 23-11-1912.

sostres. Les obres començaren el febrer de 1910, a pesar que el projecte estava realitzat ja a finals de 1909. Els inicis foren lents, degut a complicacions amb el subministrament de les pedres, però, una vegada solucionat el problema, es va construir amb relativa rapidesa, així el 22 de novembre del mateix 1910 l'obra ja es trobava a l'altura del primer pis¹⁸³⁵.

L'edifici fou inaugurat el 17 de novembre del 1912, amb la benedicció d'aquest per part de l'ecònom de la parròquia mossèn Sebastià Esteve.

Anys més tard, el 1928, la societat adquirí la casa número 1 i 3 del carrer de Joan Baptista Ensenyat, i l'afegí a l'edifici existent. La directiva encomanà les obres al mestre Bernat Galmés Mir, que reconstruí la façana seguint el mateix ordre i estil del banc. L'espai que obtingueren serví per a ampliar les oficines i instal·lar una cambra cuirassada i un departament de caixes de lloguer, que fou inaugurat conjuntament l'any 1929¹⁸³⁶.

Pel que fa a la descripció de l'edifici, aquest es un immoble purament modernista, un estil que es reflecteix en la proliferació de la línia corba, la utilització de materials artesanals, el repertori decoratiu geomètric i naturalista, i el joc de formes en la disposició dels diferents elements que conformen la façana. El banc forma xamfrà a la plaça de la Constitució i consta de planta baixa dedicada a oficines, planta principal i porxo dedicats a habitatges i un soterrani utilitzat com a arxiu de l'entitat.

Segons es descrit al Catàleg de patrimoni de l'Ajuntament de Sóller es tracta d'un edifici construït íntegrament amb pedra grisa extreta del Camp de sa Mar. Els murs presenten un sòcol de carreus buixardats a la part inferior, que continua amb un paredat de peces de pedra encoixinada de dimensions diverses i disposades en distintes formes i filades. Culmina les parets un ràfec de fusta amb els caps de biga motllurats i una teulada de teula àrab amb terrassa. Presenta obertures de diverses dimensions, formes capricioses i distribució desigual a les tres plantes: les unes amb tendència a la verticalitat i arcs de mig punt o de llindar corbat i les altres més petites i quadrades; però totes amb les dovelles ressortides en relació al pla del mur. Totes les portes i

¹⁸³⁵ LIAÑO GIBERT, Soledad, *Joan Rubió i Bellver en Mallorca. Arquitectura y teoría*, tesi doctoral llegida a la Universitat de Barcelona el gener de 2010, pàg. 232.

¹⁸³⁶ AMS. Secció 20: Expedients per a obtenir llicències d'obres particulars (1927-1928). Sign.: 4490

finestres estan protegides per reixes de ferro forjat i reblat molt treballades i ornamentades amb motius florals i línies corbes en forma de coup de fouet. A la cantonada d'unió dels dos murs principals s'obre una gran finestra formada per una balconada volada de doble tribuna semicircular, amb una balustrada que sobresurt 1'80 metres i que es troba dividida per una columna estriada de 3 metres, amb basament i capitell circulars, que actua de mainell. Sobre la finestra hi ha una cartela amb la inscripció "Banco de Sóller", que acompanya l'escultura d'un sol i un grandió cap de lleó en mig relleu que representen l'escut de Sóller¹⁸³⁷. En un principi aquesta inscripció havia d'estar pintada amb or, però per les dificultats que tenien els treballadors per aferrar l'or a la pedra, no es fer aquesta actuació¹⁸³⁸.

7.3.3.3.3. La capella del monestir de l'Olivar

L'any 1917, es va construir una capella en honor a la Mare de Déu de Lourdes, a l'olivar d'en Fenàs, per iniciativa de mossèn Pere Lluç Ripoll Moragues de *Can Gordo*. Aquesta capella es va construir amb un estil modernista, però sense la intervenció de cap arquitecte.

7.3.3.3.4. Els edificis públics: L'escorxador i els projectes no realitzats de l'Ajuntament i del Mercat cobert

Les institucions públiques també varen voler seguir els canons constructius modernistes. En aquest sentit, l'any 1906, es va projectar la reforma i ampliació de la plaça de la Constitució i de la Casa Consistorial. Això s'emmarcava en les obres de reforma de la façana de l'església Parroquial i del carrer del Príncep. Els plànols foren encarregat a l'arquitecte Francesc Roca. Segons el projecte, el nou edifici havia de constar de soterrani, planta baixa, planta principal, àtic i torre, amb tres façanes (una orientada al torrent, l'altra al carrer del Príncep i la tercera a la plaça). L'edifici comptava amb una claraboia de vidre central que donava llum natural a l'interior. El projecte de Roca contemplava també cobrir

¹⁸³⁷ Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-G002 Banc de Sóller.

¹⁸³⁸ LIAÑO GIBERT, *Joan Rubió i Bellver...*, pàg. 233, o.c.

la part del torrent paral·lela al carrer del torrent. Aquest fou refusat per la Direcció General d'Obres Públiques, i com que Roca es trobava fora de l'illa, es va encomanar a l'arquitecte provincial Guillem Reynés l'adaptació de l'obra a la normativa. Reynés va presentar el nou projecte l'abril de 1916, en un moment en que la vila no podia assumir l'obra a causa de la difícil situació econòmica derivada de la Gran Guerra¹⁸³⁹.

A Reynés també se li va encomanar, el 1918, un projecte de mercat cobert, a pesar que no es va arribar a entregar, hi ha constància que es va realitzar un esbós del projecte¹⁸⁴⁰.

El 1917, també es va construir un escorxador municipal d'estil modernista. Aquest projecte ja feia anys que es discutia; el 1905 l'Ajuntament ja procedia a cercar solars privats per poder construir el nou escorxador municipal. Es demanava que aquests solars es trobessin al voltants de la ciutat i que tinguessin més de 1.000 m² per donar cabuda als edificis¹⁸⁴¹. Les obres començaren el 1915 i foren encarregades a l'arquitecte Jaume Alenyà. És tracta d'un edifici civil aïllat, construït seguint l'estètica modernista. Presenta un cos principal de planta rectangular i dos pisos que exteriorment es troben dividits per una cornisa. Adossat a l'edifici principal hi ha altres dos cossos d'una sola planta de base quadrangular i coberta de teula àrab sota una cornisa¹⁸⁴².

¹⁸³⁹ SEGUÍ AZNAR, Miquel / GONZÁLEZ GOZALO, Elvira, *La remodelació urbana de Sóller (1904-1914). Les intervencions dels arquitectes Guillem Reynés, Francesc Roca i Joan Rubió*, dins II Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2008.

¹⁸⁴⁰ *Ibidem*

¹⁸⁴¹ *Sóller* 08-07-1905.

¹⁸⁴² Catàleg de Bens Patrimonials de Sóller. Fitxa SOLL-G003. Escorxador Municipal

7.3.4. El cinema, el teatre i la música

Qualsevol societat o cultura d'arreu del planeta té i ha tingut la necessitat d'esplaiar-se mitjançant la música, el ball, les representacions teatrals o, ja a partir del segle XX, el cinema. Aquesta forma d'oci ha necessitat d'espai d'on poder gaudir-ne, ja sigui a l'aire lliure o en un lloc específicament construït per aquesta finalitat.

Sóller, al llarg de la seva història, no ha estat aliè a aquest fet, i els sollerics han tingut la necessitat de voler gaudir tant del cinema, com de la música o del teatre. S'ha de destacar la constitució a la dècada dels anys setanta del segle XIX, de la societat *Defensora Sollerense*, entitat que, en un principi, sols era de socors mutus i que va evolucionar en una societat que oferia multitud d'actes culturals i d'oci, la majoria lligats al món de l'espectacle. Per les seves característiques fou un espai clau pel desenvolupament del cinema, el teatre i la música a la localitat.

7.3.4.1. El cinema

El cinema a la localitat va arribar a finals del segle XIX, hi ha constància que els estereoscòpis i les llanternes màgiques¹⁸⁴³ arribaren al poble de mans d'exhibidors ambulants que els mostraven als cafès, a les societats, a les entrades d'algunes cases com Cas Pollencí o Can Agustí, o als hostals de la localitat. Joan Marquès, en les seves memòries, recorda que al carrer de Sant Bartomeu número 19 -*Can Guia*-, es va instal·lar una d'aquestes llanternes màgiques, en la qual es passaven imatges a mig reial de velló per a les persones majors (les actuacions foren conegudes com Ses Vistes de Can Guia)¹⁸⁴⁴.

La primera notícia que tenim sobre una funció cinematogràfica a Sóller, fou a principis d'octubre de 1897 a la *Defensora Sollerense*: «Los días 13 y 14 tendrá

¹⁸⁴³ Aparells que per un forat exhibien vistes fixes, i que es consideren un antecedent directe del cinema.

¹⁸⁴⁴ Per un millor coneixement de la història del cinema a les Balears veure SBERT I BARCELÓ, Cristòfol M., *El cinema a les Illes Balears des de 1896*, Palma, edicions Documenta Balear, 2001.

lugar en el teatro Defensora Sollerense, un espectáculo nuevo en este pueblo y que despertará el mismo interés que en otras poblaciones. El Sr. Escrici recién llegado a esta con una porción de aparatos ingleses y americanos dará dos únicas exhibiciones del cinematógrafo. Por medio de este maravilloso invento fin de siglo se presentan multitud de escenas llenas al parecer de vida y de movimiento. Entre las mas notables y que mas poderosamente llaman la atención figura la llegada del tren, cuadro que el Sr. Escrici presenta con la novedad de terminarlo con un accidente cómico. También es muy celebrada la escena entre dos avisadores, los cuales se empeñan en fijar un cartel en el mismo sitio, rivalidad que tiene igualmente un chistoso desenlace. Formarán parte de dichas funciones, varios efectos de luz demostrando la marcha de las ondas luminosas; una serie de proyecciones de colosal tamaño con vistas de Marsella, Seta, Paris, Rusia, Buenos Aires, etc. Una reproducción en grande escala del movimiento de los planetas y sus satélites con sus evoluciones alrededor del Sol; y multitud de proyecciones humorísticas y de fantasmagórica geométrica que excita la curiosidad de las señoras por una variedad de dibujos, encajes y bordados que representan»¹⁸⁴⁵.

En principi, pel que s'anunciava sols s'havien de fer dues sessions, però sembla que l'èxit que va tenir l'espectacle va fer que es repetissin aquestes fins a finals de novembre del mateix any. En les darreres funcions, pareix que el públic no quedà totalment satisfet «La función de fantasmagoría y cinematógrafo que dio el Sr. Escrici el domingo último en el teatro de la Defensora Sollerense estuvo en extremo concurrida, y si bien las figuras animadas fueron del agrado de los concurrentes, muy celebradas y estrepitosamente aplaudidas, el conjunto de la función no acabó de satisfacerles, suponemos que por presentar intercaladas figuras cómicas de bastante mal gusto y hermosas vistas de un mérito indiscutible. El mal tiene remedio y así parece lo han indicado al Sr. Escrici algunos de los muchos asistentes a la función, que desearían verla repetida con más orden»¹⁸⁴⁶.

No tenim més notícies d'actuacions fins tres anys després, el 1900, de projeccions a Can Domingo. El 1901, es feren vetllades cinematogràfiques a la

¹⁸⁴⁵ Sóller 06-10-1897

¹⁸⁴⁶ Sóller 20-11-1897

fresca, a la plaça de la Constitució, amb projeccions de la casa *Gaumond*. Estaven amenitzades per les bandes del director Canals i la del director Galmés¹⁸⁴⁷.

Tot i així, el primer cinematògraf fix de la localitat es va ubicar a la sala de can Domingo (també anomenat *Teatro Rullan*) l'any 1903, per un antic operari del Cine Balear de Palma, en Mateu "de s'Escopeta". El cinematògraf funcionava amb l'electricitat que li proporcionava la serradora de Cas Lliberal.

Posteriorment, l'any 1905, es va presentar la reforma i modernització del teatre de la Defensora Sollerense, on es feien representacions de teatre, balls de carnaval, audicions musicals i de sarsuela. L'edifici oferia millors condicions que Can Domingo, i la màquina del cinematògraf del teatre Rullan es va passar allà. Un dels principals impulsors d'aquest art a la localitat fou Manuel Soriano, un mecànic electricista que havia vingut per muntar la Central elèctrica de sa Costera i que coneixia millor aquest negoci. Aquest llogà el local de la Defensora, i el cinema començà a anar millor¹⁸⁴⁸. Tenia una capacitat per 350 espectadors.

L'any 1908, la Congregació Mariana va posar en marxa a la seva seu del carrer de la Victòria el *Cine Patrio* on es projectaven únicament pel·lícules classificades positivament per l'Església. El projector va costar 2.250 ptes.¹⁸⁴⁹. Aquest fou substituït, el 1911, pel *Cinema Victòria*, ubicat a la seu del *Centro Obrero N^a Sra. de la Victoria* i amb capacitat per uns 443 espectadors. Devers el 1924 també feien projeccions a l'aire lliure.

També el 1908, es va instal·lar un tercer cinema al carrer de la Creu, anomenat *Salón Variedades*, on abans hi havia hagut la fàbrica de teixits de can Baltasar. Després, també hi muntaren un escenari i començaren a dur espectacles de varietats i es feien sessions combinades de cinema i espectacle¹⁸⁵⁰. Els impulsors d'aquest espai foren Jaume Mayol –*Jaumí*–, Pere Bennassar –*Moliner*–, Joan Pons –*Blanco*– i Bartomeu Thomàs¹⁸⁵¹.

¹⁸⁴⁷ Sóller 02-06-1901

¹⁸⁴⁸ SBERT, Cristòfol Miquel, *Sóller i el cinematògraf*, a dins III Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2009.

¹⁸⁴⁹ *Ibidem*, pàg. 38

¹⁸⁵⁰ *Ibidem*

¹⁸⁵¹ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 450, o.c.

Aquest mateix any, el ciutadà de Palma, Antonio López Tomàs demanà permís per instal·lar un cinematògraf per espai de 6 mesos a la plaça d'Antoni Maura o al carrer del Príncep. L'Ajuntament, però, no li va concedir el permís¹⁸⁵².

Aquests cinemes, estaven acompanyats de música, a vegades en directe per alguna orquestrina o solament un piano o violí. Posteriorment també s'utilitzà un gramòfon.

Devers el 1917, es va crear a la localitat la primera empresa mallorquina dedicada a la gestió dels cinemes, la *Cinematográfica Marqués*, de la qual eren socis principals Guillem Marquès Coll –*Pinoi*- i Bartomeu Terrassa Arbós. Aquesta companyia gestionava a Sóller el teatre de la Defensora Sollerense, i a més els cinemes d'Andratx, els Victoria de Bunyola, Campanet, Valldemossa, el Modern d'Inca, el de Marratxí i l'Assistència Palmesana¹⁸⁵³. El 1918, va presentar una instància a l'Ajuntament per instal·lar temporalment un cinematògraf a l'aire lliure al carrer del Príncep, la plaça de l'Estació o la plaça d'Antoni Maura¹⁸⁵⁴.

Devers els anys vint, la companyia sollerica gestionava tots els cinemes i teatres de la localitat. Això va comportar algunes crítiques «A Sóller quant ets empresaris tenien es Victoria que les feya sa competenci, venien companyies dramàtiques, cantants, ball i per final tenien un trenvia a disposició del públich perque sa gent no s'en anàs a dormí a potó. Canvia sa direcció, s'han fet seus es dos teatros y han armat un camión a sa sortida d'es teatro per embarcà sa gent, com si la duguessin an es matadero»¹⁸⁵⁵.

Durant la Segona República hi va haver una important expansió del cinema a la localitat. A les sales existents de la *Defensora Sollerense* i el Centre Parroquial Victòria (on hi cabien 443 espectadors) s'hi afegí el 1932 el cinema *Unión*, ubicat al carrer de la Unió i propietat de Joan Pizà, allà es feien sessions a l'aire lliure¹⁸⁵⁶. També en aquests anys es va produir l'expansió del cinema sonor; el primer cinema que el va utilitzar fou el del Defensora, amb la pel·lícula alemanya *Cuatro de Infanteria*.

¹⁸⁵² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1908 - 1909. Sign.: 57

¹⁸⁵³ SBERT I BARCELÓ, *El cinema a les Illes...*, pàg. 76, o.c.

¹⁸⁵⁴ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1917-1918. Sign.: 68

¹⁸⁵⁵ SBERT I BARCELÓ, *El cinema a les Illes...*, pàg. 85, o.c.

¹⁸⁵⁶ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1932 Sign.: 80

El 1933, Cristòfol Ferrer Morell va obrir el cinema teatre *Kursaal* (ubicat al carrer de la Romaguera) amb capacitat per més de mil espectadors el de més capacitat de Sóller¹⁸⁵⁷. En el solar on es va construir aquest cinema hi va haver uns anys abans el *Cine Nuevo* (conegut popularment com a Cine Canyís), un cinema a l'aire lliure gestionat per Cristòfol Ferrer i Ramon Balet Rauric.

L'any 1934 es va obrir el cinema *Fantasio*, al carrer de Sant Jaume¹⁸⁵⁸, amb capacitat per 715 espectadors¹⁸⁵⁹. Aquests cinemes estaven gestionats per la *Cinematográfica Marqués*.

Pel que fa a les filmacions a la localitat, la primera que es va fer a Sóller fou el 1913 amb el documental *De Palma al Port de Sóller*, realitzat pel fotògraf Josep Truyol. El 1924, es va filmar la pel·lícula alemanya *Hurra Espanya* i el 1927, la localitat acollí algunes escenes *Mallorca la isla de la calma* del català Antoni Pruneda. Durant els anys trenta, es filmaren diverses escenes d'algunes pel·lícules de ficció, com *Isla de Mallorca* (dirigida per Antoni de Prunera, 1932), *Una visión de las Baleares* (Joan Estelrich, 1935) o *Rumbo al Cairo* (Benito Perojo, 1935), ja que l'atractiu paisatgístic de la localitat servia força bé com a decorat exterior¹⁸⁶⁰.

S'ha de destacar també l'aparició d'un actor a França, Pere Antoni Alcover Frontera (artísticament conegut com Pierre Alcover). Nascut el 1893, era fill de Pere A. Alcover i Bàrbara P. Frontera, emigrants sollerics establerts a Liege (Bèlgica). Estudià medicina i art dramàtic. L'any 1917 debutà amb la *Comédie Française*. Participà en algunes pel·lícules, com *Le filibuster*, *Bourrasque*, *La petite Lize* i *L'argent*¹⁸⁶¹. Es va casar amb Gabrielle Colonna-Romano, actriu i propietària del Casino i del Teatre de París. Va apadrinar la carrera de l'actriu espanyola a França, María Casares. Morí a París el 1964.

¹⁸⁵⁷ La primera pel·lícula que es va projectar fou *El caballero de la noche*.

¹⁸⁵⁸ Aquest local havia estat comprat pel Foment de Cultura de la Dona per fer-hi la seva seu. Els problemes econòmics de l'entitat i la sortida de la presidenta i impulsora del projecte, Maria Mayol, varen fer vendre el local.

¹⁸⁵⁹ La primera pel·lícula projectada fou *La reina Cristina de Suecia*.

¹⁸⁶⁰ SBERT I BARCELÓ, *El cinema a les Illes...*, o.c.

¹⁸⁶¹ Aquesta superproducció avantguardista francesa que adaptava una obra de Zola, fou dirigida per Marcel L'Herbier (1928), i Alcover va compartir càmera amb Birigitte Helm, la protagonista de *Metropolis* de Fritz Lang (1926).

7.3.4.2. El teatre

Devers el decenni de 1870, després de la dissolució de la primera companyia local de teatre i del tancament del primer espai dedicat a aquest art ubicat al Castellet¹⁸⁶², un grup de joves de la localitat varen constituir una empresa per a la representació d'obres de teatre i llogaren una casa al carrer de la Victòria per a la realització d'aquestes¹⁸⁶³. Aquesta empresa estava constituïda per Antoni Pons Gispert –*de can Pons*–, Pere Antoni Rullan –*Moana*–, Bartomeu Canals –*de ca s'Hereu*–, Jordi Frontera –*Punya*–, Andreu Pastor –*metge Roques*–, Antoni Enseñat –*Menut*– i Josep Forteza –*de can Pinya*¹⁸⁶⁴. Aquesta empresa contractava companyies per a la temporada d'hivern, en les quals també hi participaren aficionats sollerics.

Veient l'èxit que varen tenir les actuacions teatrals durant els dos primers anys, el comerciant solleric Jordi Trias Morey –*Raia*–, va construir una casa al mateix carrer de la Victòria, al costat de la que s'utilitzava com escenari, i que reunia unes millors condicions per a les representacions teatrals¹⁸⁶⁵. En aquests anys, es va muntar també una companyia d'aficionats al teatre formada, entre d'altres, per Gabriel Muntaner –*de cas Mut*–, Antoni Mayol –*Pollo*–, Pere Josep Pizà –*Boter*–, Julià Pizà –*Salero*–, i Andreu Morey. Alguns anys després, el local fou arrendat a Pere Joan Mora Arbona –*de can Mora*– i a Damià Crespi Borràs –*Mindus*–, els quals el convertiren en una destil·leria i magatzem de vins.

Durant la dècada de 1880 es va establir un petit teatre a Can Agustí, a la plaça de la Constitució, regentat per l'empresa *Teatro de Sóller*¹⁸⁶⁶.

Tot i així, fins el 1888 no hi va haver cap local dedicat especialment com a teatre a la localitat. Aquest fou el de la nova seu de la *Sociedad Defensora Sollerense* (SDS), que tenia capacitat per a 350 espectadors. El mateix any 1888, es va crear una societat formada per Jeroni Estades i Manuel Carbonero

¹⁸⁶² Aquest espai, ubicat a la possessió de Can Mayol, fou reconvertit en gimnàs pel fill de la família propietària. Era propietat de la família del poeta Joan Ponç i Gallarça.

¹⁸⁶³ Era propietat del comerciant Guillem Colom Rullan i que posteriorment fou la primera seu de la Congregació Mariana.

¹⁸⁶⁴ MARQUÈS ARBONA, *Records...*, pàg. 358-359, o.c.

¹⁸⁶⁵ *Ibidem*, pàg. 361

¹⁸⁶⁶ *Sóller* 12-01-1888.

per tal de poder dur companyies còmiques i líriques per fer representacions teatrals. El de la SDS, fou el teatre més actiu de la localitat durant tot aquest període. Oferia actuacions setmanals variades, amb companyies nacionals i internacionals.

Dos anys després, el 1890, la societat recreativa *El Buen Retiro* va muntar un teatre a la seva seu de Can Domingo, l'anomenat Teatre Rullan. Aquest era propietat de Domingo Rullan Frontera. En aquest es celebraven tant actuacions teatrals, com vetllades recreatives i balls. També varen realitzar actuacions de teressetes. El local es va mantenir fins a finals del decenni de 1910, quan es va dissoldre la societat i els hereus de Domingo Rullan varen dividir l'edifici en dues parts, una que convertiren en habitatge i l'altre, que varen llogar a l'industrial Miquel Arbona Rullan –*Caixa*– per fer-lo servir de magatzem de la seva fàbrica de teixits (Can Civella).

El 1898, la societat de socors mutus *Artesana sollerense* va construir un petit teatre al seu local social, al carrer Victòria, núm. 36. Aquest va tancar quan es va dissoldre la societat el 1899.

Anys després, el 1908, l'industrial Pere Joan Mora Arbona per iniciativa del seu fill, Mn. Antoni Joan Mora Alcover, va construir un edifici per servir de reunió i recreació dels joves afiliats a la Congregació Mariana. En aquest teatre s'organitzaren moltes actuacions, conferències i vetllades recreatives i musicals, sempre sota les directrius catòliques. Devers el 1912, es va llogar el teatre Victòria a diverses entitats i per diversos usos. El principal fou el del cinematògraf. Cap el 1926 part del local fou subarrendat pel Foment de Cultura de la Dona, entitat que hi va establir la seva seu i també hi va representar algunes obres de teatre, com la comèdia musical *Na Margalideta de s'Hortdeviu* de Maria Mayol.

El darrer espai construït especialment com a teatre i cinema fou el *Kursaal*, inaugurat el 15 d'abril de 1933. Aquest tenia capacitat per més de mil espectadors. Tenia totes les comoditats modernes com calefacció i refrigeració del local, bar a l'interior, espai per a fumadors i urinaris.

7.3.4.3. La música

Pel que fa a la música a la localitat, aquesta era present a través de l'existència de diverses bandes de música, que s'encarregaven d'amenitzar els actes públics i les festes. Sempre va existir una forta rivalitat entre les bandes, per causes diverses: enemistats personals o diferències musicals i polítiques.

El 1878, es va produir una nova ruptura a la banda dirigida per Mestre Pau Canals, sembla que per diferències en la direcció. Aquest fet provocà alhora la dissolució de la banda. Després de la intervenció del rector Mn. Bernat Planas i el batle Josep Serra es va donar la direcció de l'orquestra a l'organista de la parroquia Antoni Ramis Fonollar i la direcció de la banda a Antoni Ballester, però poc després va passar a Antoni Enseñat –*Menut*–, que també assumí la direcció de l'orquestra.

Una d'elles estava dirigida per mossèn Andreu Albertí¹⁸⁶⁷ i l'altre era la *Sociedad Filarmónica*, de la qual el 1888 n'era el director Antoni Enseñat –*Menut*–. El director era alhora el president de l'associació.

Poc després, el 1889, Antoni Enseñat fou substituït per Valentí Terrers. Aquest, va dimitir el 8 d'agost de 1892 com a director de la banda de música municipal, i fou substituït per Matias Menéndez¹⁸⁶⁸. Aquest darrer oferia classes de solfeig, piano i altres instruments musicals al seu domicili del carrer d'Isabel II, núm. 47.¹⁸⁶⁹ A finals del mes d'octubre de 1893 Menéndez també va presentar la dimissió del càrrec de director de la banda i president de la *Sociedad Filarmónica* perquè s'havia de traslladar a Palma.

L'agost de 1894, es nomenà a Eladio Goñi Aracil nou director de la banda de música i professor municipal de música¹⁸⁷⁰. Poc després, alguns joves es varen separar de la *Banda Sollerense* que dirigia el professor Goñi i varen crear una nova banda de música, que va rebre el nom de *Centro Filarmónico*.¹⁸⁷¹

El mes de setembre de 1896, es va projectar la fundació d'un *Orfeón Sollerense*, del qual en seria el director Eladio Goñi. Es va elaborar un

¹⁸⁶⁷ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1889-1891. Sign.: 39

¹⁸⁶⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1892-1893. Sign.: 41

¹⁸⁶⁹ *Sóller* 14-01-1893

¹⁸⁷⁰ *Sóller* 22-09-1894

¹⁸⁷¹ *Sóller* 10-08-1895

reglament en el qual es preveia que el president de l'orfeó seria el director i que tendria un màxim de 95 socis i 20 cantants¹⁸⁷². Finalment no es va arribar a concretar el projecte.

Poc després, Goñi va acceptar el lloc de director de la banda d'Almeria. Això deixava orfe la direcció de la banda. Sembla que la banda del *Centro Filarmónico* també es trobava sense director¹⁸⁷³.

Es va nomenar com a substitut de l'anterior el professor de música Josep Rotger Vidal, el qual havia vingut a substituir Goñi interinament. Rotger residia al carrer de Sant Joan, núm. 14. Aquest professor va aconseguir la unió de les dues bandes de música existents, *Banda Sollerense* i *Centro Filarmónico* sota la seva direcció. Per aquest motiu, es va constituir una comissió per concretar la fusió i la distribució dels músics i els instruments. Aquesta estava formada per Llorenç Marquès, Bartomeu Pastor, Mateu Galmès, Vicenç Garcias i Jeroni Caldentey¹⁸⁷⁴.

El juliol de 1897, Josep Rotger va dimitir del càrrec. Va sol·licitar ocupar el càrrec el compositor Miquel Serra Cardona, compositor dels pasdobles "Sóller", "Weyler", "El heroe del ramblazo", etc.¹⁸⁷⁵. Aquest fou nomenat director, però també va ocupar el càrrec poc temps.

Aquesta inestabilitat, va comportar la separació de la banda i la creació novament, de dues bandes diferents, la *Unión Sollerense*, dirigida a finals del XIX per Bernat Galmés i posteriorment per Antoni Rotger -*des Fondet*¹⁸⁷⁶, i la banda oficial dirigida primer per Pau Canals i posteriorment per Llorenç Marquès. També a principis de segle XX tenim coneixement de l'existència d'una banda de música de la *Unió Republicana de Sóller*.

¹⁸⁷² *Sóller* 05-09-1896

¹⁸⁷³ *Sóller* 26-09-1896

¹⁸⁷⁴ *Sóller* 10-10-1896

¹⁸⁷⁵ *Sóller* 31-07-1897

¹⁸⁷⁶ Els seus pares eren de Selva i s'establiren a Sóller per regentar un bar, que es trobava entre el pont de la plaça i el carrer de Bauça. El bar era conegut com Es Fondet. En motiu de la remodelació d'aquest espai als anys vuitanta del segle XIX va desaparèixer. La remodelació va suposar la construcció d'un pont nou, que anava a nivell amb el carrer de Bauzà i el del Pont (l'antic pont estava a un nivell més baix a causa de la fondaria del torrent).

En aquesta època també cal destacar la figura del músic fornalutxenc Mn. Joan Albertí i Arbona –*Pardalet*- (1850-1916) que va destacar com a organista i compositor de música sacra vocal amb orgue, orquestra i gran orquestra. Va comptar per algunes de les seves composicions amb l'ajuda de Mn. Miquel Costa i Llobera¹⁸⁷⁷.

Sota la protecció del Foment Catòlic i l'impuls de Mn. Miquel Rosselló –*Nussa*-, es va crear la Orquestra de Santa Cecília, que va actuar entre 1812 i 1814 a les vetllades literàries i musicals organitzades al teatre del carrer de la Victòria.

No fou fins el 1910, quan alguns sollerics convenceren Miquel Serra Cardona, perquè retornàs a Sóller. Aquest va acceptar amb la condició que s'unissin les dues bandes existents sota la seva direcció¹⁸⁷⁸. A més, va demanar a l'Ajuntament una subvenció per fundar una escola municipal de música per a nins. L'Ajuntament donà 600 ptes., però a canvi posà com a condicions que era indispensable que la banda estàs composta per almenys 25 membres, i que l'Ajuntament hagués d'abonar no més de 30 ptes. per actuació i que aquest tendria preferència a l'hora de demanar actuacions¹⁸⁷⁹.

A pesar d'això, no fou fins el 1912 quan s'uniren les dues bandes amb la creació de la societat filharmònica *Lira Sollerense*. El seu impulsor fou Miquel Ballester Serra¹⁸⁸⁰. La seva principal funció era tant l'ensenyament musical com oferir una banda de música a la localitat, aquesta estava composta per 25 membres¹⁸⁸¹.

¹⁸⁷⁷ FORTEZA FORTEZA, Rafael, *Estudio biográfico de D. Juan Albertí Arbona: presbítero y músico mallorquín: 1850-1916*, Palma, Imp. Mn. Alcover.

¹⁸⁷⁸ Sembla que aquestes bandes una era del Partit Liberal i l'altre del Partit Conservador.

¹⁸⁷⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1909 - 1910. Sign.: 58

¹⁸⁸⁰ Emigrat a Puerto Rico als anys setanta del segle XIX. Soci de *Ballester Hermanos*, empresa dedicada a la importació i l'exportació de productes, especialment el cafè. Era propietari de l'hisenda *Santa Rosa*. Aficionat al violí. Casat amb Rosa Cruellas i amb dos fills, Maria i Miquel.

¹⁸⁸¹ El 1935, estava composta per Salvador Colom Planas (flauta), Tomàs Borràs Roig (clarinet principal), Sebastià Frontera Mir i Antoni Vila Ripoll (clarinets primers), Maties Rabassa Salas i Joan Mayol Cardona (clarinets segons), Miquel Calafat Coll (clarinet tercer), Jesús Martín Torres (saxofon alt primer), Bartomeu Dols Sampol (saxofon alt segon), Antoni Vives Amengual i Gabriel Vila Ripoll (saxofons tenors), Pere A. Miró Alemany (fliscorn), Jordi Arbona Moyà i José López Ruiz (trompetes), Sebastià Amengual Ferriol (trompeta segona),

La unió no va estar exempta de conflictes, un any després alguns músics partiren de la banda per conflictes amb el director. Aquests dissidents posteriorment retornaren a la banda¹⁸⁸². En les dècades posteriors, la unió de la banda es va mantenir sense gaires incidents i, pràcticament va copsar totes les actuacions musicals que es feren a Sóller.

Durant la dècada de 1930, el director de l'escola i banda de música fou Mateu Oliver Maimó.

L'any 1931, la junta directiva de la *Lira* la formaven Baltasar Marquès Oliver (president), Miquel Rosselló Barceló (vicepresident), Joan Lladó Colom (dipositari i comptador), Mateu Oliver Maimó (Secretari), Miquel Oliver Bauzà (vocal, com a director de la banda de música de la societat), Domingo Rullan Vives (vocal), Sebastià Alcover Colom (vocal), Francesc Miró Aguiló (vocal), Miquel Serra Pastor (vocal), Miquel Puig Morell (vocal), Andreu Arbona Oliver (vocal) i Jaume Oliver Ferrà (vocal)¹⁸⁸³.

L'any 1935, la viuda del fundador de la *Lira Sollerense*, Rosa Cruellas, va instituir els premi *Miquel Ballester Serra* per fomentar la música i dotat amb 200 ptes. L'entitat filharmònica com a tal va desaparèixer amb la Guerra Civil, però la banda de música va continuar fins el 1972.

A part de la música de banda també es donaren altres iniciatives musicals a la localitat. A finals de juliol de 1896, es va instal·lar un fonògraf a l'antic local del *Círculo Recreativo* de la plaça de la Constitució¹⁸⁸⁴. Estava regentat per Luis Martínez i costava 1 real cada sessió.

Devers al primer decenni del segle XX i en dècades posteriors, a part de la banda, s'anaren creant orquestines diverses, per amenitzar festes i balls. D'aquestes en podríem destacar dues, que es caracteritzaren per tocar música moderna, importada des dels Estats Units, principalment jazz. Aquestes dues

Bartomeu Cabot Colom (bombardí primer), Jaume Miró Xumet (bombardí segon), Jaume Vila Ripoll (trombó primer), Guillem Vaquer Montserrat (trombó segon), Jaume Rullan Portell, Gregori Negre Quetglas i Bartomeu Vila Ripoll (baixos), Joan Bennassar Sacarés (plats), Ramon Cabrer Sancho (bombo) i Bartomeu Duran Tomàs (caixa). *Sóller. Bodas de Oro 1885-1935*.

¹⁸⁸² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1915 Sign.: 64

¹⁸⁸³ ARM, Govern Civil, expedients d'Associacions, lligall 1623, exp. 1973.

¹⁸⁸⁴ *Sóller* 24-07-1896

bandes foren la *Cock-tail Jazz Band*¹⁸⁸⁵ i *The Black Cat*¹⁸⁸⁶. Aquestes bandes sembla que varen desaparèixer amb la guerra civil.

Cal destacar, que pel que fa a la música i el ball popular, de gran tradició a la Vall, va passar a un segon lloc. Els emigrants retornaren amb noves músiques i nous ritmes, el que va fer que les ballades de música tradicional anassin perdent protagonisme enfront noves formes de diversió¹⁸⁸⁷.

A Fornalutx, el 1909, existia una banda infantil, fundada i dirigida per Andreu Andreu Bauzà. Posteriorment d'aquesta va sorgir, el 1913, la societat *Unión Lírica Fornalugense*.

7.3.5. La introducció dels esports

A més de les ganes de reunir-se en societats recreatives, els emigrants importaren de l'estranger la pràctica de l'esport. A finals del segle XIX, el 1899, es va fundar una nova societat recreativa, el *Círculo Sollerense*, coneguda també com *Es Centro* o *Es Xiclets*. Segons Andreu Arbona Oliver entre els socis abundaven «els retirats de França, industrials, comerciants, treballadors i gent jove que es proposava practicar l'esport»¹⁸⁸⁸.

Durant el període 1899-1936, podem destacar tres subetapes, pel que fa a la concepció i foment de l'esport, les quals varen estar marcades per tres entitats diferents: *Círculo Sollerense*, *Congregació Mariana* i *Sociedad Deportiva Sollerense*.

1. 1899-1920. Aquesta es podria definir com l'etapa dels inicis del foment de l'esport a Sóller. Aquest s'introduí amb la creació del *Círculo Sollerense*, i aquesta entitat fou la matriu en la qual prengueren forma diferents pràctiques

¹⁸⁸⁵ Formada per Pere Reynés (saxofon), Jaume Ros (trombó), Gabriel Huguet (bateria), Joan Reynés (piano) i Salvador Sastre (violí).

¹⁸⁸⁶ Formada per Guillem Bauzà (bateria), Pere Gallard (saxofon), Cristòfol Pizà (saxofon), Gaspar Borràs (trompeta), Mateu Galmés (trompeta), Joan Vallcaneras (banjo), Bartomeu Noguera (violí) i Francesc Valls (piano).

¹⁸⁸⁷ BERNAT, Guillem, *El ball popular als segles XIX i XX*, Mallorca, Patronat de l'Escola Municipal de Mallorca, 1993, pàg. 10.

¹⁸⁸⁸ ARBONA I OLIVER, *Fent volar...*, pàg. 190, o.c.

esportives. Fou una etapa caracteritzada per l'amateurisme. L'esport que va tenir més èxit i va gaudir de més acceptació en aquesta etapa fou el ciclisme.

2. 1920-1930: En aquesta etapa l'esport ja estava consolidat a la localitat, a pesar que la implicació del Círculo pràcticament havia desaparegut. Les iniciatives esportives sorgiren de l'entitat catòlica Congregació Mariana alhora que es va consolidar el futbol com a principal focus d'atenció i es va començar la professionalització de la pràctica esportiva.

3. 1930-1936: Durant l'etapa republicana la pràctica esportiva va esdevenir popular, especialment gràcies a la tasca de la Sociedad Deportiva Sollerense, sorgida a finals dels anys 20 i que es va consolidar en aquesta etapa. Un personatge destacat en aquest període fou el príncep egipci Sal-al-Din-Fouat. Podríem fer una breu descripció dels esports que més difusió tingueren a Sóller. Aquests foren:

- Ciclisme: el ciclisme es va popularitzar a finals del segle XIX. El foment d'aquest esport fou una de les principals causes del naixement del Círculo. Aquesta entitat va crear una secció ciclista el 1899 i el mateix any començaren a organitzar curses ciclistes, juntament amb altres clubs ciclistes de l'illa. També va organitzar sortejos de bicicletes per fomentar aquest esport. Una altra iniciativa que varen dur, des d'aquesta societat, fou la construcció d'un velòdrom a Sóller. Primer intentaren fer-ho al Fossaret del Port i posteriorment a Son Angelats, però el projecte no fructificà.

La generalització de l'ús de la bicicleta també va comportar crítiques, sobretot pel seu pas pel nucli de la població. Això va obligar a redactar una normativa per regular el trànsit a l'interior de la vila¹⁸⁸⁹.

S'han de destacar les figures de Jaume Mayol Nadal¹⁸⁹⁰, el qual va guanyar els campionats de Balears de resistència el 1912 i el d'Espanya de fons en pista el

¹⁸⁸⁹ PÉREZ PASTOR, Plàcid, *Els Xiclets, cent anys de rodar. Els episodis més interessants del Círculo Sollerense*, Sóller, Círculo Sollerense, 1999, pàg. 145.

¹⁸⁹⁰ Jaume Mayol, va néixer a Fornalutx el 1890 i va emigrar a Marsella. Sembla que allà fou on es va iniciar en el món del ciclisme, guanyant diverses competicions a França. Quan va començar la Primera Guerra Mundial s'allistà a l'exèrcit francès i va abandonar el ciclisme. Quan va acabar el conflicte es va dedicar als negocis d'importació i exportació de fruits. Morí a Marsella el 1965.

1913 i de Miquel Torrens Dols, campió de Balears de fons en carretera el 1934¹⁸⁹¹.

- Futbol: les primeres notícies de la pràctica del futbol a Sóller les tenim el 1904 quan un grup d'estudiants sollerics a Barcelona encapçalats per Guillem Deyà Ripoll –Puça- organitzaren el primer partit de futbol a Son Puça¹⁸⁹². No fou fins els anys vint quan es va organitzar un equip de futbol estable. Aquest va néixer el 1923, per iniciativa d'alguns membres de la Congregació Mariana i es va anomenar Marià Esportiu¹⁸⁹³. Es va federar a la federació Catalana de Futbol, de la qual depenien els equips balears, i s'ha de destacar el partit que va disputar contra el Nacional de Montevideu el 1924.

El 1923, es van llogar els terrenys del Camp d'en Mayol a Catalina Verd, viuda de Morell, senyor de Balitx d'Amunt, per ubicar-hi un camp d'esports estable i amb una opció de compra per un valor total de 32000 pessetes i dret a fer les obres per a que servís de terreny de joc¹⁸⁹⁴. Fou el 1933 quan es va fer efectiva l'opció de compra per part de la SDS¹⁸⁹⁵.

El 1926, es va dissoldre la secció de futbol de la Congregació Mariana i es va fundar la *Sociedad Deportiva Sollerense*, dins la qual es va crear l'equip de futbol *Sóller F. B.*¹⁸⁹⁶ Un dels principals impulsors i patrocinadors fou el príncep egipci Salah-El-Din-Fouad. El 1926, aquest equip va prendre part en una competició oficial, el campionat de segona categoria regional.

El 1935, la SDS va deixar de patrocinar l'equip de futbol i es va limitar a gestionar el Camp d'en Mayol. Així es va fundar el *C. D. Sóller*, el qual va acollir els jugadors de l'antic *Sóller F. B.*

¹⁸⁹¹ *Sóller* 07-12-1934

¹⁸⁹² «Ha sido introducido en Sóller, por algunos estudiantes que vinieron a pasar las vacaciones de Pascua al lado de sus respectivas familias, el juego sportivo denominado foot-ball. A ejercitarse en el mismo salen todos los días buen número de socios del *Círculo Sollerense*». *Sóller* 9-04-1904.

¹⁸⁹³ CELIÀ SASTRE, Bartomeu, *La introducció de l'esport del futbol a Sóller*, a dins II Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2008.

¹⁸⁹⁴ *Ibidem*

¹⁸⁹⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1932-1933. Sign.: 81

¹⁸⁹⁶ CELIÀ SASTRE, Bartomeu, *81 anys de futbol a Sóller*, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2004.

- Colombòfila: aquesta afició va arribar a Sóller a principis del segle XX. Es va organitzar entorn de la secció colombòfila del Círculo. L'afició i la cria de coloms va tenir molta acceptació i es va mantenir durant tot el període estudiat. Cap als anys vint es va crear una associació colombòfila a la localitat, independent del Círculo Sollerense. La principal activitat eren les amollades i curses de coloms, arribant a fer distàncies entre illes o entre Sóller i punts del continent com Barcelona o Marsella¹⁸⁹⁷.

- Altres esports: a part del futbol i el ciclisme es varen practicar i difondre molts d'altres esports a la localitat, a pesar que no varen gaudir de la popularitat i difusió dels anteriors. Així, els altres esports que es practicaren a Sóller foren:

- Regates: es solien celebrar al port, normalment per les festes.
- Vetllades de boxa: a Sóller hi havia una forta afició a la boxa, celebrant-se combats al local del Defensora Sollerense.
- Tir al blanc: aquest esport es va desenvolupar com una secció del Círculo Sollerense.
- Esgrima: el 1899 es va crear una secció al *Círculo Sollerense* per practicar-lo, essent responsables Miquel Raymond, Manuel Pérez i Macià Moner.
- Gimnàsia (el 1899 es va muntar un gimnàs al convent propietat del gimnasta alemany Màxim Herting, però va durar poc temps) ,
- Bàsquet: el 1932 els germans Joan i Pere Reynés¹⁸⁹⁸ varen organitzar el primer equip de bàsquet, realitzant el primer partit d'exhibició disputat a

¹⁸⁹⁷ El 1932 es va organitzar una cursa juntament amb la *Federation Nationale des Sociétés Colombophiles de France* entre Mallorca i França. Els coloms foren traslladats des de França amb vaixell i allotjats a l'Oratori de Santa Catalina al Port. El primer arribà a Lió amb 35 hores. *Sóller* 09-07-1932.

¹⁸⁹⁸ Eren fills del matrimoni format per Juan Reynés Rotger (Fornalutx, 1879), Magdalena Mayol Rosselló (Soller, 1881), els quals emigraren a França amb el seu fill Toni per regentar un negoci de fruites, primer a Beauvais i després a Creil. En el país gal, varen néixer els dos fills petits, Pere (Epinal, 1912) i Joan (Chantelle Sur, 1915). Pere va començar a estudiar tecnologia i mecànica a l'*Ecole Pratique d'Industrie* el 1928. Al mateix temps començà a practicar el bàsquet, entrant a jugar a la Union Sportive Creil-St Just. El seu germà s'incorporà a l'equip el 1930. El 1931 retornaren els dos germans, juntament amb la seva mare, a Sóller. Amb el

Mallorca durant les fires del mateix any (8 de maig). El 1933 la SDS va organitzar un torrenig de bàsquet a la localitat amb la participació de 4 equips (Unión, Júpiter, Rayo i Juventud)¹⁸⁹⁹.

7.3.6. L'oci i les festes

Pel que fa a l'oci i les festes hi va haver un important desenvolupament d'aquest, oferint-se més ocasions de lleure, sobretot arran de la tornada de molts emigrants amb poder adquisitiu i temps lliure.

Pel que fa a les festes, s'han de destacar la Fira i el Firó, que es celebraven el segon diumenge de maig i el dilluns següent. Aquesta festa va gaudir d'una forta expansió a finals del XIX, que va comportar un gran nombre de visitants, per exemple en les festes de 1888, pel carrer de sa Mar, van passar 367 carruatges que venien del Port, i, contant els que venien per altres carrers, uns 400; venien vaixells de Palma, València i Seta expressament el dilluns per veure el Firó¹⁹⁰⁰.

El desembarcament es feia als *norais* del moll, la gent es posava al bosc de Santa Catalina per veure-ho, i també es feia un tiroteig al far de sa Creu. Com a cloenda de la festa, la gent pujava a Sóller per veure la desfilada de les tropes vencedores.

Durant les festes de maig de 1897, es va celebrar a la localitat l'Exposició Balear de Belles Arts, Agricultura i Indústria. L'encarregat d'organitzar-la fou el secretari municipal Joan B. Ensenyat, el qual també fou nomenat president del

suport de la SDS i del príncep egipcí Salah El Din Fouad organitzaren els primers entrenaments i partits de bàsquet. Una altra de les seves passions fou la música, formant part de diverses orquestes i quartets de jazz. La Guerra Civil va estroncar la seva activitat esportiva i musical a la Vall. Pere va passar el període bèlic a França i quan retornà a Espanya, el 1940, fou detingut i va passar dos anys en diversos camps de concentració; posteriorment es va instal·lar a Barcelona, on exercí de delineant industrial. No va tornar a tenir vincles amb el bàsquet. Morí a Tremp, localitat del Pirineu lleidatà el 1992. Joan, va partir a Barcelona el 1935, on va viure 30 años, dedicat a la música –gravava partitures-. Va tornar a Soller en els anys 60 i fou president del Joventut Mariana. Morí a Soller el 1977.

¹⁸⁹⁹ Sóller 02-12-1933

¹⁹⁰⁰ QUETGLAS CIFRE, *Es Firó de Sóller...*, o.c.

jurat. Per a dur-la a terme es va nomenar una comissió formada per membres del Consistori i les principals entitats socials i econòmiques de Sóller¹⁹⁰¹.

Malgrat l'acceptació i estima d'aquesta festa, el simulacre es va suprimir en algunes ocasions, principalment per manca de recursos econòmics o per conflictes bèl·lics. Així es va suprimir¹⁹⁰²:

- El 1894, perquè el consideraven poc seriós.
- El 1896 pel mal temps.
- Del 1898 a 1900 per causes diverses, com la guerra de Cuba i la crisi posterior. Això feu que vengués molta menys gent de fora. Al maig de 1900, des del *Sóller* es demana tornar a reimplantar el simulacre i la missa de campanya¹⁹⁰³.
- El 1906, el simulacre es va suspendre perquè hi havia poc pressupost.
- De 1908 a 1914 tampoc es celebrà. Els actes del dilluns, es substitueixen per carrosses, batalles de flors, *tiro al pichon* i carreres de cintes, tots aquests actes tingueren molt èxit.
- El 1916 és substituït per unes regates al port.
- El 1922 també fou suprimit per manca de pressupost.

Durant els anys vint del segle XX, l'assistència i la participació dels sollerics fou menor, en part per l'emigració dels joves sollerics cap a França. Amb la vinguda de la II República, les festes tornaren a recuperar-se, malgrat les

¹⁹⁰¹ Aquesta estava formada pel batle Joan Joy Pizà (president), el primer tinent de batle Martí Marquès Marquès (vicepresident primer), el president de *La Unión* Antoni Alemany (vicepresident segon), com a secretaris Llorenç Alou i Guillem Valls i, com a vocals Llorenç Mayol (regidor), Jaume Magraner (regidor), Damià Morell (gerent del Banc de Sóller), Antoni Enseñat (gerent del Crèdit Balear i president de la *Defensora Sollerense*), Joan Pizà (secretari de la *Defensora Sollerense*), Andreu Bernat (president de la *Unión Obrera Balear*), Bartomeu Pons (secretari de la *Unión Obrera Balear*), Jaume Colom (president de la *Artesana Sollerense*), Vicens Garcés (secretari de la *Artesana Sollerense*), Joan Morell (secretari de *La Unión*), Joan Marquès (director del setmanari *Sóller*), Guillem Castañer (navilier i director del *León de Oro*), Ramon Coll (consignatari de la companyia de vapors *Isleña Marítima*), Josep Rotger (director de la banda de música municipal) i els comerciants, propietaris i industrials Josep Canals, Arnau Casellas, Joan Vidal, Bartomeu Colom, Antoni Martínez Cánaves, Pere A. Colom, Miquel Bauzà Coll, Miquel Rebassa i Lluç Morell. *Sóller* 27-03-1897

¹⁹⁰² QUETGLAS CIFRE, *Es Firó de Sóller...*, o.c.

¹⁹⁰³ *Sóller* 19-05-1900

disputes sobre les celebracions dels actes religiosos (durant el Bienni Progressista i sota el Front Popular aquests tingueren poca presència, eliminant-se del programa de festes).

La Fira i el Firó no eren les úniques festes que es feien a la localitat. Es celebraven amb molta participació les festes de Sant Antoni, Sant Bartomeu (patró de la vila) i les diferents festes de barriada durant l'estiu. A més, també es celebraven les tradicionals festes religioses, les quals gaudien d'una forta participació i devoció.

A part de les festes puntuals, que eren motiu d'oci per a la població, també es feien celebracions puntuals i de caire més privat, com els balls de carnaval, concerts, conferències, representacions teatrals o cinematogràfiques i esdeveniments esportius (de la majoria de les quals n'hem parlat en els punts anteriors).

Altres formes d'oci foren, les bregues de galls i de cans i les corregudes de bous. Les dues primeres afeccions varen anar desapareixent a finals del XIX, mentre que les corregudes de bous es varen popularitzar en aquest període. Era costum construir places provisionals per aquest espectacle a la plaça de la Constitució, al carrer Nou, a la placeta de Can Repic o a l'Alqueria del Comte. A principis de la dècada de 1880, es va construir una plaça de bous prop del Pont de Cas Jurat¹⁹⁰⁴. Anys després, el mes de juny de 1888, Joan Rullan – *Domingo*– va reformar l'antiga fàbrica de rajoles del carrer del cementiri per a fer-la servir de plaça de bous¹⁹⁰⁵. Finalment la plaça fou inaugurada el setembre de 1889, amb l'actuació del torero aficionat Jaume Dupuy¹⁹⁰⁶. També durant les diverses festes de la localitat era costum celebrar correbous.

¹⁹⁰⁴ Entre el torrent Major i el camí de la Font de s'Olla. Aquesta plaça fou derruïda uns anys més tard. MARQUÈS ARBONA, *Records...*, o.c.

¹⁹⁰⁵ *Sóller* 01-06-1888

¹⁹⁰⁶ *Sóller* 23-09-1889

7.3.7. L'adopció de noves modes i costums: la indumentària, la gastronomia, els banys i l'adopció de nous invents

El món dels costums i la vida quotidiana també es va veure afectat per la introducció de novetats que provenien d'Europa o Amèrica. Així s'adoptaren noves modes en tots els aspectes de la societat local.

7.3.7.1. La indumentària

A finals del segle XIX es va abandonar la indumentària tradicional per noves formes de vestir, principalment procedents de la moda europea. Miquel Arbona conta que el seu padrí fou el darrer solleric que va vestir "a l'ampla".

Aquesta vestimenta tradicional, estava formada pel cas de les dones pel rebosillo (que anava damunt el cap), el volant, el gipó, els maneguins, la falda i les faldetes. Pel cas dels homes, duïen calçons amples, capell de feltre, llana o palma, camisa, guardapits i calces. Aquesta indumentària però, era més pròpia de les classes baixes. Les clàsses altes estaven més influènciades per la moda continental.

El canvi de vestimenta representava l'ascensió social cap a l'estament de la petita i mitjana burgesia, deixant enrere el dels petits agricultors i artesans. Es va passar a utilitzar una moda més urbana. S'anunciava a la tenda *La Isla de Cuba* de Llorenç Alou, que es rebia gènere que provenia de l'estranger i que es promocionava per temporada¹⁹⁰⁷. Les dones començaren a utilitzar noves prenyes com els sostenidors, els corsès o les faixes; tot per donar esveltesa al seu cos. Els homes es vestiren de llista.

Així i tot hi havia una diferència entre els emigrants que venien d'Amèrica amb els d'Europa. Els primers solien utilitzar calçons de llista, camisa blanca, corbata, americana i capell "panameño". Pel que fa als que venien de França, utilitzaven trajos clars i capell rodó¹⁹⁰⁸.

També s'adoptà el costum de canviar-se de roba per sortir al carrer¹⁹⁰⁹.

¹⁹⁰⁷ Sòller 12-11-1904

¹⁹⁰⁸ BERNAT JOY, *L'anhel de tornar...*, pàg. 81, o.c.

¹⁹⁰⁹ VICENS CASTANYER, *Sollerics a França...*, o.c.

7.3.7.2. La gastronomia

També es donaren canvis en la gastronomia local, a pesar que la societat va continuar cuinant els plats de sempre, les dones, que emigraren amb els seus marits, quan retornaren, introduïren nous plats apresos a Puerto Rico o França, així com també nous ingredients que afegiren als plats tradicionals. Comparegueren plats més refinats i es popularitzaren les sopes vegetals i algunes varietats de rostits¹⁹¹⁰. Així plats com els plàtans fregits amb arròs blanc o l'ànec amb taronja es convertiren en plats quotidians dins les cuines solleriques¹⁹¹¹.

L'any 1931, la impremta Calatayud va publicar un llibre de cuina recollides pel seu propietari, amb receptes de Mallorca, però també de França, Alemanya i Amèrica. La majoria dels exemplars d'aquest llibre es varen vendre a fora de Mallorca, segurament per la necessitat de no perdre arrels¹⁹¹².

7.3.7.3. Els banys de mar

Els emigrants també varen contribuir a la implantació de la moda d'anar a "prendre les aigües", és a dir anar a nedar. L'any 1905, la Crónica Local del setmanari *Sóller* ens donava constància d'aquest fet: «La playas de nuestro pueblo empiezan a verse muy concurridas de bañistas, lo cual no es de extrañar dado el sofocante calor que se deja sentir. Debido al mal estado en que se halla la carretera, ocasiona bastantes molestias el tener que trasladarse a dicho sitio, aunque se viaje en carruaje. ¡Lástima de un servicio de tranvías y de un establecimiento de baños!»¹⁹¹³.

El 1907, les autoritats varen haver de regular la pràctica del bany, establint que les dones es podien banyar al Port, entre el torrent de la Figuera i el Moll, i en l'espai entre el costat de la paret de Can Repic i el Llatzaret. Els homes es

¹⁹¹⁰ BERNAT JOY, *L'anhel de tornar...*, pàg. 83, o.c.

¹⁹¹¹ FERRA I MARTORELL, Miquel, *Cuina Sollerica*, Palma, Quaderns Sollerics núm. 2, 1980.

¹⁹¹² Aquest llibre fou reeditat per PINYA FLORIT, Antoni / FONT POQUET, Miquel S., *Cuina Popular de Mallorca (Sóller 1931)*, Palma, Miquel Font editor, 2007.

¹⁹¹³ *Sóller* 22-07-1905.

podien banyar en el lloc que quedava entre dit torrent de Sa Figuera i dita paret¹⁹¹⁴.

Segons una altra crònica del *Sóller* de 1914, ens diu que la gent de la localitat anava a banyar-se a l'arenal d'En Repic, a partir de les cinc de l'horabaixa i que es mantenia fins al vespre. En aquesta mateixa notícia es destaca un canvi important, que la gent acudia a la platja entre les deu i les dotze del migdia, el que va obligar a posar un altre vagó al tramvia¹⁹¹⁵.

Entre els decennis de 1910 i 1920, els emigrants provinents principalment de França, bastiren a la platja d'En Repic casetes de bany, les quals es mantingueren fins els anys setanta.

Malgrat que les noves modes socials i culturals foren majoritàriament acceptades, algunes foren discutides i, fins i tot, criticades. El 1914, el setmanari *Sóller* denunciava a la secció *Cronica Local*, que s'havien introduït modes "llibertines" des de França, referint-se a la moda de prendre banys¹⁹¹⁶.

7.3.7.4. L'adopció de nous invents

També es varen introduir els nous invents com l'automòbil, la radio o la fotografia.

Molt probablement els primer automòbil que varen veure els sollerics fou a principis de 1899. El primer automòbil privat de Sóller el va dur Jaume Morell i Mayol –*Bac*¹⁹¹⁷, quan es va retirar del seu negoci a Verdun el 1912¹⁹¹⁸. Aquest fou conegut per *l'amo'n Jaume de s'automòbil*.

La segona família en tenir-ne un en propietat fou la de Joan Magraner Oliver – *Prunera*-, l'estatus acomodat dels quals els duia a tenir, a més, un xofer¹⁹¹⁹.

¹⁹¹⁴ *Sóller* 13-07-1907.

¹⁹¹⁵ *Sóller* 22-08-1914

¹⁹¹⁶ *Sóller* 22-08-1914

¹⁹¹⁷ Jaume Morell Mayol va néixer el 1873. Va emigrar a França el 1891 establint-se primer a Saint Michel. Va residir a Marsella, Lió i Verdún, on va muntar el seu propi negoci. Va retornar a Mallorca el 1912. Membre del Partit Conservador, fou regidor de l'Ajuntament de Sóller i batlle entre 1915 i 1916.

¹⁹¹⁸ ARBONA, *Converses solleriques...*, pàg. 332, o.c.

¹⁹¹⁹ *Ibidem*

Pel que fa a la fotografia, aquesta es va popularitzar a la localitat a finals de la dècada de 1880. Els primers fotògrafs que s'establiren a la localitat ho feren de forma ambulant.

Celestino Pérez, el qual ja havia vingut a la localitat el 1892 establint-se a la fonda de Cas Pentinador¹⁹²⁰, fou el primer fotògraf que es va establir a la vila de forma permanent, ubicant el seu establiment primer en el carrer d'Isabel II i posteriorment als carrers de la Victòria i de Pastor¹⁹²¹.

La vila, en aquests anys, també va comptar amb la presència del fotògraf de Palma J. Truyol, el qual va obrir una sucursal al carrer de Bon Any núm. 4, al segon pis¹⁹²².

Fou a partir del decenni de 1910 quan la vila va comptar amb una major presència de fotògrafs, símptoma de l'enorme demanda que requerien aquests luxes. Així, en aquest període, podríem citar a Joan Busquets Mayol –*Quenc*–, Jaume Busquets¹⁹²³, José Polent Mariano¹⁹²⁴, Bartomeu Noguera¹⁹²⁵ i Antoni Castañer Rullán –*Coixí*–¹⁹²⁶.

També es popularitzaren invents com les ràdios, els gramòfons, telèfons i telègrafs. Només tenim dades aïllades de la seva utilització, però a mesura que avançava la dècada, anà incrementant-se el seu ús. Per exemple sabem que l'any 1927, s'importaren a Sóller 88 telèfons i telègrafs, 1 automòbil i 35 gramòfons i fonògrafs¹⁹²⁷.

¹⁹²⁰ «Hemos tenido el gusto de ver en casa del fotógrafo D. Celestino Pérez una bonita fotografía del hermoso cuadro que representaba la plaza de la Constitución en el acto de celebrarse la misa de campaña, trabajo hecho con suma perfección y que recomendamos a las personas de gusto que quieran guardar el recuerdo de aquel». *Sóller* 14-05-1892

¹⁹²¹ MORA VIVES, Aina, *El patrimoni fotogràfic sollerenc. Una introducció*, a IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010.

¹⁹²² *Sóller* 19-08-1897

¹⁹²³ Jaume Busquets havia tingut un negoci a França i quan va retornar a Sóller va muntar un de fotografia al carrer de la Mar.

¹⁹²⁴ Va obrir la seva galeria fotogràfica a finals de 1914 al carrer de Jesús núm. 1.

¹⁹²⁵ Va substituir a Jaume Busquets quan aquest es retirà.

¹⁹²⁶ El 1927 va adquirir el negoci de Polent i establí el negoci a casa seva, al carrer del Cementiri.

¹⁹²⁷ *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación* 1927

Com a nota curiosa s'ha d'esmentar la vinguda, a mitjans de juliol de 1921, de l'aviador Guarneri, el qual va venir a Sóller amb un hidroavió i va oferir un espectacle d'acrobàcies aèries al Port i passejades a un preu econòmic¹⁹²⁸.

7.3.8. La creació literària i pictòrica

7.3.8.1. La creació literària

L'expansió social i econòmica de la localitat unit al seu encant paisatgístic va fer de Sóller un dels centres cabdals de la creació artística a Mallorca. Sóller fou descrit literàriament i poèticament per importants escriptors i poetes tant de l'illa com de la resta de l'Estat. En capítols anteriors hem esmentat la vinguda de viatgers que plasmaren en els seus llibres les impressions que els va produir Sóller¹⁹²⁹. Aquests conformaren la posterior imatge romàntica i bucòlica de Sóller.

Sóller, en paraules de Damià Pons «es va convertir en el model positiu al qual els intel·lectuals modernistes desitjaven que s'assemblàs el conjunt de l'illa. Enfront d'una Mallorca col·lectivament apàtica i mancada de minories capaces de promoure iniciatives pràctiques en el terreny econòmic i d'encuriosir-se per les manifestacions més noves de la cultura, Miquel dels Sants Oliver i Gabriel Alomar varen construir, a partir d'una situació objectiva que ho permetia, la imatge d'una Sóller oberta a l'exterior, de vida cívica intensa, emprenedora en l'àmbit del comerç, sensible a les inquietuds artístiques, amb una identitat col·lectiva feta d'arrelament i de cosmopolitisme. Igualment els escriptors posteriors, els noucentistes de l'anomenada Escola Mallorquina, amb Miquel Ferrà al capdavant, també mantingueren viva aquesta imatge, fins i tot encara la reforçaren més, en paral·lel al fet que durant la segona dècada del segle XX al setmanari Sóller, amb la secció *De lagre de la terra*, garirebé es va convertir

¹⁹²⁸ *Sóller* 16-07-1921

¹⁹²⁹ Veure capítol 4.2.3.2. Els serveis. Els primers viatgers

en el nucli més organitzat i més actiu de promoció de la literatura catalana a Mallorca»¹⁹³⁰.

Una altra causa de l'enorme producció literària que es va fer a Sóller o amb el poble com a protagonista fou l'existència de dues impremtes a la localitat i diverses publicacions periòdiques. S'ha de destacar sobretot la Impremta Marquès i el seu setmanari, el *Sóller*, pels forts lligams que va tenir amb els principals autors locals i amb els membres de l'Escola Mallorquina. Des d'aquest mitjà es va afavorir la creació literària i la publicació en les seves pàgines de tot tipus de treballs, destacant la secció "De l'Agre de la Terra"¹⁹³¹.

Podríem fer una distinció entre la creació literària d'autors locals i la creació d'autors forans.

La producció d'autors locals, durant el període 1880-1936 fou molt fructífera, en tots els àmbits: història, poesia, narrativa o assaig. Segurament l'autor més prolífic fou mossèn Josep Rullan i Mir¹⁹³². Fou un gran animador de la vida social i cultural sollerica, publicant obres de caràcter històric (*Historia de Sóller en sus relaciones con la general de Mallorca -1875-*, *Inundación de Sóller y Fornalutx -1885-* i *Historia del Establecimiento de las Escolapias en Sóller -1923-*), de divulgació turística (*Guía de Sóller -1898-*), tractats d'agronomia (*Noticias sobre la agricultura de Sóller -1871-*, *Memoria sobre el algarrobo y su*

¹⁹³⁰ PONS I PONS, Damià, *Santiago Rusiñol a la vall de Sóller*, a DIVERSOS AUTORS, *A Pere Serra i Bauzá. Homenatge de les lletres*, Palma, Promomallorca Edicions, 2008, pàg. 273-282

¹⁹³¹ PÉREZ PASTOR, *La pàgina literària...*, a.c.

¹⁹³² Josep Rullan i Mir va néixer a Sóller el 1829, fill d'una família de teixidors. Influenciat pel seu oncle, franciscà exclaustrat, va seguir la carrera sacerdotal essent ordenat prevere el 1855. Es va treure el títol elemental de primer ensenyament elemental. Fou vicari d'Esporles, de s'Esgleieta i d'Establiments. Va destacar en múltiples aspectes. Com a docent, fou mestre en les diferents localitats on exercí el seu ministeri. Va retornar a Sóller el 1877 i fou nomenat custodi del cementiri de Sóller. Fou impulsor o col·laborador de molts projectes a la localitat, com la fundació del setmanari *Sóller*, la vinguda dels vaixells de vapor, la construcció del ferrocarril, la posada en funcionament d'una empresa de gas, la creació de societats recreatives, etc. Va col·laborar en diverses publicacions periòdiques com *El Genio de la Libertad*, *El Mallorquín*, *El Àncora*, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, *L'Ignorància*, *El Magisterio Balear*, *Revista Balear*, *Almanaque Balear*, *El Agricultor Balear*, *El Porvenir Balear*, *Sóller* i *La Última Hora*. Fou nomenat fill il·lustre de Sóller, en sessió plenària, el 26 de març de 1904. El seu retrat es va encarregar al pintor solleric Cristòfol Pizà –*Salero*-. Va morir el 25 de setembre de 1912, a l'edat de 83 anys.

cultivo en Mallorca -1882-, Memoria sobre los cultivos arbóreos y herbáceos -1888-, El cultivo del naranjo en las Baleares -1896-, Cultivo práctico del algarrobo -1897-, Ensayos de agricultura y prehistoria -1900- i Cultivo práctico del olivo -1904-), poesia i estudis de literatura popular (els tres toms de *Literatura Popular Mallorquina -1900-*). Josep Rullan i Mir pertanyia al sector de l'Església crític amb les iniciatives laiques, però també autocrítics amb l'actuació de la pròpia institució. Al mateix temps, no hem d'obviar que l'Església anava perdent influència perquè la societat es secularitzava. Alehores, inspirats per l'enciclica *Rerum Novarum* de Lleó XIII, hi havia un sector que intententava tenir protagonisme en molts de camps perquè el seu protagonisme era el de l'Església. D'aquesta manera, l'Església es feia encara més present dins la societat mallorquina. Aquest grup de clergues, que tenien una ideologia regionalista, va tenir el suport del bisbe Pere Joan Campins i estava format entre d'altres pel mateix bisbe Campins, Antoni M^a Alcover, Costa i Llobera, Rotger, etc., i era proper a intel·lectuals com Josep M^a Quadrado, Miquel dels Sants Oliver, Joan Alcover i J. L. Estelrich. En aquest aspecte Rullan fou un regeneracionista, preocupat per la moralitat social fonamentada en la culturització, però conscient que aquesta tesi topava amb la mentalitat col·lectiva d'una societat que es deixava endur per la pròpia inèrcia; també per la manca de voluntat del caciquisme local, la manca d'efectivitat de les juntes local d'ensenyament, i, a més, pel mateix clergat¹⁹³³. Per aquest motiu es va implicar en la creació d'entitats i campanyes a favor del progrés de la societat, sempre sota els límits dels preceptes del catolicisme i amb la intenció de mantenir el protagonisme de l'Església en la societat.

Un altre autor local destacat fou el republicà Joan Baptista Enseñat Morell, el qual va destacar com a periodista i escriptor. Pel que fa a la primera faceta, va treballar en publicacions franceses (*La Liberté de l'Hérault* i *La République du Midi*), peninsulars (*El Mosquito*, *La Gaceta de Cataluña*, *La Academia*, *La Revista Quincenal* i *El Globo*) i mallorquines (*Ultima Hora*, *Bemoles y Sostenidos*, *Museo Balear* i *Almanaque de El Isleño*). Com escriptor va publicar més de 70 obres originals i un gran nombre de traduccions. Va tractar tots els estils literaris, poesia, assaig, narrativa, obres teatrals i treballs d'investigació

¹⁹³³ FULLANA PUIGSERVER, *El moviment catòlic...*, pàg. 264-265, 362, o.c.

històrica. Va escriure un tom de *Comedias infantiles* (1886), dos toms de narracions (1888), un tom de narracions i poesies, *Bosquejos Parisienses* (1881, amb pròleg de Victor Balaguer), i una sèrie de llibres de divulgació de la història de França. Realitzà la versió espanyola del *Compendio de la Historia Universal* de l'italià Cèsar Cantú. També refongué i amplia el diccionari espanyol-francès de Vicent Salva-Pérez. Va tractar també la discriminació de gènere que patia la dona en l'obra *La mujer en la familia* (1907) sota el pseudònim de *Condesa de A*.

La seva vessant més prolífica fou, potser, la de dramaturg. Entre moltes altres va escriure *Esmeraldina* (1907), *Los héroes de Puigcerdá*, *Los Dos pilletes* (1913), *¡No mas crisis!* (1873) o *La pista del crimen*. A França va obtenir molt èxit amb l'adaptació i traducció al francès de l'obra de revista *La Gran Via*.

Va adaptar i traduir al castellà obres d'autors francesos com Decoucelle, Zola o George Sand. També va realitzar una traducció del Quixot al francès (1893).

A pesar que la seva obra majoritàriament fou escrita en francès i en castellà, també va escriure algunes poesies i diverses obres de teatre en català com *La mestressa* (1906) i *La tinc a sota*.

També com autors locals podríem destacar als poetes Guillem Colom Ferrà i Joan Pons i Marquès. Tots dos pertanyien a l'anomenada Escola Mallorquina i esdevingueren referents d'aquesta.

Pel que fa al primer, Guillem Colom i Ferrà (1890-1979), era fill del propietari de la finca i possessió de Montràber. Estudià Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, on va començar amb la seva tasca literària. L'any 1917 guanyà, sobtadament, la Flor Natural dels Jocs Florals de Montblanc amb el poema *Flor de muntanya* i el 1918 publicà el seu primer llibre de poemes *Juvenília*. El 1920, publicà el seu poema *Àguiles*, que el consagrà com a poeta. Durant aquests anys formà part de diversos grups i iniciatives nacionalistes a Mallorca com el Centre Regionalista i la seva revista *La Veu de Mallorca*, el *Correu de les Lletres* i l'*Almanac de les Lletres* (que fundà amb Joan Pons i Miquel Ferrà). Els anys vint i principis dels trenta fou un període molt prolífic, el 1925 publicà *L'amor de les tres taronges*, el 1929 *De l'alba al migdia*. En aquest període també abundaren les traduccions (*Nerto* de Mistral –1928–, *La miougrano*

entreduberto d'Aubanel –1930- i *Memori e Raconti* de Mistral –1931 i 1934-) i algunes obres teatrals (*Nit de Nadal* –1932- i *Marta* –1935-) ¹⁹³⁴.

Joan Pons i Marquès (1894-1971) era net del poeta Josep Lluís Pons i Gallarça. Es llicencià en filosofia i lletres a la Universitat de Barcelona. Fou arxiver de la Diputació de Balears i va ser director i fundador de la revista l'Almanac de les Lletres (1921-1936) i de l'Associació per la Cultura de Mallorca (1923). Pràcticament tota la seva obra poètica i de crítica literària aparegué a publicacions com el *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* i *La Nostra Terra* ¹⁹³⁵.

També destacaren com autors locals Joan Marquès Arbona (el qual va publicar nombrosos escrits en les seccions *Vuits i Nous* i *Fantasías de un iluso* del setmanari *Sóller*, l'obra *Dos y dos fan cuatro ó sia Primera tanda de veritats, ditas á nès vesins de sa populosa ciutat de S'Illot per un tal l'amo'n Tòfol de Sa llana* -1887- i va deixar escrites sense publicar les seves memòries titulades *Records de Temps Enrera* i un recull de gloses i codolades *Un Aplec de coses velles en mallorquí*); Mn. Jeroni Pons (*La Llar dels Avis* –1921-), *Biografia del exclus. E. Il·lm. Pare Mateu Colom Canals, Bisbe titular de Andrapa* –1922-); o Cristòfol Magraner.

El tema migratori també va inspirar algunes obres que suposen grans aportacions per comprendre aquest fenomen històric. A Sóller, destaquen la novel·la *Elvira (Impresiones Americanas)* de Damià Ozonas (publicada l'any 1923) i *Islas* (1976), les memòries d'Esperança Mayol Alcover, filla d'emigrants. Pel que fa als autors forans, els que estudiaren Sóller o el lloaren foren molts. Ja hem parlat en punts anteriors dels viatgers del segle XIX, que ens deixaren la seva visió particular de la localitat. Alguns dels escriptors que passaren per Sóller en aquest període foren Azorín, Miguel de Unamuno, Josep Carner, Josep Maria de Sagarra, Georges Bernanós, Carles Soldevilla, José Maria

¹⁹³⁴ Veure les seves memòries COLOM I FERRÀ, *Entre el caliu...*, o.c.

¹⁹³⁵ La revista mensual *La Nostra Terra* (1928-1936) fou l'òrgan de premsa de l'Associació per la Cultura de Mallorca. Defensava un autonomisme nacionalista i la unió cultural de les terres de parla catalana. En les seves pàgines hi varen escriure els principals intel·lectuals mallorquins de la seva època com Guillem Colom, Miquel Ferrà, Salvador Galmés, Llorenç Villalonga, Emili Darder, Bartomeu Rosselló-Pórcel, etc.

Salaverría i molts altres¹⁹³⁶. Així i tot, el que més va destacar entre els escriptors forans de Mallorca, que visitaren i lloaren Sóller, fou Santiago Rusiñol i Prats¹⁹³⁷.

Rusiñol va fer diverses estades a la localitat, entre 1893 i 1923, relacionant-se amb diverses persones del món de la cultura i la societat sollerica, com l'apotecari Jaume Torrens, i participant en les tertúlies literàries que es feien a la seva farmàcia. Durant la seva estada a Mallorca i, especialment a Sóller, va pintar uns vuitanta quadres i hi va escriure obres teatrals importants i altres de més secundàries. Testimoni de la seva estada fou l'obra *L'illa de la calma* (1913) en la qual dedicà tres capítols a Sóller (*Sa Botigueta, La vall dels tarongers i El port de la calma*)¹⁹³⁸. Rusiñol fou objecte de molts homenatges dels seus amics sollerics, celebrant-se diverses vetllades literàries en honor seu als locals de la *La Unión, Defensora Sollerense* o al *Círculo Sollerense*. En aquestes hi participaren altres intel·lectuals de la talla de Joan Alcover, Miquel S. Oliver, Gabriel Alomar, Antoni Noguera, Antoni Gelabert, Joan Torrendell, Miquel Sarmiento, Francesc Blanes Viale i Joan Marquès Luigi. Sobre Sóller, Rusiñol va escriure la prosa *Primavera natural*. A la localitat hi va escriure algunes obres teatrals com *L'Héroè* (1902), *El pati blau* (1902), *El místic* (1903), *Els punxasàrries* (1904), *La nit de l'amor* (1904), *La bona gent* (1905).

No podem deixar d'esmentar que Sóller fou objecte de tractament en les obres de molts poetes i escriptors mallorquins com Josep Lluís Pons i Gallarça¹⁹³⁹,

¹⁹³⁶ VALL I SOLAZ, F. Xavier, *Sóller en el paisatgisme poètic mallorquí (de Pons i Gallarza a Rosselló-Pòrcel)*, Barcelona, Publicacions de l'abadia de Montserrat, 2001.

¹⁹³⁷ Santiago Rusiñol i Prats (1861-1931) va néixer a Barcelona dins una família d'industrials tèxtils. Va iniciar la seva carrera creativa com a pintor, i amb posterioritat es va dedicar a la literatura amb més de noranta títols de tots els gèneres. En teatre, primer va fer petits monòlegs i, de seguida, obres com *L'alegria que passa* (1891) i *El Jardí abandonat* (1900), d'alt contingut simbolista. Format a París, va ser un dels precursors del modernisme a Catalunya, amb plataformes com El Cau Ferrat, a Sitges, o Els Quatre Gats, a Barcelona. Es va convertir en un dels escriptors més reeditats de la seva època.

¹⁹³⁸ PONS I PONS, *Santiago Rusiñol a la vall...*, a.c.

¹⁹³⁹ Josep Lluís Pons i Gallarça (1823-1894) tot i haver nascut a Barcelona era de pares mallorquins. Llicenciat en Dret i en Literatura, es va destacar com a escriptor i jurista, participant en els primers Jocs Florals de Barcelona. Va retornar a Mallorca el 1861 ocupant la càtedra d'història i geografia a l'Institut Balear. La seva relació amb Sóller es devia a que era

Josep Maria Quadrado¹⁹⁴⁰, Miquel Costa i Llobera, Joan Alcover¹⁹⁴¹, Miquel dels Sants Oliver, Gabriel Alomar, Miquel Ferrà, Maria Antònia Salva o Llorenç Riber, entre d'altres. Tots ells, tal com hem exposat anteriorment, tingueren en comú la idealització de Sóller, tant del seu paisatge com de la seva societat, la qual veien com a model de burgesia progressista, semblant a la catalana. La seva relació amb Sóller es va enfortir per l'amistat i col·laboració amb Joan Marquès Arbona i el setmanari *Sóller*, en el qual publicaren molts de treballs¹⁹⁴².

Tot aquest enorme moviment literari va tenir la seva culminació el 18 de maig de 1924, quan es celebraren a Sóller els Jocs Florals de Mallorca organitzats per l'Associació per la Cultura de Mallorca. El jurat estava compost per Josep M^a Tous i Maroto (president), Joan Estelrich (vocal mantenidor), Cristòfol Magraner Ripoll (vocal), Bartomeu Forteza Piña (vocal) i Antoni Quintana Garau (secretari)¹⁹⁴³. L'acte es va celebrar al teatre de la Defensora Sollerense. Guillem Colom Ferrà fou el guanyador de la Flor Natural amb el seu poema *El Comte Mal*. L'Englantina va correspondre a Mn. Llorenç Riber i la Viola d'Or i Argent fou pel poeta català Jaume Rosquella¹⁹⁴⁴.

Una altra data destacada fou l'obertura el 20 d'octubre de 1929 de la Biblioteca Pública Gratuïta de la Caixa d'Estalvis a la plaça de la Constitució. La primera bibliotecària fou Antònia Rullan Ripoll.

No podem deixar de referir-nos també a la creació literària popular, és a dir, la confecció de gloses. En aquest aspecte, cal destacar la tasca primordial de Mn. Josep Rullan, el qual va recollir en la seva obra *Literatura Popular Mallorquina*, les gloses d'Andreu Coll –*Tambó*-¹⁹⁴⁵, Pau Noguera –*Sarol*-¹⁹⁴⁶ i Sebastià

propietari de la casa de Can Mayol (l'actual estació del Ferrocarril de Sóller) on hi passava llargues temporades. Morí a Sóller el 1894.

¹⁹⁴⁰ L'historiador i arxiver Josep M^a Quadrado estava casat amb Rosa Morell, la qual tenia casa a Sóller al carrer de la Rectoria.

¹⁹⁴¹ El seu germà, Pere Alcover, era notari de Sóller en aquesta època.

¹⁹⁴² VALL I SOLAZ, *Sóller en el paisatgisme...*, o.c.

¹⁹⁴³ *Sóller* 17-04-1924

¹⁹⁴⁴ *Sóller* 24-05-1924

¹⁹⁴⁵ Andreu Coll Bernat –*Tambó*- va néixer a Sóller el 1794. Era treballador del camp i glossador per formació autodidacta, ja que sabia llegir però no escriure. Compongué gloses de tot tipus, especialment humorístiques, amoroses i de caire religiós. Era amic amb Pau Noguera

Marquès –de Sa Portella¹⁹⁴⁷. També va deixar un quart tom, inèdit, en el qual va recollir gloses de temes polítics del segle XIX, sobretot de la Constitució de 1812¹⁹⁴⁸.

Del tema migratori se'n feren moltes, de gloses, i ens han arribat unes quantes, replegades en els treballs de Miquel Sbert¹⁹⁴⁹, Rafel Ginard¹⁹⁵⁰ i Mn. Antoni Gili¹⁹⁵¹. En reproduïm algunes:

En veure barca dins mar
 es meu uis ja fan canal,
 això és que em dóna senyal
 de quan t'en vares anar. (CPM¹⁹⁵² I/98/8¹⁹⁵³ a Sóller i Capdepera).

Clavell, des que estic ausent
 departat de ta persona,

–Saro/ i participà amb ell i altres glosadors en nombrosos combats de picat. Part de les seves gloses foren recollides per Mn. Josep Rullan i Mir. Morí el 1872.

¹⁹⁴⁶ Pau Noguera Ripoll –Saro/ era fill de Pau Noguera, jornaler, i Maria Ripoll. Va néixer el 1781 i va treballar com a jornaler durant tota la seva vida. Es va casar amb Margalida Enseñat. La seva fama el va fer glosar a la majoria de pobles de l'illa. Morí el 1868. Part de la seva obra fou recollida per Mn. Josep Rullan i Mir en la col·lecció Literatura Popular Mallorquina, en el tom I titulat *Gloses de'n Pau Noguera y Ripoll "Saro/"* (1900).

¹⁹⁴⁷ Sebastià Marquès Ortigas –de Sa Portella- (1807-1877) era teixidor d'ofici i glossador per afició.

¹⁹⁴⁸ En aquesta obra Mn. Rullan va recollir les creacions dels que ell va anomenar "glosadors menors" com Mateu Enseñat –Manyo-, Andreu Albertí –Boi-, Josep Seguí, Bernat Oliver Bisbal –Berengué-, Isabel –Doi-, Pau –Pentinadó-, Toni –Doi-, Guillem Castañer –de n'Anna-, Josep Coll Coll –Perlus-, Jaume Albertí –Serré-, Gabriel Colom Morell –des Rafal- i Pau Arbona –Mando/-.

¹⁹⁴⁹ SBERT, Miquel, *Oh mar blava, que ets de trista...L'emigració a Amèrica al cançoner popular de Mallorca*, dins "Els Camins de la Quimera", Palma, Govern de les Illes Balears, 2001.

¹⁹⁵⁰ GINARD BAUZÀ, Rafel, *Cançoner popular de Mallorca*, IV vol., Palma, Editorial Moll, 1966-1975.

¹⁹⁵¹ GILI I FERRER, Antoni, *Aportació al Cançoner popular de Mallorca*, IV vol., Palma, El Tall, 1994-1997.

¹⁹⁵² Cançoner Popular de Mallorca

¹⁹⁵³ Cita: Autor / Volum / Número / Pàgina.

dins lo meu cor tenc una ona
blava, que la mar no en dóna
dia de maror ni vent.

¿No heu reparat un moment
que juga de malament
es mal enamorament
en pic que s'encapirrona?. (CPM I/42/5; a Sóller –també a Pollença i
Campanet-).

Vénen d'Amèrica espesses
Ses remeses de doblers:
Ses dones des sabaters
Ja no seran més mestresses. (CPM II/641/89; a Sóller –també a Esporles).

Amb llecenci', de la guerra
vengué un tal Macià.
Per la dreta i per l'esquerra
tothom li dava sa mà.
Per dir "reim", ja sap dir *uva*.
Don Toni li demanava:
-Macià ¿has vengut de Cuba?
-No senyor, vénc de L'Havana. (CPM II 26/348; també a Artà, Petra, Deià i
Manacor)

7.3.8.2. La creació pictòrica

Pel que fa a la creació pictòrica, el paisatge de Sóller va seduir molts pintors. Seguiren un poc també el model establert pels intel·lectuals noucentistes i modernistes. Foren molts els artistes que visitaren la localitat i que s'hi establiren i recrearen els seus panorames.

De l'època que estudiam podríem destacar la presència de pintors de la talla de Santiago Rusiñol (la producció pictòrica de temàtica sollerica del qual degué ser, aproximadament, d'un poc més d'una vintena de quadres), Joaquim

Mir¹⁹⁵⁴, Anglada Camarassa¹⁹⁵⁵, Eliseu Meifren¹⁹⁵⁶ o Francisco Bernareggi¹⁹⁵⁷. També cal remarcar la presència d'un jove Joan Miró a la localitat, de la qual n'era descendent per part de mare.

En aquest punt hauríem de destacar les figures dels pintors locals Cristòfol Pizà –*Salero*– i Juli Ramis, els quals aconseguiren un important reconeixement fora de la Vall.

Pel que fa al primer, Cristòfol Pizà Enseñat –*Salero*– (1852-1936) va estudiar Belles Arts a Barcelona i fou becat per la Diputació de Balears per estudiar a Roma a *La Escuela-Academia Española de Bellas Artes*. Allà va coincidir amb artistes com Vicente Palmarols, Francisco Maura, Francisco Padilla, Silvio Fernández, Joaquín Sorolla o José Villegas. Als voltants de 1885, va partir a Paris, Nimes i Llemotges. Després d'una breu estada a Barcelona treballant en la decoració de l'Exposició Universal va retornar a Sóller. Definitivament establert a la vall, va ser assidu a les tertúlies de l'apotecaria Torrens on va coincidir amb Rusiñol i la resta de pintors modernistes. Des de Sóller va seguir pintant i aconseguí nombrosos premis i reconeixements¹⁹⁵⁸.

Pel que fa a Juli Ramis (1910-1990) fou un pintor avantguardista, nebot de Cristòfol Pizà. Va estudiar a Barcelona, Madrid i Paris, on va coincidir amb Pablo Picasso. Aquest el va introduir en els cercles artístics de la capital

¹⁹⁵⁴ Joaquim Mir Trinxet (1873-1940) va destacar com a pintor del corrent impressionista català. El 1901 va venir a Mallorca amb Santiago Rusiñol, establint-se a Sa Calobra, on va pintar alguns paisatges. Posteriorment es traslladà a Pollença.

¹⁹⁵⁵ Hermenegild Anglada Camarassa (1871-1959), pintor postimpressionista català. Va estudiar a Barcelona i Paris. Des de 1913 es va establir a Mallorca, a Pollença. Va visitar en moltes ocasions Sóller pintant algun paisatge de la vall.

¹⁹⁵⁶ Eliseu Meifren i Roig (1857-1940), pintor impressionista, va tenir una important relació amb Santiago Rusiñol i Els Quatre Gats. La seva estada a Mallorca com a director de l'Escola de Belles Arts de Palma el va portar a Sóller i pintar els seus paisatges.

¹⁹⁵⁷ Francisco Bernareggi (1878-1959) va néixer a Argentina i va estudiar Belles Arts a Barcelona, relacionant-se amb Picasso i el seu cercle artístic. En el decenni de 1910 es va instal·lar a Biniaraix i posteriorment a Sa Calobra, on va realitzar moltes obres. Es va implicar amb la protecció i defensa del paisatge sollerí, (essent fundador de la Lliga d'Amics de l'Art) sobretot contrari al cobriment del torrent Major. Va arribar a presentar un projecte de passeig al voltant d'aquest torrent. El 1919 va partir de Sóller establint-se a Santanyí.

¹⁹⁵⁸ RULLAN VALLCANERAS, Joan F., *Notes biogràfiques den Cristòfol Pizà Enseñat pintor de Sóller*, Sóller, Impremta Calatayud, 1977.

francesa on va definir la seva pintura. L'any 1936, realitzà una exposició a Madrid on hi assistiren personalitats essencials per l'ambient intel·lectual de l'època com Federico Garcia Lorca, Pablo Neruda i Rafael Dieste. La seva carrera es va frenar amb la Guerra Civil, però la reprengué posteriorment amb èxit¹⁹⁵⁹.

7.4. El moviment associatiu i l'emigració

Cap a finals del segle XIX, a Mallorca es varen donar tot un seguit de transformacions que varen impulsar el moviment associatiu i la sociabilitat popular. La vall de Sóller també va experimentar aquest fenòmen. El canvis socials, culturals, polítics i econòmics que va sofrir la Vall foren causats, com hem vist, en gran mesura pel fenòmen migratori. Per tant, el moviment associatiu solleric i fornalutxenc va estar lligat intimament amb l'emigració. Bona part de les associacions que sorgiren a ambdues localitats entre 1868 i 1936 foren impulsades per emigrants retornats, els quals influïren en el conjunt de la població alhora de formar part d'una o altra associació.

7.4.1. Les etapes del moviment associatiu a Sóller

Per poder explicar l'associacionisme a la localitat, hem de contextualitzar aquest fenomen en un determinat període històric. L'historiador Manel Santana, divideix en tres les etapes de l'associacionisme a Mallorca entre 1868 i 1936, coincidint cada una amb una situació política molt concreta. Així les tres etapes, que també serien aplicables al cas de Sóller, serien¹⁹⁶⁰:

1ª. De 1875 a 1923: La Restauració

¹⁹⁵⁹ MARTÍNEZ, Bruno. *Juli Ramis*, Barcelona, Edicions Polígrafa S.A., 1987. Vegeu també SERRA BAUZÀ, Pere, *Juli Ramis a Can Prunera*. Sóller, Fundació Tren de l'Art, 2010.

¹⁹⁶⁰ Veure SANTANA I MORRO, Manel, *El forjament de la solidaritat. Mutualitat, cooperatives, societats obreres i recreatives a Mallorca (1868-1936)*, Palma, edicions Cort, 2002. Pel cas de Sóller veure QUETGLAS CIFRE, Antoni / BERNAT JOY, Catalina, *El moviment associatiu a Sóller (1868-1936)*, dins II Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2008.

Aquesta etapa compren el període de la restauració borbònica. El retorn de la monarquia en la figura d'Alfons XII i el sistema polític ideat pel polític conservador Antonio Cánovas del Castillo no varen suposar la superació dels problemes estructurals de l'Estat, sinó més bé al contrari. La situació es va anar agreujant a mesura que agafaven força el moviment obrer, els partits minoritaris (republicans, nacionalistes i carlistes) i la patronal industrial (pistolisme).

A finals del segle XIX, el procés d'industrialització a Mallorca ja estava consolidat, en el sentit que ja existia una classe obrera i una burgesia capaç de ser, no sols el motor econòmic de la societat, sinó també el polític i cultural.

En aquesta època, a Mallorca, el principal sector econòmic eren el tèxtil i el calçat, que combinava tècniques artesanes amb l'ús de noves formes d'energia i producció. Els principals centres industrials a l'illa, a part de Palma, es localitzaven a Inca, Alaró i Lluçmajor, pel que fa al sector del calçat i Sóller i Esporles, destacaren per la producció tèxtil. L'any 1861 la indústria tèxtil agrupava gairebé un seixanta per cent dels operaris industrials de les Illes¹⁹⁶¹.

A Sóller en aquest període es dona una gran activitat associativa. L'etapa de la restauració borbònica coincideix amb els anys de recuperació de la crisi dels tarongers i la concentració industrial¹⁹⁶². Com hem dit, en aquests anys es desenvolupa el comerç, creant línies marítimes pròpies cap als ports catalans i francesos. En aquest context d'expansió econòmica sorgeixen les societats de socors mutus a la localitat, per donar cobertura a les necessitats dels treballadors sollerics. Apareixen tres entitats d'aquests tipus, la *Sociedad Defensora Sollerense*, *Sociedad de artesanos y labradores, recreativa y de socorros mutuos* (1877), *La Unión Obrera de Sóller* (1886) i *La Artesana Sollerense* (1893). L'objectiu d'aquestes entitats era poder donar prestacions i cobertura social al seus socis. L'any 1910, es creà la primera cooperativa de consum, *La Igualdad*.

¹⁹⁶¹ CASASNOVAS I CAMPS, Miquel A. / GINARD I FÉRON, David, *Història de les Illes Balears*, Palma, editorial Vicens Vives, 2003.

¹⁹⁶² A finals de segle a Sóller (1898), sols quedaven 8 botigues de teixidor, que empraven telers manuals. La resta d'antics centres de producció s'havien convertit en fàbriques tèxtils de telers mecànics. RULLAN I MIR, *Guía de Sóller...*, o.c.

El torn de partits s'estableix a la localitat sense incidents, essent el Partit Conservador el que dominava. En l'àmbit conservador s'ha de destacar la creació del Centre Maurista (1916), com a conseqüència de l'escissió del Partit Conservador. A banda dels partits oficials, a la localitat també sorgiren grups que estaven marginats del joc polític, al voltant de 1910 es va crear la societat política i recreativa *Centro Republicano Sollerense*. L'any 1919 es va fundar l'Agrupació Socialista de Sóller.

Pel que fa al sindicalisme, l'any 1904 es va crear la *Unión de Albañiles Sollerense*, amb la intenció de crear un sindicat de classe. Però fou el 1917 quan es va crear la *Federación Obrera Sollerense* per la influència del líder socialista Llorenç Bisbal, que havia estat desterrat a Sóller¹⁹⁶³. Aquesta entitat pretenia agrupar totes les entitats obreres de la localitat, assimilant les tendències polítiques (anarquistes i socialistes). En formaven part *La Prontitud* (sindicat de fusters, 1920), *La Lucha* (sindicat tèxtil, 1919), *La Igualdad Sollerense* (sindicat de sabaters, 1904), *La Sinceridad* (sindicat de tipògrafs, 1919), la *Sociedad de Obreros Albañiles* (sindicat de manobres) i el sindicat d'obrers metal·lúrgics. També el sindicalisme catòlic fou present amb el *Centro Obrero Nuestra Señora de la Victoria de Sóller*, el qual a pesar d'estar fundat el 1910, quasi no va realitzar cap activitat fins el 1919, quan va iniciar una intensa campanya d'afiliació.

També es donà un canvi de tendència en l'emigració, la destinació principal deixà de ser Puerto Rico i passà a ser França, també retornaren les primeres generacions d'emigrants. Aquests emigrants tornaven per retirar-se a Sóller, ells foren els impulsors de les societats recreatives. Les primeres sorgeixen a finals del segle XIX. Aquestes foren *La Torre* (1887) i *Círculo Recreativo*, que s'unificaren l'any 1893 per constituir el casino *La Unión*, coneguda popularment com Sa Botigueta des Senyors. Dita entitat va estar formada, sobretot durant la primera dècada per "americans", és a dir emigrants retornats de Puerto Rico, Mèxic o Cuba. L'any 1899, es va fundar una altra societat recreativa, el *Círculo Sollerense*, coneguda també amb els noms de *Centro* o *Xiclets*. Aquesta tenia un caràcter més esportiu, i en ella abundaven els socis que havien emigrats a França i altres països europeus.

¹⁹⁶³ CASTANYER SASTRE, *La Junta Local de Reformes...*, a.c.

En aquests anys, també es crearen moltes societats de tipologia diversa i que podem englobar dins l'àmbit cultural, l'empresari retornat de Puerto Rico i músic, Miquel Ballester, impulsà la creació de la banda de música *Lira Sollerense* (1912). El 1910, es creà la primera *Sociedad Protectora de Animales y Plantas* a Sóller. El 1913, va néixer el Grup d'Exploradors de Sóller. Pel que fa a l'associacionisme catòlic, fou també molt actiu durant aquest període. Destaquen les confraries de Setmana Santa, les associacions benèfiques i educatives (Conferencia San Vicente de Paül de Sóller, 1886) i les congregacions (a Sóller la més important fou la Congregació Mariana). L'Església va impulsar tot tipus d'entitats, lligades al seu ideari. Alguns exemples són *La Gota de Leche*, que s'encarregava d'alimentar les famílies més necessitades, o la *Asociación contra la Blasfemia*, que defensava el xerrar correctament sense blasfemar contra Déu.

2ª. De 1923 a 1930: La Dictadura de Primo de Rivera

El 1923, Miguel Primo de Rivera es posà al capdavant d'un cop d'Estat i amb l'aprovació d'Alfons XIII es convertí en President del Govern. Pretenia posar remei a la crisi que patia l'estat Espanyol. El bipartidisme i el caciquisme havien provocat un enorme desgast als governs de finals del segle XIX i principis del XX. La conflictivitat social, el perill revolucionari, la crisi econòmica i la derrota d'Annual, entre d'altres, donaren peu a la reacció del militar espanyol.

Un govern que inicialment havia de ser provisional amb l'objectiu de restablir l'ordre, donà pas a una dictadura que prenia com a model la Itàlia feixista de Mussolini.

Al començament del nou règim dictatorial, pobles com Felanitx, Manacor, Lluçmajor, Inca o Sóller destacaven pel seu nombre d'associacions. Durant aquests anys proliferaren associacions culturals i recreatives tant a Palma com a la Part Forana. El futbol s'havia consolidat com un esport que era capaç d'arrossegar molta gent. D'altra banda *l'Associació per a la cultura de Mallorca*, tenia com a missió divulgar la cultura illenca. Durant aquesta etapa els socialistes, sota els principis de la Unió General de Treballadors (UGT), influïren moltes societats obreres. Destacaren, a més de Palma, Esporles, Lluçmajor i Alaró com a nuclis de gran activitat. Tot i això, durant el govern de

Primo de Rivera el moviment sindical topà amb entrebancs a l'hora de desenvolupar la seva tasca. Les inspeccions i les multes per part dels governs municipals sovintejaven i dificultaven el seu funcionament.

La dictadura va fer que moltes associacions sindicals fossin il·legalitzades i que això suposés un trencament en el moviment obrer.

A Sóller, l'any 1928, es creà el Foment de Cultura de la Dona, entitat impulsada per Maria Mayol Colom, nascuda i educada a França i col·laboradora de l'Associació per a la Cultura per Mallorca¹⁹⁶⁴. Destacà la creació d'una biblioteca i la celebració d'exposicions de flors durant les fires de maig.

L'any 1926 es va fundar el Grup Esperantista Solleric, impulsat pels germans Miquel i Andreu Arbona Oliver. Aquest grup arribà a celebrar un congrés d'esperanto a Sóller l'any 1927.

Aquest mateix any es va crear la *Sociedad Deportiva Sollerense*, que va adquirir el camp de futbol del Camp d'En Mayol i va fomentar la pràctica d'aquest esport.

El 30 de març de l'any 1929, l'Ajuntament va rebre un telegrama del Govern Civil de la província en el qual es donava ordre d'enviar un informe de les associacions existents en el terme municipal, amb un plaç de 6 dies per enviar-ho¹⁹⁶⁵. En aquest informe havia de constar:

1. Nom.
2. Objecte de l'associació, especificant si eren monàrquiques, republicanes, socialistes, sindicalistes, científiques, artístiques, benèfiques, etc.
3. Forma de la seva administració o govern.
4. Recursos econòmics per atendre les seves despeses.
5. Aplicació de dits recursos en cas de dissolució.

El Consistori per poder dur a terme aquesta tasca va elaborar un llistat d'associacions i va enviar a cada una el qüestionari anterior per que cada una l'emplenàs. El llistat que va elaborar l'Ajuntament estava compost per 15 associacions, de les quals solament va aportar dades de 12. Aquestes eren:

¹⁹⁶⁴ Entitat que va tenir també una delegació a Sóller. Hereva de la secció de Sóller de la Joventut Mallorquinista, impulsada per Guillem Colom Ferrà.

¹⁹⁶⁵ AMS. Secció 10. Cultura i Oci. Varis. Relació de societats i cercles d'oci existents a Sóller l'any 1929. Sign.: 2761

- *Lira Sollerense*
- *Colombófila Sollerense*
- *Sociedad Deportiva Sollerense*
- *Representación del Tiro Nacional*
- *Delegación de la Cruz Roja*
- *Sindicato de Riegos*
- *Sindicato Agrícola Católico de San Bartolomé*
- *Círculo Sollerense*
- *Foment de Cultura de la Dona*
- *La Unión*
- *Defensora Sollerense*
- *Centro Maurista*
- *Tafona Cooperativa*
- *La Fraternidad*
- *Congregació Mariana*

3ª. De 1931 a 1936: La Segona República

La Segona República, fou l'etapa de major activitat associativa d'ençà de 1875. S'incrementaren les agrupacions polítiques de dretes i esquerres. Els patrons també s'uniren front als partits polítics d'esquerres i la nova legislació que afectava als obrers. A Mallorca, la *Mutualidad Social Agraria* n'és un exemple. Les societats mutualistes passaren a un segon pla, a causa de la nova legislació social i, amb el descens del nombre d'associats moltes entraren en una greu crisi econòmica. El moviment obrer destacà durant els anys de la República. Socialistes, comunistes i anarquistes treballaren de valent per tirar endavant la defensa dels drets i la formació dels obrers. Tot i la forta presència dels socialistes a Palma i a la Part Forana, comunistes i anarquistes despuntaren en la seva tasca sindical. L'Església posà en marxa l'Acció Catòlica i recuperà les velles associacions religioses (Congregacions marianes, Filles de Maria, Joventuts Seràfiques, etc.) per tal de fer front al laïcisme republicà. Les associacions culturals desenvoluparen activitats formatives i instructives, encaminades sobretot a l'adoctrinament dels seus afiliats. El futbol

es consolidà com a esport de masses, seguit pel ciclisme, la natació i el trinquet.

A Sóller, també es va donar una gran activitat associativa en aquest període. Es fundaren associacions noves, d'altres sofriren nombrosos canvis i les ja existents multiplicaren les seves activitats.

Pel que fa a l'associacionisme polític, sorgiren nous partits, sobretot d'esquerres. L'any 1930, es va crear el Partit Republicà Federal, que tenia seu al Bar Turismo. També l'Agrupació Socialista Obrera, desapareguda durant la dictadura, es va refundar i es va aliar amb el PRF durant les eleccions municipals de 1931. Aquest mateix any, es va crear el Partit Republicà Radical Socialista dirigit pel farmacèutic Joan Palou i el comerciant Andreu Pizà. L'any 1932 es va desfer el PRF i es va fundar el partit Acció Republicana, també anomenat a Sóller Unió Republicana, i que estava lligat al partit de Manuel Azaña. El 1934, el PRRS i AR es fusionaren i crearen Esquerra Republicana.

Les dretes s'adaptaren a la nova situació, el *Centro Maurista* es va transformar en el *Centro Republicano Conservador* i estava dirigit per Jeroni Estades. El Partit Liberal del financer Joan March es va canviar el nom pel de Partit Republicà de Centre. El 1931 es va crear el Bloc Solleric de la Dreta / Unió de Dretes, que seguia les tesis de José Maria Gil Robles; l'any 1934, es va canviar el nom pel d'*Acción Popular Agraria*. Altres partits conservadors, però que no tingueren tanta força foren *Afirmación Tradicionalista* de Bartomeu Darder, la Dreta Liberal Republicana, el Partit Regionalista i el Partit Autonomista.

La fundació, el 1932, de la Casa del Poble de Sóller, va impulsar la creació de societats obreres, la majoria de tendència socialista. Sols n'hi va haver una d'ideologia anarquista i que va concentrar les seves accions contra l'empresa *Puertos y Pantanos S.A.* Les entitats que es trobaven afiliades a la Casa del Poble eren: el sindicats d'Oficis Varis, el del Tèxtil, el de fusters i ebenistes, el de Gas i electricitat, el de manobres, el ferroviari i el metal·lúrgic, així com l'Agrupació Socialista. Els fets revolucionaris d'octubre de 1934 varen provocar una forta repressió del moviment obrer, que després d'aquesta va perdre intensitat. També es crearen dues associacions de patrons a la localitat.

En el pla cultural i esportiu, es crearen associacions per impulsar i practicar diversos esports, com el ciclisme o el futbol. També es crearen associacions per a la pràctica cinegètica i colomòfiles. Destaca la creació del *Sóller*

Sporting Club, que pretenia agafar el relleu de les seccions esportives de la *Sociedad Deportiva Sollerense*. La secció de futbol es va agrupar entorn del *Club Deportivo Sóller*, creat el 1935.

7.5. El paper de l'Església en l'emigració

7.5.1. L'Església i la societat

A Sóller, com a la resta de Mallorca i de l'Estat, el paper de l'Església en la societat era pràcticament dominant. Cal tenir en compte els canvis que va fer el bisbe J. M. Cervera¹⁹⁶⁶ el 1887, que va reestructurar els arxiprestats de les diferents parròquies. La diòcesi mallorquina va quedar dividida en 7 arxiprestats: Palma, Inca, Manacor, Lluçmajor, Felanitx, Sóller i Puigpunyent¹⁹⁶⁷.

La societat sollerica era, almenys aparentment, profundament religiosa, i en aquesta, varen esser minoritàries les doctrines anticlericals, propugnades per alguns sectors republicans i socialistes. L'auge dels moviments migratoris a Sóller va fer que l'església local s'implicàs en ell, ja que preveien que amb el contacte amb noves realitats socials i morals es podia ressentir el sentiment religiós de la societat sollerica. Mn. Josep Rullan i Mir fou un dels principals defensors d'aquests postulats i va influir molt en la implicació eclesiàstica en l'emigració. El principal actiu per dur a terme aquesta tasca fou l'educació, en la qual la doctrina catòlica tenia un pes important. Aquesta política va tenir el seu efecte i va provocar que en la seva majoria, les famílies establertes a fora es mantinguessin en la fe catòlica i tinguessin un comportament fins i tot més sincer i profund que a la Vall. Bona part dels emigrants educaren els seus fills o en escoles catòliques a l'estranger o els enviaren a les escoles religioses de Sóller perquè s'educassin. Malgrat tot, l'emigració repercutí més en la pràctica

¹⁹⁶⁶ Mn. Jacint Maria Cervera i Cervera (1828-1897) fou nomenat bisbe de Mallorca el 1886, després de passar per Toledo, Saragossa i Tenerife. A principis del seu ministeri va reordenar la diòcesi mallorquina i va promoure la instal·lació de diverses ordres religioses a l'illa (tant masculines com femenines), com el retorn dels franciscans i agustins o la fundació dels Missioners dels Sagrats Cors. Va promoure la implicació dels religiosos en la vida social.

¹⁹⁶⁷ FULLANA PUIGSERVER, *El moviment catòlic...*, pàg. 43, o.c.

religiosa que en les conviccions¹⁹⁶⁸. Sembla que la ideologia anticlericat no tingué molta força a la Vall. Tot i això s'ha de remarcar que molts dels principals anticlericals locals havien emigrat.

A pesar d'això, podem parlar de l'existència de dos corrents, un més reaccionari i l'altre més moderat, proper a les tesis del bisbe Campins, els quals tenien com a punt comú la defensa i expansió del catolicisme¹⁹⁶⁹. Pel que fa al sector més tradicionalista de l'església a Sóller, va protagonitzar diversos enfrontaments amb elements laics. Els més coneguts foren la polèmica que varen protagonitzar el 1885 l'escriptor i krausista¹⁹⁷⁰ Joan B. Enseyat i el canonge de la Seu, i també solleric, Mn. Josep Oliver Coll¹⁹⁷¹. Ensenyat va escriure una sèrie d'articles al setmanari *Sóller* reflexionant sobre els orígens de la moral i les definicions del concepte, concloent que aquest era anterior a qualsevol religió i que era el catolicisme que ho havia assumit però no n'era l'origen. Mn. Oliver va contestar a aquests articles, que només existia una moral vertadera, la catòlica i que no es podien deslligar els conceptes de moral i religió. Prest, la polèmica es va tornar més visceral que teòrica i es va traslladar a altres publicacions liberals o republicanes com *La Opinión*, *El Demócrata*, *El Palmesano* i *Las Noticias* contra *El Áncora*. El que realment s'enfrontava eren dues concepcions de l'Església, la reaccionaria i la més progressista¹⁹⁷².

¹⁹⁶⁸ VICENS CASTANYER, *Sollerics a França...*, pàg. 110, o.c.

¹⁹⁶⁹ En aquest període hi hagué alguns intents d'implantar el protestantisme. Sabem que el 1882, anglesos protestants repartiren propaganda de la seva església a Sóller. *Ibidem*, pàg. 177.

¹⁹⁷⁰ El moviment krausista pretenia conciliar la fe catòlica i la modernitat. Aquesta corrent espiritual es situà fora de l'Església. El krausisme assumeix aspectes del reformisme religiós, lligat a una concepció liberal (aconfesionalisme de l'Estat, contra el fanatisme i la intolerància religiosa) i un programa de transformació de la societat espanyola.

¹⁹⁷¹ Josep Oliver Coll va néixer a Sóller el 1849, essent ordenat prevere el 1872 i vicari de Sóller l'any següent. Després de passar per Lluçmajor, Eivissa i Madrid fou nomenat, el 1890 degà de la Seu de Mallorca. Fou defensor de les tesis antiliberals i antisocialistes de l'església. A pesar d'això, es mostrà especialment interessat en la formació social del clergat. Morí a Palma el 1917.

¹⁹⁷² FULLANA PUIGSERVER, *El moviment catòlic...*, pàg. 172-173, o.c. Veure també *¿Moral romana ó moral humana? Polémica sostenida por Juan B. Enseyat y algunos periódicos*

Una altra confrontament destacat, es va donar entre l'associació catòlica femenina Filles de Maria (que tenia el suport dels elements més integristes del clergat sollerí) amb la Unió Obrera Balear el 1886, del qual n'hem parlat en punts anteriors.

Malgrat això, a la localitat tenia més pes el sector regionalista de l'Església, el qual pretenia la implicació dels religiosos en la vida civil adaptada a les noves necessitats socials. El membre més destacat de la comunitat religiosa sollerica durant el darrer terç del segle XIX, fou Mn. Josep Rullan i Mir. Aquest era un clar exponent del sector regeneracionista, preocupat per la moralitat social fonamentada en la culturització, però conscient que aquesta tesi topava amb la mentalitat col·lectiva d'una societat que es deixava endur per la pròpia inèrcia; per la manca de voluntat del caciquisme local, la manca d'efectivitat de les juntes locals d'ensenyament, i, a més, pel mateix clergat. Pertanyia al sector de l'Església crític amb les iniciatives laiques, però també autocrític amb l'actuació de la pròpia Església. Formà part, durant el mandat del bisbe Pere Joan Campins¹⁹⁷³, del grup regionalista, juntament amb el mateix bisbe Campins, Mn. Antoni M^a Alcover, Mn. Costa i Llobera, Mn. Rotger, etc., proper a Miquel dels Sants Oliver, Joan Alcover i J.L. Estelrich¹⁹⁷⁴.

En aquest context i davant el creixement de l'associacionisme republicà i socialista s'impulsaren diverses associacions catòliques de diferents tipus, com la Conferència de Sant Vicenç de Paül (1886) i la Congregació Mariana (1905); essent bona part dels membres d'aquestes entitats emigrants. Aquesta darrera, va estar especialment activa durant tota la primera meitat del segle XX i fou clau pel desenvolupament de l'església en els aspectes socials. A l'empar seu, nasqueren diverses entitats dedicades a la beneficència, la protecció dels

liberales con el canónigo d. José Oliver y el diario clerical El Ancora, Impremta Biblioteca Popular, Palma de Mallorca, 1885.

¹⁹⁷³ Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915). Fou nomenat bisbe de Mallorca abans de 1885. Va estar molt relacionat amb el monestir de Lluc i defensà de la cultura i identitat de Mallorca. Va promoure les obres de la Seu de Mallorca dirigides per l'arquitecte Antoni Gaudí, així com la creació de l'arxiu i museu diocesans. S'envoltà d'un grup de capellans d'una bona formació cultural i en possessió de graus universitaris com Mn. Antoni Maria Alcover, Mn. Miquel Costa i Llobera, Mn. Bartomeu Pascual, Joan Quetglas i Mn. Mateu Rotger.

¹⁹⁷⁴ FULLANA PUIGSERVER, *El moviment catòlic...*, pàg. 362, o.c.

obriers, l'educació o la catequesis. Una data clau per aquesta entitat, fou la construcció de l'edifici del *Fomento Católico* al carrer de la Victòria, expressament aixecat per a aqueixa organització. Aquest fou inaugurat el gener del 1909 i l'obra fou promoguda per Mn. Antoni Joan Mora Alcover.

Allà s'agruparen el sindicat catòlic *Centro Obrero N^a Sra. de la Victoria* (1911), la *Mutualidad Escolar San Bartolomé de Sóller* (1911), l'Orquestra de Santa Cecília, el Cinema Victòria (continuador del Cine Patrio), i s'hi edita el periòdic *El Grano de Mostaza* (1912) que era el portaveu d'aquelles entitats.

El 1908, es va crear el grup de la Comunió Dominical per promoure la comunió entre els feligresos. També es va introduir la innovació de la "Visita Sabatina"¹⁹⁷⁵.

També assistim en aqueixa època a l'enfortiment del culte als Sagrats Cors, una devoció que se remunta, a Sóller, al segle XVI. En aquest aspecte nasqueren les associacions *Archicofradía de Madres Cristianas* (1881) i *Archicofradía del Apostolado de la Oración* (1885) que tenien com a objectiu fomentar l'adoració al Cor de Maria i al Cor de Jesús respectivament, així com proporcionar una bona educació als fills i mantenir una bona relació entre els esposos.

El punt àlgid de tota aquesta activitat, promoguda per l'Església, fou la celebració el 21 d'abril de 1912, al local del Foment Catòlic, de l'Assemblea Regional de les Congregacions Marianes. La finalitat era reunir les joventuts marianes. Aquest aplec es va aprofitar de la recent inauguració de la línia del ferrocarril entre Palma i Sóller, la companyia va rebaixar els bitllets un 20% als congregants. L'Assemblea va comptar amb la presència del bisbe Pere Joan Campins i bona part de les autoritats eclesiàstiques de l'illa, a més de representació de les congregacions de Sóller, Biniali, Binissalem, Bunyola, Campanet, Campos, Consell, Costitx, Els Hostalets, Santa Catalina, Fornalutx, Santa Maria, Pina, Marratxí, Manacor, Santa Margalida; Germans de la Doctrina Cristiana, Sant Nicolau, Monti-Sion, Patronat Obrer, Seglars Catòlics de Palma; Congregació Mariana de Joves de Palma, Muro, Petra, Sa Pobla,

¹⁹⁷⁵ *Ibidem*, pàg. 409-410.

Pollença, Son Sardina, Sineu i Vilafranca¹⁹⁷⁶. L'Assemblea va reunir més de 2.000 congregants de tota Mallorca¹⁹⁷⁷.

Pocs mesos després, en el mateix escenari es va celebrar un grandíol *Mítting contra la Blasfèmia*¹⁹⁷⁸.

El tema de la beneficència, tema tradicionalment lligat a l'església, va preocupar molt els sectors més religiosos de la burgesia local, i a instàncies dels elements eclesiàstics anaren sorgint entitats encarregades de dur a terme aquesta tasca i a recollir fons per la causa. Ja el 1886 s'havia posat en marxa la secció masculina de la *Conferencia de San Vicente de Paúl* de la mà de Josep M^a Quadrado i, tres anys més tard, la branca femenina, que s'ocupava de lliurar setmanalment racions de pa, carn i diners a les famílies més necessitades. El 1896, s'instal·là a l'antic Convent franciscà la *Pia Unión de San Antonio de Padua*, amb el mateix objectiu. A principis del segle XX, es fundà l'associació de dames de *La Gota de Leche*, que tenia com a finalitat ajudar les mares que tenien problemes per alletar els fills. I, el 1909, es constituí l'associació de *Damas del Roper*, que ve a completar la tasca caritativa de les anteriors, distribuint peces de vestit entre els pobres.

El 1921, les Germanes de la Caritat, juntament amb les dames de *La Gota de Leche*, instal·laren una casa-cuna per a fills de mares treballadores. Es va emplaçar a l'edifici de l'antic Hotel Marina al carrer de la Gran Via. La seva junta directiva estava formada per Antònia Casasnovas Borràs (presidenta), Esperança Marquès Colom (vicepresidenta), Francisca Frontera Magraner (secretària), Maria Castañer Oliver (vicesecretaria), Antònia Morell Bauzà (tresorer), Maria Casasnovas Borràs (vicetresorerera), Catalina Montaner Arbona (ropera), Antònia Rullan Oliver (viceropera) i, com a vocals Paula Casasnovas Borràs, Maria Llinàs Oliver, Francisca Pastor Sanjuan, Margalida Frontera Alcover, Catalina Mayol Lafouge, Francisca Llinàs Oliver, Francisca Colom

¹⁹⁷⁶ Sóller 27-04-1912

¹⁹⁷⁷ Per tenir un millor coneixement d'aquesta Assemblea veure *Memoria de la Asamblea Mariana que las congregaciones de Mallorca celebraron en Sóller el día 21 de abril de 1912*, Sóller, Imprenta La Sinceridad, 1913.

¹⁹⁷⁸ Sóller 26-07-1913

Frontera, Rosa Arbona Oliver, Isabel M^a Sampol Colom, Antònia Morell Coll, Antònia Marquès Rullan, Francisca Frontera Ballester i Maria Orell Alcover¹⁹⁷⁹.

Amb la proclamació de la Segona República, es va intentar imposar el laïcisme de l'Estat, cercant la igualtat entre els creients i els no creients. Aquestes mesures, no varen ser ben enteses ni per l'Església catòlica ni per molts col·lectius conservadors. D'altra banda, alguns sectors anticlericals també adoptaren actituds intransigents. Com a conseqüència d'això, hi va haver incidents a tot l'Estat. En aquest període, s'establiren a la localitat noves associacions catòliques, més combatives amb les tesis republicanes. Aquestes foren l'Associació de Pares de Família i Acció Catòlica (amb branques masculina i femenina), les quals polaritzaren la tasca de catequització i educació de la joventut cristiana a partir del 1933.

A Sóller doncs, també hi va haver alguns incidents per la qüestió religiosa. Un dels més greus, es va produir l'abril de 1933 amb l'intent, per part d'alguns simpatitzats d'esquerres, de no deixar sortir la processó de Divendres Sant de la Parròquia. Eren membres de la Casa del Poble, els quals es manifestaven contra l'Església. Es va originar un enfrontament entre els qui no volien deixar continuar la processó i els qui volien seguir. La situació es va solucionar amb la intervenció dels regidors Puig, Serra, Colom, Aguiló i Pastor amb l'ajuda de la Guàrdia Civil que varen poder calmar els ànims i acabar la processó¹⁹⁸⁰.

Seguint ordres ministerials es varen clausurar algunes escoles religioses com la Parroquial del Convent i la de les Germanes de la Caritat a Biniaraix. Aquest fet va provocar una forta manifestació en contra de la clausura quan els funcionaris públics vengueren a fer efectiva l'ordre de tancament. A més, es donaren incidents entre partidaris d'esquerres i de dretes. Malgrat tot, a les Germanes de la Caritat se'ls va permetre fer-se càrrec dels infants de menys de tres anys.

L'any 1936, el Consistori va decidir suspendre les processons de Setmana Santa. El mes d'abril del mateix any, uns obrers que treballaven en la construcció de l'escola veïna a l'oratori de Santa Catalina varen rompre la

¹⁹⁷⁹ *Sóller* 11-06-1921

¹⁹⁸⁰ *Sóller* 15-04-1933

campana i la creu de davant la façana principal, i van penjar una bandera vermella amb el martell i la falç pintats.¹⁹⁸¹

Un altre incident, que va provocar molta indignació entre les autoritats religioses, fou la destrucció de la creu del terme, situada al Coll de Sóller. Segons diverses fonts, els autors foren alguns obrers de Palma que havien vingut a la localitat, i que, de tornada, esbucaren la creu¹⁹⁸². Els bocins foren recollits per Bartomeu Colom Ferrà, senyor de Monnàber i Jaume Coll Arbona, els quals la donaren al regidor Josep Serra, qui es va comprometre a restaurar-la¹⁹⁸³.

El maig del 1936, l'Ajuntament va decidir clausurar les escoles religioses de la localitat i recuperar l'edifici del Convent. Això va ser rebut, per part de les associacions de pares catòlics, com una provocació i, tot i que hi va haver pocs incidents, desencadenà una forta protesta. Quan alguns dels inspectors d'ensenyament varen acudir a la localitat, per procedir a la clausura de les escoles confessionals, foren insultats i rebuts amb el braç alçat al mode feixista, per alguns manifestants, que contestaven als joves d'esquerres que donaven suport a la mesura.¹⁹⁸⁴ La Guàrdia Civil va haver d'intervenir per dissoldre els manifestants i algunes persones foren multades per les seves intervencions.

Aquest laïcisme impulsat des de l'Estat va topar amb la resistència de les associacions catòliques, que volien mantenir el sistema educatiu anterior i el predomini de l'Església en la vida dels ciutadans.

Hauríem de destacar també algunes figures eclesiàstiques de la localitat, les quals influïren en el seu desenvolupament social i cultural. Un dels més destacats, per no dir el que més, fou Mn. Rullan i Mir, del qual ja hem parlat. A part d'ell podríem citar a:

- Mn. Jeroni Pons Roca (1889-1954). Fou professor de l'Institut Balear. Va destacar com a escriptor, col·laborant assíduament en publicacions com

¹⁹⁸¹ Vegeu ROSSELLÓ VAQUER, Ramon, *La Guerra Civil a les viles de Mallorca vista per l'estament eclesiàstic*, Felanitx, editat per Ramon Rosselló Vaquer i Sebastià Roig i Montserrat, 2002.

¹⁹⁸² ARBONA, *Converses solleriques...*, o.c.

¹⁹⁸³ *Ibidem*

¹⁹⁸⁴ *Sóller* 30-05-1936.

Sóller, *La Voz de Sóller*, *Grano de Mostaza* i *Correo de Mallorca*. Va publicar diversos estudis biogràfics i d'història de Deià; s'ha de destacar la seva obra *La llar dels avis. Novel·la de costums mallorquins* (1921).

- Mn. Josep Pastor Castañer –*Fiquet*– (1864-1940). Un cop acabats els seus estudis a València (1890), passà a ocupar el càrrec de Vicari a la Parròquia de Sóller (1887), i ho va ser fins a la seva mort a la casa familiar (Plaça Constitució, núm. 2). Fou home de fort caràcter que es va implicar en la vida del poble. La seva figura fou molt important, com ja hem esmentat, en el procés migratori solleric; participant activament en la formació de matrimonis concertats¹⁹⁸⁵.
- Mn. Miquel Rosselló –*Nussa*–. Va impulsar la construcció del temple de l'Horta, barriada en la qual va treballar molt per acostar l'església als fidels (iniciativa seva fou el vial que connectava la barriada amb l'Horta de Dalt). Fou membre actiu de la Congregació Mariana i impulsor de l'orquestra de Santa Cecília, del qual en fou director i professor de solfeig. També es va encarregar de la docència de les escoles nocturnes per adults que feia el Centre Obrer.
- Mn. Mateu Colom Canals (1879-1933). Aquest va ingressar a l'ordre dels agustins, essent ordenat el 1902. Després d'estar com a professor en diversos col·legis a Alacant i Bilbao va traslladar-se a Colòmbia per dedicar-se a l'ensenyament i predicar en diverses ciutats (Barranquilla, Mompós, Jacatativa i Bogotà). Posteriorment fou nomenat secretari del delegat apostòlic de Colòmbia, Francisco Ragonessi; i quan aquest fou nomenat nunci papal a Espanya, Mateu Colom el va seguir. L'any 1931 Ragonessi fou nomenat cardenal i el pare Colom fou nomenat primer Bisbe auxiliar de Toledo el 1921¹⁹⁸⁶ i, posteriorment, Bisbe d'Osca el 1922, prenent-ne possessió el 1923. L'any 1931 es va establir a la Sóller, ja que va haver de fugir de la seva diòcesi quan es va proclamar la República. La causa d'aquesta fugida fou la mala relació del bisbe amb la premsa i alguns sectors de l'esquerra aragonesa. El bisbe Colom va residir a Sóller fins a la seva mort

¹⁹⁸⁵ QUETGLAS / MORELL, *Aspectes de l'emigració,...*, a.c.

¹⁹⁸⁶ Aquell any 1921, fou nomenat Fill Il·lustre de la població. AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1920-1921. Sign.: 72

el 16 de desembre de 1933. Després de morir, es va decidir enterrar-lo a l'església parroquial de Sant Bartomeu, just davant l'altar major¹⁹⁸⁷.

Altres preveres que residiren a la localitat en aquest període foren Mn. Antoni Joan Mora, Mn. Andreu Bisbal, Mn. Antoni Joan Garau, Mn. Sebastià Esteva, Mn. Antoni Rullan Xumet, Mn. Joan Enseñat Oliver –*Silles*-, Mn. Bernat Oliver, Mn. Joan Covas i Mn. Antoni Caparó.

Pel que fa als rectors de la vila en aquest període, varen esser els següents¹⁹⁸⁸:

- Mn. Miquel Bennàssar i Cabrer: fou ecònom de la vila entre 1880 i 1887, ocupant la plaça de rector en aquesta època per la mort del rector anterior, Mn. Bernat Planas, passà a ocupar definitivament la plaça el 1887. Fou rector de Sóller fins el 1897.
- Mn. Rafel Nicolau Gual: ecònom, ocupà interinament la plaça de 1897 a 1899 fins que es va designar un nou rector.
- Mn. Sebastià Maimó i Truyols: fou nomenat rector de Sóller el 1899 i ocupà el càrrec fins el 1910, quan fou nomenat canonge de la seu. Fou un dels rectors més actius d'aquest període, promoguent la reforma de la façana de la Parròquia de Joan Rubió. Per dur a terme aquesta tasca va voler implicar els emigrants establerts a Amèrica i França, sabent que el suport econòmic d'aquests havia fet possible la restauració del campanar el 1895.
- Mn. Sebastià Esteva Flaquer: ecònom, ocupà la plaça interinament fins que fou nomenat rector de Binissalem el 1913.
- Mn. Rafel Sitjar Picornell: fou nomenat rector el 1913 i ocupà la plaça fins a la seva mort el 1944. Va destacar pel seu impuls a l'establiment d'ordes religiosos a la localitat.

L'Església de Fornalutx fins l'any 1913, depenia de la Parròquia de Sant Bartomeu de Sóller; tenint al davant d'ella un sacerdot que portava el títol de Vicari Vicari in capité. Les persones que ocuparen aquest càrrec entre 1860 i 1913 foren: Mn. Guillem Busquets Deyà -*Xandre*-, Mn. Bartomeu Coll, Mn. Gregori Llinàs Rosselló, Mn. Jaume Martorell Cànaves i Mn. Miquel Martorell

¹⁹⁸⁷ PONS, Jeroni. *Biografia del exclus. E. Il·lm. Pare Mateu Colom Canals, Bisbe titular de Andrapa*, Ajuntament de Sóller, 1922.

¹⁹⁸⁸ MORELL GONZÁLEZ, *La parròquia de Sant Bartomeu...*, pàg. 152, o.c.

Fluxà. L'1 de juny de 1913 es va convertir en parròquia. El primer rector fou Mn. Llorenç Mas Mesquida (1881-1947). El 1927, el rector Mas va haver d'absentar-se del càrrec, essent substituït per Mn. Antoni Caparó Busquets (1893-1973). A l'ampar de la parroquia de Fornalutx hi havia tres confraries, La Purissima, Sant Antoni i Sant Josep.

7.5.2. Els ordres religiosos

Durant el període de la Restauració, les autoritats eclesiàstiques de l'illa varen promoure el retorn de les antigues ordres religioses, que havien sortit després de la desamortització, i l'establiment de noves ordres.

A Sóller, a finals de segle sols hi havia dues ordres femenines, les Germanes de la Caritat i les Escolàpies. Cap a principis del segle XX s'anaren introduint noves ordres, dedicades principalment a l'educació i l'atenció dels malalts. Com hem dit, el control de l'ensenyament era un dels principals objectius de la jerarquia catòlica, sobretot en un moment d'auge migratori. Els diferents rectors de la Vall, principalment el rector Rafel Sitjar, s'ocuparen de promoure la instal·lació de comunitats religioses.

7.5.2.1. Comunitat de Germans de les Escoles Cristianes o de La Salle

Arribaren a Sóller el 1905, procedents d'Avinyó (França). El 1904, havien passat a Espanya arran de la llei francesa contra les congregacions religioses. La seva vinguda va ser impulsada per alguns membres de l'Ajuntament, especialment Jeroni Estades, degut al seu prestigi com educadors. Els varen oferir establir-se a l'antic convent dels franciscans i ubicar-hi una escola gratuïta¹⁹⁸⁹.

El superior, director i fundador del col·legi de Santa Maria de Sóller fou l'*Hermano Próspero*¹⁹⁹⁰. La majoria dels seus membres eren de nacionalitat francesa, a pesar que n'hi hagué alguns de catalans (*Hermano Jaume*,

¹⁹⁸⁹ Sóller 03-08-1907

¹⁹⁹⁰ El seu nom real fou Jean Dubruel, nat a França i mort el 1924. Sóller 19-04-1924

Hermano Ramón i *Hermano Josué*). Va destacar la presència de l'*Hermano Bianor*, famós botànic, el qual va reunir la col·lecció de plantes més completa de l'illa.

S'ha de destacar que la seva arribada tenia una connexió directa amb l'emigració sollerica cap a França, i foren també alguns emigrants retornats els qui varen impulsar la seva vinguda a Mallorca. Foren coneguts també amb el nom de *Frares des Bavarall*, pel tipus de vestimenta.

A partir de 1927, varen passar a la casa del Bisbe Nadal¹⁹⁹¹, després de cohabitar un temps amb els Missioners dels Sagrats Cors, als quals havien cedit l'ús del Convent.

Amb l'establiment de la Segona República, les autoritats republicanes els varen obligar a llevar-se l'hàbit i vestir com a seglars. A més, foren suspesos el 8 de juliol de 1936 per la pràctica de la docència, ja que es va aplicar l'ordre del govern per la qual s'exigia el títol de mestre als religiosos que es dedicaven a l'ensenyament. Això va provocar fortes protestes de la població i de les associacions religioses, que varen increpar al batle, Josep Serra, i al delegat governatiu. Per aquest fet es va imposar una multa de 1.000 ptes. als responsables, a pesar que després aquesta sanció fou anul·lada¹⁹⁹².

7.5.2.2. Missioners dels Sagrats Cors

El mes de juliol de 1920, la Congregació de Missioners dels Sagrats Cors es va instal·lar a Sóller, a petició del rector Sitjar, amb la funció de cuidar l'església del Convent i dedicar-se als oficis propis de la seva entitat (predicar i administrar els sacraments de penitència i eucaristia)¹⁹⁹³.

En un primer moment, s'instal·laren sols dos membres d'aquesta ordre, el pares Joan Perelló i Miquel Rosselló¹⁹⁹⁴. Els membres d'aquesta ordre varen compartir espai amb els Germans de La Salle fins el 1927, quan aquest

¹⁹⁹¹ Al carrer de la Volta Piquera

¹⁹⁹² MASSOT I MUNTANER, Josep, *El bisbe Miralles i l'església de Mallorca: de la dictadura a la guerra civil*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pàg. 98.

¹⁹⁹³ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1920. Sign.: 71

¹⁹⁹⁴ *Sóller* 10-07-1920

spassaren a ocupar un altre immoble. El 1922, començaren a impartir docència, però sense tenir una estructura organitzada.

El 1932, hi va haver un conflicte jurídic entre el Consistori i la congregació. L'any 1928, el Consistori va acordar la concessió en propietat del claustre del Convent als Missioners dels Sagrats Cors, per dedicar-lo a l'ensenyança i a una biblioteca. Però l'Ajuntament republicà, encapçalat per Acció Republicana pretenia que aquesta cessió s'anul·lés. Els republicans consideraven l'immoble d'ús municipal i el volien utilitzar com a quarter de la Guàrdia Civil, biblioteca i per acollir alumnat de l'escola pública del Fossaret. El cas va acabar als jutjats. Finalment, el jutge va donar la raó als Missioners del Sagrats Cors i aquests passaren a ocupar definitivament les dependències del claustre. A canvi, l'ordre religiosa va haver de cedir unes aules a l'Ajuntament per dedicar-les, a escola graduada de nins, ja que l'escola del Fossaret estava saturada. L'any 1933 aquestes aules hagueren de ser desallotjades, ja que l'edifici es trobava en molt mal estat i necessitava obres urgents¹⁹⁹⁵.

7.5.2.3. Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri

Varen arribar a Sóller el 1920 a instància del rector Rafel Sitjar, i s'instal·laren primer a Cas Panerers¹⁹⁹⁶. El 1923 passaren al seu convent definitiu al carrer d'Empúries. Se'ls va encarregar cuidar-se del culte de l'església de l'Alqueria del Comte¹⁹⁹⁷.

Era una congregació petita, quan arribaren estava integrada pel Pare Antoni Oliver Sampol com a Prepòsit, el Pare Joan Ginard Carrió, el Germà llec Julià Ginard Carrió i el Germà estudiant Joan Mulet i Mulet. Durant la Segona República arribaren a ser cinc els seus membres¹⁹⁹⁸.

¹⁹⁹⁵ Sóller 21-10-1933

¹⁹⁹⁶ Veure MORELL GONZÁLEZ, Josep, *La congregació de l'oratori de Sant Felip Neri de Sóller*, a VI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, Sóller, Ajuntament de Sóller i Fornalutx, 2012.

¹⁹⁹⁷ Sóller 14-08-1920. L'església es va construir l'any 1694 per iniciativa de Mn. Lluç Colom Mayol. Aquest va morir l'any 1677 i, a la deixa testamentària, obligava al seu nebot i hereus la construcció i manteniment del temple.

¹⁹⁹⁸ MORELL GONZÁLEZ, *La congregació de l'oratori...*, a.c.

7.5.2.4. Les Germanes de la Caritat

Es varen establir a la localitat el 1862, i aviat arrelaren en la societat sollerica, sobretot per la seva tasca caritativa i d'ajuda als malalts. Els seus convents s'escamparen per tota la vall: a Biniraix, al Port¹⁹⁹⁹, al centre de Sóller, al carrer de Moragues (anomenat *Los Jardines de la Milagrosa*), l'Horta i Fornalutx. També destacaven per la seva tasca d'assistència a malalts, aquesta activitat era més important que l'educació.

En aquest període, començaren la seva expansió per tota la vall en forma de petites comunitats²⁰⁰⁰:

- El 1895, s'instal·là una petita congregació de les Germanes de la Caritat a Fornalutx. La primera superiora fou la germana sollerica Sor Mariana Bernat. Les altres dues germanes que habitaren provisionalment el convent foren Sor Antònia Maria Bestard i Sor Teòfila Sureda. Posteriorment arribaren Sor Maria de la Paciència Vidal, Sor Maria del Cor de Jesús, Sor Ciril·la Coloma, Sor Maria de la Presentació, Sor Maria de la Victòria i Sor Maria de la Cova Santa Pizà. En un primer moment habitaren una casa llogada pel vicari de Fornalutx, i el 1901, fundaren el seu convent al carrer de l'Alba, gràcies al suport de la propietària de Balitx d'Avalla, Maria Margalida Ripoll i Bisquerra²⁰⁰¹.
- El 1896, varen començar l'ensenyament de pàrvuls al convent de Sóller²⁰⁰².
- El 1905, obriren un petit convent al Port, per iniciativa de Mn. Josep Oliver –*General*–, el qual era canonge de la Seu. Aquest va promoure aquesta comunitat perquè les monges atenguessin les necessitats educatives dels infants de la barriada marinera i l'assistència als malalts. Malgrat que en un principi havien d'ocupar l'antic monestir de Santa

¹⁹⁹⁹ El seu convent que es trobava prop de l'oratori de Sant Catalina, es va traslladar a l'Hotel Denís, al passeig del Través, fins que el 1942 varen inaugurar el convent nou al citat passeig.

²⁰⁰⁰ LLABRÉS MARTORELL, Pere Joan, *Dos-cents anys de caritat. Història de les Germanes de la Caritat de Sant Vicens de Paül, Volum 2: 1886-1958*, Palma, Congregació de les Germanes de la Caritat de Sant Vicens de Paül, 2007.

²⁰⁰¹ LLABRÉS MARTORELL, *Dos-cents anys de caritat...*, pàg. 245, o.c.

²⁰⁰² *Ibidem*, pàg. 245.

Catalina, finalment, varen construir un edifici de nova planta. Les primeres membres d'aquesta comunitat foren Sor Alexandra Cirer (superiora), Sor Ruperta Pastor i Sor Maria de la Trinitat Montserrat. L'escola de nines s'obrí el 1908.

- El 1922, obriren un nou convent a la barriada de l'Horta, a instàncies de Mn. Miquel Rosselló i el rector Rafel Sitjar. S'establiren a la casa núm. 649 de la carretera del Port i també foren 3 les membres d'aquesta petita congregació, Sor Maria de l'Auxili Ginestra, Sor Eugènia Gelabert i Sor Margalida de Cortona Moll. El 1925 compraren un solar propi, que es començà a construir el 1929, traslladant-se el 1935. A la barriada oferien també auxili sanitari i ensenyament de pàrvuls.

7.5.2.5. Les Mares Escolàpies

Fundaren a Sóller el seu Convent el 1857. Es varen caracteritzar pel seu ensenyament exclusiu i disciplinat, només femení²⁰⁰³. En aquest període mantingueren la seva tasca educativa²⁰⁰⁴. Impartien classes de Primera Ensenyança (dividida en tres graus més la secció de pàrvuls i classes de pintura, dibuix, repujat, etc.) i Segona Ensenyança (ingrés més 1er, 2on i 3er de Batxiller ampliant els coneixements amb classes de Comerç: amb *Tenidoria*, *Mecanografia*, *Taquigrafia* i *Idiomes*. També podien accedir al títol de musical. Una vegada que les al·lotes acabaven els seus estudis s'integraven, les que volien, dins l'associació d'ex-alumnes.

7.5.2.6. Carmelites

Aquestes fundaren una petita congregació el 1935 (eren 3 o 4 monges). També foren cridades pel rector Rafel Sitjar.²⁰⁰⁵ S'establiren al carrer de la Lluna, a la

²⁰⁰³ RULLAN I MIR, *Historia del establecimiento...*, o.c.

²⁰⁰⁴ Veure apartat 4.3.1. El paper de l'Església

²⁰⁰⁵ Mossèn Rafel Sitjar i Picornell fou rector de Sóller de 1913 a 1944, substituint a mossèn Sebastià Maimó. Durant el seu ministeri va continuar amb les obres de la parròquia i va impulsar l'establiment a Sóller de diverses ordres religioses, els Missioners dels Sagrats Cors, les Carmelites i els Felip Neri.

casa de Francesca Ozonas Vallès. Aquesta dona va cedir la casa a canvi que les monges la cuidassin.

7.5.3. La construcció de nous temples

Durant la Restauració, l'Església era conscient que s'havia d'ampliar la xarxa de temples, per adaptar-los a les noves demandes demogràfiques. Es varen construir nous oratoris lligats a congregacions religioses. Dins aquest context, es va construir l'edifici de les Escolàpies de Sóller²⁰⁰⁶.

A Sóller, en el període 1875-1936, també es construïren nous temples a les barriades perifèriques de la localitat, amb la intenció de facilitar l'assistència dels fidels, sobretot a les zones on la població es trobava més disseminada. Així les barriades de l'Horta i el Port varen començar a construir els seus propis temples.

Pel que fa a l'església de l'Horta, la idea de construir un temple a la barriada de Can Petlos la va proposar el 1893, Mn. Josep Rullan i Mir. Però no fou, fins el 1917 quan el bisbe de Mallorca va nomenar Mn. Miquel Rosselló –Nussa-, que regentava l'escola de nins de la barriada, que s'encarregàs de construir un temple per aquesta barriada²⁰⁰⁷. La primera pedra la va col·locar el rector Rafel Sitjar el 25 de novembre del mateix 1917. El 1923, el rector va disposar que la meitat dels diners recaptats per a l'obra de l'església parroquial de Sóller es destinessin a acabar les obres del temple de l'Horta, paralitzades per manca de recursos. La quantitat que s'ingressaren, gràcies als donatius dels feligresos, ascendí a 23.373,50 ptes., bona part d'ells procedents de l'exterior²⁰⁰⁸. A finals del mateix any, es va beneir l'església a pesar que les obres no finalitzaren fins a la dècada de 1950. En un principi el temple estava advocat a Sant Josep de la Muntanya, però a partir de 1937 la titular de la parròquia fou la Mare de Déu de la Victòria.

Pel que fa al Port, el mateix 1917 els feligresos del Port varen fer una petició a l'Ajuntament demanant la cessió d'un terreny del puig de Santa Catalina per

²⁰⁰⁶ FULLANA PUIGSERVER, *El moviment catòlic...*, pàg. 80, o.c.

²⁰⁰⁷ *Sóller* 20-10-1917

²⁰⁰⁸ *Sóller* 22-12-1923

construir una nova església ja que el temple de Sant Ramon de Penyafort els havia quedat petit²⁰⁰⁹. El 1913, l'església del Port fou nomenada vicaria *In Capite* i, no fou fins el 1937, quan es pogueren començar les obres del nou temple.

En aquest context també hem d'esmentar la construcció, el 1920 del petit temple de Santa Maria de l'Olivar (conegut popularment com *Sa Capelleta*)²⁰¹⁰.

7.6. L'educació i l'emigració

Durant el darrer quart del segle XIX i primer terç del segle XX, l'estat de les escoles i l'educació a les Balears es va caracteritzar per una deficient qualitat. La fam, les males condicions higièniques, el paper marginat de la dona i l'estructura econòmica illenca dificultaren l'educació popular i, només una èlit va poder gaudir d'un bon ensenyament.

Les escoles presentaven també una massificació de l'alumnat, alhora que un gran absentisme causat principalment per la necessitat de treballar.

Malgrat això, a finals del XIX, entraren noves tendències pedagògiques provinents d'Europa i els EUA que proposaven una renovació pedagògica. Aquesta es caracteritzava per estar centrada en l'higienisme, el naturalisme, les escoles rurals i el lleure dels infants.

7.6.1. L'ensenyament i l'alfabetització

Pel que fa a l'educació a Sóller, la localitat seguia la tendència illenca d'una alta taxa d'analfabetisme de la població. A pesar d'això, l'efervescència econòmica, cultural i social de la ciutat, influïda per l'emigració, es va veure traduïda en què, a principis del segle XX, la població presentava un dels índexs d'alfabetització més alts de les Balears²⁰¹¹.

A principis del segle XX, l'Ajuntament, a instàncies de la Diputació, va realitzar una estadística de l'analfabetisme a la ciutat. Els resultats donaren que la

²⁰⁰⁹ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1917. Sign.: 67

²⁰¹⁰ *Sóller* 29-05-1920

²⁰¹¹ *Sóller* 24-09-1904

població total que sabia llegir i escriure era del 57,31 % (64,74 % homes i 49,88 % dones). En aquesta informació també es distingia entre la població alfabetitzada "local" i la població "forastera". Pel que fa a la població natural de Sóller, els que sabien llegir i escriure representaven el 59,59 % (66,67 % homes i 52,52 % dones). De la població forana el 47,07 % sabien llegir i escriure (56,53 % homes i 37,61 % dones). L'anàlisi que va fer l'Ajuntament d'aquestes dades fou que, si bé eren satisfactoris donaven molt que desitjar, per l'elevat nombre de persones d'ambdós sexes que eren analfabets i acordà impulsar una política per combatre l'absentisme escolar entre els infants²⁰¹²:

Població Total			
	Població total	Saben llegir i escriure	No saben llegir ni escriure
Homes	5.065	3.279	1.786
Dones	5.356	2.672	2.684
TOTAL	10.421	5.951	4.470

Població Natural de Sóller			
	Població total	Saben llegir i escriure	No saben llegir ni escriure
Homes	4.078	2.721	1.357
Dones	4.480	2.353	2.127
TOTAL	8.558	5.074	3.484

Població forana			
	Població total	Saben llegir i escriure	No saben llegir ni escriure
Homes	987	558	429
Dones	876	319	557
TOTAL	1.863	877	986

Estadística per edats

²⁰¹² AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1904. Sign.: 52

Edat	Homes		Dones		% proporcional		
	Saben	No saben	Saben	No saben	Població total	Homes	Dones
1 - 5	4	450	16	429	2,22	0,83	3,59
6 - 10	282	215	235	245	52,91	56,74	48,95
11 - 20	773	194	696	257	76,51	79,93	73
21 - 30	805	154	711	213	80,50	83,94	76,83
31 - 40	535	158	445	292	69,05	78,64	60,37
41 - 50	370	164	321	354	57,23	69,28	47,55
51 - 60	260	198	153	344	44,29	56,76	30,78
61 - 70	169	170	65	335	31,66	49,85	16,25
71 - 80	69	66	27	165	29,35	51,11	14
81 - 90	12	12	3	49	19,23	46	5,76
91 - 100		3		1			
Total	3.279	1.786	2.672	2.684			

Amb tot, Sóller era el poble amb menys analfabetisme de totes les Balears (amb una taxa mitja superior al 77 %), precedit per Fornalutx amb un 60%²⁰¹³. L'efecte de l'emigració a la localitat i la incidència del sistema escolar francès varen afavorir l'alfabetització de la població. Durant el període de la Restauració, hi va haver una manca de suport cap a les escoles públiques. A pesar d'això, s'han de destacar les figures dels mestres que hi havia que, amb pocs recursos, intentaren mantenir les escoles públiques. D'aquests un dels més destacats fou el mestre Pere J. Coll.

En aquest sentit s'ha de destacar que l'educació femenina fou més llarga que la masculina. Era necessari que els nins es posassin a treballar haviat als negocis familiars. En canvi, la col·laboració de les filles no era tan urgent, alhora que una bona educació significava una evidència de l'èxit econòmic i l'ascensió social.

²⁰¹³ ALBERTÍ SASTRE, Jaume, *Escoles i serveis educatius de la comarca de Sóller durant el segle XX*, a IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010.

Fou durant els anys vint quan es posaren en marxa una sèrie d'aspectes renovadors com la introducció de nous mètodes d'ensenyament, mesures higièniques, construcció de nous edificis, etc.

Cap al decenni de 1920 es va implantar, després d'un informe favorable de la Junta Local d'Instrucció Pública, el mètode Montessori²⁰¹⁴ a les escoles de les Germanes de la Caritat²⁰¹⁵. Posteriorment, l'Ajuntament el va adoptar també per a les escoles públiques.

A Sóller, per una població escolar de 800 nins el 1921, només hi havia 3 escoles estatals amb 3 mestres. Això provocava que els mestres no poguessin atendre a tots els nins. Per ser eficient, cada mestre podia atendre 30 nins, en quedaven 700 sense escolaritzar²⁰¹⁶. Era cert que hi havia escoles religioses, però moltes famílies no les podien pagar. Esperanza Mayol a *Is/as*, diu que les Escolàpies tenien una secció per a nines pobres que no pagaven. Però l'ensenyament devia d'ésser tan mínim que moltes vegades disfressaven nines riques de pobres per enganar a l'inspector d'educació²⁰¹⁷.

Per aquest motiu, durant els darrers anys del decenni de 1920, des de les institucions públiques, s'inicià la construcció de nous centres escolars, per acollir no sols alumnes de primera ensenyança, sinó també els de la segona.

Fou durant la Segona República, quan més es va incidir en l'aspecte de l'ensenyament. Com hem dit, a la localitat hi havia mancances de places escolars. Existien cinc escoles nacionals, dues de nines a l'Alqueria del Comte i ses Marjades, tres de nins a Biniaraix, ses Marjades i el Port, i tres escoles municipals de nines a Biniaraix, l'Horta i el Port.

A pesar de les mancances escolars i de tenir una taxa d'analfabetisme bastant alta, que superava el 50% de la població, aquesta taxa era inferior a la mitja de

²⁰¹⁴ Aquest mètode fou creat per la mestra romana Maria Montessori i anava destinat principalment als nins i nines de pàrvuls i primària. Aquest mètode parteix dels principis de llibertat, activitat i individualitat. El sistema requereix un ambient agradable i un material específic per treballar. Es centra primordialment en l'educació dels sentits, la lectoescriptura, la gramàtica, els treballs manuals, la música i l'educació física.

²⁰¹⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1923. Sign.: 75

²⁰¹⁶ *Sóller* de 27-05-1922

²⁰¹⁷ PEÑARRUBIA MARQUÈS, *Mallorca davant el caciquisme...*, o.c.

Balears, causa en part de l'efecte de l'emigració a la localitat i la incidència del sistema escolar francès.

L'ANALFABETISME A SÓLLER (1900 – 1930) ²⁰¹⁸								
	1900		1910		1920		1930	
	Balears	Sóller	Balears	Sóller	Balears	Sóller	Balears	Sóller
HOMES	72,29	56,67	61,47	48,37	53,18	41,71	38,52	34,02
DONES	83,20	65,80	72,7	54,93	64,18	46,81	50,17	58,93
TOTAL	77,92	62,07	67,33	38,59	58,94	44,63	44,55	47,9

El primer govern municipal republicà, intentà dur a terme el seu programa donant prioritat a la sanitat i l'educació. Es va constituir, com a la resta de municipis de l'illa, un Consell Local de Primera Ensenyança, per millorar l'ensenyament a la localitat. Aquest, estava format per Joan Casasnovas Escalas, Marià Rovira Sellarés, Josep Aguiló Pomar, Pepita Sampol Fiol, Josep Guasch Espina i Maria Antònia Nevado González. Es va crear un menjador o cantina escolar per ajudar les famílies més necessitades.

Els ajuntaments republicans intentaren imposar una política laica, suprimint per llei els símbols religiosos de les escoles i es va intentar lluitar contra l'absentisme i el fracàs escolar.

7.6.2. Els centres escolars

Entre finals del segle XIX i les dues primeres dècades del XX, es creà a tota la vall una xarxa completa d'escoles unitàries, d'un sol mestre, tant públiques com privades. Un dels factors, per no dir el principal, de l'augment del nombre d'escoles, fou la necessitat de tenir una educació bàsica per poder emigrar i pel fet que molts emigrants enviassin els seus fills a estudiar a Sóller.

²⁰¹⁸ AULÍ GINARD, Antoni; CARBONELL MATAS, Joan; RAMIS DE PLANDOLIT, Esperança; SERRA I BARCELÓ, Jaume (AMEIB), *Mestres de Sóller 1934-1940. El procés de depuració del magisteri (1936-1941)*, a IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2010.

Pel que fa a aquests centres escolars de la localitat, podem dividir-los en diferents categories. En aquest apartat tenim en compte les colònies escolars, si bé no són centres fixes sí que tingueren un alt valor educatiu:

7.6.2.1. Les escoles públiques

Durant els primers decennis del segle XX les autoritats municipals afavoriren la creació de noves escoles a les diferents barriades de la localitat, especialment en aquelles que es trobaven més allunyades del casc urbà. Els centres que s'obriren durant la Restauració i la Dictadura de Primo de Rivera foren²⁰¹⁹:

- Sóller: A partir de principis del segle XX es va posar en marxa la construcció d'edificis destinats pròpiament a la docència. A finals del XIX s'obriren tres escoles a la vila, dues de nins i una de nines. Fou durant els anys vint, quan s'obrí la primera escola graduada pública de Primària de nins, *Es Fossaret* (1927) L'escola, de planta quadrada, comptava amb quatre aules, una a cada cantó de l'edifici, més un corredor al mig amb un petit despatx a cada costat i, a continuació, els serveis sanitaris. L'espai central del fons era un simple pati cobert. A més comptava amb una casa veïna de lloguer destinada a Menjador d'Auxili Social²⁰²⁰.
- Port de Sóller: S'obriren dues escoles unitàries, una de nins i l'altre de nines. La primera es va obrir el 1869 al monestir de Santa Catalina, ampliant-se el 1926. L'escola pública de nines s'obrí el 1894 en una casa de lloguer regentada per una mestra i fou suprimida el 1905 quan les Monges de la Caritat s'establiren al Port.

²⁰¹⁹ ALBERTÍ SASTRE, *Escoles i serveis educatius...*, a.c.

²⁰²⁰ Aquest centre educatiu fou construït gràcies a la donació de l'oftalmòleg Antoni Arbona Estades –*metge Fuselles*- (1860-1941) que el va voler dedicar al seu mestre Pere Joan Coll (1833-1909) i fou inaugurat el 28 de juliol de 1926. El projecte fou dissenyat per l'arquitecte nord-americà Benjamín Wolf, i signat pel gabinet d'arquitectura de William A. Lecerenza de Nova York. L'obra fou executada pel mestre solleric Josep Morell de Cas Cit. L'edifici es podria considerar com d'estil racionalista. Per la seva contribució a la localitat li fou concedit el 1927, el títol de *Caballero de la Orden Civil de Alfonso XIII*, concedit pel Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts. El 1932, l'Ajuntament de Sóller el nomenà Fill Benemèrit.

- Alqueria del Comte: el 1904 s'obrí una escola unitària de nines, pels problemes de desplaçament dels infants residents a la barriada. El 1920 se'n feren càrrec les monges de la Caritat.
- Biniariaix: el 1869 existien a la zona dues escoles unitàries de Primària, una de nins i l'altra de nines, ubicades a distintes seus. La de nines tancà l'any 1921. La mestra nacional passà a l'estatal de l'Alqueria des Comte i va substituir les dues religioses que passaren a formar part del nou convent del llogaret.
- L'Horta: el 1904 també es varen establir a la barriada, dues escoles unitàries públiques, una de nins (regentada per Joan Torrens Calafat) i l'altra de nines, ubicades a cases de lloguer on es feia Ensenyament Primari. L'escola de nines va desaparèixer l'any 1923, coincidint amb l'inici de l'escola de nines de la Caritat al barri.
- Fornalutx: es mantingueren les dues escoles unitàries, una de nins i l'altra de nines.

Amb el primer Ajuntament republicà, a instàncies de la minoria republicana, es va crear una comissió proescoles, encarregada d'analitzar les necessitats educatives de Sóller. Estava formada pels regidors republicans d'esquerres Josep Serra, Eugeni Losada, Joan Casasnovas, Pere Coll i Miquel Colom. En el seu informe es proposava la creació d'una escola de pàrvuls, la construcció d'un centre escolar a la zona del Fossaret, el bastiment d'una escola de nins a l'Horta i la unió de les dues escoles (de nins i nines) de Biniaraix en una de mixta²⁰²¹.

Seguint els consells d'aquesta comissió, durant aquests anys, es va impulsar la creació de nous locals destinats a l'educació pública i la creació d'una cantina escolar, *roperos* (donacions de roba pels escolars que no la podien pagar) i colònies escolars. Els edificis escolars nous foren: el Grup Escolar Miquel Bisbal²⁰²² a ses Marjades, l'escola de Santa Catalina al Port i l'escola pública i de pàrvuls del Cellar.

²⁰²¹ Sóller 28-11-1931.

²⁰²² Aquest centre fou promogut per Miquel Bisbal Canals, que va emigrar a Puerto Rico on havia fet fortuna. Fou nomenat fill benemèrit de Sóller.

El 1931, s'acabaren les obres de les escoles del Grup Escolar M. Bisbal, que no foren inaugurades fins a principis de l'any 1932. El mateix any, també es va acordar augmentar el complex escolar a la zona del Fossaret, que en aquests anys experimentà moltes millores, tant d'infraestructures com de materials (s'aconseguí un laboratori i una biblioteca). El 1933, es va constituir un Col·legi Municipal d'Ensenyances Mitges al carrer de Cetre.

També l'Ajuntament, començà el projecte d'ampliació de l'escola annexa a l'Oratori de Santa Catalina al Port i que aquesta acollís l'escola de nins i de nines. Malgrat les bones intencions dels batles i de tenir els plànols de l'arquitecte Guillem Forteza, les obres no començaren fins el març de 1936. Provisionalment l'escola es traslladà a una casa situada a la cantonada dels carrers de la Marina i de Jaume Torrens.

A les escoles del carrer de Santa Teresa es projectà una escola graduada de nines, dins el pla de creació de nous centres educatius.

7.6.2.2. Les escoles privades

L'ascens econòmic i social de moltes famílies a causa de l'emigració, el comerç i la indústria, va possibilitar l'augment de les escoles privades a la localitat, ja que aquestes augmentaven l'estatus social dels seus alumnes. Podem diferenciar dos tipus d'escoles privades, les religioses (regentades per congregacions religioses) i les particulars (regentades per una o dues mestres en cases pròpies).

7.6.2.2.1. Les escoles religioses

A Sóller, podem parlar durant el període 1875-1936, de quatre congregacions religioses que s'encarregaven de l'educació, dues de nines i dues de nins²⁰²³.

A) L'escola de les Germanes de Sant Vicenç de Paül

²⁰²³ Per tenir un coneixement general veure l'article SÁEZ ISERN, Francesc, *Congregaciones religiosas dedicadas a la enseñanza en Mallorca (1794-1915)*, a *Mayurqa* n° 21, Palma, UIB, 1985-87, pàg. 279-288.

Aquestes, durant aquest període s'encarregaren bàsicament de l'educació de pàrvuls i algunes seccions de primària. Escamparen les seves escoles per tota la Vall.

Entre 1900 i 1936 les escoles de les germanes de la Caritat al municipi foren:

- Col·legi de pàrvuls situat al carrer de la Rectoria, núm. 9, dirigida per Maria Mayol Salas.
- Col·legi de pàrvuls situat al carrer de Santa Teresa, núm. 9, dirigida per Magdalena Bauzà Barceló.
- Col·legi de pàrvuls i de nines, situat al carrer de Sant Guillem, núm. 9 (Biniaraix), dirigida per Margalida Coll Estades.
- Col·legi de pàrvuls i de nines, situat al carrer de Llevant, núm. 1 (Port de Sóller), dirigida per Margalida Riera Riera.
- Col·legi de pàrvuls i de nines, situat a l'Horta (a la Tafona de Can Mart), dirigida per Antònia Rosselló Riera.
- Col·legi de pàrvuls i de nines a Fornalutx, des de 1895. Ubicat al carrer de l'Alba.
- Casa bressol del Nin Jesús, situada a la plaça d'Amèrica, dirigida per Maria Estades Bosch.

B) L'escola de les Mares Escolàpies

Aquestes regentaven una escola elitista, bàsicament femenina. Moltes filles d'emigrants ingressaren en aquest centre, ja que es considerava el millor de la localitat. Tot i així, també acceptaven un grup d'alumnes "pobres". S'impartien assignatures oficials seguint les directrius de la moral cristiana.

Segons explica Esperanza Mayol a *Islas* al col·legi de les Escolàpies era prohibit expressar-se en mallorquí²⁰²⁴.

C) L'escola dels Germans de la Salle

²⁰²⁴ PEÑARRUBIA MARQUÈS, *Mallorca davant el caciquisme...*, o.c.

Davant la possibilitat d'establir una escola mercantil a la localitat, el 29 d'octubre de 1904, el regidor Jeroni Estades va dir que havia comentat aquesta possibilitat amb representants de la congregació de la Doctrina Cristiana (La Salle o frares del Bavarall) que es trobaven de visita a la localitat. Aquests es mostraren interessats per l'oferiment i estaren disposats a establir-s'hi i ocupar part de l'antic convent dels franciscans. Allà, muntaren una escola mercantil, a més de practicar l'ensenyament de llengües vives i servir de col·legi de segon ensenyament. L'Ajuntament aprovà la fundació del col·legi de San Juan Bautista de La Salle i decidí traslladar l'escola pública que ocupava el Convent, a l'edifici del Fossaret²⁰²⁵.

L'escola es va posar en marxa el 1907. A pesar que en un principi s'anomenà *Escuela Mercantil*, prest s'organitzà com a escola d'ensenyança primària i secundària, amb classe gratuïta pels alumnes pobres.

Quan la congregació dels Sagrats Cors comprà el Convent, el 1928, els Frares de la Salle passaren primer a cas Sedasser, al carrer de Joan Marquès Arbona, i després a les dependències de Cal Bisbe.

D) Escola dels Missioners dels Sagrats Cors

S'establiren a Sóller el 1920 a l'antic convent dels franciscans. El 1923 començaren a impartir classes.

El 1928, amb la compra de tot l'edifici, graduaren l'ensenyament. Durant els anys de la Segona República (1931-1935) el Municipi utilitzà part de les dependències del Convent com a segona graduada de nins del poble. Així, els SS. CC. es veren obligats a fer escola a can Cremat.

7.6.2.2.2. Les escoles particulars

N'hi va haver moltes i variades. Es solien tractar d'escoles creades per iniciatives privades o amb recolzament municipal. Solien tenir una sola mestra o mestre amb una aula. Solien donar ensenyament primari. Principalment es dedicaren a l'educació de les nines.

²⁰²⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1904 - 1905. Sign.: 53

Algunes d'aquestes escoles foren:

- L'escola de nines de Ca ses Ferreres a la plaça dels Estiradors
- L'escola de nines de Ca n'Antònia Mas al carrer de la Gran Via
- L'escola de nines de Maria Colom Trias al carrer d'en Serra
- L'escola de nines de Rosa Ripoll Gamundí al carrer de sa Mar
- L'escola de nines de Paula Ensenyat al carrer de Pastor
- L'escola de nines de Francisca Mas al carrer de la Gran Via
- L'escola de nins de Miquel Bernat al carrer de la Mar
- L'escola de nines de Ca n'Antònia Rullan, primer al carrer de Palou i posteriorment a l'Avinguda d'Astúries
- L'escola de nines de Ca sa mestra Resolina al carrer de Santa Teresa
- L'escola de nines de Sa mestra Elies al carrer d'en Serra
- L'escola de nines de Francisca Coll a Can Ruat Castelló
- L'escola de nins d' Antoni Ferrer Fanals
- L'escola de nins de Joan Torrens Calafat
- L'escola de nins d' Antoni Ferrer Cabot
- L'escola de nins de Joan Covas Capó
- L'escola de nines de Joana Bujosa Pol
- L'escola de nines de Francisca Valls Cortés
- L'escola de nines de Margalida Bernat Ferrer

D'aquests centres s'han de destacar altres dos, per la seva importància:

- L'escola Laica

Aquest centre el varen obrir, l'any 1911, els republicans del *Centro Republicano Sollerense*, amb la intenció d'oferir una educació laica i neutra, gratuïta, racional i integral a aquell que vulgui formar-se en ella. Provisionalment es va establir a la casa d'Antoni Mayol Simonet però immediatament varen ocupar un local al carrer del Capità Angelats. Els primers mestres foren Francesc Monjo, (que impartia ensenyança primària, ensenyança elemental, solfeig i piano) i Mateu Seguí (que impartia francès i tenidoria de llibres). Posteriorment es va fer càrrec d'aquesta el mestre republicà Melchor Daviu Matas. Amb ell l'escola

adquirí un caràcter més racionalista i neutral, a imatge de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia²⁰²⁶.

L'escola era unitària i la seva matrícula ascendia a més de 60 nins, nombre superior al de les dues escoles públiques que hi havia en el nucli de Sóller. Sembla que va desaparèixer durant el període de la Gran Guerra.

- L'escola Vall de Sóller

Aquest centre es va fundar el 1923, per la mestra de primera ensenyança Magdalena Coll Rullan i estava dedicat a l'educació femenina. Aquesta escola va representar una renovació del model educatiu de la vall, ja que disposava d'espais oberts i propugnava un ensenyament sense càstigs corporals²⁰²⁷. Tenia en plantilla de cinc mestres²⁰²⁸ i estava dividida en quatre seccions: pàrvuls, primària, secundària i domèstica i professional

Tengué dos locals, el primer al Jardins del carrer de Moragues i, després, es traslladaren al propi habitatge de les dues germanes Coll, al carrer de Sant Jaume.

Les matèries que s'ensenyaven eren comptabilitat, labors, sastreria, música i idiomes: francès i anglès.

7.6.2.3. Altres centres: escoles mercantils, d'adults i nocturnes

El creixement econòmic del període del primer terç del segle XX, va condicionar l'assistència dels alumnes a les escoles diürnes de primera

²⁰²⁶ GARCERÁN AULET, Rafel, *Melcior Daviu i Matas i la seva tasca en el republicanisme solleric*, a V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2011.

²⁰²⁷ *Sóller* 06-09-1924

²⁰²⁸ Maria Mayol Colom era una de les professores del centre. Fou educada a França i va estudiar a la Universitat de Bordeus. Va retornar a Sóller durant la Primera Guerra Mundial i va impulsar a la localitat la creació del Foment de Cultura de la Dona, entitat creada per ajudar en l'emancipació i l'educació de les dones, de la qual en va ser presidenta fins a mitjans dels anys trenta. A més, va destacar per la seva activitat literària i política. D'idees republicanes, fou la primera dona de les Balears en presentar-se com a candidata a les eleccions generals de 1933, quedant-se a les portes d'aconseguir un escó a les Corts.

ensenyança. La necessitat de mà d'obra a les fàbriques de teixits i a les finques i olivar, obligava a molts nins i nines, en edat escolar, a renunciar a aprendre. Per altra banda, l'emigració obligava que els possibles emigrants tinguessin un cert nivell educatiu, tant en idiomes com en comptabilitat.

Així, es crearen Escoles Nocturnes i d'Adults per atendre aquells escolars que no podien assistir a classe els matins, així com els obrers que volguessin adquirir coneixements bàsics. Aquests centres foren creats tant per les institucions públiques com per l'Església o els sindicats.

El 1888, es va intentar obrir una escola nocturna gratuïta regentada per l'Església i sota l'advocació de Sant Josep. El president de la Junta Protectora fou mossèn Miquel Bennàssar²⁰²⁹. L'any següent, el 1889, ja hi havia 3 escoles nocturnes municipals d'adults: al carrer de Canals, al carrer de Palou i al Campanar²⁰³⁰. A principis del segle XX, s'ha de destacar l'escola nocturna del *Centro Obrero Nuestra Señora de la Victoria*.

Per altra banda, com hem dit, la necessitat d'obtenir coneixements mercantils i d'idiomes, per treballar en els diferents negocis de l'estranger va fer proliferar la posada en funcionament de centres que s'encarregaven d'aquest ensenyament.

D'aquestes podem destacar la del mestre i pedagog Francesc Saltor i Montagut²⁰³¹, el qual va muntar una escola mercantil, on també s'ensenyaven idiomes. Aquesta va tancar després de la mort de Saltor, a finals del XIX. Durant un temps el seu col·laborador, Maximo Hertting, professor de gimnàstica d'aquesta escola, es va fer càrrec també de les classes de francès, que donava el mestre Saltor²⁰³².

²⁰²⁹ Sóller 03-03-1888

²⁰³⁰ Sóller 23-09-1889

²⁰³¹ Francesc Saltor i Montagut (1840-1895) va néixer a Catalunya i es va establir a Sóller el 1874 com a mestre de primera ensenyança, ocupant part de l'edifici de l'antic convent dels franciscans. Posteriorment va obrir el Col·legi Comercial i Mercantil de Sóller. El 1887 va partir a Sant Feliu de Guixols per ocupar la plaça de professor d'Història en un col·legi d'aquella localitat. Pocs anys després retornà a Sóller. Fou autor d'una obra pedagògica *La Escuela Popular o sea Método Razonado para la ampliación de la primera enseñanza y preparación para el ingreso a la segunda*, la qual fou molt criticada pels diaris confessionals, perquè propugnava l'ensenyament laic.

²⁰³² Sóller 15-04-1895

Una altra escola d'aquest tipus fou la que va obrir el mestre Damià Ozonas Pastor. Es tractava d'una escola elemental amb classes especials de francès i teneduria de llibres, a més de classes nocturnes. L'escola privada es va establir al local d'Agustí Pomar a la plaça de la Constitució²⁰³³.

Durant el decenni de 1890 el professor mercantil Salvador Elías Capellas va obrir una Acadèmia Mercantil al carrer del Príncep. El 1895 va augmentar l'oferta educativa amb la possibilitat de fer classes de francès²⁰³⁴. Cap el 1904 l'Ajuntament va nomenar una comissió per crear una escola mercantil municipal a la localitat²⁰³⁵. El professor Salvador Elías va oferir a l'Ajuntament llocs per a 2 alumnes pobres en l'escola mercantil que ell dirigia.

7.6.3. Les colònies escolars

Entre 1893 i 1936 es celebraren quasi anualment colònies escolars, bàsicament al Port de Sóller. Fou el primer lloc de Mallorca on es celebraren activitats d'aquest tipus.

Les colònies estaven impulsades des de la Diputació Provincial, i tenien com a pretensió principal oferir una oferta higiènic-sanitària, pedagògica i lúdica als fills de les famílies pobres. El director fou durant molts anys el mestre Miquel Porcel i va tenir el suport del diputat provincial Alexandre Rosselló.²⁰³⁶

Els locals que acolliren aquestes colònies foren els edificis del Llatzeret (les de nines) i l'oratori de Santa Catalina (les de nins). Solien comptar amb l'assistència d'una vintena de nins.

Les activitats que realitzaven eren, banys de sol i de mar, jocs dirigits, cants, visites a centres d'interès de Sóller i excursions per la muntanya.

²⁰³³ *Sóller* 31-08-1889

²⁰³⁴ *Sóller* 11-05-1895

²⁰³⁵ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1904. Sign.: 52

²⁰³⁶ Veure JAUME CAMPANER, Miquel, *Les colònies escolars al Port de Sóller (1893-1936)*, a IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2010. i també JAUME CAMPANER, Miquel, *La Colònia Escolar Provincial de 1930 subvencionada per la Caixa de Balears. Memòria de Llorenç M. Duran i Colí*, a IV Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, Sóller, Ajuntament de Sóller - Ajuntament de Fornalutx, 2011.

Durant la Segona República es seguiren celebrant colònies escolars al Port. Foren promogudes per Acció Republicana i coordinades des de Palma pel batle Emili Darder.

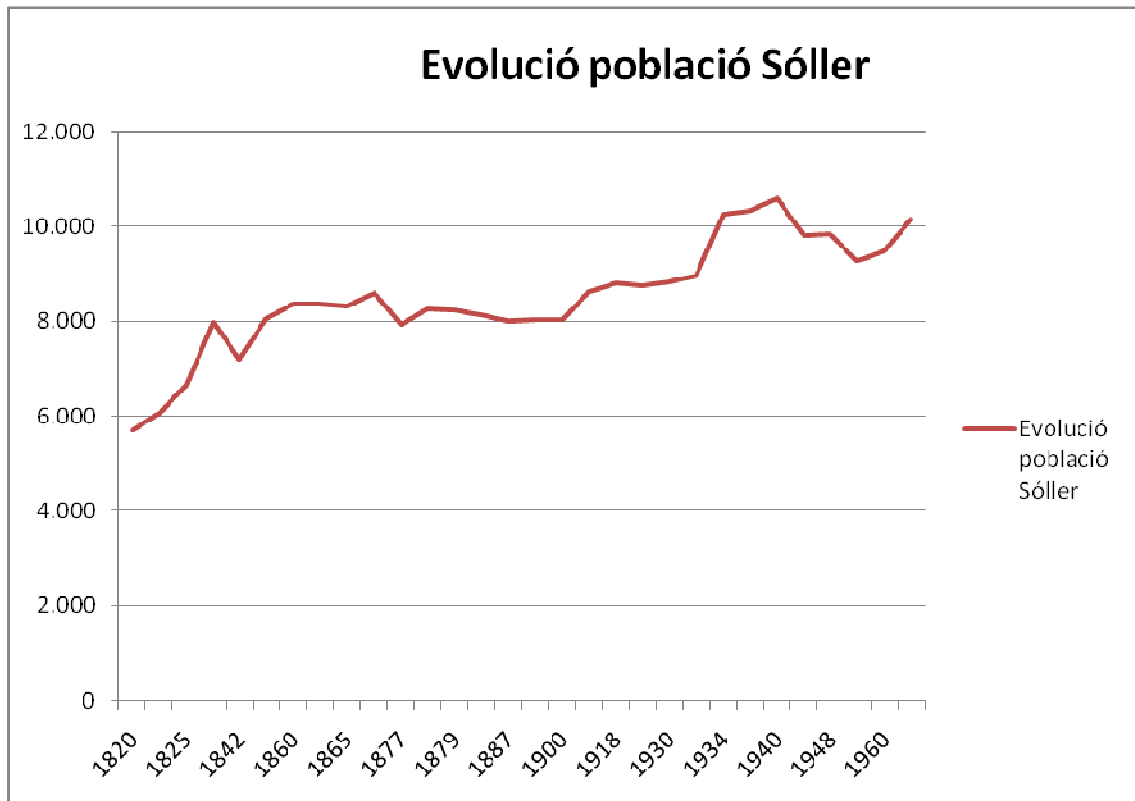
7.7. Evolució demogràfica

Fins a finals del segle XIX, es va mantenir la pèrdua de població i l'estancament del creixement demogràfic. La causa principal d'aquesta tendència fou l'emigració, derivada inicialment d'algunes crisis conjunturals i després de les possibilitats d'enriquir-se. Com hem dit, els punts elegits pels emigrants foren, principalment, Puerto Rico i França. També s'establiren, amb menor mesura, a Europa Central (Alemanya, Bèlgica i Suïssa), Centreamèrica (Mèxic) i les altres illes del Carib (Cuba i República Dominicana). L'emigració va ser un factor clau per regular la demografia local en els primers decennis del segle XX, ja que va suposar el desplaçament d'uns quants milers de persones, i la seva influència va marcar profundament la societat, la cultura i l'economia de la vall. A tall d'exemple, el 1900 hi havia 8.026 habitants, 229 menys que el 1860.

A finals del segle XIX, la taxa de natalitat era alta de 27'81 per mil i la de mortalitat estava en 20'52 per mil.

A principis del segle XX, el creixement natural de la població es va desaccelerar i es va adaptar al comportament demogràfic contemporani, caracteritzat per la davallada de la mortalitat i l'estabilitat de la natalitat.

El fenomen migratori es va veure alterat per la Primera Guerra Mundial (1914-1918), però es va reprendre als anys vint i es mantingué fins a mitjans de la dècada dels anys trenta, frenant-se amb la guerra civil.



(elaboració pròpia a partir de dades extretes de: ARM, Secció INE, censos de població, caixes 107-190)

Any	Població de fet	Població absent	Nº Dones de fet	Nº Dones absents	Nº Homes de fet	Nº Homes absents
1877	7.844	496				
1900	8.026	904	4.689	77	3.297	827
1910	8.550	1.278	4.965	241	3.585	1.037
1920	8.669	1.678	4.967	519	3.702	1.159
1930	9.610	977	4.859	405	3.848	769
1940	9.857	713	5.532	253	5.054	460
1950	9.279	211	4.985	92	4.093	109

(elaboració pròpia a partir de dades extretes de: ARM, Secció INE, censos de població, caixes 107-190)

En aquest període varen disminuir notablement les epidèmies, sols es destacable l'epidèmia de grip de l'any 1918. Aquesta, va tenir el seu origen als EUA i d'Europa s'anà expandint per la resta de continents. Al llarg de 1918 i principis es succeïren tres onades d'invasió epidèmica gripal que afectaren tot el planeta, excepte les zones climàtiques amb un clima marcadament fred²⁰³⁷.

²⁰³⁷ DIDAC, Francesc, *L'epidèmia de grip de l'any 1918 a les Illes Balears*, Palma de Mallorca, Ed. El tall, 1991.

A Sóller el mes de març ja es notaren alguns casos de grip però sense cap defunció.

El 7 de Juny de 1918, el metge Darder informà l'Ajuntament de la seva preocupació per un brot epidèmic a Sóller, proposant una sèrie de mesures perquè aquesta no es propagués: neteja d'habitatges, prohibició de llençar residus al torrent i cobrir el clavegueram fins al torrent²⁰³⁸. Es va proposar convocar les Junes Locals d'Instrucció Pública i de Sanitat per adoptar mesures per evitar el contagi. Durant els mesos següents s'adoptaren mesures per millorar la salubritat i evitar la contaminació dels pous.

Els efectes més greus es començaren a notar a finals del mes de setembre²⁰³⁹. Entre aquest mes i el de desembre, l'epidèmia es va mostrar més virulenta, amb un total de 1663 persones contagiades, de les quals 49 moriren de forma directa i 35 més per causes indirectes²⁰⁴⁰.

Davant això la Corporació va acordar:

- Recaptar recursos per a socórrer a les famílies malaltes necessitades d'allò més indispensable.
- Adquirir la quantitat de desinfectants necessaris pel servei públic i per a subministrar a les famílies pobres per tal preveure el contagi.
- Sol·licitar de la Diputació Provincial que concedís a l'hospici un donatiu de 500 pts. ja que tenia manca de recursos.

Degut al nombre d'afectats, els metges locals no podien atendre totes les persones. Per aquest motiu es contractaren nous metges, com els doctors Miquel Bauzà, Damià Deyà i els germans Josep²⁰⁴¹ i Marià Rovira Sellarés²⁰⁴².

²⁰³⁸ AMS. Secció 1: Actes Ajuntament 1918-1919. Sign.: 69

²⁰³⁹ *Sóller* 12-10-1918

²⁰⁴⁰ DEYÀ MIRÓ, Jaume, *L'epidèmia de grip de 1918 a Sóller*, a I Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller, Ajuntament de Sóller, 2007.

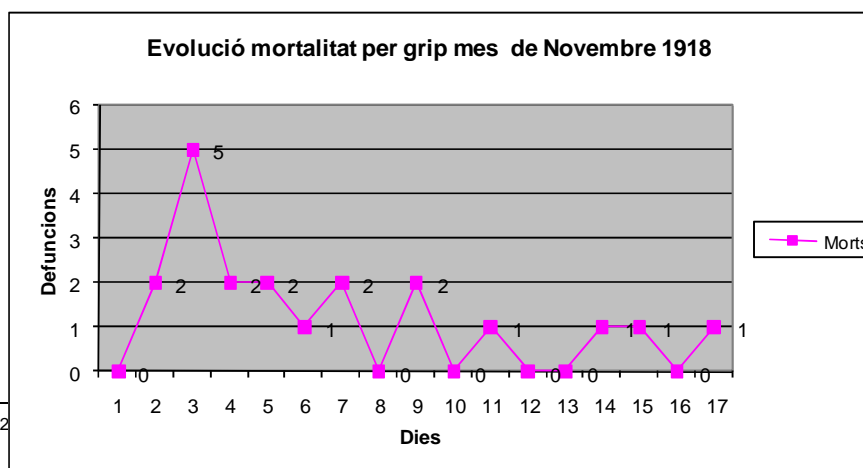
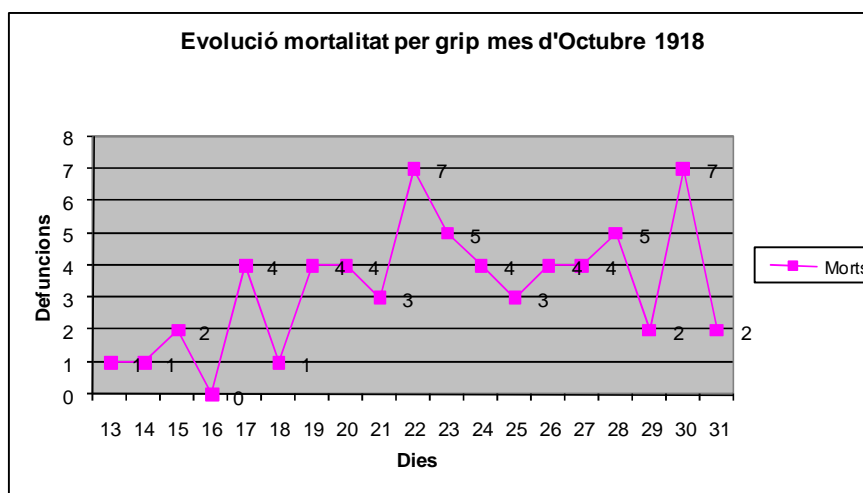
²⁰⁴¹ Josep Rovira Sellarés es va casar amb Maria Lluïsa Marquès Mayol, filla del comerciant Bernat Marquès Rullan. Durant la guerra civil, la seva família política, inclosa la seva esposa, fou empresonada per republicana. El seu sogre, Bernat Marquès, i els seus cunyats, Llorenç Roses i Emili Darder, foren afusellats.

²⁰⁴² Marià Rovira Sellarés va arribar a Sóller el 1918, on s'hi va establir professionalment. Va participar activament a la vida social i cultural de la localitat. D'idees republicanes fou cessat d'ocupació i feina durant la Guerra Civil.

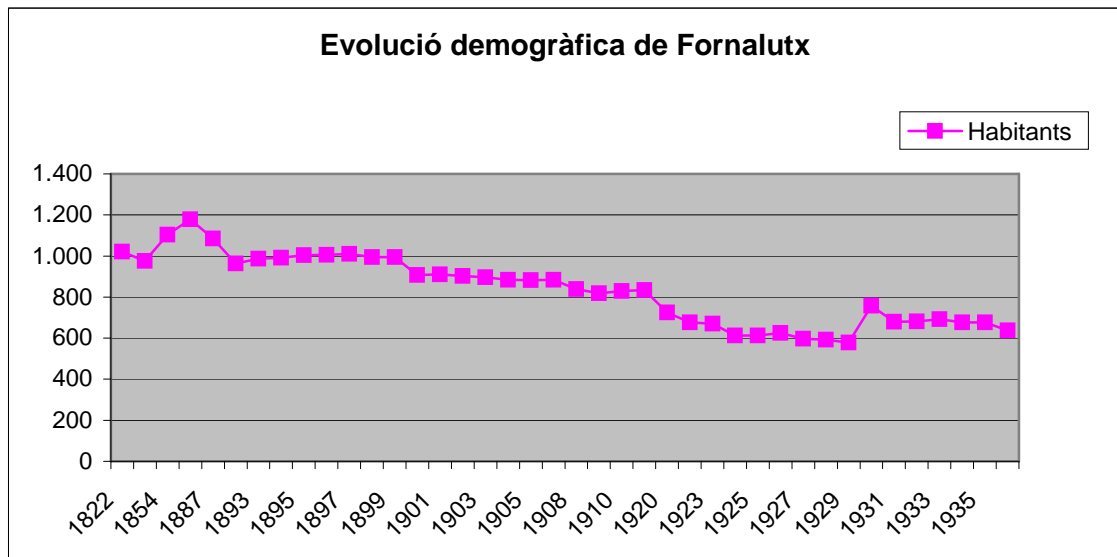
La situació va obligar l'Ajuntament a publicar un ban recomanant no sortir de casa, la prohibició de visitar el cementiri els dies de Tots Sants, la neteja dels locals públics, encendre fogueres amb sofre als carrers, el trasllat dels porcs fora del casc urbà i l'enterrament a les poques hores de la mort²⁰⁴³. El municipi va quedar dividit en districtes, de cada un dels quals estava encarregat un Tinent Batle o un Regidor i un dels metges assignats.

Malgrat això, l'epidèmia va estar mal gestionada i es va fer patent una manca d'organització i planificació per controlar una situació com aquesta. Es va haver d'improvisar el pla sanitari. Hi hagué una mala organització dels serveis, el que va fer que molts malalts no reberessen atenció mèdica adequada.

L'epidèmia va afectar a totes les empreses, les quals varen haver de tancar ja que molts dels seus empleats es trobaven malalts. Per exemple a la Impremta Marquès, es va haver de reduir el nombre de planes del setmanari *Sóller* degut a l'elevat nombre d'operaris afectats.



Fornalutx, a partir del decenni de 1880 va sofrir un decreixement demogràfic, com a conseqüència de la crisi dels tarongers i l'emigració. A finals del segle XIX la població de la localitat minvà un 16,55 %.



8. Conclusions

Com a punt final d'aquest treball i una vegada exposat com es va produir l'emigració i quines conseqüències va tenir a Sóller i Fornalutx, podem exposar les següents conclusions:

- En primer lloc, hem de destacar el cas singular de la Vall de Sóller dins el conjunt de Mallorca. Les seves particularitats geogràfiques, destacant-ne un cert aïllament amb la resta de l'illa, varen facilitar la seva particular evolució històrica. Ara bé, dins la Vall hi ha importants diferències entre els municipis de Sóller i Fornalutx. Mentre a Fornalutx es va mantenir la gran propietat i una economia lligada a l'agricultura, la vila de Sóller va estar marcada, des del segle XVIII, per la petita propietat, el comerç, la indústria tèxtil, l'emigració i una societat que podríem definir com a burgesa. A més, el pes de la gran propietat, de la noblesa i el món agrari era molt menys important que en el conjunt de Mallorca.

- En segon lloc, podem afirmar que l'emigració fou l'element definidor del procés històric sollerí entre mitjans del segle XIX i els primers decennis del XX. Aquest fenomen, va marcar els ritmes de l'evolució social, cultural, política i econòmica de la Vall, arrelant a la mentalitat col·lectiva dels sollerics i fornalutxencs i esdevenint estructural en el sistema sociodemogràfic i cultural de la Vall. Aquesta mentalitat doncs, que entenem com la cosmovisió d'una societat a partir de les eines mentals de les quals disposa, com el llenguatge, els models educatius, les idees científiques, els sistemes de treballs, la religiositat, va estar marcada i, en molt casos condicionada, per l'emigració i les seves conseqüències.

- En tercer lloc, podem veure, com durant la consolidació del liberalisme a la Vall, es va anar produint una substitució de la classe dominant, passant d'una oligarquia lligada a la propietat de la terra a una altra lligada a la indústria i el comerç. Aquest reemplaçament social no va suposar, en cap cas, una ruptura amb l'anterior ja que, es va produir un entroncament entre les antigues castes

dirigents amb les noves. Es pot afirmar, tal com es reflecteix en l'anàlisi dels resultats electorals i l'evolució política, que el predomini conservador fou aclaparador en un municipi que per cultura, economia diversificada i abundants contactes amb l'exterior, hauria pogut tenir una vida política més diversificada. Sens dubte, el control exercit sota el règim de la Restauració per Jeroni Estades, és un element fonamental per entendre aquesta hegemonia. Així i tot, existia un debat polític i cultural en ocasions ben interessant i una certa pluralitat, que el caciquisme no podia ofegar del tot, representat principalment pels republicans i el moviment obrer i, en menor mesura i un altre sentit, pels carlins. Durant la Restauració, Sóller es configuraria com una realitat política allunyada tant de les dinàmiques de les ciutats en les quals els partits contraris al règim podien ésser hegemònics (a les illes Balears, sobretot Maó i, en el període 1901-1905, Palma), com dels nuclis més petits i rurals en els quals el caciquisme i el torn de partits no tenia ni la més mínima contestació. Fornalutx, en canvi, es va mantenir en la tònica dominant en els petits nuclis rurals, amb un caciquisme que controlava tots els aspectes de la vida del poble, sense possibilitat de desenvolupar ni la més mínima oposició.

Aquest marc va canviar una mica durant la Segona República. A Sóller es va donar una activació de la vida política i cultural de la localitat, imperant la pluralitat de partits i una certa rellevància dels partits republicans d'esquerres. Malgrat això, la vida política municipal es va caracteritzar per la inestabilitat pròpia del període republicà. Això va provocar que hi hagués 7 batles en 6 anys, 5 republicans d'esquerres (un d'ells va repetir dues vegades en el càrrec) i 1 conservador. Tot i així, durant aquesta etapa es varen donar debats i actuacions molt interessants i importants per la localitat. Pel que fa a Fornalutx, malgrat el tradicional bipartidisme caciquista entre liberals i conservadors, durant el període de la Segona República arribaren a governar les forces d'esquerres, però durant poc temps.

- Econòmicament es pot veure com hi ha una gran diferència entre els dos municipis. Mentre que Fornalutx es va mantenir com un municipi agrari lligat a la producció d'oli i de cítrics, Sóller es va desenvolupar com un nucli industrial i comercial. La crisi econòmica que va sofrir la Vall a mitjans del segle XIX es va compensar amb l'inici dels fluxos migratoris, els quals foren claus en el

posterior creixement econòmic de finals del XIX i principis del XX. La posada en funcionament de 12 fàbriques de teixits mecanitzades, una línia de ferrocarril a Palma i transport regular amb vaixell des del Port de Sóller a Barcelona i Marsella, un banc propi i una companyia de gas i electricitat, són bona mostra d'aquest desenvolupament. Durant la Gran Guerra, i sobretot després de la crisi de 1929 l'economia es va ressentir. Les respostes a la recessió passaren, per impulsar la millora d'infraestructures municipals a través de la construcció, potenciar la producció local i el consum intern i impulsar un incipient sector turístic. Així, és pot afirmar que ni Sóller ni Fornalutx eren municipis pobres, en comparació a la mitjana de les Balears o de l'Estat.

- Sembla que les causes primeres que impulsaren als sollerics i fornaltxencs a emigrar varen estar lligades en una primera etapa a la voluntat de progrés econòmic i aventura. Cap al decenni de 1860, les motivacions eren derivades de la difícil conjuntura econòmica que travessava la Vall, amb la crisi de la taronja i una crisi tèxtil i comercial. Cap a principis del segle XX, el flux migratori va esdevenir estructural i es retroalimentava a ell mateix, formant part de la pròpia dinàmica econòmica i social de la Vall.

- Pel que fa a l'emigració a Amèrica, aquesta es va localitzar principalment a les illes del Carib, Cuba i, sobretot, Puerto Rico i Mèxic i fou un flux majoritàriament de naturals de Sóller. Així mateix trobam sollerics i fornaltxencs a Argentina, Veneçuela, Xile o Uruguai. Pel que fa al patró d'establiment que seguiren, fou pràcticament el mateix, ja que sempre fixaven la seva residència en ciutats o grans municipis. A Puerto Rico, per exemple s'establiren majoritàriament a Lares, Ponce o Adjuntas; a Mèxic a San Juan Bautista de Tabasco i a Cuba, a la capital, l'Havana. Es dedicaren bàsicament al comerç i al cultiu del cafè. Una vegada assentats, aquests emigrants mallorquins van contribuir al desenvolupament d'infraestructures a les zones on s'ubicaren. A més alguns sollerics acumularen importants fortunes, fonamentalment a Puerto Rico, i passaren a formar part de les èlits del país. Després de la pèrdua de les colònies, el 1898, l'emigració cap a Puerto Rico minvà, creixent relativament el flux cap a Mèxic.

- Pel que fa al patró que seguiren els sollerics que emigraren a Europa, França fou el principal focus receptor d'emigrants. Primer s'establiren a les zones que coneixien, els ports mediterranis, per després estendre's per tot l'estat francès i a les zones francòfones de Bèlgica, Suïssa així com a Alemanya. Alguns també passaren a l'Algèria francesa. Bàsicament es dedicaren als serveis, comerç i hosteleria. Una vegada assentats, els emigrants sollerics varen cridar als seus parents i amics. Aquest flux que es va anar renovant a mesura que els primers emigrants s'anaven retirant i els empleats creaven el seu propi negoci.

- Es pot dir que hi va haver un predomini dels sollerics, pel que fa a l'emigració illenca a França i Puerto Rico. En aquests dos països la definició d'emigrant mallorquí era gairebé sinònim de nadiu de la Vall de Sóller. En conjunt, l'emigració sollerica fou una emigració que podríem definir com a "qualificada", molt diferent a la resta de migracions de les Illes Balears i, fins i tot del conjunt de l'Estat espanyol. Aquesta va estar centrada principalment en el comerç i no en l'agricultura o la indústria.

- Si comparem els dos municipis, tant pel que fa al volum com a la intensitat migratoria, difereixen bastant (tenint en compte el propi pes demogràfic i grandària de cada localitat). Fornalutx es va incorporar més tard al flux migratori, probablement perquè la seva economia estava més lligada a la terra que al comerç o la indústria i perquè l'olivera encara era més important que els cítrics. Així la crisi dels anys seixanta del segle XIX no va afectar tant al municipi. Prova d'això és que pràcticament no trobam emigrants d'origen fornalutxenc a Amèrica durant el període 1836-1880. Cap a finals d'aquell segle la tendència canvià, segurament influïda per la dinàmica migratòria sollerica, i es va intensificar el flux migratori cap a França i el centre d'Europa. Durant el segle XX, Sóller i Fornalutx comparteixen la mateixa dinàmica migratòria i aquesta finalitza gairebé per les mateixes causes.

- Una vegada retornats, foren molts els sollerics que invertiran en la indústria i el comerç locals, formant una nova classe burgesa. El capital s'invertí també en la construcció de palauets, que posaven de relleu la seva nova condició social. En aquest context s'adoptà el modernisme com estil predominant en les

construccions. La petjada migratòria encara es pot veure sobretot a Sóller, en els edificis públics i privats de la ciutat, així com també en el cementeri municipal.

- Bona part dels emigrants retornats, principalment els qui havien assolit una bona posició econòmica, s'implicaren en la vida política municipal sota la influència del maurisme. Tot i així cal destacar que alguns es decantaren per posicions republicanes, i foren alguns d'aquests emigrants els qui engegaren el projecte republicà a la Vall, destacant-ne Damià Ozonas i Antoni Mayol Simonet.

- Pel que fa al moviment associatiu, els canvis polítics, econòmics i socials de finals del XIX, ocasionats per la industrialització, el retorn del capital dels emigrants i el comerç, varen comportar la necessitat de crear un teixit social capaç de cobrir les mancances pròpies del liberalisme econòmic. A partir del 1868 aparegueren les primeres societats de socors mutus, els casinos, les associacions culturals, les societats recreatives, els primers sindicats, etc. Cap al final del segle XIX les associacions poc a poc agafaren una embranzida que es veié paralitzada els anys de la dictadura Miguel Primo de Rivera. El 1930 es tornà a posar en marxa l'engranatge associatiu fruit del rerafons polític republicà. Es pot afirmar que foren anys de gran activitat associativa. En canvi, Fornalutx pràcticament no va tenir vida associativa, tot i així cal ressaltar les tres entitats fundades en els primers decennis del segle XX. Els emigrants jugaren un paper molt destacat en el sorgiment i desenvolupament de les associacions locals; trobam persones que partiren a França i Amèrica en pràcticament totes les entitats que es crearen entre 1868 i 1936 i, majoritàriament com a fundadors o membres destacats. Segurament, els millors exemples de la relació entre migracions i associacionisme són La Unión, el Círculo Sollerense, la Lira Sollerense o la Sociedad Deportiva Sollerense.

- En l'àmbit social, les conseqüències de l'emigració foren molt importants i suposaren un trencament en molts aspectes. En primer lloc, destacar que va canviar la manera de vestir de molts sollerics, amb l'adopció de modes europees i l'abandonament de la indumentària tradicional. També s'introduïren

nous plats i sabors, majoritàriament d'influència francesa. Potser una de les conseqüències que més arrelaren fou la introducció de mots d'origen francès, que marcaren molt el subdialecte solleric.

- Per altra banda, en aquest període es va generalitzar la cultura de l'oci, on també hi tengueren especial influència els emigrants. Sobretot els qui havien emigrat a Europa eren coneixedors dels nous invents i de noves formes de disfrutar del temps lliure. Es pot destacar l'obertura de sales de cinema, la celebració de balls, concerts i obres de teatre. L'esport també es va potenciar, destacant el ciclisme i el futbol. Aquests esports eren comuns a tot Mallorca, però en canvi, s'ha de destacar que la pràctica del bàsquet a Mallorca es va introduir des de Sóller per emigrants retornats de França. Ja en la segona generació d'emigrants, i entre els que aconseguiren certa posició social i econòmica, es va popularitzar el viatjar com a lleure.

- El contacte amb altres societats va possibilitar l'accés a una cultura diferenciada i molt marcada per la influència francesa. Hi ha exemples individualitzats de persones que destacaren en el món cultural, no sols de Mallorca sinó també de l'Estat espanyol o d'Europa. Cal mencionar aquí l'escriptor Joan Baptista Ensenyat, al matemàtic Joan Frontera i la mestra Maria Mayol. Foren molts els emigrants que disposaren de biblioteques, amb llibres dels principals pensadors i autors de l'època. També, a finals del XIX, es va generalitzar la lectura de la premsa escrita, propiciant el sorgiment de diverses publicacions periòdiques locals i l'arribada regular de premsa estatal i internacional tant als casinos com a moltes cases particulars. La premsa local, i en especial el setmanari *Sóller*, va jugar un paper fonamental com a nexa entre els emigrants i la vall de Sóller.

- El paper de la dona durant tot aquest procés fou destacable. Com a la resta de Mallorca, la dona a Sóller estava molt influïda per la doctrina i la moral catòlica, principalment pel pes de l'educació rebuda en centres religiosos, tant per les monges Escolàpies com les germanes de la Caritat i per diverses associacions catòliques com les Filles de Maria, la Congregació Mariana o Acció Catòlica. Malgrat això, la dona a Sóller va evolucionar al llarg del segle

XIX i principis del XX, i s'adoptà la modernitat i, fins i tot, en alguns casos, s'allunyà del rígid control catòlic. Així, cap a finals del segle XIX, les dones adoptaren majoritàriament la vestimenta europea, i deixaren de banda la tradicional indumentària mallorquina. A més, la influència de l'emigració i el fet que moltes dones haguessin emigrat o nascut a França o Amèrica, va fer que un considerable percentatge tingués estudis primaris i secundaris, aixó com coneixement també d'idiomes com francès o alemany. En aquest context s'ha de destacar la fundació de l'associació Foment de Cultura de la Dona, que pretenia millorar la qualitat de vida i d'instrucció de les dones solleriques. La seva fundadora, Maria Mayol Colom, havia estudiat magisteri a la Universitat de Bordeus i era una activista destacada del mallorquinisme i el republicanisme.

- La influència de l'Església també fou molt important en l'evolució de la Vall durant el període estudiat. Des del començament del flux migratori hi va haver una preocupació per la influència negativa que podria tenir el contacte amb societats més laiques com l'americana o, sobretot, la francesa. Per aquest motiu els clergues sollerics varen dur a terme una important tasca d'implicació en la societat i en el seu desenvolupament. Un bon exemple fou la figura de Mn. Josep Rullan i Mir, el qual va intervenir en la creació de diverses empreses i societats recreatives locals. Un altre figura important fou el vicari Josep Pastor, el qual es va fer famós per realitzar matrimonis concertats entre homes emigrants i dones fadrines que havien quedat a Sóller. A més, en aquest període, l'Església va promoure la creació de centres educatius, sindicats, publicacions periòdiques, confraries i associacions, les quals tingueren una forta influència en la societat sollerica. No podem oblidar esmentar que, així i tot, hi havia dos sectors dins la comunitat eclesiàstica local (igual que a la resta de l'illa), un més conservador i l'altre més pròxim al catolicisme social.

- Dir que la petjada migratòria va marcar també l'educació. En el poble es muntaren moltes biblioteques privades amb les obres més rellevants i capdavanteres que venien de l'estranger. L'emigració es va potenciar sobretot durant l'etapa republicana, quan es varen construir nous centres escolars i es va intentar impulsar el laïcisme a les escoles, donant preferència a l'escola pública enfront de la privada. Això va provocar diversos enfrontaments entre els

partits de dretes i els d'esquerres. D'altra banda, Sóller, va tenir els millor índexs d'alfabetització de Mallorca, un fet que s'ha de vincular a la necessitat de saber llegir i escriure, a banda de tenir coneixements de comptabilitat, per poder emigrar i dedicar-se a un sector com el comerç.

- En darrer lloc, cal esmentar també que, malgrat tot aquest desenvolupament comercial, industrial, cultural i social, lligat a la importància de la influència de l'emigració, no hem d'oblidar que encara es varen mantenir diversos factors que demostren la persistència d'elements propis de la Mallorca rural, com el predomini de l'església i el caràcter minoritari del moviment obrer i el republicanisme. D'altra banda, excepte el 1931, es va mantenir el predomini del caciquisme local. Així doncs, la societat de Sóller en el període d'estudi va adquirir un alt grau de modernitat i prosperitat, sobretot comparada amb la resta de la Part Forana de Mallorca. Però, no va arribar a esdevenir, malgrat tots els avenços i influències externes, la societat idealitzada que varen descriure Santiago Rusiñol o Miquel dels Sants Oliver.

